16. Møde
om Udforskningen af Dansk Sprog

NORDISK
Institut for Kommunikation og Kultur
Aarhus Universitet

13.-14. oktober 2016

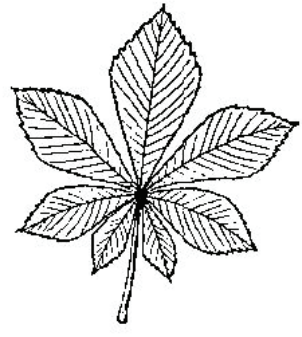

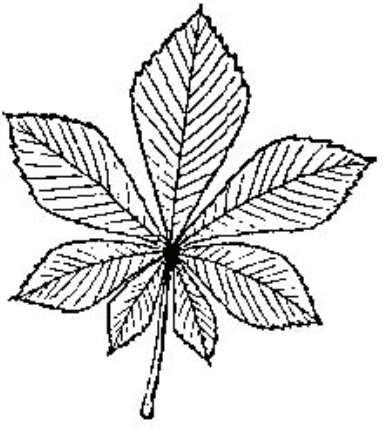

16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog

Aarhus Universitet
13.-14. oktober 2016

Redigeret af
Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og
Kathrine Thisted Petersen

Århus 2017

NORDISK
Institut for Kommunikation og Kultur
Aarhus Universitet
www.muds.dk

Layout: Kirsten Lyshøj
Tryk: SUN-TRYK
Aarhus Universitet

2017

ISBN 978-87-91134-01-2

Forord

NORDISK, Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet, tog i 1986 initiativet til møderne om udforskningen af dansk sprog. Der har været afholdt møder hvert andet år siden da.

På det 16. møde, der fandt sted i oktober 2016, deltog 42 forskere fra ind- og udland med 35 foredrag og 1 posterpræsentation. Vores motto "Ingen lingvistik uden humor" blev også holdt i ære ved det 16. møde.

Denne rapport indeholder fagfællebedømte artikler med udgangspunkt i foredragene ved årets møde. Vi vil gerne takke både bidragydere og fagfællebedømmere for de mange gode artikler. Der bringes desuden et antal resuméer af bidragydere der fx har fået udgivet deres artikel andetsteds.

Århus, august 2017

Inger Schoonderbeek Hansen – Tina Thode Hougaard – Kathrine Thisted Petersen

INDHOLD

Program		12
Deltagere		16
Margrethe Heidemann Andersen	Sprognormer på nettet	21
Hans Basbøll	Glossematikken i dansk fonologi – og nogle linjer i dansk sprog-videnskabs historie	39
Henning Bergenholtz og Jens August Toftgaard Madsen	Hvor mange betydninger har et ord?	57
Simon Borchmann	Handlingsvejledende sprogbrug i dynamiske miljøer – resumé	69
Randi Benedikte Brodersen	Dialogisk vejledning og tilbagemelding – resumé	71
Marie Herget Christensen	Hvad er en kløvning i moderne dansk – resumé	73
Philip Diderichsen, Sune Just Christensen og Jørgen Schack	Særskrivningsfejl forudsiger yderligere sproglige problemer i avistekst	75
Katrine Rosendal Ehlers og Sten Vikner	*sig, sig selv* og KorpusDK – hvorfor det er svært både *at skælde sig ud* og *at skille sig selv ud*	91
Ulla Juul Frederiksen	Den gode øh (.) skole hjem samtale men – resumé	121

Gert Foget Hansen	Korpusbaseret profilering af arvesprogstaleres sproglige kunnen – resumé	123
Jan Heegård	Kontaktpåvirkning eller dialektal overlevering i amerikadansk. Kan det afgøres?	125
Tina Thode Hougaard	Emojier, interjektioner og affekt – sorg og medfølelse på Facebook	141
Eva Skafte Jensen, Lars Heltoft, Ida Elisabeth Mørch og Jørgen Schack	Grammatiske termer – resumé	163
Torben Juel Jensen	Sproglig variation og forandring på individniveau	167
Line Burholt Kristensen, Ruben Schachtenhaufen og Kasper Boye	Reduktion i udtalen af grammatiske vs. leksikalske ord	187
Susanne Annikki Kristensen	Grammatiske metoder	209
Karoline Kühl og Jan Heegård	Var de gift eller blev de gift? Om biografiske overgangsprædikater i amerikadansk	231
Anne Larsen	Hvordan tjør'ed – Stillingspraksisser blandt bornholmske unge	247
Malene Monka	Sprogbrug i Bylderup i tre generationer – kvantitative analyser af udvalgte sønderjyske dialekttræk – resumé	269

Eva Hellesøe Nielsen	*Sån* og *like* – to unges brug af *sån* som diskursmarkør	271
Anne Mette Nyvad	Syntaksens rolle i sprog-tilegnelsen hos autistiske børn	287
Kathrine Thisted Petersen	Fra Rakkeby til Racine eller når skrift bliver til tale. Overvejelser om et udvandrer-dansk i Wisconsin	301
Pia Quist	Taler man ens i Gellerup og Vollsmose?	321
Marianne Rathje	”Du staver af lort til selv” – sprognormer i debatforummet Nationen – resumé	339
Ole Ravnholt	”... gode og sikre sprogbrugeres skriftlige sprogbrug ...” – resumé	341
Jan Scheuer	Hans mening om hendes krop. Portrætter af to køn i danske tekstkorpusser	343
Sara-Lisa Schuster-Rossel	#Detgodeliv på Instagram	367
Irene Simonsen	Et spørgsmål om positionering – tyske L2(dansk)-studerendes skriftlige genrekompetencer	381
Mikołaj Sobkowiak	Om polske danskstuderendes skriftlige præstation	405
Janusz Stopyra	Inkorporation i dansk orddannelse	423

Andrzej Szubert	*Håndfuld*, *busfuld* og andre *-fulde* − om substantiviske komposita med *-fuld* i det danske sprog – resumé	437
Ole Togeby	Tegn og multimodalitet	439
Ib Ulbæk	Beskrivelse, redegørelse, argumentation – en undersøgelse af fremstillingsformer	457
Caren Wicka	Hvilken rolle spiller chunks i fremmedsprogstilegnelsen hos voksne learnere? Præsentation af et ph.d.-projekt	473
Peter Widell	Ekspressivet: En forsømt talehandlingstype	483
Ditte Zachariassen	Ekstrapositionerede pronominer i optagelser fra Aarhus Vest	507

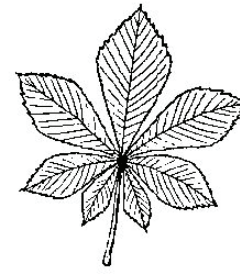

Program

Torsdag den 13. oktober 2016 – Nobelsalen

Kl. 10-10.05	Mødet åbnes, ordstyrer: Inger Schoonderbeek Hansen
10.05-10.35	Jann Scheuer: Hans mening om hendes krop
10.35-10.45:	Eva Skafte Jensen, Lars Heltoft, Ida Elisabeth Mørch og Jørgen Schack: Grammatisk talt (poster)
10.45-11.00	Kaffepause

Nobelsalen er i bygning 1485, lokale 123; mødelokale 237 er i samme bygning, etagen ovenover.

	Sektion 1, Nobelsalen *Ordstyrer: Lene Rothe*	**Sektion 2, mødelokale 237** *Ordstyrer: Inger Schoonderbeek Hansen*
11.00-11.30	Margrethe Heidemann Andersen: Stavefejl og sprognormer på nettet	Henning Bergenholtz og Jens August Toftgaard Madsen: Hvor mange betydninger har et ord?
11.30-12.00	Marianne Rathje: ”Du staver af lort til selv”. Sprognormer i debatforummet Nationen	Philip Diderichsen, Jørgen Schack og Sune Just Christensen: Ortografisk rangering af korpustekster
12.00-12.30	Torben Juel Jensen: Sproglig variation og forandring på individniveau	

12.30-13.30 Frokost i KOMMAbar

	Ordstyrer: Marianne Rathje	*Ordstyrer: Kathrine Thisted Petersen*
13.30-14.00	Sara-Lisa Schuster-Rossel: #detgodeliv: En undersøgelse af samspillet mellem billede, tekst og hashtags på mediet Instagram	Katrine Rosendal Ehlers & Sten Vikner: De to slags betingelser i det danske refleksivsystem – hvorfor det er svært både at *skælde sig ud* og *at skille sig selv ud*
14.00-14.30	Tina Thode Hougaard: Emojier, interjektioner og affekt	Anne Mette Nyvad: Syntaksens rolle i sprogtilegnelsen hos autistiske børn
14.30-15.00	Ole Togeby: Sprog og multimodalitet	Marie Herget Christensen: Hvad er en kløvning i moderne dansk?

Kaffepause

	Ordstyrer: Tina Thode Hougaard	*Ordstyrer: Eva Skafte Jensen*
15.30-16.00	Ulla Juul Frederiksen: Den gode øh (.) skole hjem samtale men	Peter Widell: Ekspressiverne – en forsømt talehandlingstype
16.00-16.30	Eva Hellesøe Nielsen: Dét er også sån fedt. To unges brug af *sån* som diskursmarkør. Et pilotstudie	Simon Borchmann: Handlingsvejledende sprogbrug i dynamiske miljøer
16.30-17.00	Ditte Zachariassen: Hvad vil du dig – ekstrapositionerede pronominer i vestaarhusiansk	Ib Ulbæk: Beskrivelse, redegørelse, argumentation – en undersøgelse af fremstillingsformer

18.30 Festmiddag i KOMMAbar

Fredag den 14. oktober 2016

	Sektion 1, Nobelsalen *Ordstyrer: Pia Quist*	**Sektion 2, mødelokale 237** *Ordstyrer: Henrik Jørgensen*
9.00-9.30	Gert Foget Hansen: Korpusbaseret profilering af arvesprogstaleres sproglige kunnen	Mikołaj Sobkowiak: Om polske danskstuderendes skriftlige præstation
9.30-10.00	Jan Heegård: Kontaktpåvirkning eller dialektal overlevering i amerikadansk – kan det afgøres?	Irene Simonsen: Et spørgsmål om positionering
10.00-10.30	Karoline Kühl: Amerikadansk perifrastisk passiv: Stabilitet og forandring	Caren Wicka: Hvilken rolle spiller chunks i fremmedsprogstilegnelsen hos voksne learnere? Præsentation af et ph.d-projekt med eksempler fra det danske sprog
	Kaffepause	
	Ordstyrer: Jann Scheuer	*Ordstyrer: Ole Togeby*
11.00-11.30	Kathrine Thisted Petersen: En dansk koine i Wisconsin? Overvejelser over den danske emigrant Valdemar Jensens (1908-2003) sprog	Randi Brodersen: Dialogisk vejledning og tilbagemelding
11.30-12.00	Malene Monka: Sprogbrug i Bylderup i tre generationer – kvantitative analyser af udvalgte sønderjysk dialekttræk	Susanne Annikki Kristensen: Grammatikundervisning
12.00-12.30	Anne Larsen: ”Hvordan tjør’ed” – stiliseringspraksisser blandt bornholmske unge	Ole Ravnholt: ”... gode og sikre sprogbrugeres skriftlige sprogbrug ...”
	Frokost i KOMMAbar	

	Ordstyrer: Torben Juel Jensen	*Ordstyrer: Sten Vikner*
13.30-14.00	Line Burholt Kristensen, Ruben Schachtenhaufen og Kasper Boye: Forskelle i udtalen af grammatiske vs. leksikalske ord	Andrzej Szubert: *Håndfuld*, *busfuld* og andre *-fulde* – om substantiviske komposita med *-fuld* i det danske sprog
14.00-14.30	Hans Basbøll: Glossematikken i dansk fonologi – og nogle linjer i dansk sprogvidenskabs historie	Janusz Stopyra: Inkorporation i dansk orddannelse

Nobelsalen

Ordstyrer: Inger Schoonderbeek Hansen

14.30-15.00 Pia Quist: Taler man ens i Gellerup og Vollsmose?

15.00 Afslutning og på gensyn

DELTAGERNE

16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog

Margrethe Heidemann Andersen Dansk Sprognævn heidemann@dsn.dk	Sprognormer på nettet
Hans Basbøll Syddansk Universitet (emer.) hba@sdu.dk	Glossematikken i dansk fonologi – og nogle linjer i dansk sprogvidenskabs historie
Henning Bergenholtz Aarhus Universitet hb@bcom.au.dk	Hvor mange betydninger har et ord? (sammen med Jens August Toftgaard Madsen)
Simon Borchmann Roskilde Universitet sub@ruc.dk	Handlingsvejledende sprogbrug i dynamiske miljøer
Randi Benedikte Brodersen Universitetet i Bergen randi.brodersen@uib.no	Dialogisk tilbagemelding på opgaver i akademia
Marie Herget Christensen Københavns Universitet mherget@hum.ku.dk	Hvad er en kløvning i moderne dansk?
Sune Just Christensen Dansk Sprognævn sunejc@dsn.dk	Særskrivingsfejl forudsiger yderligere sproglige problemer i avistekst (sammen med Philip Diderichsen og Jørgen Schack)
Philip Diderichsen Dansk Sprognævn phildi@dsn.dk	Særskrivningsfejl forudsiger yderligere sproglige problemer i avistekst (sammen med Sune Just Christensen og Jørgen Schack)
Katrine Rosendal Ehlers Aarhus Universitet karo@cc.au.dk	*sig*, *sig selv* og KorpusDK – hvorfor det er svært både *at skælde sig ud* og *at skille sig selv ud* (sammen med Sten Vikner)

Ulla Juul Frederiksen Aarhus Universitet ulla.frederiksen5@skolekom.dk	Den gode øh (.) skole hjem samtale men
Gert Foget Hansen Københavns Universitet gertfh@hum.ku.dk	Korpusbaseret profilering af arvesprogstaleres sproglige kunnen
Jan Heegård Københavns Universitet janhp@hum.ku.dk	Kontaktpåvirkning eller dialektal overlevering i amerikadansk. Kan det afgøres?
	Var de gift eller blev de gift? Om biografiske overgangsprædikater i amerikadansk (sammen med Karoline Kühl)
Lars Heltoft Roskilde Universitetscenter heltoft@ruc.dk	Grammatisk talt (poster) (sammen med Eva Skafte Jensen, Ida Elisabeth Mørch og Jørgen Schack)
Tina Thode Hougaard Aarhus Universitet nortth@cc.au.dk	Emojier, interjektioner og affekt – sorg og medfølelse på Facebook
Eva Skafte Jensen Dansk Sprognævn esj@dsn.dk	Grammatisk talt (poster) (sammen med Lars Heltoft, Ida Elisabeth Mørch og Jørgen Schack)
Torben Juel Jensen Københavns Universitet tjuelj@hum.ku.dk	Sproglig variation og forandring på individniveau
Line Burholt Kristensen Københavns Universitet burholt@hum.ku.dk	Forskelle i udtalen af grammatiske vs. leksikalske ord (sammen med Kasper Boye og Ruben Schachtenhaufen)

Susanne Annikki Kristensen Aalborg Universitet annikki@hum.aau.dk	Grammatiske metoder
Karoline Kühl Københavns Universitet karoline.kuehl@hum.ku.dk	Var de gift eller blev de gift? Om biografiske overgangsprædikater i amerikadansk (sammen med Jan Heegård)
Anne Larsen Københavns Universitet annelarsen89@hotmail.com	Hvordan tjør'ed – Stillingspraksisser blandt bornholmske unge
Jens August Toftgaard Madsen Aarhus Universitet august.t.m@hotmail.com	Hvor mange betydninger har et ord? (sammen med Henning Bergenholtz)
Malene Monka Københavns Universitet monka@hum.ku.dk	Sprogbrug i Bylderup i tre generationer – kvantitative analyser af udvalgte sønderjyske dialekttræk
Ida Elisabeth Mørch Dansk Sprognævn moerch@dsn.dk	Grammatisk talt (poster) (sammen med Lars Heltoft, Eva Skafte Jensen og Jørgen Schack)
Eva Hellesøe Nielsen Aarhus Universitet evahellesoe@gmail.com	*Sån* og *like*. To unges brug af *sån* som diskursmarkør
Anne Mette Nyvad Aarhus Universitet amn@cc.au.dk	Syntaksens rolle i sprogtilegnelsen hos autistiske børn
Kathrine Thisted Petersen Aarhus Universitet norktp@cc.au.dk	En dansk koine i Wisconsin? Overvejelser over den danske emigrant Valdemar Jensens (1908-2003) sprog

Pia Quist Københavns Universitet pia.quist@hum.ku.dk	Taler man ens i Gellerup og Vollsmose?
Marianne Rathje Syddansk Universitet rathje@sdu.dk	”Du staver af lort til selv” – sprognormer i debatforummet Nationen
Ole Ravnholt OPsprog.dk or@orsprog.dk	”... gode og sikre sprogbrugeres skriftlige sprogbrug ...”
Jørgen Schack Dansk Sprognævn	Grammatisk talt (poster) (sammen med Lars Heltoft, Ida Elisabeth Mørch og Eva Skafte Jensen)
	Særskrivingsfejl forudsiger yderligere sproglige problemer i avistekst (sammen med Philip Diderichsen og Sune Just Christensen)
Jann Scheuer Københavns Universitet scheuer@hum.ku.dk	Hans mening om hendes krop. Portrætter af to køn i danske tekstkorpusser
Sara-Lisa Schuster-Rossel Aarhus Universitet sara-lisa@live.dk	#Detgodeliv på Instagram
Irene Simonsen Syddansk Universitet simonsen@sdu.dk	Et spørgsmål om positionering – tyske L2(dansk)-studerendes skriftlige genrekompetencer
Mikołaj Sobkowiak Adam Mickiewicz Universitet i Poznan miksobko@amu.edu.pl	Om polske danskstuderendes skriftlige præstation

Janusz Stopyra
Uniwersytet Wrocław
janusz.stopyra@uwr.edu.pl

Inkorporation i dansk orddannelse

Andrzej Szubert
Adam Mickiewicz Universitet i Poznan
szubert@amu.edu.pl

Håndfuld, *busfuld* og andre *-fulde* – om substantivistiske komposita med *-fuld* i det danske sprog

Ole Togeby
Aarhus Universitet
norot@cc.au.dk

Sprog og multimodalitet

Ib Ulbæk
Københavns Universitet
ibu@hum.ku.dk

Beskrivelse, redegørelse, argumentation – en undersøgelse af fremstillingsformer

Sten Vikner
Aarhus Universitet
sten.vikner@cc.au.dk

sig, sig selv og KorpusDK – hvorfor det er svært både *at skælde sig ud* og *at skille sig selv ud* (sammen med Katrine Rosendal Ehlers)

Caren Wicka
Europa-Universität Flensburg
caren.wicka@uni-flensburg.de

Hvilken rolle spiller chunks i fremmedsprogstilegnelsen hos voksne learnere?
Præsentation af et ph.d.-projekt

Peter Widell
Aarhus Universitet (emer.)
norwidell@cc.au.dk

Ekspressivet: En forsømt talehandlingstype

Ditte Zachariassen
Aarhus Universitet
diza@cc.au.dk

Hvad vil du dig – ekstrapositionerede pronominer i vestaarhusiansk

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Sprognormer på nettet

Margrethe Heidemann Andersen
Dansk Sprognævn

I foråret 2016 holdt Sprognævnet et seminar om sproget i de sociale medier. På dette seminar blev der holdt flere foredrag om sprognormer på nettet, og selvom der i disse foredrag var flere eksempler på hvordan sprognormer som fx standardnormen (dvs. retskrivningsnormen) anvendes i de sociale medier, var der ikke helt enighed om hvilke sprognormer der er på spil hvornår. Samtidig adskilte foredragene sig med hensyn til forskellige faktorer såsom de undersøgte sprogbrugeres alder og eventuelle anonymitet, ligesom der også var forskel på hvilke emner der blev debatteret på de undersøgte sider. På den baggrund blev det på seminaret foreslået at man prøvede at lave en samlet undersøgelse over sprognormer på nettet og de faktorer som kan tænkes at påvirke sprognormerne – og det vil jeg belyse i artiklen her.

1. Tidligere forskning

Andreas Stæhr har i sin ph.d.-afhandling fra 2014 undersøgt unges sprogbrug i statusopdateringer på Facebook (Stæhr 2014). I undersøgelsen viser Stæhr hvordan de unge der er de mest kompetente stavere i forhold til standardortografien, nyder mere prestige end de unge der er knap så kompetente stavere. Den underliggende præmis for dette resultat er at det at overholde standardnormen ofte forbindes med bl.a. et højt uddannelsesniveau (Agha 2007:169), og at især visse typer stavefejl kan opleves som "decideret socialt belastende" (jf. professor Niels Davidsen-Nielsen i Kristeligt Dagblad 7. oktober 2016). Som en konsekvens af denne opfattelse af standardnormens

prestige ser man i Andreas Stæhrs undersøgelser flere eksempler på hvordan unge Facebookbrugere ofte retter deres egne sprogfejl som led i en "strategi, der anvendes til at beskytte mod at blive konstrueret som analfabet, dum, ikke akademisk og andre karaktertræk, der kan associeres med ikke at mestre standardortografien" (Hyttel-Sørensen & Stæhr 2014:79). Andreas Stæhr viser også at det er ganske almindeligt blandt de unge han studerer, at man retter hinandens fejl, selvom det langtfra altid er alle fejl der rettes (2014:68 ff.). Det forklarer han med at stavefejl kun rettes i de sammenhænge hvor rettelsen har en social betydning, fx hvis den der påpeger en andens stavefejl, kan bruge rettelsen til at positionere sig som en bedre staver.

Marianne Rathje har undersøgt sprogbrugen i debatforummet Nationen på eb.dk (Rathje 2016). I denne undersøgelse viser Rathje at de (primært anonyme) sprogbrugere på Nationen ligesom de unge Facebookbrugere orienterer sig mod standardnormen når de retter såvel deres egne sprogfejl (hvilket dog sker relativt sjældent) som andres sprogfejl, og hun viser også at der følger forskellige værditilskrivninger med det at følge hhv. afvige fra standardnormen. Således associeres det at følge standardnormen med at være veluddannet og gå i skole, mens det ikke at følge standardnormen associeres med at gå i børnehave, være barnlig og uuddannet. Marianne Rathje finder dog også at der er en anden meget udbredt norm der konkurrerer med standardnormen på Nationen, nemlig det hun kalder debatforumnormen. Denne norm tilsiger at man kun bør rette de sproglige fejl der fører til misforståelser, og at man ikke bør rette andres fejl hvis man selv begår sprogfejl. Et tilsvarende resultat ses i Meredith & Stokoes undersøgelse af Facebookchat, hvor det også konkluderes at indholdet af det man skriver, vægtes højere end det at følge standardnormen, så længe man kan forstå hvad der menes (Meredith & Stokoe 2014:192).

Debatforumnormen må siges at være den dominerende norm i en undersøgelse af sprognormer på blog.dk (Heidemann Andersen 2016). I denne undersøgelse påvises det at de unge der skriver på blog.dk, som hovedregel hverken retter deres egne eller andres fejl. Kun en enkelt blogger, som i sine indlæg optræder både aggressivt og provokerende, får kommentarer om sine sproglige fejl af andre bloggere i en særligt ophedet debat, hvor man også forsøger at nedgøre bloggeren med henvisninger til lavt intelligensniveau og postuleret homoseksualitet.

Dermed vises det at der synes at herske en grundregel i de sociale medier om at man ikke kommenterer andres sprogfejl – men at denne grundregel kan overtrumfes når der er særlige (ikke-sproglige) behov for det, fx når en person overskrider de alment gældende regler for god opførsel og sprogtone.

2. Materiale

De ovenfor skitserede undersøgelser kommer som vist frem til nogle ret forskellige resultater i forhold til hvilke sprognormer der er på spil på nettet. Samtidig er det uklart hvilken rolle sprogbrugernes alder[1], eventuelle anonymitet[2] og indholdet af de ting der diskuteres på de forskellige sider[3], spiller for forholdet mellem sprogbrug og norm. Det vil jeg forsøge at belyse i artiklen her hvor jeg har indsamlet materiale fra 4 forskellige netværkssider, nemlig debatfeltet på dr.dk, kommentarfeltet Nationen på eb.dk, netdoktor.dk og en netværksside kaldet mitassist.dk. De fire korpusser har det til fælles at de er offentligt tilgængelige, det vil sige at alle kan læse de indlæg der skrives på siderne, men man skal dog være oprettet som bruger for at skrive indlæg eller kommentarer til andres indlæg. Det indsamlede materiale er nogenlunde lige stort idet hvert delkorpus består af mellem 25.000 og 30.000 ord. Jeg vil i det følgende beskrive de forskellige netværkssider lidt mere udførligt.

2.1. dr.dk

Debatten på dr.dk er redaktionelt styret af en DR-journalist der åbner debatten ved at opridse baggrunden for det aktuelle emne der skal debatteres. Derudover er der ofte, men ikke altid, et panel af eksperter

---

1 Sprogbrugerne er 10-17 år i Stæhrs undersøgelse; alderen i de øvrige undersøgelser er ukendt.

2 Sprogbrugerne er ikke anonyme i Stæhrs undersøgelse, og her er sprogbrugerne i øvrigt også venner. I Heidemann Andersens undersøgelse såvel som i Rathjes undersøgelse er sprogbrugerne anonyme. Det giver den forskel at hvor man på Facebook som oftest er begrænset af en grundregel om at man her ikke siger eller gør noget som man ikke ville sige eller gøre i fuld offentlighed (jf. Sørensen 2012:139), er man ikke i samme grad bundet af denne regel når man er anonym.

3 I Stæhr 2014 er der tale om statusopdateringer, i Rathje 2016 om politiske nyheder og i Heidemann Andersen 2016 om dagbogsagtige blogindlæg.

der kan bidrage med viden som andre danskere ikke nødvendigvis har, fx gennem deres uddannelse eller arbejde. Åbningssiden ser således ud:

Der er regler for deltagelsen i debatten. Disse regler siger bl.a. at indlæg skal holdes i en lødig tone, og at hadefulde kommentarer, nedladende bemærkninger eller grove personangreb ikke er velkomne. Deltagerne i debatten er ikke anonyme, men optræder under deres eget navn. Deres alder er ukendt. Jeg har hentet i alt 7 debatter med kommentarer fra sommeren 2016; kommentarerne består af mellem 9 og 78 indlæg.

2.2. Netdoktor.dk

Netdoktor.dk har et debatforum der er inddelt i forskellige genrer, fx ”øre-næse-hals” eller ”sind og psyke”. Der er også inddelinger efter alder, fx ”modne mænd og kvinder” og ”ældre”. Også her er der retningslinjer for sprogbrugen, bl.a. at man ikke må krænke andre, og at man ikke må bruge bandeord. Jeg har hentet i alt 8 debatter med mellem 4 og 29 kommentarer fra debatforummet ”ældre”. Ikke alle debatter er fra 2016, men alle er blevet kommenteret i løbet af dette år. Debattørerne er anonyme.

2.3. Mitassist.dk

Mitassist.dk er en netværksside der oprindeligt blev oprettet som et sted hvor unge drenge fra misbrugsfamilier kunne få hjælp og støtte fra andre unge og fra voksne. I virkeligheden er det dog unge af begge køn der bruger siden, og de diskuterer alle mulige problemer, både forholdsvist banale problemer som ferierejsemål såvel som langt mere alvorlige problemer som det at have en far eller mor der drikker. Pointen er at den unge (som her skal være anonym, bortset fra en markering af sit køn) kan stille et spørgsmål og evt. bede om råd fra en såkaldt coach, der er en voksen person. Andre brugere kan give gode råd i form af såkaldte assists, og disse assists kan man så kommentere. Siden ser således ud:

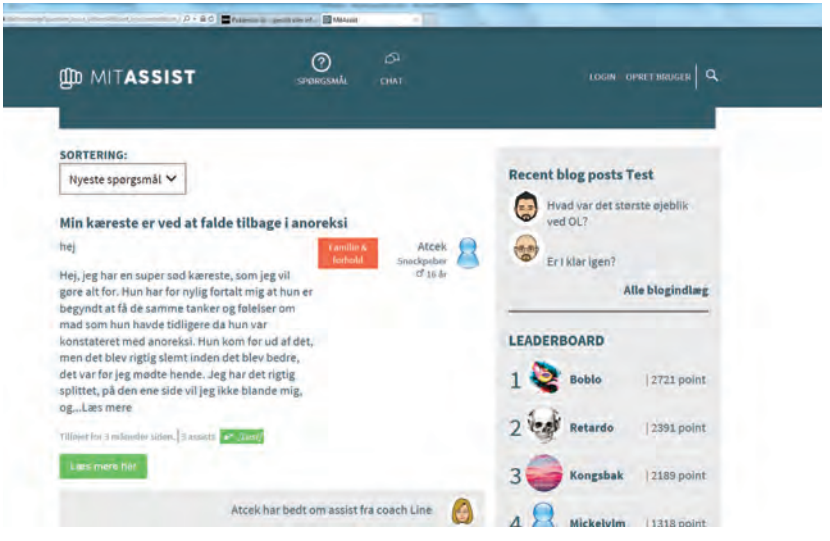

Sprogbrugerne har alle opgivet deres alder, som i de undersøgte indlæg er mellem 9 og 26 år. Gennemsnitsalderen er 19. Jeg har indsamlet i alt 52 debatter med mellem 1 og 5 assists. Gennemsnittet er 2 assists. Kommentarerne fra coachene er ikke talt med.

2.4. Nationen

Sprogbrugen i kommentarfeltet Nationen på Eb.dk har som tidligere nævnt været genstand for flere undersøgelser af Marianne Rathje. Kommentarfeltet Nationen fungerer på den måde at der under en aktuel nyhed på eb.dk er mulighed for at skrive sine egne kommentarer til nyheden (som anonym, hvis man ønsker det, hvilket alle i det undersøgte materiale har gjort), ligesom man også kan kommentere andres kommentarer. Jeg har undersøgt i alt 4 debatter fra august 2016 med mellem 54 og 277 kommentarer.

3. Sprogbrugernes staveevner

Som det vil være fremgået, har jeg indsamlet en mængde tekster fra forskellige netværkssider. De sociale netværkssider adskiller sig fra hinanden på flere punkter; således er der sider hvor brugerne er anonyme (netdoktor.dk, mitassist.dk og Nationen), og der er sider hvor brugerne ikke er anonyme (dr.dk), der er sider for ældre (netdoktor.dk) og for unge (mitassist.dk), og der er sider hvor man diskuterer forskellige emner, nemlig politik (dr.dk og Nationen), sygdom (netdoktor.dk) og problemer vedrørende ungdomslivet (mitassist.dk). Derudover har jeg også undersøgt sprogbrugernes staveevner, dvs. hvor mange stavefejl de begår. Jeg har ikke skelnet mellem egentlige stavefejl (altså produktive, tilbagevendende fejl, jf. Hansen 1999:59) og slåfejl (dvs. fejl der skyldes sjusk eller distraktion, Hansen ibid.), selvom en sådan distinktion er interessant fordi de produktive stavefejl (i modsætning til de tilfældige stavefejl) siger noget om sprogbrugernes (manglende) kendskab til det grammatiske og ortografiske system (Jervelund 2007:33 f.) og dermed er mere stigmatiserende end de tilfældige fejl. I praksis er det dog svært at skelne imellem de to fejltyper i kortere teksttyper med mange forskellige forfattere, og jeg har derfor udeladt denne sondring i min undersøgelse. Når jeg i det følgende skriver om stavefejl, mener jeg altså normalt både stave- og slåfejl. Det kan i princippet betyde at personer der begår slåfejl, bliver beskyldt for at lave stavefejl, og at jeg i det følgende kategoriserer noget som særskrivningsfejl, selvom der egentlig er tale om slåfejl eller sjusk. Denne fejlkilde vil dog altid være tilstede når man undersøger stavefejl, også i undersøgelser af fx gymnasiestile.

Da det ligger uden for denne undersøgelses rammer at opregne samtlige stavefejl i det undersøgte materiale, har jeg koncentreret mig om én bestemt type fejl, nemlig særskrivningsfejl. Særskrivningsfejl er en af de mest udbredte fejltyper i dansk (Heidemann Andersen & Diderichsen 2011; Jervelund & Schack 2016). De tilhører forskellige kategorier hvoraf nogle siger noget om sprogbrugerens grundlæggende stavefærdigheder (fx *chokolade kage* for *chokoladekage*), mens andre siger noget om hvorvidt sprogbrugeren kender Retskrivningsordbogens regler for fx gruppesammensætninger (fx *væg til væg-tæppe)* og sammensætninger med forkortelser (fx *tv-skærm*) og tal (fx *1900-tallet*). Jeg har her udelukkende undersøgt de særskrivningsfejl der siger noget om de grundlæggende færdigheder, og jeg har desuden kun undersøgt en af de mest hyppige særskrivningstyper inden for denne type, nemlig dem der har et substantiv som andetled (Heidemann Andersen & Diderichsen 2011). Der er i materialet 1673 af denne type sammensætninger, og resultatet af den statistiske analyse fremgår af nedenstående skema[4]:

	Netdoktor.dk	Dr.dk	Eb.dk	Mitassist.dk
Antal særskrivninger	2,9 %	5,3 %	8,9 %	13,4 %

Tabellen viser at sprogbrugerne på netdoktor.dk og dr.dk er bedre til at skrive sammensætninger korrekt end brugerne på eb.dk og mitassist.dk.[5] Antager man at stavefærdighederne i forhold til særskrivning/sammenskrivning står i overensstemmelse med de generelle stavefærdigheder, kan man også antage at sprogbrugerne på netdoktor.dk og dr.dk i højere grad følger standardortografien end sprogbrugerne på eb.dk og mitassist.dk. Dermed må man også gå ud fra at antallet af stavefejl er højere på eb.dk og mitassist.dk end på dr.dk og netdoktor.dk.

---

4 Tak til Philip Diderichsen, Dansk Sprognævn, for hjælp med de statistiske analyser.

5 En chi i anden-analyse viser at forskellen er statistisk signifikant.

4. Selvrettelser og andre-rettelser

Når man beskæftiger sig med sproglige rettelser, skelner man almindeligvis mellem "'self-correction' and 'other-correction', i.e. correction by the speaker of that which is being corrected vs. correction by some 'other'" (Schegloff et al. 1977:361), altså selvrettelser og 'andre-rettelser'. Undersøgelser af selvrettelser og 'andre-rettelser' har hidtil taget udgangspunkt i det talte sprog, men i de senere år har flere forskere beskæftiget sig med forskellige former for sprogrettelser i det skrevne sprog (se fx Stæhr 2014). I det skrevne sprog finder selvrettelser ofte sted i form af en slags metakommentarer til det skribenten netop har skrevet (fx "Beklager tastefejl", hvor man altså gør opmærksom på at man har lavet en fejl i et indlæg man netop har postet), eller ved at der bruges en stjerne (en asterisk) foran det ord man retter. Denne form for rettelse kaldes *-repair (Collister 2011) og bruges både når egne eller andres sproglige afvigelser skal rettes. Selvrettelser bruges for at demonstrere at den skrivende faktisk er en kompetent sprogbruger (jf. Stæhr 2014:68) og er mere hyppige end rettelser af andres afvigelser (jf. Schegloff et al. 1977:362). Rettelser af andres afvigelser kan som nævnt ske ved brugen af en asterisk, men de kan også finde sted i form af direkte kommentarer som "der er ikke noget der hedder massere af ". I denne artikel undersøger jeg både selvrettelser og rettelser af andres sprogbrug.

5. Resultater

5.1. Selvrettelser

Der er kun 2 eksempler på selvrettelser i det samlede materiale, og de stammer begge fra mitassist.dk. Disse eksempler viser hvordan den samme sprogbruger, en ung pige på 16 år, retter en slåfejl i to forskellige indlæg der begge handler om problemerne med at komme videre efter et brudt forhold. De ord der rettes, har jeg markeret med fed:

> Jeg beklager at jeg fylder siden med spørgsmål omkring et dødt forhold, men jeg ved ikke helt hvad jeg skal gøre. Jeg **fæler** at jeg står helt alene, selvom jeg nok ikke gør (…)
>
> Beklager tastefejl

Pigen skriver ikke hvilken tastefejl hun hentyder til med kommentaren ”Beklager tastefejl”, men da der kun er én i indlægget, må det være *fæler* for *føler*. I et andet indlæg skriver hun følgende:

> (…) Såe... What to do? For jeg gider virkelig ikke at være **med** af det mere. Tak på forhånd.
>
> For jeg gider virkelig ikke at være ked af det mere...* ”.

Slåfejlene *fæler* for *føler* og *med* for *ked* kan ikke misforstås i sammenhængen, og der er heller ikke tale om egentlige stavefejl der siger noget om sprogbrugerens manglende kompetencer. Alligevel har hun følt et behov for at rette fejlene, og dermed viser hun at hun orienterer sig mod standardnormen. Det er dog ikke altid at den unge pige følger standardnormen; i hendes øvrige indlæg er der også forskellige stavefejl (fx *fuldt* for *fulgt*, *havd* for *hvad* og *skaæ* for *skal*) som hun ikke retter. Dermed er det altså langtfra altid at alle fejl rettes, og man kan undre sig over hvorfor det forholder sig sådan. En årsag er at det simpelthen ikke er alle fejl man opdager; en anden årsag er at det at rette sine egne og andres stavefejl ikke blot handler om korrekthed, men om noget andet og mere, nemlig om at positionere sig socialt i forhold til hinanden (jf. Stæhr & Hyttel-Sørensen 2014:86). Det betyder at man først og fremmest retter de fejl som enten kan opretholde ens anseelse, eller som kan bidrage til ens egen positionering som en del af en vennegruppe eller som en overlegen staver i forhold til andre. I de to citerede tilfælde fra min undersøgelse gætter jeg på at fejlene *fæler* for *føler* og *med* for *ked* nemt kan virke lidt komiske i sammenhængen, og at det er dét som pigen forsøger at forhindre ved selv at rette fejlene. Dermed kommer disse selvrettelser til at handle om facework (Goffman 1981), altså om hvordan man undgår at tabe ansigt i social interaktion. Dette kan man bl.a. gøre ved såkaldte restitutionshandlinger som har til formål enten at begrænse ansigtstabet eller at genoprette det tabte ansigt hurtigst muligt (jf. Hougaard 2014:121) – her ved at pigen selv retter sine ’pinlige’ fejl.

5.2. Andre-rettelser

På dr.dk, på netdoktor.dk og på mitassist.dk er der ingen eksempler på andre-rettelser, og i to ud af de fire debatter jeg har undersøgt på Nationen, er der heller ingen eksempler på at brugerne kommenterer andres sprog. Dette resultat er i overensstemmelse med resultaterne i Heidemann Andersen 2016, og det peger på at den norm der følges på mange netværkssider, er debatforumnormen, altså at det vigtigste er at det man skriver, bliver forstået – så er det underordnet om man laver stavefejl.

Den ene af de to debatter hvor der rent faktisk *er* kommentarer om andres stavefejl, handler om at otte ledere fra Næstved Kommune skal på en kommunal studietur til New Zealand til mere end 400.000 kr. I den debatterede nyhed henvises der til en side på Facebook hvor en far bl.a. har skrevet:

> ”Har i dag høre på radio SLR at ”skolevæsen” i Næstved kommune planlægger en tur til New Zealand for at se på den måde de underviser på, på tros af at Næstved kommune ikke har penge til det. ☹
>
> Og nu er min søn komme hjem fra 1klasse og sider og læser lidt i sin dansk bog, som vi med nød og en stor del hel, fik til at holde samme, ved hjælp af tape og bogbind.” ☹

I den efterfølgende debat anvendes standardnormen i følgende 2 kommentarer hvor en bruger henviser til en andens sprogfejl: 1) *I staves vist stadig med stort* (der efterfølges af en diskussion af hvorvidt reglerne er ændret eller ej) og 2) *Det ville hjælpe på forståelsen med et par velanbragte kommaer!* Derudover er der en enkelt kommentar om et ord der muligvis er blevet forvekslet med et andet: *Mon ikke du mener 'forargelsesmomentet'?* (i stedet for *foragtelsesmomentet*). Endelig er der i alt 3 kommentarer der handler om den citerede Facebookbrugers sprog:

1) Den far kunne måske også trænge til et stave-kursus, tænker jeg, hvis de nu alligevel omfordeler de penge

2) Han er vist mere pissed over at ingen af de 400.000 kr kunne gå til en omgang stavekursus for voksne ..... jøsses

3) De brude bruge de penge på at lære ham fra facebook dansk

I den sidstnævnte kommentar kommer debattøren (her kaldet Rasmus[6]) til at lave en fejl idet han skriver *brude* i stedet for *burde*, hvilket medfører følgende kommentar fra Chaufføren

> Chaufføren: @Rasmus de brude di gør så han kan lær det igjen (…)

Det Chaufføren her reagerer på, er formentlig at Rasmus idet han kritiserer manden fra Facebook for ikke at kunne skrive korrekt dansk, selv kommer til at lave en fejl. Det skriver Chaufføren ikke direkte, men hans indlæg (hvor der er flere afvigelser fra standardnormen, fx *di* for *de* og *igjen* for *igen*), der på overfladen er en positiv tilkendegivelse til Rasmus' udsagn, skal nok ses som en ironisk kommentar der tager udgangspunkt i Ramus' slåfejl. Denne ironi er formentlig ikke gået op for den næste bruger, kaldet Mikkel H, der skriver:

> Mikkel H: Fuck en gang ulæseligt sprog, Chaufføren. Må jeg på det kraftigste anbefale dig et dansk kursus, inden du klager over andre

Mikkel H's kommentar er et direkte forsvar for debatforumnormen, der jo siger at man ikke skal kritisere andres sprog når man selv laver fejl. Og det er interessant at mens der ikke er nogen der kommenterer indholdet i de to første eksempler, er det først i det tredje eksempel, hvor slåfejlen *brude* figurerer, at der er nogen der reagerer. Det kunne tyde på at det ikke så meget er det at nogen overtræder standardnormen der bringer brugerne til tasterne, som det at man kritiserer andre for ikke at beherske færdigheder som man heller ikke selv behersker.

[6] Alle indlæg er anonymiseret.

Det næste eksempel viser også at såvel standardnormen som debatforumnormen hersker på Nationen, og at de to normer til tider kommer i konflikt:

> Chauføren: @Nori halllooo der er sku da ingen skoler i danmrk dar unervisr på nu sealansk. det er jo darfor de blivr nød te at ta der ned ikke + arghhhh
>
> Nori: Buschauføren Ehm du mener engelsk? jo det er da massere af skoler i Danmark der underviser i
>
> Lene P: Nori … Der er ikke noget, der hedder 'massere af'. Der hedder 'masser af'. Massere er noget helt andet
>
> Norio: @Lene P Så er der jo noget der hedder det. Men hvad med at du nu holder dig til emnet, i stedet for at lede efter stavefejl? For at være ærlig får det dig til at virke mindrebemidlet

Som det ses, forholder Nori sig ikke til Chauførens sprog, men kun til indholdet i det han eller hun skriver, hvilket viser at det er debatforumnormen der er den underliggende norm her. Lene P gør det modsatte idet hun kun hæfter sig ved stavefejlen *massere* for *masser* og ikke forholder sig til indholdet i Noris kommentar. Det reagerer Nori på ved at skrive at Lenes rettelse får hende til at virke "mindrebemidlet" (hvilket her må betyde dum), og at hun i stedet burde forholde sig til indholdet af det skrevne. Det kommenterer Lene P ikke, og dermed stopper denne del af debatten.

Også i den sidste debat som jeg har undersøgt, findes der kommentarer om stavefejl. Baggrunden for denne debat er et indlæg om at flere aviser (blandt andet Ekstra Bladet) har bragt en artikel der giver urigtige oplysninger om en foreslået lovændring i Tyrkiet af den seksuelle lavalder. En dansk-tyrkisk mand har blandet sig i den efterfølgende debat på Facebook for at rette de misvisende oplysninger, men er efterfølgende blev kaldt for såvel "pædofil" som et "muslimsk afskum". Debatten er den mest kommenterede (med 277 kommentarer) af de debatter jeg har undersøgt. Selvom emnet jo

egentlig er at aviser ukritisk har bragt et indlæg om Tyrkiet, kommer debatten på Nationen meget hurtigt til at handle om indvandrere i Danmark og om muslimer generelt. Den allerførste kommentar til emnet lyder fx kort og godt: "Tyrkere hører hjemme i Tyrkiet og deres ideologi islam skulle forbydes!". Denne holdning deles af flere debattører som bl.a. også giver udtryk for at en tyrker altid vil være en tyrker på samme måde som en kat altid vil være en kat, også selvom den er født i kostald. Det er bl.a. Mads H ikke enig i, og han skriver derfor bl.a.:

> Mads H: Vil det sige at en knægt som er 3 generations indvandrere aldrig bliver en dansker heller ikke hans kommende børn og børnebørn?

Det svarer bl.a. Tom på som skriver:

> Tom: @Mads H Desværre nej Mads. De vil for evigt være begrænset til på dansk at kunne sige "Er du en zkide rasssist hvá", køre BMW 320 alternativt Toyota Avensis af ældre årgang. Bare spørg hvis du har andet der skal vendes

På dette tidspunkt er det kun Mads H der argumenterer for at tyrkere (eller andre muslimer) både kan og vil integrere sig i Danmark, mens i alt fire debattører står for det modsatte synspunkt. Mads H's svar til Tom er:

> Mads H: @Tom Det sjove er, at de fleste af dem staver bedre end dig ;)

Om det er Toms karikatur af indvandrerdansk der får Mads H til at ty til argumentet om at mange indvandrere staver bedre end ham, er vanskeligt at afgøre, men det er i hvert fald bemærkelsesværdigt at der ikke er nogen egentlige stavefejl i Toms indlæg. Stavemåderne *zkide* for *skide* og *rasssist* for *racist* er således formentlig et forsøg på at karikere indvandrerdansk (hvad det så end er) og skal altså næppe ses som egentlige stavefejl. At Mads H selv laver flere fejl i det først citerede indlæg (fx *indvandrere* for *indvandrer*), bliver ikke kommenteret.

Derefter kommer en ny debattør, Benny O, på banen, med et argument om at 2. generationsindvandrere er dårligere til dansk end 1.-generationsindvandrere:

> Benny O: De klare sig i hvert fald dårligere i grundskolen i forhold til første generation?

I kommentaren skriver Benny O *klare* i stedet for *klarer*, hvilket ikke går upåagtet hen fra Mads H's side:

> Mads H: @BennyO. Det hedder "klarer"... Hvordan gik det dig i grundskolen? ;)

Her bruger Mads H Benny O's argument om at 2. generationsindvandrere skulle klare sig dårligere i grundskolen end 1. generationsindvandrere som et middel til at fremhæve sig selv som en kompetent staver fordi Benny O laver en stavefejl i sit indlæg. Benny O bruger efterfølgende debatforumnormen som argument for at det ikke gør noget at han laver fejl – selvom han selv lige har brugt standardnormen som argument for at 2. generationsindvandrere har svært ved at klare sig i grundskolen:

> Benny O: @Mads H Det er jo underordnet, om jeg laver en fejl, det er kendsgerningen, du skal forholde dig til?

Det svarer Mads H således på:

> Mads H: @Benny O. Jeg forholder mig til, at du kritiserer andre for færdigheder du selv mangler ;)

På denne måde anvender Mads altså både standardnormen (det hedder *klarer*) og debatforumnormen (man skal ikke kritisere andre for færdigheder man selv mangler) som en måde at positionere sig selv som sprogligt overlegen i forhold til de andre debattører – og formentlig også som en måde hvorpå han kan fremstå stærkere i en diskussion hvor han umiddelbart står alene med sine synspunkter.

Således kan Mads H bruge andres overtrædelse af de forskellige sprognormer som "et forsvar eller modangreb og dermed en ressource til at genetablere tabt prestige" (Rathje 2016: 94) eller måske snarere som et middel til at positionere sig selv om en kompetent, veluddannet sprogbruger.

6. Konklusion

Hovedresultatet af undersøgelsen er at stavefejl som hovedregel ikke rettes på de undersøgte netsider, hverken i form af selvrettelser eller "andre-rettelser". En samlet oversigt over resultaterne ser således ud:

	Nationen (eb.dk)	Dr.dk	Netdoktor.dk	Mitassist.dk
Anonym	Ja	Nej	Ja	Ja
Alder	Midaldrende/ældre?	Midald-rende/ ældre?	Primært ældre	Unge
Emne	Politik	Politik	Sygdom (personligt)	Psykiske problemer (personligt)
Stave-færdigheder	Dårligere	God	Bedst	Dårligst
Selvrettelser	Nej	Nej	Nej	Ja (men sjældent)
Andre-rettelser	Ja (i 2 ud af 4 debatter)	Nej	Nej	Nej

Som det ses, finder selvrettelser kun sted i meget begrænset omfang på en enkelt af de undersøgte sider, nemlig mitassist.dk, mens andre-rettelser kun finder sted i halvdelen af de undersøgte debatter på eb.dk og ingen andre steder. Det viser at man primært fokuserer på indholdet i det man debatterer, og ikke på formen. Det skal dog nævnes at dette resultat kan hænge sammen med at debatten på dr.dk er redaktionelt styret (og at man således kan forestille sig at sprogbrugere der påtaler andres sprogfejl, hurtigt ville blive lukket ude af debatten), og at det der debatteres på mitassist.dk og netdoktor.dk, er meget personligt. Debatter om alvorlig sygdom, lavt selvværd og forældre der er alko-

holikere, lægger således næppe op til kommentarer om sprogfejl, og måske vil kommentarer om stavefejl (såvel egne som andres) virke afstikkende og måske endda socialt stigmatiserende i disse debatter og eventuelt kunne medføre udelukkelse fra debatten af de øvrige deltagere. Dermed peger undersøgelsen også på at den rolle som sprogbrugernes alder og anonymitet spiller (jf. afsnit 2), er mindre betydningsfuld end indholdet af det der diskuteres. Til gengæld peger skemaet på at der kan være en sammenhæng mellem sprogbrugernes staveniveau og deres 'behov' for at kommentere såvel egne som andres stavefejl. De bedste sprogbrugere i min undersøgelse, nemlig dem fra netdoktor.dk og dr.dk, har således slet ikke kommenteret stavefejl overhovedet, mens de dårligste sprogbrugere (fra mitassist.dk og eb.dk) også er dem der kommenterer enten egne eller andres stavefejl. Antallet af selvrettelser på mitassist.dk er dog så lille at dette resultat skal tages med et gran salt, men det kunne være interessant hvis andre undersøgelser kunne dokumentere det samme. I det hele taget er der så mange faktorer der spiller ind i forhold til resultaterne af min undersøgelse at jeg mener at der stadigvæk er behov for yderligere undersøgelser på området.

Litteratur

Agha, Asif (2007) *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Collister, Lauren Brittany (2011) *-repair in Online Discourse. *Journal of Pragmatics* 43, 3:918-921.

Davidsen-Nielsen, Niels (2016) Førstehjælp til usikre stavere. *Kristeligt Dagblad* 7.10.2016, sektion 2:5.

Goffman, Erving (1981) *Forms of talk*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Hansen, Erik (1999) *Skrift, stavning og retstavning*. København: Hans Reitzels Forlag.

Heidemann Andersen, Margrethe (2016) Afvigelser fra retskrivningsnormen på blog.dk – hvornår og hvorfor? *RASK* 44:109-127.

Heidemann Andersen, Margrethe & Philip Diderichsen (2011) Sjældne og sære sammensætninger. *Nydanske Sprogstudier* 41:40-65.

Hougaard, Tina Thode (2014) Facework og mikrosociologi. Sprogbrug og krisekommunikation i sociale medier. *Organisationskommunikation – Teori og cases om tekst og tale*. Helle Petersen (udg.). Frederiksberg: Samfundslitteratur:119-148.

Hyttel-Sørensen, Liva & Andreas Stæhr (2014) Normativitet som social ressource på Facebook. *Nydanske Sprogstudier* 46. *Sprogbrug i de nye medier*:67-102.

Jervelund, Anita Ågerup (2007) *Sådan staver vi – om ortografi og stavefejl*. Frederiksberg: Dansklærerforeningens Forlag & Dansk Sprognævn.

Jervelund, Anita Ågerup & Jørgen Schack (2016) *Den der skriver* d *i gjort*. Frederiksberg: Dansk Sprognævn.

Meredith, Joanne & Elizabeth Stokoe (2014) Repair: Comparing Facebook 'chat' with spoken interaction. *Discourse and Communication* 8, 2: 181-207.

Rathje, Marianne (2016) "Du staver af lort til selv". Sprognormer i debatforummet Nationen. *RASK* 44:75-107.

Schegloff, Emanuel A., Gail Jefferson & Harvey Sacks (1977) The Preference for Self-Correction in the Organization of Repair in Conversation. *Language* 53, 2:361-382.

Stæhr, Andreas (2014) *Social media and everyday language use among Copenhagen Youth*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.

Sørensen, Anne Scott (2012) Facebook – selvfremstilling, small talk og social regulering. *MedieKultur* 52:132-152.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Glossematikken i dansk fonologi – og nogle linjer i dansk sprogvidenskabs historie

Hans Basbøll
Syddansk Universitet

I denne artikel vil jeg først (i afsnit 1) præsentere nogle fonologiske arbejder af glossematikkens fædre, især Hjelmslevs "Grundtræk af det danske udtrykssystem", siden (i afsnit 2-4) give en række eksempler på glossematikkens betydning for dansk fonologi (hvoraf nogle er baseret på min fremstilling i Basbøll 2016); endelig (i afsnit 5) vil jeg inddrage nogle lidt længere linjer i dansk sprogvidenskabs historie fra glossematikkens hovednavn Louis Hjelmslev og bagud til Danmarks største sprogforsker Rasmus Rask, for at slutte af med nogle bemærkninger om glossematikkens plads i fonologiens historie (afsnit 6).

1. Glossematikkens fædre: Hjelmslev og Uldall

I midten af det 20. århundrede var (d)en dominerende sprogteori blandt danske lingvister glossematikken, skabt af Louis Hjelmslev (1899-1965) og Hans Jørgen Uldall (1907-1957), og den var det internationalt kendteste danske bidrag til den strukturelle lingvistik.

Ifølge standardværket om lingvistikkens historie i Norden, Hovdhaugen et al. (2000:355-357), har glossematikken internationalt kun haft meget begrænset betydning, og de nævner i denne sammenhæng, med rette, fransk semiotik (fx Greimas) og Sidney Lambs stratifikationsgrammatik. Hertil kan føjes den glossematiske indflydelse på – den i Sydamerika, Tyskland og Østrig virkende – Eugenio Coseriù.[1] Der findes også en stadig aktiv italiensk Glosse-

[1] Se Bank Jensen 2015 om Coseriùs forbindelse til Louis Hjelmslev og Eli Fischer-Jørgensen.

matisk Cirkel, i Padova, jf. Skytte 2016:181 ff. Om glossematikkens plads i fonologiens historie, se Fischer-Jørgensen 1975:114-143 og Anderson 1985:140-168.

Men ikke mindre vigtigt er det, efter min opfattelse, at to af det 20. århundredes største lingvister, Roman Jakobson (1962, 1971) og Kenneth Pike (1967), ofte henviser til Hjelmslev, Jakobson næsten altid med tilslutning. Det samme gælder R. H. Robins' standardværk om lingvistikkens historie (1967).

Glossematikkens fædre, Hjelmslev og Uldall, debuterede som fonologer i 1935 med to 'fonematiske' bidrag; men allerede inden da (1933) havde Uldall udgivet en vejledning i dansk udtale for et internationalt, engelsksproget, publikum med brug af den internationale lydskrift IPA og placering af de danske vokaler i Daniel Jones' kardinalvokalskema. Det originale i Uldalls 'fonematiske' analyse for dansk (1936), baseret på Hjelmslevs almene principper (1936), var "marginale prosodier" som *h* vs. *ikke-h* og *stød* vs. *ikke-stød*. Førstnævnte prosodi byggede bl.a. på en iagttagelse om pust efter final kortvokal, første gang gjort af Jacob Madsen Aarhus, Danmarks første betydende fonetiker, i 1586:

> Paa mit Sprog, d. v. s. paa Dansk, synes Aspirationen at lyde og at maatte skrives ikke blot foran Vokal, men ogsaa efter Vokal i Slutningen af korte Enstavelsesord, ligesom paa Hebraisk; f. Eks. ah (jeg), dah (da), duh (du), dih (de).

(Jacob Madsen Aarhus 1586/1930, bd. 2, s. 156; latin bd. 1, s. 66)

Stødet blev ved at vende tilbage som det centrale *crux* i dansk fonologi og morfofonologi, det strukturelle problem som hele analysen måtte centreres om: "For hvert sprog frembyder den strukturelle analyse visse særlige problemer, som hele analysen må koncentreres om; ... i dansk er hovedproblemet stødet og i forbindelse dermed problemer vedrørende latente konsonanter" (Hjelmslev 1951:12).

Hjelmslevs vigtigste udtryksanalyse var "Grundtræk af det danske udtrykssystem med særligt henblik på stødet" (1951), en afgørende forudsætning for de strukturelle danske dialektbeskrivelser. Den

er et 12 siders resumé af to foredrag holdt i Selskab for nordisk Filologi i 1948. Den har stået som den nok mest interessante anvendelse af Hjelmslevs glossematiske principper for udtryksanalysen (*kenematikken*), og den er blevet gennemdiskuteret i Lingvistkredsen og dens forskellige arbejdsgrupper.[2]

Hjelmslev 1951 har ikke blot været vigtig for de mange danske strukturalistiske dialektbeskrivelser (afsnit 2 her), men den peger også frem mod den generative fonologi (jf. Basbøll 1971, 1973). Dens hovedpåstand er at stødet ikke er en selvstændig udtryksenhed men kan forudsiges ud fra ord- og stavelsesstruktur, se C nedenfor i dette afsnit.

Hjelmslev 1951 er den største af hans to analyser af udtrykssplanet af et enkelt sprog. Den anden er hans analyse af fransk (1970 (1948)) som ikke er udgivet efter hans eget manuskript men ud fra Eli Fischer-Jørgensens detaljerede noter fra det pågældende møde i Lingvistkredsen, se Basbøll 2017. Både den danske og den franske analyse er morfofonologiske – og ikke rent lydstrukturelle, de er altså ikke fonologiske i snæver forstand.

Nogle hovedpunkter af Hjelmslev 1951:

A1) Modulationer

Hjelmslev opererer med to modulationer: ” ´ ” manifesteret som ikke-faldende og ” ` ” manifesteret som faldende. Relationen mellem dem er ” ´ → ` ”, dvs. at ” ´ ” er forudsættende og ” ` ” er forudsat. De to modulationer er ikke tegnudtryk, men blot udtryk for relationen – og ikke fx for ”spørgsmål”, ”fremsættende udsagn” o.l. Hjelmslev bemærker også at ” ´ ” og ” ` ” kan byttes om i forhold til indholdsstørrelserne (sætningstyper): *´hvis du kommer imorgen, `bliver han glad* vs. *´han bliver glad, `hvis du kommer imorgen.* Fig. 1 viser at ” ` ” er intensiv, symboliseret ved ”α”, ” ´ ” ekstensiv, symboliseret ved ”A”.

---

[2] Jf. Eli Fischer-Jørgensen 1973, Frans Gregersen 1991, bd. 2:177-193, og Michael Rasmussen 1992:277-296.

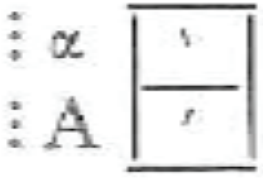

Figur 1. Efter Hjelmslev 1973:251, jf. 1951:15.

A2) Accenter

Hjelmslev opererer med to accenter: ” ˳ ” manifesteret som relativt stærktryk og ” ˚ ” manifesteret som relativt svagtryk. Relationen mellem dem er ” ˚ ➔ ˈ ”, dvs. at ” ˳ ” er forudsættende og ” ˈ ” er forudsat. Hjelmslev angiver kommutationspar som ˈ*for˳synet* (sb. def.) vs. ˚*forˈsynet* (præt. ptc.). I et eksempel som `˳*han ˈkom˳mer* erstattes stærktryk i *han* af svagtryk under dominans af stærktrykket i *kom*. Bitryk er dels reduceret stærktryk i 2. sammensætningsled, dels svagtryk med stød; dette er en vigtig generalisering, efter min mening (jf. Basbøll 2005:333-340). Fig. 2 viser at ” ˈ ” er intensiv (symboliseret ved ”α”), ” ˳ ” ekstensiv (symboliseret ved ”A”).

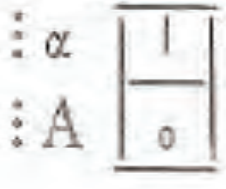

Figur 2. Efter Hjelmslev 1973:253, jf. 1951:16.

A3) Stavelser
Da dansk har kommutabel accent (jf. A2), har dansk også stavelser i Hjelmslevs strukturelle forstand, idet en stavelse ifølge Hjelmslev defineres som bærer af en kommutabel accent. Dette er til forskel fra fx fransk (Hjelmslev 1970 (1948); Basbøll 2017) der mangler kommutabel accent og således må nøjes med pseudo-stavelser: en pseudo-stavelse kan, stadig ifølge Hjelmslev, defineres som en pseudo-vokal plus evt. omgivende pseudo-konsonanter; pseudo-vokaler kan i fransk defineres som potentielle ordudtryk, jf. *eau, eu, à*, osv. Det er vigtigt for Hjelmslevs analyse at dansk har stavelser fordi han så kan bruge stavelsesgrænserne – der jo markeres i notationen, jf. eksemplerne ovenfor – i sine fonologiske reduktioner, jf. B2.1 nedenfor.

B) Konstituenter
Konstituenterne er segmenter, svarende til fonemer – vokaler og konsonanter – i andre teorier.

B1) Konstituentkategorier (?*i ?u*)
Hjelmslev opererer med fire kategorier af konstituenter:
β : forudsatte, eller centrale, kaldet *vokaler,* se B3
B : forudsættende, eller marginale, kaldet *konsonanter,* se B2
γ : både forudsatte og forudsættende: *u* som er central i "*hus*", men marginal (som [v]) i "*djærv*" ˈ*diɛru* og "*vrinske*" ˈ*uren*$_{o}$*sgɛ*; *u* er adskilt fra vokalen ved *r*. Når der ses bort fra fremmedord som "*march*", kan *i* – der også har dobbelt manifestationsmulighed som [i] og [j] – ikke vises at kunne stå vokalfjernt, derfor er *i* en vokal
Γ : hverken forudsatte eller forudsættende, fx interjektioner som *pff...*

B2.1) Konsonanter: 1. reduktioner (?*ptk* ?*δ* ?*γ*)
?*p* ?*t* ?*k* tolkes som henh. *hb* eller *bh*, *hd* eller *dh*, *hg* eller *gh*; tolkningen hvor *h* er sidst er fonetisk rimelig, i modsætning til fx *hb* initialt, herunder før *l* (som i "*plaske*"); tolkningen *hbl* begrundes med "Hjelmslevs lov" hvorefter en trekonsonantgruppe skal kunne opløses i to mulige tokonsonantgrupper, dvs. at **bhl* fejlagtigt ville implicere

muligheden **hl*, derfor generaliserer Hjelmslev til fx *hb* i forlyd.

”Det bløde d og g”, ?*δ* og ?*γ*, tolkes som *d* og *g* stavelsesfinalt – idet stavelsesgrænsen jo er med i notationen. Herved ender Hjelmslev med 10 konsonanter.

B2.2) Konsonanter: 2. system

De 10 konsonanter opstilles herefter i et system – med henvisning til Hjelmslev 1939 og *La catégorie des cas* (1935:113 ff.) – baseret på synkretismer mellem en intensiv og en ekstensiv term; Hjelmslevs eksempel er det i dag forældede *f* og *b* i *købt/køft*. Det virkelig problematiske ved dette sidste analysetrin er at det kun kan foretages hvis antallet af elementer ikke er et primtal: 4, 6, 8, 9 eller 10 elementer – konsonanter eller vokaler – kan analyseres i dimensioner, hvad 3, 5, 7 eller 11 ikke kan. Det er for mig noget talmystik – og kan være et incitament til fonologisk urimelige analyser – hvad der ikke er helt ukendt i andre teorier: fx kan 16 fonemer teoretisk beskrives ved hjælp af 4 binære distinktive træk à la Jakobson fordi $16 = 2^4$, og jo flere træk man bruger, jo mindre ’økonomisk’ bliver analysen. Men modsat trækanalyser i andre teorier står og falder Hjelmslevs system-analyse med antallet. Hjelmslev hævder selv at analysen – i anden række, efter synkretismerne – tager mest muligt hensyn til ”substansen”, altså det fonetiske. De 10 = 2 x 5 konsonanter skal analyseres i 2 dimensioner som det ses i fig. 3. Den lodrette dimension (”1”), med 5 trin, svarer til *fremme* vs. *tilbage* med *fremme* som intensiv – som er øverst, symboliseret med ”α”. Den vandrette (”2”) svarer til *åben* vs. *lukket* med *åben* som intensiv – som er til venstre, symboliseret med ”α”. Der er mange fonetiske urimeligheder i denne ”substanstilordning”.

1 ÷	2 ÷ :α	2 ÷ :A
:α	*f*	*b*
:A	*s*	*l*
:β	*m*	*d*
:B	*h*	*g*
:γ	*n*	*r*

Figur 3. Efter Hjelmslev 1973:257, jf. 1951:19.

B3.1) Vokaler: 1. reduktioner (?*œ*, kvantitet)

?*œ* fortolkes væk ved en række analyser der er delvis ad hoc: ”*gøre*” ˈ*gør*$_o$*ε* vs. ”*køre*” ˈ*hgø*$_o$*rε*; ˈ*dø*$_o$*εr* (vb.) vs. ˈ*døør* (sb.); ”*synd*” ˈ*sønd* vs. ”*søn*” ˈ*søn*; men det ”latente” *d* i *synd* er ikke ad hoc, jf. *syndig*.

Vokalkvantitet fortolkes på flere måder: primært som dobbeltvokal, og som enkeltvokal før enkeltkonsonant plus schwa ($_o$*ε*); en del manifestationsregler er meget komplicerede og ad hoc.

B3.2) Vokaler: 2. system

De 8 vokaler som Hjelmslev ender med – uden *u*, men med *i*, jf. B1 ovenfor, og uden ?*œ* – opstilles så i et system med 3 binære dimensioner (idet $8 = 2^3$), jf. afsnit B2.2 ovenfor; se fig. 4. Den lodrette dimension (”1”) svarer til *urundet* vs. *rundet* hvor *urundet* – der er øverst, symboliseret med ”α” – er intensiv. Den vandrette dimension (”2”) svarer til *fortunge* vs. *bagtunge* – eller *fremme* vs. *tilbage* – hvor *fortunge* er intensiv; den er til venstre, symboliseret med ”α”. Endelig svarer den skrå dimension (”3”) til *lukket* vs. *åben* med *lukket* som intensiv – den er forrest, symboliseret med ”α”. ”Substanstilordningen” er klart bedre for vokalerne end den var for konsonanterne (jf. B2.2), der er altså større overensstemmelse med det fonetiske.

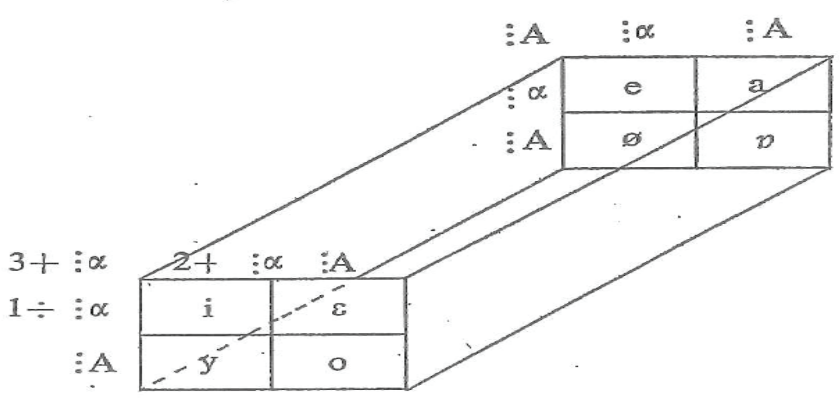

Figur 4. Efter Hjelmslev 1973:260, jf. 1951:21.

C) Stødet

Som det fremgår af sidste del af titlen på Hjelmslev 1951 – "... med særligt henblik på stødet" – er stødanalysen en afgørende del af artiklen, og som Hjelmslev skriver i sit slutord, blev stødet diskuteret intenst i arbejdsgrupper omkring Lingvistkredsen. Hjelmslev anfører i artiklen at stød er et signal under fem forskellige betingelser: 1) i 2. sammensætningsled: fakultativt i eksempler som "*tørklæde*", "*grønsager*", obligatorisk i fx vb. "*aftale*", "*udtale*", med den tricky tilføjelse at sprogbrugen udnytter denne sidste mulighed til "heteroplane" formål, dvs. her for at skelne mellem vb. og sb., sidstnævnte uden stød; 2) i stavelser med identitetsdiftong – dvs. dobbeltvokal, fx i "*ben*" ˈ*been*; 3) i stavelser med monoftong uden final konsonant, fx "*bro*" ˈ*bro* der kan vises at have enkeltvokal strukturelt fordi vokalen udtales kort når stødet tabes i eksempler som *"bropille*", i modsætning til fx "*benknap*" hvor den stødløse vokal i første stavelse udtales som en langvokal; 4) i stavelser med "enefinalt" *s* eller *b* eller i anden del af en i-diftong, fx "*lys*" ˈ*lys* og "*dyb"* ˈ*dyb*; 5) i stavelser med finale konsonantgrupper, fx "*elsk*" ˈ*ɛlsg*. Ud fra Hjelmslevs formulerede stødregler og hans eksempler er det ikke muligt at give en samlet, konsistent, stødanalyse, der er alt for mange inkonsekvenser; men det er muligt at bruge nogle af hans grundprincipper i en mere sammenhængende stødanalyse som det er forsøgt påvist i den ovenfor nævnte faglitteratur og i nogle af de strukturalistiske dialektbeskrivelser (afsnit 2), blandt andet ved at indføre grænsesymboler i notationerne og ved at præcisere anvendelsesbetingelserne for de enkelte stødregler.

2. Strukturalistiske danske dialektbeskrivelser

I 1900-tallets første del – som også i 1800-tallet – blev danske dialekter primært beskrevet på et sproghistorisk grundlag, til dels suppleret med sproggeografiske synspunkter, jf. Poul Andersen 1965. Men fra 1930'erne og i de følgende tiår blev strukturalistiske – dels Pragskolens, dels og især glossematikkens – synspunkter mere dominerende.

Med Poul Andersen (1901-1985) som den centrale figur opstod der ved Københavns Universitet omkring midten af det 20. århundrede en også internationalt set original tradition for strukturelle dialektbeskrivelser, stærkt præget af glossematikken. Den "reneste"

glossematiske dialektbeskrivelse var Børge Andersens *Rønnemålet* (1959) med den karakteristiske undertitel *En strukturallingvistisk analyse af udtryksplanet i en bornholmsk dialekt*; andre vigtige arbejder var disputatserne af Anders Bjerrum (1944), Poul Andersen (1958) og Inger Ejskjær (1970).

Anders Bjerrums (1903-1984) disputats om *Fjoldemålets Lydsystem* (1944) var påvirket af de glossematiske diskussioner i Lingvistkredsen; den er metodisk original og vigtig, en stringent anvendelse af principperne fremstillet i hans "Über die phonematische Wertung von Mundartaufzeichnungen" 'Om den fonematiske bedømmelse af dialektoptegnelser' (1940) med fokus på betydningen af optegnerens modersmål for fortolkningen. Også Anders Bjerrums små men meget vigtige grammatikker over de danske landskabslove (1966 (1954), 1967) er stærkt påvirket af glossematiske synspunkter.

Poul Andersen har selv peget på (1977:93) at en afgørende forudsætning for ham var prosodiske analyser af 1700-tallets store danske sprogforsker Jens Pedersen Høysgaard (1698-1773). Tabellen herunder illustrerer Høysgaards "Aandelav" som to binære modsætninger (±stød, ±langvokal) resulterende i 4 "stavelsestyper" (efter Anhang 1923 (1769)), i overensstemmelse med Poul Andersens fortolkning (men altså klar hos Høysgaard selv, jf. Basbøll 2016):

	Stød (i stavelsen)	**Ikke stød**
Lang vokal	*væn* (på [ɛ:])	*væn(e)* [1. stavelse]
Kort vokal	*vend!* (på [n])	*ven*

Poul Andersens lærebog i "Dansk Fonetik" (1954) fik betydning for en hel generation af danskstuderende bl.a. ved introduktionen af ord- og stavelsestyper i det store og vigtige afsnit om "Accentuation" (s. 309-326); prosodien får herved større vægt end i mere traditionelle fremstillinger. Lærebogen er en original syntese der trækker på både Hjelmslev 1951 – med tilslutning – og på André Martinets[3] disputats *La phonologie du mot en danois* (1937). Poul Andersen siger (1954:326) at Martinet "opstiller følgende psykofonetiske enheder, som jeg i det følgende betegner *fonemer*", men Martinet bruger faktisk selv betegnelsen *phonèmes* om de danske vokaler og konsonanter. Særligt

[3] Se om André Martinet (1908-1999) hos Skytte 2016:82-85.

Poul Andersens gennemgang af "ordtyperne" (alfa- beta- gamma-) og deres "accentuation" (med stød og kvantitet) er vigtig, og til grund ligger også den – for andre skandinaver kontroversielle – påstand at hovedtryk i en neutral ytring er af samme grad. Andersen (1954) blev flere gange i tresserne udgivet sammen med Hjelmslevs "Almindelig Fonetik" som Poul Andersen & Louis Hjelmslev *Fonetik*, beregnet som lærebog ved Københavns Universitet.

Poul Andersens vigtigste værk er disputatsen *Fonemsystemet i Østfynsk* (1958) hvorom han selv (1977:93) siger:

> for mig var Meningen med mit Forsøg med Fynsk ... Skabelsen af en sprogligt rigtig, modsigelsesfri og simpel Notation for en hel Dialektgruppe, sådan som Kravet er stillet fx. ved Arbejdet på Ømålsordbogen.

Som eksempler på andre vigtige arbejder inden for denne af glossematikken inspirerede tradition kan nævnes Ella Jensens *Houlbjergmålet. Bidrag til Beskrivelse af en østjysk Dialekt* (1944) og Bent Jul Nielsens *Et Bjerreherredsmål. Udtrykssystemet i dialekten i Barrit, Klakring og As sogne* (1968).

Inger Ejskjær (1926-2015) debuterede med at beskrive sin fars dialekt Brøndummålet (1954). I 1964 udgav hun en vigtig artikel der baseret på hendes egne erfaringer introducerede begrebet *regionalsprog* i dansk forskning. *Kortvokalstødet i sjællandsk* (1967) er – foruden af dialektbeskrivelserne – teoretisk påvirket af Hjelmslev (1951). Disputatsen *Fonemsystemet i Østsjællandsk* (1970) er et hovedværk i den strukturalistiske danske dialektlitteratur. Inger Ejskjær har endvidere givet vigtige oversigter på engelsk: "Stød and pitch accents in the Danish dialects" (1990) og *Danish dialect research* (1993).

3. Mellemspil: Aage Hansen (1943, 1967)

I Aage Hansens (1894-1983) sene storværk *Moderne Dansk* (1967, i 3 bind) handler bind 1 om "analyse". Fremstillingen er et udogmatisk forsøg på at anvende glossematiske principper på moderne dansk rigssprog med overordentlig mange iagttagelser gjort gennem et langt

forskerliv, men også med enkelte fejlanalyser som når han opfatter diftonger som i *hav, møg* som strukturelt bestående af to vokaler bl.a. fordi "diftongerne har stød under de samme betingelser som de lange vokaler" (s. 303); det har de netop ikke: fx er *møg* stødløst som *møl* hvorimod finale langvokaler i danske ord altid har stød.

Også Aage Hansens tidligere og meget vigtige synkrone arbejde, der med en moderne terminologi hører under fonologien og den prosodiske morfologi, nemlig *Stødet i dansk* (1943), er i mange henseender præget af glossematiske synspunkter og viser betydelig indflydelse fra Hjelmslev.

4. Fonotaks i og omkring glossematikken

Internationale pionerarbejder om fonotaks, dvs. principperne for udtrykselementernes kombinatorik, var et vigtigt område for glossematikken, faktisk langt mere end fonetisk substans; afgørende bidrag hertil, både alment og for dansk, er givet i (1952) af Eli Fischer-Jørgensen[4], i (1958) af Paul Diderichsen[5] og i (1959) af Henning Spang-Hanssen.[6]

Ingen af disse tre var entydigt glossematikere, men de var energiske diskussionsdeltagere i det glossematiske miljø i Lingvistkredsen, og deres fonotaktiske modeller og analyser bidrager originalt til et vigtigt, men i øvrigt ikke – heller ikke internationalt – velopdyrket felt inden for den almene fonologi. Det samme gælder romanisten Knud Togeby[7] hvis disputats *Structure immanente de la langue française* (1965 (1951)) var meget indflydelsesrig i Frankrig, især den reviderede 2. udgave fra 1965. Knud Togeby lægger stor vægt på distributionelle forhold som han på original vis beskriver ud fra Hjelmslevske relationer.

---

[4] Eli Fischer-Jørgensen (1911-2010) er genstand for Gunver Skyttes store biografi (2016).

[5] Om Paul Diderichsen (1906-1964), se Skytte 2016:69-72.

[6] Om Henning Spang-Hanssen (1920-2002), se Skytte 2016:145-147.

[7] Om Knud Togeby (1918-1974), se Skytte 2016:140-144.

5. Louis Hjelmslev om Rasmus Rask

Vi har set (i afsnit 2) at Poul Andersen, foruden af Hjelmslev, i betydelig grad var inspireret af Jens Høysgaards prosodiske analyser. Høysgaard var derimod ikke en vigtig direkte forudsætning for Hjelmslev, men det var han indirekte idet Hjelmslevs store helt Rasmus Rask (1787-1832) var stærkt påvirket af Jens Høysgaard; om linjen fra Høysgaard og videre til Rask, jf. også Basbøll & Jensen (2015), med henvisninger, og Basbøll (i trykken).

Hjelmslev har i (1966(1951)) givet et vigtigt, men også ensidigt og dermed kontroversielt, portræt af Rasmus Rask, baseret på dyb fortrolighed med Rasks både trykte og utrykte arbejder og hans mange breve.[8] Hjelmslev understreger Rasks styrke som strukturalistisk grammatiker og typologisk sprogsammenligner snarere end som sproghistoriker og genetisk lingvist.

Alle Rasks grammatikker er deskriptive (modsat normative), og de fleste har kapitler om udtalen, morfologi, orddannelse og syntaks. Rask er forfatter til en lang række vigtige grammatikker om bl. a. islandsk (første gang 1811, jf. hans udødelige prisskrift 1818), dansk (1830) og engelsk (1832), for blot at nævne nogle ganske få. Mange af Rasks grammatikker var upublicerede i hans levetid.

I Hjelmslevs fortolkning er den *naturlige* beskrivelse for Rask den der stemmer med sprogets struktur, dets system:

> La théorie de la forme correcte de la description grammaticale s'identifie pour Rask avec l'examen de la structure véritable de la langue. La seule description correcte est celle qui suit le système propre de la langue. La seule description correcte est la description *naturelle*.

(Hjelmslev 1966 (1951):185)

> Teorien for den grammatiske beskrivelses korrekte form er for Rask det samme som undersøgelsen af sprogets sande struktur. Den eneste korrekte beskrivelse er den der er i overens-

[8] Hjelmslev har udgivet både Rasks udvalgte afhandlinger (Rask 1932-35) og hans brevveksling (Rask 1941) [3. bind af Rasks breve er udgivet af Marie Bjerrum (Rask 1968)].

> stemmelse med sprogets eget system. Den eneste korrekte beskrivelse er den *naturlige* beskrivelse

[min oversættelse/HB].

Om Rasks syn på sprogændringer skriver Hjelmslev:

> Rask ne reconnaît pas le changement de la *langue*; mais il reconnaît volontiers les changements de la *parole*. Ce qui ne peut pas changer selon lui, c'est la langue, qui pour lui s'identifie au système. Un système ne change pas ; il peut être remplacé par un autre, par un système différent, mais plus ou moins apparenté au système initial.

(Hjelmslev 1966 (1951):191).

> Rask anerkender ikke at *sprogsystemet* [la *langue*] ændrer sig; men han anerkender gerne ændringer i *sprogbrugen* [la *parole*]. Det der ifølge ham ikke kan ændre sig, er sproget, hvad der for ham er det samme som systemet. Et system ændres ikke; det kan erstattes af et andet, af et derfra forskelligt system, men et der er mere eller mindre beslægtet med det oprindelige system

[min oversættelse/HB].

Og Hjelmslev siger følgende om Rasks syn på sprogfamilier og sprogtyper:

> De nos jours, on a l'habitude de réserver le terme de *familles* à des classes de langues d'origine commune. C'est une définition historique, étrangère à la pensée de Rask. Les classes de langues auxquelles il pense ne sont donc pas des familles dans ce sens étroit et technique du terme. Ce sont, au contraire, des *types linguistiques*, définis par certains traits de structure. Le point de vue génétique dans le sens propre du terme, ou, plus exactement, le point de vue historique, n'existe pas encore dans la linguistique de l'époque de Rask.

(Hjelmslev 1966 (1951):191f).

> I vore dage forbeholder man normalt betegnelsen *familier* for klasser af sprog med fælles oprindelse. Det er en historisk definition der er fremmed for Rasks tankegang. De sprogklasser

> han tænker på, er ikke familier i betegnelsens snævre tekniske forstand. Det er, tværtimod, *sprogtyper*, defineret ved bestemte strukturtræk. Det genetiske synspunkt i denne betegnelses egentlige forstand, eller, mere nøjagtigt, det historiske synspunkt, findes endnu ikke i lingvistikken på Rasks tid

[min oversættelse/HB].

Hjemslevs fortolkning af Rasks synspunkter er et yderpunkt: han ser måske ligefrem en præ-glossematiker i sin store forgænger, helt modsat hans Lingvistkreds-fælle og nære kollega Paul Diderichsen der understreger Rasks sammenhæng med traditionen fra det syttende og attende århundredes sprogvidenskab (se Diderichsen 1960).

6. Slutord om glossematikkens plads i fonologiens historie

Glossematikkens indflydelse på fonologien har, især i en international sammenhæng, været temmelig begrænset – i modsætning til indflydelsen på semiotikken – men man kan dog pege på nogle områder hvor glossematisk fonologi har sat sig blivende spor, ikke mindst inden for analysen af dansk:

(1) Glossematikkens førstemand, Louis Hjelmslev, har – især gennem sin halvpublicerede artikel "Grundtræk af det danske udtrykssystem med særligt henblik på stødet" (afsnit 1 her) – påvirket dansk dialektforskning gennem en menneskealder (afsnit 2).

(2) Foruden Børge Andersens *Rønnemålet* (1959) bør endnu en glossematisk monografi nævnes – selv om den ikke er begrænset til udtrykssystemet: Una Cangers ph.d.-afhandling om maya-sproget Mam (1969). Una Canger var elev af (bl.a.) Hjelmslev; hun rejste til USA og udarbejdede her sin afhandling under vejledning af Francis Whitfield der var pioner i at udbrede kendskab til glossematikken, bl.a. gennem oversættelser – bedst kendt er *Prolegomena to a Theory of Language*, oversættelsen af et af Hjelmslevs hovedværker, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* (1943); se Canger (2001) om Whitfields betydning for glossematikken.

(3) En række vigtige arbejder, ikke mindst inden for fonotaks (afsnit 4), er klart påvirket af glossematikken og diskussionerne i Lingvistkredsen. Denne indirekte påvirkning er måske den allervigtigste fra et videnskabshistorisk synspunkt.

Litteratur:

Andersen, Børge (1959) *Rønnemålet. En strukturallingvistisk analyse af udtryksplanet i en bornholmsk dialekt*. København: Schultz.

Andersen, Poul (1954-1955) Dansk Fonetik. *Nordisk Lærebog for Talepædagoger*. N.Rh. Blegvad et al. (udg.). København: Rosenkilde & Bagger:308-353.

Andersen, Poul (1958) *Fonemsystemet i Østfynsk. På Grundlag af Dialekten i Revninge Sogn*. København: Schultz.

Andersen, Poul (1965) Dialektforskningen. *Det danske sprogs udforskning i det 20. århundrede.* Jørgen Larsen et al. (udg.). København: Gyldendal:85-126.

Andersen, Poul (1977) Dansk Dialektologi i Tiåret 1965-1974. *Danske Studier* 1977:100-138.

Andersen, Poul & Louis Hjelmslev (1954) *Fonetik*. Særtryk af *Nordisk Lærebog for Talepædagoger*. København: Rosenkilde & Bagger.

Anderson, Stephen R. (1985) *Phonology in the Twentieth Century: Theories of Rules and Theories of Representations.* Chicago: The University of Chicago Press.

Basbøll, Hans (1971) A commentary on Hjelmslev's Outline of the Danish Expression System. *Acta linguistica hafniensia* 13:173-211.

Basbøll, Hans (1973) A commentary on Hjelmslev's Outline of the Danish Expression System (II). *Acta linguistica hafniensia* 14:1-24.

Basbøll, Hans (2005) *The Phonology of Danish*. Oxford: Oxford University Press.

Basbøll, Hans (2016) Fonetikker. *Dansk Sproghistorie* 1. Ebba Hjorth et al. (udg.). København/Aarhus: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Aarhus Universitetsforlag:279-297 (med ekstra materiale (nr. 26-33) på hjemmesiden dansksproghistorie.dk).

Basbøll, Hans (2017) Hjelmslev sur la phonologie du français. *Dynamiques linguistiques: variation, changement et cognition*. Marie-Hélène Côté et al. (udg.). Paris: Presses Universitaires de Paris Ouest.

Basbøll, Hans (under udg.) The Discovery of Danish Phonology and Prosodic Morphology: from the third university caretaker Jens P. Høysgaard (1743) to the 19th century. *The Meaning of Language*. Hans Götzsche (udg.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Basbøll, Hans & Viggo Bank Jensen (2015) Rask: A linguistic giant between the 18th and 20th century. *Historiographia Linguistica* 42, 1:153-167.

Bjerrum, Anders (1940) Über die phonematische Wertung von Mundart-aufzeichnungen. *Bulletin du Cercle linguistique de Copenhague* IV:29-51.

Bjerrum, Anders (1944) *Fjoldemålets Lydsystem*. København: Ejnar Munksgaard.

Bjerrum, Anders (1966 (1954)) *Grammatik over Skånske Lov efter B74*. København: Gyldendal.

Bjerrum, Anders (1967) *Grammatik over De Sjællandske Love efter AM 455 12°. Med tillæg om Jyske Lov efter Flensborghåndskriftet.* København: Gyldendal.

Canger, Una (1969) *Analysis in outline of Mam, a Mayan language*. Ph.d.-afhandling, University of California at Berkeley.

Canger, Una (2001) Le rôle de Francis Whitfield. *Atti del Convegno Internazionale, Padova, 4-6 ottobre 1999*. Romeo Galassi & Margherita de Michiel (udg.). Padova: Università degli Studi di Padova:229-243.

Diderichsen, Paul (1958) The importance of distribution versus other criteria in linguistic analysis. *Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists*:156-194.

Diderichsen, Paul (1960) *Rasmus Rask og den grammatiske tradition*. København: Munksgaard.

Ejskjær, Inger (1954) *Brøndum-målet. Lydsystemet i en Sallingdialekt*. København: Schultz.

Ejskjær, Inger (1964) Regionalsprog og lokalt vestjysk regionaldansk. *Dialektstudier* 1:7-50.

Ejskjær, Inger (1967) *Kortvokalstødet i sjællandsk*. København: Akademisk Forlag.

Ejskjær, Inger (1970) *Fonemsystemet i Østsjællandsk. På grundlag af dialekten i Strøby sogn*. København: Akademisk Forlag.

Ejskjær, Inger (1990) Stød and pitch accents in the Danish dialects. *Acta linguistica hafniensia* 22:49-75.

Ejskjær, Inger (1993) *Danish dialect research*. København: C.A. Reitzel.

Fischer-Jørgensen, Eli (1952) On the definition of phoneme categories on a distributional basis. *Acta linguistica hafniensia* 7:8-39.

Fischer-Jørgensen, Eli (1973) Supplementary Note to Hans Basbøll's commentary on Hjelmslev's Outline of the Danish Expression System. *Acta linguistica hafniensia* 14:143-152.

Fischer-Jørgensen, Eli (1975) *Trends in Phonological Theory. A Historical Introduction*. København: Akademisk Forlag.

Gregersen, Frans (1991) *Sociolingvistikkens (u)mulighed* 1-2. København: Tiderne Skifter.

Hansen, Aage (1943) *Stødet i dansk*. København: Munksgaard.

Hansen, Aage (1967) *Moderne Dansk* 1-3. København: Grafisk Forlag.

Hjelmslev, Louis (1935-1937) *La catégorie des cas. Étude de grammaire générale* I-II. Aarhus: Universitetsforlaget i Aarhus.

Hjelmslev, Louis (1936) Principles of Phonematics. *Proceedings of the 2nd International Congress of Phonetic Sciences, held at University College, London, 22-26 July 1935*:51-54.

Hjelmslev, Louis (1939) Note sur les oppositions supprimables. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* VIII:51-57.

Hjelmslev, Louis (1943) *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*. København: Bianco Luno.

Hjelmslev, Louis (1951) Grundtræk af det danske udtrykssystem med særligt henblik på stødet. *Selskab for nordisk filologi, årsberetning for 1948-49-50*:12-24.

Hjelmslev, Louis (1954) Almindelig Fonetik. *Nordisk Lærebog for Talepædagoger*. N.Rh. Blegvad et al. (udg.). København: Rosenkilde & Bagger:233-307.

Hjelmslev, Louis (1959) *Essais linguistiques* [I]. København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.

Hjelmslev, Louis (1966 (1951)) Commentaires sur la vie et l'œuvre de Rasmus Rask. *Portraits of Linguists* I. Thomas A. Sebeok (udg.). Bloomington/ London: Indiana University Press: 179-195. Først udgivet i *Conférences de l'Institut de Linguistique de l'Université de Paris* 10:143-157.

Hjelmslev, Louis (1970 (1948)) Le système d'expression du français moderne (résumé [par Eli Fischer-Jørgensen]). *Bulletin du Cercle linguistique de Copenhague 1941-1965*. København: Akademisk Forlag:217-222.

Hjelmslev, Louis (1973) *Essais linguistiques* II. København: Nordisk Sprog- og Kulturforlag.

Hovdhaugen, Even, Fred Karlsson, Carol Henriksen & Bengt Sigurd (2000) *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

Høysgaard, Jens Pedersen (1923 (1769)) *Første Anhang til den Accentuerede Grammatika. Danske Grammatikere* 5. Henrik Bertelsen (udg.). København: Det danske Sprog- og Litteraturselskab:507-550.

Jensen, Ella (1944) *Houlbjergmålet. Bidrag til Beskrivelse af en østjysk Dialekt*. København: Schultz.

Jensen, Viggo Bank (2015) Eli Fischer-Jørgensen, Eugenio Coseriù et Louis Hjelmslev: Quelques points d'une correspondance. *Cahiers de Ferdinand de Saussure* 68:27-45.

Jul Nielsen, Bent (1968) *Et Bjerreherredsmål. Udtrykssystemet i dialekten i Barrit, Klakring og As sogne*. København: Akademisk Forlag.

Madsen Aarhus, Jacob (1586) *De literis libri duo*. Udgivet 1930 af Christen Møller & Peter Skautrup, med en oversættelse af Franz Blatt (bd. 2:99-249). Aarhus.

Martinet, André (1937) *La phonologie du mot en danois*. Paris: Klincksieck [også i *Bulletin de la Société linguistique de Paris* 38:169-266].

Pike, Kenneth L. (1967) *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*. Haag: Mouton.

Rask, Rasmus (1811) *Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog*. København: Gyldendal.

Rask, Rasmus (1818) *Undersøgelse om Det gamle Nordiske eller Islandske Sprogs Oprindelse. Et af det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab kronet Prisskrift*. København: Gyldendal.

Rask, Rasmus [E. C.] (1830) *A Grammar of the Danish Language for the Use of Englishmen*. København.

Rask, Rasmus (1832) *Engelsk Formlære, udarbejdet efter en ny Plan*. København: Gyldendal.

Rask, Rasmus (1932-35) *Udvalgte Afhandlinger* I-III. Udgivet af Louis Hjemslev. København: Levin & Munksgaard.

Rask, Rasmus (1941) *Breve fra og til Rasmus Rask* I-II. Udgivet af Louis Hjelmslev. København: Munksgaard.

Rask, Rasmus (1968) *Breve fra og til Rasmus Rask* III. Udgivet af Marie Bjerrum. København: Munksgaard.

Rasmussen, Michael (1992) *Hjelmslevs sprogteori. Glossematikken i videnskabshistorisk, videnskabsteoretisk og erkendelsesteoretisk perspektiv*. Odense: Odense Universitetsforlag.

Robins, R. H. (1967) *A Short History of Linguistics*. London: Longmans.

Skytte, Gunver (2016) *ELI – 99 års opdagelsesrejse gennem livet. En biografi om sprogforskeren Eli Fischer-Jørgensen (1911-2010)*. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.

Spang-Hanssen, Henning (1959) *Probability and Structural Classification in Language Description*. København: Rosenkilde & Bagger.

Togeby, Knud (1965 (1951)) *Structure immanente de la langue française. Travaux du Cercle linguistique de Copenhague* VI. Revideret udgave (1965). Paris: Larousse.

Uldall, Hans Jørgen (1933) *A Danish Phonetic Reader*. London: University of London Press.

Uldall, Hans Jørgen (1936) Phonematics of Danish. *Proceedings of the 2nd International Congress of Phonetic Sciences, held at University College, London, 22-26 July 1935*:54-57.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Hvor mange betydninger har et ord?

Henning Bergenholtz og August Toftgaard Madsen
Aarhus Universitet

1. Homonymi og polysemi

I leksikografiske ordbøger, fx i Nordisk leksikografisk ordbok (1997), finder man lemmaerne **lemma**, **lemmaselektion** og **lemmalakune**. Man finder også lemmaerne **polysemi** og **homonymi**, men ikke **polysemselektion**, **polysemlakune**, **homonymselektion** og **homonymlakune**. Tilsvarende er det i den leksikografiske, men også i den lingvistiske litteratur: Polysem- og homonymselektion tematiseres stort set ikke, undtagelser som fx Bergenholtz/Agerbo () bekræfter kun reglen. Men både lingvister og leksikografer har vist stor interesse for termerne polysemi og homonymi og diskuterer dem ofte ud fra ganske få eksempler, oftest et enkelt verbum. Vi vil her ikke gå ind på den meget omfattende litteratur, som kan sammenfattes på følgende måde: De fleste ser polysemi som et fænomen, der foreligger, når et og samme ord har flere, men dog relaterede betydninger. Homonymi foreligger, når et ord har to eller flere betydninger, som ikke kan relateres til hinanden. Nogle leksikografer har kritiseret denne tradition som det at sælge elastik i metermål og har derfor fravalgt betydning som adskillelseskriterium mellem homonymer, men valgt et mere entydigt kriterium. Man har i stedet homonymi, når et og samme ortografiske ord kan tilordnes forskellige ord med forskellig ordklasse eller ved samme ordklasse med forskellig fleksion. Denne homonymiforståelse er ganske vist klarere og ret entydig at bruge og forstå, men samler i mange tilfælde helt forskellige betydninger inden for samme ordbogsartikel, som kun står i samme artikel, fordi deres helt forskellige betydninger udtrykkes med samme ortografiske ord.

2. Leksikalsk betydning vs. kontekstbetydning

Hvor mange betydninger kan et ord have? – sådan spørger Louw (1995) i titlen på bidraget. Louw går ud fra den traditionelle opfattelse, at man kan skelne mellem tekstuelle og leksikalske betydninger. Og kun den sidstnævnte type er ifølge Louw (1995) relevant for leksikografien, dvs. skal anføres i ordbøger. Kontekstbetydninger hører ikke hjemme i ordbøger. For kun med et sådant udgangspunkt kan man reducere antallet af betydninger, dvs. polysemer. En sådan reduktion er ifølge Louw strengt nødvendig for ikke at belaste ordbogsbrugerne med en alt for lang liste med polysemer i ikke-hensigtsmæssige ordbøger:

> ”They define usage rather than lexical meaning. … It is of the utmost importance to distinguish lexical meaning from contextual meaning. … However, if we fail to distinguish lexical meaning from contextual meaning we are bound to accept that whenever a word is used, a meaning comes from that usage.” Louw (1995:358 f.)

Helt modsat argumenterer Panman (1982), der afviser, at der skulle findes homonymi eller polysemi mellem leksikalske ord. Det findes og kan kun findes mellem ord i kontekst:

> ”The present study argues that it is preferable to regard the phenomena as relations between word-tokens rather than between lexical items” (Panman 1982:105).

Endnu mere radikalt argumenterer Hanks (2000) eller Hanks/Bradbury (2013). Sidstnævnte bidrag begynder med et ledende spørgsmål: ”Do words have meanings?” Deres svar er et rungende nej. Helt modsat Louw (1995), men svarende til Panman (1982), er grundtesen i artiklen, at ord kun har betydning i en konkret kontekst. Man kan for et leksikalsk ord ikke angive en betydning for en isoleret abstrakt konstruktion (Hanks/Bradbury 2013:28). Både Louw, Panman og Hanks/Bradbury argumenterer som lingvister, ikke som leksikografer. For en leksikograf interesserer sig for ordbogsbrugere og deres informationsbehov. Om der nu eksisterer betydninger eller ej, er ikke en ordbogsbrugers hovedproblem. En ordbogsbruger ønsker hjælp, leksikografen ønsker at give denne hjælp i form at et stykke

værktøj, nemlig en ordbog. Det kan fx være til en bruger, der læser et ord i en tekst og ikke forstår dette ord og derfor slår det op i en ordbog. I Bergenholtz/Tarp (2003) tages udgangspunkt i den funktion, som enhver angivelse i en ordbog, herunder betydningsangivelser, skal have for en bestemt brugertype i forskellige sammenhænge. Sådanne betydningsangivelser kan være forskellige for forskellige brugertyper og situationstyper. Vi skelner mellem følgende grundsituationer: kommunikative, kognitive, operative og interpretative, men går i dette bidrag kun ind på den kommunikative situation, hvor en dansk modersmålstaler har et receptionsproblem.

Vi går derfor heller ikke ind på, hvordan en optimal polysem-inddeling kunne se ud, hvis det drejer sig om en kognitiv ordbog, der vil oplyse mest muligt om et bestemt ords forskellige betydninger, og hvordan disse forskellige betydninger historisk eller systematisk kan relateres. Noget sådan diskuteres i mange leksikografisk/lingvistiske bidrag, der som Halas (2016) ender med et forslag for det engelske verbum *drop* med seks hovedbetydninger, som igen har i alt 24 underbetydninger hhv. underbetydninger til en underbetydning med en opdeling, som lader Wittgensteins "Tractatus" fremstå som en forholdsvis primitiv opdeling. Sådanne opdelinger og heller ikke arbejdet dermed har nogen plads i rigtig, praktisk leksikografi. Selv for funktionen "viden om et ord" er hele opdelingen så uoverskuelig, at man ikke kan finde hoved og hale. Vi vil se, at to af de analyserede danske ordbøger også arbejder med underbetydninger, herom senere.

3. Polysemselektionen i tre danske ordbøger

I det følgende vil vi sammenligne polysemselektionen i tre nyere danske monolingvale ordbøger. To af disse ordbøger er polyfunktionale, dvs. de vil på samme tid give hjælp til brugere med forskellige informationsbehov i forskellige situationer, fx ved tekstproduktion, tekstreception og viden om dansk. Vi vil her kun se på polysemselektionen ud fra den angivelse, som er central, når en bruger søger hjælp ved et receptionsproblem, nemlig betydningsangivelsen. Den tredje ordbog er en monofunktional ordbog med målgruppen danske modersmålstaler, som har et receptionsproblem. Sådanne monofunktionale ordbøger er selvfølgelige for e-ordbøger, men de

kendes også som papirordbøger. Den første færdiggjorte og trykte danske ensprogede ordbog var fx en monofunktional ordbog, en receptionsordbog, Jens Leth: *Dansk Glossarium. En Ordbog til Forklaring over det danske Sprogs gamle, nye og fremme Ord og Talemaader for unge Mennesker og for Ustuderede (*1800). Men de fleste ordbøger er polyfunktionale, herunder Nudansk Ordbog (2005) og Den Danske Ordbog (2016), modsat Den Danske Betydningsordbog (2016). Disse tre ordbøger har ikke samme antal lemmaer:

- NUD (Nudansk Ordbog 2005) har ca. 47.000 lemmaer
- DDO (Den Danske Ordbog 2016) har 98.639 lemmaer
- DDB (Den Danske Betydningsordbog 2016) har 117.912 lemmaer

Sammenligningen af polysemselektionen i de tre ordbøger skal her foretages med udgangspunkt i en række konkrete lemmaer. Lemmaerne er tilfældigt udvalgt fra en liste med t-ord. Det første ord er **toradet**. I en google-søgning foretaget d. 10. oktober 2016 optrådte **toradet** i følgende sætninger:

1. Den dyrkede byg kendes ikke fra naturen, men stammer sandsynligvis fra en nærtstående art, vild **toradet** byg, H. spontaneum, der vokser vildt i det østlige Middelhavsområde.
2. Jeg ville gerne fortælle, hvor du kan købe et **toradet** jakkesæt i klassisk model fra stangen, men jeg ved det simpelthen ikke.
3. Perlehalskæden er **toradet** og prydet med talrige enkeltslebne diamanter.
4. Jakkesættets **toradede** snit kreerer en mere flatterende figur, end en enrader gør.
5. Korpsets uniform var en **toradet**, gendarmblå frakke med tilhørende korte benklæder og stormhue med korpsets mærke, K.W.
6. I Danmark og det øvrige Europa brygges næsten alt øl – såvel lyse som mørke typer – ud fra malt, hvor råstoffet er **toradet** byg.

I de tre ordbøger finder vi følgende polysemselektioner for **toradet**:

NUD: 1 betydning
= dobbeltradet
(dobbeltradet i NUD: med to rækker af noget, fx knapper)

DDO: 2 betydninger
1. BOTANIK ordnet i to rækker; om blade eller blomsterdele
2. = dobbeltradet

(dobbeltradet i DDO: lukket fortil med to rækker knapper; om jakker og frakker)

DDB: 3 betydninger
1. som har to rækker med blade; om en plante, fx rug og byg, som sætter blade på hver side af stilken, så bladene fremstår at være ordnet i to rækker
2. som har to sideløbende kæder eller ringe; fx om et halssmykke, hvor smykket enten er fastgjort i to halskæder, eller i én halskæde, som når to gange rundt om halsen
3. som har to rækker med knapper eller spænder; om frakker og jakkesæt, som har to parallelle rækker med knapper eller spænder i retning op-ned

Nudansk Ordbog har én betydning i form af en synonymhenvisning til **dobbeltradet**. Slår vi i NUD op under **dobbeltradet**, finder vi betydningsangivelsen: ”med to rækker af noget, fx knapper”. Betydningsangivelsen har et højt abstraktionsniveau, for ’noget’ kan være hvad som helst og giver ikke umiddelbart ordbogsbrugeren anledning til at danne billeder i sin bevidsthed. Ordbogsbrugeren, som slår op i NUD for at udlede mening af et ord i en bestemt sammenhæng, er her ikke hjulpet langt på vej.

NUD’s enlige betydningsangivelse er dækkende for alle seks eksempler fra google-søgningen.

DDO har to betydninger, heraf den ene i form af en synonymhenvisning til **dobbelradet**, under hvilket opslag vi igen finder én betydning. Betydningsangivelserne er konkrete og entydigt formuleret: første betydning dækker eksempel 1 og 6 (blade eller blomsterdele, ordnet i to rækker). Anden betydning dækker eksempel 2, 4 og 5

(jakker og frakker, som er lukket fortil med to rækker knapper). Ingen af betydningerne dækker eksempel 3 (smykke bestående af to sideløbende kæder). DDO har her en betydningslakune.

DDB har tre betydninger, som alle er konkrete og entydigt formuleret. Betydningsangivelserne dækker alle seks eksempler: første betydning dækker eksempel 1 og 6, anden betydning dækker eksempel 3, og tredje betydning dækker eksempel 2, 4 og 5.

DDB har altså flere betydninger end både NUD og DDO. Betydningsangivelserne i DDO og DDB er præcise og konkrete og hjælper umiddelbart brugeren med et receptionsproblem. DDO har et betydningshul i forhold til DDB. NUD's ene betydningsangivelse er abstrakt formuleret og hjælper ikke brugeren med et receptionsproblem afgørende videre fra den betydning, han selv kunne udlede af det sammensatte ord 'to-radet'. Til gengæld dækker NUD's betydningsangivelse alle eksempler fra søgningen.

Næste ord er **tornerosesøvn**. Her forekommer følgende polysemselektioner:

NUD: 1 betydning
lang og dyb søvn el. en periode med passivitet

DDO: 1 ½ betydning
1. langvarig og dyb søvn
   1.A *overført* bruges i udtryk om en tilstand eller periode præget af passivitet og manglende nytænkning

DDB: 3 betydninger
1. lang, dyb søvn, hvorfra man intet husker, når man vågner
2. uopmærksomhed eller manglende handlekraft i en bestemt sammenhæng, fx idet man i lang tid overser et bestemt problem eller undlader at følge med tidens udvikling
3. årelang periode, hvor en bygning, en have, et skib eller lignende, ikke bliver passet og vedligeholdt; efterfølges af en omfattende renovering og endnu en storhedstid

NUD angiver én betydning, om end den syner af to, nemlig 'dyb søvn' og 'periode med passivitet'. DDO angiver en betydning og en underbetydning. DDO hierarkiserer så at sige betydningerne, hvilket giver det indtryk, at højerestående betydninger er vigtigere eller mere rigtige end laverestående – opdelingen lægger op til, at brugeren skal læse betydningen fra højere niveauer ind i betydningsangivelserne på lavere niveauer. I vores tællesystem tildeles underbetydninger værdien ½. Således har DDO 1½ betydning for "tornerosesøvn". DDB angiver tre betydninger. Alle tre ordbøger dækker betydningerne 'dyb søvn' og 'periode med passivitet og manglende nytænkning'. DDB har desuden betydningen 'periode med misligholdelse af en bygning, et skib el. lignende, efterfulgt af en renovering og ny storhedstid'. NUD og DDO har her et betydningshul.

Sidste eksempel er ordet **trøffel**:

NUD: 2 betydninger

1. **ægte trøffel** en sjælden, sort, spiselig svamp, der vokser på egetræers rodnet; opsnuses af svin og hunde
2. konfektmasse, der bl.a. er lavet af chokolade

DDO: 2½ betydning

1. skivesvamp med uregelmæssigt, underjordisk frugtlegeme; flere arter er højt værdsatte spisesvampe, især ægte eller sort trøffel (Tuber melanosporum), der vokser i Syd- og Mellemeuropa
2. let, porøs chokolademasse, der bruges som fyld i konfekt, desserter m.m.

   2.a stykke chokolade eller dessert fyldt med denne masse, typisk drysset med kakaopulver

DDB: 4 betydninger

1. gruppe af sæksporesvampe, hvoraf de ægte er en værdifuld spise; er knoldformede og vokser under jorden på rødder
2. spiselig, knoldformet svamp, som vokser på trærødder under jorden; visse arter er sjældne og følgeligt meget kostbare

3. stykke konfekt, som primært består af mørk chokolade, piskefløde, smør og eventuelt cognac, rom eller whisky
4. kage, som består af sukker, kakao, romessens og brød- eller kagerester, ofte trillet i store kugler og vendt i krymmel eller kokos

NUD's betydning 1 dækkes i DDO's og DDB's betydning 1 ('spiselig svamp'). NUD's betydning 2 dækkes i DDO's betydning 2 ('konfektmasse'). DDB har her et betydningshul. DDO's underbetydning 2.a dækkes i DDB's betydning 3 ('stykke konfekt'), mens DDB's betydning 1 og 4 ('gruppe af svampe' og 'kage') ikke dækkes af hverken NUD eller DDO.

Følgende tabel viser en komprimeret oversigt over polysemtal for en række lemmaer:

LEMMA	**NUD**	**DDO**	**DDB**
tonnage	1	1 ½	2
tonisk	-	2	3
topskud	-	1	4
topstykke	1	1 ½ + ½	2
toradet	1	2	3
tornerosesøvn	1	1 ½	3
touch	1	1	3
trykkoger	-	1	3
træhammer	-	1	2
trøffel	2	2 ½	4
trøske	2	2	2
SUM	**9**	**17 ½**	**31**
Lemmaer total	**47.000**	**98.639**	**117.912**

Vandrette streger indikerer lemmahuller. Særligt den næstnederste talrække, "SUM", skal bemærkes. Her er antallet af polysemer af de undersøgte t-ord lagt sammen for hver ordbog. Tallene viser, at DDB

sammenlagt har flere polysemer pr. lemma end NUD og DDO i det undersøgte udsnit af t-ord.

Sammenligningen af de tre ordbøger viser en række tendenser: NUD har relativt få, men stedvis abstrakte betydningsangivelser. DDO har relativt konkrete betydningsangivelser, opererer med underbetydninger og har betydningslakuner i forhold til DDB. DDB har relativt flest og relativt konkrete betydningsangivelser. DDB har enkelte betydningslakuner i forhold til NUD og DDO.

4. Polysemselektion og lemmaselektion = artikelselektion

Når det drejer sig om ordbøger, som skal hjælpe modersmålsbrugere, gælder det både for lemmaselektion og for polysemselektion, at den bedste, dvs. den mest brugervenlige ordbog, er den, som har flest lemmaer og flest polysemer. Jo flere opslagsord og jo flere forskellige betydninger en ordbog angiver, jo bedre for brugeren. Det gælder især for modersmålsbrugere, som kan tilregnes den gode og sikre taler og skriver. En sådan vil i særlig grad kunne komme i tvivl, når det drejer sig om et mere sjældent eller et nyt ord eller en ny betydning. At medtage mange betydninger kan være et problem for trykte ordbøger, som enten skal "nøjes" med et bind, men også for dem med mange bind. Der er ikke noget pladsproblem i e-ordbøger. Man går normalt ud fra, at de hyppigste ord har størst chance for at have flere betydninger. Det er, mener vi, tendentielt også rigtigt. Man skulle derfor forvente, at en ordbog med færre lemmaer ville have gennemsnitligt flere polysemer end en med mange lemmaer. Både de her fremlagte ikke-repræsentative analyser, men også andre med betydeligt større empirisk grundlag, viser, at det i foreliggende ordbøger ikke holder stik (se Bergenholtz & Gouws under forberedelse). Disse analyser viser alle at: Jo flere lemmaer, jo flere polysemer ved de lemmaer, som har polysemi. Det ville være forståeligt, hvis man også inddrager lørnerordbøger, som af gode, pædagogiske grunde kun medtager de hyppigste ord og for dem kun angiver de hyppigste betydninger. Men for ordbøger beregnet til modersmålstalere er resultatet overraskende.

Men endnu mere overraskende er det, at de fleste ordbøger, ikke bare danske, holder fast i en opdeling i homonymer og polysemer. Hvis man forudsætter, at et lemma repræsenterer et leksikalsk ord, og

også går ud fra, at et leksikalsk ord er et sprogligt tegn, taler intet for at fastholde den nuværende praksis. Vi vil her henvise til de betydninger, som blevet angivet til lemmaet **trøffel**. Vi vil i stedet for den traditionelle homonymi- og polysemopdeling foreslå at afskaffe sådanne opdelinger – som foreslået i Bergenholtz/Agerbo (2014c). Så kan man i stedet for udtrykkene lemmaselektion og polysemiselektion bruge den fælles betegnelse: artikelselektion. Denne vil have to metodiske skridt: 1. udtryksselektion, 2. betydningsselektion, hvis et udtryk kan forbindes med mere end en betydning. Hver artikel har et lemma, som er lig med udtrykket, i praksis samtlige grammatiske ord i et fleksionsparadigme forbundet med en bestemt betydningsangivelse. Man vil så have lige så mange artikler i en ordbog som antallet af kodificerede sproglige tegn.

En sådan løsning ville ikke i stort omfang føre til et kæmpe antal af artikler med samme lemma. I Den Dansk Betydningsordbog (2016) er der "kun" 222 tilfælde, hvor et lemma har 10 eller flere polysemer. Det er kun 0.19 % af alle lemmaer. Men man kan også se, at det især er ved visse verber, at de mange polysemer forekommer:

verber	103 (0.19 % af alle verblemmaer)
substantiver	59 (0.07 % af alle substantivlemmaer)
adjektiver	38 (0.24 % af alle adjektivlemmaer)
adverbier	15 (1.39 % af alle adverblemmaer)
præpositioner	15 (9.38 % af alle præpositionslemmaer)
forkortelser	1 (0.06 % af alle forkortelseslemmaer)

Fordelingen af artikler med og uden polysemi i Den Danske Betydningsordbog (2016) svarer stort set til fordelingen af lemmaer mellem de enkelte ordklasser, kun forkortelser har relativt set mange flere polysemer end deres andel af lemmabestanden. Af de 118.092 artikler i Den Danske Betydningsordbog (2016) har 24.012 polysemer, dvs. 20.33 %. Mængden af artikler i en ordbog uden polysemi og homonymi, men med en egen artikel for hvert leksikalsk ord vil derfor stige noget, men ikke uforholdsvis meget.

Litteratur

Bergenholtz, Henning & Heidi Agerbo (2014a) Extraction, selection and distribution of meaning elements for monolingual information tools. *Lexicographica* 30:488-510.

Bergenholtz, Henning & Heidi Agerbo (2014b) Meaning identification and meaning selection for general language monolingual dictionaries. *Hermes. Journal of Language and Communication in Business* 52:125-139.

Bergenholtz, Henning & Heidi Agerbo (2014c) There is no need for the terms polysemy and homonymy in lexicography. *Lexikos* 24:27-35.

Bergenholtz, Henning & Rufus Gouws (under forberedelse) How many meanings do a word have?

Bergenholtz, Henning & Sven Tarp (2003) Two opposing theories: On H.E. Wiegand's recent discovery of lexicographic functions. *Hermes* 31:171-196.

Den Danske Betydningsordbog (2016) = Henning Bergenholtz i samarbejde med Helene Halkjær Jensen under medvirken af Heidi Agerbo, Andreas Bodilsen, Simon Guldager, Claus Kastorp, Emil Nyborg, Jon Nørgaard Poulsen, Kristoffer Ryttersgaard, August Toftgaard Madsen, Kathrine Torp Mikkelsen, Jens Uldum Erlandsen. Database: Richard Almind og Martin Carlsen: *Den Danske Betydningsordbog.* Odense: Ordbogen.com. (www.ordbogen.com)

Den Danske Ordbog (2016) = *Den Danske Ordbog.* http://ordnet.dk/ddo (tilgået oktober 2016)

Halas, Ana (2016) the Application of the Prototype theory in Lexicographic Practice: A Proposal of a Model for Lexicographic Treatment of Polysemy. *Lexikos* 26:124-144.

Hanks, Patrick (2000) Do Word Meanings Exist? *Computers and the Humanities* 34:205-215.

Hanks, Patrick & Jane Bradbury (2013) Why do we need pattern dictionaries (and what is a pattern dictionary, anyway)? *Kernerman Dictionary News* 21:27-31.

Leth, Jens (1800) *Dansk Glossarium. En Ordbog til Forklaring over det danske Sprogs gamle, nye og fremme Ord og Talemaader for unge Mennesker og for Ustuderede. Et Forsøg. Med en Fortale af Professor Rasmus Nyerup*. Kiøbenhavn: Trykt paa Hofboghandler Simon Poulsens Forlag hos Bogtrykker Morthorst's Enke & Comp.

Louw, Johannes P. (1995) How Many Meanings to a Word? *Cultures, Ideologies, and the Dictionary. Studies in Honor of Ladislav Zgusta.* Braj B. Kachru & Henry Kahane (udg.). Tübingen: Niemeyer:357-365.

Nordisk leksikografisk ordbok (1997) = Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén: *NLO. Nordisk leksikografisk ordbok.* Oslo: Universitetsforlaget.

Nudansk Ordbog (2005) = Christian Becker-Christensen (udg.): *Politikens Nudansk Ordbog.* 19. udg., 1. opl. København: Politikens Forlag.

Panman, Otto (1982) Homonomy and polysemy. *Lingua* 58:105-136.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

Handlingsvejledende sprogbrug i dynamiske miljøer

Simon Borchmann
Roskilde Universitet

Handlingsvejledende sprogbrug er generelt blevet negligeret i beskrivelsen af naturlige sprogs pragmatik og semantik. Inden for pragmatikken finder man dog visse beskrivelser. Således fremhæver Searle direktiven som en af de grundlæggende klasser af sproghandlinger, og den beskrives som en sproghandling der tæller som et forsøg på at få høreren til at få verden til at svare til ytringens udsagnsdel. Tilsvarende peger Togeby – i forlængelse af en tekstlingvistisk tradition – på instruktionen som en af de grundlæggende fremstillingsformer; denne form kendetegnes blandt andet ved angivelser af hvilke handlinger man skal udføre, i den rækkefølge de udføres.

Anvender man ovennævnte beskrivelser på et bredt sammensat materiale af handlingsvejledende sprogbrug, viser det sig at de forudsigelser beskrivelserne indebærer, ikke holder stik. Det gælder ikke mindst når der er tale om handlingsvejledende sprogbrug der indgår i udøvelsen af aktiviteter der foregår i dynamiske miljøer, dvs. miljøer hvor de aktuelle betingelser for selektion og kontrol af handlinger varierer, og hvor disse variationer er mere eller mindre uforudsigelige. Her finder man kun undtagelsesvist direktiver og ikonisk organisering af handlingsanvisninger.

I mit oplæg vil jeg præsentere nogle iagttagelser af handlingsvejledende sprogbrug der indgår i aktiviteter i dynamiske miljøer, bl.a.

cykelløb, dykning og svæveflyvning. Iagttagelserne danner grundlag for den antagelse at handlingsvejledende sprogbrug ikke først og fremmest foregår ved at angive hvilke handlinger udøverne skal udføre, men ved at angive hvilke variationer i miljøet udøverne skal tildele opmærksomhed, herunder de aktuelle eller sandsynlige tilstande af disse variationer. Denne antagelse taler for nogle nye undersøgelser og nogle nye beskrivelser af naturlige sprogs pragmatik og semantik.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

Dialogisk vejledning og tilbagemelding

Randi Benedikte Brodersen
Universitetet i Bergen

Vejledning i akademia er et forsømt område med hensyn til faglig uddannelse blandt vejledere, i modsætning til undervisning og forskning. De fleste vejledere vejleder på gefühl og uden så meget som et introduktionskursus i rygsækken. Men hvad kendetegner den gængse form for vejledning? Hvad kendetegner din vejledning? Er den normativ og monologpræget? Og hvorfor er en dialogisk form et frugtbart alternativ?

Jeg præsenterer dialogisk vejledning og tilbagemelding – med udgangspunkt i et bakhtinsk dialog- og diskursbegreb. Dialogisk eller dialogbaseret vejledning og tilbagemelding er beskrivende og udforskende og intenderet ikke-vurderende.

Jeg argumenterer for at der er mange fordele knyttet til dialogisk vejledning og tilbagemelding og hvorfor akkurat det dialogiske alternativ er at foretrække frem for tradionel monologpræget vejledning.

Jeg spørger hvad der skal til for at vi som vejledere kan ændre vores vejledning og tilbagemelding i dialogisk retning, og spørger om du vil give mig en kort beskrivelse af hvad der foregår i din vejledning eller i den vejledning du får eller har fået.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

Hvad er en kløvning i moderne dansk?

Marie Herget Christensen
Københavns Universitet

I forbindelse med mit ph.d.-projekt er jeg i færd med en korpuslingvistisk udsøgning af kløvningskonstruktionen (KK) i moderne dansk. Jeg har derfor brug for valide og teoretiserede kriterier for hvornår en konstruktion er en kløvning, og hvornår den fx er en præsentationskonstruktion.

1) Men det går jeg ud fra det er noget der bliver ordnet i forbindelse med visum og sådan noget

Fx har *det er noget der bliver ordnet i forbindelse med visum og sådan noget* i 1) syntaktisk form som en KK. Alligevel vil jeg ikke analysere den som en kløvning. Mit ærinde er således med udgangspunkt i litteraturen at definere KK i moderne dansk som prototypisk har form som i 2).

2) det var Peter der smadrede ruden

Min præsentation kommer til at diskutere hvilke elementer der er definitoriske for KK og dermed kan bruges som kriterier til at identificere konstruktionen i korpora, og hvilke elementer der muligvis er prototypiske for KK men ikke definitoriske. Jeg vil diskutere spørgsmålet om referentialitet for det obligatoriske pronomen *det*.

Derudover vil jeg diskutere hvilken funktion KK har. Der er bred enighed i litteraturen om at KK fokuserer det udkløvede led (*Peter* i 2)), men nogle forfattere forstår fokuseringen som en paradigmatisk udpegning, mens andre har en forståelse af fokusering som en syntagmatisk fremhævning. Desuden vil jeg diskutere hvorvidt præsupponering af indholdet i ledsætningen er definitorisk for KK.

Endelig vil jeg diskutere relationen mellem oversætning og ledsætning i KK. Der er enighed i litteraturen om at relationen mellem ledsætning og oversætning er anderledes i 2) end i 1), men ikke om hvilken relation der er mellem ledsætning og oversætning i KK.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Særskrivningsfejl forudsiger yderligere sproglige problemer i avistekst

Philip Diderichsen, Sune Just Christensen og Jørgen Schack
Dansk Sprognævn

1. Introduktion: "gode og sikre sprogbrugeres skriftlige sprogbrug"
Dansk Sprognævns forskningsprojekt *Ortografisk rangering af korpustekster* udspringer af en årelang og stadig uafsluttet diskussion om hvordan man indkredser og karakteriserer den variant af dansk skriftsprog der i sprognævnsbekendtgørelsens § 1 omtales som "gode og sikre sprogbrugeres skriftlige sprogbrug" (se Diderichsen og Schack 2015).

I vores projekt undersøger vi i første omgang om vi – med den fornødne præcision – kan finde afvigelser fra retskrivningsnormen automatisk, og dernæst om antallet af normafvigelser i en given tekst kan bruges som indikator for tekstens overordnede sproglige kvalitet.

I projektets første fase har vi undersøgt om forekomsten af entydige fejl (dvs. former som er fejl i en hvilken som helst dansk kontekst, fx "lærene" for *lærerne* og "hierakisk" for *hierarkisk*) øger sandsynligheden for at finde yderligere fejl i en tekst – og viser sammenhæng med tekstens kvalitet mere generelt.

Et pilotforsøg hvor Sprognævnets medarbejdere bedømte tekster med og uden sådanne fejlfund, tyder på at forekomsten af entydige fejl i en tekst øger sandsynligheden for både flere ortografiske fejl i teksten og flere øvrige sproglige problemer såsom manglende kohærens m.m., altså lavere tekstkvalitet mere generelt, uafhængigt af de ortografiske fejl (Diderichsen og Schack 2015).

I anden fase af projektet arbejder vi med sprogteknologiske metoder til at identificere betingede fejl, dvs. former som er fejl i den

konkrete kontekst, men som kan være korrekte i andre kontekster. I et andet pilotforsøg så vi således på r-fejl som *fungere* i "Vi har en ledelse, der fungere som et kollektiv" og *kombinerer* i "911 Turbo har både kraften og komforten til at kombinerer supersportsvogndrømmen med rollen som hverdagsbil". Også disse fejltyper ser ud til at øge sandsynligheden for yderligere fejl i en tekst (Diderichsen, Just Christensen og Schack 2015; under udgivelse).

I denne artikel fremlægger vi et tredje pilotforsøg hvor særskrivningsfejl er i fokus. Som det vil fremgå, er der også her en sammenhæng mellem fejl der kan fremfindes semiautomatisk, og yderligere sproglige problemer, set i forhold til sammenlignelige tekster.

2. Dataindsamling

Langt det største arbejde i forbindelse med denne undersøgelse har været at finde forekomster af særskrivninger. Det er ingen sag at finde to sammenlignelige tekster – kunsten er overhovedet at finde nogen med særskrivningsfejl.

Særskrivningsfejl finder vi i vores Infomediakorpus, som er opmærket og efterfølgende stave- og grammatikkontrolleret. Det anvendte korpus består af et bredt udvalg af de artikler der er trykt i Berlingske Tidende, Information, Jyllands-Posten, Kristeligt Dagblad, Politiken og Weekendavisen fra januar 2009 til august 2015. Dette svarer til godt 200 millioner løbende ord fordelt på ca. 400.000 tekster. Teksterne er vha. stave- og grammatikkontrollen DanProof opmærket med blandt andet lemmaangivelser, ordklasse- og bøjningskategorier og markeringer af stave- og grammatikfejl (Bick 2001; 2015). Alt sammen ved hjælp af Constraint Grammar (CG), en grammatikformalisme der eliminerer sproglige flertydigheder ved ud fra konteksten at udvælge korrekte læsninger af flertydige ord og ordforbindelser. Se Bick (2015) for en mere detaljeret beskrivelse af hvordan DanProof virker samt referencer til litteratur om Constraint Grammar.

DanProof markerer hver af sine identificerede fejltyper med et fejlspecifikt mærke, og ved særskrivningsfejl skelner DanProof mellem forskellige typer ud fra om et ord bør sættes sammen med det efterfølgende eller det forudgående ord, og om sammenskrivningen

kræver bindestreg. DanProof er især god til at identificere særskrivninger der kræver bindestreg, og denne type særskrivning er derfor hyppigt repræsenteret i vores materiale. Dette er væsentligt at holde sig for øje da det særskrivningsmateriale vi ender med at finde frem til, ikke kan forventes at være repræsentativt i forhold til de særskrivningstyper der kan findes i avistekst. Der mangler m.a.o. højst sandsynligt en del "ganske almindelige" særskrivninger (dvs. uden bindestreger) i vores materiale. Det er imidlertid ikke et metodemæssigt problem for netop denne undersøgelse da vi ser på rigtighedsprocenten for hver enkelt af de særskrivninger vi finder, og ikke for særskrivninger generelt.

Vores dataindsamlingsprocedure er kort fortalt at gennemgå alle de ordforbindelser som DanProof markerer som særskrivninger (særskrivningskandidater) og derefter at opstille nye CG-regler som kan frasortere de særskrivningskandidater som af en eller anden grund er fejlagtigt identificeret (falske positiver). Proceduren er illustreret i Figur 1 og uddybes i det følgende.

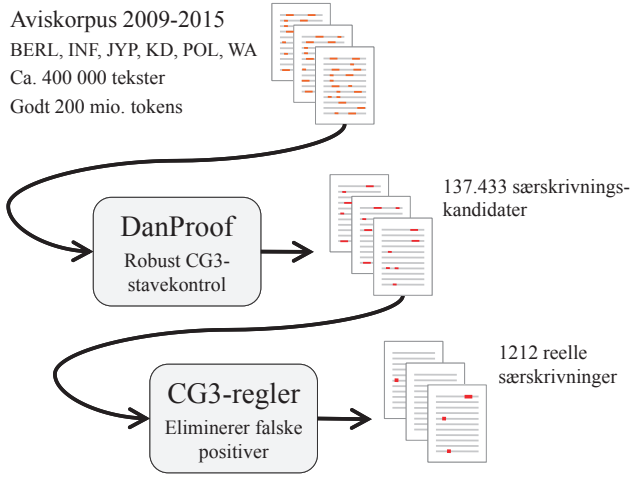

Figur 1. Forløb fra korpus til identificerede faktiske særskrivninger.

For at kunne identificere en særskrivningskandidat som enten sand eller falsk positiv må vi have klare retningslinjer for hvad vi opfatter

som særskrivninger. Det er ikke i alle tilfælde i overensstemmelse med hvad DanProof markerer som særskrivninger. Fx markerer DanProof generelt engelske flerordsudtryk der betegner stillinger (såsom *senior general manager*, *business manage*r og *control manager*) som særskrivninger, men der er vi mere kritiske. Så snart (dele af) disse ordforbindelser bøjes på dansk, som fx business manageren, eller hvis utvetydigt danske ord gøres til en del af ordforbindelser som business manager vejleder, kategoriserer vi dem som særskrivninger. Men kan ordforbindelserne siges at være direkte citeret fra engelsk som faste helheder, betragter vi dem ikke som særskrivninger, men behandler dem som falske positiver. DanProof har også en tendens til at markere flerleddede proprier som Mary Fonden og Anti Doping Danmark som særskrivninger. Men eftersom de almindelige retskrivningsregler ikke uden videre gælder for proprier (RO §61.1), markerer vi ikke disse som ægte særskrivningsfejl, medmindre der da tilføjes led til ordforbindelsen som ikke er en del af propriet (som fx Carlsberg Fondens ledelsen). Andre forbindelser med proprier som fx Harley Davidson motorcykel og Duonic automatgearkasse hvor forbindelsens sidsteled er så tungt at det muliggør en udtale med to hovedtryk, har vi også angivet som falske positiver. En sidste type hvor vi konsekvent må afvise DanProofs særskrivningsanalyse, er ordforbindelser som syvetagers højhuse og 6-trins gearkasse, som heller ikke entydigt kan siges at være særskrevne, da dette afhænger af udtalen.

Det kan til en vis grad diskuteres hvorvidt de ovenstående ordforbindelser er eksempler på særskrivning eller ej. Men ved andre ordforbindelser som vi også har markeret som falske positiver, kan det ikke diskuteres da markeringen af ordforbindelsen som en særskrivning beror på en fejlanalyse fra DanProofs side. Fx foreslår DanProof ”Birthe Rønn Hornbech-fredag” ud fra sekvensen ”.. efter at Birthe Rønn Hornbech fredag i Politiken proklamerede ..”. Dette kan håndteres med en regel der også eliminerer andre falske positiver med ugedagenes navne såsom ”.. hun skrev i sin leder lørdag ..” m.fl. Eksempler på de reelle særskrivninger vi finder, kan ses nedenfor, efter Tabel 1.

Vi har pga. falske positiver som de ovennævnte måttet frasortere over 99 % af DanProofs særskrivningskandidater. Hermed er vi gået fra hele 137.433 særskrivningskandidater til bare 1212 faktiske særskrivninger fordelt på 944 forskellige sammensatte ord i 1012

avisartikler.

Det næste skridt var at finde ud af hvor ofte de enkelte sammensætninger egentlig staves korrekt. Det er vi interesserede i for at kunne finde ud af om der er nogen teksttræk der hænger særlig stærkt sammen med en tendens til særskrivning, fx tekstens emne (er der forskel på særskrivningsprocenten i tekster om erhverv, kultur, politik, sport?), udgivelsesår (stiger eller falder den sproglige korrekthed over årene?) eller kilde (er der forskel på de enkelte avisers skribenter og/eller korrekturkvalitet?). Det kan være relevant for hvilken type tekster vi evt. skal have ekstra fokus på i fremtiden.

For at kunne finde sær- og sammenskrivningsprocenterne i forhold til disse forskellige baggrundsvariable, fandt vi frem til de korrekt sammenskrevne former af hver af de fejlagtigt særskrevne sammensætninger vi havde fundet.

Det er vigtigt at notere sig at dette er en anden måde at opgøre procenter for sær- og sammenskrivninger på end man normalt ser i litteraturen. Typisk tælles alle sammensætninger i et begrænset materiale, og det opgøres så hvor mange af dem der er særskrevne (se fx Heidemann Andersen i dette bind). Da det ikke er muligt i vores materiale at optælle samtlige sammensætninger i hånden[1], går vi i stedet ud fra de særskrivninger vi identificerer, idet vi kompletterer materialet med de tilsvarende korrekte former. Det vil nødvendigvis give en vis særskrivningsbias i materialet. Det betyder at man skal være meget varsom med at sammenligne vores procenttal med procenter i andre undersøgelser. Til gengæld mener vi ikke at der er noget væsentligt til hinder for at betragte procentangivelserne i det følgende som retvisende med hensyn til relative tendenser i forhold til emne, år og kilde.

Og hvad finder vi så? Det ser vi på i det følgende.

3. God og sikker brug af sammensætninger

I Tabel 1 vises 10 tilfældige sammensætninger af de 944 forskellige der findes i vores data, og deres overordnede korrekthedsprocenter.

[1] De få procent sammensætninger der findes i løbende avistekst (en hurtig optælling på en tilfældig avisside giver 4 %) bliver til adskillige millioner forekomster i vores korpus med 200 mio. løbende ord.

Sammensætning	Fejl	Korrekte	% korrekte
BNP-vækst	1	187	99,5
C20-selskaber	1	50	98,0
energiagentur	1	28	96,6
public service-stationernes	1	5	83,3
public service-opgave	5	11	68,8
EM-slutrundekamp	1	1	50,0
hånd-øje-koordination	1	1	50,0
EG-koncernen	2	0	0,0
pro-Mubarak-demonstranter	2	0	0,0
V8-biturbo	4	0	0,0

Tabel 1. Korrekthedsprocenter for 10 tilfældige sammensætninger fra vores data (vist korrekt samskrevet). Stikprøven er trukket fra sammensætninger der findes mindst to gange i vores korpus.

Korrekthedsprocenterne tager udgangspunkt i sammensætninger som forekommer særskrevet (jf. ovenfor). Det er derfor karakteristisk at flere af sammensætningerne slet ikke findes korrekt stavet i vores korpus på trods af at den viste stikprøve kommer fra mængden af sammensætninger der forekommer mindst to gange i korpusset.

For fuldstændighedens skyld kommer her 20 tilfældige sammensætninger der kun forekommer en enkelt gang i hele korpusset. Da vi jo tager udgangspunkt i særskrevne former, vil disse hapax legomena i sagens natur alle være særskrevne. Vi viser dem i den form de forekommer i teksterne:

3.g pensummet, *Coca-Cola drenge*, *favorit kylling*, *Fletcher grammofon*, *Gilbern racer*, *GTE udgaven*, *her-og-nu scenario*, Højre backen, *IQ niveau*, *Klima fondene*, *lalala-Madonna pastiche*, *matematik-fysik linje*, *Minerva bil*, *open-source datacenter*, *os-mod-verden sammenhold*, *Q8 crossover*, *sen-sæson destination*, *syresødme forhold*, *umami tricket*, *øre-til-øre kommunikation*

I det følgende viser vi korrekthedsprocenter i forhold til nogle af de baggrundsvariable der er til rådighed i datamaterialet.

Et af de teksttræk som vi har adgang til, er teksternes emne: Avisteksterne i korpusset er på forhånd opmærket med emneord af deres skribenter. Se Figur 2.

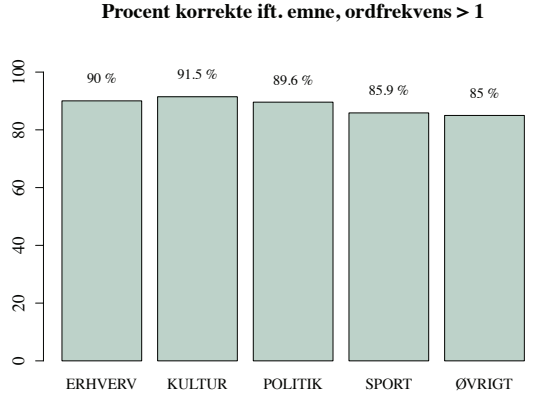

Figur 2. Sammensætningskorrekthedsprocenter i forhold til overordnede artikelemner. Procenterne er baseret på sammensætninger der forekommer mindst to gange i vores korpus, mindst en gang særskrevet.

I Figur 2 kan man bl.a. se at tekster om sport ligger noget lavere i korrekthedsprocent end de andre. Og det ser ikke ud til at være på grund af mere komplicerede sammensætninger i sportssektionen, for de varierer ikke voldsomt mellem emnekategorierne, se Tabel 2. Det tyder på at det kan være en smule mere interessant at kigge på sportstekster end på andre tekster hvis man er interesseret i at finde fejl.

Erhverv (n = 6924)	Kultur (n = 1008)	Politik (n = 15996)	Sport (n = 4085)	Øvrigt (n = 12662)
verdensøkonomien	samfundsdebatten	selskabsskatten	VM-finalen	VM-kvalifikation
BNP-vækst	fitnesscenter	espressomaskinen	EM-finalen	kønskampen
CO2-udledning	garagerockband	CO2-udledningen	antidoping-myndighederne	arbejdsmarkedet
MBA-program	**først-til-mølle princippet**	EU-lande	VM-finalen	arbejdsmarkedet
arbejdsmarkedet	public service-kontrakt	klippekort	verdensranglistens	**old boys hippie**
Eurozonen	**drive-in biograferne**	arbejdsmarkedet	ottendedelsfinalerne	FN-sanktionerne
premium-segmentet	realityprogrammerne	arbejdsmarkedet	arbejdsmarkedet	arbejdsmarkedet
selskabsskatten	DAB-radio	arbejdsmarkedet	biturbomotor	fitnesscenter
selskabsskatten	tv-nyhederne	public service-forpligtelser	verdensranglisten	tv-station
EU-lande	P1-programmet	eurooobligationer	ottendedelsfinalerne	EU-formandskabet

Tabel 2. Stikprøver på 10 tilfældige sammensætninger fra hvert af emnerne i Figur 2. Over hver kolonne er angivet hvor mange sammensætninger der findes i tekster med det givne emne. De understregede ord er de eneste særskrivninger i stikprøven.

Bemærk at "Øvrigt"-kategorien indeholder en masse ord der ser ud til at passe helt fint ind i de fire andre kategorier. Når de alligevel er havnet i "Øvrigt"-kategorien, skyldes det at de tekster de forekommer i, ikke har fået tildelt emneord af skribenten eller andre. Desuden er det påfaldende at et ord som *arbejdsmarkedet* forekommer i adskillige af kolonnerne. Det afspejler at det er den absolut hyppigste sammensætning: 10969 af de i alt 40675 sammensætningsforekomster er *arbejdsmarkedet*. Kun én af de 10969 gange forekommer ordet særskrevet.

En anden måde at anskue vores data på er pr. år. I Figur 3 kan man se at korrekthedsprocenten blandt sammensætninger (der forekommer særskrevet) generelt har været stigende i de senere år.

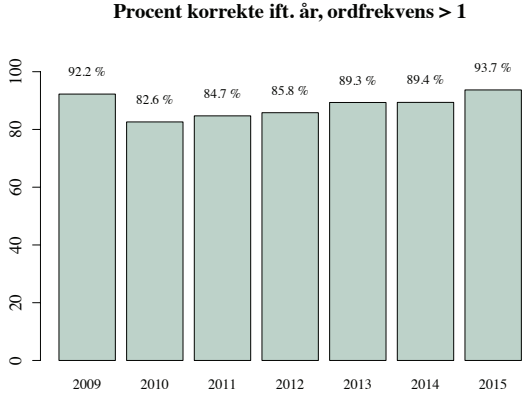

Figur 3. Sammensætningskorrekthedsprocenter i forhold til udgivelsesår. Procenterne er baseret på sammensætninger der forekommer mindst to gange i vores korpus, mindst en gang særskrevet.

Det vil nok overraske en og anden læserbrevsskribent, men det svarer til hvad vi har set tidligere i projektet. Vi har således også kunnet konstatere et fald i antallet af entydige fejl i løbet af de senere år.

Ser vi på de forskellige kilder i vores datamateriale, viser der sig en vis variation i sammensætningskorrektheden fra avis til avis. Er man interesseret i at finde særskrivninger, vil der være lidt mere at hente i Berlingske og Jyllandsposten end i Kristeligt Dagblad.

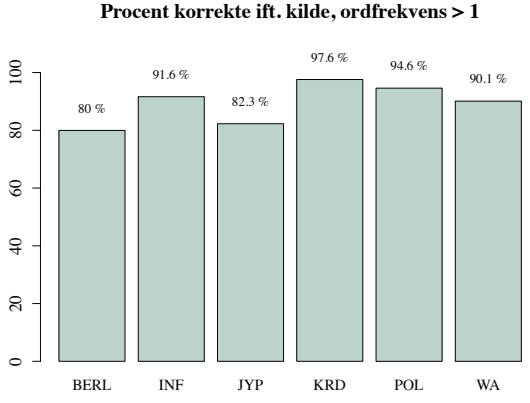

Figur 4. Sammensætningskorrekthedsprocenter i forhold til kilde. Procenterne er baseret på sammensætninger der forekommer mindst to gange i vores korpus, mindst en gang særskrevet.

De ovenstående analyser giver et godt overblik over vores sammensætningsdata. Variationen i forhold til de forskellige tekstvariable er ikke dramatisk, men man kan alligevel ane visse mønstre i hvor den bedste og sikreste sprogbrug, i hvert fald hvad angår sammensætninger, forekommer. En mere detaljeret statistisk analyse af hvilke baggrundsvariable der er forbundet med en forøget sandsynlighed for særskrivning, vil føre for vidt her (men indgår i planerne for det videre arbejde med projektet).

I stedet vil vi nu fremlægge endnu en pilotundersøgelse af sammenhængen mellem ortografiske fejl fundet i konkrete enkelttekster og yderligere sproglige problemer i disse tekster.

4. Særskrivninger forudsiger yderligere fejl

Hvis vi skal kunne tro på at det kan lade sig gøre at udvikle en metode der kan finde frem til teksters relative sproglige kvalitet ved hjælp af

semiautomatisk identifikation af fejl, skal vi helst kunne vise at tekster der indeholder identificerede fejl, også generelt har en lavere kvalitet end tilsvarende tekster uden identificerede fejl. I de pilotforsøg vi allerede kort har omtalt ovenfor, har dette vist sig at holde stik.

Det første af disse pilotforsøg tog udgangspunkt i tre tekster der indeholdt entydige fejl og tre matchende tekster (se Diderichsen og Schack 2015). I to ud af tre tekstpar fandt vi den forventede sammenhæng, altså flere yderligere fejl i fejlteksterne end i matchteksterne.[2]

Det andet pilotforsøg tog udgangspunkt i fire andre tekster med r-fejl og entydige fejl. Her fandt vi den forventede sammenhæng i 3 ud af 4 tekstpar[3] (Diderichsen, Just Christensen og Schack 2015; under udgivelse).

Generelt tyder vores hidtidige resultater altså på at ortografiske fejl forudsiger yderligere sproglige problemer. Nu er spørgsmålet så om det samme mønster går igen i vores særskrivningsdata.

For at undersøge dette tilrettelagde vi en ny pilotundersøgelse der skulle vise om tekster med særskrivningsfejl identificeret af os ville indeholde flere yderligere sproglige problemer end matchende tekster uden særskrivninger identificeret af os. Undersøgelsen forløb som følger.

Vi udvalgte fem tekster blandt dem der indeholdt flest særskrivninger, se Tabel 3. (Bemærk de mange biltekster, der hører under det overordnede emne sport).

---

[2] I det tredje tekstpar var matchteksten uden entydige fejl tilfældigvis fyldt med særskrivningsfejl! Hvis vi på det tidspunkt havde identificeret de særskrivninger vi har nu, var den valgte matchtekst ikke blevet valgt.

[3] Også her var der en ekstraordinær fejlkilde på spil: Det tekstpar der ikke udviste sammenhængen, viste sig at indeholde en fejlidentificeret r-fejl, nemlig "ophøre", der stod i et citat fra 1735:
"I 1735 skrev han [Otto Thott, deputeret i Kommercekollegiet], at det var et problem, at nogle kræmmere "aldrig snarere (har) vunden 20 á 30.000 rigsdaler, og vel mindre, førend de ophøre at handle, og da søger caracterer for sig"".

Nr.	Kilde	År	Emne	Særskrivninger
1.	Berlingske	2011	Biler	lithium-ion batterier, lithium-ion batterier, Plug-in hybrid
2.	Information	2011	Mediepolitik	fundraiser direktøren, public service radiostationer, public service radiostationer
3.	Berlingske	2014	Biler	V6 benzin, Puttgarden-Rødby færgen, CO2 udledning
4.	Berlingske	2014	Mediepolitik	public service forpligtelser, public service kanaler, public service opgave, public service opgave, public service opgave
5.	Jyllands-Posten	2015	Biler	science fiction bil, GT-R modellen, science fiction bil

Tabel 3. Fem udvalgte fejltekster og de semiautomatisk identificerede særskrivninger i dem.

De fem fejltekster sammenlignede vi med fem matchtekster uden identificerede særskrivninger. Disse tekster fandt vi ved at matche på kilde, år, emner, forfatterkøn og tekstlængde. Vi sammenlignede altså fem par af tekster der mindede om hinanden bortset fra at vi havde fundet særskrivninger i den ene, ikke i den anden.

Vi (artiklens forfattere) gennemgik herefter hver for sig hver af de 10 tekster for sproglige problemer guidet af Ole Togebys stilistikmanual Stiltræk (Togeby 1996). Som illustrativt eksempel kommer her en gennemgang af hvilke problemer vi fandt i tekstpar 4.

Det fremgår af Tabel 3 hvilke særskrivninger vi fandt i fejltekst 4. I Tabel 4 og Tabel 5 kan man se hvilke yderligere fejl og problemer vi fandt i de to tekster. Vi fandt forekomster af forkert stavede navne, misbrug af bindestreger, samskrivningsfejl, (yderligere) særskrivningsfejl, apostroffejl, manglende ord, kongruensfejl, kommafejl, problemer med opbygning af konstruktioner (herunder ordstillingsfejl) og sammenblanding af faste udtryk. Og som man kan se, er der flest problemer i fejlteksten.

Fejl/problem	Korrekt form/kommentar
maggieterning	Det hedder Maggi ..
drama-serier	Misbrug af bindestreg
public serviceaftale	Samskrivning
70erne	70'erne
80erne	80'erne
DRK	Samskrivning
fire-årig	Misbrug af bindestreg
.. frem for nogle af public service forpligtelser ..	.. af de public ..
nogle af mest populære programtyper	nogle af de mest populære ..
medieforsker Københavns Universitet	medieforsker ved ..
en helt kanal	en hel kanal
,	Ekstra komma
Men et stigende antal seere benytter sig af muligheden for via nettet eller deres TV-distributør som for eksempel YouSee at se udsendelserne, når de har tid og lyst – såkaldt on demand-TV	Ophobning af led. Bl.a. "som for eksempel YouSee" bidrager til kluntetheden.

Tabel 4. (Yderligere) sproglige fejl og problemer i fejltekst 4.

Fejl/problem	Korrekt form/kommentar
public service aftale	Særskrivning
at DR med sin store organisation og mange penge	.. og sine mange ..
at DR ganske kraftigt sine opruster online aktiviteter	.. opruster sine ..
public servicestation	Samskrivning
en ny tredje platform	en ny, tredje platform
forrest i fødekæden	Mulig kontamination af "forrest i køen" og "øverst i fødekæden"

Tabel 5. (Yderligere) sproglige fejl og problemer i matchtekst 4.

Dette mønster går igen i alle tekstparrene, som man kan se i Figur 5. De særskrivninger vi har fundet automatisk, er vist i en separat bjælke (med etiketten "danproof"). Derudover vises optællinger af formelle fejl (ortografiske og grammatiske fejl, manglende ord) og øvrige problemer (kohærensproblemer o.l.). I hvert tekstpar er det tydeligt at fejlteksterne indeholder flere problemer end matchteksterne – selv når man ser bort fra de fejl vi havde identificeret på forhånd.

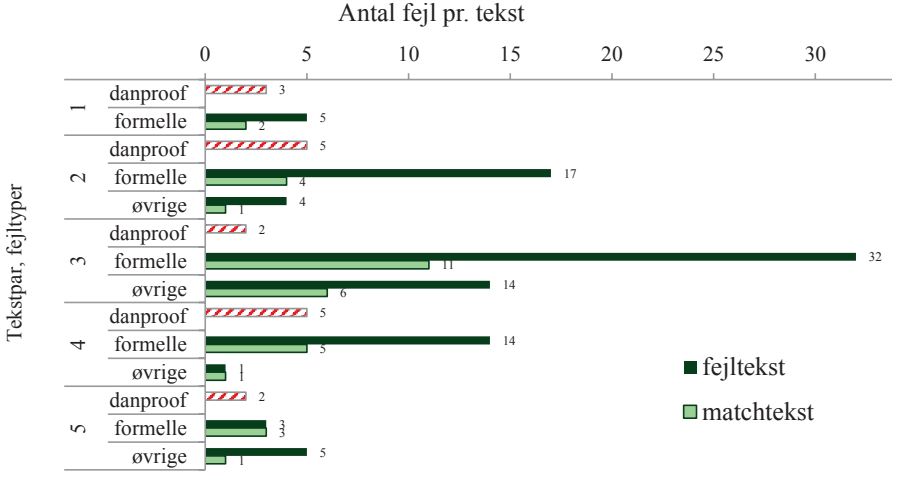

Figur 5. Antal fejl/sproglige problemer i de undersøgte fejl- og matchtekster. De skraverede bjælker viser antallet af særskrivningsfejl identificeret af os i de enkelte fejltekster ud fra DanProofs særskrivningskandidater.

Mønsteret for særskrivninger ligner således de resultater vi tidligere har fået: Automatisk identificerede fejl forudsiger yderligere sproglige problemer i vores korpus. Det virker derfor mere og mere sandsynligt at korpustekster kan kvalitetsrangeres efter antallet af ortografiske fejl.

5. Konklusioner

For at kunne rangere korpustekster ortografisk er vi nødt til at kunne regne med at forekomsten af ortografiske fejl forudsiger yderligere sproglige problemer. Resultaterne fra særskrivningsundersøgelsen er en yderligere indikation af at dette faktisk er tilfældet generelt.

I vores korpus af ca. 400.000 avistekster fra danske dagblade i perioden 2009 til 2015 fandt vi 1212 særskrivninger fordelt på 944 forskellige sammensatte ord i 1012 artikler. En sammenligning af fejltekster og matchtekster viste hvad vi også tidligere har set: Tekster med fundne betingede fejl (her: særskrivninger) forudsiger yderligere fejl og generelt lavere tekstkvalitet end tekster uden fundne betingede fejl. Vi har også set tegn på at relativt lavere tekstkvalitet tenderer til at forekomme hyppigere i visse emner (sport), år (tidligere år) og kilder (Berlingske, Jyllands-Posten). Forskellene er ikke store, men kan alligevel have en vis relevans for hvilke tekster der skal tillægges hvilken vægt i arbejdet med retskrivningsnormeringen.

Det går selvfølgelig ikke an at generalisere og erklære fx alle sportsjournalister for "mindre gode og sikre sprogbrugere"; for det første har redaktører og korrekturlæsere et medansvar for avisernes tekster, og for det andet ligger rigtighedsprocenten for ikke-unikke særskrivninger (som i øvrigt sandsynligvis ligger i den svære ende pga. den nævnte overvægt af bindestregssammensætninger) i sportsteksterne kun 5,6 procentpoint under den bedste kategori, kulturteksterne. Men vi har dokumenteret at hvis man er interesseret i at finde særskrivningsfejl, vil man kunne finde en smule flere i sportstekster end i tekster om kultur, erhverv og politik, og at sandsynligheden for tekster af en lidt lavere kvalitet generelt således også vil være en smule højere blandt sportstekster.

Vi har nu ad flere omgange set lignende resultater: At ortografiske fejl forudsiger yderligere sproglige problemer, selv i et korpus af tekster af generelt høj kvalitet (avistekster). Projektet fortsætter derfor nu med systematisk indsamling af flere velkendte betingede fejltyper således at vi i sidste ende kan sammenligne et delkorpus med alle de mest gængse ortografiske fejl med et tilsvarende, fejlfattigt delkorpus med henblik på ortografisk variation og normering. Her skal man fortsat holde sig for øje at disse gængse ortografiske fejl vil blive brugt

som kvalitetsindikatorer på samme måde som særskrivningerne i den ovenfor beskrevne undersøgelse. Der er altså ikke tale om at gængse fejl vil kunne godkendes. Det er derimod tanken at disse fejl kan hjælpe os med at frasortere tekster præget af mindre sikker sprogbrug således at nye stavevarianter der kan være betinget af usikkerhed, kan forkastes i normeringsarbejdet.

Litteratur

Bick, Eckhard (2001) En Constraint Grammar Parser for Dansk. *8. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 12.-13. oktober 2000*:40-50

Bick, Eckhard (2015) DanProof: Pedagogical Spell and Grammar Checking for Danish. *Proceedings of Recent Advances in Natural Language Processing*, *Hissar, Bulgaria, Sep 7-9 2015*:55-62.

Diderichsen, Philip & Jørgen Schack (2015) Jagten på den gode og sikre sprogbruger. *Nyt fra Sprognævnet* 2015, 3:1-8.

Diderichsen, Philip, Sune Just Christensen & Jørgen Schack (2015) Ranking corpus texts by spelling error rate. *Proceedings of the Workshop on Corpus-Based Research in the Humanities (CRH)*. Francesco Mambrini et al. (udg.). Warszawa, Polen: Institute of Computer Science, Polish Academy of Sciences. 31-38.

Diderichsen, Philip, Sune Just Christensen & Jørgen Schack (under udg.). Ortografisk rangering: At ordne tekster efter antallet af stavefejl. *Studier i Nordisk* 2012-2015.

Heidemann Andersen, Margrethe (2017) Sprognormer på nettet. *16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 13.-14. oktober 2016*:21-37.

RO = Anita Ågerup Jervelund et al. (udg.) (2012) *Retskrivningsordbogen*. 4. udg. København: Alinea.

Togeby, Ole (1996) *Stiltræk*. Århus: Det Humanistiske Fakultet, Aarhus Universitet.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

sig, *sig selv* og KorpusDK – hvorfor det er svært både *at skælde sig ud* og *at skille sig selv ud*

Katrine Rosendal Ehlers & Sten Vikner
Aarhus Universitet

1. Indledning

Denne artikel vil undersøge det danske refleksivsystem, baseret på den antagelse at der er to forskellige typer betingelser angående koreference som hver af de fire refleksive/non-refleksive pronominaltyper i dansk, dvs. *sig/sig selv/hende/hende selv* skal opfylde (jf. Vikner 1985). En type betingelse stilles (i to versioner) til elementer henholdsvis med eller uden *selv* (dvs. til *sig/hende* vs. *sig selv/hende selv*), og en anden type betingelse stilles (også i to versioner) til elementer med eller uden *sig* (dvs. til *sig/sig selv* vs. *hende/hende selv*). Artiklen viser hvordan dette system fungerer, og den undersøger hvor godt det harmonerer med data med *sig* og *sig selv* fra KorpusDK. En tilsvarende undersøgelse vedr. *sin* og *hendes* i KorpusDK findes i Vikner & Ehlers (2017).

Før behandlingen af forskellen mellem *sig* og *sig selv* i afsnit 3 argumenterer afsnit 2 for en opdeling mellem to forskellige typer af *sig*, nemlig et *sig* som er et argument (dvs. som får tilskrevet en semantisk rolle) og et *sig* som ikke er et argument (dvs. som ikke får tilskrevet nogen semantisk rolle).

I eksemplerne i (1) tilskriver verbet *kritisere* to semantiske roller, henholdsvis AGENS til sit subjekt og TEMA til sit objekt, således at *sig* i (1)a bliver tilskrevet rollen TEMA. Det vil altså sige at *sig* i (1)a er et argument, jf. også at det kan erstattes af et andet nominalt udtryk, fx *undervisningen*. (De understregede udtryk er koreferente.)

(1) a. Sofie bad mig om at kritisere sig.
b. * Sofie bad mig om at kritisere sig selv.
c. * Sofie kritiserede sig.
d. Sofie kritiserede sig selv.

I eksemplerne i (2) derimod tilskriver verbet *skamme* kun en semantisk rolle, EXPERIENCER (til sit subjekt), således at *sig* i (2)c ikke bliver tilskrevet nogen semantisk rolle overhovedet. Det vil altså sige at *sig* i (2)c ikke er et argument, jf. også at det ikke kan erstattes af et andet nominalt udtryk.

(2) a. * Sofie bad mig om at skamme sig.
b. * Sofie bad mig om at skamme sig selv.
c. Sofie skammede sig.
d. * Sofie skammede sig selv.

Før behandlingen af to forskellige typer af *sig* i afsnit 2 og dermed også før behandlingen af forskellen mellem *sig* og *sig selv* i afsnit 3 er det imidlertid nødvendigt at indføre begrebet infinitte sætninger: For Diderichsen (1966 (1946)) og mange andre er en sætning per definition en finit sætning. Vi vil imidlertid gå ud fra at der også findes infinitte sætninger (som fx Vikner 2014 og Kristensen 2015).

I (3) er alle sætninger, både finitte og infinitte sætninger, markeret med []:

(3)	a.				[	Hun		fotograferede	Aros.	]
	b.	[	Jeg	så	[	hende		fotografere	Aros.	]]
	c.	[	Hun	lovede mig	[		at	fotografere	Aros.	]]
	d.	[	Det	var umuligt	[		at	fotografere	Aros.	]]
	e.	[	Det	er moderne	[		at	fotografere	sig selv.	]]
	f.	*			[	Vi		fotograferede	sig selv.	]

Det vi kalder for en infinit ledsætning, betegnes som en "skjult sætning" hos Diderichsen (1962 (1946):56) og som en "sekundær prædikation" hos Hansen & Heltoft (2011:596).

Vi mener endvidere at alle sætninger har et subjekt, også de infinitte ledsætninger i (3)c-e, selvom dette hverken kan høres eller ses.

Det er man efter vores mening nødt til at antage i (3)e, fordi man ellers ville blive nødt til at tillade den mulighed at *sig selv* kan optræde uden antecedent. Antagelsen af en sådan mulighed ville være uheldig fordi man i princippet så ville forudsige at sætninger som (3)f er mulige i dansk. I (3)f er koreference mellem subjekt og objekt umulig på grund af den morfologiske forskel mellem 1. og 3. person, hvilket forudsiger at (3)f er ugrammatisk, dog kun forudsat at vi antager at *sig selv* skal have en antecedent. Hvis (3)e derimod antages at vise at *sig selv* ikke behøver en antecedent, så mangler vi en forklaring på hvad der er galt med (3)f. Derfor går vi ud fra at *sig selv* altid skal have en antecedent, også i (3)e.

En anden fordel ved antagelsen af et usynligt subjekt i hver af de infinitte ledsætninger (3)c-e er at man kan redegøre for hvad der sker med de to semantiske roller der tilskrives af verbet *fotografere*: objektet *Aros/sig selv* tilskrives rollen TEMA, og det usynlige subjekt tilskrives rollen AGENS.

Som i Vikner (2014:175) og andre generative analyser vil vi bruge betegnelsen PRO for dette usynlige subjekt, der altså findes i mange infinitte ledsætninger. Alt efter hvad verbet i matrix-sætningen er, kan PRO være koreferent med subjektet i matrix-sætningen, (4)a, eller med objektet i matrix-sætningen, (4)b. Hvis verbet i matrix-sætningen hverken tilhører samme gruppe som *love* eller samme gruppe som *overtale*, så kan PRO også have det der kaldes arbitrær reference, (4)c:

(4) a. [Hun$_1$ lovede mig [PRO$_1$ at fotografere Aros.]]
Subjektskontrol af PRO

b. [Hun overtalte mig$_2$ til [PRO$_2$ at fotografere Aros.]]
Objektskontrol af PRO

c. [Det var umuligt [PRO$_{arb}$ at fotografere Aros.]]
Arbitrær reference

I resten af artiklen vil vi anvende følgende tre notationer, men kun der hvor de er relevante for vores analyse: kantede parenteser, [], til at afgrænse sætninger, inkl. ledsætninger, PRO til at indikere et usynligt subjekt i en infinit ledsætning, og understregninger til at an-

give koreferente udtryk. Når et eksempel med understregninger anføres som grammatisk eller ugrammatisk, gælder dette derfor kun den interpretation af sætningen som understregningerne angiver, se fx forskellen mellem (5)a,b nedenfor.

2. *sig* med og uden argumentstatus

2.1 Typen *kritisere sig selv* vs. typen *skamme sig*

Vi går altså ud fra at *sig* i eksempler som (1)a ovenfor (og som i (37) c og i (49)a-d nedenfor) er et argument, og det bygger vi bl.a. på at *sig* i de pågældende eksempler forekommer i en kontekst hvor det kan byttes ud med andre nominale udtryk:

(5)	a.		[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	sig.	]]
	b.	*	[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	sig.	]]
	c.	*	[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	sig.	]]
	d.	*	[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	sig selv.	]]
	e.		[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	sig selv.	]]
	f.	*	[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	sig selv.	]]
	g.	*	[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	Anders.	]]
	h.	*	[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	Anders.	]]
	i.		[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	Anders.	]]
	j.		[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	hende.	]]
	k.	*	[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	hende.	]]
	l.		[	Mette	hørte	[	Lars	kritisere	hende.	]]

Som det vil blive beskrevet mere udførligt i afsnit 3 nedenfor, kan man her se at hvor *sig selv* som objekt for *kritisere* skal have en antecedent indeholdt i den mindste sætning, (5)e, skal *sig* som objekt for *kritisere* have en antecedent udenfor den mindste sætning, (5)a, men dog indeholdt i den mindste finitte sætning. (Den mindste sætning der indeholder *sig/sig selv*, er altså den infinitte indlejrede sætning = de inderste [], hvorimod den mindste finitte sætning der indeholder *sig/sig selv*, er hele den finitte hovedsætning = de yderste [].)

En helt anden situation er den vi allerede har mødt i (2)c ovenfor (og som vi også vil møde i (51)a-d nedenfor), og som vi genfinder i følgende type eksempler:

(6)	a.		Mette	skyndte	sig.	f.		Lars	skammede	sig.
	b.	*	Mette	skyndte	sig selv.	g.	*	Lars	skammede	sig selv.
	c.	*	Mette	skyndte	hende.	h.	*	Lars	skammede	hende.
	d.	*	Mette	skyndte	ham.	i.	*	Lars	skammede	ham.
	e.	*	Mette	skyndte	Anders.	j.	*	Lars	skammede	Anders.

I (2)c, (6)a,f (og i (51)a-d) kan *sig* ikke byttes ud med andre nominale udtryk, og derfor antager vi at *sig* ikke er et argument i disse tilfælde. *Sig* bliver ikke tilskrevet en semantisk rolle af verber som *skynde* og *skamme*, i modsætning til verber som *skælde ud*, *hjælpe*, *kritisere* og *fotografere*.

Dermed er grunden til at man ikke kan *skælde sig ud* (som nævnt i artiklens undertitel) den at *skælde X ud* tilskriver en semantisk rolle til objektet *X*, og hvis dette *X* er *sig*, så er det et *sig* med argumentstatus, og *sig* med argumentstatus kan, som vist i afsnit 3 nedenfor, ikke have en lokal antecedent (dvs. indeholdt i den mindste sætning der indeholder *sig*). Dette forudsiger derudover at *skælde sig ud* faktisk er muligt, hvis altså *sig* har en ikke-lokal antecedent (dvs. uden for en infinit sætning), hvilket holder stik, som man kan se af velformede eksempler som

(7) Ingen elev ville bede en lærer om [PRO at skælde sig ud].

Det andet af verberne i undertitlen, *at skille sig ud*, hører derimod til samme gruppe som *skamme* og *skynde*, (2), (6) og (51). Grunden til at man ikke kan *skille sig selv ud* er altså den at *skille X ud* ikke tilskriver en semantisk rolle til objektet *X*, hvilket ikke er kompatibelt med kravet om at *sig selv* skal have argumentstatus (og derfor skal have tilskrevet en semantisk rolle).

Vi skrev om *skamme*-typen af eksempler i (2)c, (6)a,f (og i (51) a-d og i række 4 i (45) nedenfor) at *sig* er koreferent med det lokale subjekt, altså med *Mette* i (6)a og med *Lars* i (6)f, og det står vi ved, selvom man kunne argumentere for at *sig* slet ikke har nogen reference i (6), hvilket så ville betyde at det heller ikke kunne være koreferent med et andet udtryk.

Det at *sig* ikke er et argument i de kontekster hvor det ikke kan udskiftes med andre nominale udtryk, dvs. *skamme sig*, *skynde sig* og *skille sig ud*, er en udbredt antagelse, som vi deler med Diderichsen (1962 (1946):61), Holmberg (1984:8-10), Hellan (1988:111), Hvilshøj (2000:22-25), Brandt (2008:104), Hansen & Heltoft (2011:592-593) og mange andre, selvom antagelsen formuleres forskelligt: Diderichsen (1962 (1946):61) siger at "et Transitiv med refleksivt Objekt (*sig*) ofte nærmer sig til intransitiv Betydning", Holmberg (1984:8-10) og Hellan (1988:111) taler (ligesom vi gør) om at dette *sig* ikke får tilskrevet en semantisk rolle, Hvilshøj (2000:22-25) siger at dette *sig* er en "mediummarkør", etc.

Til gengæld er vi uenige med fx Hvilshøj (2000:29) hvad angår status af argument *sig*, se afsnit 2.5 nedenfor.

2.2 Typen *brænde sig/brænde sig selv*

Både når *sig* er et argument, som i (5), og når det ikke er, som i (6), kan det ikke uden videre skiftes ud med *sig selv*. I (6) er *sig selv* ganske enkelt umulig, og i (5)c er *sig selv* ganske vist mulig, men med en helt anden reference end *sig* har i samme position, se (5)a.

Hvad gør man så med eksempler som (8) og (9), hvor både *sig* og *sig selv* er mulige uden at referenceforholdene ændres (til forskel fra *kritisere* i (5)a,c)?

(8) a. Brændenælden er en af forårets første planter, og så længe den endnu ikke har foldet sine blade ud, kan man plukke dem uden [PRO at brænde sig].(KorpusDK, Berlingske Tidende, 1991)

b. Ungkommunisterne demonstrerede blandt andet på Jan Palach-pladsen, opkaldt efter den unge mand, [som brændte sig selv i protest mod Warszawa-pagtens besættelse af Tjekkoslovakiet i 1968].
(KorpusDK, Politiken, 1990)

(9) a. Jamen, om jeg da vil have, [at de stakkels små, [når de klatrer rundt i legehuse, træer og tov] skal slå sig, hvis de falder ned?
(KorpusDK, Berlingske Tidende, 1991)

b. [Han slog sig selv med en stok], men så pludselig kunne det være nok.
(KorpusDK, skønlitteratur, 1992)

I forlængelse af analysen i det foregående afsnit bliver man efter vores mening nødt til at sige at *brænde* og *slå* har et objekt som er et argument (= de tilskriver en semantisk rolle til deres objekter) i (8)b/(9)b, men ikke i (8)a/(9)a.

Med andre ord, hvor *kritisere* tilskriver en semantisk rolle til sit objekt, også når dette er *sig/sig selv*, og hvor *skamme* aldrig tilskriver en semantisk rolle til sit objekt (og det er derfor dette kun kan være *sig*), så er der to fortolkninger af verber som *brænde* og *slå*: De kan tilskrive deres objekt en semantisk rolle, (8)b/(9)b, men de kan også have et objekt der ikke får tilskrevet nogen semantisk rolle, (8)a/(9)a.

Bemærk at der ikke er noget suspekt ved dette greb, altså at vi ikke alene har verber af type A og verber af type B, men også verber der ser ud til at kunne have enten den ene eller den anden type. Dette er en velkendt situation, fx har verber som *træffe* altid kun et objekt, hvorimod verber som *give* altid har to objekter, men opdelingen af verber i monotransitive og ditransitive bliver ikke bragt i tvivl af eksistensen af verber som *købe* og *sælge* der enten kan have et eller to objekter (*Hun har købt en Porsche* vs. *Hun har købt sin datter en Porsche*).

Den foreslåede analyse af (8)/(9) understøttes af de klare betydningsforskelle mellem (8)a/(9)a og (8)b/(9)b, som kan forklares ved at der er en semantisk rolle mindre involveret i *sig*-eksemplerne end i *sig selv*-eksemplerne. Både *brænde sig selv* og *slå sig selv* involverer både en AGENS og et TEMA, hvorimod *brænde sig* og *slå sig* kun involverer et TEMA, ikke nogen AGENS. Det er denne mangel på AGENS i (8)a/(9)a der gør at der ikke er nogen intention involveret, i modsætning til (8)b/(9) b hvor AGENS *brænder sig selv* eller *slår sig selv* med vilje.

Sætte sig selv involverer ligeledes både en AGENS og et TEMA, hvorimod *sætte sig* kun involverer en AGENS, ikke noget TEMA:

(10) a. Kenneth Jensen og Tommy Schram har sat sig selv på den danske transferliste, fordi deres kontrakter udløber 30. juni.
(KorpusDK, Jyllands-Posten, 2001)

b. Kate satte sig på stolen, som lægen havde trukket frem.
(KorpusDK, Hjemmet, 1992)

Tillade sig selv involverer tre roller, AGENS, BENEFAKTIV og TEMA, hvorimod *tillade sig* kun involverer AGENS og TEMA, ikke BENEFAKTIV:

(11) a. Med konen under armen tillader de sig selv at spille.
(KorpusDK, Jyllands-Posten, 1998)

b. Vist er der nogle bestemte regler for, hvad man sprogligt kan tillade sig og hvad ikke.
(KorpusDK, Berlingske Tidende, 1991)

Vi har således foreslået eksistensen af (mindst) tre typer verber: almindelige transitive verber som *kritisere*, der tilskriver en semantisk rolle til deres objekt (også når dette er *sig/sig selv*), refleksive verber som *skamme*, der ikke tilskriver en semantisk rolle til deres objekt (og det er derfor dette kun kan være *sig*), og endelig verber som *brænde* og *slå*, der både kan opføre sig som den ene og som den anden gruppe.

2.3 Typen *vaske sig/vaske sig selv*

Der findes en særlig undergruppe af de verber der tilhører begge grupper (almindelige transitive verber og refleksive verber), ligesom *brænde*, *slå*, *sætte ned* og *tillade*. Det drejer sig om verber som *vaske*, *barbere*, *frisere* og *sminke*:

(12) a. Lars vasker sig hver morgen.
b. Lars vasker sig selv hver morgen.

Disse verber har tilfælles med verber som *brænde*, *slå*, *sætte ned* og *tillade* at både *sig* og *sig selv* er mulige som objekter, men det der adskiller de to grupper, er at for *vaske*, *barbere*, *frisere* og *sminke* ser der ikke ud til at være nogen videre forskel i betydning mellem de to typer objekter (dvs. mellem (12)a og (12)b).

Alligevel foreslår vi at *sig* i (12)a ikke får tilskrevet en semantisk rolle, hvorimod *sig selv* i (12)b får tilskrevet rollen TEMA. Denne analyse understøttes af at noget tilsvarende gør sig gældende i engelsk, hvor der heller ikke er nogen videre betydningsforskel mellem en sætning hvor *wash* har et objektsargument, (13)b, og en sætning hvor *wash* ikke har noget objektsargument, (13)a:

(13) a. Lawrence washes every morning. (engelsk)
b. Lawrence washes himself every morning. (engelsk)

Derfor er *vaske* det sidste verbum og ikke det første man skal kaste sig over når man prøver på at finde ud af forskellen mellem *sig* og *sig selv*. Det betyder ikke at man skal ignorere *vaske*, men bare at man skal begynde med andre typer af verber, for så er *vaske* ikke nær så problematisk.

Bemærk endvidere at Hansen & Heltoft (2011) giver et parallelt eksempel med verbet *skyde*, hvor de siger at *skyde* kan tage både *sig* og *sig selv*, med forskellige argumentstrukturer:

(14) a. Jensen har skudt sig A^1
b. Jensen har skudt sig selv $A^1 = A^2$
Jensen har skudt ham $A^1 \neq A^2$
(Hansen & Heltoft 2011: 593)

Vi holder således fast ved vores forslag om (mindst) tre typer verber: almindelige transitive verber som *kritisere*, der tilskriver en semantisk rolle til deres objekt (også når dette er *sig/sig selv*), refleksive verber som *skamme*, der ikke tilskriver en semantisk rolle til deres objekt (og det er derfor dette kun kan være *sig*), og endelig verber som *brænde*, *slå* og *vaske*, der både kan opføre sig som den ene og som den anden gruppe.

2.4 Data fra KorpusDK vedrørende *sig* uden argumentstatus

(15) viser fordelingen af lokalt *sig* (dvs. *sig* med antecedent i den mindste sætning der indeholder *sig*) for de tre typer af verber i KorpusDK:

(15)	***at* - inf. - *sig* (kun talt 10 %)**		**præs.part. - *sig***		***at* - inf. - P - *sig***		**præs.part. - P - *sig***	
skamme sig	27,0 %	(8630)	32 %	(33)	82 %	(201)	100 %	(2)
brænde sig	55,4 %	(17740)	55,3 %	(57)	18 %	(44)	0 %	(0)
vaske sig	17,6 %	(5650)	12,6 %	(13)	0 %	(0)	0 %	(0)
	100 %	**(32020)**	**100 %**	**(103)**	**100 %**	**(245)**	**100 %**	**(2)**

Disse tal er begrænset til de samme fire kontekster, dvs. de fire forskellige søjler, som i (42) i afsnit 4.1 nedenfor. I de tre sidste søjler er samtlige eksempler på lokalt *sig* talt med og sorteret manuelt. Bemærk at tallet i fjerde søjle er meget lavt med kun 2 forekomster. I første søjle har vi kun talt 10 %, nemlig 3202 ud af i alt ca. 32000 forekomster af *sig* uden argumentstatus.

Skamme-verber og *brænde*-verber udgør langt hovedparten af eksemplerne (mellem 82,4 og 100 %) og *vaske*-verberne udgør kun en mindre gruppe i alle konstruktionerne.

Her er korpuseksempler på *skamme*-typen og *vaske*-typen, hvorimod korpusekempler på *brænde*-typen allerede blev givet i afsnit 2.2.

(16) Men danskerne har ikke noget [PRO at skamme sig over i Serampore].
(KorpusDK, Samvirke, 1991)

(17) De måtte gå udenfor for [PRO at øve sig].
(KorpusDK, skønlitteratur, 1992)

(18) a. Jeg kan ikke fatte, at [folk for eksempel ikke kan vaske sig derhjemme] ...
(KorpusDK, Københavns Borgerrepræsentation, 1992)

b. ... en syg hustru, så dement at [hun ikke kan vaske sig selv].
(KorpusDK, Politiken, 1999)

(19) a. Det var blevet klart, at atomvåben simpelt hen ikke kan bruges til [PRO at forsvare sig med].
(KorpusDK, *Mærk Verden*, 1989)

b. USA bør først og fremmest bruge sine penge på [PRO at forsvare sig selv].
(KorpusDK, Politiken, 1999)

2.5 Relevansen af både *sig* med argumentstatus og *sig* uden argumentstatus

En grundlæggende antagelse i vores analyse er altså at *sig* nogle gange er et argument og nogle gange ikke er det. Når *sig* er et argument, forekommer det i en infinit ledsætning, og dets antecedent står uden for denne ledsætning. Når *sig* ikke er et argument, er antecedenten subjekt i den mindste sætning som indeholder *sig*, og *sig* uden argumentstatus er derfor ikke begrænset til infinitte ledsætninger.

Man kan således konstruere tvetydige eksempler af følgende type, hvor vores analyse forudsiger at det at nogen bliver sat ned, (*sig* med argumentstatus) hænger sammen med en antecedent uden for den mindste sætning der indeholder *sig*, men indeholdt i den mindste finitte sætning, (20)a, og det at nogen sætter sig ned (*sig* uden argumentstatus), hænger sammen med en antecedent indeholdt i den mindste sætning, (20)b:

(20) a. Heltinden bad King Kong om at sætte sig ned.
(*Vær venlig at sætte mig ned i Central Park!*)

b. Heltinden bad King Kong om at sætte sig ned.
(*Sæt dig ned, din store abe!*)

De to modsatte kombinationer forventes at være umulige.

På grund af den ringe hyppighed er Hvilshøj (2000:29) (og dermed også Jensen 2010:50-51) uenig i eksistensen/relevansen af argumentversionen af *sig*:

(21) Et forsøg på at opstille simple og elegante bindingsbetingelser for distributionen af *sig* og *sig selv* fører Vikner (1986:21) til at betragte denne brug af *sig* [dvs. *sig* som argument med antecedent i oversætningen som i (5)a/(20)a] som "the core case", dvs. som den grundlæggende brug. Jeg argumenterer i Hvilshøj 1998 for det urimelige i den påstand, bl.a. pga. den ringe hyppighed af [denne konstruktion]. I Projekt Bysociolingvistiks korpus findes 1343 forekomster af *sig* (*sig selv* fraregnet); heraf er kun fem langdistancebundet [dvs. af typen (5) a/(20)a]. Hvilshøj (2000:29)

Brandt (2001:142, (86b)) går endnu længere idet han mener at eksempler af denne type, altså (5)a/(20)a (og (23)a,b og (49)a-d nedenfor, fra KorpusDK), er umulige i dansk.[1]

[1] Brandt (2001:123) foreslår endvidere at *sig selv* blot er en emfatisk version af *sig*, hvilket efter vores mening burde betyde at *sig* og *sig selv* altid kunne optræde i de samme kontekster, hvilket ikke holder stik. Selvom man måske med Brandt kunne mene at *vaske sig selv* i (12)b er en emfatisk version af *vaske sig* i (12)a, ville det være svært at forklare at forskellen mellem *brænde sig* og *brænde sig selv* i (8) som udelukkende en forskel i emfase, idet der er intention involveret i *brænde sig selv* men ikke i *brænde sig*. Hertil kommer at man så også ville forvente at der var emfatiske versioner af andre eksempler både med *sig* med argumentstatus og med *sig* uden argumentstatus, men hvis man erstatter *sig* med *sig selv* i eksemplerne i (49) eller (51), er resultatet ikke emfase men derimod ugrammatikalitet.

Selvom det kan være svært at finde kontraster af typen (20)a,b i KorpusDK, følger det på ingen måde at brugen af *sig* som argument (som altid har en antecedent uden for den mindste sætning der indeholder *sig*) er irrelevant eller umulig at gøre rede for, som vist i række 1 i (45)/(48) nedenfor, i KorpusDK-eksemplerne (23)a,b og (49)a-d nedenfor og i de konstruerede eksempler (5)a og (20)a (og i (37)c nedenfor). Vi vil her give endnu et KorpusDK-baseret argument for relevansen af brugen af *sig* som argument.

Følgende 27 forskellige verber eller verbum+præposition-kombinationer kan kun efterfølges af *sig* når verbet ikke er finit: Der er ingen eksempler på disse kombinationer efterfulgt af *sig* når verbet er finit, som i (24), hvorimod der er ikke mindre end 236 tilfælde når verbet er en infinitiv eller et præsens participium, som i (23):

(22)

verbum	***sidde*-P-*sig***	***hænge*-P-*sig***	***ligge*-P-*sig***	***hjælpe*-*sig***	***flagre*-P-*sig***	***passe*-P-*sig***	***bo*-P-*sig***
at-infinitiv	2	1	6	92	0	6	4
præsens part.	16	14	11	0	9	0	5
nutid	0	0	0	0	0	0	0
datid	0	0	0	0	0	0	0
verbum	***gøre*-P-*sig***	***bestemme*-P-*sig***	***køre*-P-*sig***	***løbe*-P-*sig***	***jage*-P-*sig***	***spille*-P-*sig***	***halse*-P-*sig***
at-infinitiv	5	6	2	2	3	3	0
præsens part.	0	0	1	2	0	0	3
nutid	0	0	0	0	0	0	0
datid	0	0	0	0	0	0	0
verbum	***sove*-P-*sig***	***bølge*-P-*sig***	***drysse*-P-*sig***	***følge*-P-*sig***	***holde*-P-*sig***	***stå*-P-*sig***	***spise*-P-*sig***
at-infinitiv	1	1	0	2	2	2	3
præsens part.	1	2	2	0	0	3	0
nutid	0	0	0	0	0	0	0
datid	0	0	0	0	0	0	0
verbum	***hvile*-P-*sig***	***kredse*-P-*sig***	***stemme*-P-*sig***	***skrive*-P-*sig***	***blafre*-P-*sig***	***ringe*-P-*sig***	**I alt**
at-infinitiv	5	0	2	5	0	1	**156**
præsens part.	4	2	0	0	4	1	**80**
nutid	0	0	0	0	0	0	**0**
datid	0	0	0	0	0	0	**0**

Det drejer sig altså om eksempler som

(23) a. ... hans røde kåbe skiftes ud med en sort og hans magiske kunnen er nu så stor, at han ikke behøver Caramon til [PRO at hjælpe sig].
(KorpusDK, danskopgave, 1992)

b. Han hoppede ned, vinkede ad Julius, og sprang afsted mod brønden med [kappen flagrende efter sig].
(KorpusDK, skønlitteratur, 1999)

hvorimod KorpusDK altså ikke indeholder nogen tilsvarende finitte eksempler, fx

(24) a. * Caramon hjalp sig.
b. * Kappen flagrede efter sig.

Idet argument *sig* i vores analyse, som allerede omtalt (se også (41) nedenfor), kræver en ikke-lokal antecedent, altså en antecedent som både er uden for den mindste sætning der indeholder *sig*, og indeholdt i den mindste finitte sætning der indeholder *sig*, kan denne analyse forklare hvorfor argument *sig* ikke kan være objekt for et finit verbum: Den mindste sætning der indeholder *sig*, og den mindste finitte sætning der indeholder *sig*, ville nemlig i så tilfælde være identiske, og *sig*'s betingelser til en antecedent ville ikke kunne opfyldes.

Sådanne data viser efter vores mening at det ikke er spor urimeligt at opstille en analyse som den i Vikner (1985, 1986) og den vi argumenterer for her, hvor eksistensen af argument *sig* med antecedent uden for den mindste (infinitte) sætning, som i (37)c/(49)a-d/(5)a/(20)a/(23)a,b, er en helt central antagelse.

Vi håber altså hermed at have vist at der er god grund til at antage to typer af *sig*: Både et *sig* med argumentstatus, som i (25)a, gentaget fra (1)a, der får tilskrevet en semantisk rolle og som kræver en antecedent uden for den mindste sætning, men indeholdt i den mindste finitte sætning:

(25) a. Sofie bad mig om at kritisere sig.
b. * Sofie bad mig om at kritisere sig selv.

vs.

c. * Sofie kritiserede sig.
d. Sofie kritiserede sig selv.

og et *sig* uden argumentstatus, som i (26)c, gentaget fra (2)c, der ikke får tilskrevet en semantisk rolle og som kræver en antecedent indeholdt i den mindste sætning:

(26) a. * Sofie bad mig om at skamme sig.
b. * Sofie bad mig om at skamme sig selv.

vs.

c. Sofie skammede sig.
d. * Sofie skammede sig selv.

3. Overblik over det danske refleksivsystem

I afsnit 3 vil vi fokusere på pronominer (inklusive refleksiver) med argumentstatus, og først i afsnit 4 hvor vi kommer til data fra KorpusDK, vil vi igen tage refleksiver uden argumentstatus med i betragtning.

3.1 Første person: *mig* og *mig selv*

Hvor der i fx det engelske refleksivsystem 'bare' skal gøres en forskel mellem to typer elementer: *her* og *herself*, skal vi i dansk holde rede på op til fire forskellige typer elementer: *sig*, *sig selv*, *hende* og *hende selv*. For at det ikke skal blive for svært, vil vi begynde i den nemme ende hvor der kun er en distinktion at holde rede på: ***±selv***, dvs. forskellen i fx første person ental mellem *mig selv*, (27) og *mig*, (28) (bemærk at vi i stedet ligeså godt kunne have valgt anden person ental *dig/dig selv*, eller første person flertal *os/os selv*, eller anden person flertal *jer/jer selv*):

		Antecedent[2]
(27) a.	Jeg skælder altid mig selv ud.	Subjekt (i den mindste sætning)
b.	Anne og Bo fortalte mig en historie om mig selv.	Non-subjekt (i den mindste sætning)
c.	* Jeg overtalte Anne og Bo til [PRO at hjælpe mig selv.	Subjekt uden for infinit sætning
d.	* Anne og Bo lovede mig [PRO at hjælpe mig selv].	Non-subjekt uden for infinit sætning
e.	* Jeg tror [at Anne og Bo vil hjælpe mig selv].	Subjekt uden for finit sætning
f.	* Anne og Bo fortalte mig [at de ville hjælpe mig selv].	Non-subjekt uden for finit sætning
g.	* Anne og Bo skældte mig selv ud.	(Ingen antecedent)

(28) a. * Jeg skælder mig altid ud.
b. * Anne og Bo fortalte mig en historie om mig.
c. Jeg overtalte Anne og Bo til [PRO at hjælpe mig].
d. Anne og Bo lovede mig [PRO at hjælpe mig].
e. Jeg tror [at Anne og Bo vil hjælpe mig].
f. Anne og Bo fortalte mig [at de ville hjælpe mig].
g. Anne og Bo skældte mig ud.

---

[2] Bemærk at disse antecedent-konfigurationer ikke blot gælder for de syv eksempler i (27) men tilsvarende for de syv eksempler i hver af (28), (31), (32), (35), (36), (37) og (38).

Bemærk endvidere at vi for overskuelighedens skyld kun giver et enkelt eksempel for hver antecedent-konfiguration. Vi kunne godt have givet flere forskellige typer eksempler for i hvert fald for nogle af antecedent-konfigurationerne. Således kunne der udover (27)a også gives følgende eksempler på *mig selv* med subjektsantecedent indeholdt i den mindste sætning der indeholder *mig selv*:

(i) a.	Anne og Bo tror	at	[jeg	skældte	mig selv	ud].
b.	Anne og Bo hørte		[mig	skælde	mig selv	ud].
c.	Anne og Bo overtalte mig	til	[PRO at	skælde	mig selv	ud].

og ligeledes kunne der udover (28)c også gives følgende eksempel på *mig* med subjektsantecedent uden for en infinit sætning:

(ii) Jeg hørte [Anne og Bo skælde mig ud].

(29) Generaliseringer vedr. mig & mig selv, (27) og (28):

a. *mig selv* (**+*selv***) kræver en antecedent, og denne antecedent skal findes i den mindste sætning der indeholder *mig selv* (dens egen sætning), uanset om denne sætning er finit eller ej.

b. *mig* (**–*selv***) må ikke have en antecedent i den mindste sætning der indeholder *mig* (dens egen sætning), uanset om denne sætning er finit eller ej.

(I (28)e er den mindste sætning der indeholder *mig*, den infinitte indlejrede sætning. I (28)g er den mindste sætning der indeholder *mig*, derimod hele den finitte hovedsætning.)

Hermed har vi taget det første skridt til skemaet for det danske refleksivsystem (som foreslået i Vikner 1985:46):

(30)	**+*selv*** skal have en antecedent i den mindste sætning	**–*selv*** må ikke have en antecedent i den mindste sætning
	mig selv, dig selv, os selv, jer selv	*mig, dig, os, jer*

Denne forskel er helt parallel til de engelske forskelle *myself/me* og *herself/her*.

3.2 Possessiver: *sin* og *hendes*

Lad os nu betragte den anden dimension i det danske refleksivsystem, nemlig det vi vil kalde distinktionen **±*sig***, som vi finder den i de possessive pronominer i tredje person, mellem *sin*, (31), og *hendes*, (32). Denne forskel er mindre udbredt end **±*selv***, men den findes i alle de skandinaviske sprog og også uden for Skandinavien, fx i latin, selvom den hverken findes i engelsk, tysk eller fransk.

(31)		**Antecedent**
a.	Dorthe skælder altid sine børn ud.	Subjekt (i den mindste sætning)
b.	* Anne og Bo fortalte Dorthe en historie om sine børn.	Non-subjekt (i den mindste sætning)
c.	Dorthe overtalte Anne og Bo til [PRO at hjælpe sine børn].	Subjekt uden for infinit sætning
d.	* Anne og Bo lovede Dorthe [PRO at hjælpe sine børn].	Non-subjekt uden for infinit sætn.
e.	* Dorthe tror [at Anne og Bo vil hjælpe sine børn].	Subjekt uden for finit sætning
f.	* Anne og Bo fortalte Dorthe [at de ville hjælpe sine børn].	Non-subjekt uden for finit sætning
g.	* Anne og Bo skældte sine børn ud.	(Ingen antecedent)

(32) a. * Dorthe skælder altid hendes børn ud.
b. Anne og Bo fortalte Dorthe en historie om hendes børn.
c. Dorthe overtalte Anne og Bo til [PRO at hjælpe hendes børn].
d. Anne og Bo lovede Dorthe [PRO at hjælpe hendes børn].
e. Dorthe tror [at Anne og Bo vil hjælpe hendes børn].
f. Anne og Bo fortalte Dorthe [at de ville hjælpe hendes børn].
g. Anne og Bo skældte hendes børn ud.

(33) Generaliseringer vedr. sin & hendes, (31) og (32):
a. *sin* (***+sig***) kræver en antecedent, og denne antecedent skal være et subjekt indeholdt i den **mindste finitte sætning** der indeholder *sin*.
b. *hendes* (***–sig***) må ikke have som antecedent et subjekt indeholdt i den **mindste sætning** der indeholder *hendes*.

(I (31)c er den mindste sætning der indeholder *sine*, den infinitte indlejrede sætning. I (31)a er den mindste sætning der indeholder *sine*, derimod hele den finitte hovedsætning. I både (31)a og (31)c er den mindste finitte sætning der indeholder *sine*, hele den finitte hovedsætning.)

Bemærk asymmetrien mellem "den mindste finitte sætning" i (33)a og "den mindste sætning" i (33)b, som er baseret på at både (31)c og (32)c er mulige. Vi mener altså at denne asymmetri kan beskrives helt præcist, og dermed er vi ikke enige med Togeby

(2004:146), som skriver: "I akkusativ + infinitiv og akkusativ med *at*-infinitiv (§§ 68, 176-177) er det ikke klart hvordan reglen virker". Se desuden Vikner & Ehlers (2017) for en mere detaljeret analyse af *sin/hendes*.

Hermed har vi taget det andet skridt til skemaet for det danske refleksivsystem:

(34)

+*sig* skal have et subjekt som antecedent i den mindste finitte sætning	*sin*
–*sig* må ikke have et subjekt som antecedent i den mindste sætning	*hans, hendes, dens, dets*

Nu kan vi så gå videre og se hvad der sker når man bruger det fulde system med begge distinktioner: **±*sig*** som beskrevet i dette afsnit, og **±*selv*** som beskrevet i det foregående afsnit.

3.3 Tredje person: *sig*, *sig selv*, *hende* og *hende selv*

I afsnit 3.1 behandlede vi én binær distinktion, **±*selv***, altså en forskel mellem to typer elementer: *mig* og *dig selv*. I afsnit 3.2 behandlede vi en anden binær distinktion, **±*sig***, altså også en forskel mellem to typer elementer: *sin* og *hendes*. Nu går vi videre til det fulde system i dansk, hvor begge de ovennævnte binære distinktioner er relevante, både **±*selv*** og **±*sig***. Det er derfor det fulde system skelner mellem fire typer elementer: *sig*, (35), *sig selv*, (36), *hende*, (37), og *hende selv*, (38).

(35)

	Antecedent
a. Dorthe skælder altid sig selv ud.	Subjekt (i den mindste sætning)
b. * Anne og Bo fortalte Dorthe en historie om sig selv.	Non-subjekt (i den mindste sætning)
c. * Dorthe overtalte Anne og Bo til [PRO at hjælpe sig selv].	Subjekt uden for infinit sætning

d. * Anne og Bo lovede Dorthe [PRO at hjælpe sig selv]. — Non-subjekt uden for infinit sætn.
e. * Dorthe tror [at Anne og Bo vil hjælpe sig selv]. — Subjekt uden for finit sætning
f. * Anne og Bo fortalte Dorthe [at de ville hjælpe sig selv]. — Non-subjekt uden for finit sætning
g. * Anne og Bo skældte sig selv ud. — (Ingen antecedent)

(36) a. * Dorthe skælder altid hende selv ud.
b. Anne og Bo fortalte Dorthe en historie om hende selv.
c. * Dorthe overtalte Anne og Bo til [PRO at hjælpe hende selv].
d. * Anne og Bo lovede Dorthe [PRO at hjælpe hende selv].
e. * Dorthe tror [at Anne og Bo vil hjælpe hende selv].
f. * Anne og Bo fortalte Dorthe [at de ville hjælpe hende selv].
g. * Anne og Bo skældte hende selv ud.

(37) a. * Dorthe skælder sig altid ud.
b. * Anne og Bo fortalte Dorthe en historie om sig.
c. Dorthe overtalte Anne og Bo til [PRO at hjælpe sig].
d. * Anne og Bo lovede Dorthe [PRO at hjælpe sig].
e. * Dorthe tror [at Anne og Bo vil hjælpe sig].
f. * Anne og Bo fortalte Dorthe [at de ville hjælpe sig].
g. * Anne og Bo skældte sig ud.

(38) a. * Dorthe skælder hende altid ud.
b. * Anne og Bo fortalte Dorthe en historie om hende.
c. Dorthe overtalte Anne og Bo til [PRO at hjælpe hende].
d. Anne og Bo lovede Dorthe [PRO at hjælpe hende].
e. Dorthe tror [at Anne og Bo vil hjælpe hende].
f. Anne og Bo fortalte Dorthe [at de ville hjælpe hende].
g. Anne og Bo skældte hende ud.

(39) Generaliseringer vedr. sig selv, hende selv, sig & hende, (35)-(38):
a. ***sig selv*** (***+sig***, ***+selv***) kræver en antecedent, og denne antecedent skal ikke alene findes i den mindste sætning der indeholder *sig selv*, den skal også være et subjekt.
(= forener kravene til *mig selv* og til *sin*)

b. ***hende selv*** (***–sig***, ***+selv***) kræver en antecedent, og denne antecedent skal findes i den mindste sætning der indeholder *hende selv*, men den må ikke være et subjekt.
(= forener kravene til *mig selv* og til *hendes*)

c. ***sig*** (***+sig***, ***–selv***) kræver en antecedent, og denne antecedent skal være et subjekt indeholdt i den **mindste finitte sætning** der indeholder *sig*, men *sig* må ikke have en antecedent indeholdt i den mindste sætning.
(= forener kravene til *mig* og til *sin*)

d. ***hende*** (***–sig***, ***–selv***) må ikke have en antecedent i den **mindste sætning** der indeholder *hende*.
(= forener kravene til *mig* og til *hendes*)

Der er altså to forskellige typer betingelser i dansk.

(40) a. ***±selv*** hænger sammen med om elementet skal/kan have en antecedent indeholdt i den mindste sætning: *mig, sig, hende* vs. *mig selv, sig selv, hende selv.*

b. ***±sig*** hænger sammen med om elementet skal have en antecedent som er et subjekt indeholdt i den mindste finitte sætning, hvilket gælder *sig, sig selv, sin*, eller om elementet ikke må have en antecedent som er et subjekt indeholdt i den mindste sætning, hvilket gælder *hende, hende selv, hendes.*

±selv-distinktionen er forskellen mellem forskellige spalter/søjler i nedenstående skema, (41).

±sig-distinktionen er forskellen mellem forskellige linjer/rækker i nedenstående skema, (41).

Begge distinktioner kan sættes ud af spil: ***±selv*** spiller ikke nogen rolle for de possessive pronominer, og ***±sig*** spiller ikke nogen rolle uden for tredje person.

(41)	**+*selv*** skal have en antecedent i den mindste sætning	**–*selv*** må ikke have en antecedent i den mindste sætning	**Ingen ±*selv*-forskel** (possessiver)
+*sig* skal have et subjekt som antecedent i den mindste finitte sætning	*sig selv*	*sig*	*sin*
–*sig* må ikke have et subjekt som antecedent i den mindste sætning	*ham selv, hende selv, den selv, det selv, dem selv*	*ham, hende, den, det, dem*	*hans, hendes, dens, dets*
Ingen ±*sig*-forskel (1. & 2. person & *deres*)	*mig selv, dig selv, os selv, jer selv*	*mig, dig, os, jer*	*min, din, vores, jeres, deres*

Både **+*selv*-** og **–*selv*-**generaliseringerne henviser til "den mindste sætning", og denne symmetri betyder at der **ikke** er optionalitet *sig/sig selv* nogen steder (forudsat at der er tale om et argument, se afsnit 2 ovenfor).

Til gengæld er der en asymmetri hvad angår **±*sig*** idet **+*sig*-**generaliseringen henviser til "den mindste finitte sætning", hvor **–*sig*-**generaliseringen henviser til "den mindste sætning". Denne asymmetri resulterer i **optionalitet** *sig/hende* i infinitte ledsætninger, jf. at både (37)c og (38)c er mulige (helt parallelt til optionaliteten *sin/hendes* i infinitte ledsætninger, se (31)c og (32)c).

Vi sagde ovenfor at man som dansktalende skal holde rede på op til fire forskellige typer elementer (*sig*, *sig selv*, *hende* og *hende selv*), men som man kan se her, er situationen faktisk endnu mere kompliceret: Der er hele **ni** forskellige typer/grader af refleksivitet (de ni hvide felter), også selvom den niende type nok ikke udgør den allerstørste udfordring (der er nemlig ingen restriktioner på anvendelsen af *min, din, vores, jeres, deres*).

Ikke desto mindre må denne mangfoldighed være lidt af en udfordring for dem der tilegner sig dansk, men som vist ovenfor er det hele måske ikke helt så kompliceret som man kunne frygte: De **ni** forskellige typer/grader af refleksivitet (de ni hvide felter) kan som sagt beskrives med **to binære** distinktioner (de fire grå felter).

4. Data fra KorpusDK

4.1 Metode

Vi vil her præsentere en KorpusDK-baseret undersøgelse af det analysen i (41) forudsiger angående *sig* og *sig selv*. En tilsvarende KorpusDK-baseret undersøgelse vedr. *sin* og *hendes* findes i Vikner & Ehlers (2017), hvorimod vi endnu ikke har undersøgt hverken *hende/hende selv* eller *mig/mig selv*.

Vi har afgrænset undersøgelsen til fire kontekster:

(42) a.	*at*	verbum i infinitiv				*sig/sig selv*
b.		verbum i præsens participium				*sig/sig selv*
c.	*at*	verbum i infinitiv		præposition		*sig/sig selv*
d.		verbum i præsens participium		præposition		*sig/sig selv*

Disse fire kontekster er langt fra de eneste der tillader refleksiver, men de er de mest interessante idet alle indhøstede eksempler indeholder infinitte ledsætninger, hvilket vil sige at de i princippet tillader både eksempler med **lokale** antecedenter (dvs. med en antecedent indeholdt i den mindste sætning der indeholder *sig/sig selv*) og eksempler med **ikke-lokale** antecedenter (dvs. med en antecedent uden for den mindste sætning men indeholdt i den mindste finitte sætning):

(43) a.	lokal antecedent:				[Han	burde	kritisere	sig selv først].
b.	lokal antecedent:	Jeg	overtalte	ham	til [PRO	at	kritisere	sig selv].
c.	ikke-lokal antecedent:	Han	overtalte	mig	til [PRO	at	kritisere	sig].

Vi er nødt til at forlange tilstedeværelsen af infinitivmærket *at* i (42)a, c, fordi vi ellers også ville indhøste eksempler uden infinitte ledsætninger (som fx (43)a), hvilket vi gerne vil undgå for at sikre at de statistiske oplysninger om fordelingerne mellem lokale og ikke-lokale læsninger udelukkende er baseret på kontekster hvor hverken den ene eller den anden er udelukket på forhånd. Kravet om tilstedeværelsen af *at* fører desværre til udelukkelse af mange relevante eksempler (inkl. fx *Jeg hørte* [*ham kritisere sig selv*]), men ellers havde vi som sagt også indhøstet eksempler der ville have udelukket en ikke-lokal læsning.

Konstruktionerne med præposition og præsens participium er inspireret af Hvilshøj (2000:29) hvor eksemplerne på ikke-lokale refleksiver alle har formen i (42)d.

For (42)a gav søgningen cirka 35.000 resultater, og derfor er tallene i den første søjle i tabellerne i (44) og (45) kun skønnet, baseret på en optælling og sortering af et randomiseret udsnit på 10 % af sætningerne. I de tre andre kategorier er samtlige resultater sorteret og talt op. Randomiseringen (som blev foretaget ved hjælp af *Python* 3.5) skal sikre at udsnittet er nogenlunde repræsentativt for det samlede datasæt.

4.2 Resultater og diskussion

(44) og (45) opsummerer resultaterne af undersøgelsen af henholdsvis *sig* og *sig selv* i KorpusDK.

(44)	***at* - inf. - *sig selv* (kun talt 10 %)**		**præs.part. - *sig selv***		***at* - inf. - P - *sig selv***		**præs.part. - P - *sig selv***	
1 +arg, ikke-lokal	0 %	(0)	0 %	(0)	0,6 %	(2)	0 %	(0)
2 +arg, lokal	100 %	(2410)	100 %	(12)	99,4 %	(345)	100 %	(5)
3 –arg, ikke-lokal	0 %	(0)	0 %	(0)	0 %	(0)	0 %	(0)
4 –arg, lokal	0 %	(0)	0 %	(0)	0 %	(0)	0 %	(0)
	100 %	**(2410)**	**100 %**	**(12)**	**100 %**	**(347)**	**100 %**	**(5)**

(45)	*at* - inf. - *sig* (kun talt 10 %)		præs.part. - *sig*		*at* - inf. - P - *sig*		præs.part. - P - *sig*	
1 +arg, ikke-lokal	0,8 %	(260)	2,8 %	(3)	19,1 %	(75)	98,3 %	(119)
2 +arg, lokal	0,1 %	(10)	0 %	(0)	0,8 %	(3)	0 %	(0)
3 –arg, ikke-lokal	0 %	(0)	0 %	(0)	0 %	(0)	0 %	(0)
4 –arg, lokal	99,1 %	(32040)	97,2 %	(103)	62,5 %	(245)	1,7 %	(2)
5 Nyt domæne ved PP med *sig*	0 %	(0)	0 %	(0)	17,6 %	(69)	0 %	(0)
	100 %	**(32310)**	**100 %**	**(106)**	**100 %**	**(392)**	**100 %**	**(121)**

Tabellerne er organiseret efter de fire sætningskonstruktioner brugt til søgningen, (42). Hver af de fire søjler repræsenterer tallene fra den manuelle sortering af sætningerne for den pågældende konstruktion. Tallene for *sig selv* og *sig* præsenteres i hver sin tabel. For både *sig* og *sig selv* er rækkerne opdelt i forhold til lokalitet (ikke-lokal og lokal, se (43)) og i forhold til hvorvidt *sig/sig selv* er et argument i sætningen eller ej (se afsnit 2 ovenfor).

Række 1 i (44), ikke-lokalt argument *sig selv*, burde ifølge vores analyse, (41), være tom. Vi forventer at *sig selv* kun optræder i konstruktioner hvor dens antecedent er subjekt i den mindste sætning. Data fra KorpusDK understøtter denne forudsigelse, dog med to modeksempler:

(46) a. I dag står folket nærmest i et modsætningsforhold til partierne, [som først og fremmest har interesse i [PRO at manipulere folket til [PRO at stemme på sig selv]]].

(KorpusDK, Politiken, 2000)

b. ”Det billede havde hun svært ved at få til [PRO at passe på sig selv]”, fortæller DR-medarbejder Lotte Holmen, der har hjulpet Kirstine med at lave udsendelsen i DRs TV-værksted.

(KorpusDK, B.T. 1991)

Disse to modeksempler forekommer os dog ikke at være helt velformede men som de står, er de klare modeksempler.

Række 2 i (44), lokalt argument *sig selv*, burde ifølge vores analyse, (41), indeholde mange eksempler, hvilket også er tilfældet. Her er eksempler på de fire typer:

(47) a. Tvede og Madsen har valgt [PRO at være sig selv].
(KorpusDK, B.T., 1991)

b. Men så har Thyra i hvert fald repareret den, skriver Holberg, [PRO trøstende sig selv og sine læsere].
(KorpusDK, faglitteratur, 1984)

c. Præsidentkandidaten skal give sig selv et ansigt ved [PRO at fortælle om sig selv og familien] …
(KorpusDK, Politiken, 2000)

d. Mere nåede han ikke at sige, før kufferterne sejlede forbi dem, ud over rampen med rækværket, [PRO snurrende omkring sig selv]…
(KorpusDK, skønlitteratur, 1994)

Rækkerne 3 og 4 i (44), *sig selv* uden argumentstatus, er tomme. *Sig selv* optræder kun som et argument.

Række 1 i (45), ikke-lokalt argument *sig*, burde ifølge vores analyse, (41), indeholde mange eksempler, hvilket også er tilfældet. Den relative hyppighed er lav i de to første søjler uden præposition og er noget højere i søjle 3 med præposition. Ikke-lokalt *sig* udgør til gengæld langt størstedelen af resultaterne i den fjerde søjle, som netop svarer til de nævnte eksempler hos Hvilshøj (2000:29). Det er ikke åbenlyst hvorfor denne kontekst i så høj grad favoriserer ikke-lokalt *sig* (eller måske omvendt, hvorfor denne kontekst i så høj defavoriserer de andre muligheder). Hvis vi kun betragter *sig* med argumentstatus, ses det mere tydeligt at det næsten udelukkende forekommer ikke-lokalt i alle fire grupper:

(48)	***at* - inf. - *sig* (kun talt 10 %)**		**præs.part. - *sig***		***at* - inf. - P - *sig***		**præs.part. - P - *sig***	
1 +arg, ikke-lokal	96,3 %	(260)	100 %	(3)	96,2 %	(75)	100 %	(119)
2 +arg, lokal	3,7 %	(10)	0 %	(0)	3,8 %	(3)	0 %	(0)
	100 %	**(270)**	**100 %**	**(3)**	**100 %**	**(78)**	**100 %**	**(119)**

Her er eksempler på de fire typer i række 1 i (45)/(48):

(49) a. Cassandra på et år sad musestille på moderens arm og lod hende om [PRO at indskrive sig].
(KorpusDK, Jyllands-Posten, 1998)

b. Jeg syntes jeg så hvert enkelt menneske søgende i sit liv efter noget oprindeligt, mistet, velkendt og glemt, længselsfuldt alene og med [koret af sagte stemmer hviskende sig i blodet.
(KorpusDK, Jyllands-Posten, 1999)

c. Mange har fået mor eller far til [PRO at skrive for sig].
(KorpusDK, Ude og Hjemme, 1986)

d. I øjeblikket har hun to labradorhunde [PRO boende hos sig].
(KorpusDK, Jyllands-Posten, 1998)

Række 2 i (45)/(48), lokalt argument *sig*, burde ifølge vores analyse, (41), være tom. Dette er dog ikke helt tilfældet idet vi finder ca. 10 eksempler på argument-*sig* med lokal antecedent efter en infinitiv, inkl. (50)a,b, og tre eksempler på argument-*sig* med lokal antecendent efter en infinitiv og en præposition, (50)c-e:

(50) a. Så forfalder de ikke, fordi de bliver ved [PRO at bruge sig].
(KorpusDK, erindringer, 1984)

b. Det er godt for ham [PRO at bruge sig på den måde].
(KorpusDK, roman, 1986)

c. Så samtidig med succesen "Mig og Elvis" begyndte Nørbygaard for alvor [PRO at arbejde med sig og sit liv].
(KorpusDK, Jyllands-Posten, 1998)

d. I sine ti Ekloger, ca. 40 f. Kr., videreudvikler han fx Theokrits tilløb til [PRO at digte om sig og sine venner i hyrders lignelse] …
(KorpusDK, Weekendavisen, 1991)

e. Verden er i dag så kompleks og så tæt forbundet, at det ikke længere giver mening [PRO kun at tænke på sig og sit].
(KorpusDK, Politiken, 2000)

De to første modeksempler i (50)a,b forekommer os ikke at være helt velformede, men som de står, er de klare modeksempler.

De tre sidste modeksempler, (50)c,d,e, indeholder alle *sig* koordineret med *sin/sit/sine*, hvilket ser ud til at påvirke antecedentmulighederne (muligvis således at *sig* her overtager de antecedentmuligheder som *sin* har).

For række 3 og 4 i (45) har vores analyse, som den er præsenteret i (41), ingen direkte forudsigelser som sådan idet analysen kun siger noget om *sig*/*sig selv*/*hende*/*hende selv* som argumenter. Det er værd at bemærke at det kun er *sig* der kan optræde uden argumentstatus (og derfor var rækkerne 3 og 4 i (44) tomme). Det er ligeledes værd at bemærke at *sig* uden argumentstatus kun kan have en lokal antecedent, og derfor er række 3 i (45) tom.

Række 4 i (45), lokalt *sig* uden argumentstatus, er ganske hyppigt. Her er eksempler på de fire typer:

(51) a. Protesten viser sig også ved, at egnens kvinder bliver ved [PRO at indskrive sig til fødsel i Nykøbing.
(KorpusDK, Aarhus Stiftstidende, 1988)

b. Men også, [PRO klamrende sig til moderkagen], et ekstra øre.
(KorpusDK, Politiken, 1999)

c. … hvor selv de mest tålmodige cykelryttere begynder [PRO at bide fra sig]…
(KorpusDK, Dagbladet Aktuelt, 1997)

d. Hvorfor skal disse ord ramme den høviske, næstekærlige jonglør med vinglasset i hånden og [PRO strøende om sig med penge]?
(KorpusDK, Weekendavisen, 1991)

Den nederste række i (45), række 5, *Nyt domæne ved PP*, dækker en række tilfælde også omtalt i Diderichsen (1939:31-32). Denne type sætning forekommer i hvert sjette eksempel i tredje søjle (infinitiv med præposition), men slet ikke i fjerde søjle (præsens participium med præposition), og naturligt nok forekommer den heller ikke i de to første søjler uden præpositioner. Her er et eksempel på denne eneste type i række 5 (tredje søjle):

(52) Der er gode bøger på dansk, men de bedste [PRO at have med sig] er de engelsksprogede Lonely Planet.
(KorpusDK, Jyllands-Posten, 2000)

Det er muligt at sådanne sætninger udgør et problem for vores analyse, men det er også muligt at de indikerer at præpositionsforbindelser kan tælle som indlejrede sætninger m.h.t. refleksiver, som bl.a. foreslået i Diderichsen (1939:31-32), men ikke direkte forudsagt i vores analyse,

(41). Denne type inkluderer også sætninger som *Han så en slange bag sig*, hvor vores analyse, (41), kun ville forvente *sig selv* og ikke *sig*.

5. Konklusion

I denne artikel[3] har vi foreslået analyser af forskellige aspekter af det danske refleksivsystem og derefter testet vores forudsigelser vedr. *sig* og *sig selv* på data fra KorpusDK.

Som nævnt i indledningen bygger vores analyse på antagelsen af at der findes både finitte og infinitte sætninger, og på antagelsen af at alle sætninger har et subjekt.

Afsnit 2 foreslog en grundlæggende skelnen mellem *sig* med argumentstatus og *sig* uden argumentstatus, hvor sidstnævnte dækker de tilfælde af *sig* som forekommer i positioner hvor de ikke kan erstattes med andre nominale udtryk.

Afsnit 3 diskuterede både de refleksiver og andre pronominer der forekommer i argumentpositioner (positioner hvor de kan erstattes med andre nominale udtryk) og argumenterede for analysen i (41), som gik ud på at der er to forskellige betingelser angående koreference til hver af de fire refleksive/non-refleksive pronominaltyper i dansk, dvs. *sig/sig selv/hende/hende selv*. Én type betingelse stilles (i to versioner) til elementer henholdsvis med eller uden *selv* (dvs. *sig/hende* vs. *sig selv/hende selv*), og en anden type betingelse stilles (også i to versioner) til elementer med eller uden *sig* (dvs. *sig/sig selv* vs. *hende/hende selv*).

Afsnit 4 sammenholdt vores forudsigelser om *sig* og *sig selv* fra de foregående afsnit med data fra KorpusDK.Vi håber at have

[3] Tak til to anonyme fagfællebedømmere, til Eva Engels, Henrik Jørgensen, Kirsten Lyshøj, Karen Margrethe Pedersen og Carl Vikner, og til publikum ved MUDS 16 i Aarhus og ved Grammatiknetværkets konference i København (begge i oktober 2016), til redaktørerne af denne MUDS-rapport og ikke mindst til de studerende i Sten Vikners kurser om komparativ syntaks. Katrine Rosendal Ehlers' andel af denne forskning var led i hendes igangværende ph.d.-projekt med den foreløbige titel *"Sig" vs. "dem", "sin" vs. "deres" – Number sensitive reflexive pronouns and language change in Danish*. Sten Vikners andel af denne forskning var en del af to forskningsprojekter ved Aarhus Universitet, finansieret af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation: *Objektspositioner – komparativ syntaks i et tværteoretisk perspektiv* og *Ligheder og forskelle mellem sætninger og nominalgrupper – sammenlignende syntaks på tværs af teoretiske tilgange*.

vist at vores analyser harmonerer ganske godt med de undersøgte data fra KorpusDK, især hvad angår forskellen mellem *sig selv* med argumentstatus (som næsten udelukkende forekommer med lokal antecedent) og *sig* med argumentstatus (som næsten udelukkende forekommer med ikke-lokal antecedent).

Litteratur

Brandt, Søren (2001) Heteronomous text elements. *Acta Linguistica Hafniensia* 33, 1:109-175.

Brandt, Søren (2008) Reflexivity and effectionality in Danish. *Acta Linguistica Hafniensia* 40, 1:45-109.

Diderichsen, Paul (1939) Om Pronominerne *sig* og *sin*. *Acta Philologica Scandinavica* 13:1-95.

Diderichsen, Paul (1962 (1946)) *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal.

Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Hellan, Lars (1988) *Anaphora in Norwegian and the Theory of Grammar*. Dordrecht: Foris.

Holmberg, Anders (1984) On raising in Icelandic and Swedish: on Certain Clitic-like Elements in Swedish. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 13. 1-31.

Hvilshøj, Ulrik (1998) *Refleksivitet i dansk:* Sig *og* sig selv *i et typologisk perspektiv*. Speciale, Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab, Københavns Universitet.

Hvilshøj, Ulrik (2000) Om *sig* og *sig selv*. *NyS – Nydanske Studier & Almen kommunikationsteori* 26-27:11-34. www.nys.dk/article/view/13408/11414.

Jensen, Eva Skafte (2010) *Selv*-studier. *Ny forskning i grammatik* 17:47–65. https://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/article/view/23697/20752.

Kristensen, Susanne Annikki (2015) Infinitte ledsætninger. *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 9.-10. oktober 2014*:197-216.

Togeby, Ole (2004) *Fungerer denne sætning? – Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag.

Vikner, Sten (1985) Parameters of Binder and of Binding Category in Danish. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 23. 1-61. www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn85a.pdf.

Vikner, Sten (1986) *Parameters of Binding in Danish and English*. Speciale, Engelsk Institut, Københavns Universitet.

Vikner, Sten (2014) Kan en konstituent være både subjekt og objekt på samme tid? – om indlejrede infinitivsætninger på dansk. *Problemer og perspektiver i dansk syntaks – med Kristian Mikkelsen som anledning.* Ole Togeby, Sten Vikner & Henrik Jørgensen (udg.). Odense: Syddansk Universitetsforlag:171-191. www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn14a.pdf.

Vikner, Sten & Katrine Rosendal Ehlers (2017) *sin*, *hendes* og KorpusDK. Under udgivelse i *Ny forskning i Grammatik* 24. www.hum.au.dk/engelsk/engsv/papers/vikn17a.pdf.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

Den gode øh (.) skole hjem samtale men

Ulla Juul Frederiksen
Aarhus Universitet

Foredraget giver et eksempel på hvordan konversationsanalysen kan bidrage til at udvikle skole-hjem-samarbejdet i folkeskolen ved at give lærerne en mulighed for at blive bevidste om hvilken betydning indirekte kommunikation, nedtoning og facework har for samarbejdet.

Derudover vurderes elevens rolle i samarbejdet.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

Korpusbaseret profilering af arvesprogstaleres sproglige kunnen

Gert Foget Hansen
Københavns Universitet

Det forholdsvis nye forskningsfelt 'heritage linguistics' fokuserer på talere der er opvokset med et (minoritets-)sprog, men som i hverdagen hovedsageligt anvender et omgivende majoritetssprog. Forskningen tager bl.a. sigte på at beskrive arvesprog og at afdække talernes sproglige kunnen på arvesproget.

Vurderingen af talernes sproglige kunnen hviler typisk på kvalitative beskrivelser og eventuelt optælling af visse prægnante træk, men kan også være en rent intuitiv og subjektiv vurdering. Vi vil i oplægget forsøge at gøre op med den intuitive tilgang og i stedet anvise måder at operationalisere spørgsmålet om fluency.

I projektet "Danske Stemmer i USA og Argentina" (KU) er der skabt et korpus af arvesprogsdansk bestående af et argentinadanske delkorpus på 542.000 ord med 50 talere og et amerikadanske delkorpus på 417.000 ord med 174 talere.Vi ønsker at benytte os af de muligheder som dette (i arvesprogssammenhæng) relativt store korpus giver for at udvikle kvantitative måder at karakterisere talernes sprogbrug og kunnen.

I begge korpora indgår basale baggrundsdata om informanterne som køn, fødeår, tidspunkt for emmigration eller udvandrergeneration, hjemby, mm. Optagelserne er transkriberet efter samme skabelon som LANCHART korpusset og derudover er alle ord annoteret for

sprog. Ord der ikke entydigt kan henregnes til ét sprog på grund af lydlig tvetydighed (fx *school* vs. *skole*) eller fordi de er hybrider (fx *milkfabrik*), er udskilt i selvstændige kategorier. Det samme gælder for tøvelyde, selvafbrydelser og egennavne.

I oplægget vil vi vise hvordan annotationerne og baggrundsdata giver mulighed for at tegne individuelle sproglige profiler for talerne som viser fx den præcise andel af dansk vs. engelsk, hyppigheden af hybride og ambige ord, og forhold der har med fluency at gøre som tøven, selvafbrydelser og talehastighed samt mulighed for at undersøge korrelationer mellem de forskellige aspekter af sprogproduktionen og/eller baggrundsvariablerne.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Kontaktpåvirkning eller dialektal overlevering i amerikadansk. Kan det afgøres?

Jan Heegård
Københavns Universitet

1. Problemet

I det dansk der blev talt af de første udvandrere til USA og deres efterkommere (Kjær & Baumann Larsen 1978, 1981; Kühl 2014), og som jeg her vil kalde 'amerikadansk', støder vi på sætninger som:

(1) *min yngste han er **en doktor** i Thunder Bay* (ALV)

(2) *min far var **en sten- og billedhugger** på Vesterbro* (JHP)

(3) *min søn studerede til at blive **en præst*** (EMN)

Med den ubestemte artikel ser disse eksempler ved første øjekast ud til at gå imod en syntaks som man ville forvente i danmarksdansk, dvs. dansk talt i Danmark. I sådanne kopulakonstruktioner med personidentificerende subjektprædikativ uden attributivt adjektiv vil vi forvente nøgent subjekt, *han er doktor i …*, *han var billedhugger på …* osv. Engelsk har derimod obligatorisk ubestemt artikel i denne konstruktion:

(4) *my youngest he is **a doctor** in Thunder Bay*

(5) *my father was **a stonemason and sculptor** on Vesterbro*

(6) *my son studied to become **a priest***

Dansk kan have ubestemt artikel i sådanne konstruktioner, men så er der enten tale om en uegentlig eller evaluerende betydning som vist med (7b) over for den beskrivende i (7a), eller der er tale om et substantiv med klart evaluerende funktion som i (8a-b) hvor fravær af ubestemt artikel er ugrammatisk, (9a-b):

(7a) *han er **klovn*** (af profession, fx på et hospital; beskrivende)
(7b) *han er **en klovn*** (dvs. opfører sig fjollet; evaluerende)

(8a) *han er **et geni***
(8b) *han er **et fjols***

(9a) **han er **geni***
(9b) **han er **fjols***

Denne morfosyntaktiske regel for dansk, der kun gælder for subjektprædikater uden foranstillede eller efterstillede attributiver, er præciseret i grammatikkerne allerede for tidligt nudansk og for senere nudansk (Høysgaard 1752:§ 608, § 627.3; Mikkelsen 1911:81-182; Hansen 1927:52-56; Togeby 2003:70, 152, 171; Allan et al. 2005:61-62, 67-69; Hansen & Heltoft 2011:888-890). I 1927, i slutningen af den store udvandringsperiode, konstaterer Aa. Hansen at reglen "overholdes nøje i moderne dansk" (Hansen 1927:53). Sagen synes således klar: De danske immigranter som har ytret (1-3), er engelskpåvirkede. Det er et synspunkt der finder støtte hos Hasselmo (1974), som observerer et lignende fænomen i amerikasvensk og kalder det for "the most important English influence" i "Scandinavian syntax" (1974:215; se også Hasselmo 2005:2133). Men med Karen Margrethe Pedersen (2013) har vi faktisk et andet bud på brugen af den ubestemte artikel blandt danske immigranter i USA. Pedersen påpeger nemlig at ud over den evaluerende funktion kan den ubestemte artikel også have en *klassificerende* funktion. Denne funktion træder særligt tydeligt frem ved substantiver der ikke har en iboende evaluerende betydning, som 'fjols' og 'geni', eller som heller ikke oplagt har en uegentlig, evaluerende betydning, som 'klovn':

(10) *du er **et menneske** (ikke et dyr)* (Pedersen 2013:307)

(11) *han er **en far** til en studerende* (Pedersen 2013:308)

(12) *han er **en botaniker***

I en klassificerende funktion er det den ubestemte artikels funktion at fremhæve et medlemskab af en gruppe af personer, snarere end at beskrive eller evaluere personen; (10)-(12) er acceptable uden ubestemt artikel, hvor substantivet så har beskrivende funktion. Vi kan altså med støtte i Pedersen (2013) og ovenfor nævnte grammatikker vise den ubestemte artikels funktion i kopulasætninger med personidentificerende subjektprædikat som i Tabel 1.

	Beskrivende funktion	Evaluerende funktion	Klassificerende funktion
Iboende evaluerende substantiv	**han er fjols*	*han er et fjols*	*han er et fjols*
Potentielt evaluerende substantiv	*han er klovn*	*han er en klovn*	*han er en klovn*
Rent deskriptivt substantiv	*han er botaniker*	---	*han er en botaniker*

Tabel 1: Den ubestemte artikels funktion i kopulasætninger med personidentificerende subjektprædikat.

Pedersen viser at en sådan klassificerende funktion har fandtes i ældre dansk og i dialekter helt op til moderne tid og også stadig findes idet (10)-(12) er udmærkede eksempler på moderne dansk sprogbrug. (’Dialekter’ er ikke specificeret nærmere hos Pedersen, men det fremgår at hun bruger kilder for vestjysk, vendelbomål, sønderjysk, fynsk, ærøsk, langelandsk, sjællandsk, mønsk, lolland-falstersk og bornholmsk, og hun diskuterer ikke hvorvidt disse ’dialekter’ adskiller sig fra hinanden. Jeg overtager denne generaliserede brug af ’dialekter’ og ignorerer således at der kan være dialekter hvor andre forhold er gældende.)

Spørgsmålet melder sig så om det vi kan observere i amerikadansk, som i (1)-(3), er rester af ældre dansk, om det er et dialektalt træk, eller om det virkelig er engelsk påvirkning, som Hasselmo mener for amerikasvensk. Svaret er at det er engelsk påvirkning og dialektrest. Det følgende fremlægger argumentet herfor. Først beskrives det amerikadanske datamateriale og talerne nærmere. Derpå ser vi nærmere på Pedersens (2013) analyse, hvorpå analysen af amerikadansk fremlægges, først i form af en overordnet distributionel analyse, dernæst i form af en analyse der ser på individuelle, specifikke tendenser for et mindre udvalg af talerne. Artiklen rundes af med konkluderende bemærkninger.

2. Data og talerne

Data kommer fra det nyetablerede korpus over amerikadansk, CoNAmDa (Corpus of North American Danish), som er udviklet under forskningsprojektet Danske stemmer i USA og Argentina (jf. Kühl m.fl., under udgivelse). Korpusset bestod ved analysetidspunktet af 189 interview med 222 talere, og det omfattede i alt 351.541 ord. Talerne kommer fra flere steder i USA og Canada, både mere velkendte danske bosættelser som fx Elk Horn i Iowa eller Solvang i Californien og mere ukendte bosættelser spredt rundt i Midtveststaterne, på Vestkysten af USA, i den canadiske provins New Brunswick og omkring storybyerne New York, Chicago, Minneapolis og Los Angeles. Interviewene er optaget af de danske sprogforskere Iver Kjær og Mogens Baumann Larsen i løbet af en række rejser til USA og Canada i perioden fra 1966 til 1980, af den amerikanske skandinavist Christopher Hale på rejser i Canada i 1990'erne og af sociolingvisten Tore Kristiansen på en rejse til Solvang i Californien i 1990.

Langt de fleste af talerne er førstegenerationsindvandrere, dvs. de er født i Danmark, men udvandret i teenageårene eller senere, eller andengenerationsindvandrere, dvs. de er født i Nordamerika af forældre der er udvandret fra Danmark. Der er kun ganske få tredje- og fjerdegenerationsindvandrere i korpusset, hvad der for så vidt illustrerer den generelle hastige afvikling af dansk som dagligdagssprog blandt efterkommere af udvandrerne (Grøngaard Jeppesen 2005; Kühl 2014). Langt de fleste af de interviewede er født i perioden 1895-1920, dvs. der er ikke nogen aldersforskel på førstegenerationsindvandrerne og de talere der er født i Nordamerika.

Det er ikke altid klart fra indholdet af interviewene eller fra Kjær og Baumann Larsens metadata hvorvidt talerne stadig taler dansk, eller om det dansk de præsterer, er erindret dansk. I nogle tilfælde oplyses det at en given taler ikke har talt dansk i mange år før vedkommende bliver interviewet, heller ikke med andre af dansk afstamning i netværket; i andre tilfælde har vi ikke adgang til den information. Vi kender fødested for alle danskfødte talere og dermed i teorien typen af eventuel medbragt dialekt eller dialektfarvet dansk. For de talere som er født i Nordamerika, er det ikke altid klart fra hvilket sted i Danmark de stammer. Generelt er talerne ikke kraftigt dialekttalende, med enkelte undtagelser fra især et område i South Dakota hvor thybomål har været godt overleveret (Heegård Petersen 2017; se også Baumann Larsen 1981 og Kjær & Baumann Larsen 1981).

3. Brugen af ubestemt artikel i ældre dansk, i danske dialekter og i moderne dansk

Før vi ser nærmere på udbredelsen af ubestemt artikel i den behandlede kopulakonstruktion i amerikadansk, er det på sin plads at få præciseret udbredelsen i danmarksdansk, dvs. i dialekter (i Pedersens brug) og i hvad Pedersen og jeg kalder 'standarddansk'. Det følgende resumerer derfor Pedersens (2013) analyser og supplerer med egne analyser fra LANCHART-korpusset over dansk talesprog (Gregersen 2009; Gregersen m.fl. 2014).

Ifølge Pedersen (2013:303) findes den ubestemte artikel i klassificerende funktion belagt i dialekter til "langt op i 1800-tallet", og der kan stadig ses eksempler på den i moderne standarddansk. Brugen af ubestemt artikel er dog ikke ensartet udbredt i de semantisk og syntaktisk definerede substantivklasser som Pedersen baserer sin analyse på: Profession og stand (*botaniker*, *præst*, *lærer*, *enke* m.fl.), Indbygger (*dansker*, *vendelbo* m.fl.), Alder (*barn*, *skoledreng* m.fl.), Konfession (*lutheraner, jøde* m.fl.), Diagnostisk (*krøbling*, *handicappet* m.fl.), Zoologi (*menneske*, *djævel*, *varulv* m.fl.) og den syntaktisk bestemte klasse Relation (*far til ...*, *medlem af ...* m.fl.) hvor medlemsskabet er tildelt hvis substantivet efterfølges af en præpositionsfrase (Pedersen 2013:305-308). Pedersen fremhæver at der i dialekterne er "relativt mange eksempler" på den ubestemte artikels klassificerende funktion i klasserne Indbygger og Alder, men kun få i klassen Profes-

sion og stand. I moderne dansk kan vi stadig se ubestemt artikel i klassificerende funktion i klasserne Zoologi og Relation, hvorimod denne funktion er "næsten ude af brug" i klasserne Profession og stand, Indbygger og Diagnostisk (2013:312). Pedersens analyse er sammenfattet (med mine ord) i Tabel 2, som også indeholder resultaterne af min egen tilsvarende undersøgelse af den ubestemte artikels brug i LANCHART-korpusset.[1]

Substantivklasse	**Klassificerende betydning**	**Dialekter**	**Standarddansk (Pedersen 2012)**	**Standarddansk (LANCHART, n=4543)**
Profession og stand	*han er en lærer*	Svagt belagt	Belagt i 1800-tallet, næsten ude af brug	Så godt som ude af brug: 0,4 % (10 ud af 2817 tokens)
Indbygger	*han er en dansker*	Godt belagt	Belagt i 1800-tallet, næsten ude af brug	Stadig i brug: 4,7 % (33 ud af 702 tokens)
Alder	*hun er et barn*	Godt belagt	Belagt i 1800-tallet, næsten ude af brug	Næsten ude af brug: 0,8 % (3 ud af 375 tokens)
Konfession	*han er en kristen*	Belagt	Belagt i 1800-tallet	Stadig i brug: 1,8 % (3 ud af 165 tokens)
Diagnostisk	*han er en krøbling*	Belagt	Belagt i 1800-tallet	Stadig i brug: 2,9 % (2 ud af 68 tokens)
Zoologi	*han er et menneske*	Belagt	Stadig i brug	Godt belagt: 38,3 % (46 ud af 120 tokens)
Relation	*han er en far til …*	Ingen eksempler	Stadig i brug	Ude af brug: 0 % (0 ud af 296 tokens)

Tabel 2: Brugsmønster for substantiver i substantivklasser i dialektalt dansk og standarddansk if. Pedersen (2013) og egen undersøgelse.

[1] LANCHART-korpusset over moderne dansk talesprog omfatter sprogprøver fra København, Næstved, Vissenbjerg (Fyn), Vinderup (Vestjylland), Odder, Sønderjylland, Århus og Odense. Optagelserne er blevet til i forbindelse med sociolingvistiske interview optaget mellem 1970 og nu. I skrivende stund indeholder LANCHART-korpusset ca. 10 millioner ord. LANCHART-undersøgelsen udført i forbindelse med den foreliggende analyse har inkluderet alle forekomster af ordformerne *er* og *var*, altså ikke *blive* eller andre bøjningsformer af *være*, og der blev identificeret i alt 4.543 eksempler på den relevante personidentificerende kopulakonstruktion, hvor substantivet lader sig kategorisere i henhold til Pedersens (2013) klasser.

Der er kun få uoverensstemmelser mellem Pedersens (2013) analyse (af brugen i standardansk) og min egen. Der er fx ikke nogen eksempler på ubestemt artikel i den syntaktiske klasse Relation i LANCHART-samplet over for Pedersens vurdering 'stadig i brug'. Og i klassen Indbygger kan vi i modsætning til Pedersen (2013) med 4,7 % ikke sige at ubestemt artikel er ude af brug i moderne dansk. Der er enighed mellem de to undersøgelser om at ubestemt artikel i klassificerende funktion er tæt på at være ude af brug i moderne standarddansk i klassen Alder, hvorimod ubestemt artikel godt kan forventes, om end ikke ofte, i klasserne Konfession og Diagnostisk. Ubestemt artikel i klassen Zoologi er almindelig i moderne dansk.

I klassen Profession og stand, der som det vil fremgå nedenfor, er særligt relevant for denne undersøgelse, må vi derimod sige at brugen af ubestemt artikel nærmest er ude af brug i moderne dansk: Der er kun 10 eksempler i LANCHART-samplet med ubestemt artikel med et sådant substantiv. Seks af dem er med evaluerende substantiv eller substantiv i evaluerende brug (*bondeknold*, *klovn*, *bonderøv*, *gangster*, *skuespiller*, *luder*), og kun fire af dem er med ikkeevaluerende substantiv, hvad der er særdeles utypisk for denne klasse: *tømrer*, *pædagog*, *forretningskvinde* og *automekaniker*. Hvis disse fire ikke kan kaldes deciderede fejl, og det er der ikke noget i konteksten der tyder på, må vi altså sige at det er muligt at have en ubestemt artikel til at klassificere substantiver der betegner profession og stand, men at det er uhyre sjældent at det sker.

Ud fra Pedersens (2013) analyser og forekomsten i LANCHART kan vi altså som udgangspunkt slå fast at vi i (et upåvirket) dansk ikke forventer ubestemt artikel ved substantiver der betegner profession og stand. Ubestemt artikel kan derimod godt optræde ved substantiver der betegner en indbygger eller en person med en diagnose, især hos dialektprægede talere. Ubestemt artikel er heller ikke uventet ved substantiver der betegner en person af en bestemt konfession, hvorimod det ikke er forventeligt at se ubestemt artikel ved subjektprædikater i en syntaktisk relation.

4. Distribution i amerikadansk

I eksempelmaterialet fra amerikadansk er der i alt 279 forekomster af kopulakonstruktionen med personidentificerende subjektprædikat

med alle bøjningsformer af *være* og *blive* som er de eneste kopulaverber der forekommer med personidentificerende subjektprædikat. Der er ikke nogen forekomster af ubestemt artikel i evaluerende funktion, og der er heller ingen forekomster med et substantiv der har en iboende evaluerende betydning, ligesom der heller ikke er nogen eksempler med substantiver i klasserne Zoologi, Alder og Diagnostisk. De andre klasser er belagt med og uden ubestemt artikel som vist i Tabel 3.

	Med ubestemt artikel	Uden ubestemt artikel	Total
Profession og stand	36 (14,4 %)	214 (85,6 %)	250 (100 %)
Indbygger	14 (63,6 %)	8 (37,4 %)	22 (100 %)
Konfession	0 (0 %)	1 (100 %)	1 (100 %)
Relation	2 (33,3 %)	4 (66,7 %)	6 (100 %)
Total	52 (18,6 %)	227 (81,4 %)	279 (100 %)

Tabel 3: Distribution af ubestemt artikel i amerikadansk på Pedersens (2013) substantivklasser.

Der er ikke overvældende mange tilfælde af ubestemt artikel ved Profession og stand-substantiver, men de 14,4 % er dog et stykke fra så godt som ude af brug-tilstanden i danmarksdansk (Tabel 2), hvorfor mistanken om påvirkning fra engelsk styrkes for denne substantivklasse. Med kun 22 eksempler er Indbygger-klassen ikke specielt godt belagt, man skal derfor nok ikke lægge for meget i at ubestemt artikel bruges i 63,6 % af eksemplerne. Der er dog ikke noget der tyder på at tendensen fra danmarksdansk, det potentielt medbragte brugsmønster, er svækket. De to eksempler i klassen Relation er overraskende set i lyset af Pedersens (2012) vurdering af brugen i dialekterne og i standardsproget og af fordelingen i LANCHART, hvor ingen ud af 296 eksempler har ubestemt artikel (Tabel 2).

Samlet set peger tallene i Tabel 3 på en indflydelse fra engelsk for substantiver i klassen Profession og stand og muligvis i den svagt belagte Relation. Hvis der er tale om indflydelse fra engelsk for substantiver i klassen Indbygger, giver denne sig udslag i en bevarelse, eventuelt en styrkelse af et medbragt mønster fra danmarksdansk.

5. Beskrivende eller klassificerende funktion?

Et spørgsmål der melder sig, er om den engelske indflydelse giver sig udslag i en overudnyttelse eller udbredelse af den klassificerende funktion, som jo findes i både ældre, dialektalt og moderne dansk, eller om der er tale om en kalke af den ubestemte artikels beskrivende funktion i engelsk. Dette er imidlertid ikke lige til at afgøre. Kun i nogle eksempler kan vi af konteksten se at der må være tale om en given funktion, for andre kan den nærmeste kontekst ikke afgøre det. En kontekst der dog peger i retning af en kalke af en beskrivende funktioner, er et ledsagende, indsnævrende tids- eller stedsadverbial, som i (13)-(14):

(13) *Doolittle han var **en attorney** i Racine* (EJE)

(14) *hun er **en sygeplejerske** i Randers* (HFB)

I disse eksempler, og i (1)-(2), er det ikke oplagt med en klassificerende funktion, i så fald skulle taleren udpege subjektet som en ud af flere henholdsvis advokater og sygeplejersker i netop Racine og Randers, og ligesådan i (1)-(2) for de endnu mindre lokaliteter Thunder Bay (i Ontario i Canada) og Vesterbro

I andre eksempler er den klassificerende funktion mere oplagt, fx når der omtales en ud af – kunne vi gå ud fra – flere personer med en bestemt stillingsfunktion i en større by eller i en organisation eller et firma:

(15) *min ældste dreng han er **en præst** ude i Calgary* (ALV)

(16) *han er **en præst** i den lutherske kirke* (ALV)

(17) *han er **en territory manager** for Northrup King and Co.* (EMN)

Men mange andre eksempler er tvetydige mht. beskrivende eller klassificerende funktion, fx:

(18) *vi var så fattige sagde hun hendes far var **en husmand*** (ACN)

(19) *han var **en landmand** og havde en stor farm* (DGM)

Vi må derfor sige at den engelske indflydelse kan komme til udtryk på to måder: som kalke af den ubestemte artikels beskrivende (eller klassificerende) funktion i engelsk og som udvidelse af den ubestemte artikels klassificerende funktion i dansk. Kun nogle gange kan vi med en vis sandsynlighed afgøre hvilken af de to måder der er gældende.

6. Den enkelte talers dialektale træk og grad af engelsk påvirkning

Analysen af den ubestemte artikels forekomst i amerikadansk påpegede at brugen i klassen Indbygger kunne være en dialektrest i henhold til Pedersens (2012) undersøgelse. Denne antagelse kunne finde yderligere begrundelse hvis de talere der har ubestemt artikel i klassen Indbygger, generelt er dialektale, og hvis de talere der ikke har ubestemt artikel ved Indbygger, generelt ikke er dialekttalende. Tilsvarende kunne fortolkningen af den engelske indflydelse for klassen Profession og stand finde yderligere begrundelse hvis talere med tendens til brug af ubestemt artikel i denne klasse generelt var engelskpåvirkede, og talere uden tendens til brug af ubestemt artikel i denne klasse generelt ikke var engelskpåvirkede. Desværre er materialet ikke af en sådan art at hypoteserne kan afklares; der er simpelthen for få forekomster af den relevante kopulakonstruktion for hver taler til at hypoteserne med rimelig vægt kan afvises eller bekræftes. Hertil kommer det problematiske – og ikke mindst tidskrævende – i at fastslå graden af dialektalt præg og graden af engelskpåvirkning for den enkelte taler.

Man kan dog godt komme et skridt hen ad vejen, fx ved at inddrage og tage højde for andre sproglige forhold der i udgangspunktet kan tænkes at korrelere med grad af henholdsvis påvirkning fra engelsk og dialektalt præg. Og hvad det første aspekt angår, er der god hjælp at hente i CoAmDa. I udskrivningen af interviewene er det nemlig markeret hvilket sprog et givent ord er fra. Herved kan man på automatisk vis, vha. et script i editeringsprogrammet Praat (Boersma & Weenink 2016), som CoAmDa-korpusset er lagret i, tælle op hvor mange danske ord, engelske ord og 'blandingsord' den enkelte taler har. (Med 'blandingsord' menes ord der har morfemer fra begge sprog, fx *hårdtgoing* og *hoboede*, af *hobo* 'vagabondere' og *-ede*, eller ordpar som *søster/sister*, hvor det af den faktiske udtale ikke er til at afgøre hvilket sprog ordet er på). På denne måde kan man lave en grov sprog-

profil for den enkelte taler og ad den vej se om han/hun er mere eller mindre engelskpåvirket.

Tabel 6 viser eksempler på et sådant groft mål for den enkelte taler, tal for hans/hendes brug af ubestemt artikel og, efter denne forfatters bedste skøn og vurdering, hans/hendes tendens til at tale dialekt og standarddansk. Tabellen viser kun et udsnit af de talere der ytrer den personidentificerende kopulakonstruktion. Den er opdelt på den måde at de første talere aldrig bruger ubestemt artikel i substantivklasserne Profession og stand og Indbygger, de næste to bruger gerne ubestemt artikel i de to substantivklasser, og de nederste tre bruger gerne ubestemt artikel i den ene klasse, men ikke så gerne i den anden. (Læseren vil bemærke at procenttallene for danske ord, engelske ord og blandingsord samlet ikke giver 100. De resterende ord udgøres af selvafbrydelser, tøveord o.lign., jf. Kühl m.fl., under udgivelse).

	Fødested	Indbygger		Profession og stand		Dansk %	Engelsk %	Blanding %	Varietet
		Med artikel	Uden artikel	Med artikel	Uden artikel				
ALP	København	0	2	0	2	88	0,7	0,3	Distinkt ældre rigsmål
AWM	Vejle	0	1	0	4	75,5	16,7	1,5	Svagt vestdansk
CCH	Thy	0	1	0	2	73	10	3	Kraftigt thybomål
EMC	Vejle	1	0	4	0	62	29	0,8	Standarddansk
EMN	South Dakota	2	0	2	3	85	3,5	1,5	Kraftigt thybomål
HAJ	Iowa	2	0	0	5	85	1	1	Lidt fynskpræget
HFB	Nebraska	2	0	1	4	89	0,5	0,5	Ret vestdansk
OBO	Nørrebro	1	0	1	6	88	3,5	0,5	Ældre københavnsk

Tabel 6: Enkelte taleres brug af ubestemt artikel og tendens til brug af sprog og af dialekt.

Der er generelt ingen klare tendenser at spore i tabellen med den advarsel for at tallene er små for nogle af talernes vedkommende og grove for vurderingen af varietet, og at dialektkarakteristikken er impressionistisk. To af de tre talere der foretrækker ikke at bruge den ubestemte artikel (ALP og AWM), er ikke specielt dialektprægede, men den tredje, CCH, er. Af disse tre har både AWM og CCH et forholdsvist højt islæt af engelsk (og sprogblanding), men denne påvirkning slår altså ikke igennem mht. brug af ubestemt artikel; de bruger kun det 'danske mønster'.

For de to talere der gerne bruger ubestemt artikel, EMC og EMN, kan det for EMC være det i øvrigt engelske præg der gør sig gældende; hele 29 % af hendes sprogproduktion er engelsk. Ser vi på EMN hvor det engelske kun udgør 3,5 %, kunne det derimod være det kraftige dialektale præg der gør at hun foretrækker ubestemt artikel ved substantiver i klassen Indbygger; hendes (varierende) brug ved substantiver i klassen Profession og stand korrelerer derimod ikke klart med noget.

Heller ikke for HAJ, HFB og OBO, der har tendens til ubestemt artikel i klassen Indbygger men ikke i klassen Profession og stand, kan der identificeres et klart mønster; kun HFB er forholdsvis dialektalt præget, og ingen af dem har specielt høj andel af engelsk i deres ordforråd.

7. Konklusion

Artiklen har vist danske immigranter til Nordamerika og deres efterkommere kan have ubestemt artikel i personidentificerende kopulakonstruktioner hvor man i standarddansk ikke umiddelbart ville forvente det. I sin analyse af dette fænomen i amerikadansk har artiklen trukket på danske referencegrammatikker og på Pedersens (2013) skelnen mellem dialekt (i en generaliseret forstand) og ældre dansk mht. deskriptiv funktion (uden ubestemt artikel) og klassificerende funktion (med ubestemt artikel). Den overordnede distributionelle analyse af brugen af ubestemt artikel i amerikadansk sandsynliggjorde at amerikadansk er påvirket af engelsk i kopulakonstruktioner med subjektprædikater med substantiver der tilhører den semantiske klasse Profession og stand. Derimod kunne analysen ikke afgøre om brugen

af ubestemt artikel ved substantiver der betegner Indbygger, skyldes en dialektrest eller indflydelse fra engelsk.

Den kvantitative analyse suppleredes af en mere kvalitativ og delvist impressionistisk analyse der inddrog den enkelte talers ordforråd fordelt på sprog og dialektale præg. Denne analyse pegede på at der ikke kan spores en tendens til at de talere der kunne have en (formodet) dialektalt begrundet brug af ubestemt artikel ved Indbygger-substantiver, generelt er dialektale i deres sprogbrug. Og det er heller ikke sådan at man ikke kan have ubestemt artikel ved Indbygger-substantiver hvis man er standardsprogstalende. Tilsvarende er der heller ingen entydig sammenhæng med talernes brug af engelsk over for dansk og deres brug eller ikkebrug af ubestemt artikel. Undersøgelsen har dog den svaghed at der er forholdsvis få eksempler af kopulakonstruktioner med Indbygger-substantiv, og at den dialektale karakteristik af talerne – indtil videre – er impressionistisk og ikke baseret på faktisk optælling eller registrering af egentlige dialektale træk. Endvidere er profileringen i forhold til sprogvalg overfladisk; den inddrager fx ikke leksikalske og frasale kalker fra engelsk eller syntaktisk indflydelse (fx ikkeinversion i hovedsætninger med topikaliseret led i forfeltet; jf. Kühl & Heegård 2016, 2017).

Brugen af ubestemt artikel i den personidentificerende kopulakonstruktion peger ikke entydigt på at den enkelte taler i almindelighed er påvirket af engelsk eller taler dialektalt. Snarere er det overordnede billede at talerne i varierende grad har taget den ubestemte artikel til sig på en idiosynkratisk måde. Det kan være et formål med fremtidige udforskning af amerikadansk at undersøge om dette også er gældende for andre træk der kan være engelske eller dialektale. Med den tvedelte analyse i en overordnet distributionel analyse og en personorienteret sprogbrugsanalyse har denne artikel foreslået en måde at om ikke løse dilemmaet mellem at bestemme om et træk er dialektalt eller skyldes engelsk påvirkning, så da i hvert fald at løsne det (lidt) op.

Tak

En stor tak til tilhørerne ved MUDS 2016 for kommentarer til oplægget og til Kathrine Thisted Pedersen, Karoline Kühl og Ida E. Mørch for kommentarer til en tidligere version af denne artikel.

Litteratur

Allan, Robin, Philip Holmes & Tom Lundskær-Nielsen (1998) *Danish. A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.

Baumann Larsen, Mogens (1981) *Dansk i USA – et forskningsprojekt*. Ålborg: Institut for sprog, kommunikation og kulturhistorie.

Boersma, Paul & David Weenink (2016) *Praat: doing phonetics by computer*. http://www.fon.hum.uva.nl/praat/.

Gregersen, Frans (2009) The data and design of the LANCHART study. *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 1:3-29.

Gregersen, Frans, Marie Maegaard & Nicolai Pharao (2014) The LANCHART corpus. *The Oxford Handbook of Corpus Phonology*. Jacques Durand, Ulrike Gut & Gjert Kristoffersen (udg.). Oxford: Oxford University Press:534-545. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199571932.013.007. (tilgået 28.11.2016).

Grøngaard Jeppesen, Torben (2005) *Danske i USA 1850-2000 – En demografisk, social og kulturgeografisk undersøgelse af de danske immigranter og deres efterkommere*. Odense: Odense Bys Museer.

Hansen, Erik & Lars Heltof (2011) *Grammatik over det danske sprog* 1-3. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Hansen, Aage (1927) *Bestemt og ubestemt substantiv*. København: Arnold Busck.

Hasselmo, Nils (1974) *Amerikasvenska. En bok om språkutvecklingen i Svensk-Amerika.* Lund: Berlingska Boktryckeriet.

Hasselmo, Nils (2005) History of the Scandinavian emigrant languages. *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Oskar Bandle, Kurt Braunmüller, Ernst Haakon Jahr, Allan Karker, Hans-Peter Naumann & Ulf Teleman (udg.): Berlin/New York: Mouton de Gruyter:2127-2141.

Heegård Petersen, Jan (2017) Phonological individuation in a former Danish settlement in South Dakota, USA. Under udgivelse i *Journal of Germanic Linguistics*.

Høysgaard, Jens (1752) *Methodisk Forsøg til en Fuldstændig Dansk Syntax*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen (1978) Problems and Observations of American-Danish. *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 3. *Proceedings of the Third International Conference of Nordic and General Linguistics. The University of Texas at Austin. April 5–9, 1976*. John Weinstock (udg.). Austin: The University of Texas at Austin:189-191.

Kjær, Iver, & Mogens Baumann Larsen (1981) Dansk i Dakota. *Carlsbergfondet. Årsskrift 1981*. København: Rhodos:24-31.

Kühl, Karoline (2014) 'Det er easy at tale engelsk også'. Amerikadansk i 1960'erne og 1970'erne. *NyS* 47:39-60.

Kühl, Karoline & Jan Heegård (2016) Ledstillingsvariation i amerikadanske hovedsætninger med topikalisering. *Ny forskning i grammatik* 23:161-176.

Kühl, Karoline & Jan Heegård (2017) Word order in American Danish declaratives with a non-subject initial constituent. Under udgivelse i *Journal of Language Contact.*

Kühl, Karoline, Gert Foget Hansen, Jan Heegård & Frans Gregersen (under udg.) CoAmDa – Et nyt dansk talesprogskorpus. *Danske Talesprog* 16.

Mikkelsen, Kristian (1911) *Dansk ordföjningslær*e. København: Lehmann & Stages Forlag.

Pedersen, Karen Margrethe (2013) Substantiviske prædikativer til personsubjekter. *14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog 11.-12. oktober 2012*:303-316.

Togeby, Ole (2002) *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Emojier, interjektioner og affekt – sorg og medfølelse på Facebook

Tina Thode Hougaard
Aarhus Universitet

1. Indledning

Med udgangspunkt i data fra en dansk facebookgruppe *Fighting for Magnus (MIV)* der er samlet om at følge og støtte en familie hvis yngste barn rammes og dør af kræft, vil jeg undersøge hvordan mange af de knap 25.000 medlemmer af denne gruppe kommunikerer sorg og medfølelse. Hovedspørgsmålet i artiklen er derfor: Hvad kendetegner vores sprogbrug når vi skriver om sygdom og død i en facebookgruppe? Facebookgruppen er åben og offentlig tilgængelig, og Danmarks Radio producerede i 2015 en dokumentar om forløbet (Kampen for Magnus). Alligevel har jeg på grund af det personfølsomme i min dataindsamling søgt og fået tilladelse af forældrene til at bruge data fra gruppen som case og citere herfra. Med henblik på at efterleve AoIRs etiske retningslinjer fra 2012 (Markham & Buchanan) var mit etiske ideal 'to do no harm', og jeg har således forsøgt at indskrænke antallet af citater og ligeledes kun fokuseret på gruppens følgere og ikke på de direkte berørtes kommunikation.

Jeg har valgt at fokusere på to områder som ligger lidt i periferien af sprogforskningen: Interjektioner og emojier. I empirien er denne type sprogbrug meget hyppig, hvad der måske kan virke overraskende da både interjektioner og emojier umiddelbart forbindes med ekspressiv og måske lidt overfladisk sprogbrug, men også mere forventelige typer sprogbrug som fx kondolence og metaforiske omskrivninger af døden og den afdøde forekommer. Det giver tilsammen et billede af hvordan online sorg udøves på Facebook i støttegruppen.

Idet jeg både går kvalitativt og kvantitativt til data, viser der sig interessante mønstre hvad angår valg af faste udtryk, emojier, metaforer og andre billedlige udtryk, men også den høje forekomst af interjektionerne *åh* og *puha* undersøges og diskuteres. Mange af de sproglige og visuelle tegn kan anses som epideiktisk kommunikation og dermed forstås som udtryk der øger intensiteten i tilslutningen til bestemte værdier (Perelman & Olbrecht-Tyteca 1969) og virker samfundsforklarende og -styrkende (Condit 1985). I den sammenhæng er kondolence og sympatitilkendegivelser særligt fremtrædende, men kan brugen af bestemte interjektioner også beskrives som epideiktik, eller kalder disse sprogvalg på en forståelse af kommunikationen som affektiv ventilering?

2. Emojier og interjektioner som underudforskede områder

Undersøgelsen trækker på forskning fra tre forskellige felter: interjektioner, emojier og affekt. Eftersom fokus er på at afdække særlige træk ved sprogbrugen i denne særlige interaktionssituation, vil jeg primært inddrage tidligere teorier om interjektioner suppleret med den indtil videre ret sparsomme videnskabelige litteratur om emojier. Affektforskningen er meget omfangsrig og har mange facetter samtidig med at den desuden har gennemgået en udvikling hvor positionerne er blevet tegnet kraftigt op netop vedrørende forholdet mellem sprog og affekt (Knudsen & Stage 2015). Fra affektforskning hentes begreber som ventilering og "affective dumping" (Brennan 2004), men selve diskussionen om det er affekter eller følelser der sprogliggøres og dermed hvor umiddelbart sproget er, vil ikke blive behandlet i denne artikel.

I en lingvistisk beskrivelse af interjektioner kan man lægge vægt på at de, selv om de i reglen kun består af ét ord[1] eller få konsonantiske lyde og derfor af nogen bliver betragtet som "ikke-ord" (Ameka 1992:105), konstituerer en fuldstændig ytring med propositionelt indhold. Det semantiske indhold er for nogle interjektioner fast konventionaliseret, fx øv, mens andres betydning er underlagt store

[1] De fleste interjektioner består af ét ubøjeligt morfem, nogle endda kun af fonemer hvis semantiske værdi kan være usikker og ortografi varierende som fx interjektionen ts, som måske er en forkortet version af tja med betydningen forbehold eller tvivl.

individuelle og situationelle forskelle, fx øj, der både kan angive positiv og negativ overraskelse.[2] Interjektioner tilhører en del af sproget der ikke er beskrevet særligt dybtgående og desuden konstant udvider inventaret og betydningsnuancerne.

I en mere funktionelt orienteret beskrivelse kan man fremhæve brugen af interjektioner som sprogliggørelse af en kropslig reaktion, som "response cries" (Gofmann 1981:78 f.), dvs. som mere eller mindre spontane lyde der kommunikerer en umiddelbar reaktion, mens andre vil anfægte det spontane og tværtimod anføre at alle interaktionelt frembragte sproglyde er konventionelt og socialt motiverede og dermed altid tjener en mere eller mindre reflekteret intention. Selv latter kan tilbageholdes hvis dette tjener et særligt formål (Jefferson 2004). Interjektioner ses også som "illokutionære operatorer" (Hansen og Heltoft 2011:1113)[3] der angiver hvordan en ytring, en situation eller en handling skal forstås, en art "afkoder" (Ameka 1992:107). Interjektioner bruges dermed for at give et subjektivt og relativt umiddelbart udtryk for noget der er bundet til ens person og personlige oplevelse, men også til at dirigere modtagerens opfattelse som en art forståelsesvejledning. Jeg vil senere i artiklen diskutere dette i forhold til begreber som nærvær og ventilering.

Emojier er billedtegn skabt i Japan i 1998-1999 af Shigetaka Kurita (Stark & Crawford 2015). De kan betragtes som en videreudvikling af emotikoner (smileyer) som skabes af tastaturtegn, fx :-), hvorimod emojier er skabt via en html-kode og fremstår som små farvede billeder af ansigter og andre figurer, fx mad, bygninger og dyr. Emotikoner skrives mens emojier vælges fra en menu[4] på telefonen eller computeren. Man kunne derfor tro at emojier fremstår langt mere standardiserede end 'gammeldags' smileyer, men samme html-kode realiseres meget forskelligt i forskellige medier, hvad der gør afkodningen usikker (Miller et al. 2016). Kommunikation via billedtegn går helt tilbage til de gamle ægypteres hieroglyffer og har både

[2] http://odt.hum.ku.dk/form/oej/

[3] Hvorvidt interjektioner er talehandlinger eller ej, diskuteres af Ameka (Ameka 1992).

[4] I begyndelsen var der over 800 emojier. Dette tal er flere gange blevet udvidet så der nu er over 1800 forskellige emojier, bl.a. for at give mulighed for at vælge forskellige hudfarver.

dengang og nu rebusagtig karakter.[5] Dog tyder meget på at brugen af emojier som en afart af emotikoner mere end indholdskommunikation er social og følelsesmæssig kommunikation der tilpasses forskellige relationer (Kelly & Watts 2015). Jeg vil senere behandle det som emojiers modale funktion.

Selv om der er mange ligheder mellem emoji og emotikon, har jeg her valgt at fokusere på emojier fordi de er langt de hyppigste i mine data hvor 91 % af alle kommentarer indeholder en eller flere emojier. Denne signifikans understøttes af Herring & Dainas' undersøgelse (2017) hvor emojierne udgør 68,9 % af alle grafikoner (deres samlebetegnelse for emojier emotikoner, billeder klistermærker, videoer og GIF'er). Emojier er øjensynligt så hyppige fordi de "hit a sweet spot – they are neither too large nor too detailed" (Herring & Dainas 2017:8) hvad der gør dem let anvendelige i mange forskellige situationer og dermed nærmest multifunktionelle.

Som forskningsobjekt er emojierne en hastigt fremvoksende disciplin hvis bidrag stadig er temmelig sporadiske. Indtil videre er der forsket lidt i stilistiske variationers betydning (Miller et al. 2016, Schnoebelen 2012) hvor det bl.a. diskuteres i hvor høj grad den samme emojis diverse realisering (pga. forskellige platformes fortolkning) påvirker forståelsen og anvendelse af denne emoji, fx "grinning face with smiley eyes" der tolkes så forskelligt som "blissfully happy" og "ready to fight" (Miller et al. 2016). Tvetydigheden som uomgængelig faktor går igen i flere undersøgelser (Lebduska 2014, Miller et al. 2016, Herring & Dainas 2017). Emojier som en visuel komponent fremhæves som afgørende for at forstå teksters materialitet og dermed for forståelsen af tekst som oplevelse (Lebduska 2014). Også emojiers mulige grammatik diskuteres (Ewans 2015), men langt de fleste undersøgelser interesserer sig i en eller anden grad for hvordan emojier kobles til følelser og affekt (Stark & Crawford 2015). Eftersom min artikel tilstræber at analysere en affektiv situation for netop at se om der er særlige mønstre når det kommer til verbal håndtering af oplevelser af særlig udfordrende følelsesmæssig karakter, vil jeg kort redegøre for pointerne fra sidstnævnte artikel.

---

[5] Der refereres ofte til et latinsk ordsprog *non verbis sed rebus* – ikke med ord, men med ting.

Stark & Crawford betragter emojier som symboler for affektiv mening hvis stærke indtryk gør at de konstant befinder sig i et skisma mellem at fungere som reel repræsentation af menneskelig reaktion og kommerciel udnyttelse og forfladigelse[6] (Stark & Crawford 2015:1). Brug af emoji betragtes som emotionel kompetence og som en ny vej til digital følelsestilkendegivelse hvad der i mange år netop er blevet betragtet som mærkbart fraværende eller kaldende på kompensation (Hougaard 2004). Smileyen, som emojiens forløber, betragtes som tom og dermed "ready for meaning" (Stamp 2013 via Stark & Crawford 2015:2). Med smileyer og senere emojier bliver følelser noget der sker; følelsernes kraft krystalliseres ind i et lille tegn hvis virkning forstærkes af denne fortætningsproces samtidig med at receptionen omgærdes med en vis usikkerhed og derfor desto stærkere hermeneutisk impuls pga. tegnenes forsimplede og antydende karakter (Stark & Crawford 2015:3-4). Hvad mon afsenderen præcist vil sige med brugen af enhjørning-emojien eller fiskeflaget? Tegnenes kryptografiske invitation, når flere tegn kombineres til en rebuslignende ytring, kan både forårsage nydelse og frastødning hos modtageren (Stark & Crawford 2015:4).

Emojier har lige som smileyer og interjektioner en vis illokutionær kraft (Dresner & Herring 2010) der understreger og tilfører modalitet til udsagnet og handlingen (Rathje & Hougaard 2017). Men tegnene rummer også en fatisk og relationelt understøttende kraft gennem gensidig bekræftelse og bliver på den måde en social teknik: "they help people in digital environments cope emotionally with the experience of building and maintaining social ties" (Stark & Crawford 2015:8), og som jeg senere vil vise, hjælper emojier også med håndtering af følelser som fx medfølelse og kondolence i særligt svære sociale situationer.

3. Sorg og medfølelse udtrykkes på mange forskellige måder

Sygdom og død er særligt vanskelige situationer der kalder på en speciel type kommunikation. Det føler mange særligt når de konfronteres med dødsfald. "Death in general is still subject to silence and alien-

[6] Ifølge Tække (2016) fokuserede Facebook netop på det kommercielle med indførelsen af 6 forskellige emojilignende reaktioner i foråret 2016 hvor der er flest positive reaktionsmuligheder.

ation" (Christensen & Gotved 2015:4). Hvorvidt det har afgørende betydning for hvordan vi udtrykker vores følelser i disse situationer om vi kommunikerer mundtligt ansigt til ansigt eller digitalt, har jeg ikke haft mulighed for at foretage en komparativ undersøgelse af, men nærværende case, hvor en meget stor facebookgruppe[7] følger og kommenterer en 8-årig drengs sygdomsforløb og død, kan give et bud på hvordan vi udtrykker os i den situation, og hvad vi vælger at fokusere på. Undersøgelsen viser dels at bestemte situationer kalder på bestemte faste udtryk og tegn, men også at udtryk, der ellers regnes for primært tilhørende en meget spontan fysisk interaktionssituation, interjektionerne, også finder vej til skærmen – i et overraskende højt antal. Analysen vil dels give kvantitativt indblik i hvad der oftest udtrykkes, dels undersøge hvordan bestemte højfrekvente metaforer, interjektioner og emojier bruges i denne særlige situation.

3.1 Faste udtryk: *Hvil i fred, RIP* og *kondolere(r)*

Med hjælp fra analyseværktøjet Digital Footprints[8] har jeg kunnet afgøre hvilke ord der blev brugt mest i præcist definerede tidsrum.[9] Jeg har således undersøgt to signifikante tidsrum: Døgnet efter drengens død og døgnet omkring Danmarks Radios udsendelse af dokumentaren der fulgte hele forløbet. Begge tidsrum var kendetegnet af meget høj aktivitet i den undersøgte facebookgruppe. Hvor top tilisten over de mest anvendte ord i alle øvrige perioder viste udpræget sammenfald med det der i reglen regnes for de almindeligste danske ord[10], nemlig *og, det, er, i, at*, *til, jeg, så, en*, var der i de to nævnte tidsrum væsentlige undtagelser. På drengens dødsdag var *kondolere(r)* det tredjemest anvendte ord (1448 forekomster), og udtrykkene *hvil i fred* og *RIP* (i forskellige udformninger) kom ind på en henholdsvis 18. og 25. plads. Valget af udtryk er ikke overraskende da de alle tilhører

[7] Facebookgruppen havde på sit højeste mere end 25.000 medlemmer.

[8] Udviklet af en forskergruppe ved Aarhus Universitet: http://digitalfootprints.dk

[9] I de statistiske resultater tager jeg ikke højde for at de undersøgte ord kan være stavet på flere forskellige måde, herunder med stavefejl. Alle tallene vil derfor sandsynligvis være lidt højere end her angivet.

[10] http://sproget.dk/temaer/ord-og-bogstaver/hvad-er-de-mest-almindelige-ord-pa-dansk

hvad man kunne kalde inventaret for demonstration af deltagelse i forbindelse med dødsfald; ses også i en tidligere undersøgelse af RIP-sider på Facebook (Klastrup 2014).

Men i forhold til hvilke ord og ordklasser der normalt ligger blandt de hyppigste i dansk, nemlig verbalet *er* og ovennævnte småord (konjunktioner, pronominer og præpositioner), er det overraskende at verbalet *kondolere(r)* er så udbredt, særligt da det tilhører en gammeldags og formel del af det danske vokabular som mange antageligvis oplever som fremmed og akavet (Egebo 2015). Da verbet oftest bruges elliptisk, dvs. uden subjekt, og ofte i infinitiv[11] eller optativisk konjunktiv[12], kunne det tyde på at udtrykket bruges emblematisk som en komprimeret situationstilpasset måde at tilkendegive sin medfølelse på uden at vove sig ud i lange forklaringer hvor hver enkelt ords vægt pludselig føles meget stor. At den etymologiske betydning af *kondolere* er at 'føle smerten med' de efterladte, er muligvis ikke præsent for den enkelte sprogbruger i situationen, og man kan følgelig diskutere om brugen af *kondolere(r)* er så ritualiseret en sprogbrug at ordet er pragmatikaliseret til udelukkende at være en måde at performe deltagelse på. Ritualer er ifølge Goffman (1971:62) med til at understøtte den sociale orden, og således kan man betragte *kondolere(r)* som et passende rituelt udtryk i denne situation. Det kan følgelig diskuteres om deltagerne udelukkende handler i overensstemmelse med situationen og normen og gør det forventede, eller om de udtryk jeg senere vil analysere, peger i retning af en mere personligt motiveret deltagelse, ligesom det også kan diskuteres hvilken betydning den massive gentagelse af samme udtryk har, dvs. om det kan ses som en form for kollektiv intentionalitet hvor hver enkelt indlæg kommer til at bidrage til en stor samlet oplevelse af medfølelse.

Samme rituelle funktion kan sandsynligvis tilskrives de to øvrige udtryk hvor *fred* og *hvile* indgår som essentielle dele af udtrykkene om end det i *RIP* sandsynligvis ligger som et mere ubevidst indhold på grund af forkortelsen af de betydningsbærende udtryk *rest* og *peace*

[11] Selv om udtrykket også rammes af r-drop, er langt de fleste eksempler uden r-endelsen alenestående infinitiver.

[12] Man kan argumentere for at se *kondolere* som en form for ønskeform med betydningen 'jeg ønsker at du skal opleve medfølelse'.

til det symbolagtige akronym *rip* eller *R.I.P*. Hvorvidt afsmitningen fra engelsk hænger sammen med en generel tendens til anglicisme eller det voksende fokus på offentlig funeral hyldest i forbindelse med både kendissers og almindelige menneskers død (Klastrup 2014), er uklart. *Fred* og *hvile* bærer lidt lige som kondolence en kulturel arv med sig – her dog om at imødese den evige hvile, dvs. paradis – med en konsekvens som de færreste sikkert oplever helt præsent når de bruger udtrykket. At kalde det platituder ville dog indebære en mangel på anerkendelse af at sprogbrugerne muligvis faktisk ønsker fred og hvile som den endelige tilstand.

3.2 Metaforer: *Kamp/krig* eller *engle/lys*

Analysen af de forskellige metaforer eller billedlige udtryk der bruges i Facebookgruppen, viser en tendens til at fokusere på tiden inden døden som en kamp og på tiden efter døden som noget lyst og håbefuldt. Medlemmerne af gruppen betegner sig selv som *krigere (figther)* eller *soldater* der kæmper for drengen og beskriver ham og hans familie som *sej* og *tapper* og derved betoner udholdenhed og *jernvilje* som vigtig evner. Forældrene bliver endda omtalt som *superhelte, idoler* og som nogen der giver stor *inspiration*. I disse metaforer fokuseres således på det kraftfulde, stærke og ukuelige hvis intensitet mange udtrykker deres *dybeste respekt* for. Den slags epideiktiske udtryk har udover et regulært formål om at mindes og ære de berørte også en funktion af at behandle grundlæggende værdier og holdninger; på den måde kan udtrykkene være med til at konstituere og konsolidere de sociale og kulturelle fællesskaber (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1969) – her om at stå sammen i modgang og ikke bare lade sig besejre uden at kæmpe imod.

Lige efter drengens død ønsker mange at sætte ord på hans nuværende tilstand, og ud over betegnelsen *lille mand/kriger,* der refererer til den værdigt kæmpende, vælger de fleste betegnelsen *smuk stjerne*, *lille engel* eller lignende. Stjerne og engel som ikke-jordiske materialiteter understreger på vanlig eufemistisk stil døden som noget der er svært at tale direkte om. Når der hverken bruges ordene *død* eller *sjæl* om drengen, hænger det sammen med en udbredt tendens til i online sorg at tilkende den døde en form for fortsat eksistens

om end transformeret til noget metafysisk (Christensen & Sandvik 2015). Døden behandles mere som en forvandling end et ophør af eksistens. Og det handler tilsyneladende ikke kun om det vanskelige ved at slippe kontakten til den afdøde, for denne opfattes ydermere som noget der passer på de 'tilbageblevne'. Dette valg af ord kan dels skyldes at *sjæl* opleves som noget mere religiøst, dels at *sjæl* tænkes som noget immaterielt der er adskilt fra kroppen, en tanke de fleste sandsynligvis skyder væk fra sig eller oplever meget abstrakt. En stjerne og en engel derimod rummer konnotationer i retning af et lykkebringende stjerneskud eller beskærmende skytsengel (*ser ned på jer*), hvad der understreger en fortsat samhørighed og omsorg. "Angels are messengers, travelling from heaven to earth and back" (Walter et al. 2011:16). Engle ses, deres metafysiske eksistens til trods, ofte billedgjort som menneskelignende hvidklædte væsner med vinger og dermed med langt mere krop end en sjæl hvad der i sorgtilstanden sandsynligvis gør dem mere attraktive som forståelsesfigurer.

Metaforer er kraftfulde, men kan også opleves med stor ambivalens (Semino 2015). Allerede i 1978 udfordrede den amerikanske aktivist Susan Suntag i sin bog "Ilness as Metaphor" den "blame the victim"-mentalitet bag sproget der ofte endte med at skyde skylden på offeret der tabte krigen fordi denne altså ikke kæmpede stærkt nok. Semino arbejder sammen med sine kolleger på at skabe en "metaformenu" (Semino 2015) for at give alle mulighed for at finde metaforer de kan identificere sig med. På trods af fortsat kritik af krigsmetaforen: "Men min datter tabte ikke nogen fucking kamp. Hun døde af en frygtelig sygdom. Hun er ingen taber"[13], viser materialet og diverse kampagner som fx Knæk Cancer at den stadig er meget udbredt, men materialet viser også forsøg på at modgå metaforens negative kraft som i eksempel 1 hvor afsenderen omskriver drengens død til at være *startet på en frisk*:

(1) Han tabte ikke kampen - MIV er startet på en frisk ♥ al min kærlighed og alle mine tanker til familien

[13] https://www.facebook.com/anders.l.schmidt/posts/10152769858242487 (Af Anders Legarth Schmidt).

3.3 Interjektioner: *Åh* og *puha*

Statistikken over de 100 mest brugte ord i denne facebookgruppe indeholder som helhed ingen interjektioner, så selv om gruppens fokus på sorg og medfølelse befinder sig i et emotionelt område hvor reaktioner, der også kan føles rent kropsligt, kan komme ekspressivt til udtryk, er det ikke primært interjektionerne der dominerer. Tværtimod er kognitive og refleksive udtryk som *tanker* (25. mest brugte ord), *håber* (43. mest brugte ord) og ønsker (93. mest brugte ord) hyppigt anvendte. Men i de to undersøgte tidsrum ser dette billede noget anderledes ud.

På dødsdagen er det 82. mest brugte ord interjektionen *åh*. Forstået som sansens ekko (Jakobson 1960:373) afspejler den hyppige brug af *åh* at mange af gruppens medlemmer har oplevet noget der får dem til at udtrykke deres umiddelbare følelse som et ekko af deres egen fysiske reaktion og som "a transmission of affect" (Brennan 2004:3), dvs. som en overføring af den kropslige oplevelse og dennes energi til ord. *Åh* står i næsten alle tilfælde i begyndelsen af ytringen som i eksempel 2 og kan dermed fungere som en form for afstemmende indledning. Det er dog også muligt at forstå den initiale placering som en følelsesudladning der bruges til at 'få hul på' alle følelserne.

(2) Åh Gud nej hvad er der dog sket ? Jeg har slet ikke hørt noget ? ♥♥♥ Hvad skete der ?

Åh har ifølge ordnet.dk flere betydningsmuligheder hvor 'skuffelse' og 'forsigtig benægtelse' nok kommer tættest på den måde hvorpå det bruges i denne sammenhæng. Ordbøgers betydningsafdækning må naturligt nok være rudimentær i forhold til situationelle betydningsnuancer, og selv om Ordbog over Dansk Talesprog (ODT) via inddragelsen af konversationsanalytiske perspektiver er gået meget videre i deres leksikografiske afdækning, rammer heller ikke de helt det der er på færde i disse deltageres brug af *åh*. Spørgsmålet er om der er en motiveret sammenhæng mellem interjektionens lyde og dens betydning eller om kropslige faktorer kan retfærdiggøre at betragte nogle interjektioners udseende som kropsligt motiveret. Når det kommer til interjektioner, er det efter min mening vigtigt også

at tilkende det rent fonosemantiske stor opmærksomhed og dermed give et bud på hvad valget af fonemerne *å* og *h* betyder. Selv om vi her har med skrevne interjektioner at gøre, mener jeg stadig den fonetiske realisering af interjektionen *åh* er afgørende for forståelsen af sprogbrugen. *H* er en ikke-hvislende hæmmelyd, dvs. glottal ustemt ikke-sibilantisk frikativ (Grønnum 2009 (1998):137) der helt automatisk fremkommer når man eksspirerer efter at have holdt vejret eller på anden måde udånder hørbart. Det at den er ustemt og ikke-hvislende, tyder på at lyden fremkommer når taleorganerne netop ikke gør noget for at påvirke luftstrømmen, altså at man ikke intentionelt påvirker lyden til at udtrykke noget bestemt. Hørbar udånding kan dog også bruges intentionelt, fx ekspressivt som et suk (Garcia 2013:43). Selvom det at sukke som bekendt kan betyde mange forskellige ting afhængig af situationen, går det opgivende eller lettede element igen og ses tydeligvis også i mange af indlæggene i facebookgruppen som fx i eksempel 3:

(3) Åh sikke en forfærdelig nyhed 😣 rip Miv. 😔 😭

Åh optræder i materialet hyppigt sammen med *nej*, som i eksempel 2, med en forsigtig eller måske snarere opgivende og fortvivlet benægtelse af det skete. Valget af fonemet *å* frem for fx *o* eller *u* hænger sammen med denne antydning af opgivelse og forstemthed hvor *oh* ville være for højtideligt og *uh* snarere udtrykke gysen eller spænding. *Å* bliver i denne sammenhæng den mest umarkerede vokal.

Når mange af deltagerne netop denne dag indleder deres indlæg med *åh*, kan det ses som et bevidst forsøg på at kommunikere sympatetisk med de berørte ved netop med interjektionen at formidle at de har levet med i familiens kamp. Med en form for tilbageholdt åndedræt har de fulgt udviklingen, og da den forfærdelige melding om drengens død kommer på Facebook[14], bliver kroppens anspændthed og den intense og håbefulde venten abrupt afløst af en tom og mat håbløshed. Deltagerne lader deres sorg og opgivelse komme direkte til udtryk gennem *åh* og derved performer de samtidig medlidenhed og deltagelse fordi de ikke kun beretter afklaret og velformuleret om

[14] Denne opdatering får 2639 kommentarer.

deres medfølelse, men tværtimod lader affekten komme til tasterne og ekspliciteres i en interjektion som i denne optik kunne betragtes som den mest ægte form for kondolence (føle smerte med).

Spørgsmålet er om det samme gør sig gældende for den anden højfrekvente interjektion i materialet, *puha*, som på den dag dokumentaren bliver sendt, ligger på en 92. plads over de hyppigste ord. Interjektionen ligger faktisk endnu højere hvis man medregner *pyha* og forskellige stavemåder af begge interjektioner: *pyha, pyhaa, puh, puu, phuuha, puhhh haaa*. Der forekommer over 11 forskellige mere eller mindre ekspressive måder at stave stort set det samme på.

(4) Puhhhhh haaaa har godt nok røde øjne og en næse der er meget løbende :'(:'(:'(så sejt i har kunne lave programmet ... og tager hatten af for den måde i håndtere det på som skilsmisse forældre ... stærkt gået ♡♡♡♡♡♡♡♡♡

Udover det ekspressive element, der primært afspejler den enkeltes personlige intensivering af udtrykket som kan ses i eksempel 4, er spørgsmålet om der er afgørende forskel på at skrive interjektionen som et enstavelsesord, fx *puh*, eller tostavelsesord, fx *puha*, på samme måde som det også er interessant at undersøge hvad forskellen er på at skrive *pyha* og *puha*? Er *puh* knap så voldsom som *puha*, og er der en tendens til at forstå *puha* som noget lidt mere ubehageligt end *pyha*, eller er der tale om intuitive og personlige anvendelser der bør have en lignende intuitiv og individuel fortolkning?

Ligesom med *åh* er de leksikografiske forklaringer på *pyha* og *puha* ikke helt tilstrækkelige når vi dykker ned i interjektionernes forskellige realiseringer. Ordnet.dk foreslår både ubehag, anstrengelse og lettelse, hvor sidstnævnte forklaring rimer bedst med konteksten og med ovenstående udlægning af *åh* som deltagerens måde at vise sin egen medleven på og derigennem måske også en form for medfølelse. Netop den indholdsanalyse har ODT også, der skriver om *puha* at det er "en medlevende kommentar til den begivenhed der fortælles om". Spørgsmålet er blot om *puha* virkelig er medlevende eller snarere lige som *åh* er en form for ventilering af egne umiddelbare reaktioner

– her på at have set den bedrøvelige og patosbelagte dokumentar? Meget tyder på at de forskellige udgaver af *puha* eller *pyha* primært skrives som en personlig reaktion på at noget ubehageligt for beskueren er overstået.

En del af *puha*'erne optræder sammen med et *åh* eller kommentarer som fx *den var hård* eller *det var barsk at se*, hvad der peger på at deltagerne har fokus på deres egen involvering og føler en umiddelbare kropslig reaktion som kalder på at komme til udtryk prompte. Disse interjektioner kan betragtes som "affective dumping" (Brennan 2004:6) der kort forklaret er det at man forsøger at komme af med affekten fordi den ellers virker som en affektiv byrde på kroppen. Når denne affektive energi på 'dokumentardagen' ikke kommer ud som et *åh*, men et *pyha* eller *puha*, kan det skyldes at fokus her i højere grad er på den enkeltes oplevelse af udsendelsen som en barsk oplevelse som ønskes delt med andre i samme situation og ikke i så høj grad på at udvise medfølelse med de efterladte.

Fonologisk forstået er *puha* og *pyha* både længere (to stavelser) og mere komplekse end *åh* fordi de både rummer hæmmelyden *h* og klusilen *p* der på forskellig vis obstruerer luftstrømmen. Klusilen indebærer først en fuldstændig blokering af luftstrømmen hvorefter denne kan strømme hørligt ud af munden. I forlængelse af den fonosemantiske analyse af *åh* kan man betragte både *pyha* og *puha* som en endnu kraftigere markering af den opsparede og bundne energi der holdes tilbage via den lukkede mund. At munden åbnes til et ustemt *p* og ikke et stemt *b*, understreger bevægelsen fra helt kontrolleret lukke til eksplosiv aspiration som forlænges over i frikativen h i begge interjektioner. Fonosemantisk kan man sige at *puha* og *pyha* derved får større mulighed for at være betydningsbærende end *åh*; det tilbageholdte åndedræt tydeliggøres i interjektionens klusil og får dermed et større fokus. Den lyd der kommer efter at man har holdt vejret både i reel og overført betydning, angiver at spændingen har været stor og 'forløsningen' desto større.

Sammenligner man *pyha* og *puha*, vil man finde en lille, men væsentlig betydningsforskel. *Pyha* kan kun bruges i situationer hvor noget reelt er overstået, en fare er drevet over. Både *puha* og *pyha* indeholder en form for tilkendegivelse af medleven og medfølen i

en hård situation, men hvor *pyha* markerer det forbigangne, indikerer *puha* at udfordringen i en eller anden grad stadig er tilstede. *Puha* kan samtidig rumme et element af afstandtagen idet man faktisk ikke ønsker at påtage sig den smerte der er forbundet med det ubehagelige i stil med 'godt det ikke er mig', hvad der måske kan skyldes dette at smerten i en eller anden grad stadig er gældende. Ser man fonosemantisk på at vokalforskellen på rundet fortungevokal *u* og rundet bagtungevokal *y* kan udløse denne semantiske betydningsforskel, kan det måske begrundes i graden af spænding i munden (og kroppen) idet det kræver mindre spænding at forme bagtungevokalen i *puha*. Med fare for fonosemantiske overfortolkning kunne det tilbagetrukne *u* ses som en lille markør for tilbagetrukken attitude.

3.4 Emojier: Gråd, engle og bedende hænder

En anden meget udbredt måde at tilkendegive sine følelser på er gennem de digitale emojier. 91 % af alle kommentarerne på facebooksiden indeholder en eller flere emojier, og hele 29 % af kommentarerne består udelukkende af emojier. Hjerteemojien er den mest udbredte og forekommer i mange forskellige udgaver, dvs. i forskellige farver (rød, blå, sort, lilla), former (hele, revnede/knuste og fordoblede) og som øjnene på ansigtemojier. Brugt symbolsk kædes hjertet sammen med følelse hvad der gør det meget anvendeligt til både at vise kærlighed, venskab, medfølelse og i emoji-sammenhæng til ikke at virke kold, som det ses i eksempel 5 hvor en pige mellem 13 og 15 år giver følgende forklaring på brugen af emoji:

5. *Syntes det er lidt mere sødt at sende et hjerte til min veninde f.eks., end bare at skrive koldt uden nogle emojis.*[15]

Den anden helt store kategori er ansigtemojier i mange forskellige udgaver, men som det ses i nedenstående eksempelsamling (bestående af tre forskellige indlæg fra forskellige deltagere), er grædende emojier og engleemojier i overtal i materialet. Grædende emojier forekommer

[15] Eksemplet stammer fra en spørgeskemaundersøgelse med 710 deltagere (Rathje & Hougaard 2017).

både som den triste med en enkelt tåre i øjenkrogen som ses i eksempel 6, og som en hulkende emoji (Loudly Crying) hvor gråden løber ned ad emojiens ansigt, se eksempel 3.

Eksempelsamling (6-8).

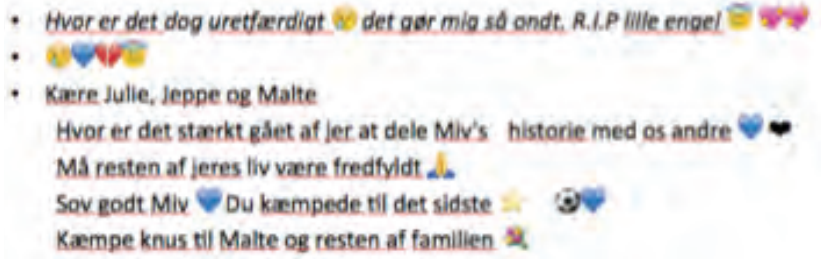

Som det ses i eksempelsamlingen ovenfor, er der adskillige anvendelsesformer. Emojier kan understrege eller intensivere et udsagn, dvs. som en art mådetegn (Elbro & Joensen 2013:17) som i eksempel 6 hvor den grædende emoji understreger ordet *uretfærdigt* og hele den modale sætningskonstruktion udgjort af gradsadverbierne *hvor* og *dog*. De kan erstatte verbalsproglig meddelelse (se eksempel 7 der kun består af 4 forskellige emojier), og de kan have en form for ytringsadskillende funktion, som i eksempel 8 hvor emojierne er placeret efter sætninger eller fraser som et interpunktionstegn. Interessant i denne artikels sammenhæng er at zoome ind på de to første anvendelser: som markør af modalitet og som substitution for ord og sætninger.

Modalitet udtrykkes ofte gennem modalverber og adverbier[16] som viser afsenderens attitude til det skrevne. "Modality could [...] be defined as the grammaticalization of speakers' (subjective) attitudes and opinions" (Palmer 1986:16) og forstås i forhold til emojier som det at markere i hvilken grad man er ansvarlig for den propositionelle mening i teksten hvad angår intensitet og ærlighed (Rathje & Hougaard 2017). Emojier er en form for tegnede adverbier, men eftersom de ofte tilføjes en tekst hvor der i forvejen er skrevet modalitet ind i meddelelsen (som i eksempel 6 med adverbierne *hvor,*

[16] Modalitet realiseres også via modus, konjunktioner og syntaks (Jensen 1997:15).

dog og *så*), kommer de i højere grad til at virke understregende og intensiverende. I eksempel 6 pointeres og anskueliggøres afsenderens oprigtighed og engagement i sagen med den grædende emoji og de to hjerter, men emojierne kan også tilføje eller præcisere et bestemt betydningselement som i eksempel 8 hvor sætningen *Må resten af jeres liv være fredfyldt* efterfølges af to hænder holdt mod hinanden (Praying Hands) der enten understreger det ønske der er udtrykt med verbalformen *må* eller fungerer som en association til prædikatet *fredfyldt*. Hvad enten emojierne forstærker, præciserer eller markerer graden af ærlighed, er deres funktion i disse sammenhænge at markere den modalitet som afsenderen finder nødvendig for at udtrykke sin holdning til det meddelte.

Selv om det må antages at afsenderen kan komme til at trykke forkert på telefonen, lige så vel som man i en samtale kan komme til at udtale noget forkert, vælger jeg som udgangspunkt at tilskrive den enkeltes valg af emoji relevans og betydning. Enhjørning-emojien og fiskeflaget kan umiddelbart synes overflødige, men det er min påstand at ligesom valget af tilsyneladende overflødige modaladverbier viser sig betydningsafgørende (Kotsinas 1994:71 ff.), kan valget af emoji også have en kommunikativ funktion. Alligevel er det nærliggende også at betragte emojier som en form for associationsleg eller passende pynt. I en spørgeskemaundersøgelse med 710 deltagere foretaget i efteråret 2016 angav 63 % af de yngre informanter, dvs. dem mellem 13 og 15 år, at emojier gjorde teksten sjovere, mere farverig og livfuld (Rathje & Hougaard 2017). Ser man på eksempel 8, vil emojierne der repræsenterer en stjerne, en fodbold og en buket måske kunne tolkes som en slags passende pynt. Det passende kendes fra retorikken som ”decorum”, dvs. det der passer til anledningen og som det kræver situationsfornemmelse at anvende. Eksemplet viser at afsenderen med fodbold-emojien har kendskab til baggrundsinformation idet den afdøde elskede at spille fodbold, samtidig med at stjernen og buketten også kan betragtes som velvalgte billeder på det man gør eller siger for at ære en afdød.

Emojierne kan dog også stå alene som i eksempel 7 hvor afsenderen har valgt en grædende smiley efterfulgt af to hjerter, hvoraf det ene er knust, og afsluttet med en engel-emoji. Hvilken

betydning rækkefølgen har, er det for usikkert at udtale sig om.[17] Jeg vil i stedet nøjes med at konstatere at eftersom emojierne i 29 % af alle indlæggene helt erstatter verbalsproglig meddelelse, må denne type kommunikation være både funktionel og acceptabel.

Emojiernes affordans forstået som de handlemuligheder en bestemt teknologi giver brugeren (Hutchby 2001:26), viser sig i at det på telefonen er relativt nemt at finde og afkode emojierne som illustrative piktogrammer hvad der kan tilskynde den enkelte til at vælge dette fremfor at skulle finde ord for følelserne. Selv om emojibrugen ikke kan afvises som en art økonomisering af kommunikationsformen (Hougaard 2004), er det efter min mening mindst lige så interessant at betragte emojierne som en ekspressiv kortform der rummer en form for umiddelbarhed som stemmer fint overens med mediets og situationens behov for nærvær og sensitivitet. I en kommunikationssituation hvor det konkrete valg af ord og syntaks kan synes ekstra afgørende og vanskeligt pga. det følsomme emne, opleves det åbenbart attraktivt at undgå den verbalsproglige semantiske præcision og i stedet ty til de ekspressive, men også flertydige og ikke-konventionaliserede emojier. Som små piktogrammmer hvis lidenhed og karikerede udtryk gør at de umiddelbart syner uskyldige og betydningsløse, bliver de interessante fordi de på en gang giver og ikke rigtig giver betydning til kommunikationen. En lille emoji-engel som en visualisering der ikke behøver blive verbaliseret for at bliver aflæst og forstået, kan både fungere som en art passende pynt og som en udtryk for affekt og engagement.

4. Afsluttende diskussion af sorg og sygdomskommunikation på Facebook

De verbale handlinger vi udfører i forbindelse med sygdom og død, er på mange måder en ekstraordinær kommunikation fordi sprogbrugerne er i en ekstraordinær situation. Alligevel mener Christensen & Gotved at "death online might be telling us interesting things about identity work, emotional coping, and the ways in which such efforts are shared and performed socially and culturallly" (2015:2). Online interaktion

[17] Emojiernes syntaks er næsten et uudforsket område og sandsynligvis endnu ikke tilstrækkeligt konventionaliseret til at man kan afgøre det.

giver os her et blik ind i situationer der i den vestlige kultur i reglen er meget private. Vi kan komme helt tæt på andres sorg og lidelse uden selv at være direkte involveret, men mange vælger faktisk at skrive kommentarer på støttesider på Facebook for derved at tage en form for del i sorgen.

Min undersøgelse af en af disse meget aktive facebookgrupper viser at deltagernes praksis både rummer rituel, affektiv og mere beskrivende kommunikation. På facebooksiden der i de undersøgte tidsrum får karakter af en officiel kondolencebog (Klastrup 2014), er de faste rituelle vendinger *hvil i fred*, *RIP* og *kondolerer* udbredte symbolske handlinger der giver deltagerne mulighed for at performe medfølelse og dermed indskrive sig i og understøtte den sociale orden hvor empatisk deltagelse er en passende handling. Udtrykkene er så hyppige (3., 18. og 25. mest anvendte udtryk i de undersøgte tidsrum) at jeg mener der er grundlag for at se det som en art konventionalisering af sprogbrugen selv om det ofte er anført at online udøvelse af sorg stadig savner regler og etikette (DeGroot 2009:64). Vendingerne kan forklares som situeret sprogbrug og kan – sammen med den meget udbredte handling at sende hjerter og grædende emojier og tænde et lys og tage billede af det – ses som et udtryk for en begyndende etablering af sociale koder for online deltagelse i forbindelse med dødsfald. Det kan ses som en udtryk for samarbejde om at finde en måde at håndtere døden og dermed livets forgængelighed på.

Disse kortfattede rituelle vendinger og handlinger står side om side med længere, mere følelsesladede beskrivelser af den enkeltes sorgoplevelse og af afdøde og dennes nærmeste familie; særligt forældrene og broderen skildres gennem metaforer der signalerer styrke, vilje og håb og hylder familiens sammenhold og udholdenhed. Død og sorg på internettet har bevæget sig fra 'Guds vilje' til viljestærke krigere. Den epideiktiske tilgang er ikke overraskende i en kontekst hvor sammenhold er vigtig for bearbejdelsen af sorgen, men kan også analyseres som den eneste socialt acceptable måde at nærme sig og måske ligefrem invadere andres sorg på. For selv om facebookgruppen er åben og hele forløbet har været genstand for en dokumentar på DR, befinder de berørte sig i en livskrise hvor risikoen er stor for at føle sig intimideret af fremmedes forsøg på identifikation og fokus på egne følelser.

Alligevel er der mange eksempler på deltagere der primært fokuserer på at sammenligne sig med de berørte og på at beskrive deres egne oplevelser og følelser – særligt efter at have set dokumentaren på tv. Som en del af dette har jeg analyseret brugen af interjektioner fordi denne ordklasse typisk beskrives som ekspressive afsenderudtryk par excellence, og fordi interjektionerne *åh* og *puha/pyha* er overraskende hyppige i materialet. Gennem fonosemantisk analyse af interjektionerne har jeg argumenteret for at se udråbene som en form for umiddelbar og sympatetisk kommunikation til de berørte om at man som beskuer lever med i familiens kamp – man er fortvivlet med de fortvivlede og jamrer med de jamrende.

Et spørgsmål der står tilbage, er dog hvorvidt de reelt berørte, nemlig de efterladte, oplever det som en invasion af fremmede der kommer med deres parasociale sorg (Klastrup 2015:159) og ventilerer egne umiddelbare følelser og laver "affective dumping", eller om de efterladte oplever denne kommunikation som med-følelse og som en moderne måde at performe med-lidenhed og deltagelse på fordi de lader affekten tale og dermed fremstår autentiske og nærværende. En afklaring heraf vil kræve en inddragelse af de berørte som på dette tidspunkt ikke har været mulig.

Der er ingen tegnbegrænsning på Facebook, og i dette tilfælde heller ikke umiddelbart nogen form for tidsmæssigt pres der kan forklare valget af interjektioner og emojier som økonomisering. Så hvorfor skriver deltagerne en interjektion eller en emoji når de har mulighed for at beskrive deres oplevelse eller følelser med flere ord og langt mere facetteret? Forklaringen skal sandsynligvis findes i at disse kortformer er ekspressive tegn der bliver situationstilpasset sprogbrug fordi tegnene er umiddelbart afkodelige og dermed opleves som en "genvej til formidlingen af en følelse og et forsøg på at skabe intimitet og følelsesmæssig nærhed" (Hougaard 2013:183). Måske er fremkomsten af interjektioner og emojier et udtryk for at "a new vernacular vocabulary of mourning" (Klastrup 2015:162) er ved at udvikle sig.

Litteratur

Ameka, Felix (1992) Interjections: The universal yet neglected part of speech. *Journal of Pragmatics* 18:101-118.

Brennan, Teresa (2004) *The transmission of affect*. Ithaca: Cornell University Press.

Christensen, Dorthe Refslund & Stine Gotved (2015) Online memorial culture: an introduction. *New Review of Hypermedia and Multimedia* 21, 1-2:1-9.

Christensen, Dorthe Refslund & Kjetil Sandvik (2015) Death ends a life not a relationship: timework and ritualizations at Mindet.dk. *New Review of Hypermedia and Multimedia* 21, 1-2:57-71.

Condit, Celeste Michelle (1985) The Functions of Epideictic: The Boston Massacre Orations as Exemplar. *Communication Quarterly* 33, 3:284-299.

DeGroot, Jocelyn M. (2014) ''For Whom the Bell Tolls'': Emotional Rubbernecking in Facebook Memorial Groups. *Death Studies* 38:79-84.

DDO = *Den Danske Ordbog*: ordnet.dk (tilgået oktober 2016).

Dresner, Eli & Susan C. Herring (2012) Emoticons and illocutionary force. *Philosophical dialogue: Writings in honor of Marcelo Dascal.* D. Riesenfel & G. Scarafile (udg.). London: College Publication:59-70.

Egebo, Karen Sofie (2015) Sociale medier gør sorgen nemmere at kapere. *Kristeligt Dagblad* 13.2.2015. https://www.kristeligt-dagblad.dk/liv-sjael/sociale-medier-goer-sorgen-nemmere (tilgået oktober 2016)

Ewans, Vyvyan (2015) Beyond words: how language-like is emoji?. http://blog.oxforddictionaries.com/2015/11/emoji-language/ (16.11.2016).

Garcia, Angela Cora (2013) *An Introduction to Interaction: Understanding Talk in Formal and Informal Settings*. London/New Delhi/New York/Sydney: Bloomsbury.

Goffman, Erving (1981) Response cries. *Forms of talk*. Oxford: Blackwell:78-122.

Grønnum, Nina (2009 (1998)) *Fonetik og fonologi. Almen og dansk.* 3. udg. København: Akademisk Forlag.

Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Herring, S. C., & A.R. Dainas (2017) ''Nice picture comment!'' Graphicons in Facebook comment threads. *Proceedings of the Fiftieth Hawai'i International Conference on System Sciences* (HICSS-50). Los Alamitos, CA: IEEE:2185-2194. http://ella.slis.indiana.edu/~herring/hicss.graphicons.pdf (tilgået oktober 2016).

Hougaard, Tina Thode (2004) *Nærmest en leg. En undersøgelse af sprog og interaktion i dansk webchat*. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.

Hougaard, Tina Thode (2013) Hmmm…Interjektioner på Facebook. *14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 11.-12. oktober 2012*:167-184.

Jakobson, Roman (1960) Closing Statements: Linguistics and Poetics. *Style in Language*. Thomas Albert Sebeok (udg.). New York/London:John Wiley:350-377.

Jefferson, Gail (2004) A Note on Laughter in ´Male-Female` Interaction. *Discourse Studies* 6:117-133. Kelly, Ryan & Leon Watts (2015) Characterising the Inventive Appropriation of Emoji as Relationally Meaningful in Mediated Close Personal Relationships. Foredrag ved workshoppen Experiences of Technology Appropriation: Unanticipated Users, Usage, Circumstances, and Design, 20.9.2015, Oslo.

Klastrup, Lisbeth (2014) Anatomi af en sorgsnylter: likehuntning på R.I.P sider på Facebook (og en opfordring til den danske presse). http://www.klastrup.dk/anatomi-af-en-sorgsnylter-om-r-i-p-sider-pa-facebook-likehunting-og-den-danske-presse/ (tilgået oktober 2016).

Klastrup, Lisbeth (2015) ''I didn't know her, but...'': parasocial mourning of mediated deaths on Facebook RIP pages, *New Review of Hypermedia and Multimedia* 21, 1-2:146-164.

Knudsen, Britta Timm & Carsten Stage (2015) *Affective methodologies: Developing cultural research strategies for the study of affect*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Kotsinas, Ulla-Brit (1994) *Ungdomsspråk. Ord och stil.* Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Lebduska, Lisa (2014). *Emoji, Emoji, What for Art Thou?* http://harlotof-thearts.org/index.php/harlot/article/view/186/157 (tilgået 16.11.2016).

Markham, Annette & Elizabeth Buchanan (2012) *Ethical Decision-Making and Internet Research: Recommendations from the AoIR Ethics Working Committee* (Version 2.0). https://aoir.org/reports/ethics2.pdf (tilgået oktober 2016).

Miller, Hannah, Jacob Thebault-Spieker, Shuo Chang, Isaac Johnson, Loren Terveen & Brent Hecht (2016) ''Blissfully happy" or "ready to fight": Varying Interpretations of Emoji. *Proceedings of the Tenth International AAAI Conference on Web and Social Media*:259-268.

ODT = *Ordbog over det danske talesprog*: http://odt.hum.ku.dk/form/puha/ (tilgået okrober 2016).

Palmer, Frank Robert (1986) *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pedersen, Karen Lerbech (2016) #RIP: Vi sørger i fællesskab på sociale medier. https://www.dr.dk/nyheder/kultur/tro/rip-vi-soerger-i-faellesskab-paa-sociale-medier (tilgået oktober 2016).

Perelman, Chaïm & Lucie Olbrechts-Tyteca (1969) *The new rhetoric: a treatise on argumentation*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.

Rathje, Marianne & Tina Thode Hougaard (2017) Emojis in the Digital Writings of Young Danes. Under udgivelse i *8th International Conference on Youth Language 2016*.

Schnoebelen, Tyler (2012) Do You Smile with Your Nose? Stylistic Variation in Twitter Emoticons. *University Pennsylvania Working Papers in Linguistics* 18,2:117-125.

Semino, Elena (2015) Metaforer kan hjælpe kræftpatienter. *Videnskab.dk* (tilgået oktober 2016).

Stark, Luke & Kate Crawford (2015) The Conservatism of Emoji: Work, Affect, and Communication. *Social Media + Society*, 1,2:1-11.

Tække, Jesper (2016) Like love Haha. *Kommunikationsforum.dk* (tilgået oktober 2016).

Walter, Tony (2011) Angels not souls: Popular religion in the online mourning for British celebrity Jade Goody. *Religion* 41, 1:29-51.

Walter, Tony, Rachid Hourizi, Wendy Moncur & Stacey Pitsillides (2011) Does the internet change how we die and mourn? Overview and analysis. Omega. *Journal of Death & Dying* 64, 4:275-302.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

Grammatiske termer

Lars Heltoft, Eva Skafte Jensen, Ida Elisabeth Mørch og Jørgen Schack.

En arbejdsgruppe nedsat at Dansk Sprognævn arbejder på at lave et opslagsværk for grammatiske termer. Det skal være en afløser for *Grammatisk talt* (GT) fra 1996. Det nye opslagsværk vil blive noget længere end GT, og det vil være koncentreret om grammatiske termer. (Den nuværende GT indeholder en del stof om bogstaverne, om tegnsætning ved replikker og om kommatering; dette vil udgå). Opslag i *Grammatisk talt* bliver set igennem og nyredigeret hvor nødvendigt. Desuden vil der blive føjet en del nye termer til, især fra den grammatikrelevante pragmatik (fx 'sproghandling' og det tekstpragmatiske begreb 'fokus').

Det er hensigten af værket stadig skal være et opslagsværk med forklaringer og eksempler, ikke en lærebog. Når vi vurderer at det kan være nyttigt, vil der dog være ekstra forklaringer af sprog- og traditionshistorisk eller af praktisk karakter (fx hvorfor genitiv ikke er en kasus; hvordan man afgør om noget er en apposition; og lign.). Det overvejes også at føje forslag til videre læsning til.

Målgruppen er elever på ungdomsuddannelser, lærere i folkeskolen og danskstuderende på universiteterne.

Planen er at udgive værket som e-publikation såvel som trykt bog; der sigtes efter en udgivelse i slutningen af 2017.

På længere sigt vil det også være relevant at knytte online ekstramateriale i form af øvelser til værket.

På mødet medbragte vi en poster med forskellige eksempler på opslag man vil kunne finde i det kommende værk (se næste side).

Litteratur:

Jacobsen, Henrik Galberg (udg.) (1996) *Grammatisk talt, anbefalede sproglige betegnelser*. København: Dansklærerforeningen.

Lars Heltoft, Eva Skafte Jensen, Ida Elisabeth Mørch & Jørgen Schack (udg.) (under udarb.) *Grammatiske termer.*

Grammatiske termer

Lars Heltoft, Eva Skafte Jensen, Ida Elisabeth Mørch og Jørgen Schack.
MUDS 16, Aarhus Universitet, 13.-14. oktober 2016.

Dansk Sprognævn

En afløser for *Grammatisk talt*. Der er fortsat tale om et opslagsværk med forklaringer og eksempler, ikke en lærebog.

Den vil have bemærkninger om den traditionelle terminologi, forklaringer, forslag til videre læsning.

Målgruppen er lærere og elever på ungdomsuddannelser, lærere i folkeskolen og dansk-studerende på universiteterne.

Udvælgelsen af grammatiske termer:

- nye termer tilføjes, især af tekstpragmatisk karakter (fokus, anafor, kohæsion mv.)
- termer i *Grammatisk Talt* ses igennem og nyredigeres hvor nødvendigt
- alt hvad der har med ortografi og bogstaver at gøre, kommer ikke med

E-publikation og trykt bog - udgivelse i 2017.

Eksempler på påtænkte term- og opslagsændringer

formelt subjekt og foreløbigt subjekt → bliver erstattet med: **1) formelt subjekt** (*det*) og **2) situativt subjekt** (*der*, *her*)

begrundelse: de funktionelle forskelle mellem *det* hhv. *der/her* bliver tydeligere

eksempler:
1) formelt subjekt: *det øser stadigvæk ned*; *det sortnede for hans øjne*; *det svier*
2) situativt subjekt: *her er bælgmørkt*; *der er pænt og rent*

præteritum participium → bliver til to opslag: **1) perfektum participium og 2) supinum**

begrundelse: de morfosyntaktiske forskelle bliver tydeliggjort.

eksempler:
1) perfektum participium: *skoene er pudsede*, *den pudsede støvle*, *et pudset hus* (stemmer overens med nominalet i numerus; får bestemthed fra artiklen; får genus fra substantivets stamme)
2) supinum: *skoene er pudset* (ubøjelig verbalform; der lægges vægt på handlingen i verbalet *er pudset*)

apposition: forklarende tilføjelse til et led, fx *Lars P. Jensen, firmaets direktør*; *De brugte deres sædvanlige taktik, at trække angriberne offside*. Fork.: **app.** Syn: navnesamstilling, navnetillæg, parentetisk tilføjelse.

Artiklerne til højre, **apposition** og **appositionsforbindelse**, illustrerer det typiske forklaringsomfang i den nye publikation. Til venstre ses artiklen **apposition** i *Grammatisk talt*.

De to nyredigerede artikler gør brug af termer som IDENTIFICERBAR(HED), KONTEKST, REFERENT og SPROGHANDLING. Disse termer forklares på alfabetisk plads i publikationen (ligesom alle andre termer der er sat med kapitæler i den løbende tekst).

Nogle af artiklerne i den nye publikation, fx de to der er gengivet her, vil formentlig være svært tilgængelige for en del af målgruppen (se beskrivelsen ovenfor). Vi bestræber os for at øge tilgængeligheden vha. mange, forhåbentlig illustrative, eksempler.

Kommentarer til det fremlagte modtages med tak!

apposition: det (evt. de) bageste LED i en APPOSITIONSFORBINDELSE, fx *Han afsluttede sin karriere i en af Europas allerstørste klubber, Chelsea*; *De har to biler, en Opel og en Mercedes*; *Tove Ditlevsen udsendte sin første digtsamling, Pigesind, i 1939*; *Ham min far havde nævnt sidst, Åge, en mand på omkring fyrre med store briller, sad og nippede til et glas øl mens han så på mig*.

appositionsforbindelse: forbindelse af to (evt. flere) SUBSTANTIVISKE LED hvis bageste led føjer en supplerende oplysning til det forreste. I en appositionsforbindelse varetager det forreste led i sig selv funktionen som NOMINAL. Det efterstillede led, APPOSITIONEN, er et PARENTETISK led der fungerer som en selvstændig SPROGHANDLING. Når det forreste led står i UBESTEMT FORM, er det bageste led altid parentetisk, fx *Han afsluttede sin karriere i en af Europas allerstørste klubber, Chelsea*; *De har to biler, en Opel og en Mercedes*. Når det forreste led står i BESTEMT FORM, er det bageste led parentetisk hvis det fremgår af KONTEKSTEN eller af det forreste leds betydning at afsenderen betragter det forreste leds REFERENT som IDENTIFICERBAR for modtageren, fx *I litteraturforløbet har vi arbejdet med en roman og en novelle af Bent Haller. Romanen, Kaskelotternes sang, beskriver menneskenes ugerninger overfor hvalerne og havet i det hele taget*; *Tove Ditlevsen udsendte sin første digtsamling, Pigesind, i 1939*. I kontekster hvor det forreste leds referent ikke kan betragtes som identificerbar, har det bageste led ikke parentetisk funktion og kan derfor ikke udelades uden at meningen går tabt, fx *Tove Ditlevsen debuterede i 1939 med digtsamlingen Pigesind* (ell. **Tove Ditlevsen debuterede i 1939 med digtsamlingen*). Jf. IDENTIFICERBARHED.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Sproglig variation og forandring på individniveau

Torben Juel Jensen
Københavns Universitet

1. Indledning

I denne artikel fremlægges resultaterne fra en undersøgelse af hvordan den individuelle sprogbruger reagerer på sprogforandringer i sprogsamfundet som helhed. Casen er den øgede brug af 2. personspronomenet *du* som generisk pronomen (som alternativ til *man*) som kan iagttages fra 1970'erne, men som synes at have toppet i løbet af perioden frem til i dag.

Undersøgelsen er baseret på Sprogforandringscentrets datamateriale af moderne dansk talesprog, LANCHART-korpusset, og resultaterne vil først og fremmest blive brugt til at diskutere dels nogle centrale antagelser om talerindividets evne til at deltage i sprogforandringsprocesser generelt, dels en metodisk problemstilling i studiet af disse, nemlig hvordan forholdet er mellem den aldersmæssige distribution af en "ny" sproglig variant man kan iagttage på et givent tidspunkt, og den faktiske udvikling over tid som den kan rekonstrueres ud fra historiske data.

2. Sociolingvistikkens antagelser om sprogforandring på individniveau

Inden for sociolingvistikken har et fokus altid været studiet af igangværende sprogforandringer, og en af de mest almindelige måder at undersøge dette har siden William Labovs banebrydende undersøgelser af sprogbrugen på øen Martha's Vineyard og i New York (Labov 1963; Labov 2006 (1966)) været *apparent time*-metoden.[1] Med denne

[1] Metoden har dog været anvendt siden starten af 1900-tallet af blandt andre Gauchat (1905) og Hermann (1929).

metode drages slutninger om sprogforandringer i den nære fortid på basis af forskelle mellem forskellige aldersgruppers sprogbrug på et givent tidspunkt. Der er altså tale om en synkron undersøgelse, men den bruges i en diakron interesse ud fra den antagelse at taleres evne til at ændre deres sprog forsvinder eller i hvert fald reduceres markant efter en såkaldt kritisk periode for sprogtilegnelse i slutningen af puberteten (Lenneberg 1967) – Labov estimerer den til at være omkring 17-årsalderen (Labov 2007). Groft sagt antages det således at en voksen talers sprogbrug svarer til den sprogbrug vedkommende havde i 17-årsalderen uanset hvornår vedkommende er optaget senere i livet. Den aldersmæssige distribution af en sproglig variant (*apparent time*) antages således at afspejle udviklingen i *real time*.

En generelt anerkendt undtagelse fra dette mønster er fænomenet *age grading*, hvor talere ændrer deres sprogbrug i løbet af deres liv på en måde så de taler "passende for deres alder" (Labov 1994:84). Der er her typisk tale om sproglige variable som der er en høj grad af bevidsthed om i sprogsamfundet, og som kan kontrolleres bevidst af den enkelte taler; et klassisk eksempel er ungdomssprogtræk som slang og bandeord, som talerne bruger mindre eller helt undgår når de bliver ældre og træder ind på arbejdsmarkedet (Labov 1994:111-12; Tagliamonte 2012:47). Det er kendetegnende for *age grading* i klassisk forstand at sprogsamfundet som helhed er stabilt. Fænomenet rokker således ikke ved hovedantagelsen om at sprogforandring, i hvert fald når det drejer sig om grammatik og udtale, sker ved *generational change*:

> Individual speakers enter the community with a characteristic frequency for a particular variable, maintained throughout their lifetimes; but regular increases in the values adopted by individuals, often incremented by generations, lead to a linguistic change for the community. (Labov 1994:84)

I de senere år er denne antagelse dog blevet problematiseret, først og fremmest gennem en øget brug af *real time*-undersøgelser (også kaldet longitudinal-undersøgelser), dvs. undersøgelser der bygger på sammenligning af sprogbrugen på mindst to forskellige tidspunkter. En del af disse undersøgelser viser nemlig at individer

kan deltage i sprogforandringsprocesser også efter puberteten, og at sprogforandring således ikke kun sker mellem generationer men også inden for den enkelte generation. Dette fænomen kaldes for *lifespan change* (Sankoff 2005:1011). Begrebet bruges primært om de tilfælde hvor voksne talere deltager i sprogforandringsprocesser og dermed indgår i den sprogforandringstype Labov benævner *communal change*. I modsætning til ved den ovennævnte *generational change* ses her det mønster at alle sprogsamfundets medlemmer øger frekvensen af den nye variant (Labov 1994:84). Det skal dog bemærkes at det enkelte individ også ændrer sprogbrug i forbindelse med *generational change* men her kun i perioden fra den primære sprogtilegnelse, hvor barnet orienterer sig i forhold til deres (voksne) omsorgspersoners sprogbrug, og frem til 17-årsalderen, hvor det i stadigt stigende grad orienterer sig imod sine jævnaldrende eller lidt ældre rollemodeller. Dette er grunden til at den mest fremskredne sprogbrug generelt ikke ses blandt børn men blandt teenagere (det såkaldte "adolescent peak"; Labov 2001:446-465; Tagliamonte & D'Arcy 2009).

Real time-studier kan opdeles to typer: *trendstudier*, hvor forskellige men sammenlignelige grupper af individer er optaget på to eller flere forskellige tidspunkter, og *panelstudier*, hvor samme gruppe af individer optaget på forskellige tidspunkter. I denne artikel vil jeg fokusere på panelstudier fordi det er den type af undersøgelse der mest direkte kan fastslå om individer ændrer deres sprogbrug gennem livet, men jeg vil også komme ind på trendstudier fordi det er den type studium som mest direkte kan fastslå hvilken retning sprogsamfundet som helhed er på vej i, og dermed også hvordan de enkeltindivider der forandrer deres sprogbrug, relaterer sig til sprogsamfundet som helhed (Sankoff 2006:112).

En af de absolut førende forskere på dette område, Gillian Sankoff, lavede i 2006 et review over de *real time*-undersøgelser publiceret på det tidspunkt der kombinerede både panel- og trend-komponenter. Hun konkluderer ud fra disse at voksne individer faktisk kan forandre deres sprogbrug i moderat grad, men at det altid sker i samme retning som trenden for sprogsamfundet. Derudover opstiller hun følgende generaliseringer:

> Panel studies provide a clear overall result: as they age, people register lesser differences from their earlier selves than does the community over the same time interval, as measured by a trend study. This means first, that it must be younger speakers who are in the vanguard of change. Those adult speakers who change are (a) in the minority; (b) concentrated in the younger-age cohorts of adults and (c) make less significant advances than the community as a whole. The second implication of this result is that apparent time must consistently underestimate the rate of change (Sankoff 2006:115).

I en senere review-artikel, som dermed inkluderer senere undersøgelser, bemærker Sankoff at voksne talere i få tilfælde også har vist sig at ændre deres sprog i modsat retning af trenden i sprogsamfundet. Dette fænomen kalder hun *retrograde change*:

> In addition to adult stability and adult life span change in the direction of community change, it is clear that a third trajectory type needs attention: adult retrograde change, probably more typical of late-stage changes where the conservative form has become salient (Sankoff 2013:270).

Derudover foreslår Sankoff med udgangspunkt i Labov (2007) at voksne talere først og fremmest tager del i den type af sprogforandring Labov benævner *change from above*, dvs. forandring som sprogbrugerne i et eller andet omfang er bevidste om, og som introduceres udefra gennem diffusion. Dette skal ses i modsætning til *change from below*, som er forandring som sprogbrugerne i hvert fald ikke i de indledende stadier er bevidste om, som har udgangspunkt i det lokale sprogsamfund, og som udvikler sig gradvist fra generation til generation af talere ved at de driver forandringen et skridt videre i forhold til deres forældre og rollemodeller, såkaldt *incrementation* (Labov 2006 (1966):203 ff.; Labov 2007; Sankoff 2013:266-67).

3. Generiske pronominer i moderne dansk

Variablen 'generisk anvendt pronomen' inkluderer pronominer som anvendes uden specifik reference til taleren, tilhøreren eller tredje person men med reference til en ikke nærmere defineret gruppe af

mennesker – i visse tilfælde alle mennesker. I standarddansk er det pronomen som hyppigst anvendes på denne måde, pronominet *man* (jf. eksempel 1)[2], men i de seneste årtier har en generisk anvendelse af 2. persons-pronominet *du* også vundet frem (jf. eksempel 2 og 3; alle eksemplerne stammer fra LANCHART-korpusset):

(1) man behøver bare at tage med bussen for at høre at de unge taler utrolig dårligt
(2) vi oplever og udvikler os jo vildt forskelligt ikke og der dukker jo noget op nogle gange fra barndommen eller fra tidligere som du skal have sorteret i ikke eller helst have sorteret i ikke hh det er skægt synes jeg sådan noget
(3) og dengang skulle man ikke nødvendigvis have studentereksamen for at komme ind på seminariet du kunne faktisk komme med med # der fra tredje real

Du'erne i (2) og (3) henviser ikke specifikt til tilhøreren som i pronominets anvendelse som 2. persons-pronomen, men til en generaliseret person. I (2) er det således ikke specifikke situationer der beskrives, men generelle 'lovmæssigheder' som ifølge taleren i lige så høj grad gælder for alle andre personer som for tilhøreren. I (3) kan adressaten slet ikke siges at være inkluderet i referencen på det rent faktuelle plan eftersom realeksamen var afskaffet på det tidspunkt hun gik i skole (taleren, som er væsentligt ældre end adressaten, beskriver forhold i forbindelse med sit uddannelsesvalg). Som jeg har beskrevet andetsteds (Jensen 2009a), er denne anvendelse af *du* formentlig ikke ny i dansk, men der er ingen tvivl om at anvendelsen af *du* med generisk reference er steget over hele landet i perioden fra 1970'erne og frem. Det har derfor været oplagt at inddrage dette sproglige træk i

[2] I de traditionelle dialekter anvendes *man* kun på Sjælland mens man i de jyske dialekter i stedet har anvendt pronominerne *en* og *den*. Undersøgelser af LANCHART-korpusset har dog vist at anvendelsen af *en* med subjektsfunktion kun ses hos informanterne fra Vinderup (dvs. ikke i Odder, som er den eneste jyske lokalitet der indgår i den undersøgelse som præsenteres i denne artikel) og selv her er uhyre sjældent forekommende (Jensen 2009a; Jensen 2009b). *En* anvendes dog også i standarddansk idet *man* kun kan anvendes som subjekt; hvis pronominet med generisk reference har andre funktioner i sætningen, anvendes i stedet *en*: "de bad faktisk en om at vaske fingre hele tiden" (eksempel fra LANCHART-korpusset).

Sprogforandringscentrets studier af hvor sprogforandringer starter, og hvordan de spreder sig i landet over tid.[3]

En omfattende undersøgelse baseret på LANCHART-korpussets transskriptioner af optagelser fra Vinderup, Odder, Næstved og København i 1980'erne og 2000'erne (samt optagelser fra København fra 1970) har bekræftet at anvendelsen af generisk *du* er steget siden 1970'erne, men den viser også at der er tale om en forandring der skifter retning enten umiddelbart før eller i løbet af den undersøgte periode. En vigtig pointe er her at såvel stigningen som faldet i anvendelsen af den 'nye' variant starter i København og spreder sig herfra til resten af landet med en forsinkelse som synes at afhænge af afstanden. I København synes udviklingen at være toppet allerede på tidspunktet for de gamle optagelser i 1980'erne, og der ses således et svagt fald i anvendelsen i perioden frem til de nye optagelser i 2000'erne. I Odder og Vinderup ses der derimod tydelige stigninger fra de gamle til de nye optagelser, og informanterne herfra har derfor nærmet sig eller helt indhentet københavnerne i de nye optagelser. På et tidspunkt inden de nye optagelser har faldet i anvendelsen af *du* dog også spredt sig til Jylland; det ses af at de unge jyder – ligesom de unge over hele landet – anvender mindre *du* end de ældre (Jensen 2009a; Maegaard m.fl. 2013).

4. Datamateriale

De data der indgår i undersøgelsen, udgøres af udskrevne optagelser af sociolingvistiske interview med informanter fra to af de lokaliteter der indgår i LANCHART-korpusset som helhed (www.dgcss.hum.ku.dk; Gregersen 2009). Det drejer sig for det første om informanter fra Projekt Bysociolingvistik, som blev optaget første gang i slutningen af 1980'erne (Gregersen, Albris & Pedersen 1991), og som er optaget igen i 2005-07. For det andet drejer det sig om informanter fra Nielsen og Nybergs studier af 'afdialektisering' i Odder (Jul Nielsen & Nyberg 1992; Jul Nielsen & Nyberg 1993), ligeledes optaget første gang i slutningen af 1980'erne og genoptaget af Sprogforandringscentret i perioden 2005-06. I undersøgelsen indgår kun de informanter som er optaget i både de gamle og de nye optagelser, og der er således tale om

[3] Ovenstående introduktion til variablen 'generisk anvendt pronomen' bygger i vidt omfang på Jensen, Kristiansen & Maegaard (2015).

et panelstudium. På hver lokalitet inddrages de to alderskohorter af talere, som vi har kaldt generation 1 og 2. Generation 1 er født i perioden 1946-62 og var således mellem 25 og 41 år på tidspunktet for de gamle optagelser, mens generation 2 er født i perioden 1964-74 og var 14-22 år gamle under de gamle optagelser. Langt de fleste af informanterne var således 'voksne' i Labovs forstand, dvs. 17 år eller ældre, i hele perioden fra de gamle til de nye optagelser (blot 6 informanter var under 17 år på tidspunktet for de gamle optagelser). Informanterne er på begge lokaliteter og i begge generationer ligeligt fordelt i forhold til køn og socialklasse (arbejderklasse vs. middelklasse). Panelet fra København består af 42 individer mens panelet fra Odder består af 23 individer.

I de i alt 126 optagelser der indgår i undersøgelsen, blev alle potentielle forekomster af pronominer med generisk reference (dvs. alle former af leksemerne *en*, *du* og *man*) opmærket automatisk og herefter gennemgået manuelt med henblik på at afgøre hvorvidt de anvendes generisk i den konkrete kontekst, og hvorvidt de fungerer som grammatisk subjekt i sætningen. I denne undersøgelse inddrages for at holde denne faktor konstant kun pronominer med subjektsfunktion. Tidligere undersøgelser har vist at 97 % af de generiske pronominer i LANCHART-korpusset har subjektsfunktion, så det er således kun en lille del af data der udelades, og det har endvidere den fordel at variablen bliver indiskutabelt binær: *man* vs. *du* (jf. note 2). Der forekommer i datamaterialet i alt 15.652 pronominer med generisk reference og med funktion som grammatisk subjekt; i gennemsnit producerer hvert panelmedlem således 120 forekomster i hver samtale vedkommende indgår i (antallet varierer dog fra 5 til 380).

Ud over det ovenfor beskrevne panelstudium gør designet af LANCHART-korpusset det også muligt at undersøge *trenden* mht. udviklingen i generisk *du* i de to samfund da aldersgruppen 30-41 år er repræsenteret i både de gamle og de nye optagelser: I de gamle optagelser består aldersgruppen 30-41 af 16 og 10 individer fra henholdsvis København og Odder; i de nye optagelser af 18 og 12 andre individer fra henholdsvis København og Odder. Det skal bemærkes at trendstudiet inkluderer informanter der ikke indgår i panelstudiet, idet der også er medtaget informanter som kun er optaget én gang.

5. Resultater

For at undersøge hvorvidt de 65 individer i panelstudiet ændrer deres sprogbrug i løbet af de ca. 20 år der ligger mellem de gamle og de nye optagelser, blev det for hvert enkelt testet (ved hjælp af en Fischer's exact test) om anvendelsen af generisk *du* i de nye optagelser adskiller sig signifikant (i forhold til 5 %-niveauet) fra anvendelsen i de gamle optagelser. Resultatet fremgår af Tabel 1.

Lokalitet	Stabile individer		Ustabile individer					
			Samlet		Stigning i *du*		Fald i *du*	
	Andel	Alder	Andel	Alder	Andel	Alder	Andel	Alder
København	50% (21)	26.2	50% (21)	26.1	29% (12)	27.4	21% (9)	24.4
Odder	61% (14)	26.9	39% (9)	27.0	30% (7)	29.1	9% (2)	19.5
Samlet	54% (35)	26.5	46% (30)	26.4	29% (19)	28.1	17% (11)	23.5

Tabel 1: Talerstabilitet i panelstudium. Alder henviser til den gennemsnitlige alder i de enkelte grupper under optagelserne i 1980'erne. Antallet af individer vises i parentes (oversat fra Jensen 2017).

I kolonnen "Ustabile individer, samlet" fremgår det at 46 % (30 ud af 65) af individerne i undersøgelsen forandrer deres anvendelse af generisk *du* i statistisk signifikant omfang, og hvis man alene ser på individerne fra København, er det præcis halvdelen. Det må altså siges at være en overraskende stor andel i lyset af Sankoffs generaliseringer (jf. afsnit 2), og selvom der kan siges at være tale om en minoritet når man ser samlet på resultaterne fra Odder og København, er det i hvert fald en meget stor minoritet.

Sankoff konkluderer som tidligere beskrevet også på baggrund af tidligere undersøgelser at de voksne talere som forandrer deres sprog, først og fremmest skal findes blandt de yngste i voksengruppen. Det er der dog ikke noget der tyder på i min undersøgelse. Gennemsnitsalderen for de talere der forandrer deres sprog, er samlet set 26,4 år (med en standardafvigelse på 7,24) i de gamle optagelser hvilket er stort set identisk med alderen for de talere der ikke forandrer deres sprog, nemlig 26,5 år (med en sammenlignelig standardafvigelse på 8,75).

I forhold til den variabel jeg undersøger, er der således ikke noget der tyder på at evnen til at forandre sprogbrugen falder med alderen blandt de voksne, men det er naturligvis ikke usandsynligt

at man ville have fundet endnu flere ustabile individer hvis der var inkluderet en større gruppe af informanter der var børn på tidspunktet for de gamle optagelser.

Men hvad gør de så, de talere som forandrer deres sprog? Allerede ud fra Tabel 1 træder her en tydelig forskel frem mellem København og Odder: I Odder er den altoverende tendens blandt de talere der ændrer deres sprogbrug, at de øger anvendelsen af *du* (hos 7 ud af 9 ses således en stigning i brugen af *du*), hvorimod billedet i København er noget mere blandet idet 12 individer her øger deres anvendelse af *du* mens der hos 9 ses et fald. Dette kan forklares ud fra de tidligere omtalte resultater af den mere omfattende undersøgelse af LANCHART-korpusset som viser at udviklingen mht. anvendelsen af *du* vender i den undersøgte periode, men tidligere i København end i Odder (jf. afsnit 3).

Dette bekræftes af resultaterne af trendstudiet, som viser at tendensen i den undersøgte periode, når der ses på de 30-41-årige, i Odder er en stigning i anvendelsen af *du* mens der i København ses et fald (se Figur 1).[4]

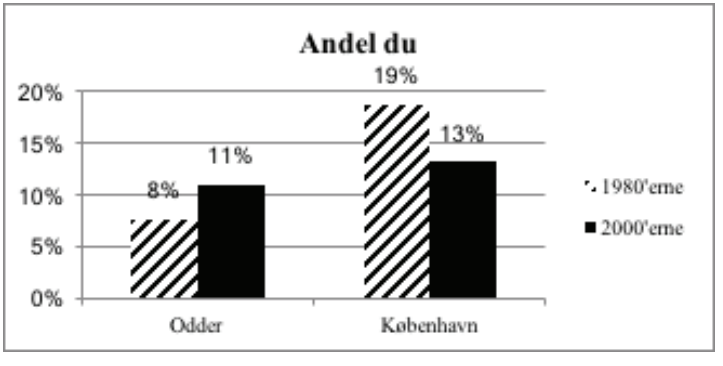

Figur 1: Trendstudium, 30-41-årige

[4] Det skal bemærkes at forskellen mellem de gamle og de nye optagelser kun er signifikant i København (χ2-test, p= 5,95E-08) mens den i Odder kun er nærsignifikant (p= 0,066154). At forskellen ikke er signifikant i Odder, skyldes primært at datamaterialet herfra er mindre: Der er i alt 5381 forekomster af generiske pronominer i trendstudiet fra København mens der kun er 1609 i Odder-dataene.

Hvis man ser nærmere på resultatet af panelstudiet i Tabel 1, ses der et interessant aspekt i forhold til aldersfordelingen blandt de individer der ændrer deres sprog, nemlig at gennemsnitsalderen i såvel Odder som København for de individer der sænker deres anvendelse af *du*, er lavere end for de individer der øger deres anvendelse af *du* (henholdsvis 27,4 og 24,4 i København og 29,1 og 19,5 i Odder). Forskellen er klart størst i Odder, men pga. det relativt lave antal individer er forskellen i ingen af tilfældene statistisk signifikant (T-test, 2 stikprøver med ens varians; København: p=0,35; Odder: p=0,15; samlet: p=0,10).

Billedet er endnu tydeligere når andelen af *du* i den enkelte talers sprog sammenholdes med vedkommendes alder på de to tidspunkter. I Figur 2 og Figur 3 er andelen af *du* i den enkelte talers sprog sammenholdt med vedkommendes alder på optagetidspunktet. Da hver taler er optaget to gange, optræder de derfor to gange i diagrammet, forbundet med en pil som viser udviklingen fra de gamle til de nye optagelser.

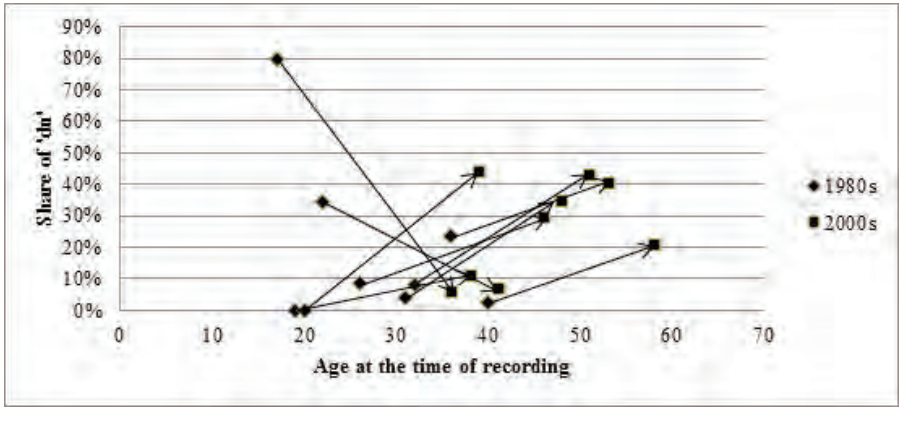

Figur 2: Ustabile individer, Odder (fra Jensen 2017)

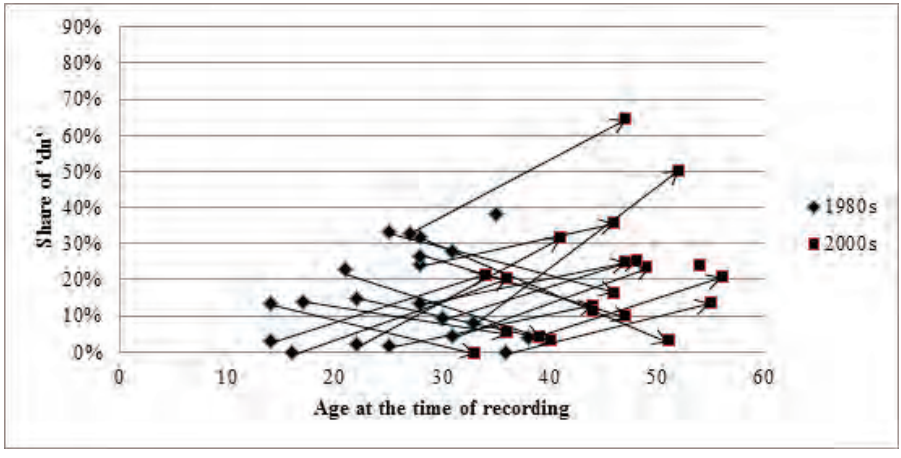

Figur 3: Ustabile individer, København (fra Jensen 2017)

Af Figur 2 fremgår det at de to talere i Odder hvis brug af *du* falder fra de gamle til de nye optagelser, hører til blandt de absolut yngste i panelet (henholdsvis 17 og 22 år gamle under de gamle optagelser), og at der er tale om de to talere der i de gamle optagelser havde de absolut højeste andele af generisk *du*. Når det tages med i betragtning at brugen af *du* i normcentrummet København i den forudgående periode havde været i kraftig stigning og på tidspunktet for de gamle optagelser lå langt højere end i Odder (jf. Figur 1), kan de to individer, selvom de går imod tendensen i trendstudiet i Odder, betragtes som *innovators*, dvs. individer der er blandt de første til at introducere et udtryk brugt i en gruppe til en anden gruppe (Rogers 1962; Labov 2001:362). Deres udvikling fra de nye optagelser til de gamle kan således tolkes som udtryk for at de også hurtigere end de øvrige i panelet har opfattet at brugen af *du* i normcentrummet er på retur og har rettet ind efter dette.

Langt de fleste i Odder-panelet følger dog den opadgående trend i det lokale sprogsamfund, men det er også ret tydeligt at alle de talere der forandrer deres sprog, i modstrid med Sankoffs generalisering gør det langt *mere* radikalt end trenden for samfundet som helhed, som jo er en relativt svag stigning.

Af Figur 3 fremgår det at billedet i København er noget mere kompliceret som følge af at omtrent halvdelen af talerne øger deres anvendelse af *du* mens den anden halvdel mindsker den. Der kan dog spores en interessant tendens til at størstedelen af de individer der øger deres anvendelse af *du* i modsætning til trenden (jf. Figur 1), findes blandt de informanter der på tidspunktet for de gamle optagelser var ældre end ca. 25 år. Her er der tale om det Sankoff kalder *retrograde change*, og resultatet kunne altså tyde på denne forandring i dette tilfælde er udtryk for en form for inerti blandt de ældre informanter som får dem til at følge en tidligere trend end de yngre. Ligesom i Odder kan det i øvrigt konstateres at størstedelen af de informanter der ændrer deres sprog, gør dette mere radikalt end det relativt beskedne fald på 6 procentpoint der ses i trendstudiet.

I lyset af de ovenfor beskrevne resultater er et oplagt spørgsmål hvilket billede af udviklingen på de to lokaliteter det ville give hvis man i stedet for *real time*-undersøgelser havde benyttet sig af *apparent time*-metoden. Dette fremgår af Figur 4, som viser hvorledes brugen af *du* varierer afhængigt af informanternes fødeår i de nye optagelser. For at give et mere fuldstændigt billede er her også medtaget informanterne fra Generation 3 (født 1987-95), som ikke tidligere er blevet beskrevet i denne artikel idet de kun er optaget i 2000'erne og derfor ikke er relevante for *real time*-undersøgelserne.

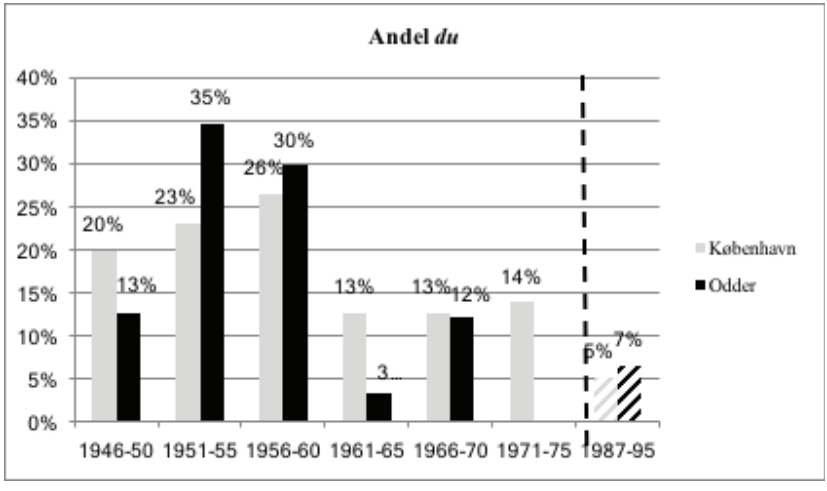

Figur 4: *Apparent time*, optagelserne fra 2000'erne. Det skal bemærkes at der i Odder ikke er nogen informanter i aldersgruppen med fødeår 1971-75. Aldersgruppen med fødeår 1987-95 udgøres af Generation 3, som ikke i øvrigt indgår i de resultater der præsenteres i denne artikel, eftersom de kun er optaget i 2000'erne.

Som det fremgår af Figur 4, viser *apparent time*-undersøgelsen i lighed med *real time*-undersøgelserne at der er tale om en udvikling der har skiftet retning inden for den afspejlede periode: I såvel København som Odder ses der således først en stigning i anvendelsen af *du* fra de ældste informanter til de informanter der er født i 1950'erne, mens informanter der er født senere, har en betydeligt lavere anvendelse af generisk *du*.

Bortset fra dette må resultaterne, når de sammenlignes med resultaterne af såvel den omfattende undersøgelse af hele LANCHART-korpusset der er beskrevet i afsnit 3, og af *real time*-resultaterne fremlagt ovenfor, siges at give et temmelig unøjagtigt billede af den faktiske udvikling i anvendelsen af generisk *du*.

At det er informanter født i 1950'erne der har den højeste anvendelse, indikerer ifølge *apparent time*-metoden at brugen af generisk *du* toppede da de var i 17-årsalderen, altså i perioden omkring starten af 1970'erne. Dette er måske heller ikke helt skævt i forhold til København, men dog sandsynligvis for tidligt eftersom en undersøgelse af optagelser af samtaler fra København fra 1970 har vist at generisk *du* på det tidspunkt stort set ikke blev anvendt, heller ikke i den yngste af de undersøgte aldersgrupper, som er født i 1945, dvs. svarende omtrent til den ældste af aldersgrupperne i Tabel 1 (Maegaard m.fl. 2013). Og det er helt sikkert for tidligt for Odders vedkommende idet såvel panel- som trendstudiet viser at anvendelsen af generisk *du* her stadig var i fremgang også efter optagelserne i anden halvdel af 1980'erne.

Der indgår desværre ikke informanter i optagelserne fra 2000'erne der er født tidligere end 1946, og anvendelsen af *du* er allerede relativt høj allerede i den ældste informantgruppe, så *apparent time*-undersøgelsen indikerer ikke mere præcist hvornår stigningen er startet, end at det er tidligere end da informanterne født i perioden 1946-50 var i slutningen af puberteten, dvs. før midten af 1960'erne. Der er dog således ikke nogen tvivl om at metoden overestimerer hvor tidligt sprogforandringen er startet.

Ligeledes overestimerer metoden voldsomt hvor høj anvendelsen har været på givne tidspunkter, specielt i Odder. Således ville det ud fra *apparent time*-metoden blive antaget at informanterne født i perioden 1951-55 allerede fra 17-årsalderen, dvs. omkring 1970 havde en anvendelse af *du* på 35 %, men *real time*-undersøgelserne har som beskrevet ovenfor vist at denne høje andel er resultat af en stigning i anvendelsen der først sker langt senere, nemlig fra 1980'erne og frem. Omvendt må det antages at metoden underestimerer hvor høj anvendelsen af *du* var blandt den yngre del af københavnerne, idet panelstudiet viser at en relativt stor del af dem sænker deres anvendelse af *du* i perioden fra 1980'erne (hvor de yngste var i 17-årsalderen) til 2000'erne.

6. Diskussion og konklusion

Som beskrevet i afsnit 2 generaliserer Sankoff på baggrund af tidligere undersøgelser at voksne talere der forandrer deres sprog, er en minoritet, er koncentreret blandt de yngre voksne, og at de forandrer deres sprog mindre end den forandring man ser i sprogsamfundet som helhed. Ingen af disse generaliseringer passer på resultaterne mht. det generiske *du* i dansk: I såvel Odder som København ændrer ca. halvdelen af informanterne deres sprogbrug i statistisk signifikant grad, der er ingen forskel i gennemsnitsalderen mellem de informanter der ændrer deres sprog, og dem der ikke gør; og de informanter der ændrer deres sprog, gør det for størstedelens vedkommende i mere radikal grad end sprogsamfundet som helhed (bestemt ud fra trendstudiet).

Måske kan nogle af afvigelserne fra Sankoffs generaliseringer skyldes den specifikke variabel undersøgelsen drejer sig om. For det første er der tale om en grammatisk variabel der nærmer sig det leksikalske niveau – der er tale om et valg mellem to forskellige pronominer – og tidligere undersøgelser har vist at også voksne mennesker udviser stor evne til forandring i forhold til leksikalske variable, og de således i forhold til disse kan deltage i det Labov benævner *communal change* (Labov 1994:84; Boberg 2004). Det skal dog nævnes at undersøgelser af LANCHART-korpusset også i forbindelse med fonetiske variable har fundet store forandringer over tid hos voksne individer (Gregersen, Maegaard & Pharao 2009; Gregersen, Jensen & Pharao forthc.). For det andet er der tale om en forandring som skifter retning undervejs i den undersøgte periode i modsætning til de undersøgelser Sankoff baserer sine generaliseringer på, og det er givetvis en kompliceren de faktor.

Ud over at en overraskende stor del af informanterne ændrer deres sprogbrug, er et interessant aspekt ved resultatet at det specielt i København for en stor dels vedkommende sker i modsat retning af trenden i lokalsamfundet, dvs. i form af det Sankoff kalder *retrograde change* (jf. afsnit 2). Om denne type forandring fremfører Sankoff for det første at den er sjælden, og for det andet at den er typisk for sene stadier af sprogforandringsprocesser. Det står ikke helt klart hvad hun præcis mener med det sidste, men en forandring som har toppet og er i

tilbagegang som det generiske *du*, er måske et godt eksempel på dette. Et interessant og nyt aspekt af resultaterne, som det vil være vigtigt at undersøge i forhold til andre variable hvis udvikling vender inden for perioder det er muligt at undersøge, er at ældre voksne individer synes at følge en tidligere trend end yngre og således fortsætter med at øge deres brug af den 'nye' variant efter den yngre del af sprogsamfundet har stabiliseret sig eller er begyndt at sænke deres brug.

Sankoff anfører også at sprogforandring blandt voksne typisk forekommer i forbindelse med *change from above* (jf. afsnit 2). Det passer på flere måder godt med det generiske *du*. Alene den omtale det har fået i vrede læserbreve især i 1980'erne (Jensen 2008), kunne tyde på at det er en forandring talerne har været bevidste om, og det er helt åbenlyst at det i Odder er en sprogbrug der kommer udefra gennem diffusion, nemlig fra København (Maegaard m.fl. 2013). I København er det ikke ligeså åbenlyst at udviklingen er et tilfælde af diffusion, idet der indtil videre ikke er påvist nogen steder i Danmark hvor udviklingen mht. generisk *du* er forud for København. En mulighed er dog at udviklingen her i hvert fald i udgangspunktet er udtryk for påvirkning fra engelsk hvor 2. persons-pronomenet *you* har været anvendt med generisk betydning i århundreder, eller for den sags skyld fra andre europæiske lande eftersom tendensen til i stigende grad at anvende 2. persons-pronomenet med generisk betydning langt fra er et isoleret dansk fænomen (Jensen 2009a). Hvis dette er tilfældet, ville der altså være tale om tværsproglig diffusion svarende til diffusionen af det uvulære *r*, som tidligere er beskrevet af Peter Trudgill (Trudgill 1974). Det er dog langt fra sikkert at udviklingen skyldes diffusion fra engelsk (jf. Beck Nielsen, Fosgerau & Jensen 2009; Jensen 2009a); en anden mulighed er at udviklingen hos informanterne i København er udtryk for diffusion fra andre sociale grupperinger i København.

Uanset årsagen er et utvetydigt resultat af undersøgelsen af det generiske *du* at voksne menneskers evne til at ændre deres sprogbrug er væsentligt større end det ofte er blevet antaget. Dette medfører at *apparent time*-metoden i studiet af sprogforandringer er behæftet med meget stor usikkerhed når det handler om at estimere både hvornår en given sprogforandring er startet og evt. toppet, og hvor høj anvendelsen af en given variant har været på et konkret tidspunkt i fortiden. Til

gengæld ser den i hvert fald i dette tilfælde ud til at give et nogenlunde retvisende billede af de overordnede konturer i udviklingen over tid, også når den skifter retning undervejs.

Litteratur

Beck Nielsen, Søren, Christina Fogtmann Fosgerau & Torben Juel Jensen (2009) From community to conversation – and back. Exploring the interpersonal potentials of two generic pronouns in Danish. *Acta Linguistica Hafniensia* 41:116-142.

Boberg, Charles (2004) Real and apparent time in language change: late adoption of changes in Montreal English. *American Speech* 79, 3:250-269.

Gauchat, L. (1905) L'unité phonétique dans la patois d'une commune. *Aus romanischen sprachen und litteraturen: Festschrift Heinrich Mort*. Halle: Max Niemeyer:175-232.

Gregersen, Frans (2009) The data and design of the LANCHART study. *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 3-29.

Gregersen, Frans, Jon Albris & Inge Lise Pedersen (1991) Data and design of the Copenhagen study. *The Copenhagen study in urban sociolinguistics*. Frans Gregersen & Inge Lise Pedersen (udg.). København: C.A. Reitzels Forlag:5-43.

Gregersen, Frans, Torben Juel Jensen & Nicolai Pharao (under udg.) Comparing speech samples: On the challenge of comparability in panel studies of language change in real time. *Panel Studies of Language Variation and Change*. Suzanne Evans Wagner & Isabelle Buchstaller (udg.). London/ New York: Routledge.

Gregersen, Frans, Marie Maegaard & Nicolai Pharao (2009) The long and short of (æ)-variation in Danish – a panel study of short (æ)-variants in Danish in real time. *Acta Linguistica Hafniensia* 41, 1:64-82.

Hermann, M.E. (1929) Lautveränderungen in der individualsprache einer Mundart. *Nachrichten der Gesellschaft von der Wissenschaften zu Göttingen, Philosophisch-historische Klasse* 11:195-214.

Jensen, Torben Juel (2008) Om *du* i betydningen 'man'. *Nyt fra Sprognævnet* 2008, 3:1-8.

Jensen, Torben Juel (2009a) Generic variation? Developments in the use of generic pronouns in late 20th century spoken Danish. *Acta Linguistica Hafniensia* 41:83-115.

Jensen, Torben Juel (2009b) Standardisering, globalisering og lokalisering – generiske pronominer i Vinderup. *I mund og bog. 25 artikler om sprog tilegnet Inge Lise Pedersen på 70-årsdagen d. 5. juni 2009*. Henrik Hovmark, Iben Stampe Sletten & Asgerd Gudiksen (udg.). København: Københavns Universitet:157-169.

Jensen, Torben Juel (2017) Generic 'du' in time and context. A study of intra-individual variation and change. *Creativity and Continuity. Perspectives on the Dynamics of Language Conventionalisation*. Dorthe Duncker & Bettina Perregaard (udg.). København: U Press:209-234.

Jensen, Torben Juel, Tore Kristiansen & Marie Maegaard (2015) Sprogforandring og sprogholdninger. *Hvad ved vi nu – om danske talesprog?* Frans Gregersen & Tore Kristiansen (udg.). København: Sprogforandringscentret:49-65.

Jul Nielsen, Bent & Magda Nyberg (1992) Talesprogsvariation i Odder kommune I. Lokalsprog og rigsmål i sociolingvistisk belysning. *Danske Folkemål* 34:45-202.

Jul Nielsen, Bent & Magda Nyberg (1993) Talesprogsvariation i Odder kommune II. Yngre og ældre rigsmålsformer i sociolingvistisk belysning. *Danske Folkemål* 35:249-348.

Labov, William (1963) The Social Motivation of a Sound Change. *Word* 19, 3:273-309.

Labov, William (1994) *Principles of linguistic change: Internal factors*. Malden/Oxford: Blackwell Publishers.

Labov, William (2001) *Principles of linguistic change: Social factors*. Malden/Oxford: Blackwell Publishers.

Labov, William (2006 (1966) *The social stratification of English in New York City.* 2. edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Labov, William (2007) Transmission and diffusion. *Language* 83, 2:344-387.

Lenneberg, Eric (1967) *Biological Foundations of Language*. New York: John Wiley.

Maegaard, Marie, Torben Juel Jensen, Tore Kristiansen & Jens Normann Jørgensen (2013) Diffusion of language change: accommodation to a moving target. *Journal of Sociolinguistics* 17, 1:3-36.

Rogers, Everett M. (1962) *Diffusion of innovations*. New York: The free press.

Sankoff, Gillian (2005) Cross-Sectional and Longitudinal Studies. *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*. Ulrich Ammon, Norbert Dittmar, Klaus J. Mattheier & Peter Trudgill (udg.). Berlin: Walter de Gruyter:1003-1013.

Sankoff, Gillian (2006) Age: Apparent time and real time. *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Keith Brown (udg.). Oxford: Elsevier:110-116.

Sankoff, Gillian (2013) Longitudinal studies. *The Oxford handbook of sociolinguistics*. Robert Bayley, Richard Cameron & Ceil Lucas (udg.). Oxford: Oxford University Press:261-279.

Tagliamonte, Sali A. (2012) *Variationist sociolinguistics – Change, observation, interpretation*. Malden: Wiley-Blackwell.

Tagliamonte, Sali A. & Alexandra D'Arcy (2009) Peaks beyond phonology: Adolescence, incrementation, and language change. *Language* 85, 1:58-108.

Trudgill, Peter (1974) Linguistic change and diffusion: description and explanation in sociolinguistic dialect geography. *Language in Society* 3, 2:215-246.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Reduktion i udtalen af grammatiske vs. leksikalske ord

Line Burholt Kristensen, Ruben Schachtenhaufen & Kasper Boye
Københavns Universitet

1. Indledning

Dansk *har* kan distinkt udtales [hɑːˀ]. Imidlertid kan ordformen i sammenhængende tale udtales med forskellige grader af reduktion, fx som [hɑ], [ɑ], [ɐ] eller være helt bortreduceret uden udtale. Her argumenterer vi for at udtalen ikke kun afhænger af fonologiske processer, men også påvirkes af om ordformen repræsenterer et grammatisk eller et leksikalsk ord.

Der er både et grammatisk og et leksikalsk *har*. Fuldverbet *har* i *Liva har en hund* er leksikalsk. Hjælpeverbet *har* i *Liva har spist en hund* er grammatisk. Vi undersøger her om der er sammenhæng mellem et ords status som grammatisk vs. leksikalsk og hvor reduceret det udtales.

I en tidligere korpusundersøgelse af amerikansk engelsk har Bell et al. (2009) sammenlignet udtalen af grammatiske og leksikalske ord, men brugt betegnelserne funktionsord og indholdsord. Ved en sammenligning af de to grupper fandt de mere reduktion i udtalen af indholdsordene. Forskelle i udtale af funktionsord og indholdsord har bl.a. været brugt som argument for at de to typer af ord tilgås forskelligt under sprogproduktion (Garrett 1980; Bell et al. 2009). Forskelle i udtale stemmer også godt overens med grammatikaliseringsforskningens ide om at udviklingen fra leksikalsk til grammatisk ofte ledsages af fonologisk reduktion (Lehmann 2002:110-111).

Det er dog ikke uproblematisk at sammenligne en gruppe forskellige grammatiske ord med en gruppe forskellige leksikalske ord. Eksempelvis definerede Bell et al. (2009) indholdsord som sub-

stantiver, verber, adverbier og adjektiver, mens funktionsordene var "discourse markers, conjunctions, existential *there*, pronouns and other proforms, prepositions, articles, quantifiers, demonstratives, verb auxiliaries, and verb particles" (Bell et al. 2009:97). Schachtenhaufen (2013:98) finder ligeledes at åbne ordklasser, som substantiver og adjektiver reduceres væsentligt mindre end lukkede ordklasser, som præpositioner, konjunktioner, pronomener og artikler. Men når man på denne måde sammenligner en gruppe af grammatiske ord som *og* og *dersom* med leksikalske ord som *lossepladsen* og *blå*, støder man på tre grundlæggende problemer: 1) grammatiske og leksikalske ord har forskellig frekvens og forudsigelighed 2) grammatiske og leksikalske ord har forskelligt reduktionspotentiale, og 3) grundlaget for sondringen mellem grammatiske og leksikalske ord er uklart. Vi gennemgår de tre problemer et ad gangen.

For det første er grammatiske ord samlet set mere frekvente og mere forudsigelige end leksikalske ord. Pga. denne korrelation kan man ikke vide om reduktionen af et ord som *og* skyldes ordets grammatiske status, ordets høje frekvens i korpusset eller ordets forudsigelighed. Bell et al. (2009) prøver at tage højde for forudsigelighed og frekvens i deres statistiske analyser. Men selv avancerede regressionsanalyser kommer til kort når inputtet til analysen i forvejen er skævvredent, dvs. når stort set alle funktionsord er markant mere forudsigelige og frekvente end indholdsordene.

For det andet må de to grupper af ord formodes at have forskellig fonologisk sammensætning og dermed forskelligt reduktionspotentiale. I dansk gælder det fx at /ə/ reduceres oftere end fuldvokaler, at approksimanter reduceres oftere end obstruenter, og at intervokaliske og finale konsonanter reduceres oftere end initiale konsonanter og konsonantklynger (Schachtenhaufen 2013:194 f). Hvis man sammenligner to grupper af ord med forskellige forekomster af reducerbare elementer, kan man risikere at de to grupper har forskelligt reduktionspotentiale.

For det tredje er grundlaget for sondringen mellem grammatiske og leksikalske ord mere intuitionsbaseret end teoretisk funderet. De to slags ord går som sagt ofte under betegnelserne funktionsord og indholdsord (fx Bell et al. 2009; Kallay & Redford 2014; Rosenberg et al. 1985). Disse betegnelser vidner om en forestilling om at nogle

ord har indhold, men andre har funktion. En sådan forestilling går stik imod en funktionel grammatisk tilgang, hvor alle sproglige udtryk har en indholdsside, og hvor indholdet netop er en funktion. Symptomatisk nok er sondringen mellem funktion og indhold da også for vag til at muliggøre en udmøntning i præcise kriterier for hvornår et ord tilhører den ene eller den anden kategori. Derfor defineres den undertiden ved en anden sondring mellem hhv. lukkede og åbne ordklasser (fx Segalowitz & Lane 2000; Harley 2006:118). Denne sondring er empirisk funderet, men som et forsøg på at udmønte sondringen mellem grammatiske og leksikalske ord er den ikke mindre problematisk. For det første er det tværsprogligt variabelt hvilke ordklasser der er lukkede, og hvilke der er åbne. I germanske, romanske og slaviske sprog udgør verber fx åbne klasser, mens de i visse andre sprog udgør en lukket klasse (Pawley 2006). For det andet tyder agrammatismeforskningen på at der inden for lukkede ordklasser kan skelnes mellem leksikalske og grammatiske ord. I en undersøgelse af pronomenproduktionen i fransk agrammatisk tale argumenterer Ishkhanyan et al. (under udgivelse) således for at nogle franske pronomener er grammatiske (fx *y, je, me*), mens andre er leksikalske (fx *moi*). Friedericis (1982) undersøgelse af præpositioner i tysk afatisk tale kan tages til indtægt for en lignende sondring mellem grammatiske og leksikalske præpositioner. Der er altså intet teoretisk grundlag for, som Bell et al. (2009) gør det, at kategorisere pronominer og præpositioner *en bloc* som grammatiske ord (funktionsord). Og med en teoretisk uklar sondring mellem grammatik og leksikon er det heller ikke klart hvorfor denne sondring skulle påvirke reduktionsgraden.

For at imødegå de to første af de tre ovenfor nævnte problemer koncentrerer vores undersøgelse sig specifikt om ord med dobbelt status, ord som *har* der både kan være grammatiske og leksikalske. Reduktionspotentialet og frekvensen af ordformen er det samme for den grammatiske og den leksikalske version, så vi kan isolere effekten af grammatik fra effekten af reduktionspotentiale og ordformsfrekvens. Forudsigeligheden af ordet vil dog fortsat være forskellig for den grammatiske og leksikalske variant. For at imødegå det tredje problem bygger denne undersøgelses skelnen mellem grammatiske og leksikalske ord på et stærkere teoretisk fundament og anvendelige kriterier.

2. Definition af grammatik vs. leksikon

Manglen på en teoretisk forankring af sondringen mellem grammatiske og leksikalske ord skyldes svagheder ved de teorier der i øjeblikket dominerer grammatikforskningen: generativ grammatik og konstruktionsgrammatik. For generativ grammatik er sondringen mellem grammatik og leksikon ganske vist helt central, men med deres fokus på syntaktisk struktur er generative teorier dårligt udrustede til at håndtere ordsondringen. Omvendt er konstruktionsgrammatikken med sit fokus på ord og andre lagrede størrelser i princippet godt udrustet til at håndtere denne sondring, men den understreger lighederne mellem lagrede størrelser i en grad så kontrasten mellem grammatik og leksikon ignoreres (jf. fx Trousdale 2014).

Et nyt alternativ til disse teorier er Boye & Harders (2012) teori om grammatisk status. Ligesom konstruktionsgrammatikken er den funktionel og usus-baseret, men ligesom generative teorier insisterer den på sondringen mellem grammatik og leksikon. I modsætning til begge indebærer den præcise kriterier for klassifikationen af ord og andre størrelser som grammatiske eller leksikalske. Teoriens kerne er den antagelse at kontrasten mellem grammatik og leksikon må forstås som en konventionaliseret mekanisme til at prioritere dele af komplekse sproglige meddelelser. Når vi ser specifikt på leksikalske og grammatiske ord, handler forskellen om at leksikalske ord har potentialet til at være en del af den diskursive forgrund, hovedsagen i ytringen. Leksikalske ord står ikke altid i forgrunden, men de kan stå i forgrunden. Grammatiske ord, derimod, udgør per konvention den diskursive baggrund. I eksempel (1) udtrykkes hovedsagen gennem de leksikalske elementer *Liva*, *har* og *hund*, og i (2) er den diskursive forgrund *Liva*, *spis*, *hund*.

(1) **Liva har** en **hund**
(2) Liva har **spis**t en **hund**

De grammatiske ord *en* i (1) og (2) og *har* i (2) er derimod ikke en del af den diskursive forgrund – de udtrækker ikke den vigtigste information. Grammatiske elementer kan i særlige tilfælde kontrasteres med metalingvistik fokus, som i (3), hvor de grammatiske endelser *-er* og *-e* er prosodisk prominente.

(3) Jeg sagde brug**er**, ikke brug**e**

Grammatiske og leksikalske elementer adskiller sig derved i måden hvorpå de kan fokuseres. Grammatiske ord kan kun fokuseres selvstændigt med prosodi (og altså kun i metalingvistiske kontekster), mens leksikalske elementer kan fokuseres selvstændigt med prosodi såvel som ved kløvning, ved placering i fokusposition, med fokuspartikler eller ved reference i den efterfølgende diskurs (jf. Kristensen & Boye 2016). Ved at undersøge ordets fokuseringspotentiale kan man afgøre om det er grammatisk eller leksikalsk. Typisk repræsenterer ordformer entydigt enten grammatiske eller leksikalske ord, men former som *har* repræsenterer både grammatiske og leksikalske ord. I (1) ovenfor er *har* som sagt leksikalsk. I overensstemmelse hermed kan det fokuseres. I (4) kan det således læses som værende i skopus af den fokuserende nægtelse, dvs. benægtelse af ejerskab.

(4) **Liva har** ikke en **hund**

I (2) ovenfor er *har* derimod grammatisk. Dette *har* kan ikke (uden for metasproglige kontekster) fokuseres. I (5) kan det således ikke (uden metasproglig kontekst) læses som værende i skopus af den fokuserende nægtelse: *Ikke* vil typisk blive læst som havende skopus over *spist* eller over *en hund*.

(5) **Liva** har ikke **spis**t en **hund**

Man kan selvfølgelig lægge tryk på *har* – også uden for metasproglige kontekster, fx hvis man som svar på (5) siger: *Jo, hun har*. Men det er ikke ensbetydende med at *har* er i fokus. Med *Jo, hun har* bringer man hele propositionen 'Liva har spist en hund' eller i hvert fald prædikatet 'spist en hund' i fokus. Tryk er i sig selv upålideligt som kriterium for fokusering (Jensen 2011).

Boye & Harders (2012) teori om grammatikken som baggrund understøttes af en række læsestudier hvor grammatiske ord oftere overses end leksikalske ord (Christensen 2015; Rosenberg et al. 1985; Vinther et al. 2015). En undersøgelse af reduktionsforskelle for grammatiske vs. leksikalske ord kan vise om grammatikken ikke bare op-

fattes som baggrund af modtageren, men også hos afsenderen, der kan markere den diskursive baggrund ved at reducere udtalen af den. Hvis grammatiske varianter på denne måde er mere reducerede end leksikalske varianter, kan reduktion ses som en indikation på grammatikalisering (jf. Lehmann 2002).

Formålet med vores korpusstudie er at undersøge om der er forskel på reduktionsmønstre for grammatiske og leksikalske ord der ligesom *har* indgår i homonyme ordparvarianter. I sådanne ordpar er ordformsfrekvens og reduktionspotentiale konstante. På baggrund af Boye & Harders (2012) teori om grammatikken som baggrund formoder vi at grammatiske ord vil være mere reducerede end leksikalske ord.

Det skal bemærkes at bestemmelsen af hvornår en ordform repræsenterer to ord, er teoretisk betinget. Når vi som omtalt ovenfor skelner mellem grammatisk og leksikalsk *have*, antager vi betydnings- og distributionsforskelle som afgørende kriterier: Det *have* vi anser for leksikalsk, forekommer med nominale objekter, mens det vi anser som grammatisk, kræver et perfektum participium. Med andre kriterier (fx baseret på forskelle i ortografi) var man nået til andre resultater (fx at *have* er et ord, der varierer i betydning og distribution). Vores resultater afhænger naturligvis af de ordpar vi har inddraget og dermed af specifikke bestemmelser af hvornår en ordform repræsenterer to ord. Hvis fx *have* var blevet regnet som ét ord, ville det være blevet klassificeret som leksikalsk pga. anvendelser som dem i (1) ovenfor, hvor det potentielt udtrykker hovedsagen i en ytring. Men da der så ikke ville være noget homonymt grammatisk ord at kontrastere det med, ville det slet ikke være blevet inddraget i undersøgelsen. Det skal imidlertid understreges at teorien om grammatikken som baggrund i sig selv er uafhængig af sådanne bestemmelser. Den forudsætter at man kan identificerer et ord, men siger intet om kriterierne for denne identifikation.

3. Fremgangsmåde for korpusstudie af ord med dobbelt status

Korpusundersøgelsen blev udført efter følgende fremgangsmåde: 1) Udvælgelse af mål-ordformer, 2) Udarbejdelse af "forventet distinkt udtale", 3) Korpussøgning, 4) Klassificering af korpusforekomster på baggrund af ortografi, 5) Udregning af reduktionsværdi og 6)

Analyse af reduktion for grammatiske vs. leksikalske forekomster. Trin 4 (klassificering af korpusforekomster) var adskilt fra trin 3 (korpussøgning) og trin 5 (udregning af reduktionsværdi) for at sikre at viden om ordenes udtale ikke (bevidst eller ubevidst) kunne påvirke om ordene blev klassificeret som grammatiske eller som leksikalske. Kun en person vidste hvordan ordene var blevet udtalt i korpusset, og denne person (medforfatter RS) deltog ikke i klassificeringen af forekomsterne. Detaljer om de enkelte trin fremgår af følgende underafsnit.

3.1 Trin 1: Udvælgelse af mål-ordformer

Medforfatterne LBK og KB udformede to lister over ordformer der repræsenterer både grammatiske og leksikalske ord. Den ene liste bestod af former der dels repræsenterer leksikalske pronominer, dels grammatiske ord såsom artikler (Tabel 1). Den anden liste bestod af former der dels repræsenterer leksikalske fuldverber, dels grammatiske hjælpeverber (Tabel 2).

Promominale former	**Eks. på leksikalsk variant**	**Eks.** på grammatisk **variant**
den *det*	demonstrativ brug:	som bestemt artikel, ikke-demonstrativ:
	den sø der	*den samme*
en *et*	som numeral eller ubestemt pronomen	som ubestemt artikel
	et af vinduerne	*et par centimeter*
hvad	som interrogativt pronomen	som relativpronomen
	hvad hedder sådan noget?	*hvad tid på døgnet det er*
nogen *noget* *nogle*	som ubestemt pronomen:	med artikelfunktion:
	har du nogen?	*nogen gardiner*

Tabel 1 Oprindelig liste over pronominer med dobbelt status

Verbale former	**Eks.** på leksikalsk **variant**	**Eks.** på grammatisk **variant**
	Som fuldverbum	Som hjælpeverbum
blive, bliver, blev, blevet	*hvis man bliver* på parkens side	*det bliver placeret*
få, får, fik, fået	*få den på din venstre hånd*	*få lokaliseret den*
have, har, havde, haft	*har grønne gardiner*	*har* låst din cykel op

Tabel 2 Oprindelig liste over verber med dobbelt status

Ordformerne i Tabel 1 og 2 er ikke tænkt som en fyldestgørende liste over danske ordformer med dobbelt status. De udgør snarere et udvalg af former der både som grammatiske ord og som leksikalske er hyppige i sprogbrugen. Et ord som *nu* har også dobbelt status, men er ikke inkluderet i listen. Mens leksikalsk *nu* er relativt hyppigt (*Han er i London nu*), formodes grammatisk *nu* at være relativt sjældent (*Han er nu rar*). *Nu* er derfor ikke en oplagt kandidat til en undersøgelse der sammenligner grammatiske og leksikalske ord – der ville formentlig ikke være tilstrækkeligt med forekomster i begge betingelser.

3.2 Trin 2: Udarbejdelse af "forventet distinkt udtale"

For hvert af de 20 mål-ordformer på listen udarbejdede medforfatter RS en forventet distinkt udtale på basis af DanPASS-korpussets fonemiske annotering af ordet. Fx forventes *har*, der i korpusset er angivet /haːˀr/, udtalt [hɑːˀ] efter applikation af Grønnums (2005) fonem-til-allofon-regler. Vi har taget udgangspunkt i den maksimalt distinkte udtale, fx *bliver* der i korpussets fonemiske annotering er angivet som /bliːˀvər/, som efter applikation af fonem-til-allofonreglerne forventes udtalt [bliːˀvɐ], selvom det sjældent udtales mere distinkt end [bliɐˀ]. Udgangspunktet for analysen er dog ikke afgørende da vi er interesseret i den relative forskel mellem grammatiske og leksikalske ordformer, og ikke i hvor meget den enkelte udtale afviger fra det maksimalt distinkte. I den forventede distinkte udtale ser vi bort fra tryk da det behandles særskilt i vores analyse.

3.3 Trin 3: Korpussøgning

Medforfatter RS foretog en korpussøgning i talesprogskorpusset DanPASS (Grønnum, 2009) som består af monologer og dialoger fra 27 danske talere. Korpusset er opmarkeret med bl.a. fonetisk og ortografisk transskription. Det var derfor muligt at søge på alle forekomster af de 20 mål-ordformer og udtrække information om hvordan hver forekomst var udtalt samt i hvilken kontekst ordet var blevet ytret.

3.4 Trin 4: Klassificering af korpusforekomster

Hver korpusforekomst af de 20 mål-ordformer blev vurderet af to kodere. Koderne havde til opgave hver for sig at vurdere om den enkelte korpus-forekomst repræsenterede det grammatiske eller leksikalske ord. Medforfatterne LBK og KB klassificerede de pronominelle former, mens to studentermedhjælpere klassificerede de verbale. Ingen af disse fire kodere havde adgang til information om udtale, kun den ortografiske udskrift af korpusset. Koderne brugte Kristensen & Boyes (2016) fokustest til at afgøre om en korpusforekomst var grammatisk eller leksikalsk. Ifølge Boye & Harder (2012) har grammatiske elementer begrænsede fokuseringsmuligheder. Grammatiske elementer kan kun fokuseres metalingvistisk og kun med prosodisk prominens, fx med tryk på *har* i *han HAR spist æblet.*[1] Leksikalske elementer, derimod, kan fokuseres på en række etablerede måder, fx med kløvning eller fokuspartikel. Ved hjælp af Kristensen & Boyes (2016) fokustest kan man vha. fire kriterier afsøge danske ords fokuseringspotentiale og dermed afgøre om et ord er leksikalsk eller grammatisk. Hvis ordet opfylder et eller flere kriterier, regnes det for leksikalsk. Hvis det ikke opfylder nogen af kriterierne, regnes ordet for grammatisk.

Herunder er de fire kriterier vist. Opfyldelse af kriterierne er eksemplificeret med ordet *familie*, et leksikalsk ord der opfylder alle fire fokuskriterier:

---

[1] Scheuer (1995:43) skriver at danske hjælpeverber altid er tryksvage foran deres fuldverbumstyrelse, og Rischel (1983) og Hansen & Lund (1983) ser enhedstryk som det normale mønster for sekvenser af hjælpeverbum og fuldverbum på dansk. Men Hansen & Lund (1983) nævner også fænomenet *modsætningstryk* som svarer til vores metalingvistiske fokus.

1. Ordet kan selvstændigt fokuseres ved hjælp af en fokuskonstruktion, fx sætningskløvning eller sætningsknude. Eks.: *det var familien der gjorde det*.
2. og/eller ordet kan fokuseres selvstændigt ved hjælp af en fokusoperator, fx *kun*, *ikke*, *især* og *netop*. Eks.: *ikke familien*
3. og/eller ordet kan selvstændigt fokuseres ved placering i en fokusposition, fx i sætningsskemaets indholdsfelt eller ved fokusering i forfeltet (forfeltet kan i visse tilfælde indeholde fokuseret materiale, jf. Kristensen 2013). Eks.: *han mødte familien.*
4. og/eller elementet kan adresses i den efterfølgende diskurs vha. et ja/nej-spørgsmål, et hv-spørgsmål eller vha. en anafor. Eks.: *Han mødte familien. Hvad mødte han? Familien*.

Ord som *at* eller *og* kan ikke fokuseres vha. nogen af testene og kan derfor regnes for grammatisk og sekundære per konvention, mens ord som *Ib* og *løbe* kan fokuseres på mindst en af de fire nævnte måder og derfor kan regnes for leksikalske og potentielt diskursprimære.

Tabel 3 illustrerer hvorledes leksikalske varianter af de 20 mål-ordformer alle kan opfylde min. 1 kriterium (nogle opfylder som *familien* flere kriterier) hvorimod de grammatiske varianter ikke kan opfylde nogen af kriterierne.

	Mål-ord	Eksempel på opfyldelse af kriterium
Opfylder 1. kriterium: ”Fokuseringskonstruktion”	den/det$_{LEX}$ en/et$_{LEX}$	*Det var den/det/en/et jeg så*
Opfylder 2. kriterium (men ikke 1. kriterium) ”Fokuspartikel”	blive/bliver/blev/blevet$_{LEX}$ få/får/fik/fået$_{LEX}$ have/har/havde/haft$_{LEX}$	*Han vil ikke blive. Han forlader os.* *Hun vil ikke have en hund. Hun vil kun ae den.* *Du får den ikke. Du skal købe den.*
Opfylder 3. kriterium (men ikke 1. og 2. kriterium) ”Fokusposition”	hvad$_{LEX}$ nogen/noget/nogle$_{LEX}$	*Hvad* så du? *Der kom nogen/noget/nogle*

Opfylder 4. kriterium (men ikke 1.-3. kriterium) "Senere adressering"	-	-
Grammatiske varianter der ikke opfylder nogen af de fire kriterier.	den/det$_{GRAM}$, en/et$_{GRAM}$, hvad$_{GRAM}$ nogen/noget/nogle$_{GRAM}$, blive/bliver/blev/blevet$_{GRAM}$, få/får/fik/fået$_{GRAM}$, have/har/havde/haft$_{GRAM}$	

Tabel 3. Konstruerede eksempler der viser hvordan leksikalske varianter opfylder min. 1 kriterium (nogle opfylder flere kriterier, men kun det ene er illustreret her), hvorimod de grammatiske varianter ikke opfylder nogen. Eksemplerne illustrerer brug af ordene, men ordene bruges også på andre måder end som vist i tabellen. Eksempelvis kan leksikalsk *den* både være kernen i et nominal (*den*) og være en del af et nominal (*den vej* eller *den her vej*). I begge tilfælde kan leksikalsk *den* fokuseres selvstændigt – i modsætning til grammatisk *den* (som i *den samme*).

Hver korpusforekomst blev kategoriseret som grammatisk eller leksikalsk af to kodere der arbejdede hver for sig. Koderne havde ikke adgang til det fulde korpus, kun til en ortografisk transskription af hver forekomst af mål-ordene samt til de 25 ord der fulgte før mål-ordet og de 25 der fulgte efter. Koderne var overvejende enige, men i tilfælde af uenighed diskuterede koderne til slut klassificeringen, eller de konsulterede en tredje koder. Eksempelvis kan det være svært at afgøre om bestemmeren *den* i *den store klippe* er brugt demonstrativt eller ej. Den demonstrative brug er fokuserbar og dermed leksikalsk. Ligeledes kan det være svært at afgøre om talbetydningen af *en* i *en hvid firkant* er relevant eller ej – og dermed om ordet er leksikalsk.

I nogle tilfælde kan det ikke afgøres om en forekomst fra korpusset er grammatisk eller leksikalsk. I korpuseksempler med afbrydelse som *ja men jeg har okay* er det ikke tydeligt om ordet *har* er brugt grammatisk eller leksikalsk. Pga. selvafbrydelsen er der hverken en præsens participium der kan støtte en grammatisk læsning af *har* eller et objekt der kan støtte en leksikalsk læsning. I sådanne tilfælde hvor der hverken er argumenter for en grammatisk eller en leksikalsk fortolkning af korpusforekomsten, blev forekomsten

udeladt fra analysen. På dette grundlag blev 188 verbalforekomster og 18 pronominelle forekomster udeladt.

Endelig var der tilfælde hvor et ord blev gentaget, fx gentages mål-ordet *hvad* fire gange i *hvad hvad hvad hvad ligger der i nærheden*. I sådanne tilfælde indgår kun den sidste gentagelse i analysen. På dette grundlag blev 76 verbalforekomster og 209 pronominelle forekomster udeladt.

3.5 Trin 5: Udregning af reduktionsværdi

For hver korpusforekomst udregnede medforfatter RS en reduktionsværdi ved at sammenligne den forventede distinkte udtale (jf. trin 2) med den faktiske udtale i korpusset, dvs. den fonetiske transskription af forekomsten, og optælle antallet af afvigelser mellem de to. Hvis ordformen *har*, med den forventede distinkte udtale [hɑːˀ], i et konkret tilfælde udtales [hɑ], er reduktionsværdien 2, idet de to elementer [ː] og [ˀ] er bortfaldet.

3.6 Trin 6: Analyse af reduktion for grammatiske vs. leksikalske forekomster

Af hensyn til den statistiske sammenligning af grammatiske og leksikalske varianter, var det væsentligt at alle mål-ordformer forekom hyppigt i begge varianter. Ordformer blev udeladt fra videre analyse hvis de forekom sjældnere end 5 gange i det samlede korpus i enten den grammatiske eller leksikalske variant. Dette frasorteringskrav påvirkede 10 af de 20 ordformer fra de oprindelige lister i tabel 1 og tabel 2: Ordformerne *blev*, *blevet*, *fik*, *haft*, *få* og *fået* havde alle under 10 forekomster i korpusset. Ordformerne *det*, *blive*, *får* og *havde* var hyppige i den leksikalske brug, men havde under 5 forekomster i den grammatiske brug. Den videre analyse fokuserede på mål-ordformer hvor både den leksikalske og den grammatiske variant var hyppige: De 7 pronominelle former *den, en, et, hvad, nogen, noget* og *nogle* samt de tre verbale former *bliver, har* og *have*.

Den statistiske analyse blev udført i statistikprogrammet R version 3.1.1. (R Core Team 2014) med *lmer*-funktionen fra *lme4*-pakken. Med denne funktion kan man foretage *mixed model*-analyser, statistiske analyser hvor man tager højde for både systematisk og

tilfældig variation. Til at undersøge forskellen inden for de enkelte mål-ordformer brugte vi *glht*-funktionen i *multcomp*-pakken (Hothorn et al. 2008). For hver af de to ordlister (pronomener hhv. verber) blev der konstrueret to *mixed models*, Den ene var en *lmer-model* med den numeriske reduktionsværdi som afhængig variabel, mens den anden var en binomial glmer-model med en kategorisk afhængig variabel som indikerede om forekomsten var prosodisk prominent eller ej. For alle modeller var de uafhængige variable den tilfældige variabel taler, og de systematiske var ordformen, og kategoriseringen af ordformen (om den var grammatisk eller leksikalsk).

4. Resultater

Efter en opgørelse af antal korpusforekomster gennemgås forskelle i reduktion og i prosodisk prominens for leksikalsk vs. grammatisk brug af mål-ordformerne.

Som vist i figur 1, optræder de 10 mål-ordformer i DanPASS med forskellige frekvenser. Formerne *en*, *et* og *har* forekommer hyppigst. De øvrige 7 mål-former har hver under 200 korpusforekomster. Den grammatiske brug er hyppigere end den leksikalske for ordene *en*, *et* og *nogle*, mens den leksikalske brug er fremherskende for *bliver*, *have*, *den*, *hvad*, *nogen* og *noget*.

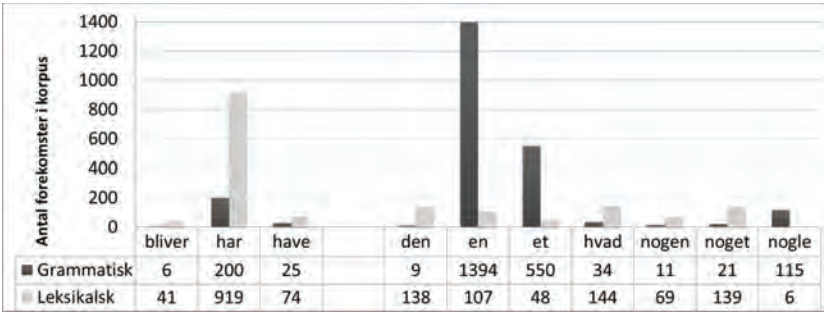

	bliver	har	have	den	en	et	hvad	nogen	noget	nogle
Grammatisk	6	200	25	9	1394	550	34	11	21	115
Leksikalsk	41	919	74	138	107	48	144	69	139	6

Figur 1. Frekvensen af hhv. grammatiske og leksikalske varianter af de 10 mål-former i analysen.

Det gennemsnitlige antal reducerede lydlige enheder for hhv. grammatiske og leksikalske varianter af de 10 mål-ordformer blev

opgjort og analyseret (Figur 2). Hvis man ser samlet på gruppen af verbale former, er de grammatiske varianter mere reducerede end de leksikalske (z = -4,9 p < 0,001). Ligeledes er de grammatiske varianter af pronominelle former samlet set mere reduceret end de leksikalske (z =-3,1 p < 0,01). Analysen viser individuelle forskelle mellem mål-ordformerne (der også kan have afsæt i de forskellige antal forekomster, jf. figur 1). For tre af mål-ordformerne (*har*, *en* og *et*) er den grammatiske variant signifikant mere reduceret end den leksikalske (*har*: z = -3,3 p < 0,001; *en*: z = -7,7 p < 0,001; *et*: z= -2,1 p < 0,01). For de øvrige 7 mål-ordformer er der ikke signifikante forskelle mellem grammatiske og leksikalske varianter.

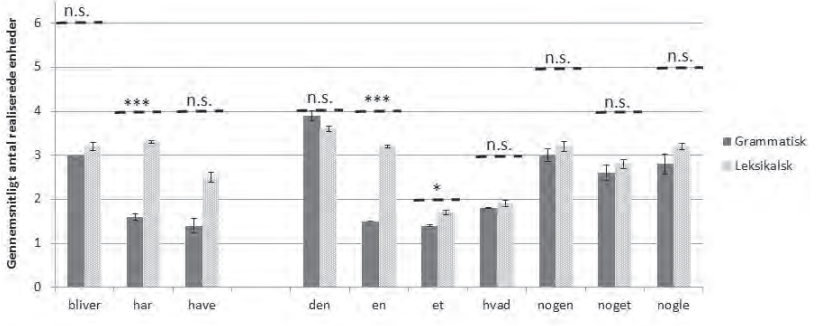

Figur 2 Det gennemsnitlige antal realiserede fonemer for grammatiske vs. leksikalske varianter af mål-ordformerne.

Den stiplede linje viser hvor mange lydlige enheder ordet kan have i den "forventede distinkte udtale", fx vil ordet *har* udtalt maksimalt distinkt [hɑːˀ], i vores analyse have 4 lydlige enheder: [h], [ɑ], vokallængde og stød. De tre stjerner (***) over søjlerne for *har* og *en* viser at der realiseres signifikant færre enheder for de grammatiske forekomster for disse to mål-ordformer, og at p-værdien er under 0,001. En enkelt stjerne (*) over søjlerne for *et* signalerer en signifikant forskel hvor p < 0,05. For de øvrige mål-ordformer er der ingen signifikant forskel ("n.s." = *not significant*).

Figur 3 viser at de fleste mål-ordformer oftere realiseres med tryk på den leksikalske variant. Både verbale og pronominelle former er mere trykstærke i den leksikalske variant (verber: $z = 5{,}7$ $p < 0{,}001$; pronominer: $z = 9{,}9$ $p < 0{,}001$). *Have* forekommer aldrig trykstærkt i den grammatiske variant. *Har*, *en*, *et*, *hvad*, *nogen*, *noget*, *nogle* er oftere leksikalske end grammatiske når de realiseres med tryk (*har*: $z = 3{,}1$ $p < 0{,}01$; *en*: $z = 10{,}2$ $p < 0{,}001$; *et*: $z = 8{,}5$ $p < 0{,}001$; *hvad*: $z = 4$ $p < 0{,}001$; *nogen* $z = 6{,}1$ $p < 0{,}001$; *noget*: $z = 9{,}1$ $p < 0{,}001$; *nogle*: $z = 6{,}5$ $p < 0{,}001$). Kun ordformerne *bliver* og *den* realiseres ikke mere trykstærkt i den leksikalske variant.

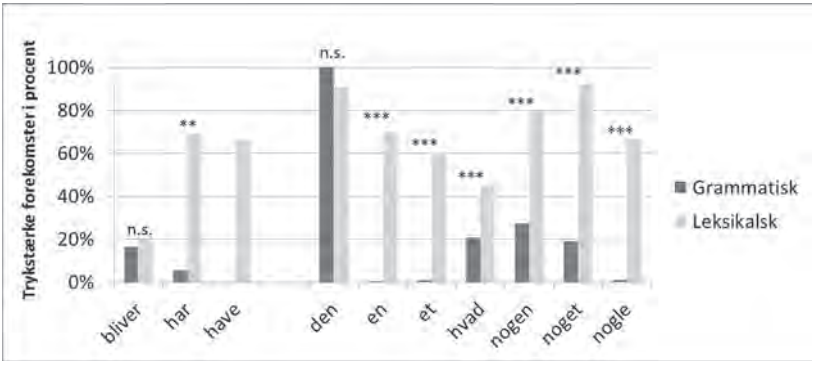

Figur 3 viser hvor mange procent af hhv. de grammatiske og de leksikalske ord der realiseres trykstærkt i korpusset. Evt. stjerner over søjlerne indikerer at der er signifikant forskel på om en ordform realiseres trykstærkt i den grammatiske vs. leksikalske variant (** betyder $p < 0{,}01$, *** betyder $p < 0{,}001$).

Posthoc undersøgte vi ved hjælp af en ny *mixed model* om der er forskelle i reduktion hvis man begrænser analysen til de tryksvage forekomster. Da den grammatiske version af *den* aldrig var tryksvagt i korpusset, blev det udeladt af analysen. Posthoc-analysen viste ingen signifikant forskel på de grammatiske og leksikalske varianter af de pronominelle mål-ordformer. For de tryksvage verbalformer var der samlet set en signifikant forskel ($z = -2{,}6$ $p < 0{,}05$), dog ikke for analysen af de enkelte verbalformer, hvor kun *har* er grænsende til signifikant ($z = -1{,}8$ $p < 0{,}066$).

5. Diskussion

Korpusundersøgelsen viser overordnet at de grammatiske varianter af undersøgelsens ordformer er mere reducerede og mere tryksvage end de leksikalske – både når man ser samlet på gruppen af verbale former (*bliver, har, have*) og samlet på den pronominelle gruppe (*den, en, et, hvad, nogen, noget, nogle*). Analysen af individuelle mål-ordformer viser at de grammatiske varianter af 8 ud af 10 ordformer i undersøgelsen er mere tryksvage og/eller mere reducerede end de leksikalske varianter. Undtagelserne er ordene *den* og *bliver* hvor der ikke er forskel på den grammatiske og den leksikalske variant hvad angår tryk og reduktion.

Forskellen mellem de grammatiske og leksikalske varianter af de 8 øvrige ordformer går altid kun den ene vej: Det er aldrig den leksikalske version der er mere reduceret eller mere tryksvag. Ordets status som grammatisk eller leksikalsk afspejler sig derved i udtalen, i tråd med Boye & Harders (2012) teori om grammatik som konventionaliseret baggrundsinformation.

Som det fremgår af figur 2 og figur 3, har ikke alle ordformer samme reduktionsforskelle og samme trykmønstre. Disse individuelle forskelle understreger hvor vigtigt det er at man ikke slår alle grammatiske ord i hartkorn når man udtaler sig om deres reduktions- og trykmønstre. Ordformerne i undersøgelsen har forskellige reduktionspotentialer. Antallet af lydelige enheder i den maksimalt distinkte udtale varierer mellem 2 enheder (*et*) og 6 enheder (*bliver*). Nogle ord indeholder fonemer med stor reduktionstilbøjelighed, fx /ə/ i *have*, mens andre fonemer sjældent reduceres, fx /b/ i *bliver*. Endelig kan reduktionspotentialet tænkes at blive påvirket på *token*-niveau af ordets forudsigelighed i den givne kontekst og af hvilke naboord der forekommer før og efter mål-ordet. På denne måde kan nogle ord have et større reduktionspotentiale end andre.

Som vist i figur 1 er der forskel på hvor hyppigt de individuelle mål-ordformer forekommer i DanPASS-korpusset. Ordformerne *har*, *en* og *et* er de mest højfrekvente i undersøgelsen med flere hundrede forekomster hver. Den store variation i antal forekomster kan have haft indflydelse på den statistiske analyse. Hvis en ordform ikke

er tilstrækkelig frekvent, kan det være svært at finde signifikante forskelle for ordformen. De tre ordformer med flest forekomster (*har*, *en* og *et*) var netop de tre ordformer hvor vi så signifikante forskelle i reduktionsmønsteret for grammatiske og leksikalske varianter.

Det antages ikke sjældent at der er sammenhæng mellem et ords frekvens og tilbøjelighed til reduktion. Fx viser Pluymaekers et al. (2005) at visse affikser reduceres mere i højfrekvente ord end i lavfrekvente ord. Således inddrog Bell et al. (2009) i deres statistiske analyse af ords varighed både ordets frekvens i korpusset og om ordet var et indholdsord eller et funktionsord. De fandt at indholdsord havde kortere varighed hvis de var højfrekvente eller blev gentaget, hvorimod varigheden af funktionsords udtale ikke blev påvirket af frekvens. I vores undersøgelse er ordformsfrekvensen holdt konstant, idet vi sammenligner den grammatiske variant og den leksikalske variant af samme ordform. Dette er en forbedring ift. eksempelvis Bell et al (2009), for selvom de forholder sig til frekvens i analysen, er der så store frekvensforskelle mellem gruppen af funktionsord og gruppen af indholdsord at man kun på et teoretisk niveau kan skille frekvens fra ordkategori i den statistiske analyse.

Selvom frekvens og gentagelseseffekter ofte formodes at spille en rolle for reduktion, er der ikke tegn på det i vores korpusundersøgelse. I hvert fald ikke hvis man sammenligner den grammatiske variant med den leksikalske variant. I vores undersøgelse indgår både ordformer hvor den grammatiske variant er mere frekvent end den leksikalske (*en*, *et*, *nogle*), og ordformer hvor den leksikalske variant forekommer oftere end den grammatiske (*bliver*, *har, have*, *den*, *hvad*, *nogen*, *noget*). Når vi ser på reduktionsmønstre, er den grammatiske variant mere reduceret end den leksikalske, både for ordformerne *en* og *et* hvor den grammatiske variant er mere frekvent end den leksikalske og for ordformen *har* hvor den leksikalske variant er mest frekvent. På samme måde ses tryktab både når den grammatiske variant er mest frekvent (*en*, *et* og *nogle*) og mindst frekvent (*har, have*, *hvad*, *nogen*, *noget*). Det kan dog stadig tænkes at gentagelse af en given ordform inden for den samme optagelse kan påvirke udtalen i kombination med andre faktorer.

Hvor tidligere undersøgelser har gjort brug af ad hoc-betegnelser som åbne og lukkede ordklasser eller indholdsord og funktionsord, viser vi med denne undersøgelse at grammatiske og leksikalske ord kan undersøges med et stærkere teoretisk afsæt. Vi brugte Kristensen & Boyes (2016) fire kriterier for leksikalske ord. Her er det ikke afgørende om et ord er fokuseret i den pågældende kontekst, men om ordet har et fokuseringspotentiale, og dermed er leksikalsk. Undersøgelsen viser at denne kategoriserings definition af grammatisk brug stemmer overens med reduktions- og eller tryktabmønstre for 8 ud af 10 ord. For *den* var det ofte vanskeligt at afgøre om ordformen var brugt demonstrativt eller ej. I forekomsten *den samme* kan *den* ikke tolkes demonstrativt, og det må derfor være brugt grammatisk, men i forekomster som *den firkant* gengivet ortografisk, er det mere uklart om *den* er brugt demonstrativt – selv med en længere kontekst. For ordformen *bliver* var der heller ingen forskel i udtalen mellem den grammatiske og den leksikalske variant. For *bliver* var der ikke på samme måde risiko for fejlkategorisering, men der var til gengæld ret få forekomster, og det kan have haft indflydelse på mulighederne for at vise statistiske forskelle. Samtidig har *bliver* ikke en stor reduktionsmargin i materialet. Selvom *bliver* if. DanPASS' fonemskrift har 6 fonemer, bliver det i alle forekomster udtalt med mellem 2 og 4 lyde, med et gennemsnit på 3,2 og en standardafvigelse på kun 0,5.

Vores undersøgelse er ikke den første til at præsentere forskelle i udtale for grammatiske og leksikalske ord, men i modsætning til tidligere undersøgelser (fx Bell et al. 2009) kan vi med afsæt i Boye & Harder (2012) forklare hvorfor der er forskelle. Med en kategorisering baseret på Boye & Harders (2012) teori om grammatikken som baggrund viser vi at grammatiske ord der per konvention er diskursiv baggrundsinformation, også fonetisk markeres som baggrundsinformation – som gruppe set er de grammatiske ord mere reducerede og mere tryksvage. Denne observation, der er baseret på et studie af normale danske talere, stemmer også overens med tale fra agrammatiske afatikere. I talen fra personer med agrammatisme ser man ofte at grammatiske elementer helt udelades, mens leksikalske bevares i talen (Ishkhanyan et al. under udgivelse; Kristensen & Boye 2016).

Vores korpusundersøgelse viser at grammatikken er baggrundsinformation ikke blot i perception af sprog, men også i produktion. Tidligere læseforsøg har vist at læsere lægger mindre mærke til de grammatiske elementer end til de leksikalske, og vi viser nu at grammatiske varianter af den samme ordform også er markeret af taleren som baggrund.

I dette studie viser vi at en kategorisering med afsæt i Boye & Harder (2012) kan forklare forskelle i udtalen af verbale og pronominelle ordformer. Det er ukontroversielt at kategorisere hjælpeverber som grammatiske og fuldverber som leksikalske, mens det er mere kontroversielt at opdele pronominelle ordformer i grammatiske og leksikalske ord. Pronominelle udtryk anses i mange studier for grammatiske (fx i Bell et al. 2009), men vi viser her at der kan være god grund til at kategorisere visse pronominer som leksikalske.

Boye & Harders (2012) teori om grammatikkens baggrundsstatus er en af mange teorier om grammatik. Andre grammatiske teorier har andre kriterier for at skelne mellem grammatik og leksikon. Her skelner vi mellem grammatiske og leksikalske elementer, men som foreslået af grammatikaliseringsforskere som Hopper & Traugott (2003:6-7) kan man forestille sig et kontinuum mellem grammatisk og leksikalsk brug. I så fald kunne udtalen tænkes at variere med placeringen på dette kontinuum. Fremtidige studier kan vise om disse andre teoriers skelnen mellem grammatik og leksikon i samme grad kan forudsige reduktionsmønstre.

6. Konklusion

Vores korpusundersøgelse af *blive, få, have, den, det, en, et, nogen, noget, nogle* og *hvad* viser at der for de fleste ordformer er forskel i udtalen af de grammatiske og de leksikalske varianter. De ordformer der viser en forskel i udtale, har en mere reduceret og/eller mere tryksvag udtale i den grammatiske variant end i den leksikalske – i tråd med teorien om grammatiske ords baggrundsstatus.

Litteratur

Bell, Alan, Jason M. Brenier, Michelle Gregory, Cynthia Girand & Dan Jurafsky (2009) Predictability effects on durations of content and function words in conversational English. *Journal of Memory & Language* 60:92-111.

Boye, Kasper & Peter Harder (2012) A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88:1-54.

Christensen, Marie Herget (2015) Ændringsblindhed i sætningsprocessering i skriftlig dansk – opmærksomhedsforskelle på homonyme hjælpe- og fuldverber. *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 9.-10. oktober 2014*:83-97.

Friederici, A. D. (1982) Syntactic and semantic processes in aphasic deficits: The availability of prepositions. *Brain and Language* 15:249-258.

Garrett, M. F. (1980) Levels of processing in sentence production. *Language production*. Gordan H. Bower (udg.). London: Academic Press:177-220.

Grønnum, Nina (2005) *Fonetik og Fonologi – Almen og dansk.* 3. udg. København: Akademisk Forlag.

Grønnum, Nina (2009) DanPASS – A Danish Phonetically Annotated Spontaneous Speech Corpus. *Speech Communication* 51:594-603.

Hansen, Erik & Jørn Lund (1983) *Sæt tryk på, syntaktisk tryk i dansk.* København: Danmarks Lærerhøjskole.

Harley, Heidi (2006) *English words: A linguistic introduction*. Cambridge, MA: Blackwell.

Hopper, Paul. J. & Elizabeth C. Traugott (2003) *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hothorn, Torsten, Frank Bretz & Peter Westfall (2008) Simultaneous Inference in General Parametric Models. *Biometrical Journal* 50:346-363.

Ishkhanyan, Byurakn, Halima Sahraoui, Peter Harder, Jesper Mogensen & Kasper Boye (under udg.). Grammatical and lexical pronoun dissociation in French speakers with agrammatic aphasia: a usage-based account and REF-based hypothesis. *Journal of Neurolinguistics*.

Jensen, Eva Skafte (2011) Antagelser om fokus – skitse til et forskningsprojekt. *Ny Forskning i Grammatik* 18:105-122.

Kallay, Jeffrey & Melissa A. Redford (2014) Longitudinal data on the production of content versus function words in children's spontaneous speech. *The Journal of the Acoustical Society of America* 136:2263-2263.

Kristensen, Line Burholt (2013) Context, you need: Experimental approaches to information structure processing. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.

Kristensen, Line Burholt & Kasper Boye (2016) Svært ved grammatikken – del 3. *Logos* 77:27-31.

Lehmann, Christian (2002) *Thoughts on grammaticalization*. Second, revised edition. Erfurt: Seminar für Sprachwissenschaft der Universität. https://www.researchgate.net/profile/Christian_Lehmann10/publication/242515466_Thoughts_on_grammaticalization/links/553a3ada0cf245bdd7627268.pdf (tilgået oktober 2016).

Pawley, Andrew (2006) Where have all the verbs gone? Remarks on the organisation of languages with small, closed verb classes. *11th Binnenial Rice Univerity Linguistics Symposium*:16-18.

Pluymaekers, Mark, Mirjam Ernestus & R. Harald Baayen (2005) Lexical frequency and acoustic reduction in spoken Dutch. *Journal of the Acoustical Society of America* 118:2561-2569.

R Core Team (2014) *R: A language and environment for statistical computing*. Wien, Østrig: R Foundation for Statistical Computing.

Rischel, Jørgen (1983) On unit accentuation in Danish – and the distinction between deep and surface phonology. *Folia Linguistica* 17:51-98.

Rosenberg, Beth, Edgar Zurif, Hiram Brownell, Merrill Garrett & Dianne Bradley (1985) Grammatical class effects in relation to normal and aphasic sentence processing. *Brain & Language* 26:287-303.

Schachtenhaufen, Ruben (2013) *Fonetisk reduktion i dansk*. Ph.d.-afhandling, Copenhagen Business School.

Scheuer, Jann (1995) *Tryk på Danske Verber* (= *RASK*. Supplement 4). Odense: Odense Universitetsforlag.

Segalowitz, Sidney J. & Korri C. Lane (2000) Lexical access of function versus content words. *Brain and language* 75:376-389.

Trousdale, Graeme (2014) On the relationship between grammaticalization and constructionalization. *Folia Linguistica* 48:557-578.

Vinther, Nicoline Munck, Kasper Boye & Line Burholt Kristensen (2015) Grammatikken i baggrunden: Opmærksomhed under læsning. *NyS* 47:99-139.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Grammatiske metoder

Susanne Annikki Kristensen
Aalborg Universitet

1. Introduktion[1]

Som grammatikunderviser ved Aalborg Universitet slår det mig år efter år, hvor lidt de studerende ved om grammatik og grammatisk analyse, når de begynder på danskuddannelsen. Der er intet galt med de studerende – de er intelligente, ambitiøse og videbegærlige – men alligevel er deres indgangsviden om grammatik temmelig begrænset. Miseren skyldes formentlig de grammatiske metoder, som de studerende er blevet præsenteret for tidligere i undervisningssystemet. Metoderne virker ikke – ellers ville mange flere studerende kunne finde mange flere led end blot subjektet og verbalet.

Derfor har jeg i 2016 lavet et forsøg med grammatikundervisningen. Forsøget er bygget op om to tests og ti undervisningsvideoer (flipped classroom). Den første test bliver givet ved den første kursusgang – inden undervisningen i grammatik går i gang. Som forberedelse til anden kursusgang bliver de studerende bedt om at se ti af mig producerede undervisningsvideoer, der præsenterer en formel tilgang til grammatik. I forbindelse med anden kursusgang får de studerende den anden test, der består af den samme tekst som i den første test. Den anden test gives, for at både de studerende og jeg kan se, om de har opnået en større forståelse for grammatik ved at se de ti undervisningsvideoer.

Artiklen præsenterer den formelle tilgang til grammatik samt nogle af resultaterne fra forsøget.

[1] Jeg skylder Peter Widell og Torben Andersen en stor tak for deres gode og konstruktive kritik, der har gjort min artikel meget bedre.

2. Screeningstest 1

I screeningstest 1 bliver de studerende bedt om at lave helsætningsanalyse af en tekst bestående af 13 helsætninger, hvoraf de fem har en eller flere finitte ledsætninger, mens en har en infinit ledsætning (en *at*-infinitiv, jf. Kristensen 2015)[2]:

1) *Kongen* *satte* *sig* *i tronsalen*
   s v o a----------
2) *og* *befalede* *sine rådgivere* *at komme ind*.
   k^s v io---------- o----------
3) *Rådgiverne* *kunne berette,* *at hans undersåtter gjorde,*
   s v---------- o----------
   hvad de skulle.
   ----
4) *De* *gik* *glade* *på arbejde* *hver dag,*
   s v fp a---------- a----------
5) *og* *ingen* *talte* *om ændringer eller revolution, som*
   k^s s v a----------
   kunne fratage kongen magten.
   ----
6) *Det* *var* *kongen* *meget tilfreds* *med.*
   a-> v s sp---------- <--a
7) *Mens han glædede sig over sit held,* *bragte* *hans tjener*
   a---------- v s----------
   ham *et brev, som han straks åbnede*.
   io o----------
8) *Teksten* *var* *kort*,
   s v sp

[2] Det skal siges, at der til både test 1 og 2 er knyttet et spørgeskema, som de studerende også skal besvare. I spørgeskemaet til test 1 undersøges de studerendes opfattelse af egne evner til grammatisk analyse samt deres opfattelse af grammatik i øvrigt. Ligesom det undersøges, hvor de har gået i folkeskole og har taget deres ungdomsuddannelse, herunder om de er blevet undervist i Almen Sprogforståelse. I spørgeskemaet til test 2 undersøges det, hvordan de studerende har forberedt sig til undervisningen, ligesom der er mulighed for, at de studerende kan kommentere undervisningsvideoerne. Af pladshensyn inddrages denne del af undersøgelsen ikke i artiklen.

9) *indholdet forstod kongen imidlertid først,*
o v s a a
da han læste brevet anden gang.
a----------

10) *Det handlede om høsten.*
s v a----------

11) *Kornet var tilsyneladende i hus,*
s v a a-----

12) *og alligevel var der et problem.*
k[s] a v fs s----------

13) *Der var mider i kornet!*
fs v s a---------

Testen er formuleret således, at den indeholder alle typer af nominale led (undtagen objektsprædikativet), ligesom den indeholder en infinit ledsætning og finitte ledsætninger, der er både foran- og efterstillet sætningsstammen. Derved skulle store dele af den basale grammatik være afdækket. Testen skal vise, om de studerende kan analysere helsætningerne, og om de kan genkende ledsætningerne som led i helsætningen.

3. Resultatet af screeningstest 1[3]

Undersøgelsen af test 1 foretages på baggrund af 52 besvarelser[4], og den er foretaget således, at det noteres, om den studerende kan finde alle forekomster af et givent led, kun nogle forekomster eller ingen forekomster.[5]

---

[3] Af pladshensyn begrænser jeg mig i artiklen til kun at behandle de studerendes genkendelse af subjekter, foreløbige subjekter, verbaler, objekter, subjektsprædikativer og ledsætninger.

[4] Jeg har af metodologiske grunde udeladt de tests, hvor en studerende kun besvarer den ene test, fordi vedkommende ikke har deltaget i enten den første eller den anden kursusgang. Det ikke er muligt at spore frem- eller tilbagegang, hvis ikke begge test kan analyseres.

[5] For det infinitte verbal gælder det, at der kun er én forekomst, hvorfor de studerende enten kan finde alle eller ingen forekomster.

Subjekter (+egentlige subjekter)		**Objekter** (-ledsætninger)	
Alle	0	Alle	2 / 3,8 %
Nogle	52 / 100 %	Nogle	41 / 78,8 %
Ingen	0	Ingen	9 / 17,3 %
Foreløbige subjekter		**Subjektsprædikativer**	
Alle	0	Alle	2 / 3,8 %
Nogle	1 / 1,9 %	Nogle	10 / 19,2 %
Ingen	51 / 98,1%	Ingen	40 / 77 %
Finitte verbaler		**Ledsætninger**	
Alle	35 / 67,3 %	Alle	1 / 1,9 %
Nogle	17 / 32,7 %	Nogle	8 / 15,4 %
Ingen	0	Ingen	43 / 82,7
Infinit verbal			
Alle	23 / 44,2 %		
Ingen	29 / 55,8 %		

For de fleste studerendes vedkommende gælder det, at de kan finde (de fleste) subjekter og finitte verbaler. Ingen kan derimod genkende de to foreløbige subjekter i henholdsvis helsætning 12 og 13. 25 studerende (48 %) annoterer ikke det egentlige subjekt i helsætning 12, og af dem, der gør, beskriver 22 (42,3 %) leddet som objekt, fire (7,7 %) annoterer det som et subjektsprædikativ, mens en enkelt (1,9 %) beskriver det som et adverbial. I helsætning 13 er det interessant at se, at der trods den manglende genkendelse af det foreløbige subjekt er ni studerende (17,3 %), der annoterer det egentlige subjekt som sådan, mens 19 (36,5 %) ikke annoterer leddet, 19 (36,5 %) beskriver det som et objekt, og fem (9,6 %) som et subjektsprædikativ. Forklaringen på, at der trods alt er ni studerende, der genkender det egentlige subjekt i helsætning 13, skal nok findes i, at leddet står lige efter det finitte verbal, mens det er det foreløbige subjekt, der står lige efter det finitte verbal i helsætning 12.

Det kommer ikke som den store overraskelse, at de studerende kan finde subjektet og verbalet. Disse led har gennem folkeskolen været

brugt til kommasætning, der spiller en væsentlig rolle i folkeskolens grammatikundervisning. Det er derfor mere interessant at se på, hvilke andre led i sætningen de studerende kan finde. Det enkle svar på det spørgsmål er, at de færreste studerende med sikkerhed kan finde ret mange andre led end subjektet og verbalet.

Objektet er det led, som de fleste studerende genkender – faktisk er det sådan, at de fleste studerende udnævner et hvilket som helst substantiv efter subjektet og verbalet til at være objekt. Et par eksempler kunne være:

Kongen	*satte*	*sig*	*i*	*tronsalen*
s	v			o

(Studerende 3)

Kornet	*var*	*tilsyneladende*	*i*	*hus*
s	v			o

(Studerende 11)

De	*gik*	*glade på*	*arbejde*	*hver*	*dag*
s	v		o		io

(Studerende 20)

Dette kunne tyde på, at de studerende i mange tilfælde laver en en-til-en korrespondance mellem en ordklasse og et sætningsled. Substantiver er for dem nominale led, hvilket de selvfølgelig også kan være, men ikke når de kombineres med en præposition.

Helsætning 1 og 9 rummer et objekt, der ikke involverer en ledsætning.[6] Det er især objektet i helsætning 1, der volder de studerende problemer, idet kun to studerende (3,8 %) genkender leddet. Lidt bedre går det med objektet i helsætning 9, som 30 studerende (57,7 %) genkender. Af de 22 studerende (42,3 %), som ikke genkender leddet, vælger en (1,9 %) at annotere leddet som subjekt, mens 21 (40,4 %) undlader at annotere leddet. Dette viser det generelle billede, at mange

[6] Helsætning 2, 3 og 7 rummer også objekter, men disse involverer på den ene eller den anden måde en ledsætning, og derfor behandles de sammen med ledsætningerne.

studerende genkender objektet, men at det så afgjort er lettest for dem, hvis objektet består af en substantiv. Refleksive pronominer og ledsætninger (jf. nedenfor) bliver sjældent genkendt som objekter.

Hvis objektet er en ledsætning, bliver leddet som oftest ikke genkendt af de studerende; i det hele taget er ledsætninger stort set ukendte størrelser for de allerfleste. Otte studerende (15,4 %) annoterer den infinitte objektsledsætning i helsætning 2, mens to (3,8 %) annoterer den finitte objektsledsætning i helsætning 3. I helsætning 7 består objektet af en kerne og en relativsætning, og kernen bliver annoteret af 41 studerende (78,8 %), men kun tre af disse studerende (5,8 %) annoterer relativsætningen. I helsætning 5, 7 og 9 finder vi ligeledes ledsætninger; i helsætning 5 forekommer en relativsætning som en del af adverbialet, og i helsætning 7 og 9 udgør ledsætningerne adverbialer. Kun en studerende (1,9 %) genkender relativsætningen i helsætning 5. Den foranstillede ledsætning i helsætning 7 bliver genkendt af en studerende, mens ingen genkender ledsætningen i helsætning 9.

Når de studerende som oftest ikke genkender ledsætningerne, skyldes det, at de ”analyserer på kommaerne”:

Rådgiverne	*kunne berette,*	*at*	*hans undersåtter*
s	v----------		s----------
gjorde,	*hvad*	*de*	*skulle*
v		s	v

Helsætning 2, analyseret af Studerende 21

Det, jeg kalder at ”analysere på kommaerne”, betyder, at de studerende sideordner hel- og ledsætninger, hvorved ledsætningerne bliver analyseret på samme niveau som helsætningerne. Det peger på, at de studerende ikke er opmærksomme på underordningsforhold, men de går alene efter at analysere subjekter og verbaler, som de har gjort siden folkeskolen for at finde frem til stedet for kommasætning.

Vi finder subjektsprædikativer i helsætning 6 og 8. Helsætning 6 volder de studerende mange problemer, og den bliver da også yderligere besværliggjort af, at der i sætningens fundament optræder en styrelse for en præposition, der er strandet på sætningsskemaets A-plads. Derimod skulle helsætning 8 være lige til at gå til for de fleste

studerende. Fem studerende (9,6 %) annoterer *meget tilfreds* som subjektsprædikativ i helsætning 6. De øvrige studerende annoterer enten ikke leddet (24 studerende / 46,2 %), eller de gør leddet til objekt (14 studerende / 26,9 %), adverbial (7 studerende / 13,5 %) eller indirekte objekt (2 studerende / 3,8 %). Subjektsprædikativet i helsætning 8 genkendes af syv studerende (13,5 %), mens de øvrige studerende enten ikke annoterer leddet (25 studerende / 48,1 %), eller annoterer det som objekt (14 studerende / 26,9 %), adverbial (4 studerende / 7,7 %) eller indirekte objekt (1 studerende / 1,9 %). Heraf følger, at de studerende ikke er så bekendte med subjektsprædikativet, som de er med objektet, og objektet er da også det led, som de studerende oftest skyder på, når de fejlanalyserer subjektsprædikativet.

Det kan på baggrund af test 1 konkluderes, at de studerende har en nogenlunde sikkerhed i at finde subjekter og verbaler – de foreløbige subjekter genkendes dog ikke, hvorfor alle egentlige subjekter ikke findes. Af andre ledtyper er objektet det led, som de studerende har mest sikkerhed i at finde, idet de dog sjældent genkender objektet, når det udgøres af en finit eller en infinit ledsætning. I det hele taget er ledsætninger ukendt område for de allerfleste studerende. De fleste studerende er ligeledes meget usikre, når det kommer til subjektsprædikativer, og mange studerende undlader at annotere leddet, eller alternativt annoteres det som objekt. Problemet med mange studerendes manglende viden om grammatik skyldes formentlig den metode, som de har brugt til analyse; en metode, som de er blevet undervist i siden folkeskolen.

4. De studerendes grammatiske metoder

Direkte adspurgt svarer otte studerende, at de i undervisningen i Almen Sprogforståelse (AP) på gymnasiet havde brugt bogen *Babelstårnet* (2005). De resterende studerende har enten ikke haft AP, eller de kan ikke huske, hvilken bog de brugte. På mange måder er *Babelstårnet* en udmærket repræsentant for de grammatiske metoder, som i dag bliver brugt overalt i folkeskolen og på ungdomsuddannelserne. For at få et indblik i de studerendes grammatiske metoder bliver Babelstårnets definitioner på subjektet, verbalet, objektet og subjektsprædikativet gennemgået her:

> ”Sætningens vigtigste led, kernen i sætningen, er det, som angiver handling eller tilstand – ’hvad der sker’. Dette kaldes verballeddet (udsagnsleddet). Til dette led er der knyttet et subjekt (grundled), der fortæller, hvem der handler.”
> (Christensen et al. 2005: 29)

> ”Det direkte objekt er den genstand, som verbalets handling er rettet mod. For at finde det direkte objekt spørger man: *Hvad* spiser Oskar?”
> (Christensen et al. 2005: 30)

> ”Subjektsprædikatet angiver en egenskab eller identitet hos subjektet. Subjektsprædikat findes især ved verberne: *være*, *blive*, *hedde*, *kaldes*, *synes*, *anses for*. For at finde subjektsprædikatet, spørger man: *Hvad* er Oskar?”
> (Christensen et al. 2005: 31)

Babelstårnet benytter sig af de to gængse metoder til grammatisk analyse, nemlig scenariemodellen og spørgemetoden (Kristensen 2016). Scenariemodellen trækker på de semantiske roller, hvor subjektet er ”den der handler”, objektet er ”den genstand, som verbalet er rettet imod”, mens det indirekte objekt er den, der nyder godt af en handling osv. Det kan være udmærket at arbejde med semantiske roller, når man skal lave semantiske analyser, men jeg går grundlæggende ind for at holde semantisk og grammatik så adskilt som muligt efter devisen – hver ting til sin tid – og dertil kommer, at metoden slet ikke er velegnet til grammatisk analyse; i en sætning som *han har berøvet hende hendes bedste år*, er det fx svært at godtage, at *hende* er den, der nyder godt af handlingen. Dertil kommer, at passive konstruktioner eller upersonlige konstruktioner som *det sner* eller *det regner* ofte vil give de studerende problemer med at bruge scenariemodellen, for hvem handler i disse konstruktioner?

Ved spørgemetoden[7] stilles der spørgsmål til sætningens indhold snarere end til sætningens form: For at finde objektet spørger man *hvad* + verbal + subjekt. Problemet er, at man stiller det samme spørgsmål for at finde subjektsprædikativet: *hvad* + verbal + subjekt. Man kan selvfølgelig sige, at Babelstårnet opregner nogle af kopulaverberne, der medfører, at man skal lede efter subjetksprædikativet, men faktum er, at de studerende ofte ikke finder subjektsprædikativet i test 1, og at mange studerende annoterer leddet som et objekt (jf. afsnit 3).

Der er ingen tvivl om, at de studerende benytter sig af spørgemetoden, når de analyserer. Det ses især, når de skal analysere komplekse verbaler – i testen ses verbalfrasen *kunne berette* i helsætning 3, og hele 13 studerende (25 %) analyserer *berette* som objekt, hvilket formentlig skyldes, at de har brugt spørgemetoden til at finde leddene[8]:

verbal: **jeg** kunne
subjekt: **hvem** kunne; svar: *rådgiverne*
objekt: **hvad** kunne rådgiverne; svar: *berette*

Noget andet er, at de studerende ikke stiller spørgsmål til sætningen, men til sig selv, hvorved de analyserer ved hjælp af deres forforståelse af verdens indretning. Når jeg på første kursusgang beder dem bruge spørgemetoden til at analysere helsætningen:

Peter giver Yrsa ikke blomster

mener størstedelen, at sætningen ikke er grammatisk korrekt, og at den ikke kan analyseres. I den vestlige kultur er det normalt mænd,

---

[7] Spørgemetoden har været kendt i dansk grammatikundervisning i hvert fald så langt tilbage som i 1903, hvor Frøken Ingerslev i sin *Lille dansk Sproglære* fx definerer subjektet: "Det [subjektet] kendes altsaa paa, at det er den Del af Sætningen, vi faar til Svar, naar vi spørger ved at sætte *hvem* eller *hvad* foran Prædikatet." (Ingerslev 1903:10).

[8] Vi ser godt nok en tilsvarende analyse hos Mikkelsen (1923: 80), men intet tyder på, at de studerende i øvrigt bruger Mikkelsens metoder, så ligheden må anses for tilfældig.

der giver kvinder blomster, så når sætningen udtrykker det modsatte forhold, at en kvinde giver en mand blomster, bryder forforståelsen og dermed analyseevnen sammen. Det samme gør sig gældende ved sætningen:

Zebraen	*giver*	*hesten*	*ikke*	*æslet*
o/io	v	s	a	io/o

hvor det ikke er naturgivent, at hverken zebraen, hesten eller æslet giver en anden artsfælle noget som helst. Også denne konstruktion har de studerende problemer med at analysere med deres hidtidige metoder. Dertil kommer, at hverken spørgemetoden eller scenariemodellen kan opfange, at ovenstående sætning kan have to forskellige grammatiske analyser, og at vi ikke kan afgøre, hvilken der er den "rigtige". For hverken spørgemetoden eller scenariemodellen giver anvisninger på, hvordan vi skal finde de led, vi leder efter. Ingen af metoderne involverer den danske rigide ledfølge.

Der er altså forskellige grunde til, at jeg ikke er særlig begejstret for de grammatiske metoder, som bliver brugt mange steder i uddannelsessystemet. Den væsentligste grund er, at de ikke virker. De studerende har været udsat for metoderne i mange år, men de giver ofte ingen anvisninger på, hvad man skal lede efter i hvilke typer af sætninger, og det medfører, at de studerende leder efter alle typer af led i alle sætninger. Dette bekræftes ved, at mange studerende i test 1 ikke ser noget problem i, at der skulle optræder både objekter og subjektsprædikativer i den samme helsætning:

Det	*var*	*kongen*	*meget tilfreds*	*med*
s	v	o	sp----------	

(Studerende 9)

[…]	*der*	*var*	*mider*	*i*	*kornet*
	sp	v	o		io

(Studerende 11)

Lad mig understrege igen, at der intet er galt med de studerende. De bruger blot de grammatiske metoder, som de er blevet præsenteret for i undervisningssystemet; metoder, som ikke giver gode eller rigtige grammatiske analyser, fordi de ikke trækker på forekomstrelationerne mellem leddene eller for den sags skyld giver anvisning på, hvor vi skal finde de enkelte led i sætningen. På den første undervisningsgang bruger jeg derfor tid på at gøre de studerende bevidste om, hvilke grammatiske metoder de har brugt hidtil, for derved bliver det lettere at bevidstgøre dem om metodernes problemer.

5. Den formative grammatiske metode

Eftersom der ikke er afsat meget tid til grammatikundervisning, har jeg valgt at benytte mig af flipped classroom (i stil med Devlin 2012). Som forberedelse til anden undervisningsgang bliver de studerende derfor bedt om at se ti undervisningsvideoer på i alt 115 minutter, som præsenterer hovedtrækkene i den formative grammatik. Metoden er udviklet på Aalborg Universitet (se fx Kristensen 2005 og 2016), og den inddrager universelle, generelle og sprogspecifikke kriterier ved leddefinitionerne, idet den grammatiske metode har til formål at formulere et beskrivelsesapparat, som kan bruges ved beskrivelse af i princippet alle sprog.

Udgangspunktet er at få klarlagt, hvad vi leder efter i en grammatisk analyse, for det er lettere at finde noget, når man ved, hvad man leder efter. Her kan Hjelmslevs forskellige afhængighedsrelationer være en hjælp til at afgøre relationen mellem leddene i sætningen:

a) gensidig afhængighed: a ↔ b
b) ensidig afhængighed: a → b
c) friere afhængighed: a – b
(Frit opstillet efter Hjelmslev 1943)

Der er gensidig afhængighed mellem subjektet og verbalet, som indgår i neksusforbindelsen (Diderichsen 1971 (1946)). De øvrige led i sætningen er ensidigt afhængige af subjektet og verbalet. Mange studerende leder efter alle typer af led i alle typer af sætninger, men det er uhensigtsmæssigt, fordi leddenes forekomst er betinget af verbalets type. Dette kan vises i tre modeller:

Kopulaverber:

s	↔	v	→	sp (subjektsprædikativ)
			→	a (adverbial)

være, *blive*, *hedde*, *synes*, *kaldes*, *anses for*, *ligne*, *se ud som*, *være som*

Transitive verber:

s	↔	v	→	o (objekt)	→	io	(indirekte objekt)
					→	op	(objektsprædikativ)
			→	a (adverbial)			
			→	fp (frit prædikativ)			

købe, *sælge*, *spise*, *hente*, *male* …

Intransitive verber:

s	↔	v	→	a (adverbial)
			→	fp (frit prædikativ)

løbe, *sove*, *sidde*, *ligge* …

Modellerne må antages at være universelle for så vidt, at det gælder for alle sprogs transitive verber, at det første, man skal lede efter ud over subjektet, er objektet, og hvis et sådant findes, kan man lede efter et indirekte objekt eller et objektsprædikativ. Ved intransitive verber er der ingen grund til at lede efter andet end det obligatoriske subjekt samt adverbialer og frie prædikativer. På den måde kan modellerne være med til at begrænse søgefeltet – man skal kun lede efter de typer af led, som kan forekomme sammen med et givent verbal.

Hvordan kan vi kende forskel på verberne? Listen af kopulaverber er begrænset, og jeg foreslår altid, at den læres udenad. Dermed har man automatisk styr på 1/3 af verbaltyperne. Hvis ikke verbet er et kopulaverbum, er det transitivt eller intransitivt. Forskellen på de to typer af verber er en forskel på muligheden for passivvending:

Passivvending af transitive verber

Aktiv:	*Peter*	*spiser*	*musen*
	s	v	o

Passiv:	*musen*	*spises*	(*af Peter*)
	s	v	(a-------)

Passivvending af intransitive verber

Aktiv:	*Peter*	*sover*	*hele dagen*
	s	v	a---------

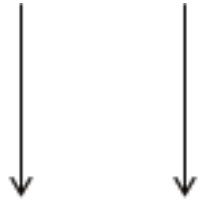

Passiv:	*der*	*soves*	*hele dagen*
	s	v	a---------

Transitive verber kan passivvendes med den aktive sætnings objekt som subjekt i den passive, og subjektets materiale kan fx være en substantivisk frase. De intransitive verber har intet objekt, der kan gøres til subjekt for den passive sætning, hvorfor subjektet for det passive intransitive verbum kun kan være det upersonlige pronomen *der*.

Nu ved vi, hvad vi leder efter, og det næste punkt bliver at finde leddene i sætningerne. Her kommer begrebet syntaktisk signifikation (Götzsche 1994) ind i billedet. Spørgsmålet er, hvordan et led giver sig til kende som led i de forskellige sprog. Der er grundlæggende fire måder:

1) topologi (som i dansk og engelsk)
2) morfologi (som i finsk og latin)
3) toner (som i det nilosahariske sprog berta)
4) blandinger (som i tysk og tyrkisk)

Dansk er et topologisk sprog, og vi skal finde leddene ved at se på leddenes rækkefølge i sætningen. Finsk og latin er derimod morfologiske sprog, hvor rækkefølgen er om ikke helt fri så i hvert fald næsten fri, fordi der i sprogene er tilstrækkeligt mange kasus til at angive, hvad der er hvad i sætningen. Berta er et tonesprog, hvor det er toner (og til dels topologi), der angiver den syntaktiske signifikation (Andersen 1996). Sidst men ikke mindst er tysk og tyrkisk morfotopologiske sprog, idet sprogene har tilstrækkeligt mange kasus til at angive, hvad der er hvad i sætningen, og samtidig er der en relativt fast ledfølge.[9] Syntaktisk signifikation og måden, den finder sted på i sprogene, er generelle egenskaber ved sprog – vi skal altid vide, hvordan vi skal lede efter leddene i et givent sprogs sætninger – det er fundamentet for forståelse af sætningernes betydning og mening.

Vi har fået fastslået, at dansk er et topologisk sprog, hvor rækkefølgen af leddene er afgørende for den syntaktiske signifikation. Det næste bliver så at klarlægge den specifikke danske ledfølge, der er forskellig fra andre topologiske sprogs:

1	2	3	4	5	6	7
æslet	*har*		*ikke*	*givet*	*zebraen* *hesten*	*i dag*
i dag	*har*	æslet	*ikke*	*givet*	*zebraen* *hesten*	
zebraen	*har*	æslet	*ikke*	*givet*	*hesten*	*i dag*

I undervisningsvideoerne bliver de studerende præsenteret for en stærkt reduceret udgave af Diderichsens (1971 (1946)) hovedsætningsskema. For nemheds skyld gives sætningsskemaets pladser ikke navne i undervisningsvideoerne, men nummereres blot fra 1 til 7. De studerende får at vide, at det finitte verbum altid skal placeres på plads 2, at

[9] Pga. pladsbegrænsning har jeg ikke mulighed for at uddybe de sprogtypologiske forhold ved syntaktisk signifikation. Jeg henviser derfor blot til Kristensen 2016.

negationen *ikke* (hvis den forekommer) altid skal placeres på plads 4, og at det infinitte verbum (hvis det forekommer) altid skal placeres på plads nummer 5. De øvrige led i sætningen findes i henhold til deres forskellige muligheder for placering i sætningsskemaet. For subjektet gælder det, at det enten er placeret på plads 3, og hvis der ikke står noget mellem det finitte verbum og negationen, er subjektet placeret på plads 1, som det er tilfældet i den første af ovenstående konstruktioner. Subjektet kan imidlertid også placeres på plads 6, men det kræver i så fald, at der tidligere i konstruktionen (på plads 1 eller 3) forekommer et foreløbigt subjekt. I den anden og den tredje konstruktion står der noget mellem det finitte verbum og negationen *ikke*, og der er ikke tale om et pronomen i akkusativ, der kan fungere som objekt eller indirekte objekt; derfor må der være tale om sætningens subjekt. For det indirekte objekt og objektet gælder det, at de normalt placeres på plads 6 og i nævnte rækkefølge, som vi ser det i den anden konstruktion. Objektet eller det indirekte objekt kan imidlertid også placeres sætningsinitialt, og leddene har da i talesprog tryk. Problemet er, at vi syntaktisk set ikke kan vide, om det er objektet eller det indirekte objekt, der er placeret sætningsinitialt i den tredje af ovenstående konstruktioner – frekvensmæssigt er der størst sandsynlighed for, at det er objektet, idet det substantiviske indirekte objekt sjældent placeres sætningsinitialt, men strengt taget kan vi ikke vide det. Deraf følger, at den tredje af ovenstående konstruktioner er syntaktisk tvetydig og uafgørbar.[10]

6. Resultatet af screeningstest 2

Efter at de studerende havde set de ti undervisningsvideoer blev de ved næstfølgende undervisningsgang bedt om at lave screeningstest 2[11], og der var igen afsat 15 minutter til testen. Resultatet følger her:

---

[10] Der er selvfølgelig meget mere at sige om de enkelte pladser, og der bliver sagt meget mere i undervisningsvideoerne om bl.a. subjektsprædikativets og objektsprædikativets placering, men pladsen her tillader ikke en grundigere redegørelse.

[11] Man kan rimeligvis kritisere min metode for at bruge den samme tekst i både test 1 og 2. Årsagen til, at jeg bruger samme tekst, er, at de studerende skal have muligheden for at opdage, at de har rykket sig grammatisk. Jeg har tidligere år brugt forskellige tekster i screeningstestene, men der kunne de studerende ikke se deres egen frem- eller tilbagegang. Blandt mange af de studerende er der den generelle opfattelse (som også skinner igennem i spørgeskemaet til test 1), at grammatik er

Subjekter (+egentlige subjekter)	Screening 1	Screening 2
Alle	0	10/19,2 %
Nogle	52/100 %	42/ 80,8 %
Ingen	0	0
Foreløbige subjekter		
Alle	0	10/19,2 %
Nogle	1/1,9 %	8/15,4 %
Ingen	51/98,1%	34/65,4 %
Finitte verber		
Alle	35/67,3 %	23/44,2 %
Nogle	17/32,7 %	29/55,8 %
Ingen	0	0
Infinit verbum		
Alle	23/44,2 %	34/65,4 %
Ingen	29/55,8%	18/34,6 %
Objekter (-ledsætninger)		
Alle	2/3,8 %	3/5,8 %
Nogle	41/78,8 %	24/46,2 %
Ingen	9/17,3 %	25/48,1 %
Subjektsprædikativer		
Alle	2/3,8 %	17/32,7 %
Nogle	10/19,2 %	7/13,5 %
Ingen	40/77 %	28/53,8 %
Ledsætninger		
Alle	1/1,9 %	1/1,9 %
Nogle	8/15,4 %	16/30,8 %
Ingen	43/82,7	35/67,3 %

Som det kan ses af skemaet, er der stor forskel på de studerendes præstationer i test 1 og 2, og som det skal vise sig (jf. nedenfor), når

næsten umuligt at lære. Ved at bruge den samme tekst i de to tester opdager i hvert fald nogle af de studerende, at grammatik måske ikke er så svært, som de først troede.

mange studerende kun at fuldanalysere de første seks helsætninger i test 2, hvilket får konsekvenser for det samlede testresultat. De studerende er i test 2 i højere grad i stand til at finde foreløbige subjekter, hvorfor også andelsen af studerende, der finder alle (egentlige) subjekter, bliver større. Der er dog stadig 34 studerende (65,4 %), der ikke finder nogen foreløbige subjekter, og af disse annoterer 26 (76,5 %) ikke det egentlige subjekt, mens tre (8,8 %) annoterer det som subjektsprædikativ, og fem (14,7 %) annoterer det som objekt. At de studerende ikke annotererer det egentlige subjekt, skyldes for langt størstedelen, at de ikke er nået til at analysere konstruktionerne, som kommer til sidst i testen. At nogle annoterer det egentlige subjekt som et subjektsprædikativ kan forklares (og måske endda forsvares) ved, at begge helsætningers finitte verbal er *var*, der kan medføre subjektsprædikativer, når det fungerer som et kopulaverbum.[12]

Det samme styrkede billede ses ved subjektsprædikativet, hvor kun to studerende (3,8 %) kunne finde alle subjektsprædikativer i test 1, mens 17 studerende (32,7 %) kan finde alle leddene i test 2. Helsætning 6 er som nævnt besværliggjort ved, at der i fundamentet forekommer en styrelse for en strandet præposition på A-pladsen, og det har forvirret mange studerende. 20 studerende (38,5 %) finder subjektsprædikativet, mens 13 (25 %) annoterer leddet som et adverbial, fire (7,7 %) annoterer det som et objektsprædikativ (fordi de betragter styrelsen som et objekt), og 12 (23,1 %) annoterer ikke leddet. Mange studerende når ikke at analysere meget mere end de seks helsætninger, og det betyder, at 25 studerende (48,1 %) ikke annoterer subjektsprædikativet i helsætning 8. 21 studerende (40,4 %) finder subjektsprædikativet, mens to (3,8 %) annoterer det som et objektsprædikativ, og fire (7,7 %) annoterer det som et adverbial. Billedet viser altså en større forståelse for, hvornår der kan forekomme subjektsprædikativer, og andelen af fejlanalyser er blevet reduceret.

[12] De finitte verber i helsætning 12 og 13 fungerer ikke som kopulaverber men som intransitive verbaler. Et kopulaverbum som *være* har ingen semantisk betydning – dets funktion er alene at sætte subjektsprædikativet i forbindelse med subjektet. Når *være* fungerer som et intransitivt verbum, har det derimod semantisk betydning: *moder er i køkkenet* ('forekommer'/'er tilstede') og *Moder er ikke mere* ('lever') er bare et par eksempler på, at *være* kan fungere som et intransitivt verbum med semantisk betydning.

Billedet bliver lidt mere uklart, når det kommer til spørgsmålet om at genkende objektet. I test 1 annoterede mange studerende et hvilket som helst substantiv efter subjektet og verbalet som et objekt. Det er ikke tilfældet i test 2. Hvor kun to studerende (3,8 %) genkendte alle objekter i test 1, genkender tre studerende (5,8 %) alle objekter i test 2. Det ser dog ud til, at de studerende finder færre objekter i test 2 i forhold til test 1. Det er der flere grunde til. Der er stadig problemer med det refleksive pronomen i helsætning 1, som på dette tidlige tidspunkt i forløbet ikke er blevet behandlet. Mange studerende genkender stadig ikke alle ledsætninger, hvilket går stærkt ud over objekterne, fordi de fleste objekter udgøres af enten en infinit eller en finit ledsætning. Som sagt er der en grænse omkring helsætning 6, og det betyder, at antallet af studerende, der genkender objektet i helsætning 7 redceres fra 41 (78,8 %) i test 1 til 20 (38,5 %) i test 2. Det samme fald ses ved genkendelsen af objektet i helsætning 9, der reduceres fra 30 (57,7 %) i test 1 til 20 (38,5 %) i test 2. Dette er begrundelsen for faldet i genkendelsen af objektet. Når det er sagt, er der også sket fremskridt. Hvor otte studerende (15,4 %) genkendte den infinitte objektsledsætning i test 1, genkender 12 (23,1 %) nu leddet som et objekt. I test 1 genkendte to studerende (3,8 %) objektsledsætningen i helsætning 3, og det antal stiger i test 2 til 13 studerende (25 %). Der er altså flere studerende i test 2, der genkender objektsledsætningerne.

I test 1 viste det sig, at de fleste studerende ikke kunne genkende ledsætninger. Otte studerende (15,4 %) genkendte den infinitte ledsætning i test 1, men dette antal stiger i test 2 til 12 (23,1 %). Objektsledsætningen i helsætning 3 blev genkendt af to studerende (3,8 %) i test 1, men dette antal stiger i test 2 til 13 (25 %). I test 1 genkendte tre studerende den relative ledsætning, som er knyttet til objektet i helsætning 7, og i test 2 er det antal uforandret. Relativledsætningen, der er knyttet til adverbialet i helsætning 5 blev genkendt af én studerende i test 1, og antallet stiger i test 2 til fem (9,6 %). Den foranstillede adverbielle ledsætning i helsætning 7 bliver i både test 1 og test 2 kun genkendt af en studerende, mens den efterstillede ledsætning i helsætning 9 i test 2 bliver genkendt af fire studerende (7,7 %) mod ingen i test 1.

Der er ingen tvivl om, at de studerende har rykket sig, efter at de i 115 minutter er blevet undervist i en mere formel tilgang til grammatisk analyse. Kvantitativt set har de studerende rykket sig fra i gennemsnit at kunne finde 15,5 % af alle leddene ud over subjektet og verbalet til i gennemsnit at kunne finde 32,4 %.

Den mest afgørende forskel er, at de studerende ikke når så langt i test 2. Man skulle måske tro, at det var en tilbagegang, men jeg ser det derimod som en klar fremgang. Sagen er, at de studerende nu ikke længere blot finder subjekter og verbaler i alle sætninger – helsætninger som ledsætninger – mens de øvrige led ofte ikke annoteres eller annoteres forkert. De studerende annoterer derimod alle led i de sætninger, de når. Det betyder, at en del studerende kun når til at analysere helsætning 6, men deres analyser demonstrerer til gengæld en forståelse for forekomstrelationen mellem leddene i sætningen, og de finder langt flere led pr. helsætning i test 2 end i test 1.

I test 2 er der heller ingen studerende, der annoterer et hvilket som helst substantiv efter verbalet og subjektet som et objekt. Det betyder, at de studerende nu ikke længere laver en en-til-en korrespondance mellem en ordklasse og et led. Der er altså sket noget med de studerendes analysemetode og deres forståelse for grammatik. Hvor de studerende i test 1 ofte brugte spørgemetoden, hvilket medførte, at det infinitte verbum i helsætning 3 blev annoteret som et objekt af 13 studerende (25 %), annoterer 36 studerende (69,2 %) nu det infintte verbum som sådan, mens kun to (3,8 %) analyserer det som et objekt. Dette kunne antyde, at spørgemetoden for en stor del er blevet lagt på hylden til fordel for en analyse baseret på forekomstrelation. At de studerende så ikke når så langt, er ikke et problem, idet analysehastigheden vil forøges i takt med, at de får større erfaring med at bruge forekomstrelationer og leddenes placering i sætningen som analysemodel.

7. Konklusion

Artiklen har behandlet resultaterne fra et forsøg med flipped classroom i grammatikundervisningen ved Aalborg Universitet i efteråret 2016. Forsøget skulle højne de studerendes forståelse for forekomstrelationer

mellem sætningens led og leddenes placering i danske helsætninger. De fleste studerende viste i test 1, at de i deres grammatiske analyser som oftest sidestillede helsætninger og ledsætninger, ligesom de brugte spørgemetoden. Det medførte mange fejlanalyser, hvoraf den mest frekvente var, at de studerende analyserede et hvilket som helst substantiv efter subjektet og verbalet som et objekt. De studerende blev i forsøget bedt om at se ti undervisningsvideoer, hvori hovedtankerne i den formative grammatiske metode blev præsenteret. Den grammatiske metoder inddrager universelle, generelle og sprogspecifikke kriterier ved definitionen af sætningens led. Efter at have set undervisningsvideoerne blev de studerende testet igen, og denne gang viste testen, at de havde opnået en større forståelse for, hvad grammatik er. Den største forskel var, at de studerende i test 2 havde opnået en ny analysemetode, hvor de analyserede alle led i de sætninger, de nåede. De analyserede ikke længere kun subjektet og verbalet i alle hel- og ledsætninger, men de brugte forekomstrelationerne til at finde alle led i sætningerne. Det betød, at mange studerende kun nåede halvdelen af testen, men dette til trods fandt de studerende procentvis mange flere led ud over subjeket og verbalet i test 2. Der er altså noget, der tyder på, at den formative grammatik kan tilbyde de studerende en forklarings- og analyseramme, som de kan forstå relativt hurtigt – ved forsøgets afslutning havde de studerende trods alt kun modtaget 115 minutters undervisning i form af videoer. Det ville derfor være ønskeligt, hvis mere formelle grammatiske metoder kunne udbredes til hele undervisningssystemet, hvorved vi på universitetet ikke skulle bruge tid på praksisundervisning, men kunne beskæftige os meget med grammatiske spørgsmål af mere teoretisk karakter, når de studerende begynder på deres uddannelse.

Litteratur

Andersen, Torben (1996) Absolutive and nominative in Berta. *Proceedings of the Fifth Nilo-Saharan Linguistics Colloquium, Nice, 24-29 August 1992*. Par Robert Nicolaï & Franz Rottland (udg.). Köln: Köppe Verlag:39-69.

Christensen, Bent, Karen Folmar, Marianne Steen Larsen & Chr. Gorm Tortzen (2005) *Babelstårnet. Almen Sprogforståelse*. København: Gyldendalske Boghandel.

Devlin, Keith (2012) *Mooctalk*. http://mooctalk.org/2012/09/ (tilgået oktober 2016).

Diderichsen, Poul (1971 (1946)) *Elementær Dansk grammatik*. 3. udg. 5. opl. København: Gyldendal.

Götzsche, Hans (1994) *Deviational Syntactic Structure. A Constrastive Linguistic Study in the Syntax of Danish and Swedish*. Doktordisputats, Göteborgs universitet.

Ingerslev, Frøken (1903) *Lille dansk Sproglære. Udarbejdet til Brug for* "*Købmandsskolen*". København: Det Nordiske Forlag.

Kristensen, Susanne Annikki (2005) *Syntagmatiske Strukturer. Frasestrukturelle beskrivelser af adverbielle udtryk i dansk og finsk*. Ph.d.-afhandling, Aalborg Universitet.

Kristensen, Susanne Annikki (2015) Infinitte ledsætninger. *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 9.-10. oktober 2014*:197-216.

Kristensen, Susanne Annikki (2016) *Grammatiske grundbegreber. Sætningen, ordet og sproget*. 2. udg. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Mikkelsen, Kristian (1923) *Dansk Sproglære for Seminarier*. 5. udg. København: P. Haase & Søns Forlag.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Var de gift eller blev de gift?
Om biografiske overgangsprædikater i amerikadansk

Karoline Kühl og Jan Heegård
Københavns Universitet

Indledning

Projektet 'Danske Stemmer i USA og Argentina' (2014-2018, Københavns Universitet) har som mål at undersøge forskellene mellem danmarksdansk talesprog og det dansk, der tales og taltes af danske udvandrere og deres efterkommere i Nordamerika og Argentina.[1] I denne forbindelse er vi blandt talerne fra Nordamerika stødt på prædikater dannet af *var* samt en participiumsform af et overgangsverbum, hvor vi i danmarksdansk i alle dets variationer ville forvente *blev*[2]:

(1) *vi var gift i 1906 og vi var gift for halvtreds år* (Corpus of North American Danish-kbl-73-PEH)

Med danmarksdanske øjne læses første helsætning, som at ægteskabet tidsmæssigt er lokaliseret til året 1906 og at det ikke er af betydning om denne tilstand også var gældende før og efter 1906. Men som det fremgår af det efterfølgende udsagn, er denne information vigtig. Det specificerende punktuelle tidsadverbial *i 1906* i første

[1] Projektet er finansieret af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal, som Semper Ardens-projekt af Carlsberg Fondet samt Nordisk Forskningsinstitut og Institut for Nordiske Sprog og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet.

[2] Tak til Steffen Höder for kommentarer til en tidligere version af artiklen.

helsætning lægger op til, at det er vielsen, der skal betegnes, og det går i danmarksdanske ører ikke godt i spænd med prædikatet *var gift*; Anden helsætning *og vi var gift for*[3] *halvtreds år* udelukker at parrets ægteskab kun varede i året 1906.

Det er forekomster som denne, der har henledt vores opmærksomhed på en mulig engelsk kontaktpåvirkning af amerikadansk i form af en overgeneraliserende brug af VÆRE + participium af overgangsverber, parallelt med brugen af BE på engelsk (*we were married in 1906 and we were married for 50 years*). Vores iagttagelse understøttes af Hasselmo, som konkluderer, at et overforbrug af hjælpeverbet VÆRE i perifrastiske passivkonstruktioner af overgangsverber er et karakteristisk træk i amerikaskandinavisk (amerikanorsk, -svensk og -dansk) syntaks: "...the use of *vara* and its other Scandinavian equivalents in forming the passive of verbs denoting 'transition of one state to another' (övergångsverb), *hon var tagen till hospitalet* (*hon blev tagen till hospitalet*) 'she was taken to the hospital'" (Hasselmo 2005:2133).

Også nyere analyser af amerikasvensk noterer dette træk som typisk: "Also the use of passive forms appears to be affected by English […]. American Swedish has eventive passives with *vara* 'be' + participle; see (15) where Standard Swedish would have a morphological passive (or possibly a periphrastic passive with *bli* 'become'). In Standard Swedish, *vara* is only used in stative passives […]. (15) *De* [kirkerne] *var byggd har sa vi kunde ha en præst ifran Sverje* (Larsson, Tingsell og Andréasson 2015:378).

Den forskel i telicitet, som udtrykkes med perifrastiske passivkonstruktioner, som Larsson m.fl. henviser til, udtrykkes – som bekendt – også i dansk ved hjælp af hjælpeverbum: VÆRE-passiv har statisk betydning, mens BLIVE-passiv bruges om både overgange og aktiviteter (GDS:630, eksempel her *han blev skudt* vs. *han var skudt*). Juul Nielsen påpeger, at når supinum i VÆRE-passiv er et overgangsverbum, så udtrykker konstruktionen den tilstand, der indtræder efter overgangen. Dette implicerer, at den statiske VÆRE-passiv af et overgangsverbum bærer et element af retrospektivitet,

[3] I nordamerikadansk talesprog erstatter *for* i mange tilfælde durativt *i* (jf. Kühl 2015).

idet den tilstand, der er resultat af forudgående aktivitet/overgang, udtrykkes i *være*-passiven (Juul Nielsen 2015:445-448) *han var skudt* = tilstanden 'død', som resultat af *han blev skudt* = overgangen, aktiviteten). VÆRE og BLIVE kan naturligvis også være kopulaverber, der som sådan ikke styrer et infinit verbal, men danner et sammensat prædikat med prædikativ (GDS:292-297). Om VÆRE og BLIVE skal ses som hjælpe- eller kopulaverbum, og tilsvarende om det infinitte verbal skal ses som supinum eller som prædikativ, afhænger af fuldverbets semantisk-syntaktiske egenskaber (og forskellen er ikke altid entydig). Som vi vil se nedenfor, har det implikationer for om *var* + PRÆDIKAT i amerikadansk er udtryk for engelsk påvirkning eller ej.

Engelsk har haft stærk indflydelse på de skandinaviske emigranters sprog i Nordamerika, og derfor er et overforbrug af VÆRE også i amerikadansk ikke overraskende. Men siden den forskning i amerikadansk ved I. Kjær og M. Baumann Larsen, som Hasselmo bygger sin overbliksartikel på, kun i forholdsvis ringe omfang behandler strukturelle aspekter af amerikadansk syntaks, må det formodes, at Hasselmos beskrivelse af amerikaskandinavisk i overvejende grad har amerikanorsk og amerikasvensk som grundlag. Der er derfor god grund til at se nærmere på brug af hjælpeverbum i perifrastiske passiver af overgangsverber i amerikadansk. Vores analyser tyder på, at det ikke er kun passivsystemet som sådan, der undergår en simplificering, men at det drejer sig om en mere generel tendens til (overfor)brug af VÆRE i kontekster, der i danmarksdansk tillader et valg mellem BLIVE og VÆRE (som hjælpe- eller kopulaverber). Men vi ser også et decideret overforbrug af VÆRE i kontekster, der beskriver overgange eller aktiviteter, og hvor man i danmarksdansk ville forvente en form af BLIVE (jf. eksempel (1)). Dette vil fremgå af analysen nedenfor. Først nogle metodiske betragtninger.

Datagrundlag

Datagrundlaget for vores undersøgelse udgøres af LANCHART-korpusset af danmarksdansk talesprog og 'Corpus of North American Danish' (CoNAmDa). Begge korpusser har til huse ved Sprogforandringscentret ved Københavns Universitet.

LANCHART-korpusset består af sociolingvistiske interviews med danskere fra hele landet (med en overvægt fra København), i alle aldre og alle socialklasser. Interviewene er gennemført fra 1970'erne og til nu, og målet har været at genoptage talerne for at få et billede af sprogforandring i virkelig tid. LANCHART-korpusset bestod på undersøgelsestidspunktet (sommer 2016) af 8.756.000 ord (for et overblik over LANCHART-korpusset jf. Gregersen & Kristiansen 2015).

CoNAmDa bestod på undersøgelsestidspunktet (forår 2016) af 348.825 ord.[4] Det indeholder (sociolingvistiske) interviews gennemført af Iver Kjær, Mogens Baumann Larsen, Tore Kristiansen og Christopher Hale i USA og Canada fra 1960'erne og til 1990'erne. Disse optagelser af nordamerikadansk talesprog er i de sidste år blevet samlet, digitaliseret og udskrevet inden for projektet 'Danske Stemmer i USA og Argentina'. Talerne i CoNAmDa er emigranter fra Danmark eller efterkommere af disse. Deres fødeår spænder knap 100 år fra 1876 og til 1965. På interviewtidspunktet er de fleste er ældre mennesker (65+), og mange kan regnes som 'blue collar workers' eller er eller har været landmænd.[5]

Undersøgelse

Vores søgningsgrundlag i LANCHART har i første omgang været alle forekomster af VÆRE i kombination med et participium. Herefter har vi sorteret forekomsterne efter participiumstype. Den overordnede konklusion for CoNAmDA var, at et usædvanligt brug af VÆRE især (men ikke udelukkende) forekommer med de biografiske overgangsverber *født*, *konfirmeret* og *gift* og kun med hjælpeverbet i præteritum (dvs. med *var*). Dette resultat har vi så taget som udgangspunkt for en sammenligning af alle forekomster af *var født/konfirmeret/gift* med alle forekomster af *blev født/konfirmeret/gift* i CoNAmDa og LANCHART. Vores mål har været en kortlægning af den interne fordeling af prædikaterne i danmarksdansk og i

[4] Siden er korpusset vokset til ca. 614.000 ord.

[5] For en mere detaljeret beskrivelse af hele 'Corpus of American Danish' (inklusive den argentiske del), jf. Kühl m.fl. (accepteret) 'CoAmDa. Et nyt dansk talesprogskorpus.' *Danske Talesprog*.

amerikadansk, men også en sammenligning af brugen af *var* og *blev* i de nævnte prædikater i danmarks- og amerikadansk.

For at kunne afgøre om prædikaterne betegner en dynamisk overgang eller en statisk tilstand, er vi blevet nødt til at inddrage den semantiske kontekst. Dette indebærer bl.a. forekomster af fx tids-, steds- og mådesadverbialer. På hvilken måde adverbialer kan have betydning for læsningen, ses tydeligt i følgende eksempel med prædikatet *var konfirmeret*:

(2) *Jeg gik i Nørre Alle Skole, var konfirmeret i Sankt Johannes Kirken af pastor Gottschalk* (CoNAmDA-73-EVR)

Stedsadverbialet (*i Sankt Johannes Kirken*) og benævnelse af agens (*pastor Gottschalk*) lægger op til, at den amerikadanske taler her vil fortælle om selve konfirmationshandlingen, som var karakteriseret af et specifikt sted og en specifik person, og ikke om tilstanden 'at være konfirmeret'. Forekomsten af specificerende omstændigheder indgår derfor i vores kriterier for, om prædikatet betegner en overgang (fødslen, konfirmationen eller vielsen) eller en deraf resulterende tilstand (at være i live, at være konfirmeret eller at være gift). Fordi det dog absolut er muligt at konstruere kontekster, hvor *var født/ konfirmeret/gift* kan bruges upåfaldende sammen med specificerende adverbier (fx indirekte tale eller non-realis, 'afstandskontekster' iflg. GDS: 681ff., især 688), er det naturligvis optagelsen som helhed, der udgør den semantiske kontekst for prædikatet, og vi har derfor inddraget denne samt de ikke-sproglige metadata, vi har om talerne. Nævnes der fx et andet sted i interviewet, at et par er blevet skilt og faktisk kun var gift i et års tid?

Kontrastive kvantitative sammenligninger

Tabel 1 viser en ren kvantitativ sammenligning af prædikaternes forekomster i danmarksdansk og nordamerikadansk talesprog.

	CoNAmDA (n=348.825)		LANCHART (n=8.755.893)	
	n	Fordeling af hjælpeverbum på participium	n	Fordeling af hjælpeverbum på participium
var født	217	92 %	82	29 %
blev født	19	8 %	205	71 %
var konfirmeret	23	44 %	1	1 %
blev konfirmeret	29	56 %	76	99 %
var gift	77	30 %	98	24 %
blev gift	188	70 %	316	76 %

Tabel 1

Opgørelsen viser en klart anderledes fordeling af hjælpeverberne i danmarksdansk og nordamerikadansk talesprog for *født* og *konfirmeret*: Prædikatet *var født* dominerer tydeligt den nordamerikadanske sprogbrug med 217 forekomster over for 19 forekomster (8 %) af *blev født*. Ser man på LANCHART-korpusset, viser det sig, at *blev født* dominerer med 71 %, men at 29 % af forekomsterne stadig dannes med *var*. Sammenligner man korpusserne, bliver det klart, at de nordamerikadanske talere bruger *var født* meget mere end *blev født*, og, som følge deraf, optræder *var født* meget hyppigere end i danmarksdansk. Mens *var konfirmeret* kun optræder en enkel gang i LANCHART-korpusset, udgør det 44 % af alle forekomsterne i CoNAmDa. Selvom forekomsterne talmæssigt her er forholdsvist lave, viser denne fordeling en – set med danmarksdanske øjne – forhøjet brug af *var konfirmeret*. Brugen af *var/blev gift* viser en ensartet fordeling i begge korpusser, og her skal der kvalitative analyser til for at vise, at brugen i nordamerikadansk er anderledes end i danmarksdansk.

Semantisk-grammatisk analyse af *var født/konfirmeret/gift* og *blev født/konfirmeret/gift*

I den følgende kvalitative analyse indgår der en karakteristik af fuldverbets semantisk-syntaktiske egenskaber, en diskussion af

hvorvidt prædikaterne er passiv- eller prædikativkonstruktioner og en kvalitativ analyse af deres optræden i nordamerikadansk og danmarksdansk.

var født

Var/blev født er den perifrastiske passiv [patiens + *føde* + af agens] af aktivkonstruktionen [agens + *føde* + patiens]. Fødslen er den dynamiske overgang/aktiviteten, som resulterer i tilstanden 'at være i live'. Dog synes der på dansk at være en præference for, at patiens (den fødte) profileres i forhold til agens (moren, den fødende) i dette prædikat, dvs. at agens sjældent nævnes i passivkonstruktionerne (både med *blev* og *var*). Muligvis er passivkonstruktionen også mere fremherskende end aktivkonstruktionen. Ifølge Bache (2000:211) optræder *born* i engelsk udelukkende med hjælpverbet BE, og Bache påpeger at BE + *born* ikke har nogen aktiv modpart.

Den kontrastive kvantitative sammenligning af forekomsten af *var født* og *blev født* i LANCHART-korpusset og CoNAmDA viser en (set med danmarksdanske øjne) generelt forhøjet brug af *var* i det nordamerikanske datasæt. En kvalitativ analyse viser dog ikke samme tydelige resultat, idet den nordamerikadanske brug af *var født* i mange tilfælde stemmer overens med danmarksdansk sprogbrug. Dette er bl.a. tilfældet, når prædikatet betegner tilstanden 'at være i live', når en generisk typelæsning tilsigtes (fx *piger der var født i Nyboder og var ugift når de var tredive og hvis far var pensioneret eller død, de kunne få en lejlighed* (bysoc1ny-06-HTH) = personer af denne type) eller når *var født* er en del af kongruenskonstruktionen *var født og opvokset*. 'Overforbruget' som resulterer i det tydelige kvantitative udsving, opstår i kontekster, hvor det er diffust, om prædikatet betegner overgangen (fødslen) eller tilstanden 'at være i live', jf. følgende eksempler, hvor heller ikke den bredere semantiske kontekst entydiggør udsagnet:

(3) *nej de døde før jeg var født* (CoNAmDA-kbl-73-HAR)
(4) *min mor hun var født i 1866* (CoNAmDA-kbl-73-SOH)

Siden der i sådanne ytringer ikke er noget indhold, der sætter entydigt fokus på enten den dynamiske overgang, fødslen, eller tilstanden 'at være i live', er det i eksemplerne (3) og (4) ikke udslagsgivende, om der bruges *blev* eller *var født* (dette gælder også for danmarksdansk).[6] Denne valgfrihed mellem to grammatisk og semantisk acceptable muligheder åbner muligheden for, at de nordamerikanske talere kan vælge den mulighed, der er fælles for deres to sprog, nemlig en form af VÆRE.

Heller ikke specificerende tids- og stedsadverbialer umuliggør en tilstandslæsning (og tilsvarende brug af *var født*), jf. følgende eksempler fra CoNAmDA:

(5) *well, så levede de jo henne ved Oldham hvor jeg var født* (CoNAmDA-kbl-80-EMN)
(6) *jeg var født i København, Eversgade* (CoNAmDA-kbl-76-KLU)
(7) *and jeg var født i '96 så kan du figure* [= engelsk] *hvor gammel jeg er* (CoNAmDA-kbl-76-HAH)
(8) *og så var jeg født måske så et år efter den tid* (CoNAmDA-kbl-73-AGL)

Den tydelige frekvenseffekt, som vi ser i den kontrastive kvantitative sammenligning, bygger altså ikke på egentlig ugrammatiske valg, men på en udnyttelse af eksisterende muligheder: Mens de danmarksdanske talere foretrækker *blev født*, vælger de nordamerikanske talere fortrinsvis *var født*. Kontakten med engelsk har her altså en indirekte effekt, idet den har indflydelse på talernes sproglige valg i semantisk-grammatiske kontekster med en høj grad af valgfrihed.

var konfirmeret

Til forskel fra *født* (og *gift*, se nedenfor) opfører *konfirmere* sig helt efter bogen, hvad angår aktiv-passiv og telicitetsdistinktionen med *være* og *blive*: *var/blev konfirmeret* [patiens + *var/blev konfirmeret* + af agens] er passiv af dens aktive modstykke [agens + *konfirmere*

[6] I nordamerikadansk bruges absolut også *blev født* i disse kontekster, men der er ikke noget entydigt mønster i, hvornår *blev* vælges. Desuden tillader de 19 forekomster af *blev født* (over for 217 forekomster af *var født*) (jf. Tabel 1) ingen solide generaliseringer.

+ patiens]. Konfirmationen er den dynamiske overgang/aktiviteten, som resulterer i tilstanden 'at være konfirmeret'. Dog har *konfirmeret* en oplagt indbygget mulighed prædikativ læsning: Det at være konfirmeret er en tilstand, man ikke kan komme ud af, og som derfor må siges at være en vedvarende egenskab ved subjektet (der findes os bekendt ikke et ritual der kan 'af-konfirmere'). Det prædikative aspekt har nok været endnu mere udpræget i historisk tid, hvor konfirmationen står for overgangen til voksenalderen og de dertil hørende pligter og rettigheder. For de af CoNAmDas talere, som er født omkring 1900, er dette en relevant kontekst, og fem ud af 23 forekomster af *var konfirmeret* kan også læses som tilstanden 'at være voksen', fx

(9) *vi måtte jo tjene så snart vi var konfirmeret og det var et hårdt liv* (CoNAmDA-kbl-73-LAR)

Den ene forekomst af *var konfirmeret* i LANCHART-korpusset betegner på samme måde tilstanden 'at være voksen' i form af en status med mere vidtgående rettigheder (at måtte drikke alkohol), som informanten opnåede efter vedkommendes konfirmation:

(10) *hvornår måtte du få lov til at drikke ... så det var sådan cirka efter I var konfirmeret eller at I måtte begynde at…* (LANCHART-bylderup3gl-14-XMM)

De resterende 18 forekomster af *var konfirmeret* i CoNAmDa optræder dog sammen med en stedsbestemmelse (*jeg var konfirmeret ude i kolonien*), et mådesadverbial (*jeg var konfirmeret på* dansk) eller med en agens (*jeg var konfirmeret by en gammel mand*). Bestemmelserne specificerer konfirmationshandlingen, overgangen ved at henlægge aktiviteten til et bestemt sted, til et bestemt sprog og en specifik agens. I LANCHART-korpusset dannes disse kontekster konsekvent med *blev*. Det er muligt at konstruere upåfaldende eksempler med *var konfirmeret* + STED/MÅDE (sprog)/AGENS (fx *Hun var konfirmeret på dansk af pastor Grundtvig, men da hun senere blev gift, var gudstjenesten på engelsk*.), men i så fald skulle der være tale om indirekte tale, non-realis eller konstruktioner, hvor prædikatet danner

udgangspunkt for noget følgende. Dette er ikke tilfældet her, og derfor tyder det på, at brugen af *var* som hjælpeverbum i disse kontekster er en kontaktpåvirkning.

var gift

Det reciprokke verbum *gift* betegner en tilstand, som en person indgår i sammen med en andenpart. Tilstanden afstedkommes rituelt ved, at en tredjepart sanktionerer den i vielseshandlingen. Tilstanden kan afsluttes, enten ved at ledsageren dør, eller ved at man lader sig skille, dvs. rituelt 'af-gifte'.

Strukturelt set er *var gift* en prædikativkonstruktion, og tilsvarende er *var* her et kopulaverbum. *Var gift* kan ikke være en perifrastisk passiv, siden der ikke er et aktivt modstykke: *at gifte sig* og *at blive gift* er andre verber med en anden valens. Ikke desto mindre kan *blev gift* (af 'at blive gift') og prædikativkonstruktionen *var gift* bruges i de samme kontekster. Dermed skaber de i deres brug samme kontrast mellem en dynamisk og statisk læsning, som brug af BLIVE og VÆRE som hjælpeverbum i perifrastiske passivkonstruktioner ville gøre. Derfor giver en sammenligning mellem brugen af *var gift* og *blev gift* stadig mening.

Som nævnt ovenfor er forekomsten af *var gift* i CoNAmDa kvantitativt upåfaldende, idet den procentvise fordeling mellem *var gift* og *blev gift* inden for de to korpusser stort set svarer til hinanden. Ser man nøjere på forekomsterne af *var gift* i amerikadansk, bliver det tydeligt, at mange upåfaldende betegner tilstanden 'at være gift' (prædikativisk), fx

(11) med durativt adverbial: *vi var gift i sixtyone year* (CoNAmDA-73-CLA)
(12) om tilstanden 'ugift': *han var ikke gift og jeg var heller ikke gift* (CoNAmDA-kbl-73-CLC)
(13) om tilstanden 'nygift': *i den tid da vi først var gift der skulle vi køre i min vogn* (CoNAmDA-kbl-73-AGL)
(14) prædikativ som årsag*: de ville jo ikke tage mig fordi jeg var gift* (CoNAmDA-kbl-73-*CRJ)*
(15) med ledsager*: så havde jeg kun den datter der var gift med en præst* (CoNAmDA-kbl-73-KSI)

Disse forekomster svarer til danmarksdansk, hvilket let kan bekræftes i LANCHART-korpusset. Men CoNAmDa viser også forekomster af *var gift*, som ikke findes i danmarksdansk: Dette er forekomster af prædikatet sammen med tidsadverbialer som betegner præcise tidspunkter, og som derfor går imod en prædikativ tilstandslæsning:

(16) *og de levede i den [hus] til øh de var gift i øh enoghalvfems* (CoNAmDA-kbl-80-TEN)
(17) *og du har hvad tid [hvilket år] hun var gift* (CoNAmDA-kbl-73-AHO; AHO taler her om sin mor og hvornår moren blev gift)
(18) *jeg var gift i 1906* (CoNAmDA-kbl-73-PEH; *ægteskabet varede ud over året 1906)*

De ikke-durative tidsadverbialer lægger op til, at det ikke er tilstanden 'at være gift', som informanterne taler om (og et kig på samtalen bekræfter dette), men at de taler om selve vielsen, den dynamiske overgang/aktivitet, og altså stadig bruger prædikativisk *var gift*. En lignende skurren i danmarksdanske ører opstår, når de nordamerikanske talere bruger *var gift* i kontekster, hvor en temporal ledsætning afgrænser tilstanden 'at være gift', jf. de følgende eksempler:

(19) *det var mange år efter jeg var gift at jeg fik det den bog* (CoNAmDA-kbl-73-AGL)
(20) *ja, men efter til vi var gift, se, så flyt- købte de den her farm her* (CoNAmDA-kbl-73- KKD)

Læst med danmarksdanske øjne er propositionen her, at bogen blev givet, henholdsvis farmen blev købt, efter at talerens ægteskab (den prædikativiske tilstand) sluttede. Men ud fra optagelsen kan vi med sikkerhed sige, at dette ikke er tilsigtet. Talernes intention har været at tidsfæste begivenhederne (køb af farmen og bogen som gave) i forhold til det specifikke tidspunkt (årstal), hvor deres ægteskab blev indgået.

Samme slags sammenstød mellem brug prædikativisk *var gift* og den semantisk kontekst ser vi i følgende eksempler, hvor specificerende stedsadverbialer også lægger op til, at det er vielsen og ikke ægteskabet, der er tale om:

(21) *de var gift … in Omaha* (CoNAmDA-kbl-73-LIA)
(22) *jeg var gift derude* (CoNAmDA-kbl-73-HEF)
(23) *well, jeg- jeg var gift oe ude i Seward County* (CoNAmDA-kbl-73-DSO)
(24) *vi var gift in Danmark* (CoNAmDA-kbl-80-MLC)

Hvis man her med danmarksdanske øjne skulle tage prædikatet for gode varer, skulle sætningens proposition indebære, at de personer, som subjekterne betegner, var gift det pågældende sted, men ikke andre steder. Der er dog intet i samtalerne, der tyder på, at dette udsagn er tilsigtet, men at talernes ægteskab også holdt andre steder end de nævnte. Når *gift* i LANCHART-korpusset optræder sammen med specificerende steds- eller ikke-durative tidsadverbialer, er det udelukkende med *blev*. Dette implicerer, at den ovennævnte brug af *var gift* sammen med punktuelle tids- eller stedsadverbialer i amerikadansk talesprog er en kontaktpåvirkning fra engelsk.

Diskussion og konklusion

Analyserne har vist, at Hasselmos konklusion angående en forandring af det amerikaskandinaviske passivsystem hen imod en forøget brug af VÆRE ikke kan rumme de amerikadanske resultaters kompleksitet. For det første kan vi konstatere, at forandringen af det amerikadanske passivsystem ikke er altomfattende, men blot rammer en specifik gruppe af overgangsverber, i hvert fald når man tager et vist antal forekomster som udgangspunkt. Sagt med andre ord: CoNAmDa viser også en usædvanlig brug af *var* sammen med andre overgangsverber, men her er der kun få forekomster per fuldverbum, mens der er påfaldende mange forekomster med *født*, *konfirmeret* og *gift*. Årsagen til, at det netop er de biografiske overgangsverber, der synes at være sårbare for en kontaktpåvirkning af engelsk, er sandsynligvis teksttypen. De sociolingvistiske interview, som udgør CoNAmDa og LANCHART-korpusset, indeholder tit et tilbageblik i form af et biografisk narrativ, og dette øger selvfølgelig chancen for at de livsbiografiske overgangsverber optræder.

For det andet er det som nævnt ikke passivsystemet som sådan, der forandres, men en mere generel overforbrug af VÆRE som

hjælpe- og kopulaverbum, dvs. også i prædikativkonstruktioner. For det tredje har kontakten med engelsk en effekt på forskellige niveauer: Den signifikante kvantitative forskubning ved *født* hen imod et øget brug af VÆRE bygger ikke på valg, der decideret er ugrammatisk i danmarksdansk, men snarere på at de nordamerikanske talere har en tendens til at vælge VÆRE i stedet for BLIVE i kontekster, hvor begge dele er mulige. Den generelt store valgfrihed i danmarksdansk med hensyn til valg af hjælpe- eller kopulaverbum sammen med *født, konfirmeret* og *gift* træder tydeligt frem, idet vi kun kan se meget få og meget specifikke kontekster, hvor *var* ikke bruges i danmarksdansk: *var gift* + specificerende tidspunkts- eller stedsadverbialer og *var konfirmeret* + specificerende stedsadverbial, ledsager, agens eller *på* SPROG (fx *på dansk*).

Et punkt, som vi ikke har diskuteret endnu, er en kontaktpåvirkning i kraft af muligheden for, at passiv på engelsk kan dannes med GET. Som nævnt kan BE + *born* ses som fastlåst passiv; det forekommer altså kun i denne form. *Confirmed* og *married* kan derimod rent principielt optræde med GET. Bache (2000:85-86) påpeger, at GET-passiver mest optræder i sprogligt uformelle talehandlinger. GET-passiver har en resultativ betydning, og subjektet får derved tilskrevet et element af initiativ eller ansvar (fx *Malcolm got promoted*; jf. også brugen i imperativen *Get yourself invited to the meeting!*). GET-passiver er altså entydigt dynamiske (jf. *They got married* = dynamisk, mens *They were married* = dynamisk eller statisk) (Bache 2000:85-86; eksempler også herfra). Som sådan er brugen af GET og BE parallelt til det danske system med valget mellem BLIVE og VÆRE. Dog er det af forskellige grunde svært at tage højde for GET-passivernes indflydelse på amerikadansk: Vi ved meget lidt eller intet om talernes engelske, og vi ved derfor ikke, om de ville have brugt GET som hjælpeverbum i et interview, der af mange må have været opfattet som en formel situation. Det er heller ikke ligetil at se, i hvilken form GET-passiver skulle påvirke talernes (nordamerika)danske talesprog: Det kunne føre til en stabilitet af distinktionen mellem BLIVE og VÆRE, men en direkte replikation af *get/got* er svær at forestille sig; *Get*/*got* og *bliver/blev* ligger langt fra hinanden i form, ulig *was/were* og *var*.

Et andet punkt, som ikke står helt klart for os endnu, er spørgsmålet om, hvorfor forskellen i brug af hjælpeverbum kun gør sig gældende i præteritum. Årsagen kan selvfølgelig være talesprogets formmæssige lighed mellem *was/were* og *var*. Dette er sandsynligt, men ikke tilstrækkelig som forklaring, idet vi også er stødt på fænomenet i skrevet amerikadansk. Her kan det være produceret af arvesprogstalere dvs. efterkommere af emigranterne, der har tilegnet sig en allerede forandret variant af forældrenes (udvandrernes), sprog (jf. Kühl & Heegård 2016 for en kort redegørelse for begrebet arvesprogstalere), men vi har også set det produceret på skrift af emigranttalere. Muligvis hænger præteritumseffekten sammen med, at der for disse specifikke prædikater ikke er andre muligheder for, hvor en påvirkning kan vise sig: Fordeler man prædikaterne på henholdsvis præsens og præteritum, kan man opstille følgende tabel:

Tempus	VÆRE + *født/konfirmeret/gift*	BLIVE + *født/konfirmeret/gift*
præsens	*er født/konfirmeret/gift* betegner en gældende tilstand (også generisk).	*bliver født/konfirmeret/gift* betegner en igangværende aktivitet eller futurum; også generiske udsagn.
præteritum	*var født/konfirmeret/gift* betegner en tilstand, også generisk. Præteritum koder tidslig eller faktuel afstand (GDS:681ff., især 688).	*blev født/konfirmeret/gift* betegner en overstået aktivitet. Præteritum koder tidslig eller faktuel afstand (GDS:681ff., især 688).

Tabel 2

CoNAmDas teksttype (sociolingvistiske interviews med biografiske narrativer) med ældre talere lægger op til brug af præteritum, idet det er fortiden (informantens liv hidtil), der omtales. GDS (681ff., især 688) analyserer tempus ikke kun som tidskategori, men også som et udtryk for en abstrakt markering af graden af nærhed eller afstand som inkluderer visse modusbetydninger. Præteritum[7] udtrykker således 'ikke-nærhed' til talehandlingens udgangspunkt, afstand i realitet (faktuel forskel, bl.a. hypotetiske eller kontrafaktiske udsagn, fx *Bare*

[7] Det gælder også præteritum perfektum (GDS:688).

jeg var gift med ham) og/eller afstand i tid (*Vi var gift i 1975 og vi blev skilt i 1976*). Talernes egne og deres børns fødsler, konfirmationer og vielser står typisk i en vis tidslig afstand til taletidspunktet[8], og præteritum (dvs. *blev* eller *var*) er derfor et naturligt valg for disse biografiske narrativer. Imidlertid kan brug af præsens af VÆRE (*er født/konfirmeret/gift*) være lige så naturligt, siden en fortælling om en stadig gældende tilstand også kan være tilsigtet. Brug af både præteritum og præsens er altså i princippet mulig og kan være umarkeret.

Dog er der i præteritum en mulighed for opposition mellem brug af *var* og *blev*, men samme opposition og dermed samme valgmulighed eksisterer ikke i præsens mellem *er* og *bliver*. Det er ikke at forvente, at disse ældre talere i deres retrospektive narrativer bruger *bliver født/konfirmeret/gift* og dermed omtaler en igangværende aktivitet eller futurum. Historisk dramatisk præsens ville selvfølgelig være en mulighed, men CoNAmDas talere bruger den ikke. Dette ville forklare 'præteritumseffekten' i vores resultater.

Litteratur

GDS = Erik Hansen & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Gregersen, Frans & Kristiansen, Tore (2015) Indledning. Sprogforandring i virkelig tid. *Hvad ved vi nu - om danske talesprog?* Frans Gregersen og Tore Kristiansen (udg.). København: Sprogforandringscentret, Københavns Universitet:9-45.

Kühl, Karoline (2015) 'Det er easy at tale engelsk også'. Amerikadansk i 1960'erne og 1970'erne. *NyS* 47:39-64.

Kühl, Karoline & Heegård, Jan (2016) Ledstillingsvariation i amerikadanske hovedsætninger med topikalisering. *Ny forskning i grammatik* 23:161-176.

Kühl, Karoline, Jan Heegård, Gert Foget Hansen & Frans Gregersen (accepteret) CoAmDa. Et nyt dansk talesprogskorpus. *Danske Talesprog*.

Nielsen, Peter Juul (2015) *Functional structure in morphology and the case of nonfinite verbs. Theoretical issues and the description of the Danish verb system*. Amsterdam: Brill.

[8] Børnebørn og oldebørn omtales ikke særlig hyppigt, idet interviewerne mest spørger til børnenes sprogbrug.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Hvordan tjør'ed
- Stiliseringspraksisser blandt bornholmske unge

Anne Larsen
Københavns Universitet

1. Indledning

I denne artikel undersøger jeg hvordan unge bornholmere bruger stiliserede bornholmske træk i interaktioner med hinanden. Herunder viser jeg hvordan dialektale træk forbindes med forskellige indeksikalske værdier samt hvilke sociale funktioner trækkene har for de unge i hverdagsinteraktioner.

Undersøgelsen er en del af projektet "Dialekt i periferien" hvor vi undersøger den aktuelle brug og status af dialekt i tre geografiske yderpunkter i Danmark: Hirtshals (Nordjylland), Bylderup-Bov (Sønderjylland) og Nexø (Bornholm). I de tre områder ser vi på flere generationers beskrivelser og brug af den lokale dialekt med særligt fokus på unges sproglige og sociale hverdagspraksisser som de udfolder sig i løbet af deres skoledag, derhjemme og på de sociale medier.

Vores observationer og foreløbige kvantitative analyser viser at der på Bornholm er sket en særlig stærk udtynding af dialekten. Særligt fra forældregenerationen til den unge generation ses et kraftigt fald i brug af dialekttræk, hvor de yngste talere sjældent bruger bornholmske træk i umarkeret tale. Selv prosodiske bornholmske træk som stødløshed (Nielsen & Pedersen 191:kort 2) og det karakteristiske

bornholmske intonationsmønster[1] synes at være forsvundet i denne generation. De unge lyder derfor tilnærmelsesvist som københavnske unge.

I vores optagelser af de unge viser det sig imidlertid at de unge har kendskab til og kan bruge en række traditionelle bornholmske træk, men at disse primært forekommer i stiliseringspraksisser. Dvs. i særligt markerede ytringer karakteriseret ved flerstemmighed der kan involvere direkte parodi eller performance af mere abstrakte personaer.

Forskellige sproglige stile eller registre bliver af sprogbrugere altid forbundet med forskellige praksisser, værdier og persontyper, og forestillinger om sprog og deres sociale betydninger er ofte uartikulerede, men kommer mere implicit til udtryk i sprogbrug (Agha 2007:79). Da stiliseringer er en særligt markeret form for sprogbrug der indebærer overdrivelse og i nogen grad karikatur, er de relativt eksplicitte metasproglige aktiviteter der viser talerens evaluering af sproglige former og deres sammenhænge med forskellige stemmer og værdier (Madsen 2013:42; Jaspers 2011:499; Coupland 2007:154). Foruden at informere om lokale opfattelser af hvad der er normal og acceptabel sprogbrug (Jaspers 2010b:194), kan undersøgelser af stiliseringer derfor også bidrage til at afdække hvilke værdier og persontyper en sproglig stil associeres med, samt hvordan de indeksikalske værdier af forskellige træk udvides og ændres (Agha 2005:38; Jaspers 2010a:14).

Jeg fokuserer i denne artikel på hvordan to udvalgte deltagere bruger stiliseringer af bornholmsk i hverdagsinteraktioner med inddragelse af den samlede deltagergruppes eksplicitte metasproglige refleksioner i interviewdata. Jeg vil her vise hvordan de to deltagere bruger bornholmske træk i situationer hvor de forbindes med stereotype

[1] Det bornholmske intonationsmønster er særligt kendetegnet ved tonegangen i trykgrupperne (en trykgruppe forstås som "en sekvens af ***en betonet stavelse og samtlige følgende ubetonede stavelser – uanset ordgrænser og syntaktiske grænser inden for sætningen***" (Grønnum 2001:301)). I standarddansk bevæger tonen i en trykgruppe sig inden for et mere snævert tonalt spektrum end i bornholmsk, og tonegangen følger et andet mønster (Scheuer et al. 2015:144). Hvor grundtonen i standarddansk bevæger sig nedad på en trykstærk stavelse for derefter at bevæge sig lidt op og derefter falde igen, bevæger grundtonen i bornholmsk sig stejlt nedad på den trykstærke stavelse og derefter stejlt opad uden at falde igen (Scheuer et al. 2015:144; Grønnum 2001:306).

indeksikalske værdier som maskulinitet, negativ skoleorientering og tilbageståenhed, samt at bornholmsk ikke kun bruges til performance af stereotyper, men udfylder centrale sociale funktioner i interaktioner mellem de unge. Jeg argumenterer her for at bornholmsk trods den stærke standardisering har en social værdi blandt de unge og kan blive brugt til at fremhæve venskabelige relationer og lokalt tilhørsforhold på tværs af forskellige grupper i ungdomsmiljøet.

2. Data og metode

Undersøgelsen er baseret på etnografisk feltarbejde i en folkeskoleklasse i Nexø, som jeg i samarbejde med Andreas Stæhr og Marie Maegaard har fulgt fra deres ottende til niende skoleår. Vi har besøgt deltagerne ca. hver anden måned igennem et år, fra februar 2015 til januar 2016. Besøgene har haft en varighed af gennemsnitligt tre dage hvor vi har observeret og optaget de unge i skole- og fritidskontekster sammen med deres venner, lærere, forældre og bedsteforældre. Feltarbejdet har således bestået af korte, intensive forløb fordelt over en længere periode.

Vores data består af observationer, feltdagbøger og ca. 500 timers lydoptagelser herunder: individuelle interview med 16 af de unge i klassen, opgavestyrede gruppeoptagelser foretaget på skolen, gruppeinterview med udvalgte forældrepar og bedsteforældrepar og selvoptagelser i skole- og fritidskontekster foretaget af de unge selv og deres forældre og bedsteforældre. I projektet har vi desuden lavet onlineetnografi hvor vi har indsamlet facebook- og instagramdata.

I denne artikel ser jeg først på de unges eksplicitte metasproglige ytringer i interviewdata og inddrager her enkeltpersonsinterview med alle de unge deltagere. Interviewene er semistrukturerede og blev foretaget 6 måneder efter vi påbegyndte feltarbejdet, og således efter deltagerne havde lært os at kende. Herefter fokuserer jeg på optagelser af hverdagsinteraktioner med de to deltagere Aja og Kasper som jeg præsenterer i afsnit 5. Denne del af undersøgelsen tager udgangspunkt i sammenlagt 43 timers optagelser fra skole og fritid fordelt over hele perioden fra februar 2015 til januar 2016. Her indgår 2 gruppeoptagelser samt hhv. 23 timers selvoptagelser fra Aja, herunder 6,7 timers fritidsoptagelser og 16,3 timers optagelser i skoletiden (i undervisningen og frikvarterer på og uden for skolen) og 18 timers

selvoptagelser fra Kasper, herunder 2 timers selvoptagelser uden for skoletiden og 16 i skoletiden.

Jeg har i artiklen fokus på de unges fortællinger og praksisser i interaktion med feltarbejderne og hinanden i interview, gruppeoptagelser og selvoptagelser. Familieoptagelserne og vores online- og offline-etnografi udgør dog en vigtig baggrundsviden som jeg trækker på i mine analyser af deltagernes interaktioner og udsagn i interviewene. Da jeg her er interesseret i hvordan de unge anvender forskellige sproglige varieteter i interaktioner, er jeg i mine analyser særligt inspireret af den interaktionelle sociolingvistiske tilgang. Dvs. jeg trækker her på interaktionsanalytiske værktøjer og ser et hvert samtalebidrag som en handling hvorigennem aktørerne viser hinanden hvordan de tolker hvad der foregår i interaktionen (Steensig 2001:39; Gumperz 1999:454), mens jeg også inddrager det etnografiske feltarbejde som baggrundsviden til at tolke interaktionerne (Gumperz 1999:465).

3. Stiliseringer

Stiliseringer er, som tidligere beskrevet, en markeret brug af sproglige træk der er associeret med et bestemt register, og de kan karakteriseres som steder hvor talere påtager sig en andens stemme. Dette kan både være unidirektionalt, dvs. hvor den stiliserede stemme er i overensstemmelse med talerens egen stemme og selvrepræsentation, eller varidirektionalt, dvs. hvor den stiliserede stemme er klart adskilt fra talerens egen stemme og identitet (Jaspers 2011:501). I tidligere studier har performance af en persona været set som et karakteristisk træk ved stiliseringer (se eksempelvis Coupland (2001:345)). Forståelsen af stiliseringer er senere blevet udvidet, bl.a. af Rampton (2009) der fokuserer på markeret sprogbrug i sin definition af stiliseringer:

"Stylization involves reflexive communicative action in which speakers produce specially marked and often exaggerated representations of languages, dialects, and styles that lie outside their own habitual repertoire (at least as this is perceived within the situation at hand)" (Rampton 2009:149).

Rampton (2009) viser at sådanne stiliseringer ikke altid bruges som forstærkende træk i fremstillingen af en veldefineret persona, men

også forekommer i interaktionsritualer som hilsner, undskyldninger, udtryk for irritation eller udtryk for beundring hvor de i højere grad fungerer som en slags beskyttende skjold i socialt sårbare situationer. Jeg tager her udgangspunkt i Ramptons brede definition af stiliseringer og inddrager dermed også markerede ytringer der ikke tydeligt peger på en afgrænset persona i min definition af stiliseringer.

Bestemmelsen af hvorvidt en ytring er markeret og atypisk for en person i en given situation, indeholder altid en subjektiv vurdering, og det kræver en del kendskab til en talers sædvanlige sprogbrug at bestemme hvornår der er tale om en stilisering (Madsen 2013; Rampton 2003; Jaspers 2011). Tilsvarende Rampton (2003:55) og Jaspers (2011:521) har jeg identificeret stiliseringerne ved at finde steder hvor der anvendes særligt markante dialekttræk samt prosodiske markører som særlig tydelig artikulation, skift i lydstyrke, tonehøjde eller talehastighed, samt inddraget samtaledeltagernes reaktion på ytringen. Hvis lytteren griner, gentager ytringen, kommenterer stiliseringen eller selv skifter til en anden stil eller dialekt, er det et tegn på at denne har opfattet det som en stilisering (Rampton 2003:55). Som det beskrives af Madsen (2013:45), medfører stiliseringer dog ikke altid en særlig reaktion fra tilhørerne, og bestemmelsen af hvorvidt der er tale om en stilisering, afhænger derfor ofte af erfaringer med hvordan deltageren normalt taler. For at understøtte min tolkning af at et uddrag indeholder stiliseringer af bornholmsk, har jeg kodet optagelserne for markeret sprogbrug og eksempler på bornholmske træk og efterfølgende gennemgået alle eksempler med en kollega fra projektet der også har indgående kendskab til deltagernes måde at tale på.

Bornholmsk er en meget underbelyst dialekt, og i de større beskrivelser af bornholmsk: Andersen (1959) og Wimmer, Thomsen og Espersen i "Bornholmsk ordbog" (1908) bruges samtidig ikke ensartede og velbeskrevne lydskriftssystemer. Dette har gjort det svært at afgøre hvorvidt et træk deltagerne bruger, kan karakteriseres som traditionelt bornholmsk. For at undersøge om et træk kan karakteriseres som bornholmsk, har jeg derfor brugt en kombination af ordbogsopslag (hvor dette har været muligt), aflytninger af optagelser med deltagernes forældre og bedsteforældre, samt deltagernes egne beskrivelser af bornholmske træk. Før vi skal se på hvordan de

bornholmske træk bruges af Aja og Kasper, vil jeg først introducere hvordan de unge selv beskriver normerne for brugen af bornholmsk og hvilke værdier det associeres med.

4. Metasproglige ytringer

Deltagerne i vores undersøgelse beskriver det generelt som usædvanligt at unge mennesker taler bornholmsk. De fortæller i interviewene at det primært er ældre - og særligt ældre fiskere og bønder der bruger bornholmske træk, mens unge mennesker taler standardnært hvilket de betegner "rigsdansk", "københavnsk" eller bare "dansk". Dette forklares af deltagerne bl.a. med at mange unge forventer at flytte fra Bornholm, samt at standardnær sprogbrug betragtes som mere normalt og smartere end bornholmsk. Det sidste udtrykkes bl.a. af Martin i det følgende interviewuddrag hvor han har fortalt at han synes det er ærgerligt at unge ikke taler bornholmsk, og at han tror det skyldes at de finder det pinligt.

Eksempel 1: Martin (Mar); interviewer Andreas (And)

```
01 And:  næ men øh hvorfor t- hvorfor tror du så at det er pinligt (.) for folk
02       at snakke bornholmsk (0.8)
03 Mar:  fordi der er så få der gør det (0.5)
04 And:  ja (0.6)
05 Mar:  og så vil alle jo bare gerne være med på trenden [uh uh
06 And:                                                   [mm (0.3)
07 Mar:  [xxx
08 And:  [og hvad er trenden (0.6)
09 Mar:  de:t er jo ikke noget sådan rigtig det er jo ba:re folk gider ikke
10       snakke bornholmsk som den eneste (0.6)
11 And:  ja (0.9) ja ja på den [måde okay det forstår jeg godt
12 Mar:                        [og så er det jo lidt de fleste
13       de er me:get sådan de vil gerne være københavnere eller sådan (1.2) i
14       stedet
```

I l. 3 beskriver Martin at der er meget få der bruger dialekttræk hvilket han også understreger i l. 10 ved at sige at folk ikke vil tale bornholmsk "som den eneste". Dette peger på en opfattelse af at det er meget usædvanligt at høre unge tale bornholmsk. Martins videre beskrivelse af at unge ikke taler bornholmsk fordi de vil være med på "trenden" (l. 5) og gerne vil være københavnere, indikerer at bornholmsk associeres med noget usmart, mens det at være københavner (l. 13) og tale som københavnere har højere status blandt de unge. Martin og de andre deltagere udtrykker generelt ikke klare ideer om hvilke

sociale stereotyper der er forbundet med bornholmsktalende unge. Det fremstår samtidig klart at de ikke betragter bornholmsk som smart i umarkeret tale. Dette kan hænge sammen med at bornholmsk forbindes med ældre, fiskere og bønder og dermed kan tænkes at indeksere nogle værdier mange af de unge ikke ønsker at blive associeret med.

Samtidig beskriver deltagerne også at de ikke selv taler bornholmsk fordi de forventer at blive rettet hvis de gør det eller har oplevet at blive rettet sådan som det beskrives af Josefine i det følgende eksempel.

Eksempel 2: Josefine (Jos); interviewer Anne (Ann)

```
01 Ann:  har du talt øh bornholmsk da du var mindre (0.9)
02 Jos:  nej (0.6) altså (.)
03 Ann:  mm (.)
04 Jos:  mine forældre har altid haft lidt bornholmsk men aldrig (0.5)[rigtig
05 Ann:                                                               [mm
06 Jos:  (0.7) og så blev man jo altid rettet hvis man sagde noget bornholmsk
07       (0.3) altså (.)
08 Ann:  af hvem (0.5)
09 Jos:  altså af folk altså lærere og sådan noget de siger jo altid (0.6) eller
10       sådan (.) [det hedder det ikke o:g
11 Ann:            [nå
12 Jos:  (0.3) veninder og sådan nogen de siger jo også (0.7) ej det hedder det
13       ikke det hedder (0.5) sådan (0.7) på dansk ha
```

Josefines beskrivelse af at de bliver rettet og får at vide hvordan det hedder på dansk af veninderne (l. 12-13), indikerer at bornholmsk blandt de unge bliver betragtet som afvigende fra "rigtigt" dansk. Tilsvarende dette er der i interviewene flere af deltagerne der beskriver bornholmsk som afvigende fra det almindelige og betegner det at tale "rigsdansk" eller "københavnsk" som "normalt".

Det er også en gængs beskrivelse blandt de unge at man bliver rettet hvis man bruger bornholmsk, bl.a. fordi grammatikken er "forkert". Ligesom det her antydes af Josefines beskrivelse af at de bliver rettet af lærere hvis de taler bornholmsk (1. 9), fremhæver andre også direkte at bornholmsk ikke hører til i skolesammenhænge eller højere uddannelsesinstitutioner. Eksempelvis siger deltageren Malene at det ikke *"går"* at tale bornholmsk i skolen fordi "bornholmsk skider man lidt på det der grammatik ikke så ja, så ville man måske få en dårligere karakter". Det er værd at bemærke at flere af klassens lærere bruger bornholmske træk til hverdag, og at særligt deres dansklærer bruger såvel bornholmsk intonation som leksikalske, grammatiske

og fonetiske bornholmske træk i klasserumsinteraktioner. At lærerne skulle rette eleverne hvis de brugte bornholmske træk, virker derfor også usandsynligt, og vi har også set eksempler på at lærerne direkte opfordrer eleverne til at bruge bornholmsk i undervisningssammenhænge. Ikke desto mindre er det en stærk fortælling blandt de unge at bornholmsk ikke kan bruges af dem selv i skolen, og at det vil blive påpeget at det er forkert sprogbrug hvis de gjorde det. Dette indikerer at bornholmsk blandt de unge betragtes som ukorrekt og er associeret med "ikke-akademiske værdier".

Selvom det beskrives som unormalt at unge bruger bornholmske træk, beskriver deltagerne dog også at de kan finde på at bruge bornholmske træk i enkelte situationer eksempelvis i interaktion med ældre bornholmsktalende. I denne sammenhæng er det dog særligt interessant at de unge også beskriver at de kan finde på at bruge bornholmsk internt "for sjov" med deres venner. En enkelt beskriver at det at bruge bornholmske træk blandt venner gør ytringer "hyggeligere" og mere "personlige", men mere generelt beskriver deltagerne hvordan de blandt andre unge bruger bornholmske vendinger for at være sjove, drille hinanden eller til at gøre grin med en sætning. I det følgende uddrag har Aja eksempelvis forklaret at de bruger bornholmsk til at "gøre grin" med det de siger, og at ytringer bliver sjovere af at blive sagt på bornholmsk. Da jeg spørger hende hvorfor det bliver sjovere, svarer hun således:

Eksempel 3. Aja (Aja); interviewer Anne (Ann)

```
01 Aja:   man synes bare det er sjovt fordi man (0.8) det ligger så tæt på os jo
02        men alligevel [så langt fra
03 Ann:                 [mm
04 Aja:   fordi vi ikke snakker eller vi [taler
05 Ann:                                  [mm
06 Aja:   ikke bornholmsk eller vi snakker ikke bornholmsk (1.6) s:å det er meget
07        sjovt at s- gøre lidt grin med det (0.5)
08 Ann:   ja
09 Aja:   på en eller anden måde gøre grin med det på en anden måde synes man
10        også at det er sjovt at man godt kan lidt bornholmsk fordi det er jo
11        meget fedt at holde fat i holde fast i
12 Ann:   mm (0.5)
13 Aja:   sådan der man kommer fra
```

Ajas forklaring af at det er sjovt at tale bornholmsk fordi de unge ikke normalt taler det (l. 1-7) indikerer at de unge finder det sjovt at stilisere

bornholmsk fordi det er en praksis der bryder med de sproglige normer. Samtidig beskriver Aja også at det er sjovt at tale bornholmsk blandt venner fordi de på denne måde kan holde fast i hvor de kommer fra (1. 9-13). Dette peger på at bornholmsk også har en værdi blandt de unge som et lokalt arvesprog, og at brugen af stiliserede træk også kan være et udtryk for at de unge gerne vil opøve deres kompetencer.

Bornholmsk beskrives altså af de unge som en dialekt der ikke normalt bruges af unge i umarkeret tale, som er associeret med at være utrendy og ukorrekt, men samtidig også som noget der kan bruges mellem venner til at være sjov, hyggelig, personlig og fastholde den lokale tilknytning. I det følgende vil jeg efter en kort præsentation af fokusdeltagerne se nærmere på hvilke værdier og stereotyper der kommer til udtryk i deres faktiske hverdagsbrug af bornholmsk.

5. Præsentation af Aja og Kasper

Aja og Kasper er begge født og opvokset på Bornholm og har bornholmske forældre og bedsteforældre. De møder begge bornholmsk dialekt dagligt i interaktioner med deres forældre, bedsteforældre og lærere, men ligesom deres klassekammerater bruger de sjældent selv traditionelle bornholmske træk. Aja og Kasper har således objektivt set den samme tilknytning til Bornholm og bornholmsk, men de udgør modpoler i klassen både med hensyn til hvordan de positionerer sig i forhold til Bornholm og bornholmsk, og også i forhold til grupper der synes at være relevante for de unge i deres hverdag: 1) drenge og piger 2) de positivt og de negativt skoleorienterede.

Aja er blandt de flittigste elever i klassen. Hun fremhæver ofte (både over for feltarbejdere og klassekammerater) at hun har klassen højeste gennemsnit og tilhører gruppen af de kloge piger. Hun positionerer samtidig sig selv som et storbymenneske der gerne vil studere og bo i København, London eller New York, og markerer ofte afstand til tanken om at bosætte sig på Bornholm i fremtiden. Hun beskriver også sig selv som en der ikke kan tale rigtig bornholmsk og påpeger tit at det lyder som svensk hvis hun prøver. Endvidere beskriver hun at hun kan finde på at drille bornholmsktalende når de bruger typiske bornholmske træk. Eksempelvis fortæller hun mig at

hun lægger mærke til at hendes bedsteforældre taler rigtig bornholmsk, og at hun derfor "gør grin med dem" og "mobber dem med det", selvom hun, som vist i eksempel 3, også til tider beskriver at det har en værdi at kunne bornholmsk.

Kasper positionerer sig omvendt som negativt skoleorienteret og positivt orienteret mod håndværksarbejde. Han siger for eksempel direkte til Andreas (feltarbejder): "Hvis det stod til mig så var jeg ikke i skole, så var jeg ude at arbejde". Når han er i skole, deltager han også generelt meget lidt i undervisningen. Eksempelvis skriver Andreas i sin feltdagbog: "Hver gang læreren kigger væk sidder Kasper og surfer efter billig øl og sprut" (Andreas Stæhr. Dagbog, 25.02.15). Modsat Aja er Kasper blandt de deltagere der bruger det at være bornholmer mest direkte i sit identitetsarbejde, og han fremhæver både over for feltarbejdere og klassekammerater at han er "fuldblodsbornholmer" fordi hans familie er bornholmsk i mange generationer. Kasper taler ofte også meget positivt om Bornholm og giver udtryk for at han gerne vil bosætte sig der i fremtiden hvis han kan få arbejde. Kasper er samtidig blandt de deltagere der fremstiller sig selv som bornholmskkyndig og beskriver det som ærgerligt at unge sjældent bruger bornholmsk.

6. Stiliseringspraksisser

I optagelserne af Kasper og Aja har jeg sammenlagt fundet 58 episoder hvor de bruger fonetiske, grammatiske eller leksikalske bornholmske træk i stiliseringer.[2] På Kaspers optagelser har jeg fundet 33 sekvenser hvor han stiliserer bornholmsk, herunder er der 5 episoder hvor han stiliserer bornholmsk i flere ytringer som del af den samme sekvens. På Ajas optagelser har jeg fundet 25 episoder hvor hun stiliserer bornholmsk, og herunder er der 4 episoder hvor der optræder flere stiliserede ytringer i den samme sekvens.

[2] I de angivne optagelser har jeg ikke fundet eksempler på at de to deltagere bruger traditionelle bornholmske træk i ikke-markeret sprogbrug. Dog har Kasper til tider lidt tendens til bornholmsk intonation, men som regel taler de begge med standard-dansk intonation.

	Aja	**Kasper**	**I alt**
Selvoptagelser (fritid)	6,7 timer	2 timer	8,7 timer
Selvoptagelser (Skole: undervisning + frikvarter)	16,3 timer	16 timer	32,3 timer
Gruppeoptagelser	1 time	1 time	2 timer
Stiliseringer	25	33	58

De fleste af stiliseringerne ses i interaktioner med venner i fritiden og i frikvarterne. Ud af de 33 episoder hvor Kasper stiliserer bornholmsk, er 29 således i interaktion med venner og 19 af disse i fritidsoptagelser. Tilsvarende er de fleste af Ajas stiliseringer af bornholmsk også fundet i fritidsoptagelserne (13 ud af 25). At de fleste af stiliseringerne forekommer i de relativt få fritidsoptagelser uden for skolen, kan hænge sammen med at bornholmsk, som de unge beskriver i interviewene, ikke hører til i skoleregi, mens det også kan afspejle at disse stiliseringspraksisser hører til blandt venner og ikke voksne. Kasper stiliserer eksempelvis aldrig bornholmsk over for lærerne, men enkelte gange direkte henvendt til os i mikrofonen og i interaktion med Andreas (feltarbejder) der indtog en rolle som atypisk voksen blandt drengene, ligesom Aja kun enkelte gange bruger stiliseringer henvendt til lærere og andre voksne. Dette antyder også at vi ville have kunnet finde en endnu større brug af bornholmske træk hvis vi havde flere fritidsoptagelser.

Aja og Kasper bruger både stiliseret bornholmsk i direkte parodi af bornholmsktalende personer (deres forældre, bedsteforældre, lærere mm.) og i mere eller mindre performende ytringer der ikke peger på en konkret person. I det følgende vil jeg vise udvalgte eksempler på hvordan Aja og Kasper bruger bornholmske træk i ikke-parodierende stiliseringer og trække paralleller til det generelle mønster der findes i dataene.

6.2 Stilskrivning på Bornholmsk

Det første eksempel vi skal se på, er fra en eftermiddag hvor Kasper har sin ven William på besøg derhjemme efter skoletid og de skriver

stil. William er for os kendt som en positivt skoleorienteret dreng, og i denne aktivitet er det også ham der dikterer hvad der skal skrives, mens Kasper skriver ned.

Eksempel 4. Selvoptagelse. William (Wil); Kasper (Kas)

```
01 Wil:     han vil- (.) eller han ville ger- han ville gerne gå hen
02          til hende men han turde ikke
03          (16.0) ((der tastes))
04 Wil:     han turde inte ((siges leende))
05 Kas:     ha  (0.8) jamen han turde inte at gå hen og
06          snakke med tøsen (0.7) med piblan (0.9)
07 Wil:     okay øhm (1.4) så skriv (.){de}(0.4)
```

I l. 1 giver William et bud på den næste sætning de skal skrive om hovedpersonen: ”han ville gerne gå hen til hende men han turde ikke”. Herefter lader det til at Kasper taster, og i l. 4 siger William med standarddansk intonation ”han turde inte” hvor han bruger den bornholmske nægtelsespartikel inte (Wimmer 1908:§167). Da det kun er ordet inte der er bornholmsk, og han ikke ændrer intonation, lyder det som om at han læser højt. Da han samtidig siger dette efter at der er blevet tastet, tolker jeg det som at Kasper har skrevet inte i stilen. William griner mens han siger inte, og efterfølgende griner Kasper. Herefter siger Kasper med bornholmsk intonation (l. 5) ”jamen han turde inte at gå hen og snakke med tøsen” hvorefter han i l. 6 siger ”med piblan”. Dette kan tolkes som en selvrettelse hvor han gør den første sætning mere bornholmsk ved at bruge det bornholmske dialektord pibel (pige) (Espersen 1908:256) tilføjet fleksivet -an[3]. William griner ikke af Kaspers mundtlige stilisering, og det ser ud til, at han ignorerer den for at gå videre (l. 7).

At William og Kasper griner i l. 3-4 da bornholmsk første gang introduceres i stilskrivningen, antyder at skolearbejdet bliver mindre seriøst og sjovere af at foregå på bornholmsk. Det at de griner, kan også hænge sammen med at bornholmsk generelt ikke associeres

[3] Det er her værd at bemærke at *pibel* jf. Espersen (1908:256) i traditionelt bornholmsk bøjes *piblijn* og altså ikke bøjes i hunkøn som Kasper gør her. I de 33 eksempler jeg har på at Kasper stiliserer bornholmsk, har jeg 5 eksempler på at han bruger an-endelsen, men ingen på at han bruger -ijn. Dette indikerer at Kasper ikke er bevidst om de forskellige køn, men associerer an-endelsen med bornholmsk mere generelt. Bøjningen bør derfor ikke ses som et udtryk for kendskab til trekønssystemet.

med skole og derfor er særligt sjovt i en kontekst hvor der skrives stil. William griner dog ikke da Kasper fortsætter med at bruge bornholmske træk og den følgende interaktion antyder at William bliver irriteret eller i hvert fald ønsker at fortsætte stilskrivningen uden bornholmske tilføjelser. William tager i løbet af stilskrivningen generelt arbejdet mere seriøst end Kasper der flere gange udfordrer den seriøse stilskrivning ved at synge, tilføje seksuelle passager til stilen mm. Det at begynde at skrive på bornholmsk kan tolkes som et led i dette projekt hvor Kasper forsøger at bryde med den seriøse ramme og rette fokus væk fra skoleopgaven, mens William forsøger at fastholde seriøsiteten.

I løbet af stilskrivningen sker det også flere gange at William direkte irettesætter Kaspers opførsel og skrivning. I det følgende ses et eksempel på hvordan Kasper reagerer på sådanne rettelser.

Eksempel 5. Selvoptagelse. William (Wil); Kasper (Kas)

01	Wil:	okay og så skriv tænkte Mira
02		(2.4) ((der tastes))
03	Kas:	tænkte MIRAAA ((synges))(.)
04	Wil:	nej (1.6) og Mira det er med stort
05	Kas:	**HOLD NU DIN FEDE** ((*fe·*)) KÆFT (0.5)
06	Wil:	så mangler der også (1.1)
07	Kas:	***sig mig skal du have et nakkedrag med den næve***
08	Wil:	nej (0.6)
09	Kas:	**det er godt** (*gåd*))[**så holder du bare din kæft** (*tjæfd*))
10	Wil:	[nakkedrag med den næve
11	Kas:	ha(0.8)
12	Wil:	okay øhm (1.1) nu hvor han er rocksanger har han ikke mere at se i
13		mig

I l. 3 reagerer Kasper på Williams diktering af hvad han skal skrive ved at gentage det halvt syngende og råbende. William svarer sukkende "nej" hvilket indikerer at han er uenig og muligvis irriteret, og han retter herefter Kasper ved at sige at Mira skal stå med stort. Kasper reagerer på dette ved at råbe: "hold nu din fede kæft" hvor *fede* udtales [*fe·*] hvilket fremstår som en stilisering af jysk (Nielsen og Pedersen 1991:kort 8). William reagerer ikke umiddelbart på dette og fortsætter i l. 6 med at irettesætte Kasper der herefter kommer med en voldstrussel sagt med stiliseret bornholmsk intonation: "sig mig skal du have et nakkedrag med den næve". Efter William har

svaret nej, siger Kasper "det er godt så holder du bare din kæft". Her bruger Kasper både bornholmsk intonation, udtalen [gåd] af godt, der beskrives af Andersen (1959:43) som et bornholmsk træk, samt *tj*-udtale af *k'*et i *kæft.* Dette er et træk der ofte fremhæves af både de unge og ældre deltagere i vores undersøgelse som typisk bornholmsk. Brugen af palataliseret t ved initialt k før betonet fortungevokal beskrives også bl.a. af Thomsen (1908:§91-92) som et karakteristisk bornholmsk træk.

Det at rette andre kan karakteriseres som en facetruende handling, og idet William fremhæver sine egne kompetencer ved at gøre opmærksom på Kaspers fejl, positionerer han sig her også som hævet over Kasper hvilket potentielt truer et ligeværdigt forhold mellem drengene. Kaspers reaktion med at råbe og true med at slå kan ses som et forsøg på at fremstille sig selv som den stærke i relationen og beskytte hans eget face ved at give igen, men med en anden kapital end den boglige: den fysiske og stereotypt maskuline vold. At han fremsætter disse trusler gennem stiliseringer, synes umiddelbart at nedtone alvoren i hans ytringer hvilket understreges af at han griner efterfølgende. Truslen kombineret med stiliseringen kan derfor have funktionen at forsvare hans eget face, mens det også beskytter Williams face idet det markeres at truslen ikke skal tages seriøst. På denne måde kommer stiliseringen til at fungere som en afledning der opretholder venskabet og det ligeværdige forhold i en potentielt truende situation.

I uddraget er det også interessant at Kasper vælger at stilisere jysk og bornholmsk i sine trusler da det således forbinder dem med hårdhed og stereotyp maskulinitet. Samtidig kommer de til at stå i kontrast til positiv skoleorientering i denne situation hvor det er en reaktion på Williams rettelser. Det er ikke usædvanligt at Kasper stiliserer jysk, men det forekommer sjældent i de samme situationer som bornholmsk og oftere i ytringer med meget bondske associationer. Kasper stiliserer derimod ofte bornholmsk når han irettesætter sine venner og er spøgende voldelig. Stiliseringerne af bornholmsk findes samtidig ofte i ytringer hvor der indgår bandeord, i situationer hvor han italesætter seksuelle emner, samt når han taler om forbrug af alkohol eller stoffer. Dette synes at gå igen særligt i drengenes stiliseringer af bornholmsk, og der ses en tendens til at de bruger bornholmsk til

at drille på en venskabelig måde og være hårde, grove og maskuline sammen. Aja og hendes veninder bruger i tråd med dette stiliseringer af bornholmsk i performance af stereotypt maskuline, fysisk trænede og grove personaer. Men blandt pigerne bruges bornholmske træk sjældent i lige så aggressive og grove vendinger, som det bruges hos drengene. Disse stiliseringer synes heller ikke at blive brugt i forlængelse af deres egen selvrepræsentation på samme måde som det ses hos Kasper.

Eksemplet illustrerer også en anden tendens i Ajas og Kaspers stiliseringer hvor bornholmske træk ofte bruges til markere opposition til noget skolefagligt eller i ytringer der fremsættes som dumme, og markeringer af at der er noget man selv eller andre ikke forstår. Det sidstnævnte ses der også et eksempel på i det følgende uddrag.

6.3 "Jeg forstår'ed inte"

I dette uddrag er Aja til Science Talent. Science Talent er et ekstra skoletilbud for unge naturvidenskabeligt interesserede hvor de bl.a. mødes en gang om ugen og har ekstra undervisning. Denne dag bliver de undervist i sandsynlighedsregning og kodninger i Excel. Pigerne har en del problemer med excel-kodningen hvor der skal sættes mange parenteser rigtigt, og i dette uddrag diskuterer jeg med Aja hvad der kan være galt i hendes kodelinje siden excel-arket ikke giver de ønskede resultater.

Eksempel 6. Selvoptagelse. Aja (Aja); feltarbejder Anne (Ann)

```
01 Aja:     burde der være to parentesslut her
02 Ann:     ikke ifølge det han har skrevet deroppe (0.3)
03 Aja:     nej men det kunne jo være at der skulle være det(4.9)
04 Ann:     det tror jeg ikke (1.0)
05 Aja:     hvad er det værste der kan ske (3.9) nej men ja (5.5) hvad så (6.3)
06          jeg forstår det inte ((fɔsdåð øndə))
```

I l. 1-4 diskuterer Aja og jeg hvad hun skal skrive, og hun foreslår at sætte en ekstra parentes. I l. 5 prøver Aja at indsætte denne parentes og får ikke den ønskede effekt. Efter en pause hvor hun muligvis tænker over hvad der kan være problemet, siger hun: "jeg forstår det inte". Her bruger hun tre bornholmske træk: dialektordet *inte,* finalt blødt *d* i *det* (Andersen 1959:97; Espersen 1908:55) og enklise der jf. Wimmer (1908§164) er almindeligt i traditionelt bornholmsk ved intetkøn.

Enklise med *det* er samtidig et træk de unge selv bruger ofte når de skal give eksempler på bornholmske træk (eks. [*tjøɔð*] (kører det) [*eəð ʂɔw*] (er det sjovt) og [*gåəð gåd*] (går det godt)).

Aja er som beskrevet meget positivt skoleorienteret og fremstiller ofte sig selv som en meget dygtig elev. Da hun og veninderne senere denne dag bliver kørt hjem af en af pigernes far, fortæller hun endvidere at hun var rigtig god til excel og driller de andre med at de ikke kunne finde ud af det. Det er derfor potentielt meget facetruende for hende at der er noget hun ikke kan forstå i denne situation. Hendes stilisering af bornholmsk kan i denne sammenhæng tolkes som et forsøg på at distancere sig fra det sagte og tillægge det at have manglende forståelse til en ubestemt persona. Samtidig peger brugen af de bornholmske træk i denne ytring på at bornholmsk associeres med ikke at have den nødvendige kapital til at løse skoleopgaver. Tilsvarende bruger Aja flere gange bornholmske stiliseringer indlejret i ytringer der fremstilles som uintelligente, tilbagestående eller naive.

Der ses altså to generelle tendenser i Aja og Kaspers stiliseringer hvor bornholmsk bruges i performance af:

1) Aggressivitet, hårdhed og stereotyp grov maskulinitet
2) Negativ skoleorientering, tilbageståenhed/manglende viden og naivitet

Eksemplerne illustrerer også en forskel på hvordan Aja og Kasper typisk bruger de bornholmske træk. Hvor Kasper ofte bruger stiliseringer af bornholmsk i forlængelse af sin selvfremstilling til at fremstå hård og maskulin og til at signalere tilknytning til sine drengevenner, bruger Aja oftere stiliseringer af bornholmsk i performance af uintelligente personaer til at tage afstand fra et udsagn og til at positionere sig som modsætning til de dialekttalende. Men selvom Aja ofte bruger bornholmske træk i sådanne situationer, er der også i dataene eksempler på at hun bruger bornholmske træk mere unidirektionalt (altså i overensstemmelse med sin egen stemme) eksempelvis i hilsner.

6.4 "Hvordan tjør'ed"

I det følgende uddrag er Aja til "Hjerternes fest" i Nexø. "Hjerternes fest" er en byfest i december hvor lokale forretninger holder længe åbent og forskellige foreninger har boder rundt omkring i byen. Aja går det meste af aftenen rundt i byen sammen med Josefine, Emma, Emmas mor og mig, men gruppens sammensætning skifter flere gange. I løbet af aftenen møder de en del andre unge de kender fra skolen. Når de møder disse andre unge, begynder de at forhandle eller afklare om de skal fortsætte sammen eller bare hurtigt sige hej og fortsætte hver for sig, og det lader til at situationen bliver socialt anspændt. Det er her interessant at Aja ofte når de møder unge de kender, indleder interaktionerne med en stilisering af bornholmsk (4 gange). I det følgende uddrag ses et eksempel på en sådan interaktion. På dette tidspunkt er jeg taget hjem, og Aja er sammen med Emma, Josefine og Mie fra klassen da de møder Anna som de kender fra skolen.

Eksempel 7. Selvoptagelse. Mie (Mie); Aja (Aja); Anna (Ann)

01 Mie: gud hej Anna ha (1.3)
02 Aja: hey hey hey (0.4) **er det er det er det** ((*ið ið ið*)) Anna
03 Ann: det er det ha (.)
04 Aja: hej (1.3) **hvordan kører det** ((*tjøɔð*)) (.) ha er du her alene eller
05 hvad (0.8)
06 Ann: øh nej jeg har lige gået med min farmor og farfar men
07 jeg bliver hentet lige om lidt
08 Aja: nårh så er det jo meget smart

I l. 2 siger Aja "er det er det er det Anna" hvor hun bruger enklise og udtaler er [i] hvilket kan tolkes som en overdreven udtale af den traditionelle bornholmske udtale af er som [e] (Andersen 1959:84). Det er her værd at bemærke at ytringen udtales i et højt toneleje, og at den derfor forekommer mere feminin end deres typiske stiliseringer af bornholmsk. Anna reagerer i l. 3 ved grinende at sige at "det er det", og Aja fortsætter med endnu en stilisering af bornholmsk "hvordan kører det" hvor hun bruger enklise og den tidligere beskrevne udtale af *k* som palataliseret t. Herefter griner hun selv og fortsætter uden at afvente svar med at spørge om Anna er alene. Dette indikerer at det er et vigtigt spørgsmål for pigerne at få afklaret hvad der skal ske som det næste, og det understreger at der er usikkerhed på spil i situationen.

Når pigerne på denne måde møder hinanden til hjerternes fest, og der opstår usikkerhed om hvorvidt de skal følges videre eller kun hurtigt hilse på hinanden, kan situationen tolkes som særligt socialt sårbar. Der kan derfor være særligt behov for at være inkluderende, markere de sociale bånd og lette seriøsiteten af mødet. Brug af dialekttræk kan generelt siges at signalere at man er en del af det samme lokale fællesskab og kan dermed være en måde at være inkluderende på. Som vi så tidligere, beskriver de unge også selv at bornholmske dialekttræk kan bruges blandt venner for sjov og for at gøre interaktioner mere personlige og hyggelige. At Aja her hilser på bornholmsk, kan således tolkes som et forsøg på at lette det akavede i mødet og gøre det mere venskabeligt, hyggeligt og uformelt. I uddraget ses det at både Anna og Aja griner når Aja bruger de bornholmske træk, og dette kan tolkes som at brugen af bornholmsk i praksis gør hilsenen sjov og letter stemningen.

Ifølge Rampton er indeksikaliteten ofte uklar i situationer hvor stiliseringer er indlejret i interaktionsritualer (Rampton 2009:165). Måden Aja bruger stiliseringer af bornholmsk i hilsner, er tilsvarende heller ikke umiddelbart i overensstemmelse med de værdier der ellers bliver knyttet til bornholmsk i deltagernes stærkere performende stiliseringer. Derimod synes de at være en måde at kunne være sprogligt kreativ, venskabelig og muligvis smart og kæk på. Samtidig kan brugen her også netop hænge sammen med at bornholmsk generelt betragtes som ukorrekt og unormalt og dermed i kontrast til standarddansk forekommer mindre formelt. Dette kan være medvirkende til at det kan bruges til at gøre interaktioner useriøse og uformelle og dermed venskabelige. Endvidere kan stilisering af bornholmsk tænkes at forekomme smart og sjovt fordi det betragtes som en unormal eller grænseoverskridende praksis der legende udfordrer de standardiserende normer.

7. Afslutning

Dialektudtyndingen og den medfølgende sproglige standardisering er, som nævnt indledningsvis, meget fremskreden på Bornholm, og bornholmsk er tydeligvis ikke et umarkeret dagligsprog blandt de unge, som det var for tidligere generationer. På trods af dette, og selv

om deltagerne i denne undersøgelse selv beskriver det som unormalt at unge taler bornholmsk, så bliver bornholmske træk, som jeg har vist, stadig brugt blandt forskellige bornholmske unge i stiliseringer.

I overensstemmelse med de unges beskrivelser af bornholmsk dialekt som ukorrekt og noget der ikke hører til i skoleregi, viser Aja og Kaspers stiliseringer at de bornholmske træk forbindes med indeksikalske værdier som negativ skoleorientering og manglende viden. Tilsvarende bruges bornholmske træk også i situationer hvor de unge er grove og aggressive og trækkene synes her at indeksere hårdhed og stereotyp maskulinitet. Dette kan igen hænge sammen med associationen mellem bornholmsk dialekt og traditionelt mandedominerede erhverv som fiskeri og landbrug som de unge beskriver i interviewene. Modsat de unges beskrivelser af at det ikke betragtes som smart at tale bornholmsk, indikerer Aja og Kaspers stiliseringer dog også at det at tale bornholmsk i markeret sprogbrug kan være smart i nogle situationer.

Analyserne viser samtidig at de bornholmske træk kan have vigtige funktioner i de unges interaktioner med hinanden. I eksemplerne ses det at Aja og Kasper bruger trækkene til at være sjove, nedtone seriøsiteten og potentielt facetruende elementer i forskellige situationer samt til at markere afstand til ytringer. Aja og Kaspers brug af bornholmske træk indikerer samtidig også at disse kan bruges til at markere samhørighed og venskabelighed. Dette kommer særligt til udtryk i brugen af bornholmske træk i hilsner. Brugen af trækkene i disse situationer er unidirektionale og forekommer ikke stærkt stiliserede. Selvom de kan ses som sammenhængende med de værdier der stereotypt knyttes til bornholmsk, peger de derfor heller ikke entydigt på en klart afgrænset persona. Disse stiliseringer er derfor interessante fordi de i særlig høj grad peger på at dialekttræk har centrale funktioner for de unge på Bornholm og ikke kun bruges i parodi og performance af stereotyper. Det er her særligt bemærkelsesværdigt at en pige som Aja der generelt positionerer sig selv i modsætning til dialekttalende, Bornholm og de værdier der stereotypt knyttes til bornholmsk, bruger bornholmske træk i sådanne situationer. Dette peger på at bornholmske træk generelt på tværs af forskellige grupper i ungdomsmiljøet er en brugbar ressource blandt de unge. Endvidere

kan sådanne unidirektionale stiliseringer, ifølge Jaspers (2011:501), pege på at de stiliserede træk betragtes som attraktive, og de kan være et tegn på at disse træk på sigt vil blive optaget i talerens hverdagssprog. Som det sås i eksempel 3, beskriver Aja også at de unge synes det er sjovt at tale bornholmsk fordi de dermed kan holde fast i hvor de kommer fra. Selvom det ikke kan forventes at de unge på sigt kommer til at bruge lige så mange dialekttræk som deres forældre, kan Aja og Kaspers brug af bornholmske stiliseringer derfor også ses som en praksis hvorigennem de opøver deres sproglige kompetencer og indoptager lokale dialekttræk i deres sprog - muligvis for at fastholde et lokalt tilhørsforhold. At Aja ligesom Kasper bruger stiliseringer af bornholmsk unidirektionalt, viser i hvert fald at bornholmsk stadig har en værdi som kommunikationsressource mellem unge bornholmere på tværs af køn, skoleorientering og stedsorientering.

Udskrivningsnøgle

[abc	Markerer begyndelsen af et overlap
(0.4)	Pause målt i sekunder med et decimal
(.)	Pause under 0.3 sekunder
abc-	Selvafbrydelse
-abc	Genoptagelse af ord
<u>abc</u>	Understregning markerer særligt tryk på ord eller stavelse
:	Kolon markerer tøvende forlængelse
ABC	Høj volumen
°abc°	Lav volumen
((abc))	Kommentarer
((*abc*))	Lydskriftsgengivelse af de forudgående ord
{ }	Tvivlsparenteser, angiver tvivl om hvad der siges
xxx	Uforståelig passage
abc	Fed skrift markerer stiliseringer
abc	Kursiv markerer at der bruges tilnærmet bornholmsk intonation

Litteratur

Agha, Asif (2005) Voice, Footing, Enregisterment. *Journal of Linguistic Anthropology* 15, 1:38-59

Agha, Asif (2007) *Language and Social Relations.* Cambridge University Press.

Andersen, Børge (1959) *Rønnemålet – En strukturallingvistisk analyse af udtryksplanet i en bornholmsk dialekt.* København: J.H. Schultz Forlag.

Coupland, Nikolas (2001) Dialect stylization in radiotalk. *Language and Society* 30:345-37

Coupland, Nikolas (2007) *Style*. *Language Variation and Identity*. Cambridge University Press.

Espersen, Johan C. S. (1908) *Bornholmsk Ordbog*. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.

Grønnum, Nina (2001) *Fonetik og Fonologi: Almen og dansk*. 2. udg. København: Akademisk Forlag.

Gumperz, John J. (1999) On interactional sociolinguistic method. *Talk, Work an Institutional Order: Discourse in Medical, Mediation and Management Settings*. Srikant Sarangi & Celia Roberts (udg.). Berlin/New York: Walter de Gruyter:453-471.

Jaspers, Jürgen (2010a) Introduction. Society and language use. *Society and Language Use*. Jürgen Jaspers, Jan-Ola Östmann & Jef Verschueren (udg.). Amsterdam:John Benjamins:1-20.

Jaspers, Jürgen (2010b) Style and Styling. *Sociolinguistics and Language Education*. Nancy H. Hornberger & Sandra Lee Mckay (udg.). Bristol, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters:177-204.

Jaspers, Jürgen (2011) Strange bedfellows: Appropriations of a tainted urban dialect. *Journal of Sociolinguistics* 15, 4:493-524.

Madsen, Lian Malai (2013) Heteroglossia, Voicing and Social Categorisation. *Heteroglossia as Practice and Pedagogy*. Adrian Blackledge & Angela Creese (udg.) Dordrecht: Springer:41-58.

Nielsen, Bent Jul & Karen Margrethe Pedersen (1991) *Danske talesprog: Dialekter. Regionalsprog. Sociolekter*. København: Gyldendal.

Rampton, Ben (2003) Hegemony, Social Class and Stylisation. *International Pragmatics Association. Pragmatics* 13:49-83.

Rampton, Ben (2009) Interaction ritual and not just artful performance in crossing and stylization. *Language in Society* 38:149-176.

Scheuer, Jann, Malene Monka & Marie Maegaard (2015) Det sælger bedre hvis det er på bornholmsk – mest om dialekt i turistindustrien, lidt om vin og ganske lidt om svin. *Danske Talesprog* 15:129-154.

Steensig, Jakob (2001) *Sprog i virkeligheden – Biddrag til en interaktionel lingvistik.* Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Thomsen, Vilhelm (1908) Lydlære. *Bornholmsk Ordbog*. Johan C.S. Espersen. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes selskab:1-67.

Wimmer, Ludvig (1908) Böjningslære. *Bornholmsk Ordbog*. Johan C. S. Espersen. København: Det Kongelige Danske Videnskabernes selskab:68-149.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

Sprogbrug i Bylderup i tre generationer – kvantitative analyser af udvalgte sønderjyske dialekttræk

Malene Monka
Københavns Universitet

Undersøgelser af sprogbrugen blandt unge på Bylderup Skole i Sønderjylland indgår i to igangværende undersøgelser ved Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet. Det drejer sig om projekterne 'Dialekter i periferien' og 'Sprog og sted – sproglig variation i by og land i Danmark'. I Dialekter i periferien-projektet skal de unge sønderjyders sprogbrug sammenlignes med jævnaldrende unges sprogbrug i Nexø på Bornholm og Hirtshals i Vendsyssel. Formålet med projektet er at undersøge, hvor meget dialekt der bruges af de unge samt undersøge forandringer i forhold til deres forældres og bedsteforældres sprogbrug. I Sprog og sted-projektet sammenlignes de unge i Bylderup med unge fra Vollsmose i Odense, og mål er at undersøge, hvilken betydning sted og stedstilknytning har for de unges sprogbrug og brug af lokalt forankret sprogbrug.

I oplægget fokuserer jeg på brugen af udvalgte dialekttræk på tværs af tre generationer i Bylderup. Et nyligt studie har vist, at en del af de unge mennesker bruger forholdsvis mange klassiske dialekttræk, og at nogle ændrer sprogbrug afhængigt af om de taler med en standardtalende eller en dialekttalende interviewer (Monka

& Hovmark in press). I oplægget vil jeg vise delresultater af en igangværende kvantitativ analyse af gruppeinterview med fem elevers forældre og bedsteforældre. De kvantitative analyser af forældrenes og bedsteforældrenes sprogbrug kan sammenlignes med resultaterne for de unges sprogbrug og dermed belyse eventuelle sprogforandringer på tværs af de tre generationer. Afslutningsvis berøres kvalitative analyser af de tre generationers forhold til sprog og sted.

Monka, Malene & Henrik Hovmark (under udg.) Sprogbrug blandt unge i Bylderup anno 2015. *Danske Talesprog* 16.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Sån og *like* – to unges brug af *sån* som diskursmarkør[1]

Eva Hellesøe Nielsen
Aarhus Universitet

1. Indledning

Jeg har hos jævnaldrende unge i min omgangskreds lagt mærke til en bemærkelsesværdigt frekvent brug af "sådan" i talesproget, oftest udtalt stærkt fonetisk reduceret, og det vil herefter noteres som *sån*. Fra mine data er et godt eksempel dette: *Det er også sån fedt, at man kan vælge noget som man sån selv er en del af.* På engelsk, især blandt teenagere, *høres en lignende par*tikel tilsvarende frekvent, nemlig *like.* Skønt *like* og *sån* ikke er forbundet af samme oversættelseslink som jeg forventer, at *like* og det danske *ligesom* er, findes der mange ligheder mellem *sån* og den engelske partikel, f.eks. at de syntaktisk placerer sig bestemte steder i sætningen og kan have flere forskellige betydninger.

Sån brugt som i eksemplet ovenfor kan umiddelbart virke som et tomt fyldord, som taleren blot kaster tilfældigt ind i sætningen; men det vil jeg vise, at det ikke er, men tværtimod kan være altafgørende for betydningen af et udsagn.

Jeg vil undersøge, hvilke ligheder der der mellem de to partikler, og hvilken funktion *sån* har. Data til undersøgelsen kommer fra interviews af to unge (herefter benævnt taler A og B), der hver især taler i ca. 5 minutter. Da undersøgelsen kun bygger på data fra to talere, vil det være oplagt at videreudvikle studiet med en større datamængde, flere teorier og analysemetoder.

[1] Denne undersøgelse er en bearbejdning af min eksamensopgave i Sprog, Kultur og Samfund på lingvistik, Aarhus Universitet (2. semester, juni 2016).

Ud fra den hypotese, at *sån* bruges ligesom *like* og syntaktisk distribueres på lignende vis, diskuterer denne undersøgelse for det første, om analyser af *like* også kan bruges for *sån,* og for det andet hvordan partiklen distribueres hos de to talere.

2. *Sån* som ordklasseproblem

Den Danske Ordbog (DDO) kategoriserer "sådan" som både adjektiv og adverbium. Talesprogets *sån*, som jeg undersøger, bruges ifølge ordbogen "for at udtrykke at udsagnet er en tilnærmelse til en mere rammende eller præcis formulering" og "bruges som udtryk for tøven eller forsigtighed" eller som "sådan cirka" (DDO). I Jensen (2013) diskuteres "sådan" ud fra teorien om betydningspotentiale, dvs. ideen om, at hvert leksem først kan siges at tilhøre en ordklasse, når dets kontekst tages i betragtning.

Et væsentligt eksempel på forskning i talesprogets *sån* er Pedersens (2014) undersøgelse af "sån en N", dvs. konstruktioner med et nominal som i "sån en løbetest" (Pedersen 2014:2), men systematiske undersøgelser af *sån* er indtil videre begrænset, når det kommer til sætninger som *Det er da også sån fedt*, som en af mine informanter siger. For at komme nærmere en definition af ordet beskriver Jensen det "ved en kombination af 1) det denotative med skyldig hensyntagen til syntaktisk funktion: 'af den slags' henholdsvis 'på den måde' og 2) kontekstbetydningen: '-som vist/fortalt' henholdsvis '-som du ved/kender'". Det gælder også for "sådan", at det kan henvise både "til entiteter og til handlinger og begivenheder" (2013:62). Jensen nævner kort *sån* og kalder det en diskursmarkør, hvilket jeg i de næste afsnit vil definere nærmere.

2.1 *Like* og *sån*

I mange tilfælde synes *like* og *sån* at minde om hinanden, både i funktion og syntaktisk placering. I de følgende to eksempler, det ene fra Underhill (1988) og det andet fra mine egne data, er begge partikler placeret før verbalet:

"[…] and he **like** prepared himself and […]" (Underhill 1988:238)
"[…] de har alle sammen sagt, at de snakker med deres venner og familie om det og **sån** fortæller hvor godt fødevarefællesskabet er" (taler A).

Like er beskrevet i flere studier, blandt andre kan nævnes følgende: diskursmarkøren *like* undersøgt i forhold til sprogholdninger og stereotyper (Daily-O'Cain 2000); amerikanske unges brug af *like* som diskursmarkør (Hesson og Shellgren 2015); brugen af *like* hos teenagere i London (Andersen 2001); og *like* som fokusmarkør (Underhill 1988). Jeg vil gå ud fra studiet af *like* som diskursmarkør eller pragmatisk markør, som den også kaldes (Andersen 2001) for således at blive klogere på *sån*s funktion; og i forhold til syntaktisk distribution vil jeg bruge Underhill (1988), der analyserer *like* som "new information marker" eller fokusmarkør og opstiller seks muligheder for syntaktisk distribution, hvilket jeg uddyber i afsnit 2.3. På baggrund af mine data vil jeg således undersøge, om *sån* som diskursmarkør distribueres på samme måde som *like.* Først vil jeg redegøre for behandlingen af *like* i den engelsksprogede litteratur, og derefter ser jeg nærmere på brugen af *sån* i mine data.

2.2 *Like* som diskursmarkør

Popescu-Beli og Zufferey (2011:500) definerer diskursmarkører som lingvistiske enheder, der spiller en vigtig rolle i lytterens fortolkning af taleren udsagn – på trods af, at de er næsten tomme for semantisk indhold, eller, som Andersen definerer begrebet: "short, recurrent linguistic items that generally have little lexical import but serve significant function in conversation" (Andersen 2001:39). Diskursmarkører er således særdeles vigtige, men der er mange meninger om, hvilke kriterier der skal opfyldes for at et ord kan kaldes en diskursmarkør. Der er tilsvarende heller ikke enighed om, hvilke ord i det engelske sprog, der kan betegnes som diskursmarkører (Jucker 1992: 436), hvilket især skyldes, at de ofte har mange funktioner alt efter, i hvilken kontekst de indgår. Diskursmarkører kan optræde i sekvenser, f.eks. *oh well, but then*, de kan bestå af tre eller flere ord og være "lexical bundles" eller de kan blot være ét ord som *like* (Koops og Lohmann 2015:235-36).

Andersen (2001) skriver generelt om *like*: "like has the function of making explicit to the hearer that the phrase which follows it contains a loose interpretation of the speaker's belief" (Andersen 2001:235). *Like* kan, alt efter sammenhængen, ifølge Andersen (2001:210) have én af funktionerne "a quotative marker, approximator, marker of exemplification, discourse link or hesitational device". Quotative

marker er *like* i en sætning som ”And he was **like**, yeah, I can make dogs, uh, raise their ears.” (Popescu-Beli og Zufferet 2011:501). Med ”hesitational device” menes en form for tøvepartikel, som viser, at taleren er i gang med at tænke over den rette formulering, søger efter et ord, eller at hun får en ny indskydelse og skifter emne (Andersen 2001:227).

Like kan også forstærke et svagt udtryk, f.eks. markere, at det udtryk, taleren vælger, mangler nærmere specificering. Lytteren må derfor danne et ad hoc-koncept og tillægge det svage udtryk en mening, som hun forstår ud fra konteksten. *Like* kan også betyde ”cirka” samt markere en uoverensstemmelse mellem ”a linguistically encoded concept” og det koncept, som er i talerens tanker (Andersen 2001:240-41). Dette skal forstås på den måde, at markøren skaber en distance til det efterfølgende leksikalske materiale og viser, at “the relation between an utterance and its underlying thought is not a one-to-one relation, but a relation of non-identical resemblance” (Andersen 2001:230), med andre ord: *like* kan vise talerens distance til virkeligheden, f.eks. at udsagnet ikke skal forstås bogstavelig, men som en overdrivelse. *Like* kan desuden markere diskrepans således, at taleren ved at bruge *like* viser, at hun anser det efterfølgende materiale som lidet velvalgt (Andersen 2001:243). Med diskrepans mener Andersen altså, at taleren skaber en psykologisk distance til det valgte udtryk (2001:245), som dermed markeres som ”foreign conceptual domain, sociolinguistically unfitting, stylistically marked” (Andersen 2001:247). Udtryk, som ikke er en del af lytterens eller talerens hverdagsvokabularium eller står uden for konteksten, kan taleren således markere med *like* og derved facilitere fortolkningen.

Overordnet kan således siges om *like,* at ordet som diskursmarkør tjener til at afspejle, at talerens udsagn bør fortolkes ”løsere” af lytteren. Denne definition passer med DDO’s definition af ”sådan” som udtryk for, at ”udsagnet er en tilnærmelse til en mere rammende eller præcis formulering” (DDO), hvilket er én af grundene til, at jeg mener det er oplagt at analysere *sån* ud fra de ovenfor beskrevne teorier om *like.*
Som diskursmarkør kan *like* altså følgende: være quotative marker og tøvemarkør, markere ny information, eksemplificere, angive at en værdi er omtrentlig, vise lytteren, at det efterfølgende udtryk skal forstås metaforisk, fremhæve ord eller syntagmer som stående uden for konteksten (socialt, sprogligt) og svække det efterfølgende syntagme.

2.3 *Like* som fokusmarkør

Underhill (1988) mener, *like*s væsentligste funktioner er at markere ny information og være fokusmarkør, dvs. markere det vigtigste i udsagnet eller dét, som taleren vil understrege (Kroeger 2005:198). Han opstiller seks mulige syntaktiske placeringer for *like* (Underhill 1988:243-44):

1: Før et nominalsyntagme (NP)
- f.eks.: *Do we have to read **like** the chapters covered on the midterm for the final?*

2: Før et adjektivprædikat eller adjektivsyntagme (AP)
- f.eks.: *The waves were **like** really big*

3: Før et adverbium, et adverbialsyntagme (AdvP) eller et præpositionssyntagme (PP) med adverbial funktion
- f.eks.: *I'm only going to walk **like** so far*

4: Før et verbalsyntagme (VP)
- f.eks.: *He was **like** standing right behind me when I said it*

5: Før en underordnet ledsætning
- f.eks.: *He was explaining **like** what you do when you go into the Metro*

6: Før en hel sætning
- f.eks.: *Like, I don't know. I told you*
(Underhill 1988:236-240)

Underhill uddyber, at *like* før VP'er står efter første hjælpeverbum i syntagmet, og hvis der ikke er et hjælpeverbum, placeres *like* mellem subjekt-NP og VP. Ved infinitiv står *like* mellem infinitivmarkøren og resten af VP'en (Underhill 1988:243). *Like* bruges ifølge Underhill til at sætte særligt fokus på det efterfølgende materiale, f.eks. en NP, hel sætning eller en AdjP. Udover at markere ny information eller fokus mener Underhill ligesom Andersen, at *like* også kan markere,

at et udsagn ikke skal forstås bogstaveligt, eller *like* kan betegne omtrentlige værdier, oftest i forbindelse med numeralier (Underhill 1988:241).

Det er vigtigt at holde sig for øje, at Underhills undersøgelse er næsten fyrre år gammel, helt tilbage fra 1988, og at brugen af *like* kan have ændret sig. For mig at se kunne validiteten af studiet således være bedre. Alligevel mener jeg, hans inddeling af syntaktisk distribution er god og overskuelig, og hans metode vil jeg derfor bruge i behandlingen af mine data.

Fælles for Underhill og Andersens analyse af *like* er således, at partiklen markerer en form for fokus, hvad enten meningen med dette fokus er at svække betydningen, eksemplificere, understrege det metaforiske ved et udtryk eller vise cirkaangivelser.

I det følgende beskriver jeg min metode og behandling af data.

3. Metode og data

Min metode til indsamling af data er både kvalitativ i form af det monologiske, semistrukturerede interview, og selve analysen er både kvantitativ og kvalitativ, idet jeg dels tæller og systematiserer forekomsterne af *sån*, dels analyserer partiklens syntaktiske distribution og ser, hvordan det passer til de ovenfor beskrevne definitioner og funktioner af *like*. Metoden er god til denne undersøgelse, fordi den kvalitativt besvarer *hvilken slags* (f.eks. hvilken syntaktisk sammenhæng, *sån* optræder i), samt kvantitativt beskriver *hvor meget* af hver slags, jeg finder (Kvale 2007:47). Hudsons metodelære har jeg brugt og fulgt de fem punkter, han opstiller i forbindelse med indsamling af kvantitative data og den efterfølgende analyse:

- 1: Finde informanter, omstændigheder og lingvistiske variable
- 2: Indsamle data
- 3: Identificere de lingvistiske variable
- 4: Lave figurer
- 5: Fortolke og analysere resultaterne

(Hudson 1996:150-151)

Data har jeg fra to interviews, som jeg foretog med henblik på blot denne undersøgelse, af henholdsvis en ung mand på 22 (taler A), som studerer statskundskab og en ung kvinde på 20 (taler B), som studerer

lingvistik. Det fremgår af tabel 1, hvor længe de hver især talte, og hvor stor en del af det samlede antal ord, *sån* udgjorde. Mit formål med interviewene var ikke at føre en samtale med informanterne og herudfra analysere indholdet i det sagte, men at få dem til at fortælle spontant og afslappet om et emne, jeg vidste, de ville have let ved at tale om. Interviewet blev derfor monologisk: mit spørgsmål efterfulgt af deres svar. Dog kan formen siges at svare til første del at Brinkmann og Tanggaards (2015) guide til semistrukturerede interviews, hvori de nævner det indledende spørgsmål som første del af samtalen. Dette skal være tilpas åbent, således at informanten kan tale om og beskrive noget konkret, f.eks. en bestemt episode eller lignende (Brinkmann og Tanggaard 2015:41).

Informanterne kender jeg, hvilket var en fordel, fordi de derved var mere trygge ved situationen og kunne tale frit og spontant. Jeg valgte netop dem, fordi jeg ved de bruger *sån,* og af den praktiske årsag, at jeg ofte ser dem. De indvilligede begge i, at jeg optog deres tale og frit kunne bruge materialet til denne undersøgelse. Informanterne fortalte jeg, at interviewet ville blive brugt til en opgave om dialekter; og mit indledende spørgsmål var i A's tilfælde, om han ville fortælle om sin bacheloropgave, og for B, om hun ville fortælle om sin opgave i Sprog, Kultur og Samfund på lingvistik, 2. semester. Jeg afslørede først efterfølgende, at opgaven handler om *sån*, fordi de ellers ville blive for bevidste om deres sprogbrug.

Ovenfor har jeg gjort rede for både mine overvejelser omkring informanter, selve dataindsamlingen, dvs. interviewene, og figurer og fortolkning fremlægger jeg i næste afsnit. Jeg valgte en ordret transskription af optagelserne, idet min analyse er sproglig (Kvale & Brinkmann 2009:209), og jeg har derfor medtaget øh'er, ordgentagelser osv. og ortografisk forsimplet ord, som gennemgående var reducerede fonetisk, som *ik* og *sån*.

4. Resultater og analyse

Jeg vil i det følgende fremlægge mine resultater og analysere dem. Denne artikels omfang tillader ikke en detaljeret analyse af hvert enkelt tilfælde af *sån*, men de mest gennemgående karakteristika vil jeg beskrive.

Som nævnt tidligere, findes ordet "sådan" i en mængde former, og ordet har mange funktioner. Da denne undersøgelse kun beskæftiger

sig med *sån* som diskursmarkør, har jeg i mine data måttet frasortere de tilfælde af "sådan", der tjener andre formål – f.eks. har jeg udeladt alle tilfælde af "sån en N", jævnfør Pedersen 2014, fordi *sån* i denne konstruktion ikke er en diskursmarkør; og jeg har udeladt tilfælde, hvor *sån* er synonymt med "således", f.eks. *så det var ik sån, at det var ubehageligt* (taler A). Tabel 1 indeholder de tal, som er relevante i forhold til forekomsterne af *sån* i A og B's tale:

Statistik	*Lydfilens varighed*	*Ord i alt*	*Antal forekomster af sån som disk. mark.*	*Antal sån'er i %*
Taler A	5:21 minutter	847 ord	48	5,67 %
Taler B	3:35 minutter	622 ord	21	3,38 %

Tabel 1: Antal *sån*'er i de to lydfiler

Det er væsentligt at nævne, at antal ord er inkl. ordgentagelse og øh'er. Som det fremgår af tabellen, bruger A *sån* mere frekvent end B, idet *sån* udgør 5,67 % af alle A's ord, og hos B er andelen af *sån*'er 3,38%. Resultatet ville have været langt sikrere, hvis informanterne havde talt i længere tid. Med disse tal kan jeg intet generelt sige om deres brug af *sån*; jeg kan kun forholde mig til de minutter, de hver især taler.

Nedenfor har jeg, jf. de seks syntaktiske placeringer beskrevet af Underhill (1988:243-44), kategoriseret *sån*. I mine data findes ingen eksempler på *sån* før en helsætning – hvorvidt den simpelthen ikke er findes på dansk, må underbygges med mere data – så Underhills kategori 6 er udeladt. Jeg måtte desuden tilføje to nye kategorier for *sån* som tøvepartikel og *og/eller sån*, idet sidstnævnte ordsammensætninger var særdeles frekvente, men ikke beskrevet af Underhill (1988). I mange tilfælde optræder *sån* i forbindelse med reparatur (Nielsen 1999:36-37), f.eks. "og det er også **sån**… de har alle sammen sagt at de snakker med deres venner" (taler A). Derfor var kategorien med *sån* som tøvepartikel nødvendig.

Placering:		1. Før NP	2. Før AdjP	3. Før AdvP	4. Før VP	5. Før under-ordnet ledsæt-ning	6. *og sån/ eller sån*	7. Tøve-partikel
Antal *sån*'er hos A	I alt 48	3	3	5	9	0	16	12
Antal *sån*'er hos B	I alt 22	6	3	1	1	1	7	3

Tabel 2: Syntaktisk distribution af *sån* hos hhv. taler A og B

Som det fremgår af tabel 2, er der en væsentlig forskel på, hvor i sætningen henholdsvis A og B placerer deres *sån'*er. I figur 1 nedenfor har jeg regnet ud, i hvor stor en procentdel af tilfældene hver placering af *sån* hos de to talere forekommer. Tallene fra 1-7 på x-aksen svarer til de nummererede kategorier i tabel 2.

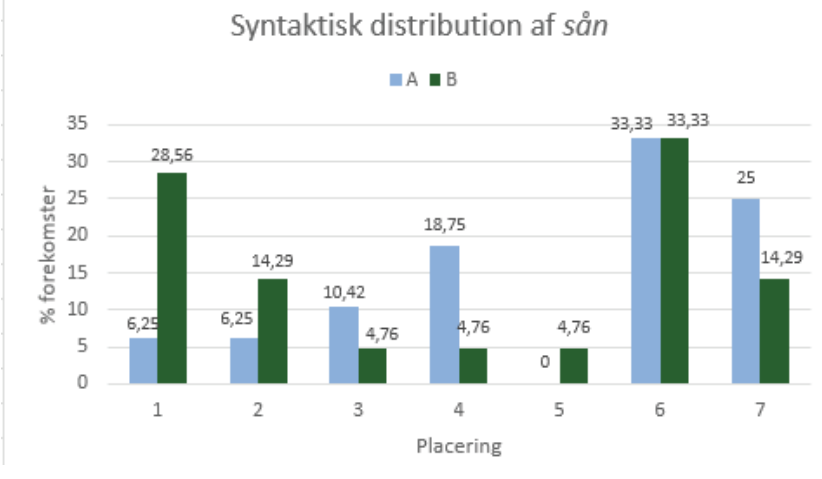

Figur 1: Syntaktisk distribution af *sån* hos taler A og B

Med en større datamængde er det muligt, at forskellene på A og B ville være mindre, og at alle Underhills kategorier ville være repræsenteret. Ud fra mine data kan intet siges om, hvor *sån* generelt forekommer syntaktisk, men udelukkende de to informanters brug af *sån* i dén situation, hvor optagelsen fandt sted. Jeg vil i det følgende undersøge, om der findes et system i forhold til placering og betydning af *sån* hos A og B.

Et hurtigt blik på diagrammet ovenfor viser, at de fleste forekomster af *sån* hos både taler A og B findes i kategori 6, dvs. *og/eller sån*, som kommer efter en sætning. Dette kan kaldes en diskursmarkørsekvens, idet *og sån* ser ud til altid at have samme funktion og *eller sån* ligeså. Fælles for næsten alle tilfældene er, at der efter *og/eller sån* er et kort ophold i talestrømmen, eller der forekommer reparatur og ordgentagelser. Et eksempel på dette er dette fra taler A:

> ”Men fra sån at ha sån en grundide om, hvad skal det være til så at sån ku konkretisere, operationalisere **og sån**, dér kan godt være lidt vej **eller sån**, det, det kan godt trække lidt tænder ud.”

Det første *og sån* indikerer, at ”konkretisere og operationalisere” er eksempler på den proces, A beskriver, og markøren kan udvides til betydningen ”og sådan noget/sådan nogle ting”. På samme måde synes ”eller sån” at betyde ”eller sådan noget/sådan nogle ting”, og det, at A siger ”**eller sån**”, virker som om han vil vise, at udtrykket ”dér kan godt være lidt vej” kunne have være mere præcist, og at det er en metafor. Dette understreges af, at han efterfølgende præciserer med en anden formulering, nemlig ”det kan godt trække lidt tænder ud”.

Denne sætning er også interessant:

> ”Det er flyttet ned på godsbanen øhm, de har sån en økovogn nu **eller sån** hvor man kan få grønsagsposer med.” (taler A)

I sætningen ”de har sån en økovogn nu eller **sån**” viser *eller sån* tydeligt A’s tvivl i forhold til ordsammensætningen: Han trækker o’et i ”øko” ud og leder efter den passende betegnelse, ender med ”økovogn” og viser derefter sine forbehold omkring ordvalget ved at afslutte med *eller sån. Økovogn* synes at være et ad hoc-koncept, han

finder på i den spontane talesituation, og dette fremhæver han med *eller sån*, så lytteren gøre opmærksom på, hun ikke skal forundres, hvis hun ikke kender udtrykket i forvejen. *Sån* kan altså markere, at et udtryk mangler nærmere specificering, og at taleren tager sine forbehold omkring det; o*g sån* kan siges at udtrykke eksemplificering, og *eller sån* at et udsagn skal forstås metaforisk eller vise en form for diskrepans mellem det sproglige koncept og konceptet i talerens tanker.

Hos taler A findes ni tilfælde af *sån* i forbindelse med VP'er. Af disse følger syv Underhills specificeringer om *sån*'s forhold til verbal, subjekt og infinitivpartikel: I to sætninger placerer *sån* sig før infinitivpartiklen, hvor *like* ifølge Underhill normalt står efter, og i én sætning står *sån* før 1. hjælpeverbum i stedet for efter. Hvad dette skyldes, er svært at se ud fra data, og i forhold til *sån* kan det være, man nærmere skal kalde kategori 4 for "*sån* i forbindelse med VP" frem for "før VP". Man må også have i mente, at ordstilling på engelsk og dansk er forskellig. Hos taler B optræder *sån* seks gange før en NP. I to af tilfældene angiver *sån* omtrentlige værdier:

> "Der er **sån** to ord af de første 20 ord der sån er perverse ord"
> "og det er bare **sån** de første 20-30 ord"

Ved numeralier kan *sån* således betyde "cirka". En interessant brug af *sån* er følgende:

> "Jeg kan i hvert fald huske at der stod i den der artikel af scheuer at .. at der var **sån** erotiske noveller og alt **sån** noget".

Her fremhæver *sån* ordene "erotiske noveller" som stående uden for konteksten: "Erotisk" er ikke et ord, man umiddelbart venter at støde på i forbindelse med en sådan opgave, og taler B skaber således en distance til udtrykket; måske føler hun sig ikke helt tryg ved at bruge det i interviewsituaitonen. Hun slipper tilmed for unødvendige detaljer ved efterfølgende blot at sige *sån noget*. Dette betyder både "og den slags", men også, at hun ønsker at svække udtrykket med sin brug af *sån* hele to gange i sætningen. Et andet eksempel er "ord der **sån** er perverse ord ik å", hvor jeg mener, det samme gælder: "pervers" står umiddelbart uden for konteksten – eller rettere det, B formoder

er lytterens opfattelse af konteksten – og B markerer derfor adjektivet med *sån*, så det svækkes og virker mindre overraskende. Det er derfor også interessant, at mængden af *sån'*er øges i netop en passage, hvor B leder efter det rette udtryk og ender med "kvindelige attributter", som hun diskret benævner det:

> "Den liste der vi har jeg tror vi har en liste på 200 ord eller **sån** noget, øhm, og det er bare **sån** de første 20-30 ord der optræder efter hendes, det er alt sammen **sån** nogle… ja….**sån** nogle slang-ord for kvindelige attributter" (taler B).

Brugen af *sån* kan altså fremhæve udtryk som stående uden for den sproglige kontekst (Andersen 2001: 247). Et andet eksempel er sætningen "Men fra sån at ha sån en grundide om, hvad skal det være til så at **sån** ku konkretisere, operationalisere og sån" kan de to verber *konkretisere* og *operationalisere* ses som stående uden for konteksten, idet lytteren ikke kender til deres præcise betydning i den kontekst, de optræder i. I stedet for at forklare og uddybe begreberne bruger A *sån* til at markere, at de er ord, som umiddelbart ikke er en del af lytterens aktive ordforråd, men kan tænkes at være fagspecifikke.

I et par tilfælde virker *sån* som svækkende eller synonymt med "lidt" eller "på en måde", f.eks.: "Jeg havde **sån** troet at jeg **sån** sku presse nogen lidt til at være med". Her skal "presse nogen til at være med" naturligvis ikke forstås bogstaveligt: Udtrykket kan have en negativ konnotation (jf. DDO, der nævner "tvinge" som synonym), og det ville være uetisk, hvis taler A tvang nyttige interviewsvar til sin bacheloropgave ud af sine informanter. *Sån*'s funktion er altså her at svække udtrykket og vise lytteren, at det skal forstås mindre alvorligt.

Underhills hypotese om *like* som markør af ny information er vanskelig at efterprøve på mine data pga. omstændighederne for interviewet: Mange af Underhills eksempler på fokus ses nemlig i forbindelse med fortællinger af konkrete begivenheder, f.eks. "you know we're getting all excited to go skiing the first day it's **like** snowing… blizzard snowing…" (Underhill 1988:235). Underhills argument for at *like* markerer ny information er her, at "blizzard snowing" er et vigtigt faktum, som har betydning for de efterfølgende begivenheder i fortællingen. Med en anden slags data ville det være muligt. Fokus, derimod, ser jeg eksempler på hos informanterne. B siger f.eks.: "Det

er meget … nogen meget **sån** farverige ord". Prosodisk viser hun også fokus med at hæve intonationen og intensiteten. Imidlertid kan *sån* i dette tilfælde også være udtryk for, at B vil vise, "farverige" ikke er det mest præcise udtryk.

De fleste *sån*'er, jeg har placeret i tøvepartikelkategorien, optræder alle i forbindelse med reparatur i sætninger, som taleren afbryder, eller hvor taleren tænker over næste sætning og vil vinde tid, som hos A:

> "Det kan, det kan godt øh være lidt svært hvordan… hvordan man lige skal skal gribe det an, **sån**, men øh…" (taler A)

En mere nøjagtig analyse af, præcis i hvilke sætninger tøvepartiklerne optræder, tillader denne artikel ikke, men i et større studie vil det være relevant, især i forhold til samtaler.

Ud fra mine data kan jeg se, at *og sån* ofte har betydningen "osv." og *eller sån* betydningen "noget lignende". *Sån* ved numeralier angiver cirkaværdier, og f.eks. NP'er og VP'er kan *sån* svække, og taleren kan med *sån* udtrykke sin afstandtagen til ordvalg og vise lytteren, at nærmere præcisering mangler. Jeg mener, *sån* i nogle tilfælde kan betragtes som en form for fokusmarkør, men *sån*'s vigtigste funktion som diskursmarkør synes at være udtryk for tilnærmelse og tøven, jævnfør DDO's definition af ordet. Distributionen af *sån* ligner *like*s, men det blev nødvendigt at tilpasse Underhills kategorier til mine data.

6. Diskussion

Som jeg nævnte i starten af denne artikel, var mit mål at finde ud af, hvilke ligheder der er mellem *like* og *sån* for dermed at blive klogere på, hvilken funktion den danske partikel har og hvilken rolle den spiller i sætningen og sammenhængen. Min hypotese, altså at de to partikler har samme funktion og syntaktisk distribueres ens, viste sig på nogle måder at kunne bekræftes, idet *sån* og *like* virkelig deler mange funktioner, både i forhold til partiklernes funktion og det, at de syntaktisk ikke placerer sig tilfældigt, men visse placeringer forekommer mere end andre. Da dansk syntaks i adskillige henseender adskiller sig fra engelsk, kan man naturligvis ikke forvente en fuldstændig ens distribution, men mine data viser dog, at *sån* er mere

tilbøjelig til at optræde i visse syntaktiske positioner og sammenhænge end andre. En klar sammenhæng mellem placering og funktion kan jeg imidlertid ikke påvise, og ej heller kan jeg påvise særlige forskelle på de to taleres brug af *sån*.

Litteraturen om *like* er langt mere omfangsrig end litteraturen om *sån*; så denne undersøgelse lægger i høj grad op til yderligere studier. Metoden, jeg har valgt, er god på den måde, at den har givet mig sætninger med *sån*, som jeg har kunnet kategorisere og analysere både kvantitativt og kvalitativt; men hvad den ikke gjorde, var at vise, hvordan *sån* bruges i en mere interaktionel sammenhæng, dvs. i samtaler. Selvom der var tale om kommunikation mellem to parter, nemlig mig og informanten, ville samtaleanalyse være en særdeles oplagt metode til at undersøge *sån*'s funktion, når flere aktive parter er involverede, og også en grundigere transskription ville gøre undersøgelsen mere præcis og desuden afdække en mulig sammenhæng mellem betydning og fonetisk reduktion. Jeg har i dette studie kun data fra unge mennesker, fordi det er blandt dem, jeg har iagttaget *sån*, men man kunne også inddrage informanter fra forskellige aldersgrupper, landsdele el.lign. og dermed have flere sociolingvistiske variable at arbejde med. Med et højere antal informanter kan siges noget mere generelt om, hvilke funktioner *sån* har i en nutidig talesprogskontekst. Det kunne også være spændende at se, om de, der bruger *sån* i spontan, afslappet tale ligesom i mine data, også bruger det i forbindelse med mere formelle situationer, f.eks. et oplæg i universitetssammenhæng eller i samtaler med mennesker, de ikke kender. Derved kan man også se, hvor bevidst taleren er om sin brug af *sån*. Ligesom der findes stærke holdninger til *like*, ville det være interessant at undersøge, hvilke sprogholdninger der er forbundet med *sån* for at se, om en frekvent brug af ordet giver et negativt indtryk af taleren, eller om det opfattes neutralt eller noget helt tredje.

Med hensyn til *like* som quotative marker er det interessant, at *sån* også kan fungere i forbindelse med direkte tale (f.eks. i sætninger som *Jeg var bare sån, skrid med dig*). I mine data findes ingen eksempler på dette, og derfor har jeg ikke undersøgt det – men interessant er det, og det kan tages op i fremtidige undersøgelser!

7. Konklusion

Ud fra analysen af mine data har det vist sig, at *sån* til dels kan tjene de samme formål som opsummeret ovenfor. *Sån* ser dog ikke ud til at kunne markere ny information, men det kan ikke afvises, at det blot skyldes den lille datamængde i denne undersøgelse, eller at omstændighederne for interviewene ikke gjorde brugen oplagt. Fokusmarkør kan *sån* siges at være i visse tilfælde, men det kan diskuteres, om der i virkeligheden er tale om én af de andre funktioner.

Den engelske diskursmarkør *like* tjener mange funktioner: Den kan eksemplificere, angive at en værdi er omtrentlig, svække udtryk eller vise, et udtryk skal forstås metaforisk, og den kan markere det som stående uden for den sproglige eller sociale kontekst. *Like* kan også markere fokus og ny information.

Min undersøgelse har vist, at *sån* som diskursmarkør kan optræde på flere syntaktiske pladser, og især sammen med *og* eller *eller.* Ind i Underhills kategorier passer mine data ikke nøjagtigt, idet jeg ikke i mine data fandt tilfælde af *sån* før en helsætning og måtte tilføje kategorien *og/eller sån* og *sån* som tøvemarkør, men det er muligt, at alle hans kategorier, med en større datamængde, ville blive repræsenteret. Hos begge talere findes flest tilfælde af *sån* i forbindelse med *og/eller*, og i dén form er funktionen henholdsvis at eksemplificere og udtrykke diskrepans eller en afstandtagen til et bestemt valg af udtryk. Mine data viser ikke en klar sammenhæng mellem syntaktisk distribution og funktion, men *sån'*s betydning må forstås ud fra sammenhængen. Min hypotese om, at *sån* fungerer og distribueres ligesom *like,* kan jeg således ikke klart bekræfte ud fra data, men jeg kan se, at de to diskursmarkører deler mange funktioner og egenskaber, hvilket med et større studie vil kunne uddybes.

Litteratur

Andersen, Gisle (2001) *Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation: A Relevance-Theoretic Approach to the Language of Adolescents.* Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Brinkmann, Svend & Lene Tanggaard (2015) Interviewet: Samtalen som forskningsmetode. *Kvalitative metoder. En grundbog.* 2. udg. København: Hans Reitzels Forlag:29-53.

Daily-O'Cain, Jennifer (2000) The Sociolinguistic Distribution of and Attitudes Towards Focuser *like* and Quotative *like*. *Journal of Sociolinguistics* 4, 1:60-80

Den Danske Ordbog = http://ordnet.dk/ddo (tilgået 13.6.2016).

Hesson, Ashley & Madeline Shellgren (2015) Discourse marker *like* in real time: Characterizing the time course of sociolinguistic impression formation. *American Speech* 90, 2:154-186.

Hudson, R.A. (1996) *Sociolinguistics.* 2. udg. Cambridge: Cambridge University Press.

Jensen, Eva Skafte (2013) Ordklasseproblemer, tilfældet *sådan*. *Lexico-Nordica* 20:55-74.

Jucker, Andreas H. (1992) The discourse marker *well*: A relevance-theoretical account. *Journal of pragmatics* 19: 435-452.

Koops, Christian & Arne Lohmann (2015) A quantitative approach to the grammaticalization of discourse markers: Evidence from their sequencing behavior. *International Journal of Corpus Linguistics* 20, 2:232-259.

Kroeger, Paul R. (2005) *Analyzing Grammar. An Introduction.* Cambridge: Cambridge University Press.

Kvale, Steinar (2007) *Doing Interviews*. Los Angeles: Sage Publications.

Kvale, Steinar & Svend Brinkmann (2009) *InterView. Introduktion til et håndværk.* 2. udg. København: Hans Reitzels Forlag.

Nielsen, Mia Femø (1999) Grundbegreber i nyere samtaleanalyse. *NyS – Nydanske Sprogstudier* 25:9-55.

Pedersen, Henriette Folkmann (2014) Om konstruktionen *Sån en N* i danske samtaler. *Skrifter om Samtalegrammatik* 1:1-21.

Popescu-Belis, Andrei & Sandrine Zufferey (201) Automatic identification of discourse markers in dialogues: An in-depth study of *like* and *well*. *Computer Speech and Language* 25:499-518.

Underhill, Robert (1988) *Like* is, like, focus. *American Speech* 63, 3:234-246.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Syntaksens rolle i sprogtilegnelsen hos autistiske børn[1]

Anne Mette Nyvad[2]
Aarhus Universitet

Indledning

Forekomsten af diagnosticerede tilfælde af autismespektrumforstyrrelser har været stærkt stigende i de seneste årtier, således at der i 1970'erne var 1 ud af 2000, der fik stillet diagnosen (Rutter 2000), mens CDC (*Centers for Disease Control and Prevention*) i USA i 2016 estimerede, at 1 ud af 68 skolebørn var blevet identificeret med lidelsen (Jenco 2016). Trods intens forskning i de bagvedliggende faktorer for den stigende forekomst er det stadig forholdsvist uklart, om tallene er udtryk for en reelt øget prævalens, i så fald antageligvis udløst af faktorer i miljøet (Dietert et al. 2011), eller om de eksempelvis kan være et resultat af skærpet opmærksomhed omkring sygdommen og ændrede diagnosticeringsmetoder, der indfanger individer med autismespektrumforstyrrelser i grænseområdet, som før ville være "fløjet under radaren" (Hansen et al. 2015).

Uanset hvad de tilgrundliggende årsager er, intensiverer det eskalerede antal af diagnosticerede tilfælde behovet for udviklingen af effektive behandlingsmetoder, da autisme på nuværende tidspunkt desværre ikke kan kureres. Et af de diagnostiske hovedkriterier i autisme er sprogforstyrrelser, der kan variere fra problemer med

[1] Projektet er finansieret af Det Frie Forskningsråd. Bevillings-ID: DFF – 6107-00190.

[2] Stor tak til Jens Sand Østergaard, fordi han har delt sine data med spontan tale med mig og tilladt, at jeg gengiver nogle af dem her. Se Østergaard (2016) for en udførlig analyse af datasættet som helhed. Derudover tak til Kasper Boye for konstruktive kommentarer til en tidligere udgave af dette bidrag.

pragmatikken (fx at forstå vittigheder, sarkasme og ironi) til decideret mangel på et funktionelt sprog. Alt efter hvordan et sådant defineres, falder mellem 20 og 50% af de diagnosticerede i sidstnævnte kategori. (Tager-Flusberg et al. 2005:343).

I tidligere forskning i autisters sprog har man primært fokuseret på pragmatiske aspekter af de sproglige kompetencer i autismespektrumforstyrrelser. Syntaksens rolle derimod er blevet forholdsvis negligeret, selvom det i ny forskning er påvist, at selv højfunktionelle autister uden attesteret sprogforsinkelse kan have problemer med forståelsen af kompleks syntaks, i denne sammenhæng forstået som indlejring (Durrleman et al. 2015). Dette bidrag vil præsentere en arbejdsteori, der kan forene pragmatiske problemer med syntaktiske i ét overordnet deficit.

Afsnit 1 giver en kort introduktion til sprogtilegnelse og autisme generelt og forholdet mellem de to størrelser, sat i relief af milepælene i neurotypisk sprogtilegnelse og med fokus på syntaksens rolle. I afsnit 2 diskuteres de mest prominente teorier angående sygdomsbilledets sproglige forstyrrelser, og i afsnit 3 præsenteres en ny arbejdsteori, der trækker på interface-niveauet mellem syntaksen og pragmatikken. På baggrund af denne teori præsenteres hypoteser for sprogproduktion og -forståelse, og i afsnit 4 relateres disse til case-data fra spontan tale. Afslutningsvis angives perspektiver for behandlingsmetoder i afsnit 5.

1. Sprogtilegnelse i autisme

Betegnelsen autismespektrumforstyrrelser er en samlebetegnelse for forskellige varianter på et bredt spektrum. Autisme er en neuropsykiatrisk sygdom, hvor forandringer i hjernen skaber gennemgribende udviklingsforstyrrelse inden for tre hovedområder: (a) manglende evne til socialt samspil, (b) sprog- og kommunikationsproblemer og (c) usædvanlige, indskrænkede interesser eller "gentagelsesadfærd". Ca. 1% af befolkningen rammes i Danmark, og drenge diagnosticeres 3-4 gange hyppigere end piger (se Kyung & Christiansen 2011).

I sprogtilegnelsen hos neurotypiske (dvs. ikke-autistiske) børn er der følgende definerede milepæle: Ved 12-15-månedersalderen optræder de første sprogproduktioner, fx "holofraser" (= ét ord dækker en hel sætnings indhold), som udvikler sig til de første

ordkombinationer (der udtrykker basale semantiske relationer med fast ordstilling), når barnet er omkring halvandet år. Disse har en MLU (*mean length of utterance*) på mellem 2-3 morfemer et års tid senere. De grammatiske morfemer bliver efterhånden mere stringente: Nægtelse falder så småt på plads, og spørgekonstruktioner udvikles ved 3-4-årsalderen, og brugen af komplekse sætninger med indlejring øges fra <10% til >20% af alle ytringer i 4-7-årsalderen (Tager-Flusberg et al. 2005).

Hvad angår autistiske børns sprogtilegnelser, er der stor heterogenitet i timingen af de førnævnte milepæle og selve sprogtilegnelsens mønstre. Omkring en fjerdedel af de autistiske børn regredierer (dvs. mister allerede tilegnet sprog, hvilket typisk sker før/omkring toårsalderen), og en del tilegner sig som tidligere nævnt aldrig et funktionelt sprog (Tager-Flusberg et al. 2005:343).

Når autistiske børn matches med neurotypiske børn på MLU-niveau, viser det sig, at deres syntaks er mere simpel: De bruger ikke så mange forskellige syntaktiske konstruktioner og de stiller markant færre spørgsmål (Scarborough et al. 1991). Overordnet synes syntaksen at være mere forsinket end den leksikalske udvikling. Sammenlignet med neurotypiske børn, udelader børn med autismespektrumforstyrrelser i højere grad grammatiske eller funktionelle morfemer i deres sprogproduktioner (fx bøjningsendelser) (Bartolucci et al. 1980), og der er en signifikant forskel mellem de to grupper af børn i forhold til grammatikalitetsbedømmelser, hvor børn med autismespektrumforstyrrelser ikke er så følsomme som neurotypiske børn i deres bedømmelse, særligt i lange/komplekse sætninger (Eigsti & Bennetto 2009). Disse fund kunne tyde på, at der er et domæne-specifikt syntaktisk deficit i autisme, om end de grammatiske problemer også kan være resultatet af et domæne-generelt fænomen, såsom øget belastning af arbejdshukommelsen pga. atypisk sensitivitet over for sensomotoriske stimuli.

2. Hvad er sprogets rolle i autismespektrumforstyrrelser?

Synet på sprogets rolle i autismespektrumforstyrrelser har ændret sig flere gange siden 1940'erne: Kanner (1943) mente, at de sproglige forstyrrelser er sekundære i forhold til de sociale deficits, hvorimod

Rutter (1968) var fortaler for den modsatte kausalitet, nemlig at autisme primært er en sprogforstyrrelse, der fører til sociale, adfærdsmæssige og kognitive problemer. Fra 1970'erne og frem til i dag har der været spredt konsensus om, at manglende pragmatiske kompetencer er en helt essentiel del af sygdomsbilledet (Baltaxe 1977, Baron-Cohen 2000, Kissine et al. 2016).

Autismespektrumforstyrrelser involverer universelle problemer med pragmatik, blandt andet turtagning, emnefastholdelse, utvetydig anaforisk reference. Ifølge Ziatas et al. (2003) bruger talende børn og unge med autisme sjældent sprog til kommunikative formål som kommentarer, selvfremstilling, anerkendelse af lytteren, initiering af social interaktion eller efterspørgsel af information. Overordnet set kan man anskue deres sproghandlinger som regulative frem for sociale (dvs. at barnet kan have en tendens til at tage initiativ til interaktion for at regulere andres handlinger, ofte for at få opfyldt egne behov, og ikke nødvendigvis for at indgå i et socialt samspil).

I en artikel fra 2000 fremsatte Tager-Flusberg en kritik af den samtidige autismeforskning: Det store fokus på pragmatik negligerer de andre sproglige problemer i autisme til skade for behandlingen af de autistiske børn.

3. En skrøbelig venstre periferi?

I stedet for at se på enten grammatikken eller pragmatikken som primus motor i sygdomsbilledet, er der så mulighed for at se på de to som forbundet i ét overordnet deficit? Figur 1 nedenfor forener Diderichsens (1962 (1946)) sætningsskema med et skitseret generativt trædiagram, der desuden trækker på Platzacks (2001) overvejelser om, hvad der foregår på det syntaktisk-pragmatiske interface i sætningens venstre periferi. Skitsen illustrerer, at den venstre periferi i både helsætninger og ledsætninger (CP-niveauet inden for generativ grammatik, Fundamentfeltet og *v,* samt konjunktionalfeltet i Diderichsens sætningsskema) bærer illokutionær kraft og linker propositionen i den pågældende sætning til diskursen, og den er dermed afgørende for pragmatikken.

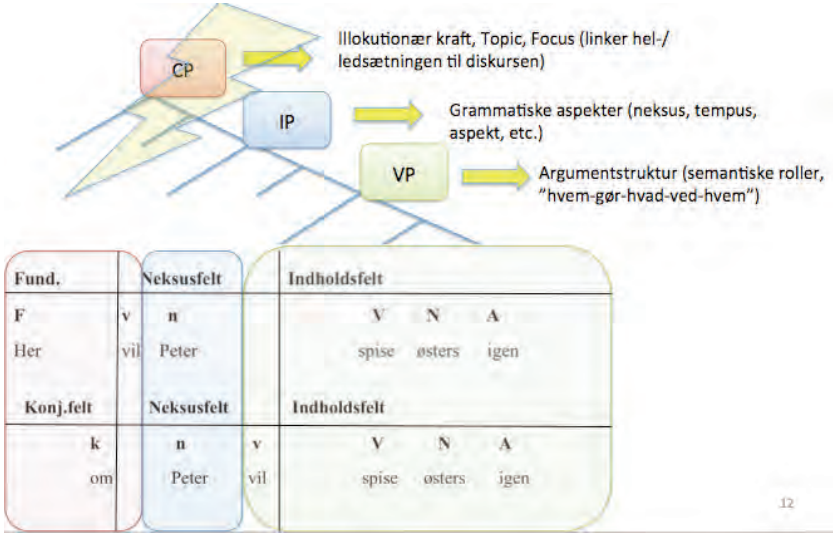

Figur 1. Generativt trædiagram forenet med Diderichsens sætningsskema (1962 (1946))

Da autister ifølge tidligere forskningsresultater har problemer med både kompleks syntaks og pragmatik, er det – i lyset af modellen i Figur 1 – en mulighed, at begge dele er forbundet med problemer i interfacet mellem syntaks og pragmatik forårsaget af en aberration eller nedsat funktionalitet af CP-niveauet (jf. fund i forbindelse med andre sproglige lidelser som Brocas afasi, se bl.a. Friedmann & Grodzinsky 1997).

Hvis dette er tilfældet, ville vi for eksempel i tilfældet med dansktalende autistiske børn forvente en lavere performans/produktionsrate end kontrolgruppen (matchet på mental alder, IQ og MLU) på såvel spørgekonstruktioner som diverse typer af indlejrede sætninger (både relativsætninger, komplementsætninger og adverbielle ledsætninger). Sådanne sproglige problemer er allerede blevet observeret hos autistiske fransktalende børn (Durrleman et al. 2014, Durrleman & Franck 2015, Durrleman et al 2016. Se også Boeg Thomsen 2016 for danske data med komplementsætninger).

Det faktum at dansk er et V2-sprog (dvs. at det finitte verbal placeres i sætningens anden position, svarende til Diderichsens *v*), gør det til et særligt interessant forskningsobjekt i forhold til ovenstående hypotese: Hvis CP-niveauet er skrøbeligt i autismespektrumforstyrrelser kan subjekter i Fundamentfeltet desuden også blive påvirket, ligesom umiddelbart efterfølgende verber i Diderichsens *v* (da CP-niveauet i matrixsætninger svarer til to positioner i Diderichsens sætningsskema: Fundamentfeltet og *v*, jf. Figur 1).

Denne hypotese er naturligvis ikke tænkt som en forklaring på alle de sproglige problemer, der optræder i autismespektrumforstyrrelser, men snarere som en måde hvorpå en undergruppe af de pågældende sprogspecifikke symptomer muligvis kan samles i ét overordnet deficit i interface-relationen mellem syntaksen og pragmatikken. En påvisning af en sådan sammenhæng kan have positiv betydning for behandlingsparadigmet (se afsnit 5).

4. Data med spontan tale

PhD-studerende Jens Sand Østergaard på Nordisk sprog og litteratur, Aarhus Universitet, indsamlede data med spontan tale i sommeren 2015. Han granskede sprogtilegnelsen af syntaks i autismespektrumforstyrrelser ved at transskribere spontan tale fra autistiske skolebørn, der genfortæller to Anders Morgenthaler-historier (*Anker på fryseren*, 2012 og *Hund efter selskab*, 2013), med brug af *Child Language Data Exchange Systems* (CHILDES 2015). Et udpluk fra 4 cases med både lavfunktionelle og højfunktionelle autistiske drenge i alderen 11-13 år præsenteres her. Grundet datamængdens størrelse, manglen på statistisk bearbejdning af data og manglen på en neurotypisk kontrolgruppe kan disse data kun bruges deskriptivt og som en første pejling af, hvor fremtidige undersøgelser potentielt kan finde et syntaktisk fokus (men se Østergaard 2016).

Overordnet set producerer drengene i de fire cases nedenfor hverken spørgsmål (direkte/indirekte) eller topikaliseringer. Den manglende brug af direkte spørgsmål er i påkommende tilfælde ikke overraskende, da der er tale om en monologisk genfortælling, men de benytter sig næsten udelukkende af sideordnede sætninger à la ”og så…og så…”. Blandt de få indlejrede sætninger var hovedparten

relativsætninger. I betragtning af, at milepælene for disse syntaktiske fænomener ofte nås af neurotypiske børn i de første år af deres skoletid, er verberne i de fire cases påfaldende ofte ubøjede og/eller placeret forkert og produktionen af indlejringer bemærkelsesværdigt problematiske.

Den første case viser et udpluk med spontan tale af en lavfunktionel dreng på 11 år. Sprogproduktionen hos denne dreng er præget af problemer med bøjningen af verber: De kan være infinitiver, jf. *skyde* og *sidde* i eksempel (1) eller *give* i eksempel (3), eller fejlbøjede (ofte i perfektum participiumsformen), som i *blev frysede* i eksempel (1) eller *var tog* i eksempel (4). Derudover er subjekterne ikke altid placeret korrekt i forhold til det finitte verbal, fx i eksempel (2), *så har haft Jørgensen* (kontra "så har Jørgensen haft"), og i eksempel (4), *så var alle katte tog deres hoveder af* (kontra "så tog alle katte deres hoveder af"). Hvis sætningens venstre periferi er beskadiget i autismespektrumforstyrrelser, kan disse fejl i produktionen af verber forklares med, at de står i *v* (der – som Figur 1 viser – svarer til en del af det hypotetisk skrøbelige CP-niveau).

(1) Anker (...)skyde tungen derover op i fryseren <og så> [//] indtil da, <så blev> [/] så blev savl frysede. og så sidde tunge fast.
(2) så (.) fra en sidste plan. så [/] så har haft Jørgensen <brugt> [//] finde tændstik!
(3) så de kom for at tæve ham. som [x 3] give en trussel at hunde ikke må komme ind til kattebal.
(4) og han var ikke bange. men indtil da (.) så var alle katte tog deres hoveder af.

Case nummer to viser også eksempler på spontan tale fra en lavfunktionel 11-årig dreng, men her medfører indlejring grammatiske fejl. Eksempel (5) indeholder et eksempel på mere kompleks syntaks, idet der benyttes en relativsætning, men denne bliver produceret med et resumptivt pronomen, *han* i *en kat, som han falder ned på grillen*. Derudover udelades subjektet i komplementsætningen i eksempel (6), *at kommer snart med en bil*. Således er det ikke *prima facie* selve

konjunktionalet, der volder problemer for pågældende taler, men muligvis koblingen mellem CP (Diderichsens *k*) og IP (neksusfeltet), hvilket er i tråd med et CP-niveau, der har en nedsat funktionalitet, da det i så fald vil det være sværere at lave koblingen mellem de to syntaktiske instanser. Det er dog også muligt, at den intenderede indlejring i (6) er en relativsætning (”ham, der snart kommer med en bil” kontra *ham at kommer snart med en bil*). I så fald har den indlejrede sætning ordstilling som i en hovedsætning (jf. placeringen af tidsadverbiet *snart*).

(5) <og så> [/] og så kommer han til at sige, hej kat, til en kat som han falder ned på grillen.
(6) <og så er det nemlig sådan at så har de ehm> [//] og så er det <at de har fået en ehm> [//] <at de så> [//] <at ham> [//] at kommer snart med en bil.

Der synes at være mere regulære problemer med konjunktionalfeltet i den tredje case, der er produceret af en 12-årig lavfunktionel dreng. I eksempel (8) bytter den talende om på *hvor* og *der* i relativsætningen *hvor der katten den var* (i stedet for ”der hvor katten var”). I samme eksempel står *katten* i ekstraposition, da referenten genoptages af et pronomen. Dette syntaktiske fænomen er også at finde i eksempel (7) fra samme dreng, *og så var masken. den var ny*. Denne i talesprog helt gængse brug af ekstraposition kan ses som en måde, hvorpå kompleks syntaks kan brydes op og dermed forsimples.

(7) og så [x 3] var masken. den var ny.
(8) altså hvor der [//] katten den var der kommer så tilfældig grill [/] grill [//] havegrillen.

Den fjerde og sidste case viser spontan tale fra en højfunktionel 13-årig dreng. Både diagnosen som højfunktionel og alderen kunne give en indikation af, at denne dreng sprogligt er på et andet udviklingstrin i sprogtilegnelsen end de foregående 3 cases. Han har dog også problemer med at bøje verberne korrekt i hovedsætninger, jf. eksempel (9), *derfor finde han*, hvor hovedverbet i *v* står i infinitiv. Læsningen af objektrelativsætningen i (10) er semantisk skæv (#”være med til

dansegulv"), men syntaktisk velformet. Som eksemplet i (11) demonstrerer, er der dog også problemer med andre elementer end de, der står i sætningens venstre periferi: Ordvalg (Hubert *får venner med* Bent), og kasusbøjningen på personlige pronominer (jf. *en måde at få han af* i eksempel (9)) og fleksiver (jf. *tælle flyvemaskine* i eksempel (11)).

(9) og Jørgensen vil finde på en måde at få han af. derfor finde han på op til soveværelset +/.
(10) <men så &kom> [//] men så bliver der ude <ved den> [///] de dansegulv som han også vil være med til.
(11) fordi katte er frie dyr (.) men det er de ikke. <så aftalte> [//] så (.) fordi de også har det lidt kedeligt. og så det. (%exp: peger på arket.) og så får (.) &dy &hø &hov hu Hubert [/] Hubert venner med Bent hvilket de plejer. og så tæller de flyvemaskine.

Som disse cases indikerer, er der stor heterogenitet i fejltyperne produceret af autistiske børn, men der synes alligevel at være nogle forholdsvis begrænsede mønstre i forhold til, hvor i den syntaktiske struktur disse fejl finder sted. Der er muligvis et hierarki i sværhedsgraden af syntaktisk (og dermed, som angivet i Figur 1, pragmatisk) skade i sætningens venstre periferi, svarende til det, man har fundet hos sprogligt svækkede Broca-afatikere (Friedmann & Grodzinsky 1997): Eventuelle aberrationer i sætnings-strukturen bevæger sig i så fald "top-down" (fra venstre mod højre i trædiagrammat i Figur 1), således at man i mildere tilfælde vil opleve, at det kun er elementer i CP (fx Fundamentfeltet og *v,* samt konjunktionalfeltet), der påvirkes, mens det hos andre kan være både CP og IP (dvs. neksusfeltet), der rammes. Cases, hvor elementer der står i IP, men *ikke* CP er påvirket, bør ifølge denne hypotese til gengæld ikke forekomme.

Baseret på data fra dansktalende Broca-afatikere er det også en mulighed, at V2 kan have en afhjælpende effekt på skader i CP-niveauet (Fundamentfeltet) i matrixsætninger (se Nyvad, Christensen & Vikner 2014:267), hvorfor det ikke er overraskende, at drengene i de fire cases i nærværende bidrag alle demonstrerer problemer med indlejring.

5. Neurale korrelater og perspektiver for behandling

Der er blevet påvist både strukturelle og funktionelle forskelle i hjernen mellem individer med autismespektrumforstyrrelser og den neurotypiske population: Herbert et al. (2002) fandt, at Brocas klassiske sprogområde i venstre hjernehalvdel rent anatomisk er mindre hos autister end hos normalbefolkningen. Derudover bruger autister højre hjernehalvdel mere end neurotypiske individer i forbindelse med sproglige opgaver (Kleinhans et al. 2008, Takauchi 2004). Disse resultater har medført en teori om, at autisme kan være resultatet af tidlig dysfunktion i venstre hjernehalvdel, der fører til abnormal organisering af sproget i Brocas område (Fein et al. 1984).

En grundlæggende idé bag arbejdsteorien i afsnit 3 er, at specifikke neurale netværk aktiveres i forbindelse med komplekse sætninger med indlejring (jf. Christensen, Kizach & Nyvad 2013). Disse neurale netværk (der blandt andet involverer Brocas område) er muligvis kompromitterede i autisme. I så fald kan den rette behandling på det rette tidspunkt sandsynligvis "kickstarte" øget aktivering af dette system. Til dette formål kan Thompson & Shapiros (2005, 2007) erfaringer med behandling af afatikere overføres til autismeforskningsfeltet: Fokuseret træning af mere komplekse sætninger har hos afatikere vist sig at have en gavnlig effekt på mere simple strukturer af samme underliggende type. Da sprogtilegnelsen hos autistiske børn når et plateau i puberteten, kan tidlig og målrettet indsats være af afgørende betydning for, hvilke udviklingstrin autister kan nå, og dermed deres kommunikative grundlag for social interaktion livet igennem.

6. Konklusion

Sprogforsinkelse kan fungere som et "forlænget" vindue ind til de underliggende mekanismer i sprogtilegnelsen, og dermed kan en kortlægning af, hvordan sprogligt forsinkede børn med autismespektrumforstyrrelser forstår og producerer kompleks syntaks muligvis informere os om, hvordan neurotypiske børn lærer sprog mere generelt. Forskning i de sproglige problemer forbundet med autismespektrumforstyrrelser har traditionelt primært fokuseret på pragmatikken, men i den nyeste forskning er det blevet påvist, at

kompleks syntaks volder problemer for selv højfunktionelle voksne med autismespektrumforstyrrelser (Durrleman et al. 2015).

Dette bidrag præsenterede en hypotese om, at interface-niveauet mellem syntaks og pragmatik kan være påvirket i autismespektrumforstyrrelser, og at nogle af de attesterede afvigelser muligvis er kædet sammen i ét overordnet deficit. Data med spontan tale af dansktalende børn med autismespektrumforstyrrelser blev set i lyset af denne hypotese, og selvom det kunne konstateres, at nogle af de sproglige afvigelser i de pågældende cases kunne siges at følge det mønster, som hypotesen forudsiger, kan observationerne kun bruges som en indikation af, at sætningens venstre periferi er en interessant genstand for fremtidige undersøgelser af de sproglige problemer i autismespektrumforstyrrelser, ikke mindst i behandlingsøjemed.

Litteratur

Baltaxe, C.A.M. (1977) Pragmatic deficits in the language of autistic adolescents. *Journal of Pediatric Psychology* 2:176-180.

Baron-Cohen, S. (2000) Theory of mind and autism: A review. *Autism* 23:169-184.

Bartolucci, G., S.J. Pierce & D. Streiner (1980) Cross-sectional studies of grammatical morphemes in autistic and mentally retarded children. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 10:39-49.

Boeg Thomsen, D. (2016) *Linguistic perspective marking and mental-state reasoning in children with autism. A training study with complement clauses.* Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.

Boeg Thomsen, D. (2017) Children's felicitous use of intersubjective particles evidences sensitivity to constellations of perspectives. *Glossa: a journal of general linguistics* 2, 1, 19:1-30. https://doi.org/10.5334/gjgl.194.

Child Language Data Exchange Systems (CHILDES) = CHAT transskriptionsformat og CLAN kodningssoftware. http://childes.psy.cmu.edu/manuals/CLAN.pdf (version oktober 2015).

Christensen, K., J. Kizach & A.M. Nyvad (2013) The processing of syntactic islands – an fMRI study. *Journal of Neurolinguistics* 26, 2:239-251.

Diderichsen, P. (1962 (1946)) *Elementær Dansk Grammatik.* 3. udg. Gyldendal: København.

Dietert, R.R., J.M. Dietert & J.C. Dewitt (2011) Environmental risk factors for autism. *Emerg Health Threats J* 4. 10.3402/ehtj.v4i0.7111 (tilgået oktober 2016).

Durrleman, S. & J. Franck (2014) Exploring links between language and cognition in autism spectrum disorders: Complement sentences, false belief, and executive functioning. *Journal of Communication Disorders* 54. DOI: 10.1016/j.comdis.2014.12.001 (tilgået oktober 2016).

Durrleman, S., L. Hippolyte, S. Zufferey, K. Iglesias & N. Hadjikhani (2015) Complex syntax in autism spectrum disorders: a study of relative clauses. *International Journal of Language and Communication Disorders* 50, 2:260-267.

Durrleman, S., T. Marinis & J. Franck (2016) Syntactic complexity in the comprehension of wh-questions and relative clauses in typical language development and autism. *Applied Psycholinguistics* 37, 6:1501-1527.

Eigsti, I.M. & L. Bennotto (2009) Grammaticality judgments in autism: deviance or delay. *J Child Lang* 36, 5:999-1021.

Fein, D., M. Humes, E. Kaplan, D. Lucci & L. Waterhouse (1984) The question of left hemisphere dysfunction in infantile autism. *Psychol Bull* 95, 2:258-281.

Friedmann, N. & Y. Grodzinsky (1997) Tense and Agreement in Agrammatic Production: Pruning the Syntactic Tree. *Brain and Language* 56:397-425.

Hansen, S.N., D.E. Schendel & E.T. Parner (2015) Explaining the Increase in the Prevalence of Autism Spectrum Disorders. The Proportion Attributable to Changes in Reporting Practices. *JAMA Pediatr* 169, 1:56-62.

Herbert, M.R., D.A. Ziegler, C.K. Deutsch, L.M. O'Brien, D.N. Kennedy, P.A. Filipek, A.I. Bakardjiev, J. Hodgson, M. Takeoka, N. Makris & V.S. Caviness Jr. (2005) Brain asymmetries in autism and developmental disorder: a nested whole-brain analysis. *Brain* 128:213-226.

Jenco, M. (2016) CDC: Autism rates unchanged at 1 in 68 children. *AAP News.* 31.03.2016. http://www.aappublications.org/news/2016/03/31/AutismRates033116 (tilgået 2.1.2017).

Kanner, L. (1943) Autistic disturbances of affective contact. *Nerv. Child* 2:217-250.

Kissine, M., E. Clin & J. de Villiers (2016) [Pragmatics in autism spectrum disorder: recent developments]. *Med Sci (Paris)* 10:874-878.

Kleinhans, N.M., R.-A. Müller, D.N. Cohen & E. Courchesne (2008) Atypical functional lateralization of language in autism spectrum disorders. *Brain Research* 1221:115-125.

Kyung, M. & J.H. Christiansen (2011) De særlige piger med autisme-spektrumforstyrrelser. *BestPractice* maj 2011:41-45.

Morgenthaler, A. (2012) *En hund efter selskab*. E-bog. København: Lindhardt og Ringhof.

Morgenthaler, A. (2013) *Anker på fryseren*. E-bog. København: Lindhardt og Ringhof.

Nyvad, A.M., K.R. Christensen & S. Vikner (2014) The Left Periphery and Agrammatism: Wh-extractions in Danish. *Locality*. E.O. Aboh, M.T. Guasti & I. Roberts (udg.). Oxford: Oxford University Press:254-273.

Platzack, C. (2001) Multiple interfaces. *"Cognitive interfaces". Constraints on linking cognitive information*. U. Nikanne & E. van der Zee (udg.). Oxford: Oxford University Press:21-53.

Rutter, M. (1968) Concepts of autism: a review of research. *J Child Psychol Psychiatry* 9, 1:1-25.

Rutter, M. (2000) Genetic Studies of Autism: From the 1970s into the Millennium. *Journal of Abnormal Child Pyschology* 28, 1:3-14.

Scarborough, H.S., L. Rescorla, H. Tager-Flusberg, A.E. Fowler & V. Sudhalter (1991) The relation of utterance length to grammatical complexity in normal and language-disordered groups. *Applied Psycholinguistics* 12:23-45.

Tager-Flusberg, H. (2000) The challenge of studying language development in children with autism. *Methods for studying language production*. L. Menn & N. Bernstein Ratner (udg.). Mahwah, N.J.: Erlbaim:313-332.

Tager-Flusberg, H., R. Paul & C.E. Lord (2005) Language and Communication in Autism. *Handbook of autism and pervasive developmental disorder* 1. 3. udg. F. Volkmar, R. Paul, A. Klin & D.J. Cohen (udg.). New York: Wiley:335-364.

Takeuchi, M., M. Harada, K. Matsuzaki, H. Nishitani & K. Mori (2004) Difference of signal change by a language task on autistic patients using functional MRI. *Journal of Medical Investigation* 51:59-62.

Thompson, C.K. & L.P. Shapiro (2005) Treating agrammatic aphasia within a linguistic framework: Treatment of Underlying Forms. *Aphasiology* 19:1021-1036.

Thompson, C.K. & L.P. Shapiro (2007) Complexity in treatment of syntactic deficits. *American Journal of Speech and Language Pathology* 16:30-42.

Ziatas, K., K. Durkin & C. Pratt (2003) Differences in assertive speech acts produced by children with autism, Asperger syndrome, specific language impairment, and normal development. *Developmental Psychopathology* 15, 1:73-94.

Østergaard, J.S. (2016) *Retelling strange stories: An examination of language and socio-cognition for children with autism spectrum disorders*. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Fra Rakkeby til Racine eller når skrift bliver til tale
Overvejelser om et udvandrerdansk i Wisconsin

Kathrine Thisted Petersen
Aarhus Universitet

1. Indledning[1]

Siden 1820 er mellem 400.000 og 450.000 danskere udvandret til USA (Jeppesen 2005:399, 2011:14). Med denne massive udvandring fra Danmark opstod der mange små danske samfund med dansksprogede aviser, gudstjenester og forretninger i store dele af USA (Jeppesen 2011:17-28). På trods af ihærdige forsøg fra indvandrernes side lykkedes det ikke altid at fastholde deres danske førstesprog. Dette skyldes sandsynligvis både ikkesproglige og sproglige faktorer som stor bosættelsesspredning (Jeppesen 2005:138-144, 196-199), høj mobilitet (Jeppesen 2011:109-112), et stigende antal giftermål med partnere uden for den danske indvandrerkreds fra begyndelsen af 1900-tallet (Jeppesen 2005:282-283) og påvirkning fra det omgivende amerikanske samfund og sprog (et sammenfattende overblik over de forskellige påvirkningsfaktorer findes hos Kühl 2015:40-43). Det er netop karakteristisk at et minoritetssprog ofte påvirkes og til tider ligefrem fortrænges af det dominerende sprog (Benmamoun, Montrul & Polinsky 2013:166-171). Mange danske indvandrere var dog i stand til at opretholde dansk som hverdagssprog i en mere eller mindre ændret form der i litteraturen normalt betegnes som amerikadansk.

[1] For udbytterige kommentarer vil jeg gerne takke deltagerne i '16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog' ved Aarhus Universitet 13.-14.10. 2016 og 'Seventh Annual Workshop on Immigrant Languages in the Americas' ved University of Georgia, Athens, 27.-29.10. 2016.

På denne baggrund rejser der sig en række overordnede spørgsmål: Hvordan udviklede de danske indvandreres førstesprog sig i løbet af deres liv i USA? Hvorfor forløb udviklingen som den gjorde? Og kan man tale om forskellige fælles amerikadanske varieteter? Disse spørgsmål står stadig i flere henseender ubesvarede hen. For at skabe grundlag for en større undersøgelse af amerikadansk foretog Iver Kjær og Mogens Baumann Larsen fra 1960'erne til 1980'erne en lang række optagelser med danske indvandrere og disses efterkommere. Kjær & Larsen (1973:116-117, 1974a, 1974b:25, 1975:31, 1981:26, 1987) og Larsen & Kjær (1978) nævner flere gange at de danske førstegenerationsindvandrere i USA hurtigt integreredes og ofte udviklede forskellige mellemformer mellem dansk og amerikansk. Da Kjær & Larsen derudover fandt eksempler på både dialektprægede (Kjær & Larsen 1981:26-31) og standardiserede danske sprogformer (Kjær & Larsen 1974b, 1978:190), konkluderer de at der ikke kan have eksisteret én fælles amerikadansk sprognorm (Kjær & Larsen 1991). I forbindelse med forskningsprojektet 'Danske Stemmer i USA og Argentina' der ledes af Frans Gregersen og Karoline Kühl fra Københavns Universitet fra 2014 til 2018, har Kühl (2015), Kühl & Heegård (2016, 2017) og Heegård (2017) påvist forskellige eksempler på amerikansk påvirkning af dansk inden for det leksikalske, syntaktiske og topologiske område på baggrund af et stærkt udvidet talesprogskorpus med udgangspunkt i Iver Kjærs og Mogens Baumann Larsens optagelser.

I nærværende artikel præsenteres en fonetisk analyse af en optagelse på bånd med vendelboen Valdemar Jensen (1908-2003) der var udvandret til Wisconsin i 1924. Ophavsmand til optagelsen er min kollega Steffen Krogh der i 1996 besøgte Valdemar Jensen, sin morfars fætter, i byen Racine.[2] Der foreligger et interview på 1 time og 44 minutter af generelt god lydkvalitet. Da der i det ovennævnte talesprogskorpus ikke indgår informanter fra Wisconsin, er denne optagelse unik for så vidt som den kan kaste nyt lys over det danske

[2] En særlig tak retter jeg til Steffen Krogh for at have stillet optagelsen med Valdemar Jensen til rådighed for mig og for at have bidraget med grundlæggende oplysninger om vendelbomålets struktur og egenart i almindelighed og om Valdemar Jensens opvækst, familie og sproglige omgivelser i Vendsyssel i særdeleshed.

sprogs udvikling i USA. I Racine hvor Valdemar Jensen slog sig ned, stammede indvandrerne fra mange forskellige dialektområder i Danmark (Nokkentved 1984:134-141). Det er derfor ikke kun amerikansk, men også forskellige danske dialekter som kan have haft indflydelse på den videre udvikling af indvandrernes førstesprog. Nedenfor præsenteres først Valdemar Jensens sproglige udgangspunkt fra opvæksten i Vendsyssel og de ændrede forhold efter udvandringen. Gennem en sammenligning mellem vendelbomål på den ene side og rigsdansk på den anden side vil det herefter blive søgt påvist hvordan Valdemar Jensens udtale er blevet påvirket i en skriftsproglig retning med træk fra begge varieteter. Som Kjær & Larsen (1978:191) lapidarisk nævner, kan det fælles danske skriftbillede have dannet udgangspunkt for nye udtaler af f.eks. substantiverne *krigen* og *jorden* med klusilisk artikulation af *g* og *d*. Den følgende analyse skal imidlertid vise at skriftsproget kan have været afgørende for udviklingen af størstedelen af de udtaleformer som kendetegner Valdemar Jensens sprog. Det drejer sig således om både dialektale, rigsdanske og innovative træk. Da analysen udelukkende bygger på denne ene informants sprog, kan den ikke afrundes med nogen generelt gældende konklusion om udviklingen af dansk i Racine. I stedet skal den læses som begyndelsen på en større undersøgelse med fokus på spørgsmålet om hvorvidt der kan have fundet fælles og ensrettede sprogudviklinger sted i de forskellige danske sprogsamfund der etableredes i USA.

Til transskriptionen anvendes tegnene fra det internationale fonetiske alfabet (IPA) i overensstemmelse med Grønnums (2009:31-37) grove lydskrift.

2. Valdemar Jensens opvækst og sproglige udgangspunkt

Valdemar Jensen blev født i 1908 i den vendsysselske landsby Rakkeby og døde i 2003 i Racine i den amerikanske stat Wisconsin. I sin tidlige barndom flyttede han med familien fra Rakkeby Sogn til landsbyen Årup i nabosognet Vrejlev. Som det fremgår af figur 1, er der tale om en meget beskeden afstand inden for Børglum Herred:

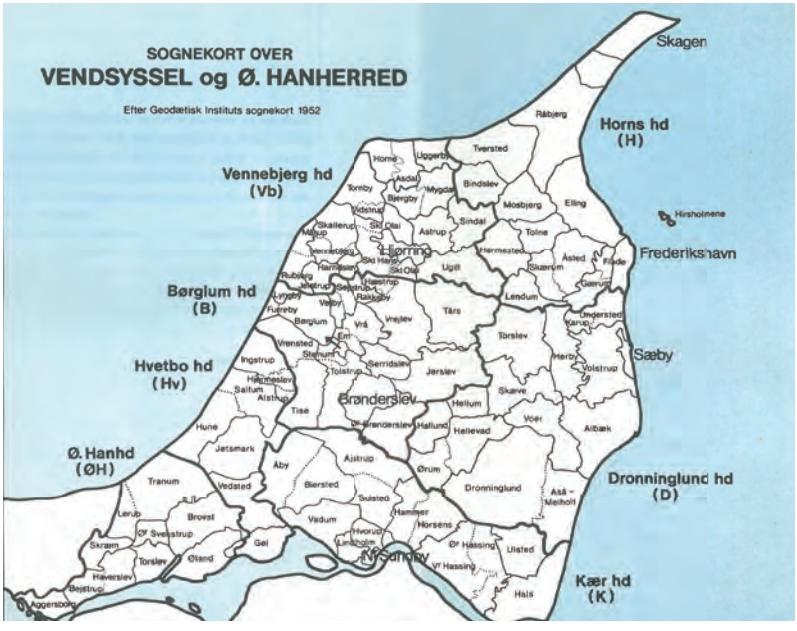

Figur 1. Sognekort over Vendsyssel og Øster Hanherred gengivet efter Geodætisk Instituts sognekort 1952 (Espegaard 1972-1974 I:indlæg)

Allerede i 1924 da Valdemar Jensen var 16 år gammel, udvandrede han til USA, og efterfølgende var han kun én gang, i 1928, på kort besøg i sit fødeland. Hele sin opvækst tilbragte han således i et traditionelt dialektområde på landet i Vendsyssel. I en samtale med sin fætters barnebarn Steffen Krogh fortæller Valdemar Jensen at han udelukkende talte dialekt under hele sin opvækst (personlig kommunikation med Steffen Krogh). Selv om rigsdansk blev indført som undervisningssprog i den danske folkeskole fra og med 1814, levede de traditionelle dialekter stadig videre frem til begyndelsen af 1900-tallet (Skautrup 1953:215, 1968:93-94; Pedersen 2003:10-20). At der på dette tidspunkt i Danmark generelt herskede en stor sproglig forskel mellem land og by (Skautrup 1953:215-216), viser f.eks. Jensens (1898) optegnelser om forholdene i Åby Sogn der omkring 1900 endnu ikke var en del af Århus. Ifølge denne undersøgelse udgjorde indbyggere med rigsdansk sprogbrug blot 22 % af befolkningen; det drejer sig enten om tilflyttere fra Århus eller om

folk med hyppig kontakt til bybefolkningen (Jensen 1898:222-223). Når Jensen anvender betegnelsen rigsdansk, inddrager han imidlertid også sprogformer med en vis mængde regionale afvigelser: ”Om der så måske findes særegenheder i Århus-sproget, der afviger lidt fra det fælles rigsmål, tør jeg ikke indlade mig på at undersøge” (Jensen 1898:224). Denne omtale af sproget i Århus tyder på at der i de jyske byer og i den jyske folkeskole generelt må være blevet anvendt et tilstræbt rigsdansk med regionale særtræk. I en undersøgelse af dialektforholdene i Vestjylland i 1920 påviste Skautrup (1921) at ikke kun rigsdansk, men også nabodialekterne i høj grad bidrog til en gradvis nivellering af de traditionelle dialekter sådan at regionale varianter opstod. I Vendsyssel hvor dialekten endnu i begyndelsen af 1980’erne var udbredt i den voksne befolkning, har en sådan dialekttilpasning ikke fundet sted; i stedet er der sket en gradvis overgang til regionalt rigsdansk (Nielsen 1984:12-13). På baggrund af disse omstændigheder kan det bekræftes at Valdemar Jensen voksede op med vendelbomål som sit eneste talesprog. Derudover tilegnede han sig rigsdansk som skrift- og højtlæsningssprog gennem folkeskoleundervisningen. Hans sikkerhed i sidstnævnte fremgår af en række breve som blev skrevet til familien i Danmark i 1980’erne på lydefrit rigsdansk svarende til den norm der var gældende i 1920’erne. Steffen Krogh kan om sin morfar der var Valdemar Jensens fætter, og mormor fra Vejby Sogn desuden fortælle at de udelukkende talte vendelbomål. At beboere på denne egn generelt var vendelbomålstalende, understøttes også af flere dialektoptagelser med informanter der var jævnaldrende med Valdemar Jensen. Optagelserne opbevares på Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning ved Aarhus Universitet.

3. Udvandringens mulige indvirkning på Valdemar Jensens sprog

Da Valdemar Jensen udvandrede til Wisconsin i 1924, ankom han til byen Neehna for efter et par år at slå sig ned i Racine. Før 1. verdenskrig var Wisconsin den amerikanske stat som var tættest befolket af danske indvandrere; efter 1920 befandt staten sig derimod på en femteplads i den henseende (Nokkentved 1984:130). Da denne lavere placering for hele statens vedkommende hovedsagelig skyldtes urbaniseringens kraftige indtog i USA, forblev koncentrationen af danske indvandrere

i Racine den tredjestørste i USA: "Racine, however, remained the city with the largest Danish population except for Chicago and New York, but only in Racine were the Danes the dominant group" (Nokkentved 1984:130). Selv om den direkte danske indvandring til Racine begyndte at aftage allerede fra omkring 1900, blev der opretholdt et dansk kulturliv med f.eks. teaterforestillinger og gudstjenester (Nokkentved 1984:132). Dansk blev således stadig anvendt som hverdagssprog af en stor gruppe i byen. Valdemar Jensens datter Barbara Jensen forklarer at hun ganske vist ikke lærte dansk derhjemme, men at hun meget ofte hørte dansk hos sine morforældre og ved sammenkomster med andre familiemedlemmer, venner og bekendte i byen (personlig kommunikation med Barbara Jensen). Både hendes morforældre og farmor var også udvandret til USA, men farmoren døde allerede i 1931 efter tre år i landet. Valdemar Jensen fortæller på optagelsen at hans mor aldrig lærte engelsk, men at hun fint kunne klare sig med dansk i byens forretnings- og kulturliv. Selv lærte han hurtigt engelsk, men han blev ved med jævnligt at tale dansk med familiemedlemmer og andre landsmænd.

Som nævnt i afsnit 1 har tidligere undersøgelser vist at danske indvandreres ordforråd, syntaks og topologi blev påvirket af amerikansk. Derudover kan den blandede danske dialektsammensætning i nogle egne have spillet en rolle for udviklingen af amerikadansk (Kjær & Larsen 1974b:25). Med indvandrere hovedsagelig fra amterne Hjørring, Maribo, København, Sorø og Aalborg repræsenterede Racine flere meget forskelligartede dialektområder (Nokkentved 1984:134-141). Figur 2 viser hvordan forholdet mellem de dominerende områders repræsentation ændredes i løbet af udvandringsperioden; fra 1870 til 1924 steg antallet af indvandrere fra amterne Aalborg og København markant set i forhold til indvandringen fra amterne Hjørring og Maribo:

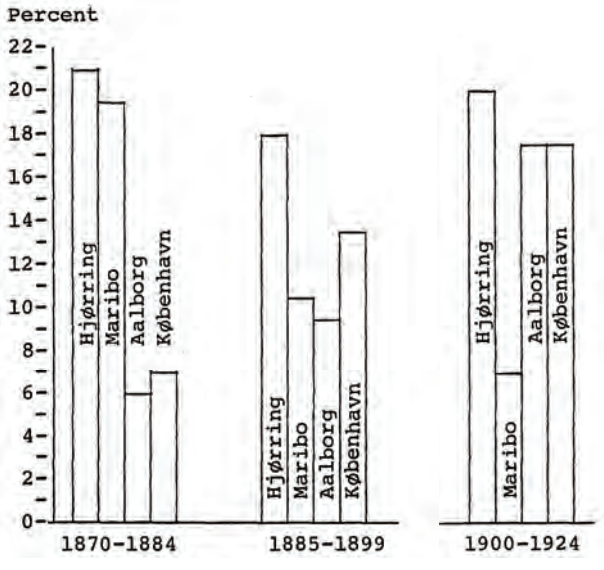

Figur 2. De danske indvandreres regionale herkomst i Racine (Nokkentved 1984:138)

Også sammensætningsforholdet mellem folk fra land- og bydistrikter ændrede sig afgørende i denne periode. I takt med den tiltagende urbanisering i Danmark steg procentdelen af indvandrere fra byen fra 25 % i 1870 til 42,6 % i 1921 (Nokkentved 1984:139). Denne statistik sandsynliggør at Racine var en dialektalt meget sammensat by, og at den efter Valdemar Jensens ankomst formentlig har været præget af stadig flere bysproglige træk af regionalfarvet rigsdansk karakter.

Spørgsmålet er nu hvordan og i hvilket omfang Valdemar Jensens dansk blev påvirket af hans udvandring fra ensproglige til flersproglige omgivelser. Umiddelbart kan man forestille sig tre udviklingsscenarier. For det første kunne han have fortsat med at tale vendelbomål i usvækket form. For det andet kunne mødet mellem de forskellige danske dialekter og regiolekter have fået Valdemar Jensen og de andre indvandrere til at skifte til et fælles rigsdansk sådan som Kjær & Larsen (1974b) giver et eksempel på fra Chicago. Den tredje mulighed indebærer at Valdemar Jensen kunne have gennemført et regulært og komplet skifte fra dansk til amerikansk. Som det alle-

rede er blevet antydet, har ingen af de tre scenarier fundet sted. På interessant vis opviser Valdemar Jensens sprog for det første en del rigsdanske træk, for det andet flere dialektale træk hvoraf nogle også findes i amerikansk, og for det tredje et innovativt træk som hverken er af rigsdansk, dialektal eller amerikansk oprindelse. Fælles for størstedelen af trækkene er at de kan siges at afspejle sig i det danske skriftbillede.

4. Fonetisk analyse af Valdemar Jensens sprog i 1996

Den følgende fonetiske analyse giver en detaljeret beskrivelse af Valdemar Jensens udtale efter 72 år i Wisconsin. Analysen bygger på de første 50 minutter af det ovennævnte interview med Valdemar Jensen fra 1996. Den overordnede tendens er at mange af Valdemar Jensens dialekttræk er blevet erstattet af rigsdanske træk. Imidlertid har han opretholdt visse karakteristiske træk fra vendelbomål som i nogle tilfælde kan være blevet understøttet af en tilsvarende udtale i amerikansk. Det bemærkelsesværdige er at de fleste af disse træk afspejler sig i skriften. Denne pointe uddybes nærmere i afsnit 5. Det skal tilføjes at der på optagelsen undertiden forekommer kodeskift mellem dansk og amerikansk, men at Valdemar Jensen generelt taler et sammenhængende og sikkert dansk.

Som udgangspunkt for den følgende analyse af Valdemar Jensens træk anvendes Jensens (1897-1902) og Nielsens (1984) fonetiske beskrivelser af vendelbomålet i Børglum Herred resp. Vennebjerg Herred. Derudover inddrages Espegaards (1972-1974) dialektordbog. Det skal desuden fremhæves at alle de medtagne dialekttræk genfindes hos to informanter fra Vrejlev Sogn hvor Valdemar Jensen som nævnt tilbragte størstedelen af sin barndom. Der foreligger to optagelser fra 1983 som opbevares på Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning ved Aarhus Universitet med båndnumrene 344 og 345 og det fælles CD-nummer 797. De to jævnaldrende informanter Jakob og Herdis Jensen fra henholdsvis 1907 og 1914 giver her et billede af hvordan Valdemar Jensens dialektale udtale må have lydt før han rejste til USA, eller hvordan den ville have lydt hvis han var blevet i Vrejlev Sogn.

4.1. Rigsdanske træk

Et typisk træk fra vendelbomål er den lange lukkede fortungevokal [iː]/[iːˀ] der modsvares af den lange halvlukkede fortungevokal [eː]/[eːˀ] i rigsdansk, og den korte lukkede fortungevokal [i] der modsvares af enten den korte eller lange halvlukkede fortungevokal [e]/[eː]/[eːˀ] i rigsdansk (Jensen 1897-1902:62-63, 65-66; Nielsen 1984:117). Dette kan høres i f.eks. perfektum-participium-formen *set* [ˈsit] (Espegaard 1972-1974 III:230 s.v. *se*). Den dialektale svage præteritumsform [ˈhjɛ(ː)t] af verbet *hedde* er et eksempel på hvordan [jɛ] fungerer som en diftongeret allofon (Jensen 1897-1902:104; Espegaard 1972-1974 II:23 s.v. *hedde*; Nielsen 1984:157). De følgende eksempler skal vise at Valdemar Jensens udtale af vokalen i alle tilfælde er rigsdansk:

(1) nej jeg har aldrig **set** dem
[ˈnɑj jɑ hɑ ˈɑldʁi ˈseːd ˌdɛm]

(2) han **hed** Jens Jakobsen
[ˈhæn ˈheː ˌjɛns ˈjɑgʌbˌsən]

Et andet rigsdansk træk finder man i Valdemar Jensens udtale af f.eks. numeralet *to* med den lange halvlukkede bagtungevokal [oːˀ]. I denne udlydsposition har man i vendelbomål i stedet diftongen [oːˀw] (Jensen 1897-1902:27; Espegaard 1972-1974 IV:178 s.v. *to*; Nielsen 1984:131). Nedenfor illustreres det at Valdemar Jensen har en konsekvent rigsdansk udtale af vokalen:

(3) well de havde øh **to** **to** sønner
[ˈwɛl ˈdi ˈhæːæ ˌəː ˈtoːˀ ˈtoːˀ ˈsœnɐɻ]

Den lange halvlukkede bagtungevokal [oː]/[oːˀ] i rigsdansk modsvares af den lange lukkede bagtungevokal [uː]/[uːˀ] i vendelbomål sådan som adjektivet *store* [ˈstuːɻ] eksemplificerer (Jensen 1897-1902:33; Espegaard 1972-1974 IV:79 s.v. *stor*; Nielsen 1984:117-119). Heller ikke dette dialektale træk findes på optagelsen fra 1996 sådan som eksempel (4) viser:

(4) han var på de **store** gårde
[ˈhæn wɑ pɔ di ˈsdoːɻ ˈgɒːɻ]

Blandt de karakteristiske dialektale vokaltræk bør også nævnes den korte halvlukkede bagtungevokal [ɔ] som modsvares af den korte eller lange åbne fortungevokal [æ]/[æː]/[æːˀ] og den korte eller lange åbne mellemtungevokal [ɑ]/[ɑː]/[ɑːˀ] i rigsdansk (Jensen 1897-1902:16-17; Nielsen 1984:126). Som eksempel kan nævnes adverbiet *langt* der udtales [ˈlɔntj] i vendelbomål (Espegaard 1972-1974 II:240 s.v. *lang*). Nedenfor eksemplificeres det at Valdemar Jensens udtale af vokalen i alle tilfælde er rigsdansk:

(5) hvor **langt** vi kører i dag?
[wɒ ˈlɑŋˀ wi ˈkøːɻɐ i ˈdæːˀ]

Det er karakteristisk at de dialektale træk som Valdemar Jensen har bevaret, er konsonantiske. Dog har han erstattet to typiske dialektale konsonanttræk med de rigsdanske modsvarigheder. I vendelbomål modsvares den rigsdanske klusil [g] foran fortungevokaler og nasalen [ɲ] i postvokalisk position af halvvokalen [j] i f.eks. adjektivet *gift* [ˈjywt] og det personlige pronomen *han* [ˈhæj] (Jensen 1897-1902:87, 92; Espegaard 1972-1974 I:251 s.v. *gifte*, II:15 s.v. *han*; Nielsen 1984:130-132, 164). I stedet for de dialektale konsonantudtaler kan man i eksempel (6) og (7) høre de rigsdanske varianter som forekommer uden undtagelse på optagelsen:

(6) ja de var de var allerede **gift** dengang
[ˈjæ ˈdi wɑ ˈdi wɑ ˈælə˧ʁæːæ ˈgifd ˈdɛnˀ˧gɑŋˀ]

(7) så **han** kom hjem på besøg
[sʌ ˈhæn kʌm ˈhjɛmˀ pɔ beˈsøːˀj]

Det andet fraværende dialektale konsonanttræk er det palataliserede og affricerede *k* i form af [tj] foran fortungevokaler i f.eks. præteritumsformen *kørte* [ˈtjyːʁ] (Jensen 1897-1902:87-88; Espegaard 1972-1974 II:229 s.v. *køre*; Nielsen 1984:144-145, 151-152). På hele optagelsen kan man høre det rigsdanske [k] i stedet for [tj]:

(8) vi **kørte** vi **kørte** forbi den
[ˈwi ˈkøːɻd ˈwi ˈkøːɻd fɒˈbiːˀ ˌdɛnˀ]

4.2. Dialektale træk

Et af de dialektale træk som i stor udstrækning findes på optagelsen, er fraværet af spiranten [ð]. Den rigsdanske udtale med [ð] af f.eks. præteritumsformerne *døde* og *havde* modsvares således af den dialektale udtale uden [ð] (Jensen 1897-1902:90-91; Espegaard 1972-1974 I:143 s.v. *dø*, II:21 s.v. *have*; Nielsen 1984:150). Med få undtagelser er Valdemar Jensens udtale dialektal uden [ð]:

(9) min bedstefar jeg ved ikke hvad han **døde** af
[min ˈbɛsdəˌfɑːɻ ˈjɑ we ˈegə ˈwæ ˈhæn ˈdøːø ˌæ]

(10) og han **havde** jo en girlfriend
[ʌ ˈhæn ˈhæːæ jo en ˈgœːɧˌfɻɛnd]

For det næste træks vedkommende gælder det modsatte udtaleforhold mellem rigsdansk og vendelbomål. Spiranten [h] foran [j] og [w] i f.eks. adverbiet *hjem* [ˈhjɛmˀ] og det interrogative pronomen *hvem* [ˈhwɛm(ˀ)] er et dialektalt træk der står i kontrast til rigsdansk fravær af lyden i de nævnte positioner (Jensen 1897-1902:86-87; Espegaard 1972-1974 II:42 s.v. *hjem*, II:66 s.v. *hvem*; Nielsen 1984:155, 157). Kun en enkelt gang følger Valdemar Jensen den rigsdanske udtale. Nedenfor eksemplificeres hans spirantiske udtale af *h*:

(11) Harold han kom **hjem** efter hans girlfriend
[ˈhæɻʌl ˈhæn ˈkʌm ˈhjɛmˀ ˈɛfdɒ hæns ˈgœːɧˌfɻɛnd]

Den rigsdanske forlydsspirant [v] modsvares af halvvokalen [w] i vendelbomål sådan som præteritumsformerne *vidste* [ˈwɛ(ː)sd] og *var* [ˈwɑ(ɻ)] samt det interrogative pronomen *hvem* [ˈhwɛm(ˀ)] eksemplificerer (Jensen 1897-1902:89, 98; Espegaard 1972-1974 II:66 s.v. *hvem*, IV:280 s.v. *vide*, IV:308 s.v. *være*; Nielsen 1984:143). Opretholdelsen af denne lyd kan være blevet understøttet af at den også findes i amerikansk (Bauer, Dienhart, Hartvigson & Jakobsen

1980:82-83; Staun 2010:108-110). Valdemar realiserer konsekvent den dialektale udtale [w]:

(12) jeg **vidste** ikke **hvem** de **var**
[ˈjɑ ˈwisd ˈegə ˈhwɛm di ˈwɑːɻ]

To af Valdemar Jensens dialektale træk er særlig bemærkelsesværdige fordi de bliver udtalt ekstra kraftigt. I vendelbomål forekommer den velære spirant [ɣ] i inter- og postvokalisk position i f.eks. substantivet *piger* svarende til skriftens *g* som er stumt i rigsdansk (Jensen 1897-1902:91; Espegaard 1972-1974 III:120 s.v. *pige*; Nielsen 1984:143, 147-148). Også dette træk kan høres konsekvent på optagelsen:

(13) de to ældste **piger**
[di ˈtoːˀ ˈɛlˀsd ˈpiɣɐ]

Både det uvulære [ʁ] i rigsdansk forlyd og halvvokalen [ɐ̯] i rigsdansk ind- og udlyd modsvares af det retroflekse [ɻ] i vendelbomål (Jensen 1897-1902:88, 96; Nielsen 1984:152-153). I ind- og udlyd er Valdemar Jensens udtale oftest dialektal, og igen er der tale om et træk som udtales med særlig styrke:

(14) and that that's **der** **hvor** jeg er **konfirmeret**
[æn ˈθæd ˈθædz ˈdɛɻ ˈwɒɻ ˈjɑ æ kʌnfiɻˈmeːɻəd]

På grundlag af et korpus som blev sammensat af optegnelser og optagelser med flere hundrede informanter i løbet af en periode fra 1930 frem til begyndelsen af 1990'erne, konkluderer Espegaard (1995:235-237) at udtalen af *r* varierer afhængigt af både positionen og informanternes alder. Således finder man i højere grad det uvulære *r* i ind- og udlyd samt hos yngre informanter. På optagelsen med Valdemar Jensen er der en tendens til at det uvulære [ʁ] forekommer i forlyd som det f.eks. kan høres i *Rakkeby* og *Racine*, mens ind- og udlydsvarianten er det retroflekse [ɻ]. Derudover kan man ligesom i rigsdansk for det meste høre et assimileret *r* i de tryksvage stavelser *-er*, *-ar* og *-or* svarende til lydene [ɐ], [ɑ] og [ɒ] i f.eks. *efter*, *var* og *hvor*.

Ligesom halvvokalen [w] findes det retroflekse [ɻ] i amerikansk (Bauer, Dienhart, Hartvigson & Jakobsen 1980:84-86; Staun 2010:102-106). Selv om Valdemar Jensens brug af disse lyde kan være blevet understøttet af de amerikanske omgivelser, viser følgende eksempler at det ikke er det amerikanske lydsystem der har styret hans udtale:

(15)	well	han	var	some	kind	of	**navy**[3]
	[ˈwɛɬ	ˈhæn	wɑ	ˈsʌm	ˈkɑjnd	ʌː	ˈnɛjwi]

(16)	og	der	er	kirken	**right**	next	to	the	kloster
	[ʌ	ˈdɛɻ	æ	ˈkiɻgn̩	ˈʁɑjd	ˈnɛgsd	tu	θə	ˈklʌsdɐ]

Af eksempel (15) fremgår det at Valdemar Jensen ikke skelner mellem spiranten [v] og halvvokalen [w]; ligesom i alle andre tilfælde forekommer i substantivet *navy* halvvokalen [w]. I eksempel (16) udtales adverbiet *right* med det uvulære [ʁ] i stedet for det retroflekse [ɻ]. Denne manglende overensstemmelse med de amerikanske udtaleregler viser at Valdemar Jensens andetsprog formentlig ikke har spillet nogen væsentlig rolle for den videre udvikling af hans førstesprog.

4.3. Innovativt træk

Til sidst skal der præsenteres et innovativt træk som er fraværende fra både rigsdansk, vendelbomål og amerikansk. I mange tilfælde udtaler Valdemar Jensen et tydeligt udlydende schwa der i vendelbomål og rigsdansk enten er helt fraværende eller assimileret. Mens den jyske apokope som hovedregel medfører bortfald af schwa med stavelsesreduktion til følge, bibeholdes stavelsesantallet under schwa-assimilation i rigsdansk i de tilfælde hvor lydforholdene muliggør en erstatningsforlængelse (Brink & Lund 1975 I:219-220; Jysk Ordbog:K 1.3). Muligheden for assimilation af schwa er betinget af de foran- eller bagvedstående lydes sonoritet (Brink & Lund 1974:25-26, 1975 I:206). Hvis der foreligger mere eller mindre sonore lyde som vokaler, halvvokaler, spiranterne [ɣ ʁ v], lateralen [l] og nasaler, kan schwa assimileres således at nabolyden forlænges og bliver

[3] Med *navy* menes *søofficer*.

stavelsesdannende som i f.eks. *ramme* [ˈʁɑmm̩]. Efter en ustemt konsonant kan schwa derimod ikke assimileres, og i stedet reduceres ord som *stikke* og *hoppe* med en stavelse til udtaleformerne [ˈsdeg] og [ˈhʌb]. Det er imidlertid ikke kun sonoritetsgraden der har indflydelse på assimilationsmuligheden. Schachtenhaufen (2010) skriver at assimilation normalt "indtræffer hvis schwa er nabo til en sonorant der ikke står i ansats" (Schachtenhaufen 2010:89). Fordi schwa efterfølger en sonorant i stavelsesansats, forekommer assimilation ikke i ord som *cykle* [ˈsyglə] og *salme* [ˈsælmə], men i mindre distinkt udtale kan der forekomme schwa-bortfald (Schachtenhaufen 2010:86). I en statistik over forholdene i moderne rigsdansk viser Schachtenhaufen (2010:86) at enten assimilation eller bortfald af schwa er den normale udtale når schwa har en stavelsesfinal sonorant som nabolyd (94,6 %), mens schwa udtales distinkt i ca. halvdelen af tilfældene med henholdsvis sonoranter i ansats og obstruenter som nabolyde. Assimilation eller bortfald efter stavelsesfinale sonoranter kan således betegnes som både dialektal og rigsdansk norm. Når Valdemar Jensen udtaler ord som adverbiet *længe* med et tydeligt schwa, er der derfor formentlig tale om et innovativt træk som må være opstået i USA; negationen *ikke* og præteritumsformen *flyttede* illustrerer at et tydeligt udtalt schwa også er udbredt efter obstruenter og sonoranter i ansats:

(17) det tog **ikke** så **længe** da jeg kunne # get along
[ˈde ˈtoːʔ ˈegə sʌ ˈlɛŋə dæ ˈjɑ ˈku # gɛd æˈlʌːŋ

måske seks måneder
ˌmosge ˈsɛgs ˈmɔːndɐɻ]

(18) efter vi vi **flyttede** fra Rakkeby til Årup # then
[ˈɛfdɐ ˈwi ˈwi ˈfløðəðə fʁɑ ˈʁɑgəˌby te ˈɔːʔʁub # ˈdɛn

vi gik til Vrejlev kirke
wi ˈgig te ˈwʁɑjˌlɛw ˈkiɻgə]

5. Et skriftsprogligt forbillede

På grundlag af den ovenstående fonetiske analyse af én informant kan der selvsagt ikke konkluderes noget generelt om den danske sprogudvikling i Racine. Valdemar Jensens sprog giver imidlertid et interessant eksempel på hvordan en fælles udvikling af amerikadansk kan være forløbet i Racine. Samtidig med at han bevarer nogle af trækkene fra vendelbomål, optager han træk fra en allerede eksisterende varietet i form af rigsdansk. Derudover opviser hans sprog en meget tydelig schwa-udtale som hverken findes i rigsdansk, vendelbomål eller amerikansk. Det bemærkelsesværdige ved størstedelen af disse træk er at de afspejler det danske skriftbillede. Som beskrevet ovenfor forekommer de rigsdanske vokaler [e], [o], [æ] og [ɑ] i stedet for de dialektale vokaler [i], [jɛ], [ow], [u] og [ɔ] i ord som *set*, *hed*, *to*, *store* og *langt*. Rigsdanske konsonanttræk finder man i udtalen af ord som *gift*, *han* og *kørte* med henholdsvis [g] i forlyd, [n] i udlyd og [k] i forlyd som erstatning for de dialektale varianter [j] i de to første ord og [tj] i det sidste. Disse tilkomne rigsdanske træk har alle det til fælles at de kan genfindes i skriften på den måde at [e], [o], [æ], [ɑ], [g], [n] og [k] i højere grad svarer til skriftens *e*, *o*, *a*, *g*, *n* og *k* end de dialektale varianter [i], [jɛ], [ow], [u], [ɔ], [j] og [tj]. Tilsvarende gælder det for de fleste af de bevarede dialektale træk at de stemmer overens med skriftbilledet. Det er således bemærkelsesværdigt at Valdemar Jensen stadig stort set konsekvent udtaler skriftens prækonsonantiske *h* og inter- og postvokaliske *g* som [h] og [ɣ] i f.eks. *hjem* og *piger* til fordel for de stumme varianter i rigsdansk. Også det retroflekse [ɻ] har han bevaret i forlyd og til dels i udlyd hvor man i rigsdansk finder henholdsvis det uvulære [ʁ] og halvvokalen [ɐ̯]. Til forskel fra den rigsdanske halvvokal [ɐ̯] gengiver det retroflekse [ɻ] klart skriftbilledet. Den tydelige udtale af schwa er et træk der afviger fra både vendelbomål og rigsdansk, men som hænger sammen med de øvrige træk ved ligeledes at gengive et tegn fra skriften. På denne baggrund kan Valdemar Jensens udtale karakteriseres som en blanding af træk fra allerede eksisterende varieteter og en nydannelse med den skriftsproglige afspejling som et fælles udgangspunkt.

Det er sandsynligt at Valdemar Jensens sproglige udvikling var en følge af kommunikationen med de øvrige danske indvandrere i Racine. Da den danske indvandrergruppe i Racine var af blandet herkomst, var de rette betingelser for udviklingen af en koine til stede. Under denne form for sprogkontakt tilpasser gensidigt forståelige dialekter sig hinanden sådan at der til sidst opstår en ny fælles varietet. Ifølge Trudgill (2004:84-89) forløber en fuldendt koineiseringsproces over flere faser. Under den indledende sammenblanding af indbyrdes forståelige dialekter anvendes alle trækkene fra de forskellige varieteter normalt på lige fod. Herefter begynder dialekterne at tilpasse sig hinanden sådan at nogle varianter falder bort til fordel for mere dominerende varianter. Om tilpasningsforløbet skriver Trudgill blandt andet: "The point is, however, that this reduction will not take place in a haphazard manner, or as a result of social factors such as status. In determining who accommodates to who – and therefore which forms are retained and which lost – demographic factors involving proportions of different dialect speakers present will be vital. It should be understood that this is not a matter of one dialect supplanting all other dialects, but of a particular dialect variant of an individual feature supplanting all other variants" (Trudgill 2004:85). Herefter kan der opstå nye interdialektale varianter i form af f.eks. mellemliggende eller hyperkorrekte former. Hvis der overlever flere parallelle varianter fra de oprindelige dialekter, kan de få tildelt forskellig sociolektal betydning. Til sidst stabiliseres den nye koine som en færdig varietet. Den ovenstående analyse antyder at Valdemar Jensens sprog på optagelsen fra 1996 kunne være resultatet af en koineiseringsproces forårsaget af den heterogene dialektsammensætning blandt de danske indvandrere i Racine. Til forskel fra en traditionel koine indgår der i Valdemar Jensens sprog formentlig også et skriftsprogligt element. I en eventuel tilpasningsproces mellem de forskellige talesprogsvarieteter kan skriften have spillet en vigtig rolle som fælles orienteringspunkt for de danske indvandrere.

6. Konklusion og videre perspektiver

Nærværende artikel har vist at den danske indvandrer Valdemar Jensens udtale var præget af både rigsdanske træk og dialektale

træk fra vendelbomål samt et innovativt træk som hverken fandtes i rigsdansk, vendelbomål eller amerikansk. Det samlende kendetegn ved størstedelen af disse træk er at de finder støtte i det danske skriftbillede. Da Valdemar Jensen voksede op på landet i Vendsyssel i begyndelsen af 1900-tallet hvor den lokale dialekt stadig var udbredt, er det sandsynligt at han har aktiveret sine hidtil passive rigsdanske træk i kontakten med andre danske indvandrere fra København og større provinsbyer. Valdemar Jensens sprog kunne på denne måde være udtryk for at de danske indvandrere i Racine har tilpasset sig hinanden sprogligt. I dette møde mellem de forskellige danske varieteter har der imidlertid helt sikkert været én fælles udtryksmåde i form af det danske skriftsprog. Selv dialekttalende opnåede gode skrivekundskaber i den danske folkeskole. Som ovenstående fonetiske analyse indicerer, er de videreførte og tilkomne træk fra henholdsvis vendelbomål og rigsdansk til stede i skriftbilledet, hvorimod de udeblivende træk fra de to varieteter i høj grad afviger fra skriftbilledet. Også det innovative træk som hverken findes i vendelbomål, rigsdansk eller amerikansk, afspejles i skriften. Denne analyse skaber grundlag for at Valdemar Jensens sprog kunne være opstået gennem kommunikationen mellem de danske indvandrere i Racine som hver især talte forskellige varieteter af dansk og tillige beherskede det fælles skriftsprog. Om en sådan form for dialektblanding er et sandsynligt udviklingsscenario, ville måske kunne besvares med fonetiske analyser af optagelser fra andre isolerede amerikadanske sprogsamfund. En opgave for fremtidig forskning kunne være at undersøge hvorvidt der kan have fundet fælles og ensrettede sprogudviklinger sted i de forskellige danske sprogsamfund der etableredes i USA.

Litteratur

Bauer, Laurie, John M. Dienhart, Hans H. Hartvigson & Leif Kvistgaard Jakobsen (1980) *American English Pronunciation*. København: Gyldendal.

Benmamoun, Elabbas, Silvina Montrul & Maria Polinsky (2013) Heritage languages and their speakers: Opportunities and challenges for linguistics. *Theoretical Linguistics* 39:129-181.

Brink, Lars & Jørn Lund (1974) *Udtaleforskelle i Danmark. Aldersbestemte – geografiske – sociale*. København: Gjellerup.

Brink, Lars & Jørn Lund (1975) *Dansk Rigsmål. Lydudviklingen siden 1840 med særligt henblik på sociolekterne i København* I-II. København: Gyldendal.

Espegaard, Arne (1972-1974) *Vendsysselsk Ordbog. Ordbog over målet i de vendsysselske herreder samt Øster Hanherred* I-IV. Hjørring: Vendsyssel Tidenes Forlag.

Espegaard, Arne [1995] *Nogle Nordjyske mål. Sproghistorie og dialektgeografi* I-II. Hjørring: Forlaget Vendsyssel.

Grønnum, Nina (2009) *Fonetik og Fonologi. Almen og dansk*. 3. udg. 2. opl. København: Akademisk Forlag.

Heegård, Jan (2017) Kontaktpåvirkning eller dialektal overlevering i amerikadansk. Kan det afgøres? *16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 13.-14. oktober 2016*:125-139.

Jensen, Anker (1898) Sproglige forhold i Åby sogn, Århus amt. *Dania* 5:213-231.

Jensen, J.M. (1897-1902) *Et vendelbomåls lyd- og formlære*. København: H.H. Thiele.

Jeppesen, Torben Grøngaard (2005) *Danske i USA 1850-2000 – en demografisk, social og kulturgeografisk undersøgelse af de danske immigranter og deres efterkommere*. Odense: Odense Bys Museer.

Jeppesen, Torben Grøngaard (2011) *Scandinavian Descendants in the United States. Ethnic Groups or Core Americans?* Odense: Odense City Museums.

Jysk Ordbog = Peter Skautrup Centret for Jysk Dialektforskning, Aarhus Universitet (under udg.) www.jyskordbog.dk.

Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen (1973) 'Tings gik like that'. En dansk-amerikansk tekst og et bilingvistisk analyseperspektiv. *Danske Studier* 1973:108-118.

Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen (1974a) 'De messy ting'. Om kodeskift i dansk-amerikansk. *Festskrift til Kristian Hald. Navneforskning. Dialektologi. Sproghistorie. På halvfjerdsårsdagen 9.9.1974*. Poul Andersen, Christian Lisse, Karl Martin Nielsen, Hanne Ruus & John Kousgård Sørensen (udg.). København: Akademisk Forlag:421-430.

Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen (1974b) 'Åh, jeg hoboede'. Dansk-amerikansk og en dansk-amerikaner. *Mål & Mæle* 1, 3:24-27.

Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen (1975) Udvandring og sprog. Dansk i Nordamerika. *Mål & Mæle* 1, 4:26-32.

Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen (1978) Problems and Observations of American-Danish. *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 3. *Proceedings of the Third International Conference of Nordic and General Linguistics*. *The University of Texas at Austin. April 5–9, 1976*. John Weinstock (udg.). Austin: The University of Texas at Austin:189-191.

Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen (1981) Dansk i Dakota. *Beretning fra Carlsbergfondet* 1981:24-31.

Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen (1987) A Study of the Vocabulary in an American-Danish Community. *From Scandinavia to America. Proceedings from a Conference held at Gl. Holtegaard*. Steffen Elmer Jørgensen, Lars Scheving & Niels Peter Stilling (udg.). Odense: Odense University Press:265-275.

Kjær, Iver & Mogens Baumann Larsen (1991) 'Det var kind of tough'. Et lærestykke om norm. *Mål & Mæle* 14, 1-2:36.

Kühl, Karoline (2015) 'Det er easy at tale engelsk også'. Amerikadansk i 1960'erne og 1970'erne. *Nydanske Sprogstudier* 47:39-64.

Kühl, Karoline & Jan Heegård (2016) Ledstillingsvariation i amerikadanske hovedsætninger med topikalisering. *Ny forskning i grammatik* 23:161-176.

Kühl, Karoline & Jan Heegård (2017) Var de gift eller blev de gift? Om biografiske overgangsprædikater i amerikadansk. *16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 13.-14. oktober 2016*:231-245.

Larsen, Mogens Baumann & Iver Kjær (1978) Norms in Danish-American. *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 3. *Proceedings of the Third International Conference of Nordic and General Linguistics*. *The University of Texas at Austin. April 5–9, 1976*. John Weinstock (udg.). Austin: University of Texas at Austin:192-194.

Nielsen, Bent Jul (1984) *Bidrag til vendelbomålets fonologi* I. *Dialekten i Tornby*. København: Akademisk Forlag.

Nokkentved, Christian Ditlev (1984) *Danes, Denmark and Racine, 1837-1924: A Study of Danish and Overseas Migration*. Ph.D. thesis, University of Illinois at Chicago.

Pedersen, Inge Lise (2003) Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900-2000. *International Journal of the Sociology of Language* 159:9-28.

Schachtenhaufen, Ruben (2010) Schwa-assimilation og stavelsesgrænser. *Nydanske Sprogstudier* 39. *Dansk udtale*:64-92.

Skautrup (1921) Om Folke- og Sprogblanding i et vestjysk Sogn. *Danske Studier* 1921:97-111.

Skautrup, Peter (1953) *Det danske Sprogs Historie* III. *Fra Holbergs komedier til H.C. Andersens eventyr*. København: Gyldendal.
Skautrup, Peter (1968) *Det danske Sprogs Historie* IV. *Fra J.P. Jacobsen til Johs. V. Jensen*. København: Gyldendal.
Staun, Jørgen (2010) *An Introduction to the Pronunciation of North American English*. Odense: University Press of Southern Denmark.
Trudgill, Peter (2004) *New-Dialect Formation: the inevitability of colonial Englishes*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Taler man ens i Gellerup og Vollsmose?

Pia Quist
Københavns Universitet

1. Indledning[1]

I denne artikel sammenlignes resultater fra en ny undersøgelse af sprog blandt unge i den flersprogede forstad til Odense, Vollsmose, med resultaterne fra Mette Vedsgaard Christensens undersøgelse af sprog i Gellerup ved Århus (Christensen 2012). Hvis man følger definitioner af 'ghetto' i den sociologiske litteratur, opfylder Vollsmose og Gellerup kriterierne for at være ghettoer: Som områder er de både geografisk, økonomisk, socialt og etnisk udgrænsede fra de omgivende byer, Odense og Århus, og det omgivende samfund, Danmark. I artiklen undersøges det hvad Vollsmoses og Gellerups marginaliserede positioner betyder for de sprogpraksisser der kan observeres. Er der tale om sprogligt udgrænsede områder i den forstand at de unge alene anvender multietniske ungdomsstile? Eller afspejler de unges sprogbrug forstædernes geografiske placering således at de unge også anvender regional dialekt, odenseansk og århusiansk, på trods af stedernes fysiske og sociale marginalisering? Overraskende nok ser de to steder ud til at være forskellige som sprogsamfund. I Gellerup anvendes en del århusianske dialekttræk mens der i Vollsmose ikke er tegn på udpræget brug af de fynske lokale træk, men til gengæld markant brug af multietnisk ungdomsstil (Quist 2008). Artiklen afsluttes med et par mulige bud på hvorfor vi finder forskellige sprogsituationer på to tilsyneladende ens steder.

[1] Mange tak til Astrid Ravn-Skovse for gode kommentarer og helt nødvendige præciseringer til en tidligere version.

2. Århus og Odense

Nye sproglige praksisser i flersprogede kontekster er blevet beskrevet hos unge i København siden slutningen af 1990'erne (se f.eks. oversigtsartiklen Quist 2010, Madsen, Karrebæk & Møller 2016). Sprogbrugen i Århus kom under luppen i forbindelse med Mette Vedsgaard Christensens ph.d.-projekt (Christensen 2012) i begyndelsen af 2000-tallet, mens det først er for nylig at unge flersprogedes sprogbrug i Odense er blevet undersøgt. København har altså været ganske dominerende som udgangspunkt for de sociolingvistiske undersøgelser af nye sprogpraksisser. I lyset af Københavns status som standardsprogligt normcenter (Jensen, Kristiansen & Maegaard 2015) har undersøgelserne dér ikke overraskende haft fokus på nye kontaktbaserede sprogtræk (i henholdsvis udtale, syntaks og ordforråd, Quist 2000) fremfor brugen af lokale, københavnske sprogtræk. Christensens undersøgelse i Gellerup er derfor både interessant og vigtig fordi den viser at de nye kontaktbaserede sprogtræk er en del af en lokal sprogbrug hvor også ældre regionale dialekttræk spiller en rolle (Christensen 2012:155 ff.). Christensens undersøgelse blev derfor et vigtigt udgangspunkt for vores undersøgelse af unges sprog i Vollsmose i Odense. Vi ønskede blandt andet at finde ud af om lokale sprogtræk anvendes blandt de flersprogede unge på samme måde som i Gellerup. Undersøgelsen i Vollsmose er en del af LaPUR-projektet (Language and Place in Urban and Rural Denmark[2]) som har fokus på en stor udfordring i moderne sociolingvistik og dialektologi, nemlig hvordan man teoretiserer og operationaliserer 'sted' i en verden præget af globalisering, urbanisering og migration. En del af projektets overordnede mål er at undersøge hvilken status og hvilke indeksikaliteter regional dialekt har i tider præget af mobilitet og globalisering. Projektet sammenligner to forskellige steder i Danmark: det mono-etniske, traditionelle dialektområde Bylderup i Sønderjylland og den multietniske forstad Vollsmose syd for Odense. I denne artikel er fokus dog kun på Vollsmose.

[2] Finansieret af Det Frie Forskningsråd, Kultur og Kommunikation, http://nfi.ku.dk/lapur.

3. Gellerup

Mette Vedsgaard Christensen foretog sin undersøgelse i Gellerup fra 2002 til 2004. Hendes data består af 20 timers optagelser af 15-17 år gamle unge, 17 piger og 15 drenge. 7 af dem havde forældre med etnisk dansk oprindelse, 2 havde én forælder med etnisk dansk baggrund, og 23 havde to indvandrede forældre. Christensen fik de unge til at udføre selvoptagelser, og hun foretog selv interview og gruppeoptagelser. Derudover gennemførtes en "genkendelsesundersøgelse" (Christensen 2012:179 ff.) som gik ud på at finde ud af om unge i Århus uden for Gellerup samt unge i København genkendte den vestårhusianske etnolekt som 'etnisk' og/eller lokal århusiansk. I LaPUR-projektet i Vollsmose er der (endnu) ikke foretaget sådanne tests. Christensens interessante resultater til trods vil det derfor i denne artikel alene være de beskrevne sprogbrugstræk der sammenlignes.

Med cirka 7000 beboere udgør Gellerupparken (Gellerupparken/ Toveshøj) i den vestlige del af Århus et af Danmarks største almennyttige boligområder. Områdets boliger blev bygget i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne som en del af en større politisk ambition om at skabe bedre forhold med lys, luft og plads til århusianske familier. Som Christensen også bemærker, hænger Gellerupparken ikke sammen med de omkringliggende områder, men er afgrænset af trafikerede veje: "Der er ingen mulighed for at forvilde sig ind i Gellerupparken hvis man ikke har et specifikt ærinde derinde" (Christensen 2012:69). Christensen placerede sin undersøgelse på skoler og klubber to steder, i Gellerup-Brabrand-området og Hasle-området. For boligområderne begge steder gælder at en høj andel af beboerne har indvandrerbaggrund, henholdsvis 87 % og 73 % (Christensen 2012:71). Beboerne i områderne er desuden i toppen af statistikkerne når man ser på andelen af modtagere af kontanthjælp og andre overførselsindkomster (Christensen ibid.). Disse demografiske karakteristika er med til at placere Gellerupparken – sammen med Vollsmose – på regeringens 'Ghettoliste', som jeg vender tilbage til nedenfor.

4. Vollsmose

Jeg og to kollegaer på LaPUR-projektet, Astrid Ravn Skovse og Jann Scheuer, brugte det meste af efteråret 2014 på at følge eleverne i to 9. klasser på en folkeskole i Vollsmose. Vi overværede undervisning, skrev feltdagbøger og lavede lyd- og videooptagelser: enkeltmandsinterview med alle eleverne, 27 piger og 15 drenge, fokusgruppesamtaler, optagelser af gruppearbejde i skolen samt videooptagelser af vejledningssamtaler mellem elev og studievejleder. Alle data indgår i LaPUR-projektet og bliver brugt i forskellige delprojekter med forskellige forskningsspørgsmål. Her i denne artikels sammenhæng bruges Vollsmose-dataene til en beskrivelse af den sproglige variation der karakteriserer de unges sprogbrug med henblik på sammenligningen med Gellerup.

Når man ser på Vollsmoses demografi og position i forhold til Odense, er der mange paralleller til Gellerup. Vollsmose er ligesom Gellerup et resultat af 1960'ernes ambitioner om at skabe gode og billige lejligheder til familier i Odense. I både Vollsmose og Gellerup er over 80 forskellige nationaliteter repræsenterede. Vollsmose er med godt 9000 beboere lidt større end Gellerup. Ca. 70 % af beboerne har anden etnisk oprindelse end dansk, og størstedelen af Vollsmoses voksne beboere er uden tilknytning til arbejdsmarkedet. Fysisk er Vollsmose afgrænset i forhold til Odense by af en trafikeret ringvej, og som det er tilfældet med Gellerup, kommer man ikke tilfældigt igennem bydelen. Man kommer kun dertil hvis man har et specifikt ærinde.

5. Officielle ghettoer

Som bydelsområder er Gellerup og Vollsmose i en helt særlig position som er meget anderledes end de københavnske flersprogede bydele, Nørrebro og Amagerbro, hvor der har været foretaget lignende undersøgelser af sprogbrug blandt unge. I sociologisk litteratur er begrebet ghetto blevet brugt om sociale boligbyggerier der er etnisk og socialt marginaliserede i forhold til den omgivende storby eller det omgivende samfund (Jaffe 2012; Waquant 2008). Typisk henvises til de parisiske forstæder, *les banlieues*, og boligområder i USA med en høj andel af sorte afroamerikanere. Jaffe (2012) beskriver derudover

en ghetto som en urban position og en erfaring af etno-spatial isolation og marginalisering. Det vil sige som et særligt sted i byen at erfare byen og verden ud fra. Den etniske og sociale sammensætning af beboere i kombination med bydelenes fysiske placeringer i forhold til byerne Odense og Århus betyder at Vollsmose og Gellerup på nogle måder mere ligner New Yorks og Paris' ghettoer end de ligner Nørrebro og Amager. Stederne er da også hvert eneste år at finde på den danske regerings officielle ghetto-liste. I henhold til almenboligloven beregner og offentliggør boligministeriet (som i skrivende stund bærer navnet *Transport-, Bygnings og Boligministeriet*) hvert år en liste over bydele som defineres som *ghettoområder*. Listen omfatter almene boligområder med mindst 1000 beboere der opfylder kriterier der vedrører andelen af beboere uden for arbejdsmarkedet, procentandelen af indvandrere og efterkommere fra ikke-vestlige lande, procentandelen dømte for kriminalitet, beboernes uddannelsesniveau og gennemsnitsindkomst.[3] For både Gellerup og Vollsmose gælder at over halvdelen af de voksne beboere står uden for arbejdsmarkedet, at flertallet af beboerne har ikke-vestlig baggrund, at over 3 % har en dom for kriminalitet samt at uddannelses- og indkomstniveauerne er lavere end gennemsnittet på landsplan.

I tillæg til stedernes demografiske marginalisering døjer både Vollsmose og Gellerup med et image i medierne som problematiske steder, præget af uro og utryghed (Skovse 2015). Vores studier i Vollsmose viser da også at de unge i Vollsmose er helt bevidste om at deres bydel opfattes som "en ghetto" (Skovse under udg.).

Som sprogforsker med et dialektologisk perspektiv er det på denne baggrund af stedernes marginalisering, og til dels fysiske og sociale isolation, interessant at undersøge om stederne sprogligt set udgør en 'satellit' afskåret fra de omkringliggende sprogsamfund. Afspejles stedernes marginale positioner i sprogbrug? I hvilken udstrækning anvendes århusianske regionale træk i Gellerup? Og fynske regionale træk i Vollsmose? Det skal vi se på i det følgende.

[3] https://www.trm.dk/da/publikationer/2016/liste-over-ghettoomraader.

6. Sammenligning af sprogtræk i Gellerup og Vollsmose

Sammenligningen af sprogbrug i Gellerup og Vollsmose viser at der er en del der er parallelt, men også noget der er forskelligt. I Gellerup fandt Christensen stor variation i gruppen af de undersøgte. Alligevel vil hun gerne tale om en århusiansk 'etnolekt' som blandt andet er karakteriseret ved en række syntaktiske træk, herunder subjektsfordobling (Zachariassen 2016), samt en særlig "staccato"-lydende udtale med "et mere dynamisk grundtoneforløb med større tonale udsving og et markant tonalt, finalt fald" end i standard (Christensen 2012:257). Christensen skelner i sin analyse mellem "brogede" og "blege" sprogtræk. De brogede træk er dem der umiddelbart associeres med etnolekt, mens de blege sprogtræk er dem der har en længere regional historie og opfattes som 'århusianske'. I vores kvantitative trækanalyse i Vollsmose skelner vi ligeledes mellem regionale træk, dvs. fynske/odenseanske træk, og træk der kendes fra multietnolekt (Quist 2000; Maegaard 2007; Pharao & Hansen 2010). Det skal understreges at sådan en opdeling mellem 'etniske' og 'regionale' træk er analytisk og giver god mening fra et dialektologisk sprogforskningsperspektiv med de ovennævnte specifikke forskningsspørgsmål. Sprogbrugerne selv foretager i deres daglige praksisser ikke nødvendigvis denne opdeling. Det som fra et sprogforskerperspektiv ligner hybride blandingsvarieteter med etniske og regionale træk, vil for mange af de unge selv ikke opfattes sådan, men snarere som lokale, emergente registre (Agha 2007, Quist 2016). For at signalere at de sprogtræk vi undersøger, ikke i sig selv er 'etniske' eller 'regionale', men at det er os som forskere der kategoriserer dem i disse 'typer', bruges i det følgende termerne 'etnisk-associerede træk' og 'regionalt-associerede træk'.

6.1 Etnisk-associerede træk

De sprogtræk som gennemgås i det følgende, er blevet beskrevet som karakteristiske for sproget hos unge i flersprogede storbymiljøer. De er resultater af sprogkontaktsituationer og har en del ligheder med indlæresprog (Svendsen & Quist 2010; Lund 1997). Først sammenlignes de morfo-syntaktiske træk og dernæst fonetiske. I Gellerup fandt

Christensen at flere af de unge anvender det hun kalder "reduceret syntaktisk stil" som er karakteriseret ved bortfald af kohæsionsmarkører – f.eks. i en sætning som den følgende (hvor man i standard eventuelt kunne have forestillet sig et sammenbindende "så"): "herinde når jeg kommer jeg bliver doven" (Christensen 2012:133). Hun finder også eksempler på "subjektsfordobling med akkusativpronominer i ekstraposition" som for eksempel i disse sætninger: "ikke snakke dig" (*du skal ikke snakke, dig*), "er du ikke en nørd dig", "lad være mand jer" (Christensen 2012:135). Den reducerede stil samt subjektsfordobling er ikke noget vi har operationaliseret og undersøgt systematisk i Vollsmose. Vi vægrer os ved at tale om syntaktisk reducereret stil i Vollsmose-dataene – vi synes ikke vi kan se det på samme måde som i Christensens eksempler. Vi har derimod en klar fornemmelse af at subjektsfordobling også er almindelig i Vollsmose. Indtil videre er det dog ikke et træk vi har analyseret kvantitativt. Til gengæld er der tydelige ligheder mellem Vollsmose og Gellerup hvad angår variation i inversion i deklarative sætninger. Begge steder forekommer i uformel tale i venskabsgrupper ligefrem ordstilling i sætninger hvor man i standard ville forvente inversion mellem subjekt og verbal efter ledsætning eller adverbial. Som for eksempel i disse sætninger: "når man er i skole det tæller ikke" (fra Vollsmose) og "hele tiden der var noget sjovt at lave" (fra Gellerup). I Vollsmose-dataene finder vi at dette træk ser ud til at blive anvendt med stor individuel variation. Således er der kun enkelte tilfælde af ligefrem ordstilling hvor man i standard ville forvente inversion, i enkeltmandsinterviewene hvor deltagerne er i samtale med os, en voksen sprogforsker, mens vi i de observerede mere uformelle samtalekontekster ofte hørte trækket. Dette svarer til forventningen i forhold til tidligere undersøgelser (f.eks. Quist 2000, Opsahl & Nistov 2010); ikke mindst Ganuzas kvantitative undersøgelse af svenske unge idet Ganuza fandt at noninversion blev brugt i uformelle samtaler blandt venner samt i det hun kalder *high involvement style*, det vil sige steder i samtaler hvor den talende i særlig grad synes at være optændt og engageret i det der tales om (Ganuza 2008).

Det skal kort nævnes at i de tidligste undersøgelser af multietnolekt (Quist 2000 – i København) og etnolekt (Christensen 2003 – i Århus) beskrives overforbrug af fælleskøn som et genkommende morfologisk træk i de unges sprog. Det er dog ikke et træk der indgår i en systematisk trækanalyse i Christensen (2012). I Vollsmose synes variation i grammatisk køn ikke at være et træk som indgår i de unges repertoire. Det er dog interessant at der i Christensens perceptionsundersøgelse viste sig at være en pige, Samira, hos hvem nonstandard brug af fælleskøn (f.eks. siger hun "en hotel") så ud til at spille en rolle for bedømmelsen af hende (Christensen 2012:216 ff.), og Christensen må derfor konkludere at "resultaterne for [..] Samira peger på behovet for flere receptionsundersøgelser af fænomenet overforbrug af fælleskøn i dansk" (Christensen 2012:241).

De morfo-syntaktiske variationer er altså forholdsvis enkle at sammenligne for de to steder, og variationen i brugen og udeladelsen af inversion i deklarative sætninger viser sig at være temmelig ens i Vollsmose og Gellerup. Der er straks større udfordringer med at sammenligne undersøgelserne af udtale de to steder. For Gellerup beskriver Christensen at hun ved gennemlytning af data fik en klar fornemmelse af at udtalen på en og samme tid bar præg af etnisk- og regionalt-associerede udtaletræk. Det vil sige at de unges sprog i Gellerup lød både århusiansk og 'etnisk'. Til at beskrive hvad det er ved prosodien der får hende til at høre udtalen som etnisk-associeret, henter Christensen fra de tidligere undersøgelser af københavnsk multietnolekt (Quist 2000, Pharao & Hansen 2005) metaforerne "hakkende" og "staccato-agtig" (Christensen 2012:109). Christensen (2012:106 ff.) gør dybere rede for de prosodiske karakteristika der forårsager dette indtryk, ved at sammenholde sine informanters udtaler med Pharao & Hansens beskrivelse af "langvokalforkortelse" og trykforhold i multietnolekt (Pharao & Hansen 2005). Og hun undersøger nærmere det hun hører som bratte, finale tonale bevægelser "som syntes at få en mere prominent karakter" (Christensen 2012:111), og som er med til at skabe oplevelsen af en "broget", dvs. etnisk-associeret, udtale. Kombineret med det bratte tonale fald beskriver Christensen dels en høj pitch hos nogle af de unge, dels schwa-assimilering (ibid.:115).

Ved siden af det tonale drop påpeger Christensen noget hun kalder for 'fortsætterintonation'. Det er modsat droppet kendetegnet ved en final tonal stigning. Denne har pragmatiske funktioner (ibid.:124), men er altså også med til at præge opfattelsen af den etnisk-associerede udtale.

I Vollsmose har vi endnu ikke behandlet 'fortsætterintonation'. Det er dog et træk vi vil undersøge nærmere. "Staccato-agtig" svarer meget godt til vores første indtryk af prosodien i de unges sprog i Vollsmose, men uden at vi, indtil videre, har formået at komme nærmere en konkret beskrivelse af hvad det præcist er der bevirker dette indtryk. Pharao & Hansens beskrivelse af "langvokalforkortelse" er dog en del af forklaringen, også i Vollsmose, og i et forsøg på at få et mere systematisk indblik i hos hvem og hvornår den etnisk-associerede udtale forekommer, har vi i Vollsmose-undersøgelsens enkeltmandsinterview (42 i alt) kodet de steder hvor vi registrerer 'manglende vokalkontrast'. Vi har også markeret de steder hvor vi bemærkede en udpræget 'multietnolekt-prosodi'.[4] Begge dele er baseret på rent impressionistiske skøn og egner sig ikke til kvantitative optællinger. Men opmærkningerne viser alligevel tilsammen et billede af at langvokalforkortelse og etnisk-associeret prosodi er almindelige i vores data – ligesom det er det i Gellerup.

Udover de prosodiske træk, som kan kategoriseres som suprasegmentale, har vi i Vollsmose også undersøgt en række segmentale udtaletræk (Skovse under udg.). Til de etnisk-associerede træk hører prævokalisk /t/ realiseret som [tj] i ord som *tillykke* og *tale*, samt ustemt /gr/ og /kr/ i ord som f.eks. *gruppe, Granparken* og *kriminel*. Begge disse træk er af Maegaard (2007) i en undersøgelse af københavnske unge blevet beskrevet som træk der forbindes med "indvandrere". Cirka halvdelen af 9.-klasseseleverne i Vollsmoseundersøgelsen brugte ikke [tj] i interview-samtalerne. Blandt den halvdel der brugte trækket, viste der sig at være signifikant forskel på drenge og piger

[4] For at sikre at vi var enige om hvad vi hørte, og for at sikre ensartethed i kodningen har vi i Vollsmose-teamet, inklusive to studentermedhjælpere, i fællesskab lyttet til og gennemgået en større del af kodningerne. Langt størstedelen af trækkodningen af Vollsmoseinterviewene er dog foretaget af Astrid Ravn Skovse.

– drengene bruger [tj] langt hyppigere end pigerne (Skovse 2016 under udg.).[5] Brugen af ustemt /gr/ og /kr/ forekommer derimod hos stort set samtlige de interviewede i Vollsmose, hvilket nok først og fremmest skyldes at flere af dem taler om *Granparken* som er et af kvarterne i Vollsmose. I dette stednavn er den ustemte gr-lyd muligvis blevet konventionaliseret. Men hvis man ser bort fra denne eventuelle leksikalske effekt, viser der sig, ligesom ved [tj], at der er variation i brugen af /gr/ og /kr/ blandt de unge. I dette tilfælde er det blot pigerne der har signifikant flere tilfælde end drengene.

De segmentale udtaletræk er ikke undersøgt systematisk af Christensen, men der er – om end anekdotisk og ud fra optagelser af unge fra Gellerup som kan findes på *YouTube* – tegn på at unge i Gellerup også i en vis udstrækning har [tj] og ustemt /gr/ og /kr/ som en del af deres repertoire. De statistiske analyser fra Vollsmose peger dog på at det, igen, er vigtigt at understrege den mangeartede variation der også er i brugen af de forskellige træk som tilsammen associeres som 'etniske'. Den interne variation er også en vigtig del af konklusionerne i Christensen (2012).

Det skal til slut i forbindelse med de etnisk-associerede træk også nævnes at der både i Gellerup og Vollsmose anvendes leksikalske indlån fra hovedsageligt arabisk, men også tyrkisk, for eksempel *eow*, *wallah* og *lak*. Disse udfylder forskellige diskursive funktioner som de unge kan vælge til og fra afhængig af situationen (jf. f.eks. Skovse 2016). I Vollsmose kender alle for eksempel til ordet *wallah* som de unge selv beskriver som "helt almindeligt", og i Christensens data er *wallah* ligeledes frekvent. De leksikalske træk er behandlet i flere sammenhænge (f.eks. Christensen 2005; Quist 2000, 2017) og skal her blot nævnes som et etnisk-associeret træk der forekommer i både Gellerup og Vollsmose.

[5] Skovse har anvendt statistikprogrammet R til signifikansanalyserne af de kvantitative kodninger i Vollsmose. Detaljerede gennemgange af de kvantitative analyser vil blive præsenteret i kommende publikationer, blandt andet Skovses ph.d.-afhandling (primo 2018).

6.2 Regionalt-associerede træk

Sammen med de etnisk-associerede træk er der 'noget' ved sprogbrugen i henholdsvis Gellerup og Vollsmose der lyder anderledes end københavnsk multietnolekt. Der er noget der lyder lokalt århusiansk i Gellerup og noget der lyder fynsk i Vollsmose. I Gellerup fandt Christensen at de unge brugte en række regionalt-associerede træk som hun valgte at kvantificere og undersøge nærmere. Valget af træk til sin analyse baserede hun på – udover egne observationer i Århus – Bent Jul Nielsen og Magda Nybergs undersøgelser i Odder og Århus (1989, 1998). De fire træk Christensen undersøgte, var *sådan* udtalt *sårn* (i belæg med fuldtryk, men ikke i sammensætningerne "sådan noget" og "og sådan noget"), østjysk udtale af *også* som å [ʌ], år-udtaler hvor standard har *o* i ord som *skjorte* og *jordbær*, samt den vestdanske klusiludtale af *et*-endelser. Disse træk tilsammen giver sprogbrugen et jysk præg som tydeligt adskiller det fra standard og københavnsk. Det var derfor overraskende at Christensen kunne vise at flere af de samme unge i Gellerup, som også brugte mange af de etnisk-associerede træk, også anvendte de regionalt-associerede træk. Der var altså ikke tale om to adskilte registre, århusiansk på den ene side og etnolekt på den anden, men snarere om lokalt baserede etnolekter. I statistiske analyser af de fire regionalt-associerede træk viste det sig at personer som Christensen kategoriserede som 'brogede', altså de unge med anden etnisk baggrund end dansk, havde flere non-standardudtaler af de fire variable end de personer hun kaldte 'de blege'. Forskellen var dog, interessant nok, større når hun skelnede mellem personer der 'taler broget', det vil sige personer som bruger mange etnisk-associerede sprogtræk, og personer der 'taler blegt', det vil siger taler mere standardnært. Christensen kunne således konkludere følgende:

> "Brogede talere af aarhusiansk synes altså ikke at fremskynde dialektnivelleringsprocessen i det østjyske, tværtimod peger mine resultater i den modsatte retning – de lokale, århusianske udtaletræk spiller stadig en rolle i sprogsamfundet netop takket være de brogede talere" (ibid.:174).

Vores første og umiddelbare observationer i Vollsmose var ikke at her talte de unge fynsk, eller bare multietnisk ungdomsstil med fynske træk. Faktisk var det i begyndelsen af feltarbejdet min klare oplevelse at de unge slet ikke viste tegn på at bruge andre regionale træk end de unge jeg kendte fra mine undersøgelser i København. Men efterhånden som vi vænnede os til at lytte til de unge, og efterhånden som vi har fået bearbejdet og analyseret vores mange optagelser, har jeg måttet revidere den opfattelse. For nogle fynske træk kan vi godt finde i nogle af de unges sprog i Vollsmose. Det er dog rimeligt at sige at det regionale præg forekommer at være både mindre udpræget og mere subtilt i Vollsmose sammenlignet med det Christensen beskriver for Gellerup.

Ligesom i Gellerup har vi i Vollsmose-materialet kvantificeret forekomster af *et*-klusiler i endelser. Klusiludtalen af denne variabel kan naturligvis ikke siges at være fynsk, da den også forekommer i midt- , øst- og vestjysk. Men trækket er lokalt forstået som ikke-standard eller ikke-københavnsk. Der er stor variation i brugen af dette træk i Vollsmose: Nogle har mange klusil-udtaler, andre næsten ingen. Interessant nok hænger variationen systematisk sammen med køn, idet der er en statistisk signifikant forskel mellem drengene og pigerne. Pigerne havde signifikant flere udtaler med blødt d, som i standard, mens drengene havde flere klusiludtaler. Christensen fandt ikke samme klare tendens til en kønsforskel i brugen af denne variabel i Gellerup. Der havde drengene lidt flere klusiludtaler end pigerne, men forskellen var ikke signifikant.

Af de regionalt-associerede træk i Vollsmose er *-et*-variablen den eneste som vi meningsfult har kunnet kvantificere og foretage statistisk analyse af. Vi har dog også kodet for steder i interviewene hvor de unge undlod at udtale standarddansk blødt d i ord som *mad*, *fodbold* og *Odense*. Det var under vores feltarbejde ikke ualmindeligt at høre *mad* udtalt [ma] og *fodbold* [fo'bål]. *Odense* udtales ofte uden blødt d. Men bortset fra *Odense* var der så få forekomster i vores materiale af denne variabel at vi ikke med rimelighed kan lave kvantitative analyser af den.

Når vi alligevel indimellem får en opfattelse af at (nogle af) de unge i Vollsmose lyder fynske, har det at gøre med intonationen. Eventuelt i kombination med variation i stød/stødløshed. Odense ligger nord for stødgrænsen og har i hovedsagen fællesdansk stød, men med nogle vigtige undtagelser. Enstavelsesord på kort vokal efterfulgt af stemt + ustemt konsonant er stødløse (f.eks. i ord som *hjalp* og *salt*). Det er også almindeligt at høre ord som *tid* og *fri* uden stød. Stød-droppet forekommer også i de unges sprog. Problemet er blot at manglende stød også er et karakteristisk træk ved multietnolekt (Quist 2000). Det er derfor ikke muligt – i hvert fald ikke før vi har foretaget grundigere analyser – at afgøre om den stødløse non-standard udtale stammer fra fynsk eller fra multietnolekt. Det er med andre ord umuligt at kategorisere det som enten et etnisk-associeret eller et regionalt-associeret træk, for når de unge ikke har stød, lyder det lige så meget som multietnisk ungdomsstil som fynsk. Vi kan konstatere at der er masser af variation i brugen af stød i Vollsmose, men vi har indtil videre valgt at undlade at inddrage dette træk i vores undersøgelse af brugen af regionalt-associerede versus etnisk-associerede træk. Stød var i øvrigt heller ikke et træk der indgik i Christensens kvantitative undersøgelse, om end hun flere steder nævner trækket i de unges sprog.

Til gengæld har vi forsøgt os med en 'impressionistisk analyse' af fynsk intonation. Ved gennemlytning af de unge menneskers sprog i interviewene kunne vi nemlig høre fynsk intonation i visse passager. Hvad der mere præcist gør intonationen 'fynsk', er vanskelig at sætte fingeren på, og der findes desværre, så vidt vi ved, ingen beskrivelser af moderne regional fynsk intonation som vi kan forholde vores data til. Men fælles for det vi hører som 'fynsk' synes at være at grundtoneforløbet er stigende på de betonede stavelser hvorefter de er faldende på de posttoniske. Det er markant forskelligt fra københavnsk hvor grundtonen er lavere på de betonede end på de posttoniske stavelser. Da vi ved aflytning i mange tilfælde var enige om at visse passager lød 'fynske', besluttede vi os for, under kodningen af interviewene[6], at markere alle de sekvenser vi hørte som

[6] Igen, primært foretaget af Astrid Ravn Skovse.

fynske. Hensigten var dels at få en indledende fornemmelse af om der var nogle af de unge der lød mere fynske end andre, dels, i og med kodningen, at registrere passager som vi senere kunne vende tilbage til for en dybere analyse. Det er klart at en sådan impressionistisk kodning har sine begrænsninger og ikke kan bruges til statistisk analyse. Men den giver os alligevel, vil vi mene, et billede af nogle sociolingvistiske mønstre i gruppen af de undersøgte unge. Astrid Ravn Skovse har fordelt de interviewede drenge og piger i tre grupper: dem der 'har meget' fynsk intonation, dem der har 'noget' og dem der har 'ingen eller lidt' fynsk intonation. Denne fremgangsmåde – og vi indrømmer at den kan diskuteres – viste at der er en stor gruppe på 24, dvs. over halvdelen af deltagerne, som vi har hørt bruge 'ingen eller meget lidt fynsk prosodi'. 22 i denne gruppe er piger. 2 er drenge. Blandt dem vi har registreret bruge 'meget fynsk intonation', er der i alt 11, 2 af dem er piger. Gruppen i midten, som er grupperet som nogle der bruger 'noget fynsk intonation', består af syv personer, fire drenge og tre piger. Lidt under halvdelen af de unge (18 personer) har vi altså registreret som nogle der bruger noget eller meget fynsk intonation i interviewene, mens vi for 24 personer ikke har registreret at de bruger fynsk intonation. Tendensen mellem drengene og pigerne er meget tydelig. Det er først og fremmest drengene som vi hører som 'fynske', mens pigerne synes at tale mere standardnært.

Lige som Christensen i sin undersøgelse fandt et sammenfald mellem individer der talte broget og brugen af regionalt-associerede træk, kan Astrid Ravn Skovse i sin gruppering af de unge i Vollsmose vise et tilsvarende sammenfald for nogle af deltagerne, alle drenge. Disse drenge har den mest frekvente brug af /tj/ kombineret med "staccato" og samtidig bruger de ofte fynsk intonation. De undersøgte grupper i henholdsvis Gellerup og Vollsmose viser altså parallelle systematikker: Der er sammenfald mellem individer der bruger mange etnisk-associerede træk, og dem som har mange forekomster af de regionalt-associerede træk. Men Christensen finder alligevel overordnet set mere regional sprogbrug i Gellerup end vi gør i Vollsmose.

7. Opsummering og diskussion

Udgangspunktet for at sammenligne undersøgelserne fra Vollsmose og Gellerup var at få afklaret om regionalt- og etnisk-associeret sprogbrug de to steder ligner hinanden. Det har været vores hypotese at sprogbrugen i Vollsmose snarere ligner Gellerup end København når det gælder brugen af lokale træk. Gennemgangen viser dog at situationerne de to steder ikke er helt ens, til trods for at de demografiske og fysiske ligheder er slående i kraft af de to steders positioner som ghettoer og deres marginaliserede placeringer i forhold til Århus og Odense. Overordnet synes de unge i Vollsmose i mindre grad at bruge regional dialekt sammenlignet med Gellerup, mens graden af brugen af multietnisk ungdomsstil, de etnisk-associerede træk, forekommer at være den samme. Kan denne forskel da tolkes som et udtryk for at bydelen Vollsmose er mindre integreret i det omgivende odenseanske sprogsamfund end Gellerup er i Århus? Er Vollsmose sprogligt mere isoleret end Gellerup er? Umiddelbart er der ingen oplagte demografiske og geografiske forskelle mellem Vollsmose og Gellerup. Men muligvis er der lidt mere udveksling mellem Gellerup og Århus end mellem Vollsmose og Odense. I Gellerup har man f.eks. *Bazar Vest* som besøges af folk fra forskellige steder i et bredt opland, også uden for Gellerup. Noget tilsvarende findes ikke i Vollsmose. Jeg tvivler dog på at det spiller nogen særlig rolle. Kan der da være en sproglig forklaring? Kunne man forestille sig at vi ikke hører sprogbrugen i Vollsmose som lokalt fynsk slet og ret fordi vi kommer til at forbinde det manglende stød med multietnolekt i stedet for fynsk? Stødforholdene er trods alt en væsentlig perceptionel faktor for genkendelsen af fynsk. Muligvis. Men det forklarer ikke det hele. Jeg tror snarere vi skal søge efter årsagen i forskelle på status og styrkeforhold af henholdsvis århusiansk og odenseansk. Århusiansk har stor prestige i Vestdanmark og står muligvis som sprogsamfund stærkere end Odense. I en (noget begrænset) kontrolundersøgelse interviewede vi elve elever fra 9. klasse på Munkebjergskolen i Odense. Vi ville gerne finde ud af om unge i Odense, uden for Vollsmose, overhovedet taler odenseansk. Det gjorde de ikke på Munkebjergskolen. Eller næsten ikke. Et par af drengene havde lidt fynsk intonation og stødvariation. Men de fleste talte stort set som unge i København (bort set fra to af

pigerne som snarere end fynsk talte mere århusiansk – til trods for at være født og opvokset i Odense – men det er en anden historie). Den lille undersøgelse på Munkebjergskolen siger ikke så meget om den aktuelle status af odenseansk (vi behøver flere deltagere i flere forskellige kontekster) andet end at den bekræfter det lidt diffuse billede vi i forvejen havde af hvad der egentligt karakteriserer odenseansk i dag. Skulle man sammenligne sprogbrugen i Vollsmose med andre odenseanske unge, bør man dog nok nøje overveje om de sociale forskelle kan holdes nogenlunde sammenlignelige. Det var vores oplevelse at Munkebjergskolen er en middelklasseskole. Flere af de interviewedes forældre var læger og akademikere. Den sociale kontekst for de unge i Vollsmose står i skærende kontrast hertil, og sammenligningsgrundlaget er derfor ikke optimalt.

Brugen og blandingen af regionalt- og etnisk-associerede træk i både Gellerup og Vollsmose viser at de unge skaber og bruger deres forhåndenværende sproglige ressourcer. De interaktionelle effekter heraf, de blandede registres ideologiske værditilskrivninger, er formentlig ikke upåvirkede af holdninger og værdier som knyttes til dialekter og lokale varianter. Brugen af etnisk- og regionalt-associerede træk rejser derfor interessante spørgsmål om sprog, sted og identitet. Og om dialekt, dialektnivellering og standardisering i et globaliseret og etnisk heterogent samfund.

Litteratur

Agha, A. (2007) *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge Unversity Press.

Christensen, M.V. (2012) *8220, 8219. Sproglig variation blandt unge i multietniske områder i Aarhus*. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.

Ganuza, N. (2008) *Syntactic variation in the Swedish of adolescents in multilingual urban settings. Subject-verb order in declaratives, questions and subordinate clauses*. Ph.d.-afhandling, Stockholms universitet.

Ghettolisten (2015) = http://uibm.dk/filer/bolig/ghettolisten/ghettolisten-dec-2015-docx.pdf/view (tilgået oktober 2016).

Hansen, G.F. & N. Pharao (2005) Prosodiske træk i et- og tosprogede unges københavnsk. *Danske Talesprog* 6:1-51.

Hansen, G.F. & N. Pharao (2010) Prosody in the Copenhagen multiethnolect. *Multilingual Urban Scandinavia. New Linguistic Practices*. P. Quist & B. A. Svendsen (udg.). Bristol: Multilingual Matters:79-95.

Jaffe, Rivke (2012) Talkin' 'bout the Ghetto: Popular Culture and Urban Imaginaries of Immobility. *International Journal of Urban and Regional Research* 36:674-688.

Jensen, T.J., T. Kristiansen & M. Maegaard (2015) Sprogforandring og sprogholdninger. *Hvad ved vi nu – om danske talesprog?*. F. Gregersen & T. Kristiansen (udg.). København: Sprogforandringscentret:49-65.

Madsen, L.M., M. Karrebæk & J.S. Møller (udg.) (2016) *Everyday Languaging. Collaborative Research on the Language Use of Children and Youth*. Berlin: De Gruyter Mouton.

Maegaard, M. (2007) Udtalevariation og -forandring i københavnsk: En etnografisk undersøgelse af sprogbrug, sociale kategorier og social praksis blandt unge på en københavnsk folkeskole. *Danske Talesprog* 8:1-277.

Nielsen, Bent Jul (1998) Talesprogsvariation i Århus – en sociolingvistisk redegørelse og en sammenligning med sproget i Odder. *Danske Folkemål* 40:51-78.

Nielsen, Bent Jul & Magda Nyberg (1989) Talesprogsvariation i Odder kommune. En foreløbig rapport II. Yngre rigsmålstræk. *Danske Folkemål* 31:119-153.

Quist, P. (2008) Sociolinguistic approaches to multiethnolect: Language variety and stylistic practice. *International Journal of Bilingualism* 12:43-61.

Quist, P. & B.A. Svendsen (udg.) (2010) *Multilingual Urban Scandinavia. New Linguistic Practices*. Bristol: Multilingual Matters.

Skovse, A.R. (2015) Girls going global, boys heading home? On the interplay between place, everyday mobility, linguistic practice and gender in rural and urban Denmark. Foredrag ved konferencen The Sociolinguistics of Globalization, University of Hong Kong, Kina.

Skovse, A.R. (2016) Mapping sense(s) of place. Foredrag ved konferencen Sociolinguistics Symposium, Universidad de Murcia, Spanien.

Skovse, A.R. (2016) Sense of place and linguistic practice in a rural Danish community. Foredrag ved masterclassen Language and Place, Københavns Universitet, Danmark.

Skovse, A.R. (2016) Wallah! http://dialekt.ku.dk/maanedens_emne/wallah/ (tilgået oktober 2016).

Skovse, A.R. (under udg.) *Udgangspunkter og orienteringspunkter. Om stedsidentitet, hverdagsmobilitet og sproglig praksis blandt unge to steder i Danmark.* Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.

Wacquant, Loïc (2008) *Urban Outcasts. A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press.

Zachariassen, D. (2017) Ekstrapositionerede pronominer i optagelser fra Aarhus Vest. *16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 13.-14. oktober 2016*:507-524.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

”Du staver af lort til selv”

– sprognormer i debatforummet Nationen

Marianne Rathje
Syddansk Universitet

I oplægget vil jeg undersøge metasproglige kommentarer fra debatforummet Nationen på ekstrabladet.dk. Baseret på Aghas (2007) model for normativitet undersøger jeg brugernes refleksive forståelse (Aghas niveau 2), og hvorvidt de orienterer sig mod en standardnorm for retskrivning (niveau 3), eller Nationen må betegnes som et forum hvor der ingen orientering mod standardnormen er. Det sidste påstås i den offentlige danske diskurs og er for fx Sebba (2003, 2007) et karakteristisk træk ved sproget i de nye medier. Resultatet indikerer at brugerne faktisk orienterer sig mod en standardnorm i deres metasproglige selvrettelser og rettelser af andre brugeres sproglige afvigelser fra retskrivningsnormen, men at der også er en konkurrerende ”debatforumnorm”, der tilsiger brugerne ikke at rette sproglige afvigelser så længe de forstår hvad der står.

Artiklen er publiceret i: *RASK – International Journal of Language and Communication* 44:75-107.

Litteratur

Agha, Asif (2007) *Language and social relations*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.

Sebba, Mark (2003) Spelling rebellion. *Discourse Constructions of Youth Identities*. Jannis Androutsopoulos & Alexandra Georgakopoulou (udg.). Amsterdam: John Benjamins:151-172.

Sebba, Mark (2007) *Spelling and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

"... gode og sikre sprogbrugeres skriftlige sprogbrug ..."

Ole Ravnholt
Dansk Sprognævn

Titlen er et citat fra beskrivelsen af sprogbrugsprincippet i sprognævnsbekendtgørelsen. Sprogbrugsprincippet har altid været et smertensbarn fordi man ikke lige kan udpege de sprogbrugere der er gode og sikre nok til at deres sprogbrug skal have indflydelse på den officielle retskrivning og på nævnets rådgivning. Måske også fordi princippet er grundlæggende elitært.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Hans mening om hendes krop

Portrætter af to køn i danske tekstkorpusser

Jann Scheuer
Københavns Universitet

Denne artikel, som er baseret på mit foredrag ved MUDS 16, handler om søgninger i danske tekstkorpusser efter *hendes* hhv. *hans* + nominal inden for en afstand af to ord. I artiklen bruges 'N' som symbol for nominalet.

Eksempler på søgeresultater er fx *hendes lejlighed, hans smil, hans mund, hendes værker, hans ideer, hans kolleger, hendes virksomhed.* Disse resultater kan have optrådt i hypotagmer som *hendes dejlige lejlighed, hans andet smil, hans tredje onkels altid vege mund, hendes syv værker*. Men nominalhypotagmernes beskrivere m.m. er blevet ignoreret. Et søgeresultat består altså af en bestemmer og en kerne, uanset hvad der oprindeligt måtte have optrådt indimellem (Jf. Hansen 1984; GDS:537).

Årsagen til begrænsningen af afstanden mellem pronomen og nominal er at antallet af søgeresultater ville eksplodere og blive uhåndterligt hvis der anvendtes en større afstand.

Artiklens og foredragets afsæt er at søgeresultaterne viser hvordan kønnene bliver beskrevet i de anvendte korpusser. Hvis antallet af *hendes hår* er stort og *hans hår* er lille, fortolkes det som et udtryk for at kvinders hår omtales mere end mænds hår, og at kvinder i højere grad end mænd beskrives som nogle der har hår.

Når netop forbindelserne *hendes* og *hans* + nominal er valgt, skyldes det at der er tale om en relativt indiskutabel relation. Hvis der står *hendes hår* er der beskrevet en hun der har noget hår. Hvis man beskæftiger sig med sætninger, som fx *hun klippede hår hele dagen,* er relationen til diskussion (Vatvedt Fjeld 2015).

Nominalerne i søgeresultaterne refererer til forskellige størrelser: produkter af en eller anden form for virksomhed: *værker* (fysisk virksomhed), *ideer* (åndelig virksomhed); attributter: *ben, arm, hår* (kropslige), *søster, kolleger, kæreste* (relationelle); ejendom: *bil, hus, hjem, paraply.* Listen er ikke udtømmende. I artiklen sorteres paradigmerne i forskellige diskurser, mere om det senere.

Benyttede korpusser

Der er benyttet fire korpusser i undersøgelsen:

- Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs database *KorpusDK* på 56 millioner ord og herunder *Korpus 90* og *Korpus 2000* på hver 28 millioner ord, som er dele heraf (ordnet.dk)
- Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs *TiDK* på knap 400 millioner ord, som kan tilgås gennem søgemaskinen CoREST 2016 (korpus.dsl.dk). (Der er søgt i 231 millioner ord, jf. nedenfor.)
- Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudiers (DGCSS) database på 10 millioner ord transskriberet talesprog, indsamlet over en mere end 50-årig periode. Kan ikke tilgås gennem internettet.
- Nordisk Forskningsinstituts database med to millioner danske tweets fra 2011 til 2015 på 60 millioner ord. Kan ikke tilgås gennem internettet.

I artiklen er resultaterne af søgningerne vist i en række tabeller som er placeret i teksten. Hensigten er at spare læseren for at bladre frem og tilbage. Tekst og tabel kan ikke læses hver for sig.

Optælling af *hun* og *han* og *hendes* + N og *hans* + N

I tabel 1 vises indledningsvis antallet af forekomster af 3. persons pronomener i han- og hunkøn i nominativ og i forbindelserne *hendes* + N og *hans* + N.

	Antal ord	*hendes* + N	*hans* + N	*hun*	*han*
KorpusDK	56 millioner	36.698	74.270	265.369	542.351
TiDK udsnit	231 millioner	82.976	246.416	492.689	1.331.204
DGCSS	10 millioner	2.361	2.968	44.926	71.113
NFI tweets	60 millioner	3.410	6.183	548	1.017

Tabel 1. Antal forekomster af *hendes* + N, *hans* + N, *hun* og *han*

Generelt refereres der suverænt mest til hankønspersoner. *Han* optræder jævnt hen dobbelt så mange gange som *hun*. Teksten i danske tekstkorpusser handler overvejende om mænd. Hvis man læser en gennemsnitlig dansk tekst, hører man dobbelt så meget eller mere om mænd end om kvinder. *Hendes* + N og *hans* + N optræder med den samme fordeling, undtagen i DGCSS-korpusset hvor de er klædeligt anderledes fordelt: 2.361 *hendes* + N over for 2.968 *hans* + N.

I de to første korpusser er pronomenerne i nominativ langt hyppigere end *hendes* + N og *hans* + N i et nogenlunde ens forhold. I twitterkorpusset er de radikalt anderledes fordelt, idet *hun* og *han* optræder omkring 6 gange mindre end *hendes* + N og *hans* + N. I DGCSS-korpusset, helt omvendt, optræder *hun* og *han* 20 gange så mange gange som *hendes* + N og *hans* + N. Det er den mest radikale fordeling i modsat retning. Det er store og tankevækkende forskelle. Teksterne i de to sidstnævnte korpusser er genremæssigt anderledes end i de to øverste, som jævnt hen består i "almindeligt" skrevet konsumsprog: romaner, avisartikler, tekster fra diverse nyhedsmedier. Sammenhængen mellem genrer og fordelingen af *hun* og *han* vs. *hendes* + N og *hans* + N diskuteres kortfattet og tentativt hen ad vejen.

Den Danske Ordbog 1995: *hans* og *hendes*

Den samme undersøgelse blev udført i 1995 på *Den Danske Ordbogs* tekstkorpus på 40 millioner ord. Resultatet opsummeres i tabel 2 herunder. Det blev præsenteret på MUDS 5 i 1995 (Scheuer 1995). Resultatet kan beskrives i få ord. Efter *hans* kommer med størst sandsynlighed (afspejles i høj t-score) ord med relation til den offentlige magtsfære: positioner i hierarkier, betydelige åndelige produkter o.l. Efter *hendes* kommer ord med relation til kroppens fysiske attributter. Det er magten og ånden over for kødet, symbolsk kapital over for fysiognomi.

For nogle af ordenes vedkommende er det måske ikke uden videre indlysende at de skal indregnes under magt og ånd. En konkret metode til at afgøre dette er at slå dem op i KorpusDK og se i hvilke betydninger de bruges. *Billeder* kan være et eksempel. I KorpusDK refererer *hendes billeder* og *hans billeder* i langt de fleste tilfælde til produkter af kunstnerisk virksomhed, malerier eller fotografier osv., og den slags er resultater af åndeligt præget virksomhed. *Død* kan være et andet eksempel. I KorpusDK optræder *hendes død* og *hans død* først og fremmest i biografisk sammenhæng, og det er ikke hvem som helst der skrives biografisk om. Det er hovedsageligt samfundsmæssigt betydelige personer. Så i tvivlstilfælde – ideelt i alle tilfælde, men så langt er livet ikke – er metoden at rette ind efter de undersøgte hypotagmers betydning i videst udbredte brug – og ikke intuition eller spekulation (Et resultat af en søgning efter kontekster for *ide* i KorpusDK er anbragt som et illustrerende bilag til artiklen). En teoretisk begrundelse kan desuden hentes i Habermas' offentlighedsmodel, hvor det der i artiklen henføres til ånd og magt er placeret i det offentlige område (Habermas 1975).

Hans mening om hendes krop

Hans	Ordklasse	T-score	*Hendes*	Ordklasse	T-score
3 folk	s	11.72	**hår**	s	-9.27
5 sønner	s	8.25	**øjne**	s	-8.86
6 brødre	s	7.61	mor	s	-8.05
7 værker	s	7.29	**kinder**	s	-7.55
8 mænd	s	7.29	**krop**	s	-7.36
9 opfattelse	s	6.81	**stemme**	s	-7.21
10 politiske	adj	6.77	forældre	s	-6.92
12 død	s	6.55	far	s	-6.91
13 kolleger	s	6.53	**ansigt**	s	-5.96
15 billeder	s	6.06	**hud**	s	-5.47
17 parti	s	6.04	**skød**	s	-5.38
18 regering	s	5.99	**lår**	s	-5.06
19 musik	s	5.99	**smil**	s	-4.42
21 politik	s	5.46	**mund**	s	-4.39

Tabel 2. Resultatet af *hans- hendes*-undersøgelse i 1995.
Referencer til krop er skrevet med fed; referencer til ånd og magt er understregede.

Korpus 2000: *hendes* + N og *hans* + N

Med tilkomsten af Korpus 2000 bliver det nærliggende at udføre undersøgelsen igen og få et diakront resultat. Det er nemt at gøre; man kan bruge funktionen naboordssøgning. Jeg vil benytte lejligheden til at gøre opmærksom på DSL's *KorpusDK,* som er en fremragende søgefacilitet. Den er nem at bruge og giver adgang til store mængder af anvendt dansk sprog.

Resultatet præsenteres i tabel 3. Det adskiller sig fra resultatet i 1995 ved at der er kommet flere kropsord ind i mandesiden. Kvinderne fører dog stadig; på *hendes*-listen er der 14 N'er der betegner krop og kød, på *hans*-listen er der 8. Lige som i 1995 er samtlige ord for magt og ånd – på nær *liv* – knyttet til *hans.* Hvad magt og ånd angår, er resultatet ikke væsentligt anderledes end resultatet fra 1995, og på det område giver resultatet ikke anledning til store tanker om en udvikling af kønsrollerne.

Det skal nævnes at t-score udelukkende kan forstås som en relativ værdi. Det betyder ikke noget i sig selv at en t-score er af en vis størrelse. Men det betyder noget at t-score for et givet N er større

end t-score for et andet N, nemlig at tilbøjeligheden til at det optræder efter *hendes* hhv. *hans*, er større (Jørg Asmuss, korpusgrandmaster i DSL, personlig kommunikation). Man kan ikke "gå på tværs" af skemahalvdelene. *Far* har ikke en større tilbøjelighed til at optræde efter *hans* end *krop* efter *hendes*. *Øjne* har ikke en større tendens til at optræde efter *hans* end efter *hendes*. Resultaterne er udregnet i to separate søgninger.

Nr.	*Hans*	t-score	Nr.	*Hendes*	t-score
2	far	19.28	2	**krop**	17.93
3	liv	18.63	3	**øjne**	16.58
4	**øjne**	18.47	4	mor	16.33
5	mor	17.51	6	far	14.41
6	familie	16.16	7	**hånd**	14.39
7	**ansigt**	15.17	8	**ansigt**	13.57
8	navn	15.07	10	liv	13.24
10	**hånd**	13.49	11	**hænder**	11.45
11	mening	13.44	13	**mund**	11.09
12	død	13.34	14	**hår**	11.05
13	**krop**	13.14	15	**stemme**	11.04
14	søn	13.11	16	**hoved**	10.79
15	**stemme**	13.05	17	datter	10.55
16	kollega	12.90	18	familie	10.24
17	**hænder**	12.73	19	forældre	10.05
18	**hoved**	12.48	20	søn	10.05
19	parti	12.27	24	**blik**	9.56
20	kolleger	12.17	28	**hjerte**	8.34
22	forældre	11.87	29	børn	8.31
23	venner	11.82	31	navn	8.19
25	karriere	11.78	32	kæreste	8.12
26	ord	11.29	33	**ryg**	7.96
27	**blik**	11.13	37	**fingre**	7.68
28	film	10.94	38	**bryst**	7.52

Tabel 3. *hans*-*hendes*-undersøgelse i Korpus 2000

Flere ord optræder i begge skemahalvdele, fx *liv, familie* og *forældre*. Det skyldes at t-scoren for de ord er høj for både *hans* + N og *hendes* + N.

Resultatet giver anledning til en principiel overvejelse. Valget af de nominer der regnes for at tegne forskellige betydningsmæssige paradigmer, er ikke ukontroversielt. At *talje*, *hår, mund* osv. tegner et fysisk, kropsligt billede, mens *politik*, *ideer*, *kontor* osv. tegner et magtfuldt og åndeligt billede, er ikke uden videre givet. Men jeg vil påstå at man her er på nogenlunde sikker grund. Det ligger alt andet end lige for at påstå at *politik*, *ideer*, *kontor* skulle tegne kropsligt billede – og omvendt (jf. Habermas 1975). Mere kontroversielt er det nok at *liv* er kategoriseret som relateret til ånd og magt. Årsagen er den samme som for *død*, se ovenfor. *Hans liv* og *hendes liv* optræder altovervejende i biografisk materiale. Og når der skrives om nogens liv, har denne person spillet en magtfuld rolle i samfundslivet.

Resultatet er renset for forbindelser der kun kan optræde i forbindelse med *hendes* hhv. *hans*. Det er *hendes mand, hans hustru, hendes kusse, hans pik* m.fl. Det er derfor der er spring i numrene for ordenes placering på t-score-listerne, fx fra *søn* til *blik* i *hendes*-siden. Udrenset er – til forskel fra resultatet fra 1995, hvor forfatteren tydeligvis går direkte efter det mest flamboyante resultatet – også forbindelser hvor én eller ganske få kilder har leveret korpusmaterialet. En sådan leverandør til Korpus 2000 er netstedet *fyldepennen.dk*, et publikationssite for vordende (eller nok ikke-vordende i mange tilfælde) forfattere. *Fyldepennen.dk* er leverandør af forbløffende mange af de *hendes* + N der overhovedet lader sig anvende i den pornografiske genre, således eksempelvis *hendes lår*, *hendes hofter* og sågar *hendes læber*, som derfor er luget ud af resultatet. *Hendes kusse, hans pik* og lignende er i øvrigt også langt overvejende leveret af *fyldepennen.dk*. Rent anekdotisk kan det nævnes at én enkelt forfatter på *fyldepennen.dk* har produceret flere af disse forbindelser end nogen som helst anden. Jeg taler her om Gert Christoffersen, den måske mest indflydelsesrige tekstproducent i nyere dansk tekstkorpushistorie.

Forandringer fra Korpus 90 til Korpus 2000

Den Danske Ordbogs korpus findes ikke som isoleret korpus mere, men det er en del af Korpus 90. En skematisk beskrivelse af udviklingen fra Korpus 90 til Korpus 2000 vises i tabel 4 og tabel 5 herunder. Tabellerne viser forandringer i de højst rangerende ord med krops- og ånd- og magt-betydning på t-score-listerne. Et N der har bevæget sig opad, er placeret i kolonnen *mere knyttet*; det er blevet mere sandsynligt som N i *hendes* + N. Kolonnen *mindre knyttet* rummer de N'er som har bevæget sig nedad i sandsynlighed. *Ud* er N'er der har forladt listen af de højst rangerende; *ny* er dem der er kommet ind. Familie- og relationsbetegnelser er også taget med, jf. de nederste rækker i skemaet. Hvis de inddrages, har man med enkelte undtagelser fat i alle de N'er der har bevæget sig, og som derfor er interessante i en diakron sammenhæng.

Mere knyttet	Uændret	Mindre knyttet	Ud	Ny
krop		**øjne**	**kinder**	**fingre**
hånd		**ryg**	**hals**	**bryst**
hænder		**hår**	**hud**	mening
mund		**stemme**	**fødder**	
		hoved		
		blik		
		hjerte		
		liv		
familie		mor	ven	kæreste
forældre		far		børn
		søn		
		datter		

Tabel 4. Ændring af *hendes* + N fra Korpus 90 til Korpus 2000

Det er tydeligt nok at der er flest forandringer i de kropslige udtryk. Men tabellen viser ikke et klokkeklart resultat. En meget forsigtig fortolkning kunne være at de kropslige udtryk er for nedadgående – der er flere af dem i kolonnerne *mindre knyttet* og *ud* end i *mere knyttet* og

ny. Det svarer til at de bliver mindre sandsynlige som N'er i *hendes* + N. Påstanden kunne være at opfattelsen af kvinder som kød går tilbage. Men som man kan se i tabel 3, er den stadig dominerende.

Tabel 5 herunder viser de tilsvarende ændringer for *hans* + N.

Større tilknytning	Uændret	Mindre tilknytning	Ud	Ind
liv	**øjne**	**ansigt**	**hjerte**	parti
mening	**krop**	**hånd**	**mund**	kolleger
død		**stemme**	**hår**	karriere
		hænder	tanker	film
		hoved	kollega	
		blik		
familie	far	søn	datter	ven
		mor		
		forældre		
		venner		

Tabel 5. Ændring af *hans* + N fra Korpus 90 til Korpus 2000

Hvad det kropslige angår, er resultatet for *hans* + N det samme, men det er mere entydigt. N'erne der er kropslige udtryk, falder uden undtagelse i kolonnerne *uændret*, *mindre tilknytning* og *ud*. Så sandsynligheden for at mænd beskrives som krop, er utvetydigt faldende. Hos mændene er der også bevægelse i de N'er der relaterer til ånd og magt. Man finder flest af dem i kolonnerne *større tilknytning* og *ind*.

Man skal være opmærksom på at tabel 4 og 5 beskriver bevægelser. Tabel 2 og 3 viser det overordnede resultatet: der er kommet flere kropsord ind i mandesiden, men kvinderne fører stadig klart. Samtlige ord for magt og ånd – på nær *liv* – knytter sig til *hans*. Hvad magt og ånd angår, adskiller Korpus 2000 sig ikke væsentligt fra 1995, og på det område giver resultatet ikke anledning til store tanker om en udvikling af kønsrollerne.

De familiært og socialt relaterede N'er ligger højt både for *hendes* og *hans*. Der er ingen asymmetri og ingen forandring i opfattelsen af ham og hende som sociale skikkelser. Men ellers er forandringerne fuldkommen systematiske, og konklusionen er nem at drage.

I resten af artiklen bruges familierelationer og sociale relationer som et paradigme i sig selv. Årsagen er at man finder nogle gedigne forskelle mellem beskrivelser af kønnene her. En teoretisk begrundelse kan igen tage udgangspunkt i Harbermas' offentlighedsmodel. Familie og sociale relationer er her skilt ud som det private områdes intimsfære (Habermas 1975; Mortensen 1975).

Udviklingen fra Korpus 90 til korpus 2000 er at mænd beskrives mere som magt og ånd og mindre som krop. Kvinder beskrives, uforandret, som krop. Der sker alt i alt en radikalisering af den kønnede dikotomi. Snak om øget ligestilling ser ud til at være vrøvl.

TiDK

Vender man sig mod korpusset TiDK, får man resultater som de nedenstående. Korpusset indeholder knap 400 millioner ord fra polinfo og en række aviser og dagblade. Det tilgås med søgeværktøjet CoREST 2016 (corest.dsl.dk) som er anvendt i beta-versionen fra 2016 (foredragets tidspunkt). TiDK's indhold udskiftes én gang om året; det indeholder altid tekst fra de sidste ti år – deraf navnet. I denne undersøgelse er der anvendt tekst fra to perioder, 2006-2008 og 2013-2015. Det er et udsnit på 231 millioner ord. To intervaller er valgt med henblik på at undersøge diakront.

CoREST udregner ikke t-score. Sandsynligheden af givne *hendes* + N og *hans* + N udregnes ikke. Metoden i de nærværende beregninger har været simpelthen at optælle og udregne hyppigheden af forekomster af et antal N'er fra de paradigmer der har vist sig mest udslagsgivende i de andre søgninger, dvs. ånd- og magtrelaterede udtryk, kropslige udtryk og familie- og sociale relationsudtryk. Fordi der ikke er anvendt t-score-lister, er der en risiko for at nogle prægnante *hendes* + N og *hans* + N ikke er blevet fundet. Men det er ikke sandsynligt. Der er foretaget optællinger af mere end 100 N'er for hvert køn, så de nævnte paradigmer er blevet undersøgt i en meget større gruppe af ord.

CoREST er udviklet til ordbogsarbejde, så man kan søge efter lemmaer. Den mulighed er jævnt hen blevet brugt i søgningerne.

Hendes		ratio		ratio	*hans*		ratio		ratio
N	n	2006-8		2013-15	N	n	2006-8		2013-15
stemme	1000	5,7	↑	6,0					
hår	200+	3,5	→	3,6					
krop	600	2,1	↑	2,5					
ansigt	500+	2,1	→	1,9					
mund	130	2,1	→	1,9	**hoved**	400+	1,4	→	1,4
ben	200	1,8	→	1,6					
øje	800	1,7	↓	1,3					
hånd	500	1,3	→	1,2					
					mening	500+	1,0	↑	1,5
barn	1100+	4,4	↓	2,8	folk	400+	3,4	→	3,2
datter	1100+	2,5	↓	2,2	karriere	800	1,0	→	1,1
søn	1500+	1,7	→	1,9	opfattelse	300	0,9	↑	1,2
far	3300	2,2	↓	1,8	parti	800	1,0	→	1,2
mor	2900	2,4	→	2,4	politik	280	1,7	↓	1,1
familie	2000	1,6	↓	1,3	død	900	1,2	→	1,1
forældre	1100+	2,7	↓	2,4	værk	700	1,8	↓	1,2
søster	200+	2,9	↓	2,6	bog	1300	1,0	→	1,0
bror	500+	1,3	→	1,4					
					formue	90	1,0	↑	1,6
hus	380	1,4	→	1,2	ejendom	83	1,3	→	1,5
kæreste	1400+	2,7	↓	2,1	kollega	1600	0,9	→	1,1
veninde	300+	16,7	↓	14,0	ven	1400+	15,4	↓	11,0

Tabel 6. Resultater af søgninger efter *hendes* + N og *hans* + N i TiDK ved hjælp af CoREST 2016

Tabellen er delt i to, en for *hendes* og en for *hans*.

n angiver antallet af fund. *Hendes stemme* er fundet 1000 gange. *Hans parti* er fundet 800 gange.

Ratio betegner forholdet mellem hyppighederne af et givet *hendes* + N og *hans* + N og omvendt. Ratioen på 5,7 ud for *stemme* betyder at *hendes stemme* optræder 5,7 gange så hyppigt som *hans stemme*. Ratioen på 1,0 ud for *hans bog* betyder at *hans bog* og *hendes bog* optræder lige hyppigt.

I venstre side står alle ord som hyppigst optræder efter *hende*, i højre side ord som hyppigst optræder efter *hans* og desuden nogle ord som optræder tilnærmelsesvis lige hyppigt: *karriere*, *opfattelse*, *parti*, *død*, *bog* og *kollega*. De står der fordi de tilhører det samme paradigme som resten af ordene i det område, ord der betegner ånd og magt.

Tabellen viser at samtlige kropsligt relaterede udtryk optræder hyppigere, dvs. har en ratio større end 1 sammen med *hendes*, mens samtlige ånd- og magtrelaterede optræder hyppigst sammen med *hans* – med *hus*, som i parentes bemærket ikke er det allertydeligste eksempel på et magtrelateret N, som undtagelse og *kollega* lige på vippen. Dette gælder både i 2006-2008 og 2013-2015. Mænd er ånd og magt, og kvinder er krop, i begge målepunkter. Man kan notere sig at udtryk for familierelationer udelukkende optræder efter *hendes*. Kvinder beskrives som familie; de hører til i privatsfæren.

Pilene i tabellen angiver om ratioen for det pågældende ord er stigende, faldende eller uforandret fra 2006-2008 til 2013-2015. Opadgående pil viser at der er en stigning, nedadgående at der er et fald, vandret pil viser at der ikke er nogen bevægelse. En nedre grænse for hvornår der tegnes skrå pile er sat arbitrært ved bevægelser på 0,3.

Pilene viser fx at kvinder i faldende grad beskrives som mødre. N'et *barn* er det kraftigst faldende ord, men det relateres stadig i 2013-2015 mest til kvinder.

I det hele taget er ratioerne for udtryk for familierelationer efter *hendes* faldende. Men de er stadig gennemgående over 2. Kvinder betegnes som familiemedlemmer dobbelt så ofte som mænd og som forældre mere end dobbelt så ofte som mænd.

Interessant er det at ratioerne for magtudtryk ifm. *hans* er mindre end rationerne for krops- og familieudtryk ifm. *hendes*. Den "kraft" med hvilken kvinder betegnes som krop og familiemedlemmer er stærkere end den "kraft" med hvilken mænd betegnes som magtfulde og åndelige. Kvinder er krop og familie mere end mænd er ånd og magt.

De viste ord er udvalgt ud fra to kriterier. Det ene, og mest afgørende, er forekomstantallet, 'n' i tabellen. 200 forekomster sat som den nedre grænse. Men der er også vist enkelte ord som er med kun for illustrationens skyld: *mund*, *formue* og *ejendom*.

Resultatet er i hovedtræk dette: for de fleste N'er fortsætter asymmetrien uforandret fra 2006-2008 til 2013-15. 17 pile går ligeud. For de næstfleste N'er er asymmetrien for nedadgående: 12 pile går nedad. Men generelt er asymmetrierne udtalte både i det tidlige og det sene målepunkt.

Både i TiDK i 2006-2008 og 2013-2015 beskrives mænd stadig som magt og ånd. Kvinder beskrives stadig som krop, og de er i høj grad også familie. Udviklingen fra 2006-2008 til 2013-2015 i TiDK er at de kønslige asymmetrier alt i alt bliver mindre, mest udtalt i beskrivelsen af kvinder som familiemæssigt relaterede. Men polariseringen i beskrivelsen af kønnene er stadig udtalt.

DGCSS

I DGCSS-databasen er der lavet en undersøgelse efter samme princip som ovenfor. Det er hyppigheds-ratioer der er fokuseret på. Ratioværdierne står i kolonnerne *Hans* og *Hendes*.

Resultaterne skal tages med det forbehold at nogle af ordene forekommer i meget lave antal (n-kolonnerne).

N	n	*Hendes*	*Hans*	N	n	*Hendes*	*Hans*
far	483		1,20	venner	65		3,18
mor	380	1,14		navn	65		2,90
søn	72		1,50	arbejde	42		2,55
bror	100		1,77	lejlighed	22		2,12
søster	82	1,87		liv	47		1,17
datter	62	1,26		uddannelse	27		1,17
børn	91	1,13		veninder	22	26,4	
familie	124		1,18	sprog	49	1,68	
forældre	268	1,26		**stemme**	30	2,93	
kusine	9	4,4		kæreste	61	1,00	
onkel	14		2,92				
søskende	18	1,01					
brødre	16		11,93				
lillebror	25		1,41				
lillesøster	17	1,12					
storebror	22		2,70				
storesøster	14	4,61					

Tabel 7. Resultater for *hendes* + N og *hans* + N i DGCSS's database med 10 millioner ord talt sprog

DGCSS-korpusset er det korpus blandt de fem anvendte som har den suverænt ligeligste fordeling af *hendes* + N og *hans* + N (se tabel 1). Men fordelingen af *hun* og *han* er den almindelige: 45.000 *hun* mod 70.000 *han*. Det betyder at kvinder også her omtales mindre end mænd med en solid forskel. Mænd omtales halvanden gang så meget.

Et spøjst resultat er her at ord som betegner familierelationer – hvoraf visse er uhyre talrige – bruges så der dannes kønsmæssigt homogene grupper. *Hans* er knyttet sammen med *far, søn, bror, onkel* og *brødre*. *Venner* scorer også højt. *Hendes* er knyttet sammen med *mor, søster, datter*, *kusine*, *storesøster* og *veninder*. *Søstre* er meget lavfrekvent i basen; *hendes søstre* er sjældent (4 forekomster). Så en mand og hans mandlige relaterede er en ofte omtalt gruppe, og ligeså er en kvinde og hendes kvindelige relaterede. Der er ingen forskel i om mænd og kvinder relateres til intimsfæren.

DGCSS-korpusset indeholder store mængder af tekst som består i narrativer fortalt af informanter (betegnelse i sociolingvistik) og meddelere (betegnelse i dialektologi) om deres egne liv. I personlige fortællinger om det egne liv refererer *han* og *hende* og *hans* og *hendes* til personer i det net af nære personer som fortælleren placerer sig i. Der tales ikke om distante skikkelser i et offentligt rum, men om proksimale personer i et mere nært, mere privat rum. Sådanne personer er prototypisk familie.

DGCSS-korpusset har af alle korpusser den relativt laveste forekomst af *hans* og *hendes* ift. *han* og *hende*. Det kan skyldes genren. Meget er narrativer om fortiden, og her kan *hendes* og *hans* indimellem undværes. Hvis nogen siger *Onklen var helt sindssyg*, ved man udmærket hvem der tales om hvis der fortælles om en bestemt person: denne persons onkel, naturligvis.

Man kan notere sig at resultaterne, med *stemme* som undtagelse, er fuldstændig barberet for N'er der refererer til det kropslige. Det kan skyldes at narrativerne for det meste er fortalt til fremmede, interviewere og dialektoptegnere o.l., som man ikke taler om den slags med.

Den lave forekomst af *hans* + N og *hendes* + N relaterer formentlig både til talesituationen og genren.

I Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudiers (DGCSS) database på 10 millioner ord transskriberet talesprog fortælles der meget mere om mænd end om kvinder. Ingen af kønnene beskrives ved hjælp af kropslige attributter; begge køn beskrives som medlemmer af kønsligt homogene grupper, oftest af familiekarakter.

NFI's korpus med 2 millioner danske tweets

I twitter-korpusset er fordelingen af *hendes* + N og *hans* + N som i tabellen herunder. Der vises nu to oplysninger, frekvens og PMI.

PMI er en forkortelse for *pointwise mutual information*, et mål for sandsynligheden for at to ord optræder sammen. PMI er ligesom t-score. Værdierne betyder ikke noget i sig selv, men i forhold til hinanden. Jo højere (dvs. nærmere på 0) PMI desto højere sandsynlighed for forekomsten af en given kollokation.

Værdierne er udregnet i én søgning, så her er værdierne for *hendes* + N og *hans* + N direkte sammenlignelige. Når *hendes veninde* har en PMI på -2,37342 og *hans venner* har en PMI på -3,44208 er sandsynligheden for at *veninde* optræder sammen med *hende* større end sandsynligheden for at *venner* optræder sammen *hans*. *Hans navn* har en PMI på -2,96024, mens *hendes navn* har en PMI på -2,69187, og det betyder at *navn* optræder med størst sandsynlighed sammen med *hendes*.

Mand og *kone* er ikke taget ud her fordi det giver en anden type oplysning end i t-score- og ratioberegninger. Af tabel 8 fremgår at *mand* er mindre sandsynlig som N efter *hendes* end fx *stemme*. Der skrives altså med større sandsynlighed *hendes stemme* end *hendes mand*. Det er ikke redundant viden.

Hendes	PMI	n	*Hans*	PMI	n
kæreste	-1,82687	95	navn	-2,96024	102
mor	-2,02404	78	**stemme**	-3,29476	73
stemme	-2,30321	59	kæreste	-3,29476	73
veninde	-2,37342	55	mor	-3,32254	71
far	-2,37342	55	far	-3,35111	69
mand	-2,46873	50	venner	-3,44208	63
navn	-2,69187	40	musik	-3,57788	55
fødselsdag	-2,71719	39	kone	-3,65339	51
forældre	-2,71719	39	ven	-3,67319	50
familie	-2,76983	37	familie	-3,67319	50
hår	-2,82540	35	**hår**	-3,71401	48
musik	-2,94676	31	**ansigt**	-3,80103	44
søn	-3,01345	29	film	-3,84755	42
ansigt	-3,04855	28	søn	-3,92165	39
skyld	-3,12265	26	skyld	-3,92165	39
datter	-3,12265	26	sange	-3,92165	39
veninder	-3,43631	19	forældre	-3,92165	39
tøj	-3,43631	19	liv	-4,00170	36
børn	-3,43631	19	karriere	-4,02987	35
arbejde	-3,20270	24	nummer	-4,08871	33
liv	-3,24526	23	**øjne**	-4,15123	31
side	-3,49038	18	tid	-4,15123	31
bog	-3,49038	18	side	-4,21792	29
bryster	-3,60816	16	bil	-4,25301	28
værelse	-3,67270	15	bog	-4,28938	27
vegne	-3,67270	15	hold	-4,32712	26
søster	-3,67270	15	seng	-4,36634	25

Tabel 8. Pointwise mutual information for *hendes* + N og *hans* + N i NFI's twitter-korpus

De 12 mest sandsynlige forbindelser for hvert køn er skrevet på grå baggrund. Der er ikke umiddelbart den store betydningsmæssige forskel på hvilke N'er der knyttes til *hendes* og *hans*. Der er hverken mere kød eller magt i nogen af siderne. *Hans musik* er på top ti, men *hendes musik* er på 12.-pladsen i *hendes*-kolonnen. Der er for både *hendes* og *hans* en del benævnelser for sociale relationer, familie og andet. Kæreste ser ud til at være en vigtig relation, *hendes kæreste* står øverst hos hende og tredjeøverst hos ham.

Det er betydningsfuldt at sandsynligheden for *hendes kæreste* er større end sandsynligheden for en hvilken som helst *hans* + N. Det er mere sandsynligt at der skrives *hendes kæreste* end at der skrives *hans* + noget som helst i tweets. De 12 første N'er i *hendes* + N optræder med større sandsynlighed end noget som helst N i *hans* + N. Det er mere sandsynligt at kvinder beskrives med 12 bestemte N'er end at mænd beskrives med et hvilket som helst N i *hendes* + N- og *hans* + N-forbindelserne i tweets.

Blandt disse 12 ord i *hendes* + N er en del familie- og relationsbetegnelser (*kæreste, mor, veninde, far, forældre, familie*). Det er igen intimsfæren der dominerer i beskrivelsen af kvinder. Sandsynligheden for at kvinder omtales som socialt relaterede, er større end sandsynligheden for at mænd omtales på nogen som helst måde.

Dirk Hovy, korpusgrandmaster for NFI's tweet-korpus, har testet to hypoteser. En hypotese om at *hendes* efterfølges af en relationsbetegnelse, familiebetegnelse eller anden understøttes statistisk signifikant. Der er dokumentation for denne hypotese. En hypotese om at *hendes* efterfølges af en betegnelse for noget kropsligt understøttes, men ikke signifikant. *Hendes* + noget kropsligt scorer højt på sandsynlighedslisten, men ikke så systematisk at det er statistisk signifikant.

Det er påfaldende at *han* og *hun* i twitter-korpusset er langt mindre frekvente end *hans* og *hendes* (jf. tabel 1). Deltagerne ved foredraget på MUDS mente at have gjort den observation at tweets handler meget om afsenderen selv. Pronomen i 1. person (dvs. *jeg*) har-

monerer med den strategi, hvorimod pronomener i 3. person nominativ ligefrem kan stille sig i vejen. Måske er sagen at *han* og *hun* blokerer muligheden for *jeg* som subjekt mere end *hans* og *hendes* gør. Det er en grammatisk årsag, og der kan være en parallel pragmatisk årsag. Måske er det fordi *hans* og *hendes* ikke nødvendigvis flytter fokus væk fra afsenderen. *Jeg elsker hendes smil* eller bare *elsker hendes smil* handler om afsenderens mening.

I NFI's korpus med 2 millioner danske tweets omtales kvinder som personer i sociale relationer.

Hvem skriver de 12 mest hyppige ord om kvinder?
En egenskab ved NFI's twitter-korpus er at skribenternes køn kendes med stor sikkerhed. Man kan regne ud om det er mænd eller kvinder der med størst sandsynlighed har produceret de forskellige *hendes*- og *hans*-forbindelser. Kønnet er afgjort ved opslag i en fornavns-ordbog genereret ud fra et stort trustpilot-korpus, hvor brugere har oplyst deres køn binært, dvs. som mand eller kvinde. Brugerne af trustpilot oplyser deres køn binært: han- eller hunkøn.

Tabellen herunder viser i første kolonne de 12 ord som med størst sandsynlighed er skrevet af ét køn. *Kæreste* er det ord der med størst sandsynlighed er skrevet af ét køn. Sandsynligheden er udregnet efter samme princip som PMI; målet kan bruges til sammenligninger, ikke andet.

At *navn* optræder to gange, er ikke en fejl. Det skyldes at sandsynligheden for at en kvinde skriver *navn* og at en mand skriver *navn* begge er blandt de 12 mest sandsynlige udfald.

N	Skrevet af	PMI	n	N'et i *Hendes* PMI-rangering
kæreste	F	-2,54649	105	1
stemme	F	-2,73455	87	3
mor	F	-2,79374	82	2
navn	F	-3,17510	56	7
far	F	-3,21147	54	5
ansigt	F	-3,30863	49	14
familie	F	-3,35031	47	10
navn	M	-3,35731	67	7
venner	F	-3,41627	44	9
veninde	F	-3,61694	36	4
hår	F	-3,61694	36	11
musik	F	-3,64511	35	12

Tabel 9. N'er i NFI's twitter-korpus som med størst sandsynlighed er produceret af et bestemt køn

Tabellen viser at de 11 ord med størst PMI er skrevet af en kvinde. Faktisk skal man ned på 21.-pladsen i listen over de til køn som afsender mest knyttede ord før der kommer et N der med den største sandsynlighed er skrevet af en mand; det er ordet *film*.

Tabellen viser også, i den sidste kolonne, hvilken plads ordet har på sandsynlighedslisten over de N'er der efterfølger *hendes* (tabel 8). Her optræder nummer 1-5, 7 og 9-12. Nummer 6 og 8 ligger uden for den viste liste, men ord nummer 6 og 8, *mand* og *fødselsdag*, er også med størst sandsynlighed skrevet af en kvinde. Det kan man ikke se i tabel 9 men længere nede på PMI-listen. Samtlige de N'er i tabel 8 der med størst sandsynlighed kommer efter *hendes*, er med størst sandsynlighed skrevet af kvinder.

Så tabellerne over twitter-data viser at den monotone og konservative beskrivelse af kvinder sandsynligvis udføres af kvinder!

Blandt de resultater der optræder længere nede på PMI-listen over afsenderkøn end hvad der er vist i tabellerne, er to iøjnefaldende: 1) Samtlige sociale relationsbetegnelser: familie, venner osv. inden for de øverste 90(!) ord er mest sandsynligt skrevet af kvinder 2) Samtlige

betegnelser for fysiognomi inden for de samme 90(!) ord er mest sandsynligt skrevet af kvinder.

Det sidstnævnte er et godt resultat. Kvinderne blandt twitterbrugerne fokuserer sanseligt på fysik mere end mændene gør. Det er ikke et konservativt resultat.

I NFI's korpus med 2 millioner danske tweets beskrives kvinder monotont og konservativt som personer i sociale relationer, og ikke mindst som kærester. Beskrivelsen udføres af kvinder.

Twitter-korpusset indeholder tweets fra fem lande: Danmark, Holland, Frankrig, England og Tyskland. I artiklen her er kun det danske materiale anvendt, men der vil let kunne laves søgninger på tværs af lande.

Konklusioner

Resultaterne af søgningerne hvad angår køn, er skrevet med fed skrift for hvert korpus ovenfor. En hurtig opsummering, som altså er resultatet af søgninger i omkring 400 millioner ords tekst i forskellige genrer og produktionsformater, skrevne, talte, tweetede, kan være denne:

- Kvinder behandles ikke som lige så vigtige og interessante som mænd. Tekster og tale handler mest om mænd, uanset genre.
- Kvinder beskrives som kropslige. Mænd beskrives som åndelige og magtfulde.
- Kvinder beskrives som relationelle. De er placeret i net af familierelationer og andre sociale relationer i højere grad end mænd er.
- Med hensyn til køn er resultatet konservativt og asymmetrisk uanset hvilket korpus man søger i.
- Snak om øget ligestilling ser ud til at være vrøvl.
- Genre betyder meget – endog rigtig meget – for de resultater der kommer ud af korpussøgninger.
- Selv meget store korpusser kan være sårbare over for at visse genrer er over- eller underrepræsenterede.
- Man er tvunget til at læse søgningsresultater i deres kontekst hvis man skal være nogenlunde sikker på resultaternes art og repræsentativitet.

En bemærkning om køn

At køn er en social konstruktion, og at der er flere end to, er ikke noget problem i den nærværende sammenhæng. At der ude i virkeligheden findes mennesker der ikke føler sig og ikke ønsker at blive betragtet simpelt som mand eller kvinde, og som ikke definerer sig binært ud fra det sæt af kropslige og magtfulde og åndelige karakteristika som beskrives af de N'er som følger efter *hendes* og *hans* i korpusserne, er ikke et problem.

Tekstkorpusser afbilder helt overvejende nemlig ikke virkeligheden på så kompleks en måde. Når der bruges *hendes* og *hans*, kan man være helt tryg ved at der i mere end 99 % af tilfældene refereres til hvad almindelige mennesker – og hermed menes ikke andet end de fleste – tænker om køn, og det er som et binært fænomen. Det er almindelige mennesker – og hermed menes stadig ikke andet end de fleste – der har produceret mere end 99 % af teksterne.

Det er ikke *min* påstand at *hendes* refererer til ét af to køn og at eksempelvis *hendes talje* skal læses som en beskrivelse af kvinder. Det er derimod min påstand at det er den verdensopfattelse *tekstproducenterne* har. Og derfor er jeg helt tryg ved at betegne det der refereres til med *hendes* og *hans*, som *mænd og kvinder*.

Litteratur

GDS = Erik Hansen & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Habermas, Jörgen (1975) *Borgerlig offentlighet - dens framvekst og forfall, henimot en teori om det borgerlige samfunn.* København: Fremad.

Hansen, Erik (1977) *Dæmonernes Port*. København: Hans Reitzel.

KorpusDK = Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs database KorpusDK på 56 millioner ord og herunder Korpus 90 og Korpus 2000 på hver 28 millioner ord, kan tilgås gennem ordnet.dk.

Mortensen, Frands (1976) *Ytringsfrihed og offentlighed. De hemmelige dokumenter fra Danmarks Radios afskedigelse af Erik Thygesen.* Århus: Modtryk.

PMI = https://en.wikipedia.org/wiki/Pointwise_mutual_information (tilgået oktober 2016).

Scheuer, Jann (1995) Hans hustru og hendes bryster. *5. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 13.-14. oktober 1994*:246-256.

TiDK og CoREST 2016 = Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs TiDK på knap 400 millioner ord, som kan tilgås gennem søgemaskinen CoREST 2016, kan findes på corest.dsl.dk.

Vatvedt Fjeld, Ruth (2015) Om ordbokseksempler og stereotypisering av kjønn i noen nordiske ordbøker. *Perspektiv på lexikografi, grammatik och språkpolitik i Norden.* Caroline Sandström, Ilse Cantell, Eija-Riitta Grönros, Pirrko Nuolijärvi & Eivor Sommerdahl (udg.). Helsinki: Institutet för de inhemska språken:35-65.

Bilag: kontekster for ordet *idé*

Kontekster for de første 5 søgeresultater for ordet *idé* i KorpusDK

Det fælles ide og udviklingsforum omkring informationsteknologi i arbejderbevægelsen

Statsminister Poul Schlüters ide om at genforhandle EFs landbrugsreform efter en samlet GATT-løsning bliver modtaget med interesse i Frankrig.

Det er fornuftigt at regeringen at tage fat på arbejdsgiverafgifterne, som netop er blevet forhøjet af et flertal i Folketinget og som forøger de indirekte lønomkostninger. Det er en god ide at sænke disse, understreger Hans Skov Christensen.

De to såkaldte EF-bemyndigelseslove skrives sammen til en, og alle er enige om, det er en god ide.

Maskinmester Henning Houkjær, Orehoved, har nu udsendt en projektskitse for oprettelse af en lystbådehavn i Orehoved. Hensigten er at få tilbagemeldinger fra interesserede bådejere og derved få en ide om, hvor mange bådpladser, der vil blive brug for.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

#Detgodeliv på Instagram

Sara-Lisa Schuster-Rossel
Aarhus Universitet

Artiklen har haft som interesseafsæt at undersøge kommunikationen på det sociale medie Instagram med 'det gode liv' som særligt genstandsfelt, idet det i høj grad er *gode* ting, der vises frem på mediet.

I afsøgningen af 'det gode liv' som begreb argumenterer Johannes Andersen for, at "Det gode liv" i dag er aflyst og erstattet af "Mit gode liv" (Andersen 2004:35). Dette mener Andersen sker, fordi 'det gode liv' i dag er en individuel opgave, der er op til den enkelte selv at realisere her og nu – uafhængigt af de omgivende, samfundsmæssige aspekter over tid: "Derfor kan man ikke længere tale om 'det gode liv', men om 'mit gode liv', og det er noget helt andet" (Ibid.).

Vender man sig mod et moderne medie som Instagram, bliver Andersens udmelding påfaldende. Her resulterer en simpel søgning på #detgodeliv nemlig i flere end 32.000 fotos, hvorimod #mitgodeliv kun giver et par hundrede, og det endda hvor størstedelen er fra samme bruger.

Selvom man selvfølgelig ikke skal udelukke forklaringen, at der kan gå 'hype' i ét udtryk fremfor et andet, så virker forskellen dog stadig slående, især når det ifølge Andersen vel burde forholde sig direkte omvendt. Artiklen vil derfor se nærmere på brugen af hashtagget #detgodeliv, mere specifikt hvad der gør sig gældende ved ind- og afkodningen af mening i en kommunikationsform, hvor billede, tekst og hashtags optræder samtidigt – som det er tilfældet på Instagram.

Analysen bygger på en indsamling foretaget d. 3. november 2015 af de første 50 fremkomne billeder under søgningen på #detgodeliv, heraf 41 billeder fra 'seneste'-sektionen og 9 fra 'mest po-

pulære'-sektionen. I store træk forestillede billederne natur (15 stk.), mad (10), selfies (9), hunde (9), ordsprog (4) og andet (7). Når antallet bliver mere end 50 sammenlagt, skyldes det, at flere af motiverne optræder på samme billede – som oftest hunde *og* natur.

Udover disse mønstre blev det hurtigt iøjnefaldende, at langt størstedelen af det samlede antal[1] forekomster under #detgodeliv stammede fra norske brugere. Mens en søgning på #mitgodeliv resulterede i 123 billeder, hvoraf kun 7 var fra andre brugere og de resterende 116 fra samme bruger (kirstine_bs), da viste det norske #mittgodeliv samme klare mønster. Her fremkom i alt 143 billeder, hvoraf hele 140 af dem var fra samme bruger (takknemlig58).

Hertil var det sigende, at samtlige af brugeren kirstine_bs's billeder *også* indeholdt hashtagget #detgodeliv, hvilket taler yderligere for det interessante ved skellet. Det var m.a.o. i begge nationaliteters tilfælde tydeligt, at der eksisterer et behov for at placere og se sig selv i en større gruppe af *det* fremfor *mit.*[2]

1. Instagram og metakommunikerende hashtags

Instagram er en populær billeddelingsapplikation, der med over 300 millioner brugere er platform for delingen af flere end 60 millioner billeder om dagen.[3] Appen er fra sin begyndelse i 2010 kendt for sin snapshot-stil, der både afspejles i logoets polaroid-kamera og navnet som en sammentrækning af "instant telegrams".[4]

Som bruger har man en profil med et selvvalgt navn, hvortil man kan følge eller følges af andre. Det er ens billeder, der udgør ens profil, mens det tekstlige kun gør sig gældende ved en kort beskrivelse i toppen, og interaktionen på mediet foregår således ved, at man enten 'liker', kommenterer eller videredeler hinandens billeder. For at brugeren kan gøre billederne særegne og unikke, tilbyder appen en række redigeringsmuligheder inden offentliggørelse. Således kan brugeren

[1] Det samlede antal forekomster var pr. 20. november 2015: 32.170 billeder.

[2] En søgning på engelske hashtags pr. 07.12.2015 viser samme tydelige tendens: #thegoodlife (1,5 mio. fotos), #mygoodlife (syv tusinde), hvilket taler for kuriosummets repræsentativitet.

[3] https://www.instagram.com/about/us/ (tilgået 04-11-2015).

[4] https://www.instagram.com/about/faq/ (tilgået 04-11-2015).

tilføje filtre, beskære, indramme og justere billedet, så det passer til det ønskede udtryk. Herudover kan der tilføjes en kort tekst til billedet, ligesom man kan 'tagge' sin placering eller andre personer ved at bruge '@'. På samme måde kan man i sin tekst vælge at 'hashtagge' enkelte ord eller udtryk ved at anvende '#' som 'præfiks'.

Til en start kan hashtags hævdes at have to forskellige funktioner, alt efter hvordan de bruges i den enkelte kontekst. Dette er noget, som blandt andre Hougaard har behandlet under sin opdeling af hashtags ud fra de to overordnede anvendelsesformer; hashtagget som *nøgleord* overfor hashtagget som *metakommunikation* (Hougaard 2014:161), hvilket der i den følgende undersøgelse vil søges tilslutning til.

Brugeren kan ved at hashtagge et ord/udtryk – et nøgleord – omdanne det til et hyperlink, så billedet bliver søgbart og dermed kan indgå i en fælles database med andre billeder med samme hashtag. Dette er den ene – mere principielle – funktion, tegnet har.

Den anden funktion er, at hashtags (ordet og tegnet tilsammen) kan stå som en art intentionsmarkør eller metakommentar til den skrevne tekst/billede. Dette sker, fordi hashtags ofte står placeret til 'højre', sidst i teksten, og derved får en funktion af et interpunktionstegn, der efterstillet kan påvirke modtageren i, hvordan udtalelsen skal forstås (Hougaard 2014:157).

Et eksempel på dette er hashtagget #not efter en ytring, der ellers ville kunne læses bogstaveligt, men som på grund af hashtagget forstås ironisk – fordi #not står som en direkte negation af det sagte.

Samtidig, og for at synliggøre forskellen på tegnets to funktioner, har en bruger, der vælger at benytte #not, højst sandsynligt ikke som mål at indskrive sig selv i en speciel database med "not" som karakteriserende nøgleord (hvordan ville en sådan gruppe 'nægtende' motiver overhovedet se ud?), hvorfor tegnets førstnævnte funktion ikke er så relevant her.

2. Ekspressive kontaktfunktioner

Overordnet set har vi med Instagram at gøre med et medie, hvor det visuelle i form af billederne er i fokus for kommunikationen, men stadig skal ses i samspil med den omgivende tekst – og hashtags.

Det er en kendt anskuelse – her med Barthes' betegnelser – at billeder er "polysemiske" med et væld af betydningselementer ('et billede siger mere end tusinde ord'), hvortil teksten er af "repressiv" værdi og kan hjælpe beskueren i tolkningen af billedets indhold (Barthes 1980:48-50).

Man kan nu tale om, at hashtaggene bidrager med endnu en dimension til tolkningen, nemlig som intentionsmarkør til den i forvejen meningsforankrende tekst til billederne. For at tage et eksempel kan vi her se på julie_baltzer's 'bidrag' til #detgodeliv (1):

Dét, vi som modtagere først ser – og hvad Barthes betegner det "denotative plan", den rent umiddelbare registrering (ibid.:47) – er en selfie af en pige, formentlig Julie, med et smil om munden. Dernæst vender vi os mod teksten for at få oplysninger om, hvad hendes gode humør skyldes. Her får vi at vide, at hun netop har afsluttet sin første dag på "Geriatrisk afdeling" (ældresygdomme) som ansat med en dertilhørende "epikrise" (kort sammendrag af en patients sygehistorie), samt at hun har "fået lov til" at komme med svigerfamilien på ferie. Vi kan derfor fremsætte en hypotese om, at de nævnte ting må være forløbet godt (dette oplyses ikke eksplicit i teksten), tolket ud fra hendes smil på billedet. Hertil giver formuleringen "fået lov til" indtrykket af, at ferien er noget, hun har ønsket sig og føler sig taknemmelig over.

Pointen er nu, at hashtagget #detgodeliv efterstillet bidrager til *endnu* en fortolkningsramme, nemlig at afsender mere overordnet ser uddannelse/job og dét at komme på ferie som del af et godt liv. Der er med andre ord tale om en fremvisning af kulturel og økonomisk kapital[5] – i form af læring (”min første” indikerer noget netop afprøvet) og muligheden for ferie – samt en social kapital givet den underforståede kæreste og forholdet til en ”sød” svigerfamilie.

Forenklet set minder kommunikationen mest af alt om en udmelding à la: ”Se mig, her går det godt!”. Denne iagttagelse rummer en vigtig pointe, idet mange af de behandlede billedtekster virkede sådan informative eller oplysende.

Ifølge Arndt kan al sprogbrug ses som handlen, i den forstand at vi kan bruge ord – mundligt eller skriftligt – til at vise, hvordan vi forholder os til verden (Arndt 2007:10, 23). Dette kan ifølge Arndt gøres på fire forskellige måder, ved at talehandlingen enten har funktion af at være repræsentativ, regulativ, ekspressiv eller en kontaktbaseret.

Hvor et repræsentativt udsagn kan bruges til at sige *hvad vi ved eller tror* om verden, der bruges den regulative til at ytre *hvad vi vil* med verden, og den ekspressive til *hvad vi synes* om verden. Mens de to første kan afprøves som enten sande eller oprigtige, der er den ekspressive udtryk for afsenders subjektive holdninger eller følelser, hvorfor det ikke giver mening ”at spørge om hverken viden eller vilje” (ibid.:23-24).

Den fjerde, kontaktfunktionen, kategoriserer Arndt som dét at holde kontakt til vores medmennesker. Det er en ytring, men uden egentligt at ’sige’ noget, hvor vi blot fortæller andre, at der er kontakt – såsom ”God dag!” (ibid.).

Når størstedelen af billedteksterne på Instagram fremtrådte af overvejende informativ karakter (”Se mig, her går det godt”), kan de derfor mest karakteriseres som kontaktfunktioner, der med Arndts definitioner kan ses som udtryk for, at afsender vil kommunikere kontakt til beskuerne.

---

[5] Kulturel, økonomisk og social kapital: Begreberne er hentet fra Bourdieu (1986) og forstås som individets ressourcer og position i samfundet defineret ud fra de tre kapitaler, såsom læring og uddannelse (kulturel), mængden af penge til rådighed (økonomisk) eller investeringen i andre mennesker (social).

Til at eksemplificere denne betragtning står de to billeder nedenfor fra brugerne anetteaaen (2) og tysilguri (3):

anetteaaen FØLG

43 Synes godt om 1 d.

anetteaaen En fin dag på tur!
#uteliv #detgodeliv #Storm #gordonsetter
#birddog #outdoorlife #happypaws
#vetåkoseseg #turglede #turvenn

Tilføj en kommentar ...

tysilguri FØLG

24 Synes godt om 17 t.

tysilguri 4 generasjoner ❤️ #oldemor
#mormor #mamma #oldebarn #detgodeliv
#babylykke #lykke
livfjeld Så herlig💖💖💖💖
hildesvendsen74 Herlige jenter.💜
loriellen77 Beautiful. So special

Tilføj en kommentar ...

Her virker det formålsløst at behandle ytringerne ”En fin dag på tur” og ”4 generasjoner” som repræsentative eller regulative, især fordi det ikke giver nogen mening at anfægte deres sandhedsværdi (”Er det nu også en fin tur?” eller ”Er der virkelig tale om 4 generationer?”). Dette skyldes ikke mindst, at billeder i sig selv fungerer som dokumentation, så modtager med egne øjne kan se, hvad der er tale om, og derfor ikke behøver at sætte spørgsmålstegn ved det sagte.

Samtidig synes udsagnene heller ikke at stå som klare ekspressiver, idet de ikke eksplicit udtrykker afsenders subjektive holdninger eller følelser. Godt nok kan man se adjektivet ”fin” som udtryk for en positiv følelse i form af at have haft en *god* tur, men trods ekspressive elementer har ytringerne dog mest karakter af at være oplysende på linje med (1)'s præsentation af ”Se her går det godt”.

Uden inddragelse af hashtags (eller emoticon-hjertet for den sags skyld) kan billedteksterne – og billederne som 'selvsyn' – derfor mest passende ses som kontaktfunktioner, der artikulerer nærvær og et ønske om (bevaret) kontakt til beskueren.

Denne observation stemmer overens med, hvad Kjeldsen fremhæver som billeders generelle kvalitet i form af en *sanselig umiddelbarhed,* hvormed menes, at billeder begribes i én umiddelbar ”synshandling”, idet de appellerer mere til den intuitive og emotionelle opfattelse end til den bevidste tanke (Kjeldsen 2006:164, 167). Således kan billeder give *nærvær,* så beskueren føler noget tættere på og oplever det stærkere, end hvis der havde været tale om en rent tekstlig meddelelse (ibid.).

På den baggrund bliver det sigende, når man inddrager hashtaggene – *in casu* #detgodeliv – som endnu en dimension til tolkningen. Som en metakommentar til det 'hidtidig sagte' får meddelelserne nemlig også en ekspressiv funktion, idet de nu viser afsenders subjektive forståelse af det gode liv.

Således bliver det klart, at ture med sin hund i naturen hører med til brugeren anetteaaen's opfattelse af det gode liv, mens familietid (og underliggende nok dét at have bedsteforældre der lever længe nok til at se oldebarnet) karakteriserer det gode liv i tysilguri's øjne.

På denne måde bliver hashtags og tekst til en udbygning af, hvad Kjeldsen har betegnet som billeders *retoriske fortætning*, hvilket dækker over deres potentiale til at rumme både information og emotionel substans (ibid.:167). Nærmere bestemt kan billeder på én og samme tid dokumentere og vise bestemte hændelser *og* fremstå som symboler for generelle værdier (ibid.).

Sammenfattende understøtter dette, at ovenstående billeder og tekst kan ses som en form for 'ekspressive kontaktfunktioner', da de *både* indeholder en kontaktfunktion (det dokumenterende "Se hvad jeg laver", hvor billedet fungerer som selvsyn), *samtidig* med at de ved inddragelse af hashtagget #detgodeliv også bliver ekspressive, idet de på den måde kan tolkes som symboler for værdier, der ifølge afsender definerer det gode liv.

3. Medieret nærvær

Ovenstående dobbeltbetydning (de 'ekspressive kontaktfunktioner') kan siges at rumme flere vigtige pointer i forbindelse med kommunikationen på Instagram. I nærværende sammenhæng først og fremmest dén at meddelelserne nu overordnet set kan tolkes som udtryk for et medieret nærvær, idet de kan ses som afsenders ønske om at etablere (og vedligeholde) kontakt til beskueren.

Denne iagttagelse stemmer overens med Hjarvards betoning af de nyere, interaktive medier som grebet af en "samtalefeber" (Hjarvard nævner internettets chat og mobiltelefonens sms som eksempler), idet de alle formidler et kommunikativt samvær i form af en simuleret dialog, der er koncentreret om at "holde snakken gående" (Hjarvard 2005:40).

Brugeren kan ved at poste billeder fra hverdagen sikre sig venners og følgeres deltagelse og anerkendelse af sine foretagender. Dette er i tråd med en generel, sociologisk forståelse af, at fællesskabets anerkendelse af individets gøremål er af essentiel betydning forud for identitetsdannelsen.[6]

[6] Især Honneths ansete arbejde med individets grundlæggende behov for anerkendelse uddifferentieret i tre anerkendelsessfærer, hvoraf den tredje sfære, den solidariske, netop omhandler gruppens anerkendelse af subjektet som afgørende forud for dets selvværdsættelse (Honneth 2003:14-15).

I forlængelse heraf kan 'like'-funktionen på Instagram ses som en medieret kommunikativ handling, idet den bliver en meget målbar form for anerkendelse. Arndt taler i en sådan sammenhæng – med afsæt i Austin – om performative talehandlinger, hvilket er ord, der *gør* (*performer*) noget, i og med at de bliver sagt (Arndt 2007:12, 15). Således kan ytringen "synes godt om" i sin grundlæggende form forstås som performativ, idet man ved at udtale/skrive ordene tilkendegiver, at man synes godt om noget. Ved at optræde medieret på Instagram som en knap, der bevidst skal trykkes på, bliver dette en meget let-aflæselig form for anerkendelse (endda som et rødt hjerte).

At den medierede form således skal efterligne beskuerens autentiske reaktion (man ser noget, man synes godt om og 'siger' så dette), kan med Bolter og Crusins (2001) begreber kaldes *immediacy* og *hypermediacy.*

Disse to begreber beskriver, hvad Bolter og Crusin kalder for remedieringens[7] dobbelte logik, hvormed sigtes til, at der i mediebrugen ved *immediacy* tilstræbes en transparent oplevelse, hvor mediet benægter sin 'ramme' (Bolter & Crusin 2001:21-22), hvorimod man ved *hypermediacy* gøres opmærksom på mediet og ser 'rammen' som den vigtige del af oplevelsen (ibid.:33-34, 41-42).

Ifølge denne logik vil begge begreber det samme; de vil forbi 'rammen' og opnå modtagerens virkelige, umiddelbare og emotionelle respons (ibid.:21 og 24).

Dette er præcis, hvad der sker på Instagram, når det på den ene side gør opmærksom på sig selv som medie ved at bestå af knapper, funktioner, søgebar mm. *og* på den anden side bevæger sig mod en autentisk og umedieret oplevelse i form af billedernes nærhed, de sproglige kontaktfunktioner og ikke mindst like-knappen som umiddelbar, anerkendende respons.

Herudfra kan kommunikationen på Instagram siges at efterligne oplevelsen for beskueren af at 'være der selv'. Et eksempel på dette kunne være nedenstående billede fra brugeren arehabostad (4):

---

[7] Når et 'medie' optræder i ny form (Bolter og Crusin 2001:44-50, 52-62).

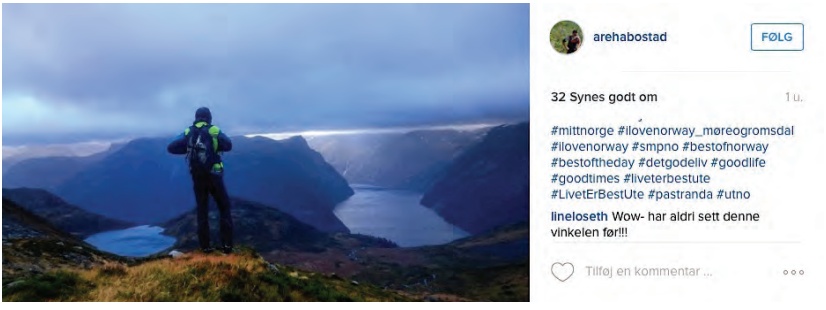

Her viser kommentaren ”Wow- har aldri sett denne vinkelen før!!!!” brugeren lineloseth’s klare fascination af udsigten, hvor især de fire udråbstegn er med til at understrege noget betaget og øjeblikkeligt i ytringen.

Ligeledes viser formuleringen ”har aldrig set… *før*”, hvordan billedet synes at blive ligestillet med en virkelig oplevelse. Dette sker fordi konjunktionen ’før’ indikerer et erfaret før og efter (at have set billedet), så brugeren m.a.o. nu også har set *den* vinkel, som hvis hun selv havde været der.

Denne ’som at være der selv’-anskuelse er indbegrebet af Meyrowitz’ (1985) definition af mediernes *middle region* som et ’informationssystem’, der netop beskriver muligheden for at følge med i andres oplevelser, som man ellers aldrig ville have set: ”that is, as a given pattern of access to social information, a given pattern of access to the behavior of other people.” (Meyrowitz 1985:37).

Videre forklarer dette, hvordan Instagram med det visuelle i fokus for kommunikationen nu overordnet set kan betragtes som et medie, der gennem *hypermediacy* – platformens mulige funktioner stillet til rådighed for brugerne – efterligner en autentisk og spontan *immediacy*-oplevelse (’som at være der selv’). Som det var pointen ved remedieringen, så er logikken følgelig, at dette peger mod at ville forbi ’rammen’ og opnå en virkelig, emotionel respons fra brugerne – netop følelsen af at være ’sammen’ med og tage del i hinandens liv online. De ekspressive kontaktfunktioner kan siges at være udtryk for sådanne tilstræbelser, idet de netop kan ses som konstituerende for et medieret nærvær og derved ønsket om (bevaret) kontakt til ens medmennesker.

Ved selve sin udformning kan Instagram på denne måde siges at udgøre en medieret rammesætning for den autentiske – i betydningen 'umedierede' – interaktion mellem brugerne. Videre lægger mediet op til en æstetisering af hverdagen, hvor det ikke kun bliver lettere for den enkelte at fremstille sit liv som elegant og skønt, men hvor man også bevidst kan positionere sig selv mest favorabelt ved at udvise økonomisk, social og kulturel kapital (se note 5). Ud fra dette kan man altså se appen som særligt velegnet netop til delingen af 'det gode liv'.

4. Konklusion

Hvis vi tænker tilbage på Andersens påstand om, at "Det gode liv" i dag skulle være aflyst og erstattet af "Mit gode liv", så har undersøgelsen vist sig både at be- og afkræfte denne tese.

På den ene side understøtter adfærden på et medie som Instagram, at 'det gode liv' i dag er op til den enkelte at forme ud fra personlig smag og orientering i sin livsstil, da det meget tydeligt er den enkelte brugers personlige udlægning af et godt liv, der vises frem. Herudfra kan man i overensstemmelse med Andersen argumentere for, at der – i hvert fald i denne kontekst – ikke længere eksisterer én politisk og ideologisk sand udlægning af 'det gode liv'.

På den anden side viser den overvejende brug af #detgodeliv (fremfor #mitgodeliv), at den enkelte trods al individualisme stadig orienterer sig mod nogle fælles og universelt gældende normer for, hvad der kan betragtes som et godt liv.

Yderligere kan man hævde, at når 'det gode liv' i dag er op til hver enkelt at forme, så bliver det angiveligt også desto vigtigere at vise, at man så har 'fundet' det. Dette kan netop gøres ved at bruge hashtagget #detgodeliv, idet man herved viser, at der ikke kun er tale om kvaliteter og værdier for én selv, men at man lever efter nogle almengyldige og også for andre efterstræbelsesværdige værdier.

Opsummerende tilslutter undersøgelsen sig, hvad Hougaard (2016) har fremhævet således: "Med hashtags får du mulighed for at stille dig ved siden af dig selv og selvkommentere samtidig med at du kommunikerer." (Hougaard 2016:388).

Sat sammen med billedmediets retoriske fortætning (jf. Kjeldsen 2006:167; at billeder *både* kan vise bestemte hændelser *og* fremstå

som symboler for generelle værdier) anskueliggør dette, hvordan man på Instagram finder en kommunikationsform med flere forskellige fortolkningslag i ét. Ved at koble analysen af billede og tekst med hashtaggets funktioner opnår man således en forståelse for, hvorledes det på Instagram er muligt for brugeren både at kommunikere *og* metakommunikere – på et visuelt såvel som sprogligt plan.

Afslutningsvist muliggør brugen af #detgodeliv altså, at den enkelte både kan vise (billede) og oplyse (tekst) omverdenen om, hvad han eller hun laver – underforstået 'mit gode liv' – samtidig med via hashtagget at kunne metakommunikere, at dette liv leves efter og hører ind under en mere objektiv forståelse af 'det gode liv'.

Litteratur

Andersen, Johannes (2004) Aflysning: Det gode liv. *Det gode liv – mere end dig selv*. Niels Jakob Harbo et al. (udg.). Aarhus: Philosophia:35-50.

Arndt, Hans (2007) *Talehandlinger – og anden sprogbrug.* Frederiksberg: Dansklærerforeningens Forlag.

Barthes, Roland (1980) Billedets retorik. *Visuel kommunikation* I. Udgivet og oversat af Bent Fausing & Peter Larsen. København: Forlaget Medusa:42-57.

Bolter, Jay David & Richard Crusin (1999) *Remediation – Understanding New Media.* Cambridge, Mass.: MIT Press:20-62.

Bourdieu, Pierre (1986) The Forms of Capital. *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. John G. Richardson (udg.). London: Greenwood Press:241-258.

Hjarvard, Stig (2005) *Det selskabelige samfund – Essays om medier mellem mennesker*. 2. udg. København: Forlaget Samfundslitteratur.

Honneth, Axel (2003) *Behovet for anerkendelse: en tekstsamling.* Redigeret og oversat af hhv. Rasmus Willig og Mogens Chrom Jacobsen. København: Hans Reitzels Forlag.

Hougaard, Tina Thode (2015) #hashtags #metakommunikerende #nøgleord. *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 9.-10. oktober 2014*:149-170.

Hougaard, Tina Thode (2016) Et lingvistisk gadekryds – Et essay om hashtags som transtekstuelle jokere. *Gaden: æstetisk, sprogligt, kulturelt.* Lasse Gammelgaard et al. (udg.). Hellerup: Forlaget Spring:380-392.

Kjeldsen, Jens E. (2006) Billeders retorik. *Retorikkens aktualitet: Grundbog i retorisk analyse.* Marie Lund Klujeff & Hanne Roer (udg.). København: Hans Reitzels Forlag:161-196.

Meyrowitz, Joshua (1985) *No sense of place: The Impact of Electronic Media on Social Behavior.* New York: Oxford University Press.

Billede 1: https://www.instagram.com/p/9n33KQqPVS/?takenby=julie_baltzer (tilgået 03-11-2015)
Billede 2: https://www.instagram.com/p/9jFddxv6o6/?taken-by=anetteaaen (tilgået 03-11-2015)
Billede 3: https://www.instagram.com/p/9l2_CcrQRD/?taken-by=tysilguri (tilgået 03-11-2015)
Billede 4: https://www.instagram.com/p/9mFaQAN3Lv/?takenby=arehabostad (tilgået 03-11-2015)

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Et spørgsmål om positionering – tyske L2(dansk)-studerendes skriftlige genrekompetencer

Irene Simonsen
Syddansk Universitet

Med baggrund i mit ph.d.-projekts sammenlignende undersøgelse af danske L1-sprogbrugeres og tyske L2(dansk)-studerendes[1] skriftlige genrekompetencer peger artiklen på *positionering* ("Selbstdarstellung", Sandig 2006) som en handling, der realiseres afgørende forskelligt af de to grupper af sprogbrugere. I artiklen argumenteres på baggrund af Feilke (2012) for et analysefokus på ytringsmønstre som en iagttagelig instantiering af de skrivendes beherskelse af genre, og der gives eksempler på, hvordan de leksikalske og grammatiske valg, som de skrivendes positionering af sig selv i bestemte afsenderroller gennem bestemte ytringsmønstre kræver, er afgørende indikator for (in)adækvat opfyldelse af genrenormer. De genrer, der sammenholdes eksempler fra, er akademisk abstrakt, kommentar og pressemeddelelse.

1. Genrekompetence og beherskelse af formelagtigt sprog

I ph.d.-projektet, som artiklen her gengiver delresultater fra, undersøger jeg, hvad genrekompetence på et andet-/fremmedsprog er i forhold til genrekompetence på modersmålet og i forhold til skriftlighedskompetence på andet-/fremmedsproget, herunder en beherskelse af andet-/fremmedsprogets formelagtige sprog. Centralt for

[1] "L2" anvendes i det følgende som samlet betegnelse for "andet- og fremmedsprog" ud fra SLA-traditionens anvendelse af forkortelsen (jf. Gass og Selinker 2008), men ikke ud fra den betragtning, at der ikke er forskel (jf. diskussion i Simonsen 2016:kapitel 8). Ca. halvdelen af de undersøgte tysksprogede studerende er bosatte i Flensborg og pendler til Syddansk Universitets afdeling i Sønderborg og kan altså ikke betegnes som andetsprogslærende i snæver forstand. "L1" anvendes om førstesprog/modersmål.

mig er spørgsmålet om, hvordan de studerende, der har dansk som fremmedsprog (ikke) lever op til de krav, som almensproglige, fagsproglige og akademiske genrer stiller dem over for inden for rammerne af en erhvervssproglig BA-uddannelse.

Med baggrund i en kombination af de tre klassiske genretraditioner, Systemic functional Linguistics, New Rhetoric og English for Specific Purposes (jf. Hyon 1996), med dele af tysk tekstlingvistik og -stilistik bestemmes i afhandlingen først delelementerne i syntagmet "skriftlig genrekompetence". Genre defineres som social handling, som kan studeres som instantieret tekst og bestemmes af et kontekstuelt, et intentionelt og et formelt plan, som igen er bestemt ved hhv. en gensidig determinationsrelation mellem intentionelt plan og kontekstuelt plan, en typikalitetsrelation mellem kontekstuelt plan og formelt plan og en mål-middel-relation mellem intentionelt plan og formelt plan (jf. Ditlevsen et al. 2007).

Hævdelsen af en korrelation mellem det intentionelle, det makrostrukturelle niveau og det mikrostrukturelle niveau, mellem genre og hvad der her benævnes formelagtigt sprog, er ikke ny. Fra både et genreteoretisk udgangspunkt og også i den forskning, der i sin interesse for det formelagtige sprog trækker på bl.a. fraseologi og/eller korpuslingvistik (fx Stein 1995; Lüger 2007; Fandrych 2008; Lenk 2014; Biber 2006; Wray 2002, 2012; Hyland 2012), tilnærmer man sig henholdsvis den teksteksterne retoriske situation og det tekstinterne makro- og mikrostrukturelle niveau i analyser, der som hos Hüttner (2007) kan smelte sammen i "an extended genreanalysis", hvor *kokonventionaliseringen* bliver kernebegreb. Det er samme samlende perspektiv, der anlægges her.

Som sådan kræver bemestringen af genre, genrekompetencen, både 4 centrale "kapaciteter" (Illeris 2011:64) og de relateringskompetencer, der sammenknytter disse kapaciteter og ytrer sig som de positioner og potentialer, der er nødvendige for den beslutning, der bærer evnen til at handle. Kapaciteterne kan sammenfattes til 1) sociokulturel viden, indsigt, 2) mikro- og makrostrukturel lingvistisk og tekstorganisatorisk viden, 3) viden om sproghandling og 4) en indholdsviden, der bestemmes af evnen til faglig tænkning og indebærer en viden om fag og de evner og færdigheder, et fag forbindes med:

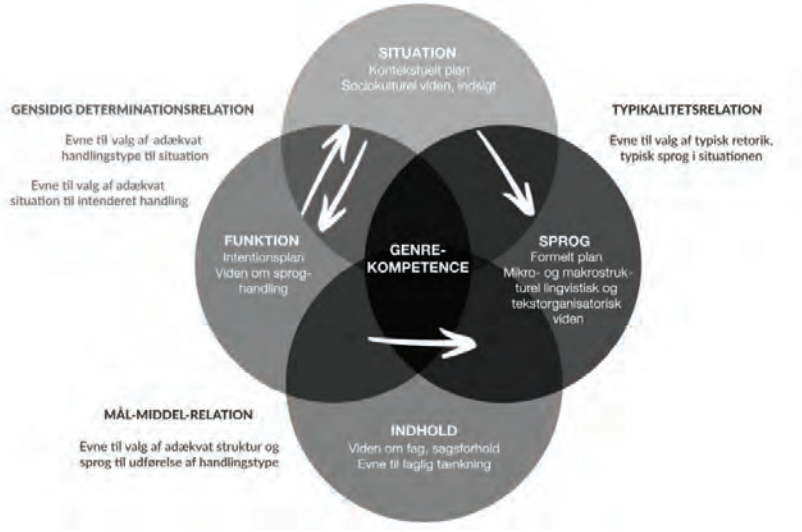

Fig. 1. Genrekompetence

Skriftlighedsaspektet accentuerer ved denne kompetencebeskrivelse, at den skriftlige genre, som sekundær[2] i bachtinsk forstand (Bachtin 1986), kræver en højere grad af social-kognitiv kompetence end den mundtlige og fordrer en procedural viden om skrivning, som kan sammenfattes i begreberne ”skrive- og tekstrutiner” (Feilke 2012:10).

Grundlæggende anderledes end L1- er L2-genrekompetence pga. den bikulturelle, bilingvale erfaring, som førstesproget og de kulturelle erfaringer, der er gjort på førstesproget, giver den L2-lærende. Denne erfaring giver mulighed for både positiv og negativ transfer af lingvistiske træk og retoriske konventioner fra L1 til L2 og kan således både fungere som gevinst og hæmsko (Ehlich 2011:20).

Som iagttagelig instantiering af den genreskrivendes mikrostrukturelle lingvistiske vidensniveau og bemestring af *tekstrutiner* bliver det formelagtige sprog særligt interessant som billede på genrekompetence. Det gælder især de dele af genrekompetencen, som tekstligt ytrer sig som forskelle i L1- og L2-afsenderpositioneringen,

[2] Bachtin (1986:62) skelner mellem ”primære” og ”sekundære” ytringsgenrer: De primære tager form i umedieret mundtlig kommunikation, mens de sekundære skriftlige opstår i mere udviklet og organiseret kulturel kommunikation og i deres formation absorberer forskellige primære genrer.

-modtagerorienteringen og -emnebehandlingen, og i forhold til den skrivende i skrivekompetenceniveau, intersprogsniveau og genre-*apprenticeship*-niveau (Hüttner 2007:38). Fokus vil der her være på afsenderpositioneringen, dvs. den skrivendes evne til sprogligt og stilistisk adækvat at situere sig selv i roller som er genkendelige og forventelige i den pågældende genre.[3] Sandig (2006:36) anvender som pendant til "adækvat" udtrykket "angemessen", der karakteriseres således:

> "Der neutralste Ausdruck im Bereich der Stilwirkung ist *angemessen*: D.h. die Stilwirkung entspricht dem, wie Sprecher/Schreiber in der Situation, bei einem Handlungsziel oder/und einem Thema dieser Art stilistisch vorgehen können und/oder sollten und was Rezipienten aufgrund ihres sozialen Wissens erwarten und/oder akzeptieren können. *Angemessen* und *unangemessen* sind die allgemeinen Ausdrücke dafür, wie ein konkreter Stil in Relation zum intersubjektiv Erwartbaren angesichts der Kommunikationsaufgabe zu bewerten ist."[4] (ibid.)

Som paraplyterm dækker "formelagtigt sprog" en blomstrende terminologisk masse af betegnelser, som er sammenkædet med både ens definitioner for det forskellige og forskellige definitioner for

[3] "Es ist festzuhalten: 'Selbstdarstellung' (als Individuum, Rollenträger, Gruppenmitglied), 'Adressaten-berücksichtigung' und 'Beziehungsgestaltung' sind sozial relevante Typen von Stil, die durch die Art der Handlungsdurchführung vermittelt werden können, die also über den Stil vermittelt werden." (Sandig 2006:14) - "Man kan konkludere: 'selvfremstilling' (som individ, rolleudøvende, gruppemedlem), 'recipientinddragelse'og 'relationsdannelse' er socialt relevante former for stil, som formidles gennem måden, hvorpå der handles [(sprogligt)], dvs. som altså formidles via stilen."

Jf. også Pavlenko (2003): "*Positioning,* following Davies and Harré (1990), refers to the process by which individuals are situated as recognizable and observably coherent participants in story lines."

[4] "Det mest neutrale udtryk inden for stilistisk virkning er *angemessen*: Dvs. den stilistiske virkning harmonerer med, hvordan den talende/skrivende i situationen med et handlingsmål eller/og et tema af denne karakter kan og/eller burde agere stilistisk, og hvad recipienterne på baggrund af deres sociale viden forventer og/eller kan acceptere. *Angemessen* og *unagemessen* er de almene udtryk for, hvordan en konkret stil kan bedømmes i relation til det intersubjektivt forventelige i betragtning af kommunikationsopgaven."

det samme, og som har deres rod i næsten lige så mange forskellige fagområder (Stein 1995; Burger 2005; Westbrook 2015; Wray 2002; 2012; Gałkowski 2011). I forhold til centrale definitionskriterier kan der selektivt og som udgangspunkt skelnes mellem "snæver"/ "klassisk" fraseologi og dens interesse for form og betydning, den "udvidede" (Burger 2005:24 ff.) eller pragmatiske fraseologi med dens vægtning af funktion, korpuslingvistikken og dens fokus på frekvens og psykolingvistikken og dens påpegning af processeringens betydning. Det formelagtige sprog sprænger den snævre fraseologis ramme for fraseologismen, som defineres ved polyleksikalitet, fasthed og idiomaticitet, og bestemmes i stedet ved kontinuumdefinitioner med (ikke-/)kompositionalitet/(ikke-/)transparens og/eller mindre/ større frekvens som poler (jf. Wray 2012:241).

I projektet undersøges "ytringsmønster" som formelagtig sproglig enhed, og ytringsmønstret defineres med støtte i især Feilkes definition af, hvad han kalder "Routineausdruck". Rutineudtrykket er den synlige ydre form for Feilkes kernebegreb *tekstrutine(r)* og karakteriseres som toppen af et isbjerg, der under overfladen skjuler "Funktionsmodule", "Gattungen/Textsorten", "Kommunikative Praktiken" og nederst "Handlungsfeld/Domäne" (Feilke 2012:19).[5] Som eksempel nævner Feilke (2012:17) rutineudtrykket "die These setzt sich durch"[6], der indikerer det handlingsskema, vi kender fra en faglig kontrovers, hvor forskellige teorier fremsættes, og nogle kommer til at dominere. Rutineudtrykket har altså en pars-pro-toto-funktion, idet det som pars indikererer et funktionsmodul, en hel tekstdel, der her kunne være "Diskursreferat", dvs. gengivelse af videnskabelig diskurs. Den kompetente sprogbruger vil kunne koble rutineudtrykket til ikke blot det tekstlige funktionsmodul, men til selve genren og derudover til den kommunikative praksis og det handlingsrum/domæne, som genren indgår i.

---

[5] Med "Funktionsmodul" henviser Feilke (2012:18) til de selvstændige sekvenser eller deltekster, som til sammen bidrager til at realisere tekstens overordnede handling. "Gattung" = "genre"; "Kommunikative Praktiken" = "kommunikative praksisser"; med "Handlungsfeld/Domäne" ("handlingsrum/domæne") menes diskursfællesskabet i en institution (i en sociokulturel kontekst).

[6] "Die These setzt sich durch" – "Teorien (om...) kommer til at dominere".

På baggrund af Feilke bestemmes ytringsmønstret altså som intentionsmarkerende og tekst- og genrekonstituerende, som et udtryksmæssigt sprogligt flerplansfænomen, der er fremtrædende pga. gentagen samforekomst. Ytringsmønstret bryder med den snævre fraseologis fokus på form og betydning, idet det kan bestemmes til kontinuet mellem enkeltleksem og tekst[7], og dets "indre fasthed" eller komponentinterne kohæsion til kontinua mellem hhv. "fri"/"kompositionel" vs. "fast"/"ikke-kompositionel" samt "transparent" vs. "ikke-transparent". Fx er det relativt begrænset, hvilke komponenter der i støtteverbumkonstruktionen "drage en konklusion" kan erstatte objektet, og komponenterne er til dels kendetegnet ved morfologisk stabilitet ("drage nytte af", "drage omsorg for", "drage konsekvensen (af ngt)", DDO) – mens en handling som HENVISNING TIL EFTERFØLGENDE AFSNITS INDHOLD kan realiseres i et mere åbent mønster bestående af (a) præpositionssyntagme + (b) verbal for akademisk fremstillingsform i passiv præsens + (c) subjekt + (d) evt. adverbial: "(a) i det følgende (/næste) kapitel (/afsnit) (b) præsenteres/beskrives/fremstilles/diskuteres (c) x (d) nærmere(/mere detaljeret)" (jf. Heine 2014:119). Frekvens og processering er bestemmende kriterier, for så vidt som de ligger inhærent i begrebet gentagen samforekomst, men afgørende kriterium er den "eksterne/ydre fasthed" (Hyvärinen 2011:39), som ligger i mønstrets funktion som kontekstualiseringsmiddel.

De L2-lærendes FS-kompetence, der kan adskilles i en processeringssubkompetence samt en sociokulturel og en leksikogrammatisk subkompetence (jf. Gałkowski 2011), udtrykkes på den baggrund som evnen til at anvende korrekte, frekvente og (ikke) forskellige[8] FS-helheder (ytringsmønstre) i forhold til den L1-norm, der sammenlignes med.

---

[7] Som eksempel på *enkeltleksem*, der indikerer "kompleks intertekstuel tekstrutine" kan med Feilke (2012:17) peges på "zufolge" ("ifølge"), mens eksempler på det sætningsoverskridende kan være den treleddede tekstorganisator/gradationen ("først...dernæst...endelig") eller som hos Stein (1995:305 ff.) *hele (kort)tekster* som fx dødsannoncen.

[8] "(ikke)forskellig" anvendes om både det "forskellige" og det "ikke-forskellige", to parametre, som i lighed med "korrekt" og "frekvent" her begge skal forstås positivt, dvs. som den normadækvate grad af variation i den pågældende genre.

2. Fremgangsmåde og data

Det teoretiske niveau operationaliseres vha. en analysemodel, som delvist er en overtagelse af Sandigs "Textmustermodell" (jf. Sandig 2006:489): Der skelnes mellem genren som handlingstype og genren som handlingsmiddel, og ift. det første mellem genrens sociale formål, situationsegenskaber og deltagende i situationen, ift. det andet ml. makro- og mikrostrukturelt niveau.

Konkret betragtes det finitte verbal som ytringsmønstrets kerne og mindste ytringsmønster som bestående af to led, og de spørgsmål, der leder analysen på tekstinternt mikrostrukturelt niveau, er:

- Hvilket formelagtigt sprog (FS) instantierer x-sproghandling sig i i L1- og L2-teksterne?
- Hvor frekvent er det pågældende FS?
- Hvilket FS er over-/underrepræsenteret i L2- i forhold til L1-teksterne? (Hvorfor?)
- Hvilket FS er morfosyntaktisk/leksikogrammatisk/stilistisk afvigende i L2-teksterne? (Hvorfor?)
- Hvad betyder det for (bedømmelsen af) deres genrekompetence, at de L2-studerendes brug af FS opviser afvigelser mht. korrekthed, frekvens og variation?

Den første optælling og registrering af FS er sket manuelt, men følges op af en undersøgelse af de enkelte varianter vha. "Sketch Engine"[9], som både muliggør udtræk af simple frekvens-ordlister og konkordanser, og som også anvendes til undersøgelse af relativ frekvens og distribution. Udgangspunktet er en analyse af "fællesvarianter", dvs. de varianter, der optræder i både L1- og L2-sættet, derefter af L1-varianter og endelig af L2-varianter og disses evt. afvigelse.

Afhandlingens empiriske materiale består af 436 tekster fra tidsrummet 2011-2014, heraf 183 L2- og 253 L1-tekster, som fordeler sig på 3 subsæt inden for de udvalgte genrer:

[9] jf. https://www.sketchengine.co.uk/

	L1-tekster	**Løbende ord**	**L2-tekster**	**Løbende ord**
Abstrakt	77	40.482	71	25.968
Kommentar	108	45.224	77	26.859
Presse-meddelelse	68	38.973	35	8.945
	253	125.025	183	61.961

Alle L2-tekster stammer fra 94 studerende med tysk som modersmål, der blev optaget på BA-studiet i Sproglig og Kulturel Formidling på Syddansk Universitets afdeling i Sønderborg i årene 2008-2012. BA-projektet (abstrakt) og eksamensopgaverne, der indeholder kommentar og pressemeddelelse, er placeret på L2-studiets 6. semester som afsluttende opgaver, så de studerende har forud haft dansk i et intensivkursus à ca. 100 timer og 5 semestres undervisning à 78 timer, dvs. i alt ca. 490 timers undervisning i sproget, fordelt på disciplinerne Anvendt grammatik og skriftlig sprogfærdighed, Mundtlig sprogfærdighed, Kultur & samfund og Fagsproglig kommunikation. I forhold til Den Europæiske Referenceramme (CEFR) svarer fagenes slutmål til niveau B2, i enkelte delkompetencer niveau C1, dvs. et "næsten modersmålslignende" niveau.

I forhold til kontinuet mellem novice og ekspert er pressemeddelelserne den genre, hvor der må forudsættes størst forskel mellem skrivende L1-eksperter og L2-novicer; kommentaren muliggør som både privat og offentlig genre skrevet af både medieinterne og -eksterne aktører og med sit rum for indbringelse af egenidentitet og subjektivitet både størst lighed, men også stor forskel mellem L1- og L2-teksterne, mens de L1- og L2-skrivende i forhold til abstrakterne kan placeres efter deres sammenlignelige læreproces i sammenlignelige institutioner som hhv. kompetente og novicer. I forhold til teksteksterne faktorer fremstår abstraktet som den genre, hvor der synes at være størst lighed både mht. samfundsmæssigt formål,

situationsegenskaber og situationsdeltagende, pressemeddelelsen som den, hvor der er størst forskel. Hvad de L2-studerendes socialisering til genrerne angår, synes de dog at have størst produktiv erfaring med kommentaren, mindre med pressemeddelelsen og mindst med det akademiske abstrakt.

3. Analyse

Som eksempler på, hvordan de grammatiske og leksikalske valg har indflydelse på afsenderpositioneringen i genrerne fremstår i kommentarerne især den centrale evaluerende ytring, i pressemeddelelserne den selvciterende forudsigelsesytring, og i abstrakterne dels metodereferererende, dels konkluderende ytringer.

3.1 Kommentarer: Evaluerende ytringer med adjektivsyntagme som prædikativ

Første ytringstype er den evaluerende ytring i kommentaren, og ytringsmønstre med adjektivsyntagme som prædikativ:

L1	L2
Det er helt afgørende at få en diskussion af, hvordan vi får skabt en bæredygtig vækst. (L1K11.25)	*Det er meget vigtige at der er en godt overgang fra den ene generation til den næste.* (L2K11.13)

Tallene, dvs. den absolutte og den relative frekvens samt antallet af varianter, viser til en start, at ytringstypen er overrepræsenteret i L2-sættet: Der er i alt 106 (3944/mio.o.) forekomster af denne ytringstype fordelt på 42 varianter i L2-sættet, mens der er 127 (2798/mio.o.) forekomster fordelt på 71 varianter i L1-sættet. Bortset fra overrepræsentationen i L2-teksterne, ligger den mest fremtrædende forskel i meget hyppig brug af få adjektivvarianter i L2-sættet, og de varianter, det drejer sig om, er *vigtig*, *rigtig* og *god*, der optræder i hvad der svarer til 50% af forekomsterne af ytringstypen, mens de samme varianter ses i 5% af L1-forekomsterne. Ytringerne er altså tydelige eksempler på, hvad Hyland (2012:159) karakteriserer som

L2-lærendes tendens til at forlade sig på – eller deres præference for – den sikre løsning, eller hvad Henriksen (2013:36) lidt mere malende (med reference til Hasselgrens "lexical teddy bears") kalder "collocational teddy bears".

En markant forskel, der giver en mere *polemisk skærpet tone* i modersmålsteksterne er i L1-kommentarerne en overrepræsentation af enten negerede ytringer eller prædikativer med negative associationer. Det spænder fra det "meget forskellige" (L1K11.24) eller "tankevækkende" (L1K11.16) til det eksplicit fordømmende som "forkert" (L1K11.24) eller "helt uakceptabel" (sic, L1K11.25).

Også stilistisk kan der iagttages et stort spænd fra fx det "ikke tilfredsstillende" (L1K11.19) eller "uhensigtsmæssige" (L1K11.31) til det, der er "skammeligt" (L1K12.36), "bare for tarveligt" (L1K13.30) eller "tudetosset" (L1K13.13).

Den større variation – og mere emfatiske sprogbrug – i L1-kommentarerne understreges også af større brug af og større variation i gradsadverbierne (jf. "vanvittig svært" (L1K11.24), "klart svagest" (L1K13.26), "ufatteligt trættende" (L1K12.15), "langt fra sikkert" (L1K13.17)), og så gøres der brug af stilistiske virkemidler som fx ironi, når en kommentator eufemistisk fordømmer, hvad der opfattes som hykleri hos modparten: "Jeg synes det er *uhyre interessant*, at du er så meget imod statsstøtte" (L1K11.22).

Hvad der samtidig kan iagttages, er, at når L2-teksterne forsøger at mime valoriseringen i L1-teksterne, så fører det til afvigelser, som fx i følgende ytring, hvor "ufremskridtlig" må opfattes som intersproglig overgeneralisering af antonymdannelse med præfikset "u-"[10]: "...derfor vil det være *uretfærdig og ufremskridtlig* til ikke at lade dem arbejde som de er vænnet til" (L2K11.23). Leksikogrammatisk afvigende sprogbrug forekommer i L2-ytringerne desuden i form af forveksling af det foreløbige subjekt "det" med "der" som fx i "*der* er utrolig svært at" (L2K13.11) eller med "den" som i "*den* er overhovedet ikke nemt" (L2K13.7). Også forveksling af "er" med "har" på det finitte verbals plads ses i "det *har* noget positivt" (12.15), som kan ses som transferform ("es hat etwas Positives"). Dominerende leksikogrammatisk afvigelse

[10] "unfortschrittlich" giver 819 Googlehits og sættes i fx http://universal_lexikon.deacademic.com/33783/ unfortschrittlich (jan. 2017) synonymt med "rückschrittlich" og "reaktionär", men kan ifølge tyske kolleger ikke opfattes som leksikaliseret i tysk.

i 31 af de 106 L2-ytringer er dog manglende bøjning af prædikativet – en afvigende L1-transferbetinget sprogbrug, der er gammelkendt pga. sin undtagelsesstatus som eksempel på en i forhold til de tysksprogedes modersmål større L2-kompleksitet (jf. Fredsted 1990:123).

Afvigelserne accentuerer indtrykket af, at de L2-skrivende i de evaluerende ytringer positionerer sig svagere, mere usikkert og anonymt end modersmålsbrugerne. Handlingen EVALUERING realiseres, men i en mindre varieret, stilistisk mere neutral(iseret) form, som pga. især underrepræsentationen af negationer forekommer mindre elaboreret og mere direkte end de mere polemiske L1-tekster.

3.2 Pressemeddelelser. Forudsigelsesytringer

I centrum for følgende afsnit er de forudsigende ytringer, som typisk er at finde i pressemeddelelsernes "præ-formulerende" (pseudo-)CEO-citater (Jacobs 1999), hvor de giver plads til en persuasivitet, som står i kontrast til genrens ellers tilstræbte informativitet og objektivitet (McLaren-Hankin 2008) – og plads altså til en positionering af den afsendende virksomhed eller organisation som unik, potent og succesrig. Der kan skelnes mellem forudsigelsesytringer, som refererer til (i) forventning, (ii) mulighed, sandsynlighed og potentiale, (iii) tro, håb og tillid og (iv) mål, intentioner og planer (jf. McLaren-Hankin 2008):

	L1	L2
i.	a."'*Vi forventer,* at det øger vækstraten til over 30 procent i resten af 2013,' siger Morten Elk. " (L1P13.5) b."'*Vi glæder os til* endnu en gang at danne rammerne for den vigtigste fagmesse for byggevarer i Skandinavien,' afslutter Palle Thomsen." (L1P13.7)	"*De første af disse maskiner er forventet* at komme på markedet om cirka fem år." (L2P13.7)
ii.	"Denne udvidelse af produkt-sortimentet giver STRONG *en helt exceptionel mulighed* for en yderligere styrkelse på det nordiske marked." (L1P11.5)	"Tyskland vejrer *muligheden* for at etablere sig som markedslederen på dette felt." (L2_P_14.4)
iii.	a."*Vi fornemmer* i markedet, at det går bedre,.." (L1P13.13) b.*"Vi føler* på alle måder, at det nye messekoncept er en garant for, at vi kan vende udviklingen,.." (L1P13.18) c."*Vi tror,* at vi med omfanget af denne udvidelse og de udfordringer, der ligger forude, har fundet det rette tidspunkt til at forene os under et fælles flag." (L1P 11.9)	"*Vi har store håb for chancen for* at indvikle nye software, hvormed man kan styres marked."(L2P14.6)
iv.	a."*Vokes Airs mål* som filtreringsekspert er at skabe en verden med ren luft." (L1P11.9) b."'*Flextex ønsker* at styrke og fastholde denne position i de kommende år',..." (L1P11.8)	a. "*Målet er* at udvikle maskiner, der gør produktionen hurtigere og mere fleksibel." (L2P13.18) b."Ud af sammenarbejdet fra VDMA, Y[Z]VEI og Bitkom, *blev der etableret 'platform industri 4.0'* og med det *det ønske* om at dominere markedet." (L2P13.2).

Hvad repræsentationen angår, kan igen iagttages en generelt større L1-variation, og andre bemærkelsesværdige forskelle er en stor L2-overrepræsentation af gruppe (ii)-ytringer og et – med kun to forekomster – tilnærmelsesvist fravær af gruppe (iii)-ytringer:

	(i) "forventning"		**(ii) "mulighed, sandsynlighed, potentiale"**		**(iii) "tro, håb, tillid"**		**(iv) "mål, intentioner, planer"**	
	n (%*)	/mio.o.	n (%)	/mio.o.	n (%)	/mio.o.	n (%)	/mio.o.
L1	34 (16)	890	72 (33)	1.884	29 (13)	759	81 (38)	2.170
L2	17 (14)	1.500	79 (66)	6.969	2 (2)	176	21 (18)	1.852

*Af samlede antal ytringer, afrundet.

Anvendelsen af især entydigt positivt valoriserede L1-særvarianter som fx "glæde sig til" og "se frem til" i gruppe (i) betyder en anderledes positionering af afsender, og det samme gælder for repræsentationen af gruppe (iii)'s kognitions- og perceptionsverber "tro", "håbe", "føle" og "fornemme", som placerer subjektet i "sanserens" deltagerrolle (Andersen & Smedegaard 2005:109) og koder dennes epistemiske subjektivitet mest åbenlyst.

En anden central forskel på tværs af de fire forskellige ytringsundergrupper er *udfyldelsen af subjektpladsen*, idet L1-virksomhedssubjekter eller repræsentativt herfor førstepersonspronomenet "vi" kontrasterer L2-tredjepersonssubjekter eller upersonlige subjekter. Muligheden for personliggørelse af tekstens emne og iscenesættelse af den afsendende virksomhed som dynamisk og målrettet fravælges altså til fordel for fx et fokus på produktpotentialet, som det ses i første L2-eksempel, hvor dette fokus også ytrer sig som afvigende diatese i forhold til L1-eksemplerne (jf. også L2-eksempel iv.b).

Forskellen i persuasiv personliggørelse af teksterne underbygges af L1-teksternes anvendelse af *valoriserede attributive led* i forhold til kerneledsvarianterne (jf. "*helt exceptionel* mulighed", "*enormt uforløst* potentiale"(L1P12.25), "*strategisk unik* mulighed" (L1P11.5)), som modsvares af enten fravær eller i sproget mere frekvente og denotative varianter som "stor" i L2-teksterne.

Endelig betyder den modificering eller det dobbeltsyn, som *hedging* indebærer, og som i sproget typisk kræver en kerneledsvariants

rammesætning af et ytringsemne[11], en grammatisk kompleksitet, som i L2-teksterne kan medføre afvigende sprogbrug (jf. ovennævnte tredje L2-eksempel).

Generelt betyder de L2-studerendes valg, at L2-teksterne efterlader et indtryk af større sagsorientering og objektivitet og mindre valorisering end L1-teksterne. Det får dem til at fremstå som mangelfulde i forhold til genrekravet om en balancering af et informativt formål med det persuasivt evaluative, som der især er potentiale for at realisere i forudsigelsesytringerne. Hvad der kan stå til diskussion, er, hvorvidt forskellene skyldes de L1-betingede kulturelle forskelle (altså L2-studerendes baggrund i tysk kultur, kulturelle genreforskelle, som trods de L2-studerendes ikke-socialisering til genren pressemeddelelse i tysk kultur slår igennem) eller er et udtryk for, at de L2-studerende skriver inden for en institutionel ramme, altså universitetet, som i og med sin praksis*forfølgelse* tenderer til konservativisme.

3.3 Abstrakter: metodereferererende og konkluderende ytringer

Fra analysen af abstrakterne har jeg valgt at præsentere eksempler på dels metodereferererende, dels konkluderende ytringer, som opviser en tendens til større variation end de tilsvarende L1-ytringer og dermed er anderledes, end hvad der kan iagttages for pressemeddelelserne og kommentarerne. Samtidig er det sådan, at ønsket om eller tvangen til variation fører til afvigende sprogbrug, hvorfor begrebet "negativ kreativitet"[12] anvendes til karakteristik af L2-sproget her:

> "*En sammenligning* af de udvalgte firmaer fra henholdsvis USA og Tyskland *gengives* i diskussionens afsnit af projektet, mens *der* også *sammenlignes* de enkelte firmaer fra begge lande med hinanden i separate delafsnitte." (L2A11.32)

[11] Man kan sammenligne et eksempel på en *hedged* ytring som "Med vores hjælp tror vi, at skovindustrien kan overkomme fremtidige udfordringer ansigt til ansigt og fortsætte den fremadrettede vækst [...]" (L1PM12.20) med samme – syntaktisk forenklede – *unhedged* ytring uden den anførende sætning med kerneledsvarianten "tro": "Med vores hjælp kan skovindustrien overkomme fremtidige udfordringer ansigt til ansigt og fortsætte den fremadrettede vækst [...]"

[12] Karakteristikken er min egen, men den er inspireret af Kristin Fonnes' (2006) undersøgelse af variation i brugen af substantiver i norsk og tysk pressesprog.

> ”Dette projekt *er et bidrag til* forskningen om forkomsten af farver i det engelske sprog og kan videreføres i det flere farve-metaforer undersøges, f.eks. i både det engelske og andre sprog. Desuden *fremstiller det et supplement til* forskningen om konceptuelle metaforer.” (L2A12.2)

Crossley og McNamara (2011:281) forklarer større L2-variation i akademiske essays som et træk, der kendetegner den *akademiske L2-novice:* Mens L1-studerende i højere grad er optaget af fx kohæsion, kendetegnes L2-studerendes sprog ved større leksikalsk diversitet, fordi de fokuserer mere på ”the variety of words produced”.[13] Et andet træk, som understøtter denne karakteristik af de L2-skrivende som akademiske novicer, er afvigelser, som viser sig i det diskursrelaterede akademiske vokabular, jf. fx kollokationer som ”danne problemer” (for ”udgøre”), ”grundlægge hypotese”, ”tage påstand” (for ”drage konklusion”), ”redegøre hvordan”, ”finde svar til”.

Det lidt lavere niveau på *apprenticeship*-stigen underbygges desuden af en L2-tendens til lidt større mundtlighed som fx anvendelsen af ”fortælle” for den akademiske fremstillingsform ”redegøre” (i) eller sammenblanding af begreber som ”identificere” og ”definere” (ii. a+b):

[13] Heroverfor står dog Fonnes (2006), som karakteriserer (ikke-)variation som kulturelt bestemt.

	L1	L2
i.	”Den tredje hypotese *gik på* effekten af forbrugernes ’perceived value’ på ’purchase intention’,...” (L1A13.11)	”*Jeg vil også fortælle nogen om hvordan* musikken er produceret og hvad funktionen af musikken er i reklame industrien.” (L2A11.30)
ii.		a.”Først *identificerede* jeg *en definition af* autoritetsbegrebet og baseret herpå, udpegede jeg fem autoritetstyper” (L2A13.13) b. ”Når det kommer til implicit – eksplicit kommunikation *kan de ikke være defineret,* fordi de globale reklamefilmer fremviser begge former for kommunikation.” (L2A12.13)

L1-eksemplet med det i den akademiske genre stilistisk inadækvate ”gå på” (i) viser, at markeret mundtlighed ikke er forbeholdt L2-teksterne, men blot en anelse mere frekvent her.[14]

I konklusionsytringerne er det især L2-sprogets syntetiske syntaks, der giver en anderledes positionering af afsender. I modsætning til L1-teksternes analytiske mønster med <oversætning + ytringsemne> (jf. L1, a+b) placeres det udsigende jeg i indskud (L2, a) eller ledsætning (L2, b), hvis ikke det forsvinder i en passiv konstruktion (L2, c) eller i det abstrakte nominal (L2, d):

[14] Af de i alt 418 L1- og 409 L2-ytringer, som er grundlag for fremstillingen her, vurderes 17 L1- (~4%) og 25 L2-ytringer (~6%) at være kendetegnet ved denne markerede mundtlighed.

L1	L2
a. ”*Det konkluderes derfor, at* DONG’s etiske regelsæt tilvejebringer styrker både på det organisatoriske og det samfundsmæssige plan og bidrager til social ansvarlig adfærd hos leverandører.” (L1A12.2) b. *”Min endelige konklusion er, at* implementeringen af vestlige CSR standarder kræver, at u-lande – men specielt i-lande – anerkender vigtigheden af kulturelle forskelle.” (L1A11.13)	a. ”Undersøgelsen har dermed ikke en entydig konklusion men alligevel resultatet har modsagt min forventning om, *kunne jeg imidlertid konkludere*, at billeder har en effekt på læseren i en tekstsammenhæng.” (L2A13.15) b. ”Afsluttende kan man sige, [...] at hentydningerne ofte bare bliver oversat direkte på tysk, *som lader mig konkludere*, at disse hentydninger ikke er anset som et problem af det tyske publikum af Gilmore Girls.” (L2A13.14) c. ”Bianca skifter derimod ikke karakter, *hvilket kan konkluderes*, idet hendes sprog ikke fremviser en klar tendens i skiftene.” (L2A13.7) d. ”Derefter *følger en konklusion* hvor det bliver redegjort hvordan forskellene i magasinerne er opstået.” (L2A11.10)

L2-eksemplerne anskueliggør, trods deres forskellighed og trods de to førstes anvendelse af de personlige pronominer, samme bestræbelse på en indirekte *hedging*stil, hvor den personlige positionering søges nedtonet gennem en forholdsvis kompleks periodesyntaks – som genererer markeret eller afvigende sprog.

Tæt samhørende med både usikkerhed i forhold til akademisk fremstillingsform og mere kompleks syntaks forekommer der – både i L1- og L2-teksterne – eksempler på tautologisk eller redundant sprogbrug, som viser, at den akademiske norm ikke er internaliseret (i). Også eksempler på manglende logisk sammenhæng på periodeplan, som anakoluti og dystaksi, kan medtages her (ii):

	L1	L2
i.	a. ”*Det teoretiske grundlag* for dette speciale er *baseret på* teorier fra essentielle teoretikere inden for områderne interkulturel kommunikation og online kommunikation.” (L1A12.15) b. ”*Specialets baggrund* for at kunne besvare problemformuleringen *bygger på* empiriske undersøgelser bestående af fem kvalitative interviews med kvindelige forbrugere.” (L1A13.25)	”Opgavens empiriske fremgangsmåde *underbygges ved et* teoretisk *grundlag* i kapitel fem.” (L2A12.17)
ii.		a. ”Derfor skal dokumentdesignere være opmærksomme på at en given tekst med billeder skal fungere efter hensigten og sætte et aftryk i læserens hukommelse, *er det altså* af stor betydning, at billederne er relevante for tekstens emne.” (L2A13.15) b.”Derved bliver, først og fremmest, forskellen i form mellem de to magasiner gjort tydelig, *men om og hvordan* billede og tekst tilsammen danner en logisk enhed.” (L2A11.10)

Samles de få udpluk fra abstrakternes metodereferererende og konkluderende ytringer op i en kontrastering af L1- og L2-fællestræk, som den inadækvate mundtlighed eller de tautologiske former, vs. L2-særtræk, bliver det tydeligt, at de to grupper af skrivende befinder sig som lærende i en sammenlignelig læreproces med sammenlignelige kompetencemål. Lige så tydeligt positionerer de L2-skrivende sig imidlertid også ved den grammatiske detopikalisering eller nivellering

af det udsigende jeg som dels mere distancerede og evt. mere bestræbte på netop en akademisk stil, dels (naturligt nok – og evt. som en anden side af samme sag) mindre akademisk trænede gennem et sprog, der er kendetegnet ved negativ kreativitet, en usikkerhed over for akademiske fremstillingsformer og en manglende bemestring af syntetisk syntaks, som flertydiggør eller opløser kohærensen.

4. Didaktiske overvejelser

Analysen godtgør, at selvpositionering synes at være en central udfordring i skrivningen af alle genrer – og som sådan anvendelig indikator for genrekompetence. Der kan i forhold til de tre genrer iagttages en kompleksitetsforskel, der gør, at abstraktet i lidt højere grad præges af – med Leki et al.'s (2006) ord – "higher order"-problemer, dvs. de udfordringer som fx en mere kompleks syntaks giver ift. kohæsion og kohærens, pressemeddelelsen indtager en mellemposition, og kommentaren i lidt højere grad end de to andre genrer kendetegnes af "lower order"- – eller leksikalske – problemer. Genrernes kompleksitetsforskel betyder, at genrekompetencen realiseres i mest adækvat form i kommentarbesvarelserne, i den forstand at kommentaren er den genre, hvor flest acceptabilitetskrav opfyldes, fordi de krav til ikke-variation/præcision, vokabular, syntaks, tempusvalg, *hedging* og kohærens, som abstraktet og til dels pressemeddelelsen skal opfylde, ikke gælder for kommentaren. I oversigtsform kan de L2-lærendes leksikalske, grammatiske eller stilistiske afvigelser fra L1-normen anskueliggøres vha. *vanskelighedskontinua* i forhold til de nævnte emner variation, vokabular, syntaks, diatese, valorisering og kohærens, og også tempus, modus, modalitet, mediering (jf. Simonsen 2016:271). Hvad emnet positionering angår, giver en forenklet udgave af en sådan oversigt overblik over genrernes forskellige problemfelter:

"Selvpositioneringen bliver i L2-teksterne inadækvat pga. …".

	Abstrakt	**Kommentar**	**Pressemeddelelse**
Variation	**For stor variation**	**For lille variation**	
Vokabular	**Afvigende fagterminologi**	**-**	**Afvigende fagterminologi**
	Afvigende diskursrelateret vokabular	**-**	
Syntaks	**Afvigende ledstilling i hypotaktiske konstruktioner**		
	For syntetisk syntaks	**-**	
	For lille udnyttelse af sætningsskema Fravær af adverbialer	**Morfologisk afvigende prædikative led Fravær af adverbialer**	
	For lille udnyttelse af syntagmer/ morfologiske afvigelser ved komplekse syntagmer		
Diatese	**Morfologisk afvigende passivbrug**	**For passivt, upersonligt sprog/ aktiv, personlig form**	
Tempus	**Afvigende anvendelse af præteritum/perfektum**		
	-		**Brug af præteriske former**
Modus	**-**	**Fravær af imperativ**	
Modalitet, subjektivitet	**Fravær/afvigende modificering/*hedging***	**Fravær af modificering**	**Fravær af/afvigende modificering/*hedging***
Eksplicithed	**For stor eksplicitet**		
Mediering	**For stor mundtlighed**	**Fravær af genreadækvat skriftlig mundtlighed**	
Valorisering	**-**	**For stilistisk denotativt sprog**	
Kohærens	**Manglende kohærens**	**-**	

Fig. 2. Genrefælles og -forskellig (ikke)opfyldelse af L1-normens genrekrav

Eklektisk og forsimplet som den er med sit fokus på den negative karakteristik af ikke-opfyldelse, kan ovenstående model ikke blive andet end en fremhævelse af punkter, der kunne være relevante didaktisk.

Ph.d.-projektets analyse af genrernes makrostrukturelle niveau understreger, at de L2-studerende gennemgående ikke mangler viden om genrernes intentionelle og makrostrukturelle niveau eller tekstorganisatorisk metaviden om genren. Derimod mangler de, som analysen her også underbygger, viden om, hvordan genrens formål og (del)handlinger realiseres mest adækvat sprogligt; dvs. lingvistisk produktiv kompetence på mikroniveauet. Iagttagelsen kunne i didaktisk sammenhæng forføre til (et tilbagefald til) et isoleret, funktionsuafhængigt blik på enkeltleksemet, hvilket analysen af fx kommentarernes evaluerende ytringer med prædikative

konstruktioner dog kan være en advarsel imod: De L2-studerende kender uden tvivl både adjektivets deklination og kongruensreglen, så en isoleret grammatisk didaktisering af de punkter ville ikke føre til ikke-afvigende sprogbrug. Derimod ville snarere en kontrastiv præsentation af de sproglige strukturer i ytringsmønstrene som helhed kunne bevidstgøre om den uhensigtsmæssige L1-transfer.[15] Også en mere kompleks konstruktion som fx ”En tydelig forskel ...kan ikke siges.” (L2AB13.1) viser derudover, at tilegnelsen af den morfologiske regel for passiv ikke må ske uafhængigt af ytringsmønsteret (”Der kan ikke siges+InfS”). Endelig markerer en positioneringsytring som ”Ud af sammenarbejdet fra VDMA, YVEI og Bitkom, blev der etableret ’platform industri 4.0’”(L2PM13.2), at valget af passiv også kræver overensstemmelse med funktionen (jf. L1-referenceytringen: ”Nu etablerer vi Tænketanken Europa”, L1PM13.17). Eller anderledes formuleret: Udgangspunktet i genre synliggør funktionssammenhængens betydning.

Fremhævelsen af funktion, af en integration af leksik og grammatik, af ytringsmønstret som didaktisk mikrostrukturel helhed og af generel kontrastivitet skal kort tilføjes endnu to overvejelser: Selve forskellen i kompleksitet mellem genrerne taler for, at den progressive genretænkning, som allerede synes at ligge i de studier, der tilbyder dansk som fremmedsprog, uddybes til (i højere grad) at medtænke progression på det mikrostrukturelle niveau, altså en progression i ytringsmønstre. Som et eksempel på en sådan tilgang kan fremhæves Spöttl & Eberhart (under udg.), der eksemplificeret ved verbet ”break” sammentænker CEFR-niveauer med FS-helheder på følgende måde: ”A1: primary physical sense, basic meaning: break a glass//B1: extended sense – interrupt: break your routine//B2: new

[15] Jf. fx Yamashita & Jiang (2010:663), som argumenterer for en kontrastiv tilgang: ”…the strong congruency effect identified in this study clearly suggests that L2 educators should pay attention to the lexical networks in learners’ LI when teaching L2 collocations. Educators who have the same LI as their learners (often non-native teachers) can take advantage of their linguistic background […]They would be able to predict problematic L2 collocations from their linguistic knowledge or from their own experience as L2 learners, and thus may be able to draw learners’ attention to the difference between LI and L2 word combinations from the beginning and may help reduce negative LI influence.”

collocations: break the law//C1: idiomatic sense: break the bank//C2: figurative sense: break the wall she surrounded herself with". Den skitserede skala, som her er møntet på alment sprog og tænkt som udvidelse fra konkret til abstrakt, ville også kunne indbefatte den abstraktion, som fx pressemeddelelsens domænespecifikke fagsprog udgør.

Paquot & Granger (2012) og Hyland (2012) peger på, at det problem, som ses i pressemeddelelsernes og kommentarernes positioneringsytringer her, dvs. en begrænset L2-variation eller underrepræsentation af L2-FS, afspejler, at L2-skrivende tenderer til at forlade sig på den sikre løsning – eller omvendt, at "high anxiety levels" (Leki et al. 2006:155) kan påvirke syntaktisk kompleksitet og grammatisk korrekthed. En affektiv faktor, som det giver lejlighed til at fremhæve, er altså mod. De studerende skal indgydes mod til at begå sig, ikke på førstevalgets former, men i stedet indimellem på andet- eller tredjevalgets, hvilket forudsætter, at *de* er formidlet/tilegnet.

Med ovenstående analyse peges på, at positionering kan ses som et afgørende udtryk for genrekompetence – eller omvendt, at den adækvate måde at positionere sig på som skrivende er genrebetinget, og at en didaktisering af emnet derfor med fordel kan indebære et fokus på de ytringsmønstre, som denne handling realiseres i i genren.

Litteratur

Andersen, T.H. & F. Smedegaard (2005) *Hvad er meningen?* Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Bachtin, M.M. (1986) The Problem of Speech Genres. *Speech Genres and Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press:60-102.

Biber, D. (2006) *University Language: a corpus-based study of spoken and written registers*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Burger, H. (2005) 30 Jahre gemanistische Phraseologieforschung. *Hermes, Journal of Linguistics* 35:17-43.

Ditlevsen, M.G. et al. (2007) *Sprog på arbejde – kommunikation i faglige tekster*. 2. udg. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Ehlich, K. (2011) Texte erfassen / Texte verfassen. Thesen zur schriftlichen Kommunikation zwischen den Kulturen. *Fremdsprachliche Textkompetenz entwickeln*. D. Knorr & A. Nardi (udg.). Frankfurt a.M.: Peter Lang:17-23.

Fandrych, C. (2008) Formulierungsroutinen und Handlungsart in der allgemeinen deutschen Wissenschaftssprache. http://www.abrapa.org.br/cd/pdfs/Fandrych-Christian-DRS12.pdf (tilgået oktober 2016).

Feilke, H. (2012) Was sind Textroutinen? *Schreib- und Textroutinen*. H. Feilke & K. Lehnen (udg.). Frankfurt a.M.: Peter Lang:1-31.

Fonnes, K. (2006) *Varietas delectat? Gebrauchsnormen zur lexikalischen Variation – ein Vergleich Deutsch-Norwegisch*. SPRIKreports 38. Oslo. http://www.hf.uio.no/forskningsprosjekter/sprik/publikasjoner/sprikreports.html (tilgået oktober 2016).

Fredsted, E. (1990) Fehleranalyse. Probleme für Deutsche beim Erlernen der dänischen Sprache. *Sprache und Unterricht in der deutschen, dänischen und friesischen Minderheit*. K.M. Pedersen (udg.). Aabenraa: Institut for grænseregionsforskning:113-129.

Gałkowski, B. (2011) Formulaic competence. *Anglica* 20:85-101.

Gass, S.M. & L. Selinker (2008) *Second Language Acquisition: An Introductory Course*. London: Routledge.

Henriksen, B. (2012) Kollokationel kompetence i et kontrastivt perspektiv. Foredrag ved konferencen Lingua Nordica Lingua Franca, Háskóli Íslands, 8.10.-9.10.2012. http://docplayer.dk/10166079-Kollokationer-i-et-kontrastivt-perspektiv.html (tilgået oktober 2016).

Henriksen, B. (2013) Research on L2 learners' collocational competence and development – a progress report. *Eurosla Monographs Series* 2. *L2 vocabulary acquisition, knowledge and use*:29-56.

Hüttner, J.I. (2007) *Academic Writing in a Foreign Language. An Extended Genre Analysis of Student Texts*. Frankfurt a.M.: Peter Lang.

Hyland, K. (2012) Bundles in Academic Discourse. *Annual Review of Applied Linguistics* 32:150-169.

Hyon, S. (1996) Genre in three traditions: Implications for ESL. *TESOL Quarterly* 30:693-722.

Hyvärinen, I. (2011) Zur Abgrenzung und Typologie pragmatischer Phraseologismen – Forschungsüberblick und offene Fragen. *Beiträge zur pragmatischen Phraseologie. Finnische Beiträge zur Germanistik* 25. I. Hyvärinen & A. Liimatainen (udg.). Frankfurt a.M.: Peter Lang:9-44.

Jacobs, G. (1999) *Preformulating the News: An Analysis of The Metapragmatics of Press Releases*. Amsterdam/Philadelphia, PA: John Benjamins.

Leki, I. et al. (2006) Second-Language Composition Teaching and Learning. *Research on Composition: Multiple Perspectives on Two Decades of Change.* P. Smagorinsky (udg.). New York: Teachers College Press:141-169.

Lenk, H.E.H. (2014) Kommunikative Routineformeln in Zeitungskommentaren. L. Kolehmainen et al. (udg.): *Kommunikative Routinen: Formen, Formeln, Forschungsbereiche: Festschrift zum 65. Geburtstag von Prof. Dr. Irma Hyvärinen*. Frankfurt a.M: Peter Lang:77-98.

Lüger, H.-H. (2007) Pragmatische Phraseme: Routineformeln. *Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft* 28, 1. H. Burger et al. (udg.). Berlin/ NY: de Gruyter:444-459.

McLaren-Hankin, Y. (2008) 'We expect to report on significant progress in our product pipeline in the coming year': hedging forward-looking statements in corporate press releases. *Discourse Studies* 10, 5:635-654.

Paquot, M. & S. Granger (2012) Formulaic Language in Learner Corpora. *Annual Review of Applied Linguistics* 32:130-149.

Pavlenko, A. (2003) 'I Never Knew I Was a Bilingual': Reimagining Teacher Identities. *TESOL, Journal of Language, Identity & Education* 2, 4:251-268.

Sandig, B. (2006) *Textstilistik des Deutschen*. 2. udg. Berlin: Walter de Gruyter.

Simonsen, I. (2016) *Dansk som andet-/fremmedsprog – BA-studerendes skriftlige L2-genrekompetencer*. Ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet.

Spöttl, C. & K. Eberhart (under udg.) Assessing English and Italian lexical combinations in high-stakes examiniations. *Lexemkombinationen und typisierte Rede im mehrsprachigen Kontext.* C. Konecny et al. (udg.). Tübingen: Stauffenburg.

Stein, S. (1995) *Formelhafte Sprache: Untersuchungen zu ihren pragmatischen und kognitiven Funktionen im gegenwärtigen Deutsch*. Frankfurt a.M.: Peter Lang.

Westbrook, P. (2015) *Talk About Mouth Speculums: Collocational competence and spoken fluency in non-native English-speaking university lecturers*. Copenhagen: Centre for internationalisation and Parallel Language Use at the University of Copenhagen.

Wray, A. (2002) *Formulaic language and the lexicon*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wray, A. (2012) What Do We (Think We) Know About Formulaic Language? An Evaluation of the Current State of Play. *Annual Review of Applied Linguistics* 32:231-254.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Om polske danskstuderendes skriftlige præstation

Mikołaj Sobkowiak
Adam Mickiewicz Universitetet i Poznań

1. Indledning

Denne artikel og den pilotundersøgelse, der skal beskrives her, er på en måde en opfølger til et tidligere MUDS-bidrag, jeg er medforfatter til (Mathiasen & Sobkowiak 2013). Thomas Mathiasen og jeg indledte vores artikel fra 2013 med en konstatering af, at der ikke rigtig fandtes nogen større længdeundersøgelser af, hvordan polakker tilegner sig det danske sprog.[1] Vi understregede også, at behovet for at undervise polakker i dansk var stort både i og uden for Danmarks grænser. Dette, mente vi, skyldtes først og fremmest, at polakkerne på daværende tidspunkt udgjorde den tredjestørste indvandrergruppe i Danmark, samt at interessen for dansk sprog og kultur var steget markant i Polen (jf. Mathiasen & Sobkowiak 2013).

Siden da er polakker blevet til den største indvandrergruppe i Danmark (IID 2016:13), og interessen for danskundervisning på polske universiteter og sprogskoler er mindst lige så stor, som den var dengang. Det, som er forblevet uændret, er, at polakkernes tilegnelse af dansk i høj grad fortsat er uudforsket.[2] Udforskningen af det danske sprog i Polen har i de sidste år været domineret af morfologi og især orddannelse (fx Stopyra 2008; Rajnik 2011; Szubert 2012). I Polen er der også blevet skrevet omfattende håndbøger i dansk morfologi

[1] Juni Södeberg Arnfasts og Jens Normann Jørgensen har faktisk beskæftiget sig med polakkernes tilegnelse af den danske udtale (Arnfasts & Jørgensen 2003), men dette var ikke en klassisk længdeundersøgelse.

[2] Analysen af de indsamlede data, som er beskrevet i Mathiasen & Sobkowiak (2013), er til dags dato ikke blevet fuldendt eller offentliggjort.

(Rajnik 1999, 2014) og udtale (Janikowski 1990; Rasmussen 2005), men de er baseret på forfatternes lingvistiske viden og til en vis grad deres didaktiske erfaringer og ikke systematiske undersøgelser af sprogtilegnelsen. På polske universiteter og sprogskoler går der minimum et par dusin andre danskundervisere med flere års erfaring og en hel del viden om polakkernes tilegnelse af dansk, men den viden er indtil videre stort set ikke blevet udmøntet i tilegnelsesundersøgelser gennemført på grundlag af autentiske lingvistiske data produceret af polske indlærere.[3] Dette virker som en niche i udforskningen af tilegnelsen af dansk, som gerne skal udfyldes.

2. Det potentielle korpus

Udover behovet for at undersøge polakkernes tilegnelse af dansk er der også potentiale for at gøre det, for data er der rigeligt af. Fx har Adam Mickiewicz Universitetets Institut for Skandinaviske Studier et omfattende arkiv til rådighed med danskstuderendes eksamensopgaver inden for grammatik, ordforråd og skriftlig fremstilling. Opgaverne går tilbage til ca. 1989, og der foreligger i skrivende stund endnu ikke en fuldkommen opgørelse over, hvor mange opgaver der er i arkivet, men der er potentielt tale om 100-120 opgaver for hvert af de fire studieår.[4]

I øjeblikket er alle opgaverne skrevet i hånden, men der er uden tvivl materiale nok til, at arkivet efter digitalisering kan udvikles til et lille, POS-tagget, akademisk, ikke-engelsk longitudinelt skriftsprogskorpus med potentiale for umiddelbar og forsinket pædagogisk anvendelse (jf. Granger 2008:261 ff.; Römer 2008:112 ff.). Korpusset kunne således anvendes til udforskningen af det danske sprogs sprogtilegnelse, men også, direkte og indirekte, i undervisningsprocessen (jf. også Mathiasen & Sobkowiak 2013).

Der er minimum to grunde til, at dataene i det potentielle korpus kunne være spændende at undersøge nærmere. For det første er der tale

[3] Ved Adam Mickiewicz Universitetets Institut for Skandinaviske Studier er der dog en uformel forskningsgruppe, der arbejder med polske studerendes præstation på dansk/svensk/norsk i akademisk kontekst.

[4] Indtil 2016 skulle instituttets magisterstuderende i dansk op til eksamen i praktisk dansk sidst på de første 3 studieår og efter vintersemestret på 5. studieår. Fra 2016 af skal de også op til tilsvarende eksamen sidst på 4. studieår.

om eksamensopgaver fra fire forskellige studieår, og det virker derfor oplagt at opdele dataene i fire indlæringsprofiler. Da de studerende får over 200 timers danskundervisning hvert studieår, kan man forvente en betydelig niveauvariation mellem de enkelte indlærerprofiler og det fulde spektrum af sproglige kompetencer, herunder basissprogbrugere på første år (ca. B1/B2 ifølge CEFR) og meget kompetente sprogbrugere på femte år (ca. C2/C1). Dataene egner sig i teorien udmærket til tværsnitsundersøgelser af sprogtilegnelsen inden for de fire indlæringsprofiler, men de kan også bruges til længdeundersøgelser. For mange af de studerende er der nemlig i arkivet data fra alle fire danskeksamener, og derfor kan man potentielt også følge de enkelte studerendes sproglige udvikling via *case studies*.

Det nævnte arkiv virker meget interessant som potentielt korpusmateriale, men at få det digitaliseret (dvs. indtastet hver opgave for sig og tagget) lyder til gengæld som en meget tidskrævende opgave. Jeg har derfor besluttet mig for at tage en smagsprøve af materialet og gennemføre en pilotundersøgelse for at se, hvad materialet har at tilbyde, og muligvis få overblik over, hvad det er for nogle undersøgelser, korpusset kan bruges til. Jeg har i første omgang valgt at se på de studerendes stile og korte essays, og valget af netop den del af materialet skyldtes, at jeg håbede på at kunne bruge korpusset til i fremtiden at udarbejde en model (eller snarere fire modeller) af indlærernes syntaks på de forskellige niveauer. Denne pilotundersøgelse beskriver jeg i det følgende.

3. Pilotundersøgelsen

3.1. De undersøgte data

Som data til pilotundersøgelsen har jeg valgt opgaver skrevet af første-, tredje- og femteårsstuderende, for det var mellem netop de 3 indlærerprofiler, jeg ud fra mine didaktiske erfaringer havde forventet de tydeligste niveaukontraster. Jeg har besluttet mig for at se på 10 opgaver pr. indlærerprofil, som sikkert ikke er nok til, at mine resultater kan betragtes som statistisk relevante eller repræsentative, men dette er heller ikke formålet. Jeg gik nemlig i gang med undersøgelsen med den hensigt at finde ud af, om materialet rent faktisk var så interessant, som jeg havde formodet, og få overblik over, hvad jeg potentielt kunne

bruge arkivet til, hvis jeg besluttede mig for at få det digitaliseret og udviklet til et indlæringskorpus.

Som nævnt får de polske danskstuderende i Poznań næsten 300 undervisningstimer pr. akademisk år i starten, hvorefter antallet falder lidt. De studerende, der kommer op til eksamen på femte år, har haft over et tusind undervisningstimer bare i praktisk dansk og skulle ifølge studieordningen have opnået C2/C1-niveau. De fleste af dem har på dette tidspunkt også tilbragt et eller to semestre på et dansk universitet og/eller en dansk højskole. Oplysninger om de undersøgte indlærerprofiler findes i tabellen nedenfor:

Betegnelse	Årgang	Antal undervisningstimer (cirkaværdier)	Niveau[5] (CEFR)
DK1	1	270	A2
DK3	3	840	B1/B2
DK5	5	1030	C2/C1

Inden for hver indlærerprofil valgte jeg at se på opgaver fra minimum to forskellige hold. For hver af profilerne var opgavelængden og -typen forskellig og fremgik af studieordningen og de instruktioner, de studerende havde fået under selve eksamenerne. Førsteårsstuderende skulle som regel skrive en historie ud fra et foto, de fik udleveret, mens DK3-studerende typisk skulle skrive et resumé af en avisartikel og kommentere den samt præsentere deres synspunkter om det pågældende emne. 5.-årsstuderende skulle typisk skrive en mere ambitiøs stil om et mere krævende eller omfattende emne, nogle gange ud fra pensummateriale, som de havde fået udleveret et stykke tid inden eksamen. DK1-opgaverne var oftest på ca. 200 ord, mens længden for DK3- og DK5-grupperne typisk var henholdsvis ca. 450 og 650 ord pr. opgave.

3.2 Forventninger og metode

Da jeg selv har en del erfaring som danskunderviser i Polen, havde jeg nogle forventninger til materialets indhold eller overordnede niveau,

[5] Antagede/ønskede niveauer ifølge den nuværende studieordning.

som jeg gerne ville få be- eller afkræftet. Jeg forventede nemlig, at der ville være en tydelig forskel mellem DK1- og DK3-opgaverne angående teksternes syntaktiske (eller overordnet set grammatiske) kompleksitet og en betydelig mindre analogisk forskel mellem DK3- og DK5-stilene. Jeg regnede samtidig med, at DK1-opgaverne ville indeholde ret mange grammatiske fejl, der skyldes "ukendskab til normen" (jf. Togeby 1996:9), for det meste bøjnings- og syntaksfejl. Jeg havde ligeledes på fornemmelsen, at DK5-studerende gerne skulle præstere væsentligt bedre end DK3-gruppen, dvs. lave betydelig færre fejl. Dog havde jeg ikke rigtig nogen forventninger angående fejltyperne blandt DK3- og DK5-studerende.

For at kunne sige noget om teksternes overordnede kompleksitet har jeg besluttet mig for at se på deres lixtal samt på antallet af ord pr. sætning og antallet af lange ord pr. sætning, hvor ord på over 6 bogstaver betragtes som lange ord. Derefter var planen at gennemføre en generel fejlanalyse. På den måde ville jeg både finde ud af, hvad de studerende havde stræbt efter (dvs. hvor komplicerede strukturer de forsøgte at anvende i deres opgaver) og, takket være det fejlanalytiske, hvordan de har præsteret.

3.3. Resultater og diskussion

3.3.1. (De misvisende) tal

Resultaterne fra lixberegneren[6] har vist, at DK1-teksterne var betydeligt simplere end tekster skrevet af både DK3- og DK5-studerende, som så lå i læsbarhedskategorien "Middel, dagblade og tidsskrifter". Forskellen i lixtal mellem DK3- og DK5-opgaverne var som forventet væsentlig mindre end mellem DK1- og DK3-teksterne. I tabellen nedenfor sammenlignes gennemsnitslixtallene for de tre indlærerprofiler med lixtal for udvalgte tekster skrevet af indfødte danskere – opgaver skrevet af danske gymnasieelever (1.g) samt et udvalg af artikler fra *Berlingske* (B) og *Ekstra Bladet* (EB)[7]:

---

[6] Jeg har brugt Niels Gamborgs online lixberegner (http://www.nielsgamborg.dk/indhold/lixberegner.htm).

[7] Dataene vedrørende presseartiklerne er baseret på Ida Gacs beregninger (jf. Gac 2012).

Profil	**Lixtal**	**Beskrivelse**[8]
DK1	23,3	Let tekst for alle læsere, børnelitteratur
DK3	34,8	Middel, dagblade og tidsskrifter
DK5	37,2	Middel, dagblade og tidsskrifter
1.g	37,7	Middel, dagblade og tidsskrifter
EB	42,2	Middel, dagblade og tidsskrifter
B	46,5	Svær, saglige bøger, populærvidenskabelige værker, akademiske udgivelser

Interessant nok havde de potentielt mest avancerede polske studerendes tekster (DK5) næsten samme lixtal som opgaver skrevet af danske gymnasieelever, men begge gruppers opgaver havde lavere lixtal end både artiklerne fra *Berlingske* og *Ekstra Bladet* (selvom DK3, DK5, 1.g og EB alle sammen lå inden for samme læsbarhedskategori).

Tallene angående antal ord pr. sætning har generelt vist samme tendens – sætningerne i DK1-teksterne var væsentligt kortere end DK3- og DK5-opgaverne, hvor sætningerne i gennemsnit var næsten lige lange, men dog lidt kortere end sætningerne skrevet af henholdsvis danske gymnasieelever og journalisterne på *Ekstra Bladet* og *Berlingske*, jf. tabellen nedenfor:

Profil	Antal ord pr. sætning
DK1	8,72
DK3	14,88
DK5	14,22
1.g	17,60
EB	16,89
B	19,85

Ganske overraskende var den gennemsnitlige sætningslængde en anelse længere i DK3-studerendes opgaver end hos deres ældre medstuderende (DK5), hvis sproglige niveau i princippet burde være højere. Jeg tror dog, at dette resultat kan være et tilfælde, der skyldes,

[8] Samtlige beskrivelser stammer fra http://www.nielsgamborg.dk/indhold/lixberegner.htm.

at den undersøgte prøve er så lille og dermed ikke repræsentativ, og jeg tvivler stærkt på, at dette skulle være den generelle tendens i resten af det potentielle korpusmateriale.

Angående antallet af lange ord pr. sætning har mine beregninger vist, at DK5-studerende havde brugt en anelse færre lange ord pr. sætning end danske gymnasieelever, men dog klart flere end DK3-studerende, mens DK1-studerende brugte færrest lange ord pr. sætning, jf. nedenfor.

Profil	Antal lange ord pr. sætning
DK1	1,25
DK3	2,94
DK5	3,17
1.g	3,28

Dette kriterium bør man dog se på med visse forbehold, da det ikke tager hensyn til de "lange ords" egentlige længde (lixberegneren betragter alle ord over 6 bogstaver som lange). Jeg mener, at det i fremtidige undersøgelser ville være hensigtsmæssigt også at inkludere gennemsnitslængden på de såkaldte "lange ord" blandt de relevante kriterier, da det kan vise sig at være en mere troværdig måde at måle en teksts kompleksitet på (og en potentiel forskel mellem DK3- og DK5-studerendes tekster).

Ovenstående metoder er langt fra optimale, og en grundig og omfattende undersøgelse af indlærereteksternes kompleksitet ville kræve flere kriterier, der er mere detaljerede (jf. fx Lus måder at måle syntaktisk kompleksitet på, Lu 2010). Uanset hvor langt de simple metoder, jeg har brugt, ligger fra det optimale, viser de alligevel, at der er væsentlige strukturelle forskelle i de undersøgte eksamensopgaver på tværs af indlærerprofilerne. Disse forskelle og forsøg på at måle dem er yderst interessante i sprogtilegnelsessammenhængen, fordi de kan danne et billede af, hvordan indlærerne forsøger at udtrykke sig på de forskellige niveauer, hvilke strukturer de bruger, samt hvornår og hvordan de gør det.

3.3.2. Fejlanalyse som supplement

Da der er tale om indlærertekster, mener jeg, at det ikke er nok udelukkende at måle de undersøgte teksters kompleksitet på forskellige niveauer, uanset hvor talrige og præcise kriterier man vælger. På den måde danner man kun en del af de pågældende indlæreres sproglige portræt – man finder godt nok ud af, hvilke strukturer indlærerne forsøger at anvende, men det er lige så vigtigt at undersøge, hvorvidt det (mis)lykkes for dem at bruge dem korrekt. Uden undersøgelsens fejlanalytiske del kan man nemt komme til falske konklusioner, jf. eksemplerne nedenfor.

(1) Ifølge dem, der synes, at det er mennesket, der skruede op for varmen, vil kloden være varmere og varmere, hvis vi ikke holde op med at producere drivhusgasserne.
(2) Under besættelsen bragte sange mennesker sammen i parker, på gader og gav mulighed for at tro på bedre morgendagen og understrege deres tilknytning til Danmark.
(3) Jeg kan ikke lide at løbe eller øve intensivt, men jeg har fundet, at svømmebassinet er min yndlings måde til at spille tiden.

Sætningerne (1), (2) og (3) stammer alle sammen fra opgaver skrevet af DK3-studerende, og de ligger alle sammen over gennemsnittet angående lixtal (hhv. 49, 53 og 36), antal ord pr. sætning (hhv. 28, 25 og 23) samt antal lange ord pr. sætning (hhv. 6, 7 og 3) i forhold til den indlærerprofil, de tilhører. Mens de nævnte eksempler udmærker sig tydeligt i forhold til gennemsnittet inden for DK3-profilen med hensyn til sætningernes kompleksitet, er præstationen næppe så god, fordi sætningerne indeholder flere typer fejl, hvor nogle af dem i øvrigt er ganske grundlæggende. I alle eksemplerne kan man finde fejl forbundet med "[b]rug (valg og kombination) af sprogets elementer (morfemer)" (Togeby 1996:9) – i (1) er der tale om r-drop[9] (*hvis vi ikke holde op*), (2) indeholder klart nok en bestemthedsfejl i nominalfrasen (*bedre morgendagen*), mens man kan konstatere to præpositionsfejl i (3) i frasen *måde til at spille tiden* (dvs. én overflødig og én manglende præposition). I sidstnævnte frase vækker verbet *spille* også mistanke

[9] De fleste fejlbetegnelser stammer fra Togeby 1996.

af minimum to grunde. Anvendelsen af netop dette verbum synes ikke at give mening i den givne kontekst, og der kan derfor være tale om forkert ordvalg (Togebys GO-fejl). En anden mulighed er, at afsenderen mente verbet *spilde*, og i så fald er vedkommende skyldig i at have begået en stavefejl, der bygger på "uoverensstemmelse mellem lyd og skrift" (Togeby 1996:9). Derudover er alle de nævnte eksemplers kvalitet lidt tvivlsom med hensyn til "afsenderens udtryk af sine tanker" (Togeby 1996:9).

DK5-teksternes kompleksitet kan være misvisende på samme måde. Selvom eksempel (4) bestemt ligger over gennemsnittet inden for DK5-profilen både med hensyn til lixtal, antallet af ord og lange ord pr. sætning, er præstationen bestemt ikke tilfredsstillende, ikke mindst på grund af manglende kongruens og muligvis en bestemthedsfejl i frasen *det "rigtigt" møde*, ledsaget af en stavefejl (manglende *t*) i ordet *bekendskabet* og et manglende komma, jf. nedenfor.

(4) Nogle gange er det simpelthen fysisk umuligt at kunne mødes i den virkelige verden, men ellers er det "rigtigt" møde bevis på at personen, vi mødes med er mere engageret i bekendskabet.
(5) I vores nuværende verden er det umuligt at leve uden Facebook (selvom findes der nogle som prøver at gøre det).

Til gengæld er der i (5) en ordstillingsfejl (*selvom findes der…*), potentielt overflødig brug af parentes (jf. MB-fejl, Togeby 1996:21) og en forkert bestemmer (*vores*) i frasen *i vores nuværende verden*. Sætningen er efter min mening også et udmærket eksempel på, hvad Ole Togeby kalder for "manglende korrespondens", og mere præcist en fejltype, han betegner som "usandhed" (jf. Togeby 1996:48 f.), men det kan være, at jeg fortolker den pågældende sætning en anelse for bogstaveligt.

Formålet med at analysere ovenstående eksempler er at understrege, hvor relevant det er at supplere kvantitative undersøgelser af indlærertekster med fejlanalyse for dermed at kunne danne et mere detaljeret billede af, hvordan det står til med indlærernes sprog-

kundskaber inden for de forskellige profiler. Jeg har ligeledes forsøgt at vise, at denne fremgangsmåde kan vise sig at være et meget effektivt redskab, der kan anvendes til at identificere niveauforskellene mellem indlærerprofilerne.

3.3.3. Forskelle mellem indlærerprofilerne

I dette afsnit vil jeg komme med nogle flere kommentarer til de undersøgte opgaver med håb om at kunne skitsere nogle generelle (og uden tvivl præliminære) profilkarakteristika for indlærergrupperne DK1, DK3 og DK5.

Som nævnt i 3.3.1. er det typisk for tekster skrevet af DK1-studerende, at sætningerne er meget korte (i gennemsnit under 9 ord pr. sætning), og man kan tydeligt mærke den karakteristiske staccatostil, jf. (6) og (7):

(6) I Leszno var familien i biografen. De så en dansk film. Børnene kunne ikke lige den. De besøgte også mange musser, men børnen kunne dem ikke lige.
(7) Familien var lykkelig. En dag gik de en tur. De kunne godt lide at gjorde det, fordi børnene syntes, det var meget fedt og sjov at se butikker og anden ting.

De få komplekse sætninger, jeg har truffet i DK1-opgaverne, var som regel sideordnede sætninger med konjunktionerne *og* eller *men*, mens ledsætninger, der forekommer ret sjældent, som regel indledes vha. *at* eller *fordi*.

Udover de korte sætninger er fejlantallet også et af de mest iøjefaldende træk ved uddragene ovenfor. Det er typisk for DK1-opgaverne, at bøjnings-, syntaks- og stavefejl forekommer meget oftere end leksikalske fejl. Dette skyldes sikkert, at de studerendes grammatiske viden sidst på første studieår generelt er ret ustabil, men sjovt nok sker det også ofte, at ordforrådet i DK1-opgaverne er stærkt inspireret af ordforrådet i de øvrige komponenter af samme eksamen.[10]

I flere tilfælde er jeg stødt på fejl, som kun skyldes de pågældende studerendes manglende konsekvens i deres valg af bøjningsformer

[10] Den skriftlige fremstilling kommer som regel sidst på eksamensdagen.

eller ortografisk fremstilling af de pågældende morfemer. Det kan man fx se i (6), hvor den bestemte pluralisform *børnene* også forekommer i en variant uden det finale *-e*, og i (7), hvor vedkommende har husket at tilføje det biordsdannende morfem *-t* til adjektivet *fed*, men dog ikke til adjektivet *sjov*, som er sideordnet med *fed*. Infinitivfrasen *at se butikker og anden ting* er til gengæld et eksempel på inkonsekvent brug af pluralisformen inden for frasens objekt. Nogle gange er det svært at bedømme, om der er tale om en stavefejl eller en anden type, fx *musser* i (6). Det kan godt være, at fejlen skyldes uoverensstemmelsen mellem lyd og skrift, men det er også meget sandsynligt, at dette blot er en bøjningsfejl – vedkommende har husket, at et af bogstaverne skal fordobles i pluralisformen, bare ikke hvilket af dem.

Angående syntaksen har jeg lagt mærke til, at fundamentfeltet i DK1-opgaverne sjældent indeholder andet end subjektet, og hvis det gør det, så er det typisk et simpelt adverbial, der bliver placeret først i sætningen. Til gengæld sker der ofte transfer fra modersmålet hvad angår ordstillingen, og det kan man fx se i (6), hvor *dem* i sætningen *men børnen kunne dem ikke lide* er blevet flyttet til positionen direkte efter det finitte verbal. Man kunne tro, at *dem* blot er blevet placeret ukorrekt i letledspositionen, men for mig ligner det en direkte oversættelse fra polsk.

Der er som sagt en markant forskel mellem DK1- og DK3-opgaver angående teksternes kompleksitet. Man kan tydeligt mærke, at 3.-årsstuderende har haft væsentligt mere undervisning og kontakt med det danske sprog. De forsøger klart at kommunikere på et mere abstrakt niveau, og det gør de ved at bruge meget mere avancerede sproglige midler. Det er ikke sjældent, man støder på komplekse sætninger med et lixtal på 50 som (8):

(8) For at være sikker på, at de fødevarer, man spiser, er sunde, kan man købe ind hos en lokale købmand, købe økologiske- og sæsonvarer og læse etikketerne på produkterne.

Sætningernes struktur er bestemt mere avanceret, og de studerende prøver klart at eksperimentere med ordstillingen og variere de anvendte konstruktioner. Det ser dog ud til, at forsøg på at formidle mere komplekse budskaber ved at anvende mere avancerede sproglige

midler sker på bekostning af korrektheden.[11] Bare i (8) har jeg lagt mærke til stavefejl (*etikketerne*, *økologiske- og sæsonvarer*) og en kongruensfejl (*en lokale købmand*), som jo er ret grundlæggende fejl forbundet med "[b]rug (valg og kombination) af sprogets elementer (morfemer)" (Togeby 1996:9). (8) er langt fra det eneste eksempel af slagsen i det undersøgte materiale. Det sker faktisk ofte, at fejlene virker mere grundlæggende end man skulle tro, og jeg mener netop, at det skyldes, at DK3-studerende fokuserer mest på indholdet og derfor glemmer, at de også helst må skrive korrekt, jf. fx det følgende:

(9) Nu om stunder tales der meget om en sund livsstil, som har lige blevet meget populær blandt alle generationer i mange lande. Sund livsstilen er særligt forbundet med kost og motion, men også med sådan livsområder som arbejde og familieliv.

I (9) kan man både se simple stavefejl forbundet med lydforholdene (*sådan*), brug af forkert hjælpeverbum i førnutid (*har lige blevet*) og, ligesom det var tilfældet med DK1-studerende, manglende konsekvens (*en sund livsstil* versus *sund livsstilen*).

Eksempel (10) nedenfor indeholder ligeledes nogle ret basale fejl som hyperkorrektions-r (*man skal fokuserer på…*) og manglende præposition i udtrykket *forsyne noget med noget*, men vedkommende kom fx også til at bruge substantivet *antal* forkert som attribut med utællelige substantiver. Leksikalske fejl forekommer hyppigere blandt DK3- end DK1-studerende, og eksempler derpå kan også ses i (11), hvor udtrykket *at stå i spidsen for noget* bruges, ret atypisk, med et ikke-menneskeligt subjekt.

(10) Det er ikke uden betydning, hvilke fødevarer, man vælger. Man skal fokuserer på fødevarer, som forsyner mad de fornødne ernæringsstoffer frem for varer med et stort antal fedt og sukker.

[11] Mine fejlanalytiske bemærkninger skal anses for præliminære. Jeg er klar over, at sådan en fejlanalyse kræver en dybere udforskning af forholdene mellem form og indhold i indlærernes tekster, samt at det sproglige niveau i en given indlærertekst ofte er afhængigt af opgavetypen (jf. fx Bialystok 2001).

(11) Det er især regelmæssig indtagelse af mad, som står i spidsen for vores sunde livsstil.

Anvendelsen af avancerede sproglige strukturer og avanceret ordforråd samt hyppigheden af forholdsvis basale grammatiske fejl og ret mange leksikalske fejl er efter min mening tegn på, at de studerende generelt gør sig umage for at markere, at de er ved at bevæge sig op ad sprogstien, men samtidig er deres sprogkundskaber ikke stabile nok til, at det lykkes.

I det undersøgte materiale er forskellen mellem DK3- og DK5-teksterne ikke markant angående lixtal samt antal ord og lange ord pr. sætning. DK5-studerende er ikke bange for at danne komplekse sætninger med 3 eller flere ledsætninger og bruge ret avanceret ordforråd, herunder flere sammensætninger end DK3-studerende. Samtidig begår de relativt få grammatiske fejl.

(12) Formålet med denne opgave er at gennemgå, hvordan de nævnte netværkssider fungerer generelt og som kommunikationsmidler for derefter at sammenligne denne model at kommunikere sig på med ''traditionelle'' mellemmenneskelige relationer i den ''virkelige'' verden.

Som det fremgår af (12), kommer sætningernes kompleksitet nogle gange på bekostning af småfejl som fx den direkte oversættelse fra polsk, hvor fejlen skyldes, at det polske verbum *komunikować się* er refleksivt, mens dets danske formelle ækvivalent ikke er det.

En anden klar tendens blandt DK5-studerende, jeg har lagt mærke til, er at skrive sætninger, der er så lange og komplicerede, at det påvirker deres forståelighed, jf. (13).

(13) Da selvom i den reele verden, man aldrig kan slette de ord, der er blevet talt (hvilket man kan gøre med de ord der f. eks. er blevet skrevet på Facebook) og man kan ikke bare ''fjerne'' dem, man ikke kan lide, så kun de rigtige mennesker – ikke de ''virtuelle'' venner kan være en rigtig støtte for os.

Jeg har også på fornemmelsen, at de studerende nogle gange selv opdager, at deres sætninger er svære at forstå, fordi de er for indviklede, og de prøver derfor at gøre dem mere læservenlige eller nemmere at afkode ved at (mis)bruge parenteser, jf. (14):

(14) Dér kan man vise grænseoverskridende billeder uden risikoen for at blive kritiseret (man kan altid slette uvenlige kommentarer), man kan præsentere til alle sin eneste ene (og understrege, om man er gift eller forlovet), og man kan ryste posen med hensyn til sit liv ved at sige højt noget, som før var en hemmelighed.

DK5-opgaverne kræver sikkert en dybere udforskning og mere eftertanke, men denne indlærerprofil skiller sig i hvert fald tydeligt ud fra de resterende to ved, at de studerende er i stand til at udtrykke sig relativt frit på dansk, også på et højere abstraktionsniveau. Samtidig begår de leksikalske fejl og fejl, der generelt er forbundet med "sammenhæng (kohærens) i afsenderens udtryk af sine tanker" (Togeby 1996:9) oftere end rent grammatiske fejl, som til gengæld typisk og hyppigt forekommer blandt DK1- og DK3-studerende.

4. Opsummering og konklusioner

Det overordnede formål med denne pilotundersøgelse var at tjekke, hvorvidt en samling af polske studerendes eksamensopgaver har potentiale til at kunne bruges som korpusmateriale til at udarbejde en model af polske studerendes intersprog. Jeg har taget en smagsprøve på de omtalte data og foretaget en meget simpel analyse af teksternes kompleksitet inden for 3 indlærerprofiler (1.-, 3.- og 5.-årsstuderende), som var opfulgt af en generel fejlanalyse. Jeg havde håbet på at finde tydelige sproglige niveauforskelle mellem opgaverne på tværs af profilerne og dermed på at kunne begrunde, hvorfor det giver mening at digitalisere resurserne og udvikle dem til et indlærerkorpus.

Den undersøgte dataprøve var som udgangspunkt for lille til at kunne udarbejde en troværdig model for de tre indlærerprofiler, men undersøgelsens resultater tyder i hvert fald på, at de sproglige niveauforskelle mellem DK1-, DK3- og DK5-studerendes skriftlige

dansk er tydelige og mangfoldige. Jeg har kunnet konstatere, at der er en væsentlig forskel mellem teksternes kompleksitet (lixtal, antal ord pr. sætning og antal lange ord pr. sætning) mellem DK1- og DK3-studerendes men ikke mellem DK3- og DK5-studerendes opgaver. Mens DK1-sætninger var korte, simple og indeholdt mange grammatiske fejl, var DK3- og DK5-teksterne syntaktisk set mere komplekse med længere sætninger, mere varieret ordstilling samt mere avanceret ordforråd. Fejlanalytisk set var forskellen mellem DK3- og DK5-opgaverne den, at de sidstnævnte for det meste indeholdt flere leksikalske fejl og fejl forbundet med kohærens, mens 3.-årsstuderende fortsat lavede mange grammatiske fejl, til trods for at deres tekster lå tæt på DK5-teksterne angående kompleksitet.

Materialet har efter min mening et stort forskningspotentiale, og det kan vise sig at være en god investering at få alle opgaverne digitaliseret og få udviklet materialet til et ægte akademisk, longitudinelt indlærerkorpus. Analyser gennemført ud fra sådan et korpus kunne udfylde en stor og vigtig niche i udforskningen af udlændinges tilegnelse af dansk. Dataene skulle i så fald som minimum POS-tagges, muligvis ved hjælp af Brill-taggerens fordanskede version[12], og fejlkodes.[13] Et sådant korpus kunne efterfølgende også bruges som træningskorpus for diverse sprogteknologiske værktøjer (ikke mindst værktøjer til automatisk fejlretning) samt i undervisningsprocessen (jf. Römer 2008; Mathiasen & Sobkowiak 2013).

I pilotundersøgelsen bestod min fremgangsmåde i, at jeg både så på opgaverne med fokus på deres syntaktiske kompleksitet og de begåede fejl. Ser man på indlærertekster ud fra de to synspunkter, får man et billede af, hvordan indlærerne forsøger at udtrykke sig, og hvilke (eller hvor komplicerede) sproglige midler de griber til, men samtidig får man også muligheden for at se, hvad de ikke kan, og bedømme deres succesrate. Man kan dermed prøve at identificere deres subjektive sproglige kompetence ved at måle den syntaktiske kompleksitet af, hvad de har skrevet, og det objektive kompetenceniveau ved at se på, hvilke fejltyper de begår.

[12] Værktøjet er tilgængeligt via Københavns Universitets Center for Sprogteknologi (https://cst.dk/online/pos_tagger/).

[13] Ole Togebys (1996) fejlklassificering kunne bruges som udgangspunkt for det fejlanalytiske tagsæt.

En eventuel udarbejdelse af sådan en model ville dog uden tvivl kræve et mere avanceret og omfattende målesystem vedrørende syntaktisk kompleksitet. De tre metoder, som jeg har brugt i pilotundersøgelsen, viste sig lige at være nok til, at jeg kunne skitsere de mest grundlæggende kompleksitetsforskelle på tværs af indlærerprofilerne, men de er ikke tilstrækkelige til at danne grundlag for en omfattende intersprogsmodel. Der er i denne sammenhæng brug for flere og mere detaljerede måder at måle syntaktisk kompleksitet på. I den forbindelse kunne man f. eks. overveje at fordanske Lus 14 syntaktiske kompleksitetsindekser (jf. Lu 2010) eller muligvis anvende et lignende sæt indekser tilpasset det danske sprog specifikt. Her virker det oplagt at inkludere sætningsskemaet – enten dets oprindelige form (jf. Diderichsen 1962) eller en af de mange modificerede versioner deraf. Beskrivelsen af de forskellige kompetenceniveauer kunne også baseres på Pienemanns processability theory (jf. Pienemann 1998, 2005).

Kombinationen af et velgennemtænkt sæt målekriterier for syntaktisk kompleksitet og et solidt fejlanalytisk tagsæt kunne udgøre et udmærket udgangspunkt for udarbejdelsen af en værdifuld og omfattende model af de studerendes intersprog på de tre nævnte niveauer.

Litteratur

Bialystok, Ellen (2001) *Bilingualism in development. Language, Literacy, and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Diderichsen, Paul (1962) *Elementær dansk grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal.

Gac, Ida (2012) *Sammenligning af artiklernes læsbarhed i dansk kvalitets- og populærpresse*. Bachelor-projekt, Adam Mickiewicz Universitetet i Poznań.

Gamborg, Niels = http://www.nielsgamborg.dk/indhold/lixberegner.htm (tilgået oktober 2016).

Granger, Sylvaine (2008) Learner corpora. *Corpus Linguistics. An International Handbook*. Anke Lüdeling & Merja Kytö (udg.). Berlin/New York: Walter de Gruyter:259-275.

IID = *Indvandrere i Danmark 2016*. Udgivet af Danmarks Statistik. http://www.dst.dk/pubfile/20704/indv2016 (tilgået oktober 2016).

Janikowski, Krzysztof (1990) *Podręcznik wymowy duńskiej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Lu, Xiaofei (2010) Automatic analysis of syntactic complexity in second language writing. *International Journal of Corpus Linguistics* 15, 4:474-496.

Mathisen, Thomas & Mikołaj Sobkowiak (2013) Polske danskstuderendes tilegnelse af dansk – præsentation af et igangværende projekt. *14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 11.-12. oktober 2012*:271-288.

Pienemann, Manfred (1998) *Language Processing and Second Language Development. Processabilitiy Theory*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Pienemann, Manfred (2005) (udg.) *Cross-Linguistic Aspects of Processablity Theory*. Amsterdam/New York: John Benjamins.

Rajnik, Eugeniusz (1999) *Gramatyka języka duńskiego. Morfologia.* Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Rajnik, Eugeniusz (2011) *Wortbildung des Substantivs im Dänischen – explizite und implizite Derivation.* Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Rajnik, Eugeniusz (2014) *Podstawy gramatyki języka duńskiego z ćwiczeniami.* 2. udg. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM. (1. udg. 2006).

Rasmussen, Jens (2005) *Sig det med takt og tone. Dansk fonetik i teori og praksis.* Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Römer, Ute (2008) Corpora and language teaching. *Corpus Linguistics. An International Handbook*. Anke Lüdeling & Merja Kytö (udg.). Berlin/New York: Walter de Gruyter:112-130.

Södeberg Arnfast, Juni & Jens Normann Jørgensen (2003) [’jæme ’gåd mæn ’u:ð ’bæsd]: om udvikling af dansk udtalefærdighed hos unge med henholdsvis tyrkisk, amerikansk-engelsk og polsk modersmål. *Veje til dansk: forskning i sprog og sprogtilegnelse.* A. Holmen et al. (udg.). København: Akademisk Forlag: 55-90.

Stopyra, Janusz (2008) *Nominale Derivation im Deutschen und im Dänischen*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Szubert, Andrzej (2012) *Zur internen Semantik der substantivischen Komposita im Dänischen.* Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Togeby, Ole (1996) *Stiltræk.* Aarhus: Aarhus Universitet.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Inkorporation i dansk orddannelse

Janusz Stopyra
Uniwersytet Wrocławski

1. Indledning

Begrebet inkorporation blev først indført i den tyske videnskabelige litteratur af Eichinger (2000). Men selve fænomenet var blevet nævnt allerede af Wilmanns (1930), sml. også Henzen (1965) og Renicke (1965), i dansk også af Rajnik (1974, 1983, 2004) og Togeby (2003:29, 69 ff.). Renicke (1965:409 ff.) har endog benævnt dette fænomen "das enfant terrible der deutschen Wortbildungslehre". Hele fænomenet kan betragtes både på det nominale og på det verbale område. Fordi der hersker en vidtgående parallelitet mellem de tyske og de danske orddannelsesmønstre, sætter artiklen med hensyn til inkorporation fokus på det danske materiale. Det spørgsmål, som stilles her, er, om inkorporation også i dansk kan betragtes som et separat sprogligt fænomen, der omfatter både det nominale og det verbale område. Der stræbes også efter en afgrænsning mellem samdannelser og rektionskomposita, efter en mulig forekomst af bindeled mellem kompositas to dele og efter morfemstrukturen af de inkorporerede led, efter deres syntaktiske værdi og den semantiske rolle, som hele konstruktionen spiller.

Eichingers (2000) term spænder over mange forskellige orddannelsesmønstre og udlægger fænomenet meget bredt, bl.a. omfatter den de såkaldte "uneigentliche Komposita" (*Vatersfreund*) med klart forståelige relationer mellem de to begreber (her er det relationen mellem et genitivattribut og det betegnede substantiv), konstruktioner som *Professorensohn, Fahrraddieb*, sml. dansk *cykeltyv*, hvor andetled-

dets 'relationelle semantik' uddyber førsteleddet, præsens participium (*humorsprühend, ordnungsliebend*) og perfektum participium (*konsumorientiert, preisgebunden, saisonbedingt, produktbezogen*, sml. dansk *projektorienteret*) samt enkelte adjektiver som andetled, sml. *arbeitsfähig, -tüchtig*, *wehrdiensttauglich, abfahrbereit,* sml. danske konstruktioner med simple adjektiver som *menneskevenlig, familievenlig, erhvervsgunstig*. Ved sådanne konstruktioner overvejer visse forskere (f.eks. Aptacy 2015), om der foreligger en undtagelse fra den morfologiske 'righthand-head-rule', fordi de adjektiver, der står først i ordet, specificerer dannelsens semantik. Termen inkorporation bruges endda møntet på tyske sammensatte verber, som kan adskilles i deres finite anvendelse, som f.eks. *ankommen, beistehen og nacheifern*. Således mener Eichinger med inkorporation ethvert fænomen, der består i inkorporering af et morfem eller ord i andre ord. Selve fænomenet behandles også i emnet af den danske faglitteratur, hvor det opfattes som korporativiteten, et træk af de danske flerordsenheder, og det anvendes først og fremmest på korporative prædikater, især verber som tilhører de danske tryktabsforbindelser. Ifølge Togeby skal sådan et verbum inkorporere et nominalt led (med eller uden præposition), før det kan spille sin rolle som hovedvalensbærer: "I sådanne korporative prædikater kan der inkorporeres: a) en præposition (…), b) en lokativ præposition (med eventuelt foranstillet retningsadverbial), c) en adjektivrod, d) en substantivrod eller e) (diskontinuert) et retningsadverbium. Herved reduceres selve verbet til et funktionsverbum der bærer verbalfleksiverne for den inkorporerede, valente ikke-verbale rod" (Togeby 2003:69 f.). Hertil hører både "født præpositionelle verber", f.eks. *Hvem leder I efter, Hun stolede på ham*, som ikke kan optræde uden præposition i samme betydning (**hun stolede ham, *hvem leder I*), præpositionaliserede transitive verber (*De byggede huset – De byggede på huset; Han skrev bogen* (overgangsaspekt) – *Han skrev på bogen* (tilstandsaspekt), sml. også *De betalte varerne – De betalte for varerne*) og tyktabsforbindelser som *gå hjem, være klovn, spille klovn, spille fodbold, købe hus* (i hvert eksempel med tryk på det nominale led). Således forstås her hele fænomenet endnu bredere end i den tyske faglitteratur, dvs. som et funktionelt fællestræk af flermorfemorddannelser.

2. Inkorporationernes struktur

I denne undersøgelse refererer begrebet inkorporation udelukkende til det nominale område. Herved forstår jeg de konstruktioner, som består af tre morfemer eller ord: m1 + m2 + m3 (m = morfem), hvor m1 også kan være et ord sammensat af to grundmorfemer. M3 er derimod altid et suffiks. Hvis konstruktionen (m1+m2) forekommer i sproget parallelt med en frase, anses hele konstruktionen for at være en afledning af en frasal base, dvs. som en samdannelse, f.eks. *taksigelse* ('at sige tak'), *lovgivning* ('at give lov'). En anden betingelse for en sådan udlægning er (m2+m3)-enheden, der ikke forekommer frit i sproget (her: **givning, *sigelse*). Hvis derimod (m2+m3)-enheden forekommer frit i sproget og m2-enheden er et verbum eller et substantiv, benævnes dannelsen et rektionskompositum (*bagagebærer, vinsælger*). Alt i alt består inkorporationerne af to dele: (m1+m2) + m3 (den inkorporerede enhed er (m1+m2)-frasen - samdannelser) eller m1 + (m2 + m3) (den inkorporerede enhed er m1-enheden som ord eller morfem - rektionskomposita).

3. Definitionerne i faglitteratur på dansk sprogmateriale

I dansk faglitteratur er samdannelser et fast og velkendt begreb. Ifølge Diderichsen (1957:20) kan et ord "dannes ved Afledning og Sammensætning på een Gang: *barbenet* (afledt af … *bare Ben*), *varmblodig,* (afledt af *varmt Blod,* ikke sammensat af *varm* og *blodig*)". Denne definition anføres også af Jacobsen og Skyum Nielsen (1996:180 ff.), der forstår fænomenet som "afledninger til stammer, der blot ikke findes som selvstændige sammensætninger". Således kan samdannelserne ikke "forbindes umiddelbart som selvstændige Ord: *Husholdning* (*holde Hus*), *Fiskehandler* (*handle med fisk*)" (Diderichsen 1957:78). Også Rehling (1965:46) opfatter sådanne ord som "en kombination af sammensætning og afledning", f.eks. *rødhåret* ('rødt hår'), *landligger* ('ligge på landet'). Skautrup (1968III:379) opfatter *grovkornet, hårdhjertet, langfingret, rødkindet, stivbenet, enarmet* derimod som "syntetiske sammensætninger". Hansen (1967II:433 ff.) kalder samdannelserne ord, som "kan høre til [...] en ikke sammensat forbindelse, f.eks. *firkantet, frisindet, kortskallet*" (sml. *firkantet* < *firkant*, *frisindet* < *frisind, kortskallet* < *kortskalle* osv.). Ifølge denne er samdannel-

serne af possessiv karakter brugt "til afledning af en attributivforbindelse, der ikke foreligger som sammensætning" ('som har, er forsynet med det attributivforbindelsen betegner'), sml. *bararmet* – 'som har bar arm', *mørkhudet* 'som har mørk hud'*, blåøjet* 'som har blå øjne'*, lavbenet* 'som har lave ben'*, mangehovedet* 'som har mange hoveder'*, langhåret* 'som har langt hår'. De konstruktioner, der har et adjektiv som førsteled (*åbenhjertig, koldblodig, fuldtallig, mindreårig, tiårig*) benævnes af Aage Hansen (1967) afledninger. Ifølge Erik Hansen (1977:33 ff.) udgør samdannelser en særlig type derivater, der „består af en sammensat stamme + derivativ (+ evt. fleksiver) men således at stammens kompositum kun findes i forbindelse med derivativer", f.eks. *koldblodig, rødhåret, flersidig, underjordisk* (**koldblod, *rødhår* osv., citeret efter Rajnik 2004:223 f.). Den sidste definition er den mest præcise af alle hidtil anførte.

Szubert (2012:183 ff.) skelner mellem fem semantiske typer af de her beskrevne konstruktioner, som han opfatter som AB-sammensætninger:

- "B ist eine Person, die die Handlung auf dem Objekt A ausführt" (*boglæser, romanforfatter, avislæser, tagstensproducent*),

- "B ist eine Person, die die Handlung auf der Person A ausführt" (*bandeleder*, *slavehandler, børnelærer*),

- "B ist eine Person, die die Handlung am Ort A ausführt" (*havnearbejder, butiksælger*),

- "B ist eine Person, die die Handlung an der Pflanze A ausführt" (*grønthandler*, *frugtsælger*, *agurkplukker*),

- "B ist eine Person, die die Handlung an dem Tier A ausführt" (*dyremishandler*, *elefanttræner*).

Spørgsmålet om adskillelse af en separat kategori inkorporation er afhængig af den vedtagne definition af sammensætning. Adjektiver som **kornet, *varig* (sml. dannelserne *storkornet*, *kortvarig*) eller substantiver som **givelse, *siger* (sml. *frigivelse*, *sandsiger*) osv.

bruges ganske vist ikke frit i sproget og kan således i henhold til definitionen af sammensætninger (to selvstændige ord, dvs. ord, som kan forekomme i samme form i andre kontekster eller ord, som kan udskiftes til andre ord, der kan stå samme sted, sml. Morciniec 1964:17 ff.) ikke kaldes for sammensætninger. Det er i forhold til ord som de anførte eksempler nødvendigt at bruge begrebet samdannelse for at gøre det lettere for sprogbrugerne at orientere sig i ordforrådet.

Ifølge Rajnik (2004:223) er samdannelser en særdeles produktiv dannelsestype, der udgør en forholdsvis stor del af det danske ordforråd. Grænserne mellem samdannelse og komposition betegnes af Rajnik som flydende, og for at "adskille de to begreber bliver man nødt til at opstille kriterier vedrørende sammenhængen mellem andetleddet og helhedens ordklasseforhold samt semantik". Spørgsmålet er, om andetleddet først og fremmest kan forekomme selvstændigt, og om det fastlægger helhedens genus og ordklassestilhørsforhold. Det store antal af de adjektiviske samdannelser er et bevis på, "at der findes tendenser til en præcis og samtidig anskuelig udtryksmåde i moderne dansk", der resulterer af sprogøkonomi (Rajnik 2004:228).

Af Togeby (2003:29) defineres samdannelser som *kold+blod-ig, rød+hår-et og under+jord-isk* osv. som „flermorfemord, hvor man ikke [ved ordets morfemdeling] kan se, at to af morfemerne historisk eller logisk hører nærmere sammen med hinanden end med det tredje led". Der er "jo nemlig ikke noget der hedder **koldblod*, og det er ikke betydningen af *blodig*, der indsnævres ved sammensætningen med *kold,* der findes ikke noget ord der hedder **rødhår*, og det er ikke betydningen af *håret* der modificeres ved sammensætningen med *rød*". Her skildrer Togeby meget præcist fænomenet samdannelses hele væsen.

Hansen & Heltoft (2011:253 f.) anser samdannelse for at være en afledningstype, der "ligner i udtrykket en afledt sammensætning, altså et ord hvis stamme består af flere rødder: *flersidighed, rødhåret, selvhentet*". I udtrykket ligner den en afledning af et kompositum, men forbindelsen af de to rødder findes ikke uden for afledningen (*flersidig,* sml. **flerside*, *selvhenter*, sml. **selvhente*). En forudsætning for adskillelse mellem samdannelser og komposita er at de sidstnævnte er en (syntaktisk) hypotakse og (semantisk) specifikation. Ifølge Hansen

& Heltoft (2011:253f.) deles samdannelserne i tre typer (der også er hovedtyper i min undersøgelse; se nedenfor i afsnit 5):

1) med ***have*-relation** (*rødhåret*, *tykmavet*) (sml. også Diderichsen 1957, sml. ovenfor i kapitel 3),
2) relation svarende til **valensled + verbal** (*taksigelse, nobelpristager, dyneløfter*),
3) relation svarende til **frit adverbial + verbal** (*grovæder*, *selvhenter*).

Galberg Jacobsen og Skyum-Nielsen (1996:180 ff.) betegner endog komplekse konstruktioner som f.eks. *rødnæb, tykhud, tusindben* som samdannelser, mens Diderichsen (1957:83 ff.) ser sådanne konstruktioner (*enhorn, toben*) som "samdannelser uden suffiks" (ment som forkortelser af samdannelserne *enhornet, tobenet*) (citeret efter Rajnik 2004:223 f.). Hansen & Heltoft ser sådanne dannelser (*skævblad*, *tusindben*) som samdannelser med nulaffiks, som også (ligesom hos Diderichsen) er en rigtig opfattelse, alligevel kan der også her tales om possessivkomposita eller tilbagedannelser.

Fænomenet samdannelse synes at have nydt større bevågenhed inden for dansk sprogvidenskab end inden for tysk sprogvidenskab. Alligevel tales der inden for udforskningen af dansk ikke meget om rektionskomposita. Min undersøgelse forsøger med afsæt i Eichinger (2000) at betragte samdannelser og rektionskomposita som én form for inkorporation. Man kan anskue fænomenet ud fra tre tænkelige synsvinkler: den morfologiske, den syntaktiske og den semantiske.

4. Yderligere formale og semantiske aspekter

Inkorporationers morfologiske struktur, dvs. samdannelse og rektionskompositum, blev omtalt ovenfor i afsnit 2. Bortset fra overvejelser om inkorporationens væsen, der består i dannelsens centrale valens, skal artiklen også behandle dertilhørende fænomener som argumentarving og 'princippet om meningsfuldt ord' (Motsch 2004:26).

I ord med verbum som m2 bygger det omtalte fænomen på valensen af m2-verbet. M2-verbets argumenter overgår til (m2+m3)-afledningen og m3-suffikset. Overgangen kaldes for argumentarving (sml. Olsen 1986). (m2+m3)-afledningen har faktisk de samme argumenter som m2-verbet. Et af argumenterne bliver inkorporeret

til venstre af (m2+m3)-enheden som m1-enhed. I min undersøgelse godtager jeg kun led som akkusativobjekt, præpositionalobjekt og adverbialled som syntaktiske m1-aktanter, sml. det anførte eksempel.

Inkorporeringen af m1-enheden indebærer en tilføjelse af m1-enheden i m2-verbets prædikat-argumentstruktur sådan at der kan dannes et nyt ord (sml. Stopyra 2008:106 ff.).

Ifølge Hansen & Heltoft har adverbialled foran verbum i type 3) ovenfor (afsnit 3) - sml. også *skønsanger, fjernskriver* - nulform, hvis (m2+m3)-enheden er et nomen agentis – i modsætning til konstruktionerne med *højt-* som m1-enhed som *højttaler, højtliggende, højtlønnet,* hvor der er adverbialt *-t* og (ved de to sidstnævnte eksempler) også stød. Den tyske sprogforskning anskuer problemet således, at sådanne former bevarer deres strukturinterne fleksion.

Inkorporationen kan også betragtes som kondensation (sml. Mostýn 2011). Som sædvanlige sammensætninger komprimerer rektionskomposita (og samdannelserne) mange ord og begreber til et, således at en stor del af indholdet er komprimeret i ordets korte form (sml. Eisenberg 2009).

Efter spørgsmålet om, hvad et meningsfuldt ord er (Motsch 2004:26), må orddannelserne ikke betegne noget helt redundant. De må kun betegne noget nyt, utypisk, dvs. ikke et **øjet* eller et **toøjet menneske*, men et *enøjet menneske,* ikke et **øret* eller et **toøret menneske*, men et *enøret menneske*. Princippet begrænser virkningen af orddannelsesmønstre semantisk og er også bekræftet syntaktisk ved det faktum, at m1-pladsen bliver udfyldt af et led, som er afhængigt af m2-verbets valens. Alligevel virker dette princip ikke overalt (sml. f.eks. forskellige fagsprog).

Den verbale inkorporation i tysk kan man overføre til dansk f.eks. i følgende sætning:

*Hun **smurte maling over** ridsen > Hun **over**smurte ridsen med maling.*

Inden for verbal inkorporation er det således karakteristisk, at den inkorporerede enhed er synsemantisk. I sætningen ovenfor er det *over*-enheden, der bliver inkorporeret i verbets stamme (*smurte* > ***over**smurte*). Med det samme ændrer alle sætningens elementer bortset

fra subjektet deres syntaktiske funktioner. Styrelsen i *over ridsen* bliver det direkte objekt (*ridsen*) (oprindeligt direktivt adverbialled), og styrelsen i *maling* bliver et nyt adverbialled instrumentalis (oprindeligt direkte objekt):

direktivt adverbialled > direkte objekt
direkte objekt > instrumentalt adverbialled

Det, at argumenterne forskydes på denne måde, kaldes i tysk terminologi for applikation. Fælles for både den nominale og den verbale inkorporation er, at et element indlejres i et andet. I den verbale inkorporeringsproces er der som sagt tale om en synsemantisk inkorporeringsenhed. Præpositionen *over* inkorporeres i verbet, som derved bliver transitivt, sml. *smøre* (*ridsen*) > *oversmøre* (*ridsen med maling*).

Derimod ser skemaet for nominal inkorporation således ud:

m1+m2+m3

Den første enhed m1 er som sagt et basismorfem eller en morfemkonstruktion.

Mens der i den verbale inkorporation indgår en synsemantisk m1-enhed, inkorporeres der en autosemantisk m1-enhed, hvis der er tale om den nominale inkorporation.

I det følgende vil der kun blive henvist til den nominale inkorporeringsproces.

5. Inkorporationstyper

I afhængigheden af spørgsmålet, om (m2+m3)-enheden optræder frit i sproganvendelsen eller ej, har vi her med samdannelserne (I) eller med rektionskomposita (II) at gøre. Hvis (m1+m2)-frasen bruges hyppigere, har vi med samdannelserne at gøre, og hvis (m2+m3)-enheden er mere brugbar, er dannelsen et rektionskompositum. Som m3-enheder forekommer de substantiviske suffikser *-else*, *-ing* og *-er* og de adjektiviske suffikser -(*e*)*t, -ig*, *-lig* og -(*i*)*sk*:

I. (m1+m2)+m3: adjektiviske og substantiviske samdannelser:

a. numerale + substantiv + m3, sml. *enbenet* – (’et ben’ + *-et*), *tosproglig* (’to sprog’ + *-lig*),
b. ubestemt numerale + substantiv + m3, sml. *flersidig* (’flere sider’ + *-ig*),
c. adverbium + substantiv + m3, sml. *udenlandsk* (’uden for landet’ + *sk*)
d. adjektiv + substantiv + m3, sml. *venstrehåndet* (’venstre hånd’ + *-et*), *tykhudet* (’tyk hud’ + *-et*)
e. substantiv + verbum + m3, sml. *skomager* (’at mage sko’ + *-er*), *lovgivning* (’at give lov’ + *-ing*), *bilkører* (’at køre bil’ + *-er*), *sandsiger* (’at sige sand(heden)’ + *-er*), *arvtager* (’at tage arv’ + *-er*)
f. adverbium + verbum + m3, sml. *sortseer* (’at se sort’ + *-er*), *renholdelse* (’at holde ngt. rent’+ *-else*),

Især i typen Id) kan man (i modsætning til Hansen & Heltoft 2011:253, se ovenfor) tale om en slags semantisk præcisering af substantivets betydning.

II. m1+(m2+m3): substantiviske rektionskomposita:

a. substantiv + verbum + m3, sml. *romanlæser* (’læser af (en) roman’), *kortlæser* (’læser af et kort’), sml. også Rajnik (2004:225 ff.).

Ved nogle forbindelser er det imidlertid svært at skelne mellem samdannelser og rektionskomposita, særligt ved forbindelsen **substantiv + verbum + *-er***, der forekommer både som samdannelse og som kompositum, sml. følgende forbindelser:

magtovertagelse (’overtagelse af magten’) eller (’at overtage magten’ + *-else*)
ligbrænding (’brænding af lig’) eller (’at brænde et lig’ +*-ing*).

Inkorporationerne, dvs. rektionskomposita og samdannelser, afgrænses i denne undersøgelse fra afledninger af en sammensætning, sml. *firkantet* (af *firkant*), *håndværker* (af *håndværk*) m.fl. At de danske inkorporationer forholder sig på samme måde som de tyske, skyldes

formentlig at mange af dem er oversættelseslån. De fleste terminologiske problemer opstår, når man skal analysere de forbindelser, hvor (m2+m3)-enheden ikke forekommer frit i kommunikationen.

Her er nogle flere eksempler fra Danmarks Radio (P1) og fra KorpusDK (2007) samlet i perioden fra den 20.04.2016 til den 27.09.2016:

-er	***-ing***	***-else***
asylansøger	*asylansøgning*	*børneopdragelse*
asylsøger	*personskildring*	*videreførelse*
bogbinder	*mobilvarsling*	*spiseforstyrrelse*
brevskriver	*lovgivning*	*selvbestemmelse*
fabriksejer	*farvesætning*[1]	*selvindflydelse*
ordfører	*kortlægning*	*skatteunddragelse*
kuglestøder	*normbrydning*	
erhvervsleder	*lykønskning*	
billedhugger		
vinavler		
storkepeger		
regeringsleder		
forretningsudvikler		
kortholder		
lønpasser		
stenbider		
arbejdsgiver		
oppositionsleder		
ishockeyspiller		
balletdanser		
højdehopper		
(*på verdensranglisten*)		
kontanthjælpsmodtager		
bandeleder		

-et	***-ig***	***-lig***	***-(i)sk***
håndskrevet	*kortvarig*	*ensproglig*	*udenlandsk*
håndmalet	*flersidig*	*tosproglig*	*oversøisk*
spiseforstyrret			

[1] Sml. 'at farvesætte en træplade'.

Eksempler med et verbum som m2-enhed indtager en særlig stilling blandt de nominale inkorporationer, fordi det er verbets valens, der har den største indflydelse på, hvad der kan udgøre m1-enheden. Inkorporeringen af et akkusativobjekt er hyppigst forekommende. Akkusativobjektet kan optræde både som (en del af) (m1+m2)-forbindelsen (i samdannelser) og som en selvstændig substantivisk m1-enhed, der efterfølges af et selvstændigt (m2+m3)-ord (i rektionskomposita). Inkorporeringen af et akkusativobjekt er imidlertid kun mulig, når m2-enheden udgøres af et verbum. Som m1-enheder kan der også forekomme adverbier, f.eks. i *hurtigløber* og *højttaler*.

I samdannelserne (type I) er (m1+m2)-forbindelsen basis for m3-suffikset. Især i stærkt leksikaliserede samdannelser fungerer (m1+m2)-forbindelsen også i hverdagskommunikation. I forbindelse med afledningen ændrer den imidlertid form. Eksempelvis mister en præpositionsforbindelse præpositionen, når den inkorporeres i en samdannelse, jf. f.eks. *spiseforstyrrelse* – sml. 'forstyrrelse **af** spisningen', *håndskrevet* – sml. 'skrevet **med** hånden', *selvindflydelse* – sml. 'indflydelse **på** sig selv'. Fænomenet kaldes for tab af præpositionen (tysk "Verlust/Tilgung der Präposition").

Når inkorporationer ofte er semantisk entydige, skyldes det m2-verbets (eller m2-substantivets) valens. M1-enheden udgøres ofte af en aktant til m2-verbet, f.eks. *gadefejer, husejer*. På den måde bliver inkorporationer normalt semantisk entydige i modsætning til almindelige sammensætninger, der ofte er flertydige, og som først entydiggøres i konteksten, sml. *gademand, husfolk*.

Inkorporationer er også interessante for sprogbrugeren på grund af den syntaktiske inkorporering af m1-elementet (eller suffigeringen af (m2+m3)-forbindelsen). I kommunikationssituationen fornemmer afsenderen ordets komplicerede struktur samtidig med dets entydige men på samme tid komplekse betydning. Modtageren må derefter finde frem til den rette betydning ved hjælp af konteksten.

6. Definitionen af inkorporation

Hvis man skal definere inkorporation, kan man ifølge den tyske faglitteratur tale om en morfemkonstruktion, der enten kan bestå af en verbal (eller substantivisk) m2-enhed og en aktant som m1-enhed

(rektionskomposita, hvis (m2+m3)-enheden er brugbar) eller af en afledt (m1+m2)-forbindelse (samdannelser som derivativer fra en frase som basis, hvis (m2+m3)-enheden er ubrugelig). Rektionskomposita er determinativkomposita.

Inkorporationer kan således beskrives som en prædikat-argument-struktur med et verbum eller et substantiv som m2-enhed (sml. Stopyra 2008:99 ff.). I sådanne forbindelser forekommer også argumentarvingen. M2-verbets argument bliver inkorporeret som ordets venstre m1-enhed (i rektionskomposita), og (m1+m2)-forbindelsen bliver suffigeret. M2-enhedernes aktanter inkorporeres ofte uden at bevare deres oprindelige aktantegenskaber, f.eks. er de fakultative i stedet for at være obligatoriske. Ved rektionskomposita kan man sige, at m1-enheden er fakultativ (på grund af den selvstændige (m2+m3)-forbindelse), og ved samdannelserne er m1-enheden obligatorisk.

7. Opsummering

Inkorporation er et fascinerende fænomen inden for dansk orddannelse, som er årsag til mange nydannelser i hverdagskommunikationen. Hele fænomenet kan man alligevel opfatte endnu bredere, dvs. som korporativitet, der er karakteristisk for leksikalske flerordsenheder. Inkorporationer er også interessante for sprogbrugeren på grund af den syntaktiske inkorporering af m1-elementet (eller suffigering af (m1+m2)-forbindelsen). En dybdegående undersøgelse af inkorporationernes bestanddele gør, at man kan afkode deres semantik præcist, også selv om deres komplicerede opbygning ofte gør det svært at afgøre, om der er tale om afledninger eller sammensætninger. I kommunikationssituationen fornemmer afsenderen ordets komplicerede struktur samtidig med dets entydige men på samme tid komplekse betydning. Modtageren må derefter finde frem til den rette betydning ved hjælp af konteksten.

Litteratur

Aptacy, Jarosław (2015) Ein lesenswerter und korrekturfreundlicher Aufsatz. Zu internen Beziehungen zwischen Konstituenten adjektivischer Rektionskomposita im Deutschen. *Studia Linguistica* 34:7-22.

Diderichsen, Paul (1957) *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.

Eichinger, Ludwig M. (2000) *Deutsche Wortbildung. Eine Einführung*. Tübingen: Narr.

Eisenberg, Peter (2004) *Grundriss der deutschen Grammatik* I. *Das Wort*. Stuttgart/Weimar: J.B. Metzler.

Eisenberg, Peter et al. (2009) *Duden* IV. *Die Grammatik*. Mannheim/Leipzig: Dudenverlag.

Erben, Johannes (2006) *Einführung in die deutsche Wortbildungslehre*. Berlin: Schmidt.

Hansen, Erik (1992) *Dæmonernes port*. København: Hans Reitzels Forlag.

Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog* I-III. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Hansen, Aage (1967) *Moderne Dansk.* København: Grafisk Forlag.

Henzen, Walter (1965) *Deutsche Wortbildung*. Tübingen: Niemeyer.

Jacobsen, Henrik Galberg & Peder Skyum Nielsen (1996) *Dansk sprog. En grundbog.* København: Schønberg.

Lohde, Michael (2006) *Wortbildung des modernen Deutschen. Ein Lehr- und Übungsbuch.* Tübingen: Narr.

Morciniec, Norbert (1964) *Die nominalen Wortzusammensetzungen in westgermanischen Sprachen*. Wrocław: Ossolineum.

Mostýn, Martin (2011) *Grammatische Mittel der Informationskondensierung in Wirtschaftstexten*. Ostrava: Universitas Ostraviensis Facultas Philosophica.

Motsch, Wolfgang (2004) *Deutsche Wortbildung in Grundzügen*. 2., überarb. Aufl. Berlin/New York: de Gruyter.

Olsen, Susan (1986) *Wortbildung im Deutschen. Eine Einführung in die Theorie der Wortstruktur.* Stuttgart: Kröner.

Rajnik, Eugeniusz (1974) Zum Bestand und zur Struktur der Zusammenbildungen im Deutschen. *Studia Germanica Posnaniensia* III:87-104.

Rajnik, Eugeniusz (1983) Unfeste substantivische Zusammenbildungen im Deutschen und Dänischen. *Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Studia Scandinavica* 6:71-105.

Rajnik, Eugeniusz (2004) Adjektiviske samdannelser i moderne dansk. *På godt dansk. Festskrift til Henrik Galberg Jacobsen i anledning af hans 60 års fødselsdag 4. februar 2004*. Århus: Wessel & Huitfeldt:223-230.

Rajnik, Eugeniusz (2011) *Wortbildung des Substantivs im Dänischen – explizite und implizite Derivation*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Renicke, Horst (1965) Fragen zur Kompositionslehre. *Zeitschrift für deutsche Philologie* 84:409-419.

Römer, Christine (2006) *Morphologie der deutschen Sprache*. Tübingen/ Basel: A. Francke Verlag.

Skautrup, Peter (1968) *Det Danske Sprogs Historie* III. *Fra Holbergs komedier til H.C. Andersens eventyr*. København: Gyldendal.

Stopyra, Janusz (2008) *Nominale Derivation im Deutschen und im Dänischen*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Stopyra, Janusz (2010) Inkorporation in der nominalen Wortbildung (am Beispiel des Deutschen und Dänischen). *Prace Komisji Nauk Filologicznych Oddziału Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu* 2:147-157.

Stopyra, Janusz (2013) Überschaubarkeit in der Wortbildung: Uneigentliche Komposita und Rektionskomposita. *Im Anfang war das Wort* II. *Linguistische Treffen in Wrocław* 9. Iwona Bartoszewicz, Joanna Szczęk & Artur Tworek (udg.). Wrocław/Dresden: ATUT/Neisse-Verlag:265-270.

Szubert, Andrzej (2012) *Zur internen Semantik der substantivischen Komposita im Dänischen*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Togeby, Ole (2003) *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag.

Willmanns, Wilhelm (1930) *Deutsche Grammatik* II. *Wortbildung*. 2. Aufl. Berlin/Leipzig: Walter de Gruyter.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Resumé:

Håndfuld, *busfuld* og andre *-fulde* − om substantiviske komposita med *-fuld* i det danske sprog

Andrzej Szubert
Adam Mickiewicz Universitet i Poznań

I mit oplæg vil jeg præsentere morfologiske og semantiske aspekter af substantiviske komposita med *-fuld* i det danske sprog. Konstruktionen er ikke ny og forekommer også i andre germanske sprog, men på det morfologiske plan afviger den stærkt fra andre komposita. Normalt bestemmer sidsteleddet i et kompositum de morfologiske egenskaber, dvs. køn og fleksion. I disse komposita bestemmer førsteleddet derimod kønnet, mens den øvrige bøjning er fælles for alle dannelserne.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Tegn og multimodalitet

Ole Togeby
Aarhus Universitet

Tegns form

Tegn (og herunder sproglige tegn) er defineret som forbindelsen mellem form og mening (udtryk og indhold, signifiant og signifié, det betegnende og det betegnede). Men hvordan erkender man tegnets 'form' i fænomenernes mylder i verden, og tegnenes 'mening' i mylderet af meningsfulde tanker. Hvordan afgrænses sproglige tegns form og tegns mening?

I det maksimale sproglige tegn, en tekst, er der flere niveauer hvorpå der er en forbindelse mellem form og mening, som det er vist på denne model:

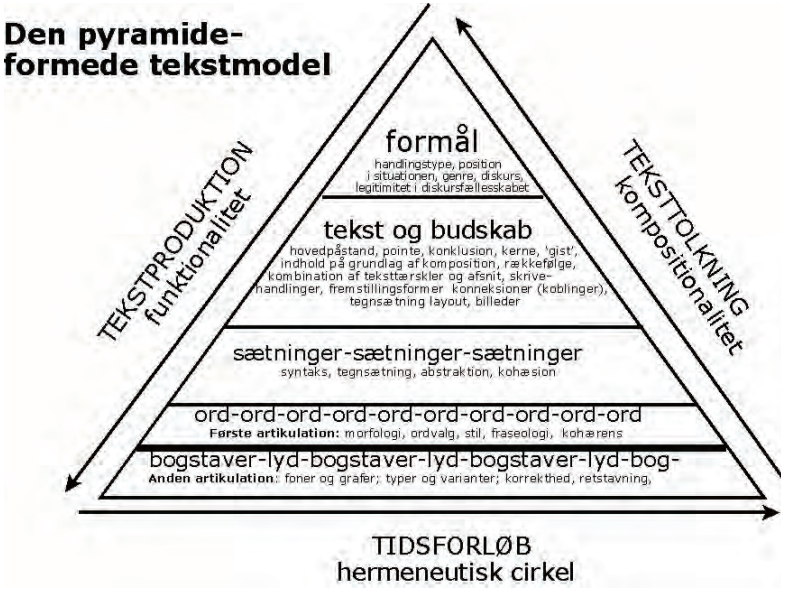

Når sproglige former giver mening, involverer det for tegnbrugerne en række forskellige lag af form og mening og dertil knyttede indlærte regelsystemer: (1) laget med sproglyd og bogstaver som alene har adskillende funktion; (2) ordlaget med leksikalske morfemer der har konceptuel mening; (3) syntakslaget med grammatiske morfemer og ordstilling i sætninger som har propositionel eller logisk mening (de to ord opfattes som synonymer); (4) tekstlaget hvor flere sætninger er sat sammen til en helhed med nogle informationer sat i baggrunden og et informationelt fokuseret budskab i forgrunden, og (5) handlingslaget med sociale handlinger og formål; lag der svarer til de underdiscipliner som har udviklet sig i sprogvidenskaben: fonetik, leksikalsk semantik, morfologi, syntaks og logik, tekstlingvistik med relevansteori, og pragmatik med talehandlingslære.

På alle fem lag kan tegnvidenskaberne skelne mellem elementer der er TYPER og som er defineret funktionelt ved de forskelle (i formen) som før en forskel (i meningen), og og elementer der er VARIANTER som tegnbrugerne ser bort fra fordi ikke giver mening - i tegnsystemet. Typerne er defineret og afgrænset på forskellig måde for hvert lag: (1) fonemer og grafemer som det der er resultatet af kommutationsprøven (Hjelmslev 1966 (1943)); (2) morfemer som de former der giver den samme mening hver gang; (3) sætninger som det der passerer acceptabilitetsprøven, og som kan genereres af en formel grammatik (Chomsky 1957); (4) ytringer (tekster) som det som er intenderet med refleksiv intention om et relevant budskab til tegntolkerne om en sag (Grice 1975); (5) kommunikative handlinger som er styret af konstituerende regler for social interaktion (i modsætning til af regulerende regler, Searle 1969).

Herimod kan man indvende at formen, når sproglige tegn fungerer i kommunikation, altid er en del af hele den konkrete retoriske situation, som også omfatter alle de varianter som sprogbrugerne efter tegnsystemets regler ser bort fra: (1) dialektale og sociolektale varianter i udtalen, skriftsnit og layout i skriften, (2) synonymer og morfemvarianter i ordvalget, (3) stil og retorik i sætningsbygningen, (4) bogstavelig, metaforisk, forudsat og underforstået mening i teksterne, og (5) indirekte sproghandlinger på handlingsniveauet.

Tegn der virker, kan beskrives som en begivenhed i den retoriske situation hvorigennem parterne kommunikerer tanker med hinanden, og kan defineres således:

> Et kommunikativt tegn defineres som en mærkbar form der er initieret, produceret, transmitteret og distribueret multimodalt for at den for tegntolkere skal tælle som den samme information om en sag som for tegngiveren.

Denne definition kan illustreres ved følgende model som er cirkulær fordi vellykket kommunikation består i at tegntolkerne forstår hvad tegngiveren har intenderet at de skulle forstå.

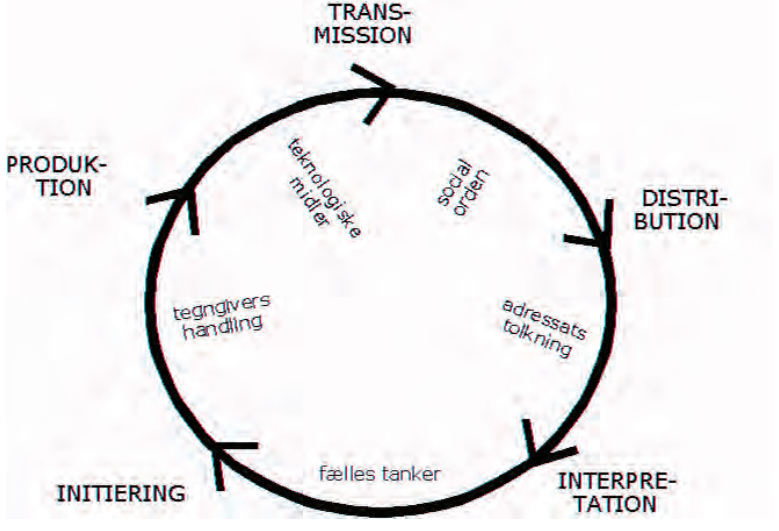

Tegns modalitet

Modalitet (kommunikationsmodus) er et problematisk begreb. Der findes ikke nogen konsistent og bredt anerkendt definition på begrebet modus eller modalitet, eller nogen teori om hvilke modaliteter der findes, på trods af at det indgår som et nødvendigt led i de fleste beskrivelser af hvorledes tegn tolkes i konkret kommunikation. Modus er ifølge Gunther Kress (2010:79) defineret som "socialt formede og kulturelt givne semiotiske midler til at skabe mening:

billede, skrift, layout, musik, gestus, tale, levende billeder, lydspor, og 3D-genstande". Modus betyder måde, og for hver af de fem faser et kommunikativt tegn fungerer i, er der forskellige måder det kan foregå på, og de er alle sammen modaliteter.

Initieringen omfatter både det der forudsættes for ikke-naturlige tegn som sprog og billeder, nemlig tegngiverens intention om at kommunikere, og det som forudsættes ved det som Grice (1957, 1969) kalder tegn med naturlig mening, nemlig en årsag til en virkning eller en virkning af en årsag, fx at et spor er tegn på at der har gået en, og at mørkeskyer er tegn på regn.

Produktionen kan ske ved kropslige bevægelser (gestus), formning af lyd (tale), og formning af synlig grafik og genstande i et materiale (billeder, skrift, skulptur). Under produktionen kan der bruges forskellige redskaber som alle sætter sig deres egne spor: blyant, kuglepen, fyldepen, printer, hammer og mejsel, pensel og maling osv.

Transmissionen sker gennem forskellige fysiske medier (bevægelse, lyd, grafik), som kan tillade envejskommunikation (skrift) eller tovejskommunikation (samtale, chat på elektroniske medier). Produktion og tolkning kan være samtidig (samtale, chat) eller forskudt (skrift), formen kan have fast placering (vejskilt) eller være flytbar og have vilkårlig placering (bog), og der kan være forskellige former for teknologi forbundet med transmissionen: tale, skrift, telefon, radio, video, fjernsyn, pc'er gennnem internettet.

Distributionen afhænger ikke blot af teknologien, men også af den sociale orden som regulerer distributionsforholdene: er det monolog (bog) eller dialog (samtale), en-til-en (telefon, sms) eller en-til-mange (aviser, foredrag), er tegnet adresseret (brev) eller ej (avisartikel), er kanalen privat (telefon) eller offentlig (Facebook), er der særlige ikke-tekniske begrænsninger gennem kanalen (fx 140 tegn på Twitter). Hvilke positioner kan parterne indtage i kommunikationen? Er interaktionen symmetrisk eller komplementær, med hensyn til viden eller magt, dvs. er der tale om debat, forhandling, belæring, styring eller kunst? Distributionen består også i mangfoldiggørelse af formerne (skrift, radio, tv, video) og placeringen af dem i forhold til tegntolkerne (fast: gestus, vejskilte) eller vilkårligt (skrift, radio, video) i den sociale orden.

INTERPRETATIONEN sker på grundlag af en systembestemt relation mellem form og mening som kan være af tre forskellige slags: perceptuel analogi (billeder), artikuleret konvention (skrift) og lokal forankring (gestus, og skilte) og blandinger. Konventioner involverer artikulation (leddeling) af tegnet, således at det har enten-eller-mening (matematik) og ikke mere-eller-mindre-mening (malerier). Nogle konventionelle modaliteter har enkelt artikulation (matematik, nodeskrift) andre har dobbelt artikulation (sproglige tekster). Denne inddeling svarer i meget grove træk til Peirces (1994) inddeling i ikoner, symboler og indekser.

I alle de fem faser af tegnbegivenheden, er der mange måder handlingerne kan gennemføres på, og disse måder udgør tegns modaliteter på tværs af hvilken mening tegnkomplekset efter tegnsystemets regler skal give. De former som er virkninger og spor efter de varierende måder, optræder som varianter af typerne parallelt med de forskelle som efter tegnsystemets logik giver systematisk mening, disse varianter kan også give mening, blot af en anden type end de systematiske tegn giver.

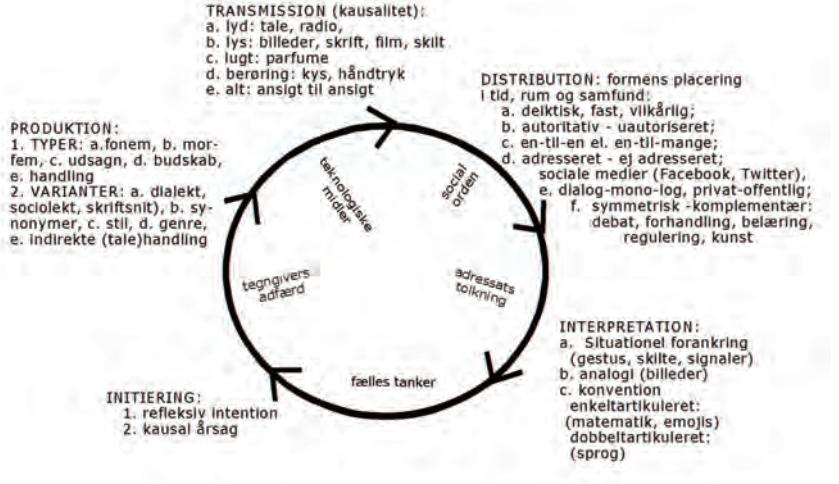

Blandede tegn og tegnensembler

Et tegn kan på en gang bestå af to eller flere semiotiske modaliteter på to forskellige måder, enten som et *blandet tegn* eller som et *tegnensemble*. Blandede tegn er tegn hvor de semiotiske modaliteter er integreret i en helhed, fx et landkort, hvor konventionelle elementer som sproglige bogstaver med navne på byerne, er placeret på det analoge billede af territoriet set oppefra således at de ikke giver den rette mening uden for helheden. Tegnensembler er tegn hvor elementer der hver især kunne fungere som tegn i sig selv, er transmitteret og distribueret samlet således at de skal opfattes en helhed med en kerne, en forankring og et komplement, fx et foto med en tekst der angiver hvad det er en gengivelse af, fx *Rundetårn*, eller en tekst med et billede som illustration, fx af den omtalte præsident. Et komplet tegnkompleks består således af elementer med naturlig mening, og elementer med ikke-naturlig mening, som danner et ensemble af komponenter der står i bestemte relationer til hinanden, og som selv kan være blandede tegn eller tegnensembler.

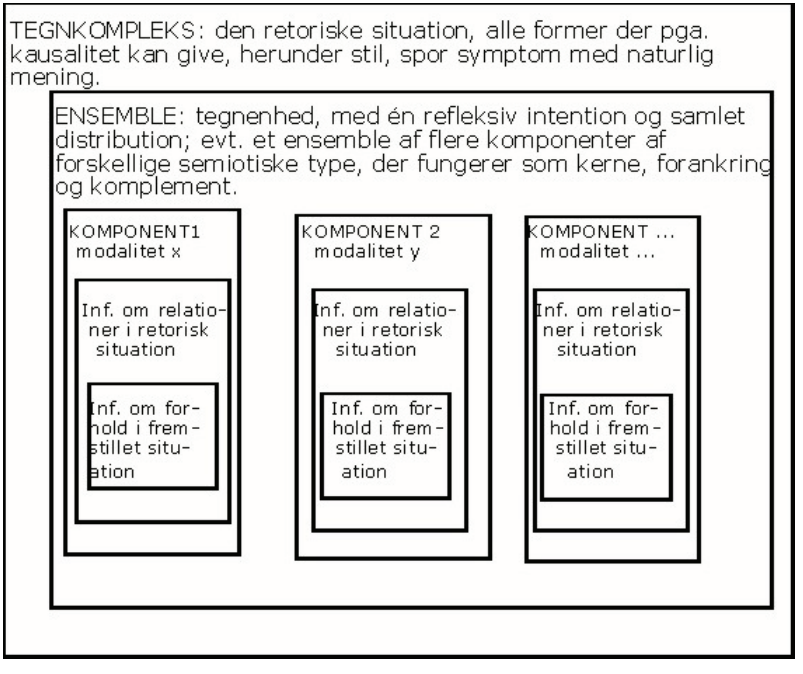

Tegnkomplekserafgrænses – ikke blot (som i lingvistikken) ved former med intenderet stabil ikke-naturlig association mellem form og mening – men ved alle former som giver mening, også spor, stil og symptomer på hhv. initiering, produktion, transmission, distribution og interpretation som har naturlig mening. Hvis tegn afgrænses på denne måde, kan man konstatere at der ved alle eksempler på komplette tegnkomplekser kan findes mange forskellige indhold der er skabt ved mange forskellige midler.

Her kommer en række billeder af eksempler på tegnkomplekser med kerner med elementer af forskellige modaliteter.

1. Maleri

2. Trafikskilt

3. Signalgivning

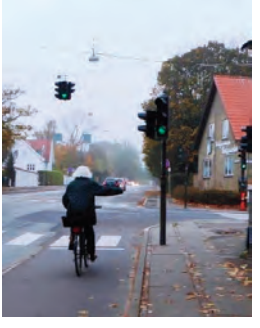

4. Mimegestus

5. Analogur

6. Diagram

7. Skriftsprog

8.Talesprog

9. Symptom (gab)

10. Matematik

$$9 + 16 = 25$$

11. (Sproglig) stil (illustreret ved forskellen på synonyme sætninger)

Vil De være venlig at lukke døren!

Er du født i et S-tog!

12.pegning

13. (Fod)spor

1. (Billede af) et maleri af Tordenskjold: Tegnensemble der består af en perceptuelt analog billedkomponent, og titel, signatur og datering som er komponenter med artikuleret konvention. Rammen og placeringen på Fredensborg slot angiver at det er et stykke malerkunst med budskabet: *sådan ser den danske helt Tordenskjold ud* (var billedet placeret uden på en æske tændstikker ville budskabet være: *Dette er sikkerhedstændstikker*). Stilen signalerer genren helteportræt.

2. (Billede af) færdselsskilt der som et tegnensemble består af et piktogram af to sving på vejen (som på et kort), en rød trekant på

spidsen, som konventionelt angiver at det er en advarsel, den faste placering ved siden af vejen som forankrer meningen til kun at gælde for den aktuelt modkørende trafikant. Meningen bliver: *Du vil som trafikant køre ind i to sving om lidt.* Stilen i udførelsen af skiltet signalerer at det er et officielt skilt stillet op af trafikmyndighederne.

3. (Billede af) højresvingsarm udgøres af en analog mimetisk gestus og lokal forankring til den tegngivende cyklist og har budskabet: *Jeg vil som cyklist dreje til højre om lidt*. Stilen signalerer lovlydighed.

4. (Tegning af) mimetisk gestus: analogt tegn med drikkebevægelser uden glas er analoge, blikretningen er lokal forankring, og det giver betydningen *Jeg vil gerne have noget at drikke*. Stil og modalitet signalerer manglende sprogevner.

5. (Billede af) analogur: Den position viserne på deres vej rundt er landet på, angiver analogt hvor lang tid der er gået siden middag, de 12 større og 48 mindre streger er komponenter med artikuleret konvention. Tegnet angiver at klokken for tegntolkerne på tolkningstidspunktet er 13:51. Stilen angiver autoritet og funktionalitet.

6. Diagram: blandet tegn med analogt billede af Danmark som set fra en satellit, med indsatte piktogrammer (sol, skyer og regn), konventionelle ideogrammer (pile af forskellig tykkelse som angiver vind), forskellige komponenter med artikuleret ækvivalens: tal, der angiver temperatur, dato, overskrift, tekster, rød sol med tekst. Den aktuelle placering i dagens avis giver lokal forankring.

7. (Billede af) skilt med konventioenl skriftlig tekst med en sætning (*PAS PÅ*) og et sætningsemne (*BØRN*), placering ved vejen giver lokal forankring, hjemmelavet plade på stolpe signalerer at budskabet er uofficielt.

8. (Foto af tv-skærm hvor Bjarne Riis ytrer) en mundtlig tekst: Sproglige sætninger i lyd: *Jeg har taget epo*, lokal forankring til pressekonference 25/5 2007, naturlig mening: fjernsynstransmission på tv-skærm; sproglig stil og ekspressiv kropslig adfærd signalerer at tegngiveren er formel, ydmyg, utilpas og kejtet.

9. (Billede af) et symptom, et gab, som ikke er et komplet tegn. Men hånden for munden er et tegn om høflig undskyldning for gabet; det ikke at tage hånden for munden ville signalere uhøflighed eller manglende situationsbevidsthed.

10. Matematik: tal og regnetegn: *9 + 16 = 25*. Denne matematiske ligning er ikke et komplet semiotisk tegn, for meningen er generisk og tautologisk (sand per definition) og således ikke forankret propositionelt til den retoriske situation.

11. (Sproglig) stil: De to sproglige anmodninger om at lukke døren er i to sproglig og typografiske stilarter, hhv. høflig stil og gadesprog; stil er ikke i sig selv et komplet tegn.

12. (Billede af) pegning: Pegefingeren rettet mod noget og blikretning er i sig selv ikke et semiotisk tegn; pegning fungerer altid i ensemble med andre komponenter, fx konventionelle ord som: *Det er månen*, eller evt. forudsatte udsagn.

13. (Billede af) fodspor: spor af en menneskefod der statisk (men kortvarigt) er placeret et sted i vådt sand er ikke en semiotisk tegn, men blot et spor med den naturlig mening: 'her har gået et menneske'.

Konklusionen er at hvis tegn ikke blot afgrænses som mindste enhed af form og mening, men som mindste distributionelle enhed med multimodal intention, produktion, transmission, distribution og interpretation af mening, består næsten alle kommunikative tegn (dvs. tegn med ikke naturlig mening) af komplekser af former på mange forskellige modaliteter.

Tegns mening

Indhold kan også hos forskellige teoretikere omfatte mere eller mindre. Mening er ikke en fysisk manifest størrelse, men kan som begreb beskrives som personers tanker om noget, tanker der ikke kan opdeles i adskilte dele, men som derimod kan beskrives ved deres forskellige aspekter; tanker omfatter både information om sagforholdet, indikation af sagforholdets realitetsstatus, en fokusering på udsagnets relevante budskab til adressaterne og en konstituering af hvad ytringen af tegnet skal tælle som i det sociale fællesskab (Searle 1995). Der skal her skitseres 4 forskellige aspekter af den totale mening med et tegn.

For det første omfatter den mening som tegn kan have, informationer om SAGFORHOLDET (situationstypen, state of affairs) i sagen, den omhandlede situation, dvs. om hvilke typer af emner (personer, ting og sager) der indgår i den, og hvilke typer af forhold de står i til hinanden. Det kan kaldes KONCEPTUEL MENING. Det er det der

beskrives i sprogvidenskabens semantik og leksikon. Det udtrykkes i en konkret sproglig ytring især med ordenes rødder (i modsætning til deres endelser), de semantiske morfemer og deres (delvist grammatisk bestemte) semantiske roller som det der *er* (patient, genstand) den der *gør* (agent), den der *har* (experiencer, opleveren) i forholdet, fx kan 'en cykelrytter' være den der gør noget i det forhold 'at tage doping' og en 'bilist' kan være opleveren af et rødt lys.

For det andet omfatter meningen relationen mellem den fremstillede verden og den virkelige verden som den retoriske situation er en del af. Man kan sige at beskrivelsen af de konceptuelle sagforhold forankres gennem UDSAGNET til virkeligheden på forskellig måde, som situationer i tid og rum, som mulige situationer, som kontrafaktiske forhold, eller bare som typer af sagforhold. Det kan kaldes PROPOSITIONEL mening som beskrives i syntaks og logik. I sproglige tegn kommer denne type mening til udtryk i ordenes endelser, de grammatiske morfemer og deres syntaktiske status i dannelsen af en grammatisk acceptabel ytret sætning, som er et udsagn der kan have sandhedsværdi, fx *Jeg (Bjarne Riis) har taget epo*. Konceptuel og propositionel mening kaldes samlet INDHOLDSINFORMATION fordi information om sagen, den omhandlede situation, opfattes som tegnets indhold (Watzlawick et al. 1968).

De næste to typer af information drejer sig om ikke om indholdet, men om relationer i den retoriske situation og kaldes derfor RELATIONSINFORMATION. Den tredje type mening handler om hvilke aspekter af ytringen eller teksten som er relevante for tegntolkerne som BUDSKAB i den retoriske situation. Noget information kan være det relevante budskab i den ene retoriske situation, mens det er forudsat baggrund i en anden situation. Informationers status afhænger således ikke blot af informationens karakter, men også af tegntolkernes kendskab til den og især af deres interesse i den. Det behandles i den del af pragmatikken som beskriver informationsstruktur og relevansstruktur (psykologiske led), og det kommer i den ytrede sætning især til udtryk gennem intonation og valg af syntaktiske strukturer og stilistiske varianter i sætningerne. Da Bjarne Riis ytrede sin sætning i 2007, var det ikke det at det var epo han havde taget, som var i fokus, men at han faktisk havde gjort det – hvad han tidligere havde, om ikke benægtet, så dog fortiet.

En fjerde type af information er angivelsen af hvilken social handling ytringen tæller som. Disse informationer handler slet ikke om den omhandlede situation, men om ytringens INTERAKTIONELLE MENING i forhold til tegntolkerne i den retoriske situation. Det er det der beskrives i den del af pragmatikken og sprogfilosofien som beskriver SPROGLIGE HANDLINGER, dvs. hvilken social handling en (skriftlig eller mundtlig) ytring tæller som i det sociale liv, og hvilke konsekvenser den bør have. Bjarne Riises ytring om epo, talte som en tilståelse af et kriminelt forhold; konsekvensen blev at Riis blev fjernet fra Danmarks eliteidrætskanon og først slettet fra den officielle vinderliste for 1996, siden dog genindsat, men med en tilføjelse om, at han havde indrømmet brug af doping. Det røde trafiklys tæller som et påbud om standsning, og overtrædelse straffes efter loven.

Alle fire typer af mening er aspekter af den mening som tegnbrugerne tillægger tegnformerne (Halliday 1994; Dik 1989, Togeby: 2003). Det kan illustreres ved følgende diagram hvor information om indholdet er den konceptuelle mening og den propositionelle mening, og information om relationerne i den retoriske situation er den informationelle mening og den interaktionelle mening:

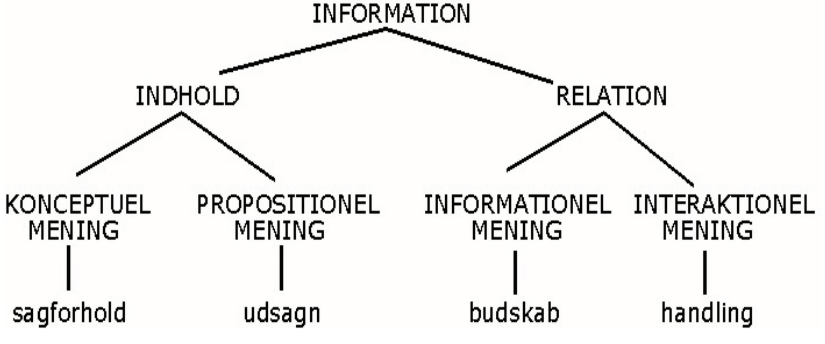

Det væsentlige i denne sammenhæng er at den ene type mening er af logisk højere orden end den anden og dermed metakommunikation i forhold til den anden, som i denne løgmodel (Togeby 2003:8):

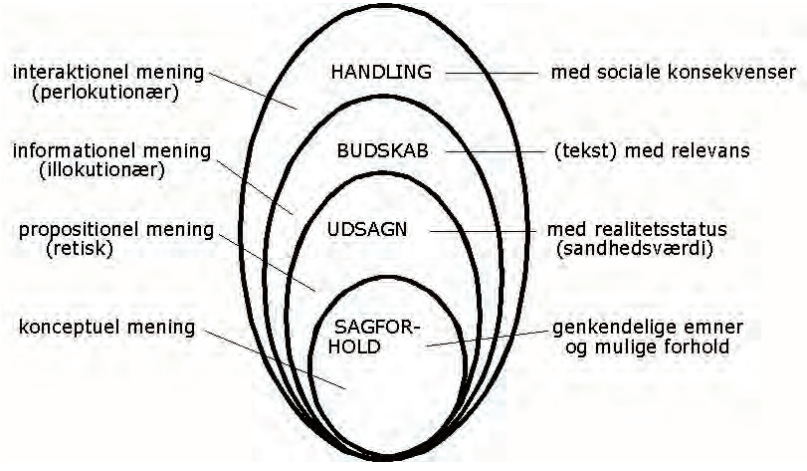

Et gadekryds

På dette billede er der en mange forskellige tegn: lyskurve, fodgængerovergange, skilte med vejnavne, trafikskilte, navnet på boligforeningen (Togeby 2016). Her skal der fokuseres på det skilt hvorpå der står: *Fodgængere henvises til modsatte fortov*. Hvordan skal dette tegnkompleks tolkes?

Kernen i tegnet er den konventionelt sproglige tekst som er en dansk sætning. Subjektet er i nøgen form og har betydningen 'enhver fodgænger'. Men der er en ejendommelig tvetydighed i sætningen; ordet *modsatte* er her brugt deiktisk, dvs. det betyder det modsatte af det fortov der er *her*, dvs. hvor skiltet er placeret. Men når det står i et vejkryds, er der to modsatte fortove, dels det der går mod vest nord for Paludan Müllersvej, dels det der går mod syd på østsiden af Langelandsgade. Den konceptuelle mening at fodgængerne går over en vej for at gå på et andet fortov, er klar nok. Men den propositionelle forankring af meningen er på grund af skiltets placering i et kryds tvetydig.

Skiltet er i metal med færdselslovens konventionelle form, farve og skriftsnit for en vejledningstavle, og det er sat oven på et autoriseret kantafmærkningsskilt, dvs. en plade med røde og hvide striber på skrå. Det er således, selv om skiltet er flytbart, ved stilen signaleret at dette er et autoritativt færdselsskilt afsendt af politiet og de kommunale vejmyndigheder med betydningen: 'når I som fodgængere ikke kan bruge fortovet fordi det (fx på grund af vejarbejde) ikke er til at gå på, kan I bruge fortovet på den anden side af vejen'. Det er altså præsupponeret at der er en kant, og at fortovet ikke kan bruges. Men der er ikke nogen kanter som er anderledes og derfor bemærkelsesværdige. Og der er ikke noget vejarbejde som hindrer fodgængerne i at gå på noget fortov. Tegnkomplekset præsupponerer således noget som helt åbenlyst ikke er tilfældet.

Det skulle være et vejledningsskilt med sproglig deiksis (*modsatte*) til fodgængeradressater. Der er imidlertid intet af det der er forudsat (kant og blokeret passage), der er tilfældet, så det har ingen relevans for adressaterne og følgelig intet budskab. Men hvad er det så for en tegnhandling? Det står faktisk også underligt skråt op ad lyskurvsstanderen. Sådan bør skilte ikke stå. De skal klart være fri af andre skilte. Skiltet er nok bare fejlplaceret; måske var vejarbejderne ved at fjerne det, så ingen kunne se det længere, men opgav fordi klokken blev 16, og de skulle hjem. Placeringen af skiltet saboterer således den informationelle og interaktionelle side af meningen, og tegnet tolkes derfor af alle symptomalt, og ikke intentionelt, dvs. som symptom på vejarbejdernes forglemmelse, og ikke som vejledningsintention fra myndighedernes side. Enhver mening er dementeret.

En forside på et ugeblad

Prøv at se på dette eksempel som illustrerer i hvor høj grad den samlede mening med et tegn(kompleks) afhænger af hvilke modaliteter der er brugt, og hvilken rolle de spiller i forhold til hinanden.

Dette er forsiden af det franske ugeblad *Charlie Hebdo* 14/1 2015, første nummer efter den terroraktion der fandt sted 7/1, og hvor 12 mennesker blev dræbt ved at bevæbnede mænd trængte ind i bladets redaktionslokale og skød på de tilstedeværende mødedeltagere.

Der er i dette tegn er række forskellige informationer i forskellig modalitet: Den konventionelle komponent *CHARLIE HEBDO* (ugentlig Charlie; bladet er opkaldt efter Charlie Brown fra Radiserne) fungerer som ramme og angiver sammen med stregkoden i nederste højre hjørne at dette som handling er forside på et blad der distribueres som en vare til købere og abonnenter. *JOURNAL IRRESPONSABLE* (uansvarligt tidsskrift) angiver genren som satiriske bladtegninger og dermed en underkategori til overkategorien skønlitteratur, tegn tegn der er et formålk i sdig selv, og som har henvisninger der kan være fiktive, dvs. på skrømt, og dermed udsagn som ikke gør krav på at være sande.

LUZ er navnet på tegneren (der som medlem af bladets redaktion overlevede fordi han kom for sent til det møde hvor de andre tegnere blev skudt af terrorristerne). Det er et konventionelt element der specificerer tegngiveren, ham hvis tanker vi tegntolkere prøver at finde frem til gennem vores tolkning af det komplekse tegn.

Selve tegningen består af et ensemble af tre forskellige komponenter: selve den analoge tegning som forestiller en grædende turbanklædt mand på grøn baggrund, teksten på det skilt han holder på maven, hvor der står *JE SUIS CHARLIE*, (jeg er Charlie) og den tegnede tekst: *TOUT EST PARDONNÉ* (alt er tilgivet). Der er næppe nogen tvivl om at *JE SUIS CHARLIE* er komplement til den kernesituation der afbildes med tegningen; personen bærer sådan et skilt som mange i Frankrig og Europa havde båret i dagene efter massakren, som tegn på bærerens solidaritet med de dræbte bladtegnere. Og skiltets budskab er at personen viser solidaritet med bladet.

Problemet er hvem personen er når det nu ikke er angivet med konventionelle bogstaver. Turbanen, den grønne baggrund og den kendsgerning at massakren en uge forinden på Charlie Hebdos redaktion var udført i Allahs navn, gør det nærliggende at genkende personen som Muhammed. Og billedets udsagn bliver således: Muhammed er solidarisk med Charlie Hebdo.

Men teksten *TOUT EST PARDONNÉ* (alt er tilgivet) har ingen eksplicit afsender (der er ikke en tale- eller tankeboble). Der er to muligheder; enten er det Muhammed der siger det, eller også er det Luz og dem der er tilbage af redaktionen af Charlie Hebdo, der siger det. For den første løsning taler at skriftsnittet i bogstaverne er det samme som i *JE SUIS CHARLIE*, for den anden at det som forside på bladet naturligt udtrykker bladets holdning.

Hvis det er Muhammed der er den der siger at alt er tilgivet, er der igen to muligheder for hvad *tout* henviser til. Det kan enten henvise til alt hvad Charlie Hebdo gennem tiderne har gjort mod muslimer, eller til alt hvad terroristerne har gjort mod bladet. Den anden mulighed forudsætter at massakren mod Charlie Hebdo tæller som en synd inden for Islam, en synd som skal tilgives af den der kan, Allah. Imod denne tolkning taler at personen græder.

Hvis *tout* henviser til alt hvad Charlie Hebdo har gjort mod muslimerne gennem tiderne, tæller replikken som det at Muhammed tilgiver Charlie Hebdo, og dette stemmer overens med det at Muhammed er solidarisk med bladet og må fælde en tåre af medlidenhed.

Hvis det er Luz og Charlie Hebdo der tilgiver, er der kun den mulighed at *tout* betyder alt hvad terroristerne har gjort mod bladet, og så er der det forløb i tid at Muhammed er solidarisk med bladet ved at bære skiltet *JE SUIS CHARLIE*, og at bladet derpå tilgiver islam, muslimerne og terrorristerne.

Af de tre mulige tolkninger af dette komplekse tegn, forekommer den sidste at være den mest sandsynlige og den jeg opfattede da jeg første gang så denne forside. Men det er også klart at flertydigheden er intenderet. Tegnkomplekset er netop lavet så flertydigt for at det kun er den der har ører der hører, og kun med sine egne ører, og at tegntolkere med forskellige forudsætninger vil vælge forskellige tolkninger. Denne forside er som en distributionel enhed multimodal, med en analog tegning med et konventionelt komplement i form af sedlen og en konventionel forankring af billedet i form af tegnersignaturen og bladnavnet. Tegningen er baggrund for det sproglige udsagn om at alt er tilgivet. Den grundlæggende flertydighed ligger i henvisningerne, hvem siger at alt er tilgivet, og hvad betyder *alt*? Dette er en illustration af at tegn er multimodale og at informationerne der videregives i en modalitet, skal tolkes i forhold til informationer tolket i en anden modalitet.

Litteratur:

Chomsky, Noam (1957) *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.

Dik, Simon C. (1989) *The theory of Functional Grammar* I. *The Structure of the Clause.* Berlin: Mouton de Gruyter.

Grice, H.P. (1957) Meaning. *Philosophical Review* 66:377-88.

Grice, H.P. (1969) Utterer's Meaning and Intentions. *The Philosophical Review* 78:86-116.

Grice, H.P. (1975) Logic and Conversation. *Syntax and Semantics* III. *Speech Acts.* Peter Cole & Jerry Morgan (udg.). New York: Academic Press:41-58.

Halliday, M.A.K. (1994) *Functional Grammar*. London: Edward Arnold.

Hjelmslev, Louis (1966 (1943)) *Omkring Sprogteoriens grundlæggelse*. København: Akademisk Forlag.

Kress, Gunther (2010) *Multimodality. A social semiotic approach to contemporary communication*. London: Routledge.

Peirce, Ch. S. (1994) *Semiotik og pragmatisme*. På dansk ved Lars Andersen, udg. af Anne Marie Dinesen og Frederik Stjernfelt. København: Samlerens Bogklub.

Searle, John R. (1969) *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, John R. (1995) *The Construction of Social Reality.* Harmondsworth: Penguin.

Togeby, Ole (2003) *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gads Forlag.

Togeby, Ole (2014) *Bland blot genrerne – ikke tekstarterne! Om sprog, tekster og samfund*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Togeby, Ole (2016) Gaden er et hav af tegn. Lær at svømme! *Gaden –æstetisk – sprogligt – kulturelt*. Lasse Gammelgaard, Birgitte Hornbek, Henrik Jørgensen & Lis Norup (udg.). Hellerup: Forlaget Spring.

Watzlawick, Paul, Janet Helmick Beavin & Don D. Jackson (1968) *Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies and Paradoxes*. London: Faber and Faber.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Beskrivelse, redegørelse, argumentation – en undersøgelse af fremstillingsformer

Ib Ulbæk
Københavns Universitet

1. Indledning

I det følgende vil en empirisk undersøgelse af fremstillingsformer blive rapporteret. Det drejer sig om fremstillingsformerne beskrivelse, redegørelse og argumentation. Undersøgelsen har ønsket at se, om det er muligt for læsere at identificere de pågældende fremstillingsformer.

2. Fremstillingsformer – teoretisk set

Fremstillingsformer er teksters byggesten, der har bestemte, afgrænsede funktioner i opbygningen af den enkelte tekst. Formålet med teksten bestemmer dens genre, og genren selv bestemmer i høj grad hvilke fremstillingsformer, der vil indgå.

Ole Togeby skelner mellem 6 typer af fremstillingsformer (Togeby 2014). Beskrivelse og redegørelse hører til den ekspositoriske type, mens argumentation hører til den persuasive (op. cit. 100 f.). Dvs. at beskrivelse og redegørelse hører til den fremstillende fremstillingsform, mens argumentationen hører til den overtalende. Det er, hvis Togebys model står til troende, rimeligt at antage, at beskrivelse og redegørelse er nærmere beslægtede med hinanden end med argumentation. Forskellen på beskrivelse og redegørelse kunne angives ud fra en akse mellem det abstrakte og det konkrete. En beskrivelse er mere konkret end en redegørelse. Vi laver beskrivelser af konkrete, sansbare ting og relationer mellem dem, mens vi laver redegørelser om mere abstrakte forhold såsom teorier, men også handlingsforløb. Der vil

være berøringspunkter mellem de to fremstillingsformer, som når man siger "han redegjorde for ulykken" over for "han beskrev ulykken". Det er naturligt at bede om en redegørelse for Freuds driftsteori, men mindre naturligt at bede om en beskrivelse, naturligt at bede om en beskrivelse af Freuds ansigt, unaturligt at bede om en redegørelse af samme. Det fælles er, at man fremlægger relevante kendsgerninger. Forskellen er, at redegørelsen fremlægger abstrakte kendsgerninger, beskrivelsen konkrete kendsgerninger. Argumentation indeholder tilsvarende kendsgerninger, men de knyttes sammen i to grupper, hvor den ene fungerer som belæg for den anden, der er påstanden, der søges tilslutning til (Jørgensen & Onsberg 2008).

3. Design

Undersøgelsen er et spørgeskema indeholdende 6 korte tekster, der efter denne forfatters vurdering er hver af de tre fremstillingsformer, dvs. to forskellige beskrivelser, to redegørelser og to argumenterende fremstillingsformer. Spørgeskemaet er en multiple choice undersøgelse. Forsøgspersonen gives tre mulige svar til hver tekst og de samme mulige svar til alle teksterne: beskrivelse, redegørelse og argumentation. Forsøgspersonerne instrueres mundligt i at besvarelsen er individuel; at det ikke er en test; at der ikke gives rigtige og forkerte svar – det sidste passer ikke helt, men er en nødvendig briefingstrategi, for at forsøgspersonerne vælger ud fra deres egen intuition.

4. Teksterne

Her er de 6 tekster sådan som de indgår i undersøgelsen. Jeg har med understregning markeret det, jeg holder for det rigtige svar.

1)

Der var lagt op til et bredt forlig om flygtningepolitikken. Alt tyder på, at Dansk Folkeparti ikke vil være med, fordi partiet ikke kan få kravet om statslige flygtningelandsbyer indfriet. I stedet er det nu op til Folketinget at behandle de lovforslag, som udlændingeminister Inger Støjberg fremlægger.

For vælgerne indebærer det, at forhandlingerne flyttes fra forhandlingslokalet til folketingssalen. Det betyder igen større åbenhed og mulighed for at følge med i, hvad partierne mener om

flygtningepolitikken. Det er kun godt. Indvandringen er tidens alt-overskyggende politiske spørgsmål.[1]

Er 1) a: redegørelse b: beskrivelse c: argumentation

2)
Kære Mette Frederiksen, Henrik Sass og Thor Møger
I jeres valgstrategiske bog har I måske taget et stik hjem. Men I har gjort vold på selve fundamentet for jeres parti. For når I indgår en alliance med DF om oprettelsen af afskærmede statslige flygtningelandsbyer, så kan I ikke påstå, at det her handler om at hjælpe mennesker. For DF har fuldkommen ret. Det her forslag vil ødelægge integrationen.[2]

Er 2) a: redegørelse b: beskrivelse c: argumentation

3)
Huset ligger smukt placeret på en skrænt med udsigt over Middelhavet, den vilde natur, klipperne og den tropiske kyststrækning med et mangfoldigt dyreliv.[3]

Er 3) a: redegørelse b: beskrivelse c: argumentation

4)
Guitaristen Tim Sults sceneshow bestod eksempelvis i, at han på et tidspunkt gik tre skridt tilbage. Duknakket stod han der over sin guitar og i sin egen verden, hvor han som en stille kontoristtype lignende en, som ved et uheld havde fået en Motörhead-T-shirt på.[4]

Er 4) a: redegørelse b: beskrivelse c: argumentation

---

1 JP net 091215: http://jyllands-posten.dk/debat/leder/ECE8282918/Nye-stramninger/

2 JP net 091215, http://jyllands-posten.dk/debat/blogs/annaallerslev/ECE8281915/Flygtningelandsbyer-blev-Mette-Frederiksens-sejr-og-Socialdemokratiets-nederlag/

3 JP net, 091215, http://jyllands-posten.dk/livsstil/bolig/Reportage/ECE8276839/Optimer-udsigten-—-byg-huset-kasse-på-kasse/

4 Gaffa net 091215, http://www.gaffa.dk/anmeldelse/101986

5)
Med Lukas Grahams enorme succes de seneste år vejrer nye soul-stemmer morgenluft. Vel at mærke stemmer, der er eksponenter for den mere legesyge og traditionelle soul. Den danske sanger Patrick Dorgan har allerede rumsteret i radioen og kaster nu svendestykket Painkillers på gaden.[5]

Er 5) a: redegørelse b: beskrivelse c: argumentation

6)
Danmark er ledet af ignoranter og skidesprællere - og her tager vi ikke ved lære af fortidens fejltagelser. Tænk at dem der tjener mest herhjemme, ønsker vi almindelige danskere skal ribbes endnu mere, røvhuller..... [6]

Er 6) a: redegørelse b: beskrivelse c: argumentation

5. Forsøgspersoner
Undersøgelsen er foretaget blandt mine to sprog 3-hold på bachelor-uddannelsen i dansk ved INSS. Det er hold 3 og hold 4, der er i gang med 3. semester.[7] Undersøgelsen foregik i december 2015. Som bag-grundsvariable blev de bedt om at angive køn og alder.

6. Resultater
Jeg vil opgøre resultaterne i tre omgange: for de to hold individuelt og samlet, fordi de to hold ikke opfører sig ens, men om man skal lægge noget i det, er ikke klart.

6.1 Hold 3
Hold 3 leverede 28 besvarelser, og de fordelte sig som vist i tabel 1. Nogle af besvarelserne havde to krydser, derfor er summen nogle

[5] Gaffa net 091215, http://www.gaffa.dk/anmeldelse/102003

[6] EB net, 091215, http://ekstrabladet.dk/nyheder/lederen/gebyrgribbene-loes-igen/5863855

[7] Tak til alle holdene for hjælpen.

steder mere end 28. De dobbelte krydser kan tages som udtryk for usikkerhed om, hvorvidt tekststykket tilhører den ene eller den anden fremstillingsform. En uforudset detalje, som kun bidrager til forståelsen af de anvendte fremstillingsformer (jf. diskussionen senere).

Hold 3	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3	Tekst 4	Tekst 5	Tekst 6
Redegørelse	21	5	1	5	15	2
Beskrivelse	7	0	27	24	13	9
Argumentation	10	25	1	0	2	18
Vinder	Red.	Arg.	Beskr.	Beskr.	Red.	Arg.

Tabel 1: Resultat for Hold 3

Det ses at nederste række i tabellen er angivet som vinder, dvs. den af fremstillingsformerne, der har fået flest "stemmer". Fortolkningen gemmes til diskussionen.

6.2 Hold 4

Hold 4 leverede 17 besvarelser som kan ses i tabel 2. Der gælder det samme som hos Hold 3, at der i flere besvarelser blev sat flere krydser.

Hold 4	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3	Tekst 4	Tekst 5	Tekst 6
Redegørelse	9	1	0	2	10	2
Beskrivelse	5	1	17	17	10	3
Argumentation	7	15	0	0	1	14
Vinder	Red.	Arg.	Beskr.	Beskr.	Red./ Beskr.	Arg.

Tabel 2: Resultat for Hold 4

6.3 Det samlede resultat
Endelig, i tabel 3, de to foregående tabeller lagt sammen.

Hold 3 og 4	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3	Tekst 4	Tekst 5	Tekst 6
Redegørelse	30	6	1	7	25	4
Beskrivelse	12	1	44	41	23	12
Argumentation	17	40	1	0	3	32
Vinder	Red.	Arg.	Beskr.	Beskr.	Red.	Arg.

Tabel 3: Samlet resultat for Hold 3 og Hold 4

7. Redegørelse for resultaterne
Da jeg udvalgte tekster med henblik på at identificere fremstillingsformer, så var min egen inddeling som Hold 3's og det samlede resultat:

Tekst 1: Redegørelse
Tekst 2: Argumentation
Tekst 3: Beskrivelse
Tekst 4: Beskrivelse
Tekst 5: Redegørelse
Tekst 6: Argumentation

Og som man kan se af resultaterne, så kan forsøgspersonerne godt kategorisere teksterne på tilsvarende vis. Så i den forstand har fremstillingsformerne realitet. Men som man også kan se af tallene, så er nogle af teksterne mere entydigt kategoriseret end andre.

Mest entydige: Tekst 2, 3 og 4.
Mellemgruppe: Tekst 1 og 6.
Mest tvetydig: Tekst 5.

Dette resultat gælder for Hold 3 (tabel 1) og for det samlede resultat (tabel 3), men ikke for Hold 4, hvor det ser således ud:

Mest entydige: Tekst 2, 3, 4 og 6
Mellemgruppe: ingen
Mest tvetydige: Tekst 1 og 5.

Hold 4 alene skiller sig også ud ved, at tekst 5 har lige mange besvarelser på redegørelse og beskrivelse. Og hvis man lavede signifikans-test på tekst 5, så ville forskellen ikke være signifikant hverken for Hold 3 alene eller for det samlede resultat.[8]

8. Diskussion

Lad os først diskutere metoden. Jeg har valgt at lave dette som spørgeskema med teksteksempler, der læses, og besvarelsen består i afkrydsning af forud givne kategorier. Man kunne hævde det synspunkt, at det gør opgaven for let, at man i stedet skulle demonstrere sin viden ved selv at rubricere de pågældende tekststykker. På den måde ville man måske få andre kategorier, og nogle af teksterne ville måske af et flertal få en helt fjerde eller femte kategori end de tre givet her. Det er sandt og kunne være en anden måde at videreføre undersøgelsen på. Men rationalet er at begynde med det nemmeste, når der ikke er lavet undersøgelser af denne art før. Og der bliver demonstreret en viden om fremstillingsformerne. På samme måde som en match-to-sample procedure viser evner til at kategorisere. Man kan for eksempel have ordene "legetøj", "møbler" og "biler" og så en række billeder, hvor et skolebarn bliver bedt om at vise evnen til at kategorisere ved at lægge de matchende billeder hen til arkene med ordene (det kan også udføres med ting, fx et stykke legetøj, som andre legeting så matches med, jf. Premack & Premack 1983).

Nogle af teksterne er som sagt entydige i deres kategorisering. Det gælder tekst 2, 3 og 4. De kategoriseres næsten helt entydigt som henholdsvis argument (tekst 2) og beskrivelse (tekst 3 og 4). Man kan analysere dem, for at se hvorfor de er så nemme at kategorisere. Men lad os hellere se på de andre mere tvetydige tekster.

Tekst 1:

Der var lagt op til et bredt forlig om flygtningepolitikken. Alt tyder på, at Dansk Folkeparti ikke vil være med, fordi partiet ikke kan få kravet om statslige flygtningelandsbyer indfriet. I stedet er det nu op

[8] Mit gæt er, at alle teksternes kategoriseringer, bortset fra tekst 5, er signifikante. Jeg har ikke valgt at lave signifikansanalyse.

til Folketinget at behandle de lovforslag, som udlændingeminister Inger Støjberg fremlægger.

For vælgerne indebærer det, at forhandlingerne flyttes fra forhandlingslokalet til folketingssalen. Det betyder igen større åbenhed og mulighed for at følge med i, hvad partierne mener om flygtningepolitikken. Det er kun godt. Indvandringen er tidens altoverskyggende politiske spørgsmål.

Det interessante ved denne tekst er, at den er et uddrag af en leder. Og en leder er en argumenterende genre, men netop dette uddrag er en redegørelse om forhandlinger. Men selvom mere end halvdelen af "stemmerne" går til kategorien redegørelse end til de to andre kategorier, så kommer argumentation ind på en flot andenplads. Og det skyldes en enkelt sætning: "Det er kun godt." Et par af besvarelserne udpegede sætningen som grund til at vælge argumentation (se billede).

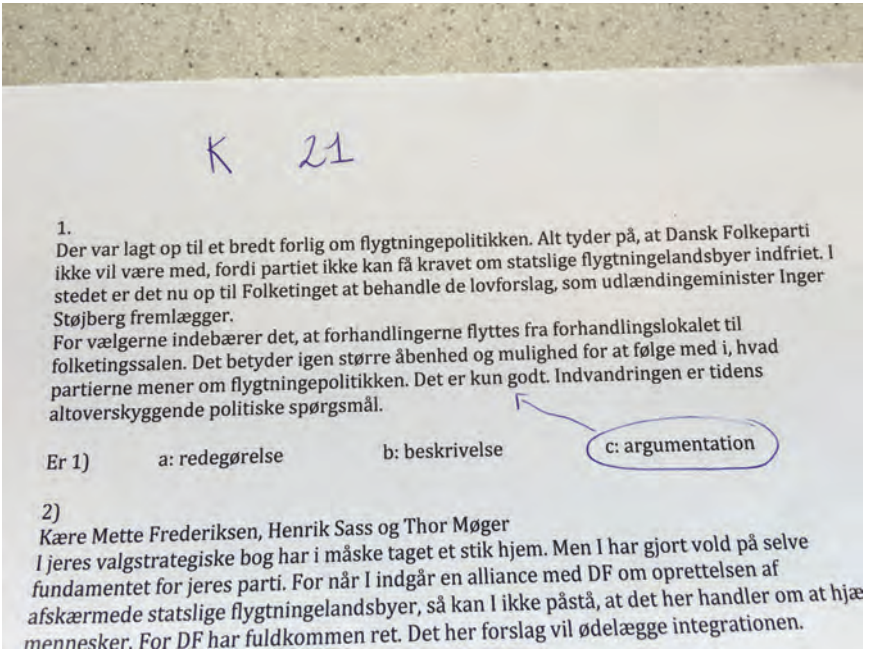

K 21

1.
Der var lagt op til et bredt forlig om flygtningepolitikken. Alt tyder på, at Dansk Folkeparti ikke vil være med, fordi partiet ikke kan få kravet om statslige flygtningelandsbyer indfriet. I stedet er det nu op til Folketinget at behandle de lovforslag, som udlændingeminister Inger Støjberg fremlægger.
For vælgerne indebærer det, at forhandlingerne flyttes fra forhandlingslokalet til folketingssalen. Det betyder igen større åbenhed og mulighed for at følge med i, hvad partierne mener om flygtningepolitikken. Det er kun godt. Indvandringen er tidens altoverskyggende politiske spørgsmål.

Er 1) a: redegørelse b: beskrivelse c: argumentation

2)
Kære Mette Frederiksen, Henrik Sass og Thor Møger
I jeres valgstrategiske bog har i måske taget et stik hjem. Men I har gjort vold på selve fundamentet for jeres parti. For når I indgår en alliance med DF om oprettelsen af afskærmede statslige flygtningelandsbyer, så kan I ikke påstå, at det her handler om at hjæ mennesker. For DF har fuldkommen ret. Det her forslag vil ødelægge integrationen.

”Det er kun godt” er et vurderende udsagn og en påstand med resten af teksten som belæg. Og derfor er der tale om en argumentation. Men hovedparten af teksten er en redegørelse om forhandlinger om flygtningepolitikken. Og besvarelserne tyder på, at denne overvægt gjorde, at tekststykket primært blev kategoriseret som redegørelse.

Dette ræsonnement kan man teste ved ganske simpelt at fjerne sætningen (og den næste med, som selv fungerer som belæg for påstanden). Hypotesen er, at der vil være flere i redegørelse og færre i argumentation - og nok stadig nogle i beskrivelse.

Tekst 5
Med Lukas Grahams enorme succes de seneste år vejrer nye soulstemmer morgenluft. Vel at mærke stemmer, der er eksponenter for den mere legesyge og traditionelle soul. Den danske sanger Patrick Dorgan har allerede rumsteret i radioen og kaster nu svendestykket Painkillers på gaden.

Som sagt er det uafgjort i undersøgelsen, om teksten er en beskrivelse eller en redegørelse. Det giver dog bedst mening at sige, at teksten redegør for, at der kommer nye soulsangere frem (i Danmark), end man kan sige, at teksten beskriver en ny situation, hvor nye soulsangere dukker op. Den har muligvis også et narrativt aspekt, som jeg ikke har været opmærksom på, inden jeg lavede undersøgelsen – påpeget efterfølgende af fagfællen.

Den kunne muligvis gøres mere redegørende ved at tilføje en afsluttende sætning som den følgende: ”Om soul vinder på bekostning af pop, kan kun tiden vise.” Grunden til, at denne sætning skulle trække i retning af redegørelse, er, at den er mindre konkret og dermed mindre beskrivende, også i forhold til det foregående, der nævner konkrete soulartister, Lukas Graham og Patric Dorgan.

Hvad angår tekst 6, så er den mindre tvetydig end tekst 5 med en klar overvægt mod argumentation. Men den har en stor portion stemmer på beskrivelse. Det har måske en grund.

Tekst 6
Danmark er ledet af ignoranter og skidesprællere – og her tager vi ikke ved lære af fortidens fejltagelser. Tænk at dem der tjener mest herhjemme, ønsker vi almindelige danskere skal ribbes endnu mere, røvhuller....

Jeg gætter på, at de fleste, der læser dette, vil tænke, at det kunne være et læserbrev med den voldsomme tone. Og at det derfor også er en argumentation. Problemet er nok, at det er svært at se, hvad der argumenteres for, er første sætning påstand og anden belæg, eller er det omvendt, eller er det bare urelaterede påstande, ren påståelighed? Hvis det sidste, så falder det naturligt at sige, at det er en beskrivelse af en plyndrende overklasse, der i bedste Olsen-stil kaldes ignoranter, skidesprællere og røvhuller. Det letteste vil være at indføre en argumentmarkør: "Derfor ønsker dem, der tjener mest herhjemme, at vi almindelige danskere skal ribbes endnu mere, de røvhuller…" Men det kunne også være at tilføje sætningen "Det vil/skal vi ikke finde os i længere". Dette bliver så påstanden og selve teksten belægget.

Med disse ændringer i de tre tekster er der basis for en ny undersøgelse, hvor hypotesen er, at de vil være klarere kategoriseret end før. Man kunne tilsvarende ændre de utvetydige tekster for at gøre dem mindre utvetydige for at se, hvilke sproglige virkemidler, der kan ændre kategoriseringen.

9. Anden undersøgelse
For at teste hypotesen nævnt ovenfor, at ændringerne i de tre tekster ville medføre at resultaterne blev mere utvetydige, blev der foretaget en ny undersøgelse. For ikke at de tre andre tekster, #2, #3 og #4, bare skulle overføres til den nye undersøgelse, er også de blevet eksperimentelt manipuleret. Men her er bestræbelsen så omvendt, at gøre dem mere tvetydige.

Ændringerne er således:

Tekst 1: at slette "Det er kun godt"

Der var lagt op til et bredt forlig om flygtningepolitikken. Alt tyder på, at Dansk Folkeparti ikke vil være med, fordi partiet ikke kan få kravet om statslige flygtningelandsbyer indfriet. I stedet er det nu op til Folketinget at behandle de lovforslag, som udlændingeminister Inger Støjberg fremlægger.

For vælgerne indebærer det, at forhandlingerne flyttes fra forhandlingslokalet til folketingssalen. Det betyder igen større åbenhed og mulighed for at følge med i, hvad partierne mener om flygtningepolitikken. ~~Det er kun godt.~~ Indvandringen er tidens altoverskyggende politiske spørgsmål.

Tekst 2: at slette de to sidste sætninger

Kære Mette Frederiksen, Henrik Sass og Thor Møger
I jeres valgstrategiske bog har I måske taget et stik hjem. Men I har gjort vold på selve fundamentet for jeres parti. For når I indgår en alliance med DF om oprettelsen af afskærmede statslige flygtningelandsbyer, så kan I ikke påstå, at det her handler om at hjælpe mennesker. ~~For DF har fuldkommen ret. Det her forslag vil ødelægge integrationen~~.

Tekst 3: at tilføje sætningen "Det er huset alle drømmer om".

Huset ligger smukt placeret på en skrænt med udsigt over Middelhavet, den vilde natur, klipperne og den tropiske kyststrækning med et mangfoldigt dyreliv. (TILFØJET:) Det er huset alle drømmer om.

Tekst 4: at tilføje sætningen "Mere shoegazer-agtigt bliver det ikke".

Guitaristen Tim Sults sceneshow bestod eksempelvis i, at han på et tidspunkt gik tre skridt tilbage. Duknakket stod han der over sin guitar og i sin egen verden, hvor han som en stille kontoristtype lignende en, som ved et uheld havde fået en Motörhead-T-shirt på. (TILFØJET:) Mere shoegazer-agtigt bliver det ikke.

Tekst 5: at tilføje sætningen "Om soul vinder frem på bekostning af pop, kan kun tiden vise".

Med Lukas Grahams enorme succes de seneste år vejrer nye soul-stemmer morgenluft. Vel at mærke stemmer, der er eksponenter for den mere legesyge og traditionelle soul. Den danske sanger Patrick Dorgan har allerede rumsteret i radioen og kaster nu svendestykket Painkillers på gaden. (TILFØJET:) Om soul vinder på bekostning af pop, kan kun tiden vise.

Tekst 6: at tilføje sætningen "Det skal vi ikke finde os i længere".

Danmark er ledet af ignoranter og skidesprællere - og her tager vi ikke ved lære af fortidens fejltagelser. Tænk at dem der tjener mest herhjemme, ønsker vi almindelige danskere skal ribbes endnu mere. (TILFØJET:) Det skal vi ikke finde os i længere.

9.1. Forsøgspersoner

Jeg brugte til den forrige undersøgelse mine egne to hold, og de kan jo selvsagt ikke genbruges, uanset at der er gået mere end tre måneder. Det lykkedes mig at låne to andre underviseres hold, Hold 1 og Hold 2, der begge var i gang med 4. semester. Det ene hold mødte jeg til videnskabsteori-kurset, det andet til kurset i svensk.

Hold 1: 18 besvarelser, 16 kvinder og 2 mænd. Gennemsnitsalderen er 23,5 år.
Hold 2: 27 besvarelser, 22 kvinder og 5 mænd. Gennemsnitsalderen er 23 år.

9.2. Resultater

Først Hold 1:

Hold 1	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3	Tekst 4	Tekst 5	Tekst 6
Redegørelse	16	1	0	4	12	1
Beskrivelse	6	0	17	16	4	0
Argumentation	4	18	3	1	2	16
Vinder	Red.	Arg.	Beskr.	Besk.	Red.	Arg.

Tabel 4: Resultat for Hold 1

Hold 2:

Hold 2	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3	Tekst 4	Tekst 5	Tekst 6
Redegørelse	22	0	1	3	17	0
Beskrivelse	7	0	26	23	6	1
Argumentation	0	27	1	1	3	25
Vinder	Red.	Arg.	Beskr.	Besk.	Red.	Arg.

Tabel 5: Resultat for Hold 2

Samlet Hold 1 og 2:

Hold 1 og 2	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3	Tekst 4	Tekst 5	Tekst 6
Redegørelse	39	1	0	7	29	1
Beskrivelse	13	0	43	39	10	1
Argumentation	4	45	4	1	5	41
Vinder	Red.	Arg.	Besk.	Besk.	Red.	Arg.

Tabel 6: Resultat for Hold 1 og 2

9.3. Resultater

Jeg bemærker to ting: at de studerende i instruksen denne gang har fået lov til at sætte mellem 0 og 3 krydser i hver besvarelse, at de med andre ord ved at sætte mere end et kryds kunne udtrykke usikkerhed mellem kategorierne eller ved ikke at sætte kryds kunne udtrykke, at kategorierne ikke dækker for dem. Begge muligheder blev taget i anvendelse i meget begrænset omfang. Og det andet: at hypotesen bag den nye undersøgelse var med ændringerne at gøre de mere tvetydige besvarelser mere entydige (tekst 1, 5 og 6) og de entydige mere tvetydige (tekst 2, 3 og 4).

Det kan af tabellerne ses, at både Hold 1, Hold 2 og det samlede resultat har en utvetydig vinder af kategoriseringen. Så et indlysende første resultat er, at tekst 5 er blevet mere entydig i sin fremstillingsform, idet hold 4 havde lige mange stemmer for kategorierne redegørelse og beskrivelse. Og hvor det samlede resultat for tekst 5 i det første forsøg

også var næsten lige. Det er ikke tilfældet her. Både Hold 1, Hold 2 og det samlede resultat er entydigt i udpegning af redegørelse som vinder.

Men for at gøre resultaterne sammenlignelige laves det samlede resultat for begge undersøgelser om til procenter.

Hold 3 og 4 i %	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3	Tekst 4	Tekst 5	Tekst 6
Redegørelse	52%	12%	2%	14%	49%	8%
Beskrivelse	20%	2%	95%	85%	45%	25%
Argumentation	28%	85%	2%	0%	5%	67%

Tabel 7: Resultat i procent for Hold 3 og 4, første undersøgelse.

Hold 1 og 2 i %	Tekst 1	Tekst 2	Tekst 3	Tekst 4	Tekst 5	Tekst 6
Redegørelse	69%	2%	0%	14%	65%	2%
Beskrivelse	23%	0%	91%	82%	22%	2%
Argumentation	7%	97%	8%	2%	11%	98%

Tabel 8: Resultat i procent for Hold 1 og 2, anden undersøgelse.

Hvis vi starter med at gennemgå resultaterne for de tvetydige resultater (teksterne 1, 5 og 6), så kan vi konstatere, at for tekst 1's vedkommende er resultatet betragteligt ændret. Dels er der sket et kraftigt fald i kategorien argumentation, og dels er redegørelse blevet endnu mere foretrukket end før – også set i forhold til beskrivelse, idet denne kategori er vokset meget mere end beskrivelse. Ændringen – udeladelsen af den vurderende sætning – har således vist sig effektiv.

I tekst 5 var forskellen mellem de to konkurrerende kategorier, redegørelse og beskrivelse, minimal. Men forskellen er nu betragtelig, teksten bliver af et stort flertal betragtet som redegørelse og ikke beskrivelse. Men samtidig er den argumentative kategori fordoblet, men er ikke i nærheden af de to andre kategorier. Ændringen har således været klargørende i retning af redegørelse og samtidig trukket argumentation med.

Selv om tekst 6 havde en stor overvægt i argumentation, så var der en stor andel af besvarelserne, der kategoriserede teksten som beskrivelse. Ændringen har gjort teksten til en helt entydig argumentativ fremstillingsform.

Samlet gælder det derfor for de oprindeligt tvetydige tekster, at ændringerne af dem har gjort dem mere entydige. Hypotesen for dem har dermed holdt stik.

Hvis vi nu vender os mod de mere utvetydige tekster, hvor hypotesen var, at ændringerne skulle gøre teksterne mindre entydige, så kan vi straks se, at det ikke skete uden videre. Tekst 2 er i første undersøgelse primært en argumentation, men med en pæn portion redegørelse. Dette er ikke tilfældet i 2. undersøgelse. Her er teksten nu helt entydigt kategoriseret som argumentation. Det kan skyldes, at argumentmarkøren *for* ikke er fjernet, som det påpeges af fagfællen. Den er måske blevet mere vægtig i den kortere tekst.

I tekst 3 er teksten i 1. undersøgelse entydigt en beskrivelse. Dette ændrer sig ikke i 2. undersøgelse, selv om der er en lille forøgelse af den argumenterende kategori. Ændringen har således ikke gjort en forskel.

I sidste tekst, tekst 4, gælder det samme. Ingen væsentlig forskel i resultatet.

Samlet for de entydige kan det altså konkluderes, at ændringerne, som skulle have gjort dem mere tvetydige, ikke har haft den forventede effekt. De er forblevet entydige (evt. se nærmere på ændringer for at analysere sig frem til en forklaring).

Samlet for alle 6 tekster kan man konkludere, at ændringerne gjorde en effekt for de mere tvetydige tekster, især den meget tvetydige tekst 5 og ikke gjorde nogen forskel for de entydige. Min mavefornemmelse var også i den retning. Det forekom mig lettere at finde måden, hvorpå jeg kunne ændre de tvetydige, end jeg kunne finde sætninger eller

sletninger, der ville ændre de utvetydige fremstillingsformer. Jeg tror, det er tilfældigt og ikke noget iboende i problemstillingen.

Konklusion

Når man arbejder med et teoretisk begreb som fremstillingsformer, så arbejder man, som fx Ole Togeby (2014), intuitivt, dvs. lader sine definitioner skabe et katalog af fremstillingsformer. Den kan man så arbejde tekstanalytisk med og på den måde vise deres konkrete eksistens inde i forskellige teksttyper. Men man kan også gøre som jeg har gjort her. Undersøgelsen er med til at godtgøre, at fremstillingsformer har en intersubjektiv eksistens eller realitet. Det er en viden, som vi, in casu de unge studerende, besidder, og som kan udnyttes til at kategorisere tekster efter.

Litteratur

Jørgensen, Charlotte & Mette Onsberg (2008) *Praktisk argumentation*. København: Samfundslitteratur.

Premack, David & Ann Premack (1983) *Mind of an ape*. New York: W.W. Norton & Co. Inc.

Togeby, Ole (2014) *Bland blot genrerne – ikke tekstarterne! Om sprog, tekster og samfund*. København: Samfundslitteratur.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Hvilken rolle spiller chunks i fremmedsprogs-tilegnelsen hos voksne learnere?

Præsentation af et ph.d-projekt

Caren Wicka
Europa-Universität Flensburg

1. Indledning

Når man er i gang med at lære et fremmedsprog, plejer man at starte med at lære enkle fraser udenad, f.eks. ”Jeg vil gerne have...?” eller ”Hvad med dig?”. Disse automatiserede fraser kan betragtes som kommunikationsredskaber, eftersom de hjælper learneren med at kommunikere mere flydende på et nyt sprog, uden at der opstår mange grammatiske fejl eller lange pauser i en samtale (von Holst-Pedersen 2015:51). Samtidig indeholder sådanne automatiserede fraser (også kaldet chunks) grammatiske informationer, fordi de demonstrerer eksempler på sprogets grammatiske strukturer. Sætningen ”Jeg vil gerne have...” er både et eksempel på en modalkonstruktion og på centraladverbialets placering i en hovedsætning. Spørgsmålet er, om learneren udelukkende lærer fraserne udenad, eller om vedkommende også er i stand til at analysere frasernes grammatiske strukturer og anvende de grammatiske informationer, der er indeholdt i fraserne.

I denne artikel præsenterer jeg mit ph.d-projekt, hvor jeg beskæftiger mig med automatiserede fraser, og hvilke funktioner de har i fremmedsprogstilegnelsen hos voksne learnere. Jeg er især interesseret i, om og under hvilke omstændigheder automatiseringen af fraserne kan fremme grammatisk forståelse.

Jeg begynder med at gøre rede for, hvad chunks egentlig er, og hvilke funktioner de har i fremmedsprogstilegnelsen. Derefter præsenterer jeg mit ph.d-projekt samt forskningsspørgsmål. Til sidst kommer jeg ind på nogle eksempler fra en første analyse af mine data.

2. Hvad er chunks?

Der anvendes mange forskellige termer for automatiserede flerordsfraser, f.eks. chunks[1], formulaic sequence, kollokationer og flere andre.[2] Wray & Perkins (2000) definerer formulaic sequence som følger:

> ”A sequence, continuous or discontinuous, of words or other meaning elements. Which is, or appears to be, prefabricated: that is, stored and retrieved whole from memory at the time of use, rather than being subject to generation or analysis by the language grammar.” (Wray & Perkins 2000:1)

Wray & Perkins går ud fra, at learneren i første omgang ikke analyserer frasernes grammatiske strukturer, hvilket bliver tydeligt i citatets sidste sætning. Chunks kan både være korte og lange fraser, der bliver tilegnet som en enhed (Aguado 2013:233). Aguado (2002) inddeler chunks i forskellige kategorier. Chunks kan være formelagtige udtryk som f.eks. ”Hvordan har du det?”, idiomatiske udtryk som f.eks. ”at sætte sig mellem to stole”, kollokationer som f.eks. ”dejligt vejr” eller sætningsrammer eller mønstre som f.eks. ”Jeg vil gerne have...” (Aguado 2002:28).

Ifølge Yorio (1989) kan chunks blive brugt på forskellige måder: som communicative strategy, production strategy og som learning strategy. Ved hjælp af automatiserede fraser kan learneren deltage i en konversation, selvom vedkommende mangler mange gloser og grammatiske regler. Dette kalder man for communicative strategy. Derudover hjælper chunks learneren med at tale mere flydende. I dette tilfælde bruger learneren flerordsfraser som production strategy. Learning strategy betyder, at learnere bruger chunks som mønster i deres kreative sprogbrug. Det vil sige, at vedkommende er i stand til at analysere frasernes grammatiske strukturer og udlede regler heraf. Når man kigger på L1-tilegnelsen, kan man fastslå, at chunks bliver

[1] Begrebet stammer oprindeligt fra Miller (1956). Ellis (1996), Handwerker (2009) og Aguado (2002) bruger begrebet chunk i forbindelse med sprogtilegnelsen.

[2] Wray & Perkins (2000) giver en samlet oversigt over de forskellige termer.

brugt som learning strategy.[3] Også i L2-tilegnelsen hos børn bliver chunks brugt som learning strategy.[4]

I forskningen omkring chunks' funktioner i fremmedsprogstilegnelsen hersker der uenighed om, hvorvidt voksne bruger chunks som learning strategy.[5] Derfor vil jeg i det følgende præsentere de mest relevante hypoteser om chunks som learning strategy.

Om chunks kan udvikle grammatisk forståelse i fremmedsprogstilegnelsen, er først of fremmest afhængigt af, om man går du fra, at indlæringen af chunks og learnerens kreative konstruktioner påvirker hinanden eller om de to områder udvikles uafhængigt af hinanden. Ifølge Myles et al. (1999) og Aguado (2002) påvirker indlæringen af chunks learnerens kreative sprogbrug på en positiv måde. Aguado betragter derfor sprogtilegnelsen som et kontiuum med "at memorere" og "at konstruere" som de to yderpoler (Aguado 2002:42). Imellem de to poler er der mange sætningsrammer og mønstre, som både indeholder faste og fleksible komponenter. Aguado kalder disse fraser for "erwerbsgünstige Strukturen" (Aguado 2002:42).

Mange sprogforskere er af den opfattelse, at voksne learnere ikke er i stand til at analysere chunks' struktur selvstændigt.[6] Dette vil sige, at voksne ikke bruger chunks som learning strategy.

Chunks kan kun udvikle grammatisk forståelse, hvis inputtet er struktureret, og hvis den voksne learner får hjælp til at analysere de grammatiske strukturer, der ligger i de automatiserede fraser (Handwerker & Madlener 2009:12). Handwerker & Madlener (2009) foreslår at bruge redskaber, der hjælper den voksne learner med at analysere frasernes grammatiske strukturer.

Myles et al. (1999) fandt imidlertid ud af, at det er afhængigt af learneren, om chunks kan fremme den grammatiske forståelse eller

[3] Se f.eks. Locke (1997) eller Wray & Perkins (2000).

[4] Se f.eks. Wong-Fillmore (1976).

[5] Jeg kommer ikke nærmere ind på *communicative* og *production strategy* i fremmedsprogstilegnelsen, fordi det allerede er blevet påvist, at *chunks* bliver brugt som communicative og production strategy (se f.eks. Yorio 1989).

[6] Se f.eks. Ioup (1996). Aguado (2013) beskæftiger sig med aldersfaktoren og beskriver, hvorfor den voksne learner ikke bruger chunks som learning strategy.

ej.[7] Ifølge Myles er learnere, der bruger mange chunks, også dem, der tidligt begynder med at bruge kreative konstruktioner og udviser den bedste progression i læringsprocessen (Myles et al. 1999:76).

Derimod konstaterer Krashen & Scarcella (1978), at brugen af automatiserede fraser og kreativ sprogbrug ikke påvirker hinanden, og at de to områder udvikler sig uafhængigt af hinanden (Krashen & Scarcella 1978:298). Det vil sige, at chunks ikke bliver brugt som learning strategy.

3. Forskningsspørgsmål og ph.d-projekt

På baggrund af de ovennævnte hypoteser opstår der en række forskningsspørgsmål, som jeg er interesseret i at undersøge i mit ph.d-projekt. Det følgende afsnit omhandler derfor mine forskningsspørgsmål.

Mit overordnede forskningsspørgsmål er, om og under hvilke omstændigheder chunks kan bidrage til udvikling af grammatisk forståelse i fremmedsprogstilegnelsen hos voksne learnere. Det betyder med andre ord, om og under hvilke omstændigheder den voksne learner bruger chunks som learning strategy. I denne sammenhæng er det også relevant, om learneren er i stand til at udlede regler på baggrund af de automatiserede fraser, og om disse regler senere er udgangspunkt for vedkommendes kreative sprogbrug. Ud fra de ovennævnte hypoteser er det vigtigt at overveje, om learneren selvstændigt analyserer fraserne, eller om vedkommende har brug for redskaber til at analysere chunks. I denne forbindelse må man overveje, hvordan sådan nogle redskaber kan se ud.

På baggrund af de ovennævnte hypoteser har jeg udviklet to forskellige undervisningsdesigns for at svare på mine forskningsspørgsmål. Jeg testede de to undervisningsdesigns i to grupper.[8] Begge grupper arbejdede med det samme sæt af chunks i danskundervisningen.

---

[7] Myles et al. (1999) gennemførte en undersøgelse med 16 informanter fra England. Alle informanterne var mellem 11-12 år gamle og var i gang med at lære fransk som fremmedsprog.

[8] Se afsnit 3 for yderligere informationer om informanterne.

Den ene gruppe fik Diderichsens sætningsskema (1962, 1974) som redskab til at analysere frasernes struktur.[9] Den anden gruppe fik ingen redskaber. Den anden gruppe kan altså betragtes som kontrolgruppe. Formålet med undersøgelsen er at finde ud af, om den første gruppe er i stand til at analysere chunks ved hjælp af redskaberne, og om der er evidens for at learnerne bruger de automatiserde fraser som learning strategy. Derudover er det interessant, om den anden gruppe kan analysere frasernes struktur selvstændigt, og om de også bruger chunks som learning strategy, selvom de ikke får redskaber i undervisningen.

3.1 Valg af informanter og data

Jeg gennemførte undersøgelsen med 15 studerende fra Europa-Universität Flensburg. Den begyndte i oktober 2015 og sluttede i marts 2016. De studerende blev undervist to gange om ugen i 90 minutter. Alle infomanterne havde næsten identiske forudsætninger: De var mellem 19-28 år gamle, havde tysk som modersmål og havde hverken kendskab til dansk, norsk eller svensk, inden undervisningen begyndte. Undervisningen var gratis og alle learnerne deltog frivilligt. Informanterne blev delt op i to forskellige grupper for at teste de to undervisningsdesigns. Det var vilkårligt, om en informant var i den første eller i den anden gruppe.

Jeg indsamlede både skriftlige og mundtlige data igennem hele processen. Det drejer sig om eliciterede data, fordi de studerende fik skriftlige og mundtlige opgaver i undervisningen. Begge grupper fik de samme opgaver og havde samme forudsætninger for at løse opgaverne. Jeg indsamlede i alt syv skriftlige tekster fra hver informant og seks mundtlige optagelser, herunder også gruppesamtaler.

3.2 En første analyse af data

I min analyse går jeg ligesom Aguado (2002) ud fra, at indlæringen af chunks kan påvirke learnernes kreative sprogbrug. Jeg er især interesseret i, hvordan learnerne bruger chunks og kreative kon-

[9] Jeg brugte Diderichsens sætningsskema (1962, 1974) som redskab i undervisningen, fordi skemaet kan hjælpe med at analysere frasernes struktur og at forstå, hvilke led der står på hvilken plads. Derudover er skemaet forholdsvis overskueligt og nemt at lære, hvilket er vigtigt, når man er i gang med at lære et nyt sprog. Learneren må ikke overbelastes, eftersom det først og fremmest gælder om at lære sproget og ikke nye grammatiske teorier i undervisningen.

struktioner i deres output, og hvordan de elaborerer på de automatiserede fraser, dvs. hvordan vedkommende forandrer chunks. Formålet er at finde ud af, om informanterne bruger automatiserede fraser som learning strategy i deres kreative sprogbrug. I denne sammenhæng er det også relevant, om der er en forskel mellem de to grupper. I en sammenlignende analyse af informanterne i deres grupper vil jeg derfor undersøge, hvilke forskelle og ligheder der gør sig gældende med henblik på gruppernes brug af chunks, og hvordan forholdet mellem chunks og informanternes kreative sprogbrug kan beskrives. Det skal også undersøges, hvilken rolle redskaberne spiller i denne sammenhæng, og hvilke af de ovennævnte hypoteser der kan bekræftes.

En første analyse af data viser, at informanterne åbenbart bruger forskellige stratgier, hvad deres brug af chunks angår. Der er mange learnere i begge grupper, der næsten udelukkende bruger chunks uden at forandre dem. Men der er også nogle få learnere, der slet ikke bruger de automatiserede fraser i deres output, fordi de næsten kun bruger egne konstruktioner. Desuden er der informanter, der både bruger chunks og egne konstruktioner i deres output. Jeg er ikke færdig med analysen endnu, derfor vil jeg i det følgende give nogle få eksempler på informanternes brug af chunks.

Eksempel (1) stammer fra den første gruppe og fra en gruppesamtale, hvor informanterne skulle snakke om deres familier.

(1) Jeg har en kæreste. Han kommer fra (.) Poland, Polen
Polska keine ahnung.
Hvad med hvad med jer?

Eksemplet kan tyde på, at vedkommende er i stand til at bruge en chunk som udgangspunkt i sit sproglige output. Denne chunk er i dette tilfælde ”hvad med dig”, som informanten også bruger flere gange i undervisningen, men uden at forandre frasen. I denne gruppesamtale er learneren i stand til at bruge et nyt personligt pronomen i objektform som en ny slot-filler[10], og vedkommende gør det rigtigt, selvom

[10] Begrebet *slots* bliver brugt til at skelne mellem forskellige typer af *chunks*. En frase betragtes som meget fleksibel, hvis den indeholder mange *slots,* dvs. hvis der mulighed for at udskifte eller tilføje forskellige komponenter (se f.eks. Wray & Perkins 2000; Weinert:183).

informanten slet ikke har læst eller set denne chunk i undervisningen. Derfor kunne dette eksempel tyde på, at learneren har analyseret en del af den automatiserde flerordsfrases struktur.

Eksempel (2) og (3) stammer fra skriftlige opgaver fra den anden gruppe. Begge eksempler viser, at learnerne er i stand til at bruge chunks som mønstre og anvende dem i en ny kontekst, men uden at analysere de grammatiske strukturer.

(2) Du er **dejligt.**

(3) Det er en **godt** dag.

Man kan formode, at vedkommende i eksempel (2) bruger følgende chunk som udgangspunkt for den nye kreative konstruktion: ”Det er dejligt”. Informanterne kender frasen fra en bestemt situation, hvor de skulle snakke om vejret og som svar på følgende spørgsmål: ”Hvordan er vejret i dag?”. Den nye konstruktion indeholder et andet personligt pronomen, altså en ny slot-filler. Men vedkommende er ikke i stand til at analysere den nye kontekst med henblik på frasens grammatiske struktur, hvilket fremgår af, at learneren ikke tilpasser ”dejligt” i denne sætning. I eksempel (3) bruger informanten formodentlig følgende frase som udgangspunkt: ”Det er en rolig dag”. Informanten kender sætningen fra en dialog. Vedkommende prøver at bruge et andet adjektiv, som learneren sandsynligvis kender fra ”Jeg har det godt”, hvor det bliver brugt som adverbium. Eksemplet viser, at vedkommende er i stand til at forandre fraserne, men uden at analysere ”godt” i de to forskellige kontekster. I denne sammenhæng må man overveje, om learneren ikke ved, at det drejer sig om et adjektiv i eksempel (3), eller om adjektivernes bøjning ikke er på plads endnu. Man kan gå ud fra, at chunks på dette tidspunkt ikke bliver brugt som learning strategy, eftersom vedkommende ikke kan bøje ordene rigtigt i en ny kontekst.

4. Afslutning

En første analyse af mine data viser, at informanterne bruger chunks meget forskelligt og individuelt. Næste skridt er nu at undersøge de forskellige strategier også med henblik på Myles (1999) hypotese om,

at learnerne, der bruger mange chunks, er i stand til at bruge fraserne som udgangspunkt for deres kreative sprogbrug. I denne sammenhæng er det relevant at undersøge, om informanterne har brug for en vis mængde chunks for at bruge dem som mønstre i deres output.[11] Desuden skal det undersøges, hvilken strategi der er bedst med henblik på at bruge chunks som udgangspunkt for udvikling af grammatisk forståelse, og om undervisningsmetoden eller informanternes egne, individuelle strategier er afgørende for brugen af chunks som learning strategy.

Undersøgelsens resultater er relevante for den moderne fremmedsprogsundervising, der næsten udelukkende sætter fokus på learnerens kommunikative kompetence. Det må diskuteres, hvilke konsekvenser en kommunikativ fremmedsprogsundervisning fører med sig, og om indlæringen af chunks fører til progression. I denne sammenhæng må man overveje, om der skal være et afbalanceret forhold mellem kommunikation og grammatik i undervisningen.

Litteratur

Aguado, Karin (2002) Formelhafte Sequenzen und ihre Funktionen für den L2-Erwerb. *Zeitschrift für Angewandte Linguistik (ZfAL)* 37:27-49.

Aguado, Karin (2013) Sprachenlernen mit Chunks. Welche Rolle spielt der Faktor 'Alter'? *Sprachwissenschaft im Fokus germanistischer Forschung und Lehre.* Edyta Blachut et al. (udg.). Dresden: Neisse Verlag:231-242.

Diderichsen, Paul (1974) *Elementær Dansk Grammatik.* København: Gyldendal.

Ellis, Nick C. (1996) Sequencing in SLA. Phonological memory, chunking, and points of order. *Studies in Second Language Acquisition* 18:91-126.

Handwerker, Brigitte & Katrin Madlener (2009) *Chunks für DaF. Theoretischer Hintergrund und Prototyp einer multimedialen Lernumgebung.* Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren.

Ioup, Georgette (1996) Grammatical knowledge and memorized chunks. A Response to Ellis. *Studies in Second Language Acquisition (SSLA)* 18:335-360.

Krashen, Stephen & Robin Scarcella (1978) On routines and patterns in language acquisition and performance. *Language Learning* 28:283-300.

[11] Locke kalder det for critical mass (Locke 1997:276).

Locke, John L. (1997) A Theory of Neurolinguistic Development. *Brain and Language* 58:265-326.

Miller, George A. (1956) The magical number seven, plus or minus two: some limits on our capacity for processing information. *Psychological Review* 63:81-97.

Myles, Florence et al. (1999) Interrogative chunks in French L2. A basis for creative construction? *Studies in Second Language Acquisition (SSLA)* 21:49-80.

Von Holst-Pedersen, Jette (2015) Chunks – en vej til kommunikativ kompetence i undervisningen. *Sprogforum. Tidsskrift for sprog- og kulturpædagogik* 61:51-56.

Weinert, Regina (1995) The Role of Formulaic Language in Second Language Acquisition: A Review. *Applied Linguistics* 16, 2:180-205.

Wong-Fillmore, Lilly (1976) *The second time around. Cognitive and social strategies in second language acquisition*. Stanford: Stanford University.

Wray, Alison & Michael R. Perkins (2000) The functions of formulaic language: an integrated model. *Language & communication* 20:1-28.

Yorio, Carlos (1989) Idiomaticity as an indicator of second language proficiency. *Bilingualism across the lifespan: aspects of acquisition, maturity and loss.* Kenneth Hyltenstam & Loaine Obler (udg.): Cambridge: Cambridge University Press:55-72.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Ekspressivet: En forsømt talehandlingstype

Peter Widell
Aarhus Universitet

1. Indledning

Den såkaldte ekspressive talehandlingstype er stedmoderligt behandlet i klassisk talehandlingsteori. Ser man på Searles redegørelse for talehandlingstypen (cf. Searle 1979 (1975)), er han relativ lakonisk om den. Ydermere synes det, han har at sige om den, ikke at hænge ordentligt sammen, idet der foreligger en diskrepans mellem (1) selve hans definition af typen og så (2) de eksempler på typen, han anfører. Mens (1) signalerer, at der skulle være tale om en relativ bred talehandlingstype, indikerer (2), at typen er langt smallere. Det gør det uklart, hvad Searle egentlig mener med sin analyse af typen.

Nu mener jeg faktisk, der ligger en vis realitet bag distinktionen mellem de to typer af talehandlinger. Det, der mangler, er imidlertid, at der bliver gjort ordentligt rede for dem. Det vil jeg i min artikel søge at råde bod på.

I min kritik ligger jeg på mange måder i forlængelse af den kritik, Ib Ulbæk for nylig har fremsat over for Searles behandling af ekspressivet (Ulbæk 2016). Der er dog også en del uoverensstemmelser mellem Ulbæk og mig. Dem vil jeg bruge en god del af pladsen på at komme ind på i det følgende.

Det vil være af væsentlighed for min analyse, at jeg leverer en generel kritik af den klassiske talehandingsteori (Austin 1999 (1961); Searle 1965, 1969).[1] Denne kritik har jeg fremført i forskellige artikler

[1] I Danmark regnes også Jürgen Habermas (1971, 1981 (1976)) normalt med her.

gennem årene (Widell 2001, 2009, 2011a, 2011b, 2015). En relativ kort gennemgang af min kritik og mit forslag til en alternativ teori vil blive præsenteret i artiklens afsnit 2. I afsnit 3 vil jeg komme ind på Searles behandling af ekspressivet og på, hvori uklarheden hos ham i behandlingen af talehandlingstypen består. Afsnit 4 vil specielt være helliget Searles brede opfattelse af den ekspressive talehandling. Her vil jeg specielt komme ind på, hvor jeg er enig og uenig med Ulbæk i hans kritik af Searle. I afsnit 5 vil jeg se på Searles mere snævre begreb om den ekspressive talehandling og forsøge mig med en afsøgning af undertyperne her. Afsnit 6 vil rumme en kort opsummering og perspektivering.

2. Konstruktiv talehandlingsteori: til kritikken af den klassiske talehandlingsteori

Enhver talehandling er ifølge den klassiske talehandlingsteori givet ved, at en *proposition* finder sprogligt udtryk under en given *anvendelsesbetydning*, eksempelvis: Lover jeg at komme i morgen, angiver "… at komme i morgen" propositionen og "love …" anvendelsesbetydningen; anmoder jeg om at få en appelsin, angiver "… at få en appelsin" propositionen og "anmode om …" anvendelsesbetydningen; påstår jeg, at det bliver regnvejr, angiver "… at det bliver regnvejr" propositionen og "påstå …" anvendelsesbetydningen. Ofte mangler anvendelsesbetydningen sit sproglige udtryk, fordi den fremgår implicit af talesituationen, og hvad propositionen angår, vil dens udtryk ofte fremstå mere eller mindre elliptisk. Det forhindrer dog ikke én i til enhver tid at kunne bringe enhver talehandling på *fuldt udfoldet standardform*: "*Jeg X'er hermed over for dig, at p*", hvor "X" angiver anvendelsesbetydningen, og "p" angiver propositionen.

Ifølge den klassiske talehandlingsteori eksisterer der – i hvert fald hvis man følger John R. Searles udgave af teorien, jf. Searle 1979 (1975) – fem grundlæggende typer eller klasser af talehandlinger givet ved hver deres anvendelsesbetydning, nemlig henholdsvis *assertiver*, *direktiver*, *kommissiver*, *ekspressiver* og *dekla-*

rationer (hvor jeg indtil videre vil undlade at se på den sidste type).[2] Ifølge Searle lader disse – nu fire – talehandlingstyper sig separere som selvstændige, indbyrdes *disjunkte* talehandlingstyper ud fra en række parametre – 12 i alt – hvoraf tre af de vigtigste er henholdsvis talehandlingens *illokutionære pointe*, den indlejrede propositions *tilpasningsretning* (*mellem ord og verden*) og talers *udtrykte psykiske tilstand*. De tre parametre kan angives gennem følgende oversigtsskema:

	Illokutionær pointe	**Tilpasnings-retning**	**Udtrykt psykisk tilstand**
assertiver	*repræsentere* et sagforhold i verden for hører	verden-til-ord	*overbevisning* om sandheden af det repræsenterede sagforhold
direktiver	*bevæge* hører til at gøre noget for sig	ord-til-verden	ønske om, at hører gør det, man siger
kommissiver	*påtage sig* at gøre noget for hører	ord-til-verden	*intention* om at gøre det lovede
ekspressiver	*vederhæftigt give udtryk for* en psykisk tilstand over for hører	ingen tilpasnings-retning	*intention* om at give udtryk for den givne psykiske tilstand

Figur 1: de fire grundlæggende talehandlingstyper

[2] Austin har en tilsvarende – dog lettere afvigende – inddeling af de grundlæggende talehandlingstyper, som på nær den kommissive talehandling også figurerer under alternative betegnelser (Austin 1997 (1962):167-184). Jeg skal ikke her komme ind på Austins talehandlingssystematik, ud over at jeg i afsnit 5 vil berøre den type talehandlinger, han i sin talehandlingssystematik har givet betegnelsen *behabitiver*.

Selv om ekspressivet er en stedmoderligt behandlet talehandlingstype inden for den klassiske talehandlingsteori, har flere talehandlingsteoretikere dog haft enkelte kommentarer til typen. Det gælder bl.a. folk som Bach & Harnish (1979), Alston (2000) og Vanderveken (2009 (1990)), og det gælder herhjemme folk som bl.a. John E. Andersen (1989) og Ole Togeby (1993). Alle opererer de inden for rammerne af den klassiske talehandlingsteori. Da de er behandlet i Ulbæks artikel, vil jeg her nøjes med at henvise til Ulbæks artikel.

Helt afgørende for Searle er det første parameter, som i virkeligheden er den klassiske talehandlingsteoris adelsmærke: Ifølge denne består den menneskelige tale i en helt speciel type handlinger, såkaldte *illokutionære handlinger*. Det, der ifølge Searle specielt karakteriserer disse handlinger – og her er han i overensstemmelse med sin læremester, talehandlingsteoriens første repræsentant, John L. Austin (cf. Austin 1997 (1962)) – er, at et sæt grundlæggende betingelser for udførelsen af disse handlinger bliver *skabt* eller *konstitueret* – det er det, der ligger i ordet "illokutionær" – i og med vi ytrer nogle lyde eller skriver noget ned, dvs. udfører en *ytringshandling*. Nogle af disse betingelser er netop angivet som valg på ovennvænte tre parametre i ovenstående skema.

Det er vigtigt at se, at de nævnte talehandlingstyper ifølge den klassiske talehandlingsteori danner *disjunkte* typer: De kan ikke reduceres til hinanden. Det kan vi også med Searle udtrykke ved at sige, at de har *hver deres selvstændige tilfredsstillelsesbetingelser*. De fire talehandingstyper er ifølge Searle fire separate forsøg på fra talers side at få hører til at forstå noget, nemlig ved assertivet *at taler vil sige noget sandt om et sagforhold i verden*, ved direktivet *at taler vil have hører til at gøre noget for sig*, ved kommissivet *at taler selv vil forpligte sig på at gøre noget* og ved ekspressivet *at taler vederhæftigt vil give udtryk for en psykisk tilstand*.

Denne klassiske analyse af talehandlingen har jeg stillet mig stærkt kritisk overfor. Ganske vist er jeg – i modsætning til mange kritikere af den klassiske talehandlingsteori – enig med Austin og Searle i deres overordnede analyse af talehandlingen. *Talehandlinger er illokution*ære handlinger: Når vi taler, beskriver vi ikke blot betingelserne for det, vi siger, men der er tale om, at vi *allerførst skaber eller konstituerer disse betingelser*: talesituationen, samtalerollerne og selve talehandlingerne. Men i modsætning til Searle, som hævder, at assertivet, direktivet, kommissivet og ekspressivet udgør fire disjunkte talehandlingstyper, vil jeg hævde, at *der i virkeligheden kun findes* én *talehandling af illokutionær type, nemlig assertivet*. Hvad de øvrige talehandlingstyper angår, er der slet ikke tale om illokutionære handlinger, men om talers intention om at tilvejebringe forskellige resultater i *konsekvens* af den udførte assertive talehandling. Hvis

vi indtil videre udelader, hvad der sker, når vi udfører en ekspressiv talehandling, er konsekvenserne ved de respektive talehandlinger følgende: ved direktivet at få hører til at *acceptere*, at taler vil have ham til at gøre et eller andet, og ved kommissivet at få hører til at *acceptere* det, taler forpligter sig på at gøre. Denne distinktion mellem forståelse og accept er Austin og Searle ikke tilstrækkeligt opmærksom på. Derfor ser de ikke, at forståelsen af det sagte – det sagtes bogstavelige mening – i virkeligheden finder sted *alene ved assertivet*. Siger jeg fx "Jeg kommer" som svar på en forespørgsel, forstår vi det normalt som et løfte fra min side om at komme, dvs. som et kommissiv. Men at det er et kommissiv, fremgår ikke umiddelbart af det sagte. Det, der siges, er alene, at jeg kommer (som kan være sandt eller falsk, alt eftersom jeg rent faktisk kommer eller ikke kommer). Her udføres altså alene en assertiv talehandling. Kommissivet er noget, jeg herudover regner med, taler vil kunne slutte sig til og acceptere på baggrund af det eksplicit sagte i situationen. Og tilsvarende gælder for direktivet: Siger jeg fx "Du læser de første ti linjer", kan det umiddelbart forstås som et assertiv (om noget, som kan være sandt eller falsk); men det kan også, hvis situationen tilsiger det, forstås som et direktiv, fx som en anmodning fra min side om, at du læser de første ti linjer. Begge steder er talehandlingen *en konsekvens af det ytrede*. Der er derfor i virkeligheden tale om den type handlinger, Austin har døbt *perlokutionære handlinger*: handlinger, der ikke sigter mod (illokutionær) *forståelse*, men mod (perlokutionært anlagt) *accept* hos hører på baggrund af forskellige instrumentelt forankrede slutninger i talesituationen, beskrevet af Herbert Paul Grice (1988 (1975)) under betegnelsen (konversationelle) *implikaturer*.

Nu gælder distinktionen mellem forståelse og accept naturligvis også ved selve assertivet. Derfor må vi give den perlokutionære handling, taler udfører for at opnå accept hos hører, en selvstændig betegnelse. Da hørers accept ved assertivet består i at gøre det sagte til et stykke brugbar information (ved at tro på det sagtes sandhed), vil vi passende kunne kalde den tilsvarende perlokutionære handling for et *informativ*.

Men det vil sige, forholdet mellem forståelse og accept ser ud på følgende vis:

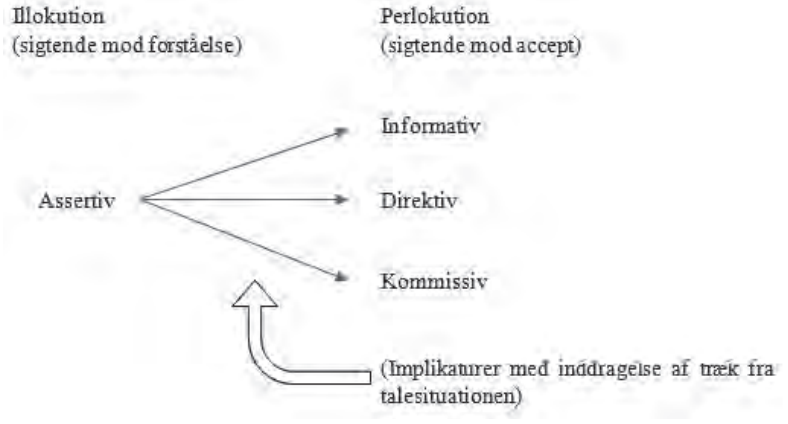

Figur 2: Illokutionen sigter mod forståelsen af et assertiv, perlokutionen mod accepten af en implikatur.

Her angiver enkeltpilene de slutninger, hører skal drage for at gøre de respektive implikaturer, taler betjener sig af, virksomme som perlokutionære handlinger. (Den hvide pil er blot sat på figuren for at angive stedet for de forskellige implikaturer). Som man kan se, er den disjunkte sideordning af talehandlingstyperne, som vi finder i den klassiske talehandlingsteori, her forladt: Direktiverne og kommissiverne fremstår nu hos mig som slutningsbaserede konstrukter – griceske implikaturer – med udgangspunkt i udførelsen af assertiver fra talers side: Taler vil ud over den bogstavelige forståelse, assertivet tager sig af, have hører til at acceptere noget, taler regner for sandt (ved informativet), noget, taler vil have hører til at gøre (ved direktivet), eller noget, taler forpligter sig til at gøre sandt ved udførelse af en passende handling (ved kommissivet).

Som jeg tidligere har været inde på, fremgår talehandlingstypen ofte implicit af talesituationen. Men undertiden har vi eksplicitte angivelser af de tre talehandlingstyper: ”Jeg vil *påstå*, at vandet koger”, ”jeg *lover* at komme i morgen”, ”jeg *anmoder* hermed om tilladelse til at benytte den ledige parkeringsplads”. Det synes at rejse et problem for os. I sådanne tilfælde kan vi nemlig ifølge Austin og Searle ikke

komme uden om, at de kursiverede verber – de såkaldte performative verber – rent faktisk ser ud til at *skabe* de talehandingstyper, de benævner. Men kan de nu have ret? Det mener jeg – på linje med flere andre talehandlingsteoretikere, heriblandt Bach & Harnish (1978) og Davidson (2001 (1979)). Analysen bygger på, at disse verber skal ses som en slags forskrifter for, hvordan *at*-sætningerne skal forstås: en art modusoperatorer: *Mod*(p). Men det mener jeg ikke, der er tale om. Jeg mener tværtimod, som Davidson er inde på det, at sætningerne indeholdende de pågældende performative verber alene er udtryk for simple metaassertive talehandlinger, sådan som det fx kan anskueliggøres ved følgende parafrase:

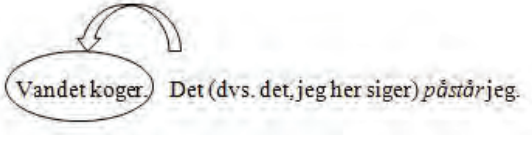

Figur 3: Performative verber udgør ikke illokutioner, men er bestanddele af metaassertiver.

Som man kan se af eksemplet, har det performative verbum her ikke længere status af at være udtryk for nogen modus, men har blot til opgave at *tydeliggøre* perlokutionen *i situationer*, *hvor taler er usikker på*, *om hører ud fra konteksten kan slutte sig til det*. Men hermed skulle talen om et egentligt konstitutionsforhold mellem brug af performativt verbum og brug af indlejret *at*-sætning være overflødiggjort.[3]

[3] Tilbagevisningen af den illokutionære analyse af det performative verbum kan synes bagatelagtig, men den er uhyre vigtig for hele forståelsen af talehandlingsbegrebet og ikke mindst for, *hvordan talehandlingen spiller sammen med den logik*, *vi benytter os af*, *når vi perciperer og handler i verden.* Der findes kun én logik, der er i stand til at bringe os i kontakt med verden, nemlig førsteordens prædikatslogik. Og det er også den logik, vi benytter os af, når vi taler. Den giver os den *sandhed* om forhold i verden, vi har brug for, såvel når vi perciperer og handler i verden, som når vi taler om ting og forhold i den. Mener man nu, som det er tilfældet inden for klassisk talehandlingsteori, at der findes yderligere selvstændige tilfredsstillelsesbetingelser ud over de sandhedsbetingelser, vi kan godtgøre assertive indhold gennem – nemlig ét sæt for direktivet, et andet sæt for kommissivet, et tredje for ekspressivet – kommer vi i alvorlige vanskeligheder med vores logik: Sandheder kan kombineres, så sammensatte tanker kan opbygges, når tekster skal skabes. Men det giver ingen mening at blande dem med forskelllige direktive og kommissive til-

Assertivet har en intern struktur. Et assertiv er først og fremmest en deklarativ handling, en *erklæring* om, at et udtryk er blevet tildelt en vis status ud fra skemaet: ”X” tæller som Y (i en given sammenhæng). Vi har tidligere set Searle operere med deklarativet som selvstændig talehandling. Det har Searle senere selv erkendt har været en fejl. Tværtimod indgår deklarativet som element i alle illokutionære talehandlinger, ja i virkeligheden i alle institutionelle handlinger overhovedet. Det, der så specielt karakteriserer assertivet – som er den eneste talehandling i vores teori – som erklæring, er, at det specielt angår *tanken*: Assertiver udtrykker tanker (som kan være sande eller falske). Disse tanker skal imidlertid have en vis robusthed i sprogfællesskabet for at slå igennem her, hvilket de kun vil kunne gøre i kraft af eksistensen af en forpligtende norm blandt alle sprogfællesskabets medlemmer om konsistent at bruge de bestemte udtrykshandlinger, de betjener sig af: Har du lært at bruge sætningen ”Der er en kat” i en given situation, skal du – hvis du overhovedet vil bruge den – bruge den på samme måde som du har lært den. Ellers eks-kommunikerer du dig selv, og i sidste instans vil selve sproget som socialt fænomen gå i opløsning. Men det vil sige, vi vil kunne give assertivet følgende definition:

> *Det at **assertere** en tanke p er det samme som at **erklære** sig **forpligtet** på **sandheden** af p.*

Assertivet er – enten som simpelt assertiv eller som metaassertiv – indgangen til det bogstavelige sprog. Vil vi kommunikere andet og mere, end hvad assertivet kan give os, må vi – har vi set – betjene os af de perlokutioner, forskellige slutninger (i form af griceske implikaturer) vil kunne give os.

Men hvor befinder sig nu ekspressivet i hele denne sammenhæng? Det vil jeg undersøge i det følgende. Her vil jeg – som allerede

---

fredsstillelsesbetingelser. Det fjerner muligheden for at drage tilforladelige logiske slutninger (Heath 2003 (2001):107-119).

Et eksempel på at opbygge en logik byggende på den klassiske talehandlingsteoris talehandlingstyper er Searle & Vandervekens illokutionære logik (Searle & Venderveken 1985). Mange vanskeligheder tårner sig op. Jeg har selv søgt at undgå de vanskeligheder, der opstår ved at operere med forskellige tilfredsstillelsesbetingelser netop med udgangspunkt i antagelsen om assertivet som eneste illokutionære handling (Widell 2011b, 2013).

lovet – først se på, hvordan Searle har søgt at definere den ekspressive talehandlingstype.

3. Searles anayse af ekspressivet

I Searle (1979 (1975):164) gøres følgende forsøg på at give en definition:

> ”*Expressives.* The illocutionary point of this class is to express the psychological state specified in the sincerity condition about a state of affairs specified in the propositional content. The paradigms of expressive verbs are ”thank”, ”congratulate”, ”apologize”, ”condole”, ”deplore”, and ”welcome”.”[4]

Som det allerede indledningsvis har *været* antydet, er definitionen her ikke særlig klar. Det er vanskeligt at se, hvad Searle egentlig har i tankerne. Under alle omstændigheder synes definitionen at pege i to forskellige retninger: mod en *bred definition* og mod en *smal definition*.

Den første definitionsdel, der – som vi kan se – er en definition ved genus og differentia specifica, er ganske bred. Den angår enhver psykisk tilstand eller begivenhed angivet i vederhæftighedsbetingelserne for den indeholdte tanke, sådan som de har fundet udtryk i den ekspressive talehandling. Men hvad indebærer nu det? Searle synes at have følgende i tankerne: Det at fryse er en psykisk tilstand. Den kan man normalt give sprogligt udtryk for ved (på dansk) at sige ”Jeg fryser”. Men her må vederhæftighedsbetingelserne for at sige: ”Jeg fryser”, nu være, at jeg skal være af den mening eller opfattelse, at jeg fryser. Derfor må den ekspressive talehandlings udfoldede form – hvor vederhæftighedsbetingelserne er eksplicit angivet – være: ”Jeg asserterer hermed over for dig, at jeg mener, at jeg fryser”. Noget lignende kan man sige fx om det at se noget. Her kan man give sprog-

[4] Ulbæk (2016:20) mener, at hele Searles defintion angår det smalle ekspressiv. Det mener jeg ikke er korrekt. Som kommentar til et andet citat fra Searle (1983:166) – ”[…] (E)xpressives, where we express our feelings and attitudes” – anfører Ulbæk, at vi her har med en definition af den brede udgave. Jeg har vanskeligt ved at se, at indholdet af dette citat adskiller sig væsentligt fra indholdet fra første del af citatet ovenfor. Det eneste, man kan sige, er, at det første citat udtaler sig mere eksplicit om, hvad der ligger i ”feeling” og ”attitudes”, nemlig at de altid ”tager” propositioner som objekter.

ligt udtryk for, at man ser noget, fx en hare løbe over marken, ved at sige: ”Jeg ser en hare løbe over marken”. Her må den ekspressive talehandlings udfoldede form – hvor vederhæftighedsbetingelserne er eksplicit angivet – så tilsvarende være: ”Jeg asserterer hermed over for dig, at jeg ser en hare løbe over marken”. Men hvis vi generaliserer dette, synes vi at kunne opstille følgende almene regel for dannelse af ekspressiver:

> [Jeg asserterer hermed over for dig, at] *jeg mener/tror/synes/ønsker/håber/ser/fornemmer/føler …, at p*

hvor de kursiverede verber alle står for eller betegner *epistemiske attituder* til genstande nævnt i den dertil knyttede ledsætning ”at p” (som ved sanseverber normalt vil kunne være forkortet og i stedet udgøre en infinitiv-konstruktion, sådan som vi ser det i sidste eksempel).

Den anden definitionsdel, som består af opremsning af en række verber, som – ser det ud til – vil kunne fungere som direkte markører for ekspressive talehandlinger, peger tydeligvis på en smallere definition af ekspressivet end den første bredere definitionsdel. Med ”takke”, ”lykønske”, ”undskylde” osv. er der klart tale om reference til snævrere anvendelsessammenhænge. Jeg vil senere – i afsnit 5 – mere indgående behandle disse verber og opstille en egentlig **genus-definition** for dem, svarende til definitionen i den første definitionsdel. Dog vil jeg allerede her tillade mig at *gøre* følgende iagttagelse: Det ser ud til, at alle de opremsede verber refererer til *en på forhånd eksisterende social sammenhæng*: ”Takke”, ”lykønske”, ”undskylde” osv. kræver alle, at der foreligger en kontakt mellem taler og hører, som der bygges videre på med den pågældende talehandling. Dermed vil det ikke *være muligt* – synes vi allerede nu at kunne konstatere – at bringe dem på fællesnævner med ekspressiverne i første definitionsdel, der jo kræver rent epistemiske verber som *at*-komplement. Dvs. den smallere type her synes ikke at kunne være nogen undertype af den bredere type af ekspressiver. Det er i hvert fald den vej, man vælger at gå inden for den klassiske talehandlingsteori. Forholdet her synes at være mere komplekst end som så.

Jeg vil i det følgende referere til de to typer ekspressiver som henholdsvis det brede ekspressiv og det smalle ekspressiv.

4. Det brede ekspressiv

Lad os med Searles definition af det brede ekspressiv prøve at finde ud af, hvor vi skal lokalisere dette ekspressiv inden for rammerne af den talehandlingsteori, der blev præsenteret i afsnit 2. Som bekendt udsatte vi dér behandlingen af ekspressivet til afsnittet her.

Af talehandlingsoversigten i figur 2 kan vi se, at ekspressivet mangler. Men her kunne man nu diskutere, om ekspressivet egentlig mangler? Ikke alle mener det. Fx er Ib Ulbæk i artiklen, jeg har refereret til i indledningen, af den opfattelse, at ekspressiver af den brede type ikke danner nogen selvstændig talehandlingstype, men *slet og ret er assertiver*. Han skriver: ""Jeg har hovedpine" […] er en simpel assertiv, en hævdelse. Assertiven er sand, hvis den indre tilstand, hovedpine, foreligger, og falsk ellers." (Ulbæk 2016:28). Her mener jeg, man kun kan være enig med Ulbæk: "Jeg har hovedpine" skaber ikke min hovedpine, men er sandt eller falsk om den. Derfor er Searles analyse fejlagtig: Der findes ikke noget grundlæggende illokutionært ekspressiv af den brede type *forskelligt fra* assertivet, sådan som Searle mener at kunne hævde.

Nu er det imidlertid spørgsmålet, om vi skal lade det blive ved det. For når Ulbæk gør sig sine iagttagelser, finder de sted inden for rammerne af den klassiske talehandlingsteori, og ikke inden for rammerne af min alternative teori, som ifølge min opfattelse – af de grunde, jeg tidligere har nævnt – forekommer at være den klassiske talehandlingsteori overlegen. I forlængelse af ovenfor anførte citat, skriver Ulbæk: "Her er ingen forskel på assertiver om indre tilstande og assertiver om ydre, intersubjektive forhold." (Ulbæk 2016:28). Men er der ikke det? Nu er det rigtigt, at hvis vi kun måler talehandlingstypen på, om den overhovedet har sandhedsbetingelser, så er der ingen forskel på, om assertivet angår indre – dvs. psykiske – tilstande eller begivenheder eller ydre – i princippet af alle offentligt tilgængelige – tilstande og begivenheder. Spørgsmålet er imidlertid, om det er rimeligt at standse her. Selvom Ulbæks hovedanliggende hverken er epistemologisk eller ontologisk – han er overordnet set kun interesseret i sandheden og falskheden af de tanker, der knytter sig til talehandlingstypen, hvilket selvfølgelig er fuldt legitimt – er Ulbæk dog inde på betimeligheden af at operere med en opspaltning her: Han

mener at kunne afvise opspaltningen ved at argumentere for "[…] at også dele af den ydre verden er utilgængelig for en given person og omvendt, at vi er i stand til som betragtere at falsificere en persons udsagn om sin privilegerede indre tilstand." (Ulbæk 2016:30-31).

Og han fortsætter:

> "Man kan også se det på en anden måde: både den ydre og den indre verden har overflade og en dybde, et skin og et væsen, en fremtrædelse og en essens, som det er blevet udtrykt siden Platon (sådan cirka). Vi kan ikke uden videre ved at betragte eller smage på en væske [afgøre], om den er sur eller basisk, men med et stykke lakmuspapir kan vi afgøre væskens pH-værdi. Fremtrædelsen tillader os ikke at slutte os til væskens pH-værdi, men ved at bruge et instrument, lakmus-papiret, kan vi finde om bag fremtrædelsen og bruge farveskiftet som indikator for syrlighedsgraden. Jeg opfatter vores aflæsning af hinandens følelser og følelsesliv i parallel hermed." (Ulbæk 2016:31).

Nu er det spørgsmålet, om argumentet er tilstrækkelig klart til, at vi kan måle dets holdbarhed. Det er rigtigt, at både den indre og den ydre verden har sine uudgrundelige dybder. Imidlertid er det spørgsmålet, om der findes en epistemologisk parallel mellem indre og ydre, som den, Ulbæk her sigter til. Når vi udforsker den ydre verden, er alle kriterier for godtgørelse af det, vi siger, *offentligt tilgængelige*, så vi kan sikre en intersubjektiv kontrol af de hypoteser og (kontrafaktiske) antagelser, der opereres med inden for området. Det kan man derimod ikke sige, når det gælder udforskningen af den indre verden. Når Ulbæk siger "[at] verifikationsbetingelserne er af samme og ikke af forskellig art for ydre og indre tilstande" (Ulbæk 2016:31), mener jeg, udsagnet må betvivles. Når den indre verden er en indre verden, kan den undertiden være det i en afgørende og fundamental forstand. Ikke sådan, at de fleste af de assertiver, vi benytter os af, når der refereres til vores indre, ikke kan indgå i en diskurs angående deres sandhed. Men i det omfang, det rent faktisk er muligt at føre en sådan diskurs, grunder det sig på eksistensen af offentligt tilgængelige kriterier.

Her har Wittgenstein (1971 (1953)) været banebrydende i sin påvisning af, at diskussion om godtgørelse af forhold i det indre netop fordrer ydre, offentlige kriterier. Eller som han også har formuleret det: Der findes her ikke noget privatsprog, i betydningen: et kommunikativt anlagt sprog om indre genstande, kun jeg er i stand til at identificere. Men det betyder ikke, at man helt igennem kan benægte det indre qua indre, sådan som Ulbæk tilsyneladende gerne vil gøre det. Hævder jeg, at *jeg synes*, jeg ser en bil, er det ikke det samme som at sige, at *jeg hævder*, at jeg ser en bil. Der er en afgørende og fundamental asymmetri her: Mens vi kan diskutere det sidste udsagn, kan vi ikke diskutere det første. Her har jeg suveræn myndighed. Derfor er det heller ikke muligt at bygge bro mellem udsagnene. Når Ulbæk siger "[…] at vi er i stand til som betragtere at falsificere en persons udsagn om sin privilegerede indre tilstand" (Ulbæk 2016:31), er han derfor ifølge min mening ikke skarp nok i sin sprogbrug: Når han bruger vendingen "en persons udsagn om sin privilegerede indre tilstand", signalerer vendingen *ikke blot en epistemologisk forskel*, *men også en dybdgående og ufjernelig ontologisk forskel*. Vi har her med to fundamentalt set forskellige verdener at gøre: På den ene side en verden bestående af subjektive oplevelser, hvor jeg ubetvivlelig *synes*, og hvor tingene ubetvivlelig *ser ud for mig*, og på den anden side en verden bestående af vores perception af og manipulation med tingene i verden. Men her er det kun den sidste verden, den objektive verden derude, der kan sikre os fælles viden om hinanden og om kausaliteten i verden. Når vi trækker os tilbage til den første verden, *vil man faktisk ikke engang kunne finde ud af*, *om* én, vi taler med, *lyver eller ej*.[5]

Derfor mener jeg, det er berettiget at operere med ekspressiver som en særlig underkategori af assertiver. Den konstruktive orden af talehandlingstyper præsenteret i figur 2 skal derfor suppleres med en opspaltning i på den ene side en ekspressiv talehandlingstype, hvor det altid vil være muligt for os at trække os tilbage til vores private verden, og på den anden side en talehandlingstype, hvor vi vælger at forpligtige os på de offentlige kriterier, der gælder for vores assertiver. Denne sidste type af talehandlinger har jeg i min talehandlingsteori valgt at give betegnelsen *konstativer*.

[5] Det betyder selvfølgelig ikke, at det vil være muligt altid at lyve. Én, der altid lyver, vil – som vi allerede har været inde på – ende med at eks-kommunikere sig selv.

Som vi allerede har været inde på, er strukturen i den fuldt ekspliciterede ekspressive talehandling følgende: ”[Jeg asserterer hermed over for dig, at] *jeg mener*/*tror*/*synes*/*ønsker*/*håber*/*ser*/*fornemmer*/*føler* …, *at p*”. Som vi imidlertid har set, synes de forskellige epistemiske verber ikke at kunne sidestilles: ”synes”, ”se ud som” og andre hermed synonyme verber og verbalfraser indtager her en særstilling. Selv om den subjektive oplevelse indgår som referent ved alle verber, er den trukket specielt ud – som indiskutabel – ved den sidste gruppe verber og verbalfraser. For alle de andre verbers vedkommende er der også en objektiv side med mulighed for at gøre brug af offentlige kriterier: Normalt er der også offentlige kriterier for, om en person mener, tror, ønsker, håber osv. et eller andet, eller om han eller hun tager fejl. Men det er der ikke ved ”synes” osv. Yderligere kommer der det til, at de kan fungere som en art metaverber, hvormed man kan dementere offentlighedssiden af alle andre epistemiske verber: ”Jeg synes at mene, at …”. Derfor skal strukturen i den ekspressive talehandling i virkeligheden præsenteres i følgende form: ”[Jeg asserterer hermed over for dig, at] (jeg synes, at) jeg mener/tror/ønsker/håber/ser/fornemmer/føler …, at p”, hvor den runde parentes angiver, at ”synes” til enhver tid kan skydes ind.

I figur 4 nedenfor ses i den angivne cirkel en enkeltrettet, lodretstående pil mellem konstativet og ekspressivet:

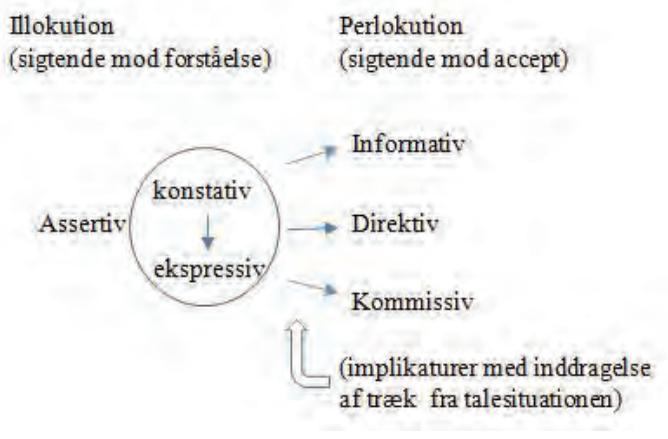

Figur 4: Ekspressiver fordrer præetablerede konstativer, mens det omvendte ikke vil kunne gælde, jf. pilens retning

Pilen signalerer, at ekspressiver kan konstrueres ved brug af konstativer, men at det omvendte ikke vil kunne ske. Det ligner umiddelbart en indrømmelse til Ulbæk og er det vel også i en vis forstand. For i virkeligheden vil vi godt kunne fungere som sprogbrugere uden at være i stand til at operere med denne talehandlingstype. Det betyder selvfølgelig ikke, at vi kan fungere som handlende mennesker uden samtidig at kunne vide, tro, ønske, se osv. Men det betyder ikke desto mindre, at de pågældende propositionelle attituder vil kunne eksistere i ikke-verbaliseret form – *og formentlig må antages oprindeligt at have eksisteret i denne form*. Og det gælder også, når vi har med tale at gøre. Her – ved tale – er det tilstrækkeligt, at de finder eksistens som *rent pragmatiske præsuppositioner* for denne tale.

Men det vil for at opsummere omkring det brede ekspressiv sige, at jeg med Ulbæk og mod den klassiske talehandlingsteori er af den opfattelse, at ekspressivet i virkeligheden er en assertiv talehandling, men at jeg modsat Ulbæk, men i overensstemmelse med den klassiske talehandlingsteori mener, at det er rimeligt at operere med typen som en selvstændig talehandlingstype, uden dog at sidestille den med assertivet som grundlæggende talehandlingstype, sådan som man vil gøre det inden for den klassiske talehandlingsteori.

Der er selvfølgelig meget mere at sige om det brede ekspressiv, bl.a. at det videre vil være muligt at dele ekspressiverne op i de ekspressiver, hvor sandheden af den tanke, "p"'et rummer, danner en præsupposition for at give selve det epistemiske verbum en sandhedsværdi – det drejer sig om sådanne ekspressiver, hvor de epistemiske verber i den første indlejrede *at*-sætning er faktive og hedder "mene", "vide", "synes", "se" osv. – og ekspressiver, hvor de epistemiske verber ikke synes at besidde denne egenskab – verber såsom "tro", "frygte", "håbe", "betvivle" osv. Et afgørende vigtigt – og komplekst – anliggende har vi med at gøre ved rent æstetiske ekspressiver som "[jeg asserterer hermed over for dig, at] jeg finder det *skønt*, *interessant*, *sublimt* etc., at …" Her vil det fx være interessant at undersøge forholdene ud fra de præmisser for den æstetiske dømmekraft, Immanuel Kant har opstillet i sin *Kritik af dømmekraften* (Kant 2005 (1792 (1790))), hvor der opereres med en interessant parallelstilling mellem det handle- og tankemæssige på den ene side og det æstetisk-følelsesmæssige på den anden side. En anden gruppe

er de ekspressiver, der rummer *tekniske vurderinger* af forskellig art, såsom ”[Jeg asserterer hermed over for dig], jeg *anser* denne kniv for at være rigtig god”, selvom det strengt taget ikke er en undersøgelse af ekspressivet som sådan, det kræver, men snarere en undersøgelse af de propositionelle attituder, der indgår som tanker i ekspressivet.

5. Det smalle ekspressiv

Jeg vil nu gå over til at undersøge det smalle ekspressiv. Som vi har set, er paradimeeksemplerne hos Searle ”takke”, ”lykønske”, ”undskylde”, ”kondolere”, ”begræde” og ”velkomme” og en række andre verber, der minder om disse.[6] Så vidt jeg kan se, gælder det for disse verber, at de indgår i samme struktur som de brede ekspressiver, selv om der knytter sig nogle bestemte omstændigheder til dem, som gør det berettiget at tale om en væsentlig undertype blandt ekspressiverne. Med forfægtelsen af dette synspunkt er jeg igen uenig med både Searle og Ulbæk, som begge mener, at vi her i virkeligheden har at gøre med en grundlæggende talehandlingtype – for Ulbæk den eneste ”egentlige” ekspressive type – forskellig fra assertivet, direktivet og kommissivet.

Lad os se på, hvori uenigheden består. Ifølge Ulbæk angår ekspressivet, som det lader sig generalisere ud fra Searles liste af eksempler, ”socialt relationelle følelser og holdninger” (jf. ovenfor). Når jeg kondolerer den, jeg taler med, med tabet af et familiemedlem, finder der ifølge Ulbæk en henvendelse sted fra min side til den, jeg taler med, som ikke består i blot at give udtryk for en eller anden holdning eller følelse, jeg har. Men det vil sige, et smalt ekspressiv kan ikke være en speciel udgave af et bredt ekspressiv (hvilket, som vi har set, for Ulbæk i virkeligheden vil være en speciel udgave af et assertiv). Der er altså tale om en talehandlingstype, der bekræfter, at der grundlæggende findes disjunkte talehandlinger, dvs. talehandlinger, der ikke kan reduceres på hinanden.

Det er klart, at hvis Ulbæk har ret i dette, falder hele min talehandlingsteori, ifølge hvilken der kun findes én grundlæggende talehandlingstype, nemlig assertivet, på gulvet. Så vil de

[6] I Venderveken (2009) opregnes i alt 29 verber, heriblandt verber som ”godkende”, ”rose”, ”bifalde”, ”beklage”, ”opmuntre”, ”protestere (over)”.

klassiske talehandlingsteoretikere have ret i deres teori om, at talehandlingsområdet grundlæggende består af disjunkte typer.

Men kan Ulbæk – og dermed faktisk også den klassiske talehandlingsteori – nu have ret i det, der bliver sagt?

Spørgsmålets korrekte besvarelse synes at stå og falde med, hvad Ulbæk mener med "socialt relationelle følelser og holdninger", samt med spørgsmålet om, hvorvidt disse følelser og holdninger kan dementere, at der er tale om, at det, der gives udtryk for, eksisterer som tanker, *før* der gives sprogligt udtryk for dem. Altså at der er tale, ikke om talehandlinger, men om tilfredsstillelsesbetingelser herfor. Nu er det ganske vist rigtigt, at der ved alle Searles eksempler på ekspressiver finder en hørerhenvendelse sted. Spørgsmålet er imidlertid, om denne henvendelse er *af social art på samme niveau som henvendelsen om at give udtryk for den gennem en ekspressiv talehandling*. Eller sagt på anden vis: Hvad betyder egentlig "takke for", "lykønske med", "undskylde for", "kondolere i anledning af"? Er der overhovedet tale om illokutionære handlinger her?

Det mener jeg ikke, man fornuftigvis vil kunne mene. Lad os fx tage handlingen at takke for noget. Her er betingelsen for at kunne takke for noget, man har fået – en gave eller en gunst – at der dels er noget at takke for, dels er nogen at takke for det, man har fået. I den forstand er handlingen selvfølgelig social. Den involverer en taler, der takker en hører. Spørgsmålet er imidlertid, om der er tale om en selvstændig illokutionær handling her, eller om der snarere er tale om, at jeg giver udtryk for en *taknemmelighed*, jeg føler over for min modpart, *uafhængigt af* om jeg giver udtryk for denne taknemmelighed eller ej. Det mener jeg faktisk er tilfældet, på samme måde som jeg mener, at mit *ønske* om lykke for min modpart, min *fortrydelse* over et eller andet, jeg har udsat min modpart for, eller min *deltagelse* i min modparts sorg over at have mistet et familiemedlem eller en kær ven, eksisterer, *uafhængigt af* om jeg giver udtryk for disse følelser og holdninger eller ej. Her er der med andre ord ikke tale om selvstændige illokutionære handlinger, men i virkeligheden om epistemiske tilstande og begivenheder, der figurerer *som simpelt tankeindhold i en bred ekspressiv talehandling*, karakteriseret gennem strukturen: "[Jeg asserterer hermed over for dig, at] jeg føler

taknemmelighed over for dig …", "[Jeg asserterer hermed over for dig, at] jeg ønsker dig al mulig lykke …" osv.

Men hvis denne analyse er korrekt, kan den analyse, som de klassiske talehandlingsteoretikere forsøger at gennemføre – og som også Ulbæk anbefaler – ikke siges at være holdbar. At takke, lykønske, undskylde osv. er ikke selvstændige talehandlinger af typen ekspressiv, som det hævdes, men i virkeligheden tilfredsstillelsesbetingelser i form af sandhedsbetingelser for, at man kan udføre bestemte ekspressive talehandlinger: Hvis jeg *sandt* skal give udtryk for min tak, skal jeg føle taknemmelighed. Og hvis jeg *sandt* skal give udtryk for mit ønske om lykke for min modpart, skal jeg ønske dette. Men dermed er selve det smalle ekspressiv også en undertype under det brede ekspressiv. Det føjer sig, som vi har set, utvunget ind i det brede ekspressivs struktur.

Med den ovenfor givne karakteristik er ikke alt sagt om det smalle ekspressiv. For igen: Hvad betyder det at takke, lykønske eller undskylde egentlig?

Måske kan vi bedst formulere det på følgende vis: Når jeg takker, lykønsker eller undskylder, indgår jeg i en handlesammenhæng med min modpart, som i begge tilfælde kalder på en modydelse fra min side. Modydelsen kan så være af ren instrumentel art: Jeg kan give dig en is i morgen som modydelse for den is, jeg fik af dig i dag. Her er der tale om etableringen af et interaktionsforhold, men ikke nødvendigvis om noget kommunikativt og i den forstand socialt forankret og institutionelt. Men – og det er så her, ekspressiverne takke, lykønske, undskylde osv. kommer ind i billedet – den kan også bestå i brugen af *et konventionelt og i den forstand socialt fastlagt arbitrært tegn* herfor, nemlig henholdvis ordene "undskyld" og "tak". Det betyder, at ordene "undskyld" og "tak" i deres udfoldede form antager følgende skikkelse: "[Jeg asserterer hermed over for dig, at] jeg undskylder/takker for/ …, at", hvor det, der indgår i *at*-sætningen, fungerer som en slags penge, man kan betale tilbage med.

Nu indeholder ikke alle de searleske ekspressiver et så tydeligt reciprocitetsaspekt som "undskylde" og "takke". Mange ekspressiver inden for den snævrere type – fx sådan noget som at udtrykke ros, anderkendelse, kritik, misbilligelse, medlidenhed eller beklagelse – er tilsyneladende blotte følelses- og holdningstilkendegivelser:

"[Jeg asserterer hermed over for dig, at] jeg *er utilfreds med*, at du ikke har betalt din regning". Alligevel indgår der, hvis man kigger nøjere efter, et mere eller mindre udtalt reciprocitetsaspekt i alle talehandlingerne i Searles snævrere type, således at de udover at fungere som assertiver til beskrivelse af sammenhængen mellem bestemte interaktionssammenhænge og bestemte følelses- og holdningsreaktioner fra den talendes side også fungerer som en form for gangbare mønter i en høflighedsøkonomi reguleret af mere eller mindre udtalte reciprocitetsfordringer. Også ros og ris er underlagt balancerede rimelighedsbetragtninger.

Searles snævrere type af ekspressiver har sin tilsvarighed i den talehandlingstype, Austin oprindeligt har beskrevet og navngivet *behabitiver*. Man kunne derfor slet og ret vælge med Austin at kalde denne snævrere type for netop behabitiver. Men hvilket navn, man nu end vælger, mener jeg, det er rimeligt at fastholde typens status som selvstændig – om end underordnet – talehandlingstype. I denne sammenhæng er det vigtigt, at man holder de forskellige lag, talehandlingstypen består af, ude fra hinanden: først (1) den primære interaktion, dernæst (2) den ledsagende følelses- eller holdningsreaktion, sådan som den fx kan vise sig i gestik og mimik, og til sidst (3) de arbitrære udtryk, som kan anvendes dels til (a) at tydeliggøre, at (1) og (2) foreligger, dels til (b) mere eller mindre udtalt at angive, at der med udtrykket er tale om en "tilbagebetaling", der nulstiller et regnskab mellem den talende og hans tilhører. Eller for at illustrere det med et eksempel: (1) A træder B over tæerne; (2) A føler (via en angrende mine) skyld over, at han har trådt B over tæerne; (3) A ytrer "[jeg asserterer hermed over for dig, B, at] jeg føler skyld over, at jeg har trådt dig over tæerne" – eller for at udtrykke det på mere kort og mundret elliptisk vis: A siger "Undskyld".

6. Konklusion og perspektivering

Vi kan nu konkludere:

(a) at ekspressivet, sådan som Searle definerer typen bredt, ikke er nogen simpel illokutionær talehandling, som man går ud fra i den klassiske talehandlingsteori, men at der i virkeligheden er tale om en assertiv talehandlingstype, som dog har det særlige ved sig, at den i modsætning til

konstativet, som jeg vil lade være forbeholdt den ydre verden, alene angår vores indre, private verden.

(b) at den snævrere type, Searle opregner eksempler på, er en undertype af (a) i kraft af, at de forskellige typer interaktionelt og socialt indhold, den rummer, kan siges at være udtryk for en art moralsk husholdning.

Rest-spørgsmål, som man kunne tage fat på at besvare, kunne være følgende:

- Hvordan skal man analysere reference til *dispositioner* involverende følelser – "Jeg elsker is"; "Jeg hader at køre i rutschebane"? (Nogle af Ulbæks eksempler vedrører tydeligvis dispositioner, ikke manifestationer).

- Hvor går *grænsen mellem naturlige udtryk og konventionelle udtryk indgående i ekspressiver?* Hvornår er noget fx skrig og suk, og hvornår er det sprogligt formulerede tanker: "Jeg har så frygtelige smerter"? Herom kan man naturligvis finde inspiration i Wittgenstein (1971 (1958)); også spørgsmålet om spontanisering af ekplicit tillærte ekspressioner kan inddrages; det vil man kunne læse interessante ting om i Alston (2000).

- Apropos spontanisering: Hvorvidt fordrer ekspressiver, at den psykiske tilstand eller begivenhed, der refereres til i ekspressivet, skal foreligge på selve referencetidspunktet eller i umiddelbar tidslig forlængelse heraf – og altså i den forstand foreligge spontant? *Må der forekomme tidslige lakuner mellem tidspunktet for selve det psykiske fænomens foreliggen og tidspunktet for det sproglige udtryk herfor?* Umiddelbart synes noget sådant ikke muligt: Siger jeg "Jeg fryser", er der klart tale om en ekspressiv talehandling; men siger jeg "Jeg frøs (i går)" – og lægger jeg demed tidslig afstand mellem det psykiske fænomens foreliggen og talesituationen – synes det ikke længere muligt at opfatte det sagte som udtryk for en ekspressiv talehandling. Den

må snarere opfattes som et konstativ. Og forholdet synes at gælde generelt: Har vi i udgangspunktet med et ekspressiv at gøre, vil et skift fra præsens til præteritum samtidig medføre et skift fra ekspressiv til konstativ talehandlingstype.

- Mange *interjektioner* – det gælder fx "ak", "ih", "åh" og "av" – er konventionaliserede ækvivalenter til naturlige udtryk for følelsestilstande. Da de ikke har noget propositionelt indhold, kan de ikke tilkendes status af ekspressiver. Man kan ikke sige: "[Jeg skal herved give udtryk for,] at jeg føler, at jeg ak …" Alligevel synes vi at kunne se en eller anden form for fornuft i følgende ækvivalens: "[Jeg skal herved give udtryk for,] at jeg føler smerte" = "av". Spørgsmålet er, hvordan vi skal analysere ækvivalensen her.

- Et interessant spørgsmål er spørgsmålet om *grænsen mellem emotive og tekniske ytringer*, som jeg har været inde på i slutningen af afsnit 4: Hvad indebærer det, når ytringen "Dette musiknummer er rigtig godt" (som udtryk for en æstetisk vurdering) gøres til ytringen "Dette musiknummer er rigtig godt" (som udtryk for en teknisk vurdering, hvor der indgår objektivt målbare forhold i vurderingen)?

- Et yderligere interessant spørgsmål vil være spørgsmålet om, *hvordan den høflighedsøkonomi og den given og tagen*, *der mere eller mindre er tale om ved alle behabitiverne*, *hænger sammen med de deontiske forhold*, *vi finder omkring benyttelsen af sociale institutioner i almindelighed*, og ikke mindst, hvordan høfligheden her specielt hænger sammen med de etiske spørgsmål omkring vores øvrige handleliv, sådan som fx Kant har forsøgt at gøre sig det begribeligt gennem introduktionen af sit kategoriske imperativ (Kant 1999 (1785)).

Sådanne og lignende spørgsmål kunne det være rigtigt interessant at få besvaret. Desværre tillader den tildelte plads ikke, at vi kan få svar på disse spørgsmål i denne omgang.

Litteratur

Alston, William P. (2000) *Illocutionary acts and sentence meaning*. Ithaka, NY: Cornell University Press.

Andersen, John Edelsgaard (1989) *Sproghandlinger – på dansk*. København: Dansklærerforeningen.

Austin, John L. (1997 (1962)) *Ord der virker*. København: Gyldendal.

Bach, Kent & Robert M. Harnish (1979). *Linguistic Communication and Speech Acts*. Harvard, MA: The MIT Press.

Davidson, Donald (2001 (1979)) Moods and Performance. *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Oxford University Press:109-122.

Grice, Herbert Paul (1988 (1975)) Logic and Conversation. *Studies in the Way of Words*. Harvard, MA: Harvard University Press:22-40.

Habermas, Jürgen (1981 (1976)) Hvad er Universalpragmatik. *Teorier om samfund og sprog*. København: Gyldendal:127-192.

Habermas, Jürgen (2001 (1971)) Forberedende bemærkninger til en teori om den kommunikative kompetens. *Can You Reach the Salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Carol Henriksen (udg.). Roskilde: Roskilde Universitetsforlag:137-170.

Heath, Joseph (2003 (2001)) *Communicative Action and Rational Choice*. Cambridge, MA: The MIT Press.

Kant, Immanuel (1999 (1785)) *Grundlægning af sædernes metafysik*. København: Hans Reitzels Forlag.

Kant, Immanuel (2005 (1792 (1790))) *Kritik af dømmekraften*. Frederiksberg: Det Lille Forlag.

Searle, John R. (1969) *Speech Acts. An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, John R. (1979 (1975)) A Taxonomy of Illocutionary acts. *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts.* Cambridge University Press: Cambridge:1-29.

Searle, John R. (1983) *Intentionality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Searle, John R. (2001 (1965)) What Is a Speech Act? *Can You Reach the Salt? Pragmatikkens klassiske tekster*. Carol Henriksen (udg.). Roskilde: Roskilde Universitetsforlag:79-98.

Togeby, Ole (1993) *Praxt. Pragmatisk tekstteori*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Ulbæk, Ib (2016) Den ekspressive sproghandling – et forsøg på afklaring og reformulering. *Skandinaviske Sprogstudier* 7, 1:19-36.

Vanderveken, Daniel (2009 (1990)) *Meaning and Speech Acts* I. *Principles of Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.

Widell, Peter (2001) Illokutioner er assertiver: Et bidrag til belysning af talehandlingens struktur og taksonomi. *Augias* 56-59:15-65.

Widell, Peter (2009) Logik, mening, handling og tale. *12. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 9.-10. oktober 2008*:301-318.

Widell, Peter (2010) A Plea for a Simple Solution: What a Performative Theory of Illocutions Really Looks Like. *Memory, Mind and Language*. Hans Götzsche (udg.). Cambridge: Cambridge Scholars Press:296-308.

Widell, Peter (2011a) Klassisk og konstruktiv talehandlingsteori. *Semikolon* 13, 22:9-17.

Widell, Peter (2011b) Talehandling og tekst. *13. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 14.-15. oktober 2010*:323-344.

Widell, Peter (2013) Tekstens interne organisation: Propositionel kohæsion og kohærens. *14. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 11.-12. oktober 2012*:501-516.

Widell, Peter (2015) Seven Steps to Language. *15. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, 13.-14. oktober 2014*:451-471.

Wittgenstein, Ludwig (1971 (1958)) *Filosofiske Undersøgelser*. København: Munksgaard.

Inger Schoonderbeek Hansen, Tina Thode Hougaard og Kathrine Thisted Petersen (udg.):
16. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2016

Ekstrapositionerede pronominer i optagelser fra Aarhus Vest

Ditte Zachariassen
Aarhus Universitet

"Hva vil du dig" er i følge Jonathan på 13 år noget man kan sige, hvis der er nogen der vil slås:

> *Når der er nogen der er oppe at slås, så siger de "hvad vil du, dig". Så siger jeg også bare "hvad vil du dig". Så til sidst, så når man har boet der så længe, så kan man det bare. Så ved man jo lissom hvad man skal sige*.

Jonathan har boet i Aarhus Vest i mange år, og selvom han er pæredansk, kan han anvende sproglige konstruktioner fra områdets etnolekt. En lang række tidligere studier har beskrevet sproglige varieteter, der minder om Jonathans, i områder der ligesom Aarhus Vest er præget af stor etnisk og sproglig diversitet. Studierne har vist, at germansk-baserede etnolekter har flere fællestræk, herunder afvigelser fra de germanske sprogs V2-syntaks, et udvidet leksikon bestående af ord fra områdets typiske indvandrersprog, afvigelser fra standardvarianternes udtale, prosodi og genussystem samt særlige pragmatiske markører (Kotsinas 1988; Quist 2000; Svendsen & Røyneland 2008, Wiese 2009; Ganuza 2010; Freywald et al 2011; Christensen 2012; Nortier 2016). Denne artikel beskriver et træk, der tilsyneladende ikke er beskrevet grammatisk før (men dog observeret andre steder i landet, jf. reviewer MM). Det drejer sig om konstruktioner som *hva vil du dig*, hvor en helsætning, *hva vil du,* udvides med et personligt pronomen i oblikform, *dig*, placeret i sætningens yderposition. Placeringen

beskrives med Diderichsens (1946) terminologi som ekstraforfelt eller ekstraslutfelt, og jeg har valgt her at kalde fænomenet for 'ekstrapositionerede pronominer'.

På baggrund af data fra Aarhus Vest udformes en topologisk baseret grammatisk beskrivelse af de ekstrapositionerede pronominer, og ved hjælp af konversationsanalyse gives nogle indledende bud på deres pragmatiske funktion. Beskrivelsen tager udgangspunkt i tretten eksempelsætninger[1]:

[1] Så os vi tænkte sådan laver han sjov? Eller hva laver han.[2]
[2] Os vi kørte rigtig hurtigt, du ved.
[3] Men os vi gik også ind på en restaurant, ikk.
[4] Dig man ved aldrig hvor du slår.
[5] Aisha, dig du har også noget rigtig flot hår.
[6] Dig hva laver du?
[7] Dig er din stemme gået i overgang?
[8] Du har en stor hoved dig.
[9] Du plukker øjenbryn dig?
[10] Hva vil du dig?
[11] Dig hvad af?
[12] Hvad København dig?
[13] Han er norsker også dig!

1. Fonologisk og topologisk beskrivelse

Det er vigtigt at nævne, at det ekstrapositionerede pronomen i alle tretten ytringer optræder i umiddelbar forlængelse af resten af ytringen og ikke er adskilt af pause eller intonationsændring. Der er altså ikke tale om genstart eller om flere separate ytringer.

---

[1] De tretten eksempler er fundet blandt cirka 7 timers audio- og videooptagelser af naturligt forekommende interaktion blandt børn og unge, 11-23 år, i en fritidsklub og på et gymnasium i Aarhus Vest, foråret 2012. Se i øvrigt Zachariassen 2012.

[2] Her er eksemplerne angivet efter tilnærmelsesvis skriftsproglige konventioner for at gøre det lettest muligt at forestille sig prosodi og pausering uden at anvende specielle konventioner. Spørgsmålstegn er brugt, hvor ytringen har en interrogativ funktion i konteksten.

Udtalen af de ekstrapositionerede *dig* er i alle sætninger [dai] og adskiller sig således fra det intrasentielle *dig,* som ofte udtales [da], når det ikke er fremhævet som en kontrast.[3] I de fleste af eksemplerne har pronomenet en eller anden relation til sætningens subjekt, for eksempel:

[8]	*Du* (SUBJ) *har en stor hoved dig*	hvor *dig* henviser til sætningens subjekt og kan anskues som en anaforisk kopi af subjektet.
[7]	*Dig er din stemme* (SUBJ) *gået i overgang?*	hvor *dig* henviser til ejeren af subjektet og kan anskues som en anaforisk henvisning til element relateret til subjektet.
[4]	*Dig man* (SUBJ) *ved aldrig hvor du slår* (A-LED / SUBJ)	hvor *Dig* henviser til subjektet i den underordnede sætning *hvor du slår*. *Dig* er således ikke en kopi af det grammatiske subjekt i hovedsætningen, men semantisk henviser *Dig* og *du* til samme agerende person.

I nogle ytringer er der dog tilsyneladende ingen sammenhæng mellem *dig* og subjektet. Det drejer sig om [11-13], alle tre ytringer, hvor konteksten er afgørende for at analysere og klassificere det ekstrapositionerede pronomen. Ytringerne behandles i deres kontekst herunder.

Der er tilsyneladende ikke sammenhæng mellem, hvilken placering pronomenet har, hvorvidt det har en relation til sætningens subjekt, og i hvilken sætningstype det forekommer. Disse forhold er angivet i Figur 1, hvor næsten alle kombinationer forekommer.

---

[3] For eksempel neutralt intrasentielt *dig*: *Må jeg gå med [da] hjem i dag?* og kontrastfyldt: *Jeg må ikke gå med ham. Må jeg gå med [dai]?* (fiktive eksempler).

Relation til subjekt	Deklarativer	Interrogativer
Kataforisk kopi	[1] Så os vi tænkte sådan… [2] Os vi kørte rigtig hurtigt [3] Men os vi gik også ind… [5] Dig du har også noget rigtig flot hår	[6] Dig hva laver du? [10] Hva vil du dig?
Kataforisk henvisning til relateret element	[4] Dig man ved aldrig hvor du slår	[7] Dig er din stemme gået i overgang?
Anaforisk kopi	[8] Du har en stor hoved dig	[9] Du plukker øjenbryn dig?
Ingen relation mellem pronomen og subjekt	[13] Han er norsker også dig!	[11] Dig hvad af? [12] Hvad København dig?

Figur 1: Pronomenets grammatiske relation til subjektet samt fordeling i forhold til sætningstype

2. Pronominers kasus på standarddansk

De ekstrapositionerede pronominer kan minde om det Hansen & Heltoft (2011:62) beskriver som et adresserende *du*, for eksempel *jeg glæder mig til vi ses, du*, hvor *du* refererer til modtageren. Forskellen er dog, at det ekstrapositionerede pronomen i det adresserende tilfælde er nominativ kasusform (*du*) og i mine sætninger i oblik kasusform (*dig*). Hansen & Heltoft (2011:438 ff) beskriver de generelle kasusregler for standarddansk som følger:

(1) Subjektet står altid i nominativ når pronomenet henviser anaforisk eller kataforisk til konteksten
(2) Derimod står subjektspronominer i oblik form i ikke-anaforisk eller ikke-kataforisk anvendelse. Regel (2) gælder dog ikke for en ældre norm.

Eksemplificeret med en sætning fra mine data svarer det til:

(1) Du_{SUBJ} *har en stor hoved*
(2) Dig_{SUBJ} *derovre har en stor hoved* (ældre norm: Du_{SUBJ} *derovre har en stor hoved*)

Reglerne (1) og (2) handler om subjekter i sætningens forfelt, og pronominer, som i mine sætninger befinder sig i forfeltet, følger disse regler. Reglerne beskriver imidlertid ikke pronominer uden for sætningens forfelt, sådan som det er tilfældet for *os* og *dig* i mine sætninger.

Christensen & Christensen (2005) viser, at ekstrapositionerede pronominer i oblik findes i sætninger med en efterfølgende attribut, som for eksempel *ham*$_{OBL}$ *Dino*, *han*$_{NOM}$ *er sjov*, hvor *Dino* er attributten (eksempel fra Christensen & Christensen 2005:90). Kun en enkelt af mine sætninger, [5], indeholder en sådan attribut, *Aisha*, men *Aisha* er før og ikke efterfølgende pronominet. [5] og [5'] viser forskellen på sætningen fra Aarhus Vest og en lignende sætning, som den kan lyde på standarddansk:

[5] Aisha, dig$_{OBL}$ du$_{NOM}$ har også noget rigtig flot hår
[5'] Dig$_{OBL}$ Aisha, du$_{NOM}$ har også noget rigtig flot hår

3. Subjektsfordobling med deiktisk funktion?

Mette Vedsgaard Christensen optog i 2003 naturligt forekommende interaktion i samme geografiske område og blandt samme aldersgruppe som mine optagelser fra 2012. Christensen (2012) viser en række sætninger med for- og efterstillede pronominer i oblikform, bl.a. de nedenstående, og pronominerne beskrives i overskriften som "Subjektsfordobling" (Christensen 2012:135).

> *Mig jeg har ikke et eneste billede på min [telefon]*
> *Du snakker for meget dig*
> *Prøv lige og hent en gryde til (0.8) di:g*
> *Ka du- ka du godt li at høre hip hop musik dig*

Formmæssigt passer termen "subjektsfordobling" dårligt til flere af mine sætninger. I de to sætninger [4] og [7] er det ekstrapositionerede pronomen ikke samme person som subjektet, og i de tre sætninger [11-13] er der slet ikke er nogen relation mellem pronomenet og sætningens subjekt.

Funktionsmæssigt skriver Christensen: "Det er den deiktiske funktion jeg finder påfaldende ved disse taleres brug af ekstrapositionerne" (Christensen 2012:135), og *Ka du- ka du godt li at høre hip hop musik dig* beskrives som et adressatskifte fra en modtager til en anden. Jeg har en enkelt sætning, [5] *Aisha dig du har også noget rigtig flot hår*, som er fra en kontekst med adressatskifte. Optagelsen er fra en samtale mellem cirka seks piger, herunder Amina, Muna og

Aisha. Amina har sagt til flokken, at hun synes, at Muna har flot hår, og Aisha har sagt, at hun gerne vil have sådan noget hår ligesom Muna. Amina henvender sig nu til Aisha og siger "Aisha dig du har også noget rigtig flot hår". Her har Amina muligvis brug for at udpege, hvem hun adresserer, fordi hun lige har snakket med Muna og nu skifter til Aisha. Men dette adressatskifte markeres ikke nødvendigvis af *dig*, da den nye modtagers navn, *Aisha*, jo også indgår i ytringen. Der er altså ikke belæg for, at det er pronominet, som fungerer deiktisk.

Christensen skriver at den syntaktiske konstruktion med for- og efterstillede pronominer i oblikform ikke er påfaldende, "men snarere karakteriserende for dansk syntaks i almindelighed og for talesprogssyntaks i særdeleshed" (Christensen 2012:135). Sætningen *Kondiløberen, han er den sejeste* vises som et eksempel, "hvor samme syntaktiske konstruktion bruges, men netop ikke er påfaldende" (ibid.). Jeg mener imidlertid, at det er væsentligt at adskille *Kondiløberen, han er den sejeste* og tilsvarende standarddanske topikaliseringskonstruktioner fra den særlig konstruktion vi ser i de øvrige eksempler, hvor et oblikpronomen ekstrapositioneres, og hvor dette sker uden en efterfølgende attribut.

4. Pragmatisk funktion

"Hvad betyder det der *dig*?" spurgte jeg under dataindsamlingen nogle af informanterne, og de svarede prompte: "Det siger vi ikke. Du må have hørt forkert."

Ud fra en klassisk pragmatisk analyse baseret på talehandlinger (Searle 1976) findes de ekstrapositionerede pronominer i talehandlinger, som er repræsentative eller direktive, og muligvis også ekspressive, men det afhænger af, hvordan man forstår funktionen af netop det ekstrapositionerede element.[4] Strukturelt er der tilsyneladende ingen sammenhæng mellem talehandling, placering af pronomen, relation til subjekt eller sætningstype.

De strukturelle tilgange finder altså ingen mønstre i placering, grammatisk rolle, sætningstype eller talehandling. For at få indblik i fænomenets semantiske og pragmatiske aspekter anlægger jeg herunder i stedet en konversationsanalytisk tilgang, hvor der fokuseres

[4] For diskussion af kategorisering se Zachariassen (2012).

på den interaktionelle kontekst, som beskrevet af bl.a. Steensig (2001, 2015). Denne tilgang viser et mønster af tre typer ytringer, som de ekstrapositionerede pronominer forekommer i: Ytringer med aktør- og perspektivskifte, ytringer, som er fornærmende, og ytringer, der udpeger noget problematisk i den foregående ytring eller handling.

Aktør- og perspektivskifte

[1-3] kommer alle fra samme optagelse, hvori to piger fortæller en historie til en tredje, og en konversationsanalytisk tilgang viser, at det ekstrapositionerede pronomen i alle tre eksempler fungerer som udpegende for aktør- og perspektivskifte. Her vises den interaktionelle kontekst for [1] som eksempel.[5]

[1] Så os vi tænkte sådan…

1	Khalida:	øh hvor ligger Rosengårdscentret (.) han lavede den her til os
2	Laila:	·hhhh du ved han var sådan en rigtig perker fra Odense
3		men (.) han vidste ikke hvor ( ) Rosengårdscentret var
4 →		så os vi tænkte sådan laver han sjo::v↗ (.) eller hva laver han

Khalida og Laila er i gang med at fortælle deres ven om en biltur til Odense, hvor de møder en. De spørger om vej til storcentret Rosengårdscentret. I første linje af transskriptionen citerer Khalida sit eget spørgsmål og fortæller og viser, at spørgsmålet blev besvaret med et håndtegn. I de næste linjer giver Laila først en beskrivelse af ham, der svarede (linje 2), så en fortolkning af svaret (linje 3) og derefter, hvad Khalida og Laila tænkte om svaret (linje 4). Linje 4 er designet som et citat, *laver han sjo::v↗ eller hva laver han*, med en ramme omkring: *så os vi tænkte sådan*. Rammen indeholder det ekstrapositionerede oblikpronomen *os*, som her fungerer som indledning til et aktørskifte fra *han* til *vi* samt som et perspektivskifte fra, hvad der skete, til, hvad vi tænkte om det.

[5] Transskription af eksemplerne i deres kontekst følger konversationsanalysens konventioner, som de beskrives af samtalegrammatik.dk (2017).

Konstruktionen *os vi,* hvor det ekstrapositionerede pronomen er i førsteperson, findes kun i denne ene optagelse, hvor den indgår i en historiefortælling, og i optagelsen bruges den kun af én person, Laila. Det er altså muligt, at konstruktionen og/eller funktionen ikke er en generel sproglig ressource, men forbeholdt den narrative genre eller kun bruges af enkeltpersoner. Det tyder dog ikke på, at konstruktionen opfattes som ugrammatisk, da Laila og modtagerne behandler det som uproblematisk i interaktionen. Typisk vil sådanne problemkilder give anledning til reparatur eller genstart (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974:723 f).

Fornærmelse

I [7-9] findes det ekstrapositionerede pronomen i ytringer, som efterfølgende behandles som fornærmelser. Her vises [7] som eksempel.

[7] Dig er din stemme gået i overgang

1	Aisha:	det handler om sådan en du ved godt diktator hva det er ikkå
2	Muna:	nej
3 →	Amina:	dig er din stemme gået i overgang
4	Hijra:	hihihih
5	Aisha:	fuck dig jeg er en pige
6		nej det er på grund af (2.1)
7		da jeg kom til Danmark så fik jeg en dybere stemme
8		på grund af jeg råber meget

Amina, Aisha, Muna og Hijra sidder i sofagruppen og snakker om løst og fast. Her er Aisha ved at fortælle Muna om en film, hun har set. Amina tager turen i linje 3 med en ytring, som semantisk ikke er relateret til den foregående samtale: *dig er din stemme gået i overgang*. Hijra griner som den eneste, hvilket kan være et tegn på, at ytringen behandles som problematisk. Semantisk omhandler ytringen et personligt og følsomt emne, en persons stemmekvalitet. Aisha behandler ytringen som henvendt til hende ved at tage turen i linje 5. Selvom Aminas ytring var formuleret som en interrogativ,

er Aishas umiddelbare reaktion ikke en besvarelse, men i stedet en problematisering af præmissen for spørgsmålet, *jeg er en pige*, sammen med et kraftudtryk, *fuck dig*. Først derefter behandler Aisha Aminas ytring som et spørgsmål og besvarer præfereret med svar-ordet *nej* samt en uddybning om, hvorfor hendes stemme lyder, som om den er gået i overgang. Bemærk i øvrigt, at Aisha stiller en forklaring i vente, *det er på grund af,* inden hun holder en længere pause (2.1) og først derefter kommer med forklaringens indhold (linje 7-8).

I konteksten er der mindst tre tegn på, at deltagerne behandler Aminas ytring som problematisk: Hijra er den eneste, der griner, Aisha bruger et kraftudtryk, og hun bryder nærhedsparret spørgsmål-svar. Den problematiske ytring forekommer mig af semantiske årsager at være en fornærmelse; vurderingen af en piges stemme som dyb og dermed mindre feminin er en negativ vurdering. Den problematiseres yderligere af, at det personlige og følsomme emne bliver kastet ind midt i en samtale, der handlede om noget distanceret og upersonligt.

Udpeger noget problematisk

I [4], [6] og [11]-[13] findes det ekstrapositionerede pronomen i ytringer, der udpeger noget problematisk i en foregående ytring eller handling. Her viser jeg eksemplerne i deres interaktionelle kontekst, først [4], som kommer fra en optagelse af Nawal og Zahra, der sidder ved en computer og ser på billeder.

[4] Dig man ved aldrig hvor du slår

1	Nawal:	og det værste det var (.)
2		o- hun havde ALtid sin hår oppe sådan her
3		((holder sit hår oppe på hovedet med begge hænder))
4		(.9)
5		og så det så bare fucking klam ud
6	Zahra:	((rykker sin stol væk, kigger nervøst skiftevis på Nawal og fremfor sig))
7	Nawal:	hhhe hun er bange for jeg slår hende
8 →	Zahra:	lak di:g (.) man ved aldrig hvor du slår
9		ham der det er dig wallah se din [næse ((griner))
10	Nawal:	[hihihi

Nawal fortæller om en person, de har set et billede af, og tager sine hænder over hovedet for at illustrere det opsatte hår, hun fortæller om. Zahra reagerer på bevægelsen ved nervøst at rykke væk fra Nawal, linje 6, hvorefter Nawal grinende siger, formentlig til nogen i baggrunden, at Zahra er bange for hende. Zahra svarer i linje 9 med ytringen *lak di:g (.) man ved aldrig hvor du slår*. Ytringen fungerer som et modtræk mod Nawals beskyldning om, at Zahra er bange. Nawal har sagt noget problematisk om Zahra (at hun er bange), og Zahra må forklare, at hun har en god grund til at være bange: Hun kan forvente, at Nawal slår et sted, der gør ondt. Ytringen indledes med *lak* (arabisk 'hør nu her'), der fungerer som argumentativ partikel og er med til at gøre ytringen til et argument. Ekstrapositioneret *dig* indgår her i en ytring, som forklarer og forsvarer. En tilsvarende ytring kunne være formuleret med *jo* eller *sgu* i stedet for *dig*: "(hør nu her), man ved jo/sgu aldrig, hvor du slår". Efter ytringen fortsætter Zahra samtalen fra før om billederne på skærmen. Man kan sige, at Zahra behandler linje 3-8 som en samtalemæssig parentes, der handler om en forventning (at Nawal vil slå), som viste sig ikke at være aktuel (ikke lige nu i hvert fald).

[6] og [11] kommer fra samme optagelse af Nawal og Zahra ved computeren. Deres ven Asma kommer hen til dem.

[6] Dig hva laver du, [11] Dig hvad af

1	Asma:	((skubber til Zahra))
2	Zahra:	[((vender sig mod Asma og skubber))
3	Asma:	[af
4 →	Nawal:	((vender sig mod Asma)) dig [hva laver du
5 →	Zahra:	[dig hvad af
6	Nawal:	[((vender sig tilbage mod skærmen))
7	Zahra:	[((vender sig tilbage mod skærmen))
8	Asma:	giv lige plads

Asma siger *af* for at få Zahra til at give plads, samtidig med at Zahra vender sig om og skubber til hende. I linje 4 vender Nawal sig mod Asma og siger *dig hva laver du*. Næsten samtidig siger Zahra, stadig med ansigtet mod skærmen, *dig hvad af*. Jeg mener ikke, der kan være

tale om kopiering, da de to ytringer påbegyndes for tæt på hinanden, til at Zahra kan have nået at høre Nawals ytring. Her vil jeg først kigge på Nawals ytring, så på Zahras.

Nawals *dig hva laver du* i linje 4 er formateret som en interrogativ med spørgeordet *hva.* Men *laver* udtales [læuə] med artikuleret diftong [uə], og intonationen ↑læ↓uə, og *hva laver du* med denne produktion fremstår for mig som et fast udtryk med samme betydning som "hvad har du gang i". Det fremstår for mig som et retorisk spørgsmål eller en anklage, "du laver noget du ikke burde", snarere end at den er et spørgsmål, der anmoder om information. Desuden ved Nawal jo godt, hvad Asma laver. Ytringens funktion er at udtrykke over for Asma, at det, hun lige har gjort, er problematisk. Man kan sige, at Nawal underkender Asmas ret til at bestemme, hvor Zahra skal sidde. Ekstrapositioneret *dig* indgår her i en ytring, som anklager og påpeger noget problematisk i foregående ytring. En tilsvarende ytring kunne være formuleret med 'hva fanden': "hva fanden laver du".

Zahras *dig hvad af* i linje 5 er ligesom Nawals formateret som et spørgsmål, men fungerer nærmere som en påpegning af, at Asmas handling var problematisk. Asmas ytring *af* var en opfordring til, at Zahra skulle handle (gå af stolen), men Zahra svarer i stedet med spørgsmålet "hvad mener du med *af*". En tilsvarende ytring kunne være formuleret "hvad fanden snakker du om *af*". Zahra bryder nærhedsparret opfordring-handling. Det ekstrapositionerede *dig* markerer muligvis, at Zahra er klar over, at hun gør noget dispræfereret ved at bryde nærhedsparret, men at hun tillægger Asma skylden for det: "Du bad mig gøre noget, men du har ikke ret til at bestemme den slags over mig".

[12] kommer fra en situation i en ungdomsklub, hvor en gruppe piger har snakket om, at de skal på burgerbar, og en af dem har ringet til deres ven Warda og sagt, at hun skal skynde sig ned til klubben, så hun kan komme med på burgerbar. Mens de venter på, at Warda skal komme, snakker de videre om løst og fast. De snakker om, at de skal på tur til København med klubben i næste måned, og Nuzra, en af pigerne, spørger, om de andre ved, om Warda skal med til København. Ingen ved det, og Nuzra ringer op til Warda for at spørge:

[12] Hvad København dig
1 Warda: ((tager telefonen))
2 Nuzra: skal du med til København
3 → Warda: hvad København dig

I en kontekst hvor Warda netop forinden blevet bedt om at skynde sig for at komme med på burgerbar, forstår jeg Wardas linje 4 *hvad København dig* som et udtryk for forvirring omkring, hvor de skal hen: ”Du har lige sagt burgerbar, og nu siger du København!” Dette eksempel, *hvad København dig,* minder om [11], *dig hvad af*, ved, at taleren gentager et ord fra den forrige ytring sammen med et spørgeord og *dig.* Rækkefølgen er anderledes end i *dig hvad af*, men jeg mener, at betydningen er den samme: ”hvad mener du med *København*?” En tilsvarende ytring kunne være formuleret: ”hvad fanden snakker du om *København*”. Efter Wardas ytring griner alle pigerne i lokalet højt, fordi de lige har sagt til mig, at der ikke er nogen, der bruger ”dig” på den måde. Desværre har jeg kun disse tre linjer som kontekst for dette eksempel, hvilket gør det svært at tolke, hvad *dig* gør ved Wardas ytring. Ud fra det lignende eksempel ovenfor kan vi gætte på, at Wardas *dig* markerer, at hun er klar over, at hun bryder nærhedsparret spørgsmål-svar, men tillægger modtageren Nuzra skylden for det: ”Du bad mig svare på noget, som jeg ikke har en chance for at svare på”. I så fald behandler Warda Nuzras foregående ytring som problematisk.

Det sidste eksempel, [13], kommer fra starten af optagelsen med Nawal, Zahra og Asma ved computeren. Eksemplet adskiller sig fra de andre ved, at *dig* ikke står alene i ekstrapositionen, men sammen med *også* udtalt [ʌs].

[13] Han er dansker også dig
1 Nawal: se hva sagde jeg han er danser
2 (1.1)
3 Zahra afrikar:nsk a:ha ((syngende))
4 Nawal: [det l( )-det ser rigtig sjov ud]=
5 Asma: [afrikanere er seje til at danse]
6 Nawal: =når han laver det det hans lærer
7 Zahra: er han er han dansker ((udtalt med særlig prosodi))

8 Nawal: se når han var lil[le
9 → Asma: [han er norsker også dig
10 ((Asma drejer hovedet og kigger på Zahras ansigt i stedet for skærmen))
11 Nawal: [↑what]
12 Zahra: [nE:J]
13 Nawal: han er norsker ((drejer kortvarigt hovedet mod Zahras ansigt))
14 Zahra: kan han så ikk t-tale dansk

Nawal har tidligere i samtalen fortalt, at drengen på billederne bor i Norge og er danser. Uddraget begynder med, at pigerne snakker om et billede, hvor han danser. I linje 7 spørger Zahra til drengens nationalitet, formentlig henvendt til Nawal, da det er hende, der kender ham.

Asma besvarer Zahras spørgsmål i linje 9 med en ytring bestående af først en deklarativ med korrigerende information, *han er norsker*, og derefter i ekstraposition *også dig*. Ved ja-nej-spørgsmål er der strukturelt set præference for bekræftende svar, og hvis svaret er afkræftende, vil det oftest være formateret med en forklaring eller med nedtonende elementer (om præference-begrebet, se Pomerantz & Heritage 2013). Asmas afkræftende svar, *han er norsker*, er ikke nedtonet, tværtimod synes det, som om hun gør det mere offensivt ved at tilføje *også dig*.

I en kontekst, hvor der netop forinden er talt om drengens nationalitet, forstår jeg Asmas ytring som en problematisering af Zahras spørgsmål: Det er dumt at spørge, om drengen er dansker, når vi lige har fortalt dig, at han er fra Norge. Nawals og Zahras egne efterfølgende ytringer behandler også Zahras spørgsmål som problematisk. Nawals ↑*what* med en høj stemme (linje 11) problematiserer Zahras spørgsmål ved at betvivle Zahras evne til at stille relevante spørgsmål, a la "hvad i alverden er det, du spørger om". Zahras egne efterfølgende ytringer i linje 12 og 14 behandler Asmas ytring fra linje 9 som en problematisering ved først at sige *nE:J* med en kraftig, næsten skinger stemme. Efter at være blevet korrigeret for anden gang i form af Nawals gentagelse af *han er norsker*, udfører

Zahra anden-initieret selvreparatur i linje 14, *kan han så ikk t-tale dansk*. Det opfølgende spørgsmål fungerer som en slags "det jeg mente med spørgsmålet var…".

Asmas *også dig* fungerer måske i denne kontekst som en markør for, at Zahras ytring var problematisk: Zahra bad om bekræftelse på noget, hun burde vide ikke var sandt. Man kan sige, at Zahra ikke udtrykte det, man kunne forvente af hende. Ekstrapositioneret *dig* indgår her i en ytring, som udpeger et problem i den tidligere ytring.

En tilsvarende ytring kunne være formuleret med *da*: *han er da norsker*. Eventuelt med *sgu* som forstærker: *han er sgu da norsker*. Ifølge Hansen & Heltoft (2011:1053) markerer *da* "et modsynspunkt som den talende forholder sig til". Heinemann (2009) beskriver *da* som en markør for, at et spørgsmål var upassende eller malplaceret ("inapposite"). Heinemann viser gennem analyse af naturligt forekommende talesprog, hvordan *da* i svarture kan have funktionen at afvise noget ved spørgerens udgangspunkt ("reject a position taken by the questioner"). Her eksemplificeret ved en spørgsmål-svar-sekvens mellem Kirsten og Gunnar:

Ham kender du da også (Heinemann 2009:169)
1 Kirsten: M' har du< no'ensinde mødt:e:h hans far
2 egentli' >al'så fordi det var< no'et me'
3 (1.1)
4 → Gunnar: Jah=jah ham kender du da ås.'

Kirsten og Gunnar snakker om en af deres venners far. Kirsten og Gunnar har været gift i mange år, og Kirsten regner med, at hun ved, hvilke personer Gunnar har mødt. Hendes spørgsmål tager udgangspunkt i, at Gunnar ikke har mødt vennens far. Gunnar svarer i linje 4 med gentagende *ja*'er, at han *har* mødt vennens far, og med et *da* som udpeger, at Kirsten burde have vidst, at det forholdt sig anderledes: Hun har også selv mødt ham.

Heinemanns eksempel minder om spørgsmål-svar-sekvensen i [13], hvor Asma i linje 12 anklager Nawal for at spørge om noget, som hun burde vide.

I spørgsmål-svar-sekvensen mellem Nuzra og Warda, [12], kan der være noget lignende på spil, idet *dig* i linje 3 kan forstås som en anklage fra Warda om, at Nuzra i linje 2 har givet for få informationer til, at hendes spørgsmål kan besvares, og at spørgsmålet derfor er upassende.

2 Nuzra: skal du med til København
3 Warda: hvad København dig

5. Ordklassifikation i forhold til form og funktion

I behandlingen af eksemplerne bliver det foreslået, at *dig* kan have samme funktion som *da, sgu da* eller *jo*, ord som traditionelt klassificeres som dialogiske partikler med emotiv betydning (Hansen & Heltoft 2011:1046 f). Formmæssigt er *dig* ikke ens med de dialogiske partikler, da deres placering altid er på a-pladsen i Diderichsens sætningsskema og aldrig ekstrapositionerede, som *dig* er i mine data. Funktionsmæssigt er "emotiv" en god beskrivelse for de problemudpegende *dig* i [4], [6] og [11]-[13].

Christensen (2012) kalder *dig* for adressatskifte med en deiktisk funktion. Man kan sige, at *os* fungerer deiktisk i sætningerne [1]-[3], idet de udpeger den nye aktør. Der er dog ikke tale om adressatskifte, men om aktør- og perspektivskifte. Denne brugsmåde har den tætteste forbindelse mellem det ekstrapositionerede og subjektet, idet *os* og *vi* syntaktisk er placeret lige opad hinanden og semantisk altid begge refererer til sætningens subjekt. *Dig* i de fornærmende ytringer kan siges at fungere svagt udpegende, for eksempel i [7], *dig er din stemme gået i overgang,* hvor Amina skifter emne fra en igangværende samtale og henvender sig til en ny modtager. Men samtidig spiller *dig* formentlig en rolle i fornærmelsen og har dermed en emotiv funktion ligesom Hansen & Heltofts dialogiske partikler. *Dig* i de problemudpegende ytringer har ikke nogen udpegende funktion, derimod er funktionen i høj grad emotiv.

6. En dialogisk partikel eller en pronominal interjektion?

Den funktionsmæssige lighed mellem *dig* og de dialogiske partikler går muligvis videre end til det emotive. Hansen & Heltoft

(2011:1046 f.) klassificerer *jo* og *sgu* som fatiske partikler, der markerer relationen og forventningerne mellem den talende og modtageren, og *da* er som tidligere nævnt en markør for et modsynspunkt. I de problemudpegende ytringer er der både relationer, forventninger og modsynspunkter på spil, og alle disse elementer gør tilsammen funktionen stærkt emotiv, i flere tilfælde aggressiv. I Figur 2 er de ekstrapositionerede pronominer *os* og *dig* klassificeret som dialogiske partikler med henholdsvis deiktiske, emotivesvagt deiktiske, og fatisk-emotive ikke-deiktiske funktioner. Det er muligt, at den ikke-deiktiske funktion er opstået på et senere tidspunkt, idet den forekommer i mine optagelser fra 2012, men ikke i Christensens optagelser fra 2003.

Et andet muligt grammatisk sammenligningsgrundlag end partikler er interjektioner. For eksempel kan substantivet *mand* fungere som interjektion, hvor det udtrykker en stærk følelse som vrede, irritation, begejstring eller glæde, for eksempel "jeg keder mig ihjel – kan du så forstå det, mand?" (DDO) De fatisk-emotive pronominer kan beskrives som pronominale interjektioner, der ligesom *mand* har den semantiske ladning, at noget er uforventeligt eller uacceptabelt.

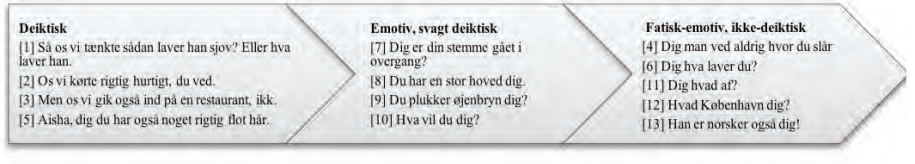

Figur 2: Tre typer funktioner af ekstrapositionerede pronominer?

Litteratur

Christensen, Mette Vedsgaard (2012) *8220, 8210 Sproglig variation blandt unge i multietniske områder i Aarhus*. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.

Christensen, Robert Zola & Lisa Christensen (2005) *Dansk Grammatik*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

DDO = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. http://ordnet.dk/ddo (tilgået oktober 2016).

Diderichsen, Paul (1976 (1946)) *Elementær dansk Grammatik*. 3. udg. København: Gyldendal.

Freywald, Ulrike, Katharina Mayr, Tiner Özçelik & Heike Wiese (2011) Kiezdeutsch as a multiethnolect. *Ethnic styles of speaking in European metropolitan areas*. Friederike Kern & Margret Selting (udg.). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company:45-73.

Ganuza, N. (2010) Subject-Verb order variation in the Swedish of young people in multilingual areas. *Multilingual Urban Scandinavia: New Linguistic Practices*. Pia Quist & Bente Ailin Svendsen (udg.) Clevedon: Multilingual Matters:31-34.

Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det Danske Sprog*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.

Heinemann, Trine (2009) Two answers to inapposite inquiries. *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. J. Sidnell (udg.). Cambridge: Cambridge University Press:159-186.

Kotsinas, Ulla-Britt (1988) Rinkebysvenskan – en dialekt? *Svenskans Beskrivning* 16. Linell et al. (udg.). Linköping: Tema Kommunikation, Universitetet i Linköping:264-278.

Nortier, Jacomine (2016) Characterizing Urban Youth Speech Styles in Utrecht and on the Internet. *Journal of Language Contact* 9:159-181.

Pomerantz, Anita & John Heritage (2013) Preference. *Handbook of Conversation Analysis*. Jack Sidnell & Tanya Stivers (udg.). Boston: Wiley-Blackwell:210-228.

Quist, Pia (2000) Ny københavnsk 'multietnolekt' – Om sprogbrug blandt unge i sprogligt og kulturelt heterogene miljøer. *Danske Talesprog* 1:143-212.

Sacks, Harvey, Emmanuel A. Schegloff & Gail Jefferson (1974) A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Studies in the organization of conversational interaction.* J. Schenkein (udg.). New York, NY: Academic Press:7-55.

Samtalegrammatik.dk = Udskriftssystem for samtaleeksempler. samtalegrammatik.au.dk/udskriftssystem-for-samtaleeksempler/ (tilgået 13.06.2017).

Searle, John R. (1976) A classification of illocutionary acts. *Language in Society* 5:1-23.

Steensig, Jakob (2001) *Sprog i virkeligheden – Bidrag til en interaktionel lingvistik.* Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Steensig, Jakob (2015) Konversationsanalyse. *Kvalitative metoder og tilgange. En grundbog*. Svend Brinkmann & Lene Tanggaard (udg.). København: Hans Reitzels Forlag:321-347.

Svendsen, Bente & Unn Røyneland (2008) Multiethnolectal facts and functions in Oslo, Norway. *International Journal of Bilingualism* 12, 1-2:63-83.

Wiese, Heike (2009) Grammatical innovation in multietnic urban Europe. *Lingua* 119, 5:782-806.

Zachariassen, Ditte (2012) *Grammatisk innovation i Aarhus Vest*. Speciale, Lingvistik, Aarhus Universitet. http://nobelspec.au.dk/20062355.pdf (tilgået oktober 2016).